

Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II
Wydział Nauk Społecznych
Instytut Pedagogiki

Sławomir Olczyk
Nr albumu 96222

Wychowanie młodzieży w nauczaniu
Jorge Mario Bergoglio – papieża Franciszka

Praca doktorska napisana w Katedrze
Pedagogiki Chrześcijańskiej i Biografistyki Pedagogicznej
pod kierunkiem prof. dr hab. Aliny Marii Rynio

LUBLIN 2023

Szczególne podziękowania składam na ręce:
Promotor Pani Profesor Aliny Rynio za poprowadzenie mnie drogą doktoratu,
Ojcu Andrzejowi Pietrzakowi SVD za nieocenione wsparcie,
Mojej małżonce Annie za jej cierpliwość oraz wspieranie mnie,
Mojej córce Laurze za oddany mi czas, aby ta praca mogła zaistnieć.

SPIS TREŚCI

SPIS TREŚCI	3
WSTĘP	5
ROZDZIAŁ I	
KARDYNAŁA JORGE MARIO BERGOGLIO – PAPIEŻA FRANCISZKA	
ROZUMIENIE MŁODZIEŻY I WYCHOWANIA.....	11
1.1. ROZUMIENIE POJĘCIA MŁODZIEŻY I JEJ MIEJSCE W POSŁUDZE KARDYNAŁA JORGE MARIO BERGOGLIO – PAPIEŻA FRANCISZKA	11
1.2. RELACJE SPOŁECZNE MŁODZIEŻY W RODZINIE	27
1.3. MŁODZIEŻ W KONTEKŚCIE POSTMODERNIZMU, GLOBALIZMU I CYFRYZACJI	38
1.4. MŁODZIEŻ A CYBERPRZEMOC.....	56
1.5. PAPIESKIE ROZUMIENIE WYCHOWANIA	66
ROZDZIAŁ II	
WSPÓŁCZESNE PAPIEŻOWI FRANCISZKOWI WYZWANIA WYCHOWAWCZE	
2.1. OBRAZ KRYZYSÓW I KONFLIKTÓW PRZEŻYWANYCH PRZEZ SPOŁECZEŃSTWA XXI WIEKU	74
2.1.1. Podstawowe kryzysy przeżywane w okresie młodości	75
2.1.2. Kryzys wartości: przejawy i uwarunkowania	89
2.2. MŁODZIEŻ W POSZUKIWANIU TOŻSAMOŚCI OSOBOWEJ.....	93
2.2.1. Pragnienia, potrzeby, aspiracje	95
2.2.2. Poszukiwanie autorytetów, otwartość na samowychowanie.....	107
ROZDZIAŁ III	
PEDAGOGIA MŁODZIEŻY JORGE MARIO BERGOGLIO	
– PAPIEŻA FRANCISZKA	115
3.1. CELE I PŁASZCZYZNY WYCHOWANIA MŁODZIEŻY	115
3.1.1. Cele wychowania na płaszczyźnie osobowej	116
3.1.2. Wychowanie na płaszczyźnie moralno-społecznej	124
3.1.3. Wychowanie na płaszczyźnie kulturowo-aksjologicznej.....	136
3.1.4. Wychowanie na płaszczyźnie religijnej	149

3.2. METODYCZNE ELEMENTY PROCESU WYCHOWANIA MŁODZIEŻY	158
3.2.1. Aktywność podmiotowo-osobowa	159
3.2.2 Autorytet, spotkanie i dialog	166
3.2.3. Odniesienie do Prawdy, Dobra i Piękna	180
3.3. INSTYTUCJONALNE I POZAINSTYTUCJONALNE WYCHOWANIE MŁODZIEŻY	185
3.3.1. Rola rodziny i państwa	185
3.3.2. Szkoła i Kościół jako środowiska wychowawcze	193
3.3.3. Zalecenia kierowane do nieformalnych grup i wspólnot wychowawczych	206
3.3.4. Wskazania dotyczące środków społecznego przekazu i edukacji medialnej	222
ROZDZIAŁ IV	
OCENA PAPIESKIEGO SPOSOBU POSTRZEGANIA MŁODZIEŻY I JEJ	
WYCHOWANIA.....	240
4.1. GENEZA GŁOSZONYCH POGLĄDÓW	240
4.2. ORYGINALNOŚĆ PAPIESKIEJ PEDAGOGII TOWARZYSZENIA.....	257
4.3. ZNACZENIE ANALIZOWANEGO ASPEKTU NAUCZANIA.....	267
4.3.1. Nowość zakotwiczona w Tradycji	268
4.3.2. Czytelność papieskiej wizji dla współczesnych.....	277
ZAKOŃCZENIE	286
BIBLIOGRAFIA	302
STRESZCZENIE.....	331
SUMMARY	335

Wstęp

Ranga zagadnienia, jakim jest wychowanie i przyznanie młodzieży określonego miejsca w świecie, oraz jednoczesne odnajdywanie i potwierdzanie go przez nią samą, skłania do zainteresowania się tą problematyką zarówno pedagogów, socjologów, psychologów, jak i środowiska kościelne. O ile literatura przedmiotu poświęca tym zagadnieniom liczne publikacje, to wydaje się, że wyrażone w nich stanowisko Kościoła warto byłoby uzupełnić o nauczanie współczesnych autorytetów wywodzących się ze środowisk kościelnych. Do takich autorytetów niewątpliwie należy osoba argentyńskiego kardynała, jezuitę, a zarazem obecnego papieża – Franciszka. Jego nauczanie poświęcone młodzieży i jej wychowaniu oraz zawarty w nim apel do młodych i do środowisk wychowawczych można potraktować jako impuls, skierowany do kolejnego pokolenia chrześcijan stojących u progu dorosłości, do wprowadzania gruntownych przemian w życiu własnym oraz społeczności, w których przychodzi im funkcjonować na co dzień. Z drugiej strony stanowi ono swoiste wezwanie do tego, aby aktywnie wspierać i dynamizować duszpasterstwo młodzieży.

Skierowane do młodych nauczanie kardynała Bergoglio – papieża Franciszka jest bowiem jednym z najważniejszych wątków składających się na fenomen trwającego pontyfikatu, a wcześniej także pełnionej przezeń jezuickiej i duszpasterskiej posługi na kontynencie Ameryki Południowej. Po objęciu urzędu biskupa Rzymu obecny Papież bardzo szybko zintegrował się ze światem ludzi młodych, którzy początkowo zastanawiali się, jaki styl relacji i jakie przesłanie zaproponuje im następca Benedykta XVI. Biorąc pod uwagę jego duszpasterską działalność, można uznać go za autentycznego wychowawcę młodych, wyróżniającego się bezpośrednim stylem nawiązywania z nimi relacji oraz prostotą słów i gestów, charakteryzującą go szczególnie w trakcie docierania do swych stojących u progu dorosłości odbiorców.

Należy zauważyć, że Papieżowi w sposób szczególny zależy na właściwym miejscu młodych ludzi w społeczeństwach, w których żyją oraz na ich młodzieńczym zaangażowaniu w budowanie świata i struktur kościelnych, w których część z nich bierze aktywny udział. Niniejsza praca odwołuje się do papieskiego nauczania skierowanego do młodych, ale także do osób, instytucji oraz struktur społecznych działających na rzecz młodzieży i jej wychowania. Istotną podbudowę teoretyczną stanowi przegląd literatury przedmiotowej, zwłaszcza polskojęzycznej, dotyczącej problematyki wychowania młodzieży. Co nie oznacza, że nie zostanie wykorzystana literatura obcojęzyczna ukazująca źródła inspiracji pedagogicznych

zaczepniętych od swoich wielkich poprzedników na Stolicy Piotrowej czy też od innych wielkich i wybitnych przedstawicieli myśli katolickiej, od których Bergoglio czerpał, wzrastając na drodze kapłaństwa oraz jako członek Towarzystwa Jezusowego. Wśród tych postaci na plan pierwszy wysuwają się takie osobistości jak ksiądz Romano Guardini czy ksiądz Luigi Giussani.

Materialnym przedmiotem badań podjętych w niniejszej dysertacji będzie ukazanie postrzegania wychowania młodzieży w nauczaniu kardynała Jorge Mario Bergoglio – papieża Franciszka skierowanym do młodych, ale także do osób, instytucji oraz struktur społecznych działających na rzecz młodzieży. Przy czym akcent położony zostanie na okres papieski jako dominujący w stosunku do czasu przedpontyfikalnego. Przedmiotem formalnym będzie aspekt pedagogiczny uwzględniający złożoność i interdyscyplinarność wychowania rozumianego jako proces.

Tak sformułowany przedmiot, zarówno materialny jak i formalny, wchodzi w zakres pedagogiki jako nauki. Przyświecają mu następujące cele: eksploracyjny, opisowy, wyjaśniający i praktyczno-wdrożeniowy.

W przypadku tej dysertacji celem eksploracyjnym jest przybliżenie nauczania kardynała Jorge Mario Bergoglio – papieża Franciszka dotyczącego postrzegania wychowania młodzieży. Aby osiągnąć ten cel, wykorzystane będą materiały źródłowe zawierające nauczanie obecnego Papieża, jak również te sprzed czasu jego pontyfikatu. W tym jedna z jego prac wydana w formie kieszonkowej, a kierowana głównie do pedagogów i wychowawców, o wyjaśniającym wszystkim tytule: „Wymagania i pasja. O wychowaniu chrześcijańskim”¹. Z okresu jego pontyfikatu w literaturze źródłowej znajdują się materiały, które były w większości publikowane przez oficjalną stronę Watykanu: „www.vatican.va”, wiele z nich również w języku polskim. Wśród nich uwzględnione zostaną ważne z punktu widzenia duszpasterstwa młodzieży dokumenty, na przykład: adhortacja *Christus vivit*², listy kierowane do młodych na Światowe Dni Młodzieży, Światowe Dni Środków Społecznego Przekazu, przemówienia do młodzieży biorącej udział w audiencjach, w spotkaniach z Papieżem podczas jego podróży apostolskich, a także przemówienia do wspólnot i ruchów młodzieżowych.

Celem opisowym pracy uczyniono opracowanie zagadnień dotyczących sposobów postrzegania wychowania młodzieży w nauczaniu kardynała Jorge Mario Bergoglio – papieża

¹ J. M. Bergoglio, *Wymagania i pasja. O wychowaniu chrześcijańskim*, Wyd. Esprit: Kraków 2013.

² Franciszek, *Christus vivit*, Watykan 2019.

Franciszka. Chcąc zrealizować ten cel istotne będzie odniesienie głównych aspektów działalności duszpasterskiej papieża Franciszka do wymiarów propagowanego przez niego integralnego rozwoju i wychowania młodych.

Opis i analiza oraz interpretacja zebranego materiału dotyczącego postrzegania wychowania młodzieży w nauczaniu papieża Franciszka, a także odniesienie go do wymiaru społecznego, psychologicznego i pedagogicznego obrazu młodzieży stanowiąc będą podstawę do przedstawienia celu wyjaśniającego, czyli nakreślenia podejmowanych czynności wychowawczych mających swoje źródło w działalności i nauczaniu kardynała Jorge Mario Bergoglio – papieża Franciszka.

Dzięki podjętym działaniom będzie możliwość zrealizowania w badaniach celu praktyczno-wdrożeniowego, czyli opracowania wskazań wychowawczych wynikających z papieskiego przesłania. Wskazania te zaczerpnięto z papieskiego nauczania zawartego w wyżej wymienionych dokumentach, orędziach, listach i przemówieniach.

Nakreślenie przedmiotu i celów podjętych badań umożliwiło sformułowanie problemów badawczych wyrażonych następującymi pytaniami:

Problem główny: Jakie walory wychowawcze niesie nauczanie kardynała Jorge Mario Bergoglio – papieża Franciszka?

Problemy szczegółowe przybrały postać następujących pytań:

1. Jak kształtowała się działalność duszpastersko-pedagogiczna realizowana wśród młodzieży przez kardynała Jorge Mario Bergoglio – papieża Franciszka?
2. Gdzie tkwi geneza jego poglądów pedagogicznych?
3. W jaki sposób wyraża się oryginalność i znaczenie papieskiego sposobu postrzegania młodzieży i jej wychowania?
4. Jakie wnioski można wyciągnąć z analizy nauczania papieża Franciszka skierowanego do młodych, do osób i instytucji oraz struktur społecznych działających na rzecz młodzieży i jej wychowania?

Głównymi metodami badań będą: metoda hermeneutyczna oraz elementy metody biograficznej. Metoda hermeneutyczna w niniejszej pracy odniesie się do rzeczywistości, w jakiej dojrzeła współczesna młodzież. Rzeczywistość ta jest postrzegana przez wychowanków i przez pedagogów w pewien określony sposób, jako fenomen, jako coś, co daje się wyraźnie i wyczerpująco opisać. Człowiek, będąc w relacjach i pod wpływem danego kontekstu społeczno-kulturowego, postrzega dany wycinek rzeczywistości z uwzględnieniem

swoich cech indywidualnych. Odnosząc go do pewnego horyzontu, nadaje temu wycinkowi określony sens. Indywidualny horyzont każdego człowieka kształtowany jest poprzez jego miejsce urodzenia, wychowanie, wykształcenie i związane z nimi wydarzenia³. Metoda ta realizowana będzie przy użyciu techniki, jaką jest analiza treści nauczania. Pod uwagę wzięty zostanie kontekst społeczno-kulturowy, w którym żyje współczesna młodzież oraz wartości, do jakich się odnosi.

Elementy metody biograficznej (warstwa subiektywnych doświadczeń) w niniejszej pracy ukazywać będą wskazane fakty odnoszące się do marzeń i planów młodych na życie. Warstwa wspomnień ukazuje kształtowanie się tożsamości i w niniejszej pracy pojawi się obok warstwy nadawania sensu poprzez dokonywanie przez młodzież oceny, kim byli rodzice, dziadkowie, z jakiej pochodzą rodziny⁴. Elementy tej metody odnieść też można do nauczania papieża Franciszka, który uczy młodzież przyjmowania odpowiedzialności za swoje życie w szybko zmieniających się społecznościach. Korzystając z elementów metody biograficznej, zostanie podjęta próba wyjaśnienia procesów rozwoju młodzieży w kontekście biografii młodych ludzi, ich uwarunkowań społeczno-kulturowych i związków społecznych. Dzięki elementom tej metody zostaną wyjaśnione takie pojęcia, jak tożsamość młodego człowieka, jego samorefleksja biograficzna oraz kształtujący się jego charakter i osobowość.

Praca składa się z czterech rozdziałów. Pierwszy z nich zaczyna się od umieszczenia problematyki wychowania młodzieży w rzeczywistości społeczeństw różnych części świata i obejmuje opis ich warunków życia i możliwości. Są tu więc uwzględnione relacje, jakie obecna młodzież ma z rodzinami, z których pochodzi i do których należy. Uwzględniony tutaj zostanie kontekst społeczno-kulturowy, w jakim konkretna grupa osób żyje, a więc kontekst przemian postmodernistycznych, globalizacyjnych i cyfrowych, ze szczególnym uwzględnieniem możliwości stwarzanych młodym, ale też i zagrożeń wychowania.

W drugim rozdziale zostaną poddane pod rozwagę współczesne papieżowi Franciszkowi wyzwania wychowawcze, z jakimi młodzież musi się zmierzyć. Obejmują one kryzysy i konflikty, z jakimi społeczeństwa XXI wieku się zmagają i w jakie są zanurzeni młodzi. W efekcie przyjrzenia się podstawowym kryzysom przeżywanym przez młodzież zostanie podjęta próba odpowiedzi na pytania o przyczyny obecnych w okresie dojrzewania kryzysów wartości oraz analiza ich przejawów i uwarunkowań. Refleksji zostanie poddany temat

³ H. G. Gadamer, *Prawda i metoda*, Wyd. Nauk. PWN: Warszawa 2007, tłumaczenie B. Baran, s. 255-258.

⁴ J. Szymaniak, *Metoda biograficzna w pedagogice*, „Studia Gdańskie. Wizje i Rzeczywistość” 2013, t.10, Wyd. Gdańska Wyższa Szkoła Humanistyczna, s. 369-371.

młodzieży poszukującej swej tożsamości osobowej, wyrażającej swe pragnienia i potrzeby oraz gotowej do sprostania swym aspiracjom. Jest to młodzież pragnąca wziąć w swoje ręce dalszy proces wychowania siebie, czerpiąc z mądrości i doświadczenia autorytetów.

Treść trzeciego rozdziału poświęconego pedagogicznemu ujęciu wychowania młodzieży rozważana będzie w kilku aspektach. Najpierw wychowanie rozpatrywane będzie pod kątem jego celów, do których dąży się w procesie wychowania młodzieży i samowychowania młodych ludzi. Cele zostaną omówione w oparciu o płaszczyzny: osobową, moralno-społeczną, kulturowo-aksjologiczną oraz religijną. W odniesieniu do płaszczyzny osobowej analizie poddane będzie wychowanie jako droga wzrastania w człowieczeństwie, poprzez odkrywanie i rozwijanie poczucia własnej godności, przygotowanie młodego człowieka do życia i pełnienia w nim przyszłych ról życiowych, jego formacja dążąca do ukształtowania człowieka harmonijnego i do rozwoju osobowości dojrzałej. W moralno-społecznym aspekcie wychowania refleksji poddane zostaną takie wartości jak wolność, braterstwo, solidarność, moralność, godność, prawda i dobro, jako wartości nadające człowiekowi kierunek jego doskonalenia, a także poznanie i respektowanie norm moralnych oraz przestrzeganie ich w kontekście życia wspólnotowego. Zostanie zwrócona uwaga na wychowanie jako dynamiczny wymiar kultury rozumianej w kontekście aktualnych przemian kulturowych i obyczajowych, z zaakcentowaniem doskonalenia się w człowieczeństwie poprzez odniesienie osoby do danego kontekstu kulturowego i ze szczególnym naciskiem na godność przynależną każdemu człowiekowi. Opisując religijną płaszczyznę wychowania, zostanie omówiona religijność (lub jej brak) w życiu młodego człowieka, z odniesieniem do jej zbawczego wymiaru. W dalszej kolejności omówione zostaną metodyczne elementy procesu wychowania młodzieży, a więc wskazania papieża Franciszka kierowane do młodych z zamiarem pobudzania ich do aktywności podmiotowo-osobowej, ze wskazaniem na to, czym jest odniesienie się do autorytetów, jak powinno wyglądać spotkanie z drugim człowiekiem, z założenia różnym, często zupełnie innym, jak prowadzić z nim dialog. Przedstawiona zostanie papieska koncepcja Prawdy, Dobra i Piękną z przesłaniem skierowanym do młodych i z apelem o właściwe pielęgnowanie tych wartości w życiu oraz o kształcenie się w odniesieniu do nich. Zostaną także omówione wpływy poszczególnych środowisk wychowawczych na wychowanie i samowychowanie młodzieży, w tym rola rodziny i władz świeckich, szkoły i Kościoła. Przedstawione będą zalecenia papieża Franciszka kierowane do wychowawców, duszpasterzy, pedagogów i nauczycieli, do przedstawicieli i przewodników nieformalnych grup i wspólnot wychowawczych oraz do środowisk odpowiedzialnych za przekaz medialny, za

rozpowszechnianie treści i obrazów za pomocą środków masowego przekazu.

Rozdział czwarty stanowić będzie próbę syntetycznej oceny całości poglądów dotyczących wychowania młodzieży. Wychodząc od antropologicznych podstaw integralnego postrzegania przez papieża Franciszka roli młodzieży oraz jej wychowania we wszystkich płaszczyznach, zostanie ukazana oryginalność celu i sposobu papieskiej pedagogii towarzyszenia. Na koniec zostanie podjęta próba ukazania papieskiej koncepcji wychowania młodzieży w kontekście nowych wyzwań współczesności. Tak więc rozważaniom poddana zostanie nowość, jaka płynie z papieskiego nauczania, wynikająca z tradycji chrześcijańskiej oraz z nauczania Kościoła liczącego dwa tysiące lat.

W zakończeniu w sposób zwięzły zaprezentowane zostaną odczytane w ramach prowadzonych badań problemy wskazujące na walory poznawcze i wychowawcze działalności i nauczania kardynała Jorge Mario Bergoglio – papieża Franciszka. Do pracy dołączona zostanie bibliografia zawierająca wykaz wykorzystanych źródeł oraz opracowań.

Sięgając po myśl pedagogiczną kardynała Jorge Mario Bergoglio – papieża Franciszka, można liczyć na możliwość zaczerpnięcia z niej inspiracji do rozwiązywania współczesnych problemów wychowawczych, przed którymi staje świat. Jest to ważne z uwagi na obecnie wyraźnie dostrzegany kryzys wielu wartości i postaw młodzieży, a także samego wychowania młodego pokolenia.

ROZDZIAŁ I

KARDYNAŁA JORGE MARIO BERGOGLIO – PAPIEŻA FRANCISZKA

ROZUMIENIE MŁODZIEŻY I WYCHOWANIA

W niniejszym rozdziale zostanie zaprezentowane kardynała Jorge Mario Bergoglio – papieża Franciszka rozumienie młodzieży i jej wychowania. W tym celu omówione zostanie pięć aspektów. Pierwszym z nich będzie wyjaśnienie papieskiego sposobu rozumienia pojęcia młodzieży i ukazanie jej miejsca w posłudze kardynała Jorge Mario Bergoglio – papieża Franciszka. W oparciu o literaturę przedmiotu oraz o duszpasterskie spojrzenie Franciszka na zagadnienie młodości zostaną omówione podstawowe kryteria kategorii młodzieży. Drugi aspekt dotyczyć będzie relacji, jakie zachodzą pomiędzy młodymi ludźmi a pozostałymi członkami ich rodzin. Analizie zostaną poddane trudności, z jakimi współczesna rodzina zmagają się na co dzień. Obok zagrożeń, jakie płyną z przeobrażeń rodziny, uwzględnione zostaną także te wynikające z zaniedbań rodziców i z powstałych na skutek nich (lub niezależnie, niejako obok nich) uzależnień młodzieży. Trzeci aspekt będzie oscylował wokół problematyki dylematów współczesnej młodzieży pojawiających się w kontekstach kulturowych wyrosłych na gruncie postmodernizmu. Wskazane zostaną pozytywne i negatywne aspekty globalizacji oraz możliwości, jakie stoją przed młodzieżą w dziedzinie cyfryzacji, co będzie stanowiło czwarty aspekt. Ostatni aspekt tej części pracy poświęcony zostanie kluczowej kwestii, którą jest papieskie rozumienie wychowania.

1.1. Rozumienie pojęcia młodzieży i jej miejsce w posłudze kardynała Jorge Mario Bergoglio – papieża Franciszka

Papież Franciszek ma świadomość, że w grupie wiekowej, do której zalicza się młodzież, mają miejsce gwałtowne przemiany psychobiologiczne powiązane z burzliwym w tym okresie życia dojrzewaniem. Intensywność tego procesu oraz jego przebieg są zróżnicowane u poszczególnych osób i wyznaczenie jasno określonych granic wiekowych pojęcia młodzieży jest dość problematyczne. Dodatkowe utrudnienie stanowią różnice kulturowe wśród młodych osób z różnych części globu. Należy zwrócić uwagę na fakt, że pod wieloma względami istnieje wiele światów młodzieżowych, a nie tylko jeden. Spośród wielu różnic tych światów, niektóre są szczególne. Pomimo obecności globalnych trendów rozbieżności między poszczególnymi obszarami planety pozostają aktualne. Odmienność zasadniczą stanowi dynamika demograficzna, oddzielająca kraje o wysokim przyroście naturalnym, w których młodzi ludzie

stanowią znaczny i rosący odsetek populacji, od tych, w których ich waga demograficzna maleje. Druga różnica jest następstwem przeobrażeń historycznych, które odróżniają kraje i kontynenty starożytnej tradycji chrześcijańskiej od tych o kulturze naznaczonej innymi tradycjami religijnymi. Trzecia istotna różnica dotyczy zdeterminowania przez płęć, przy czym odmienna wrażliwość społeczna niektórych kultur generuje różne formy dominacji, wykluczenia i dyskryminacji¹.

Analizując literaturę przedmiotową dotyczącą młodzieży, można zauważyć, iż opisując młodzież, przyjmuje się granicę pomiędzy jedenastym lub dwunastym a dziewiętnastym lub dwudziestym rokiem życia, przy czym są to ustalenia nieznajdujące odniesienia w rzeczywistości. Trudno jednoznacznie określić, kiedy zaczyna się wiek młodzieńczy, a kiedy kończy się „bycie młodzieżą”. Z duszpasterskiego punktu widzenia orientacyjnie przyjmuje się, że w tej kategorii mieszczą się osoby pomiędzy szesnastym a trzydziestym lub trzydziestym piątym rokiem życia. Do takiej właśnie grupy wiekowej skierowane są zasadniczo zaproszenia do uczestnictwa w Światowych Dniach Młodzieży czy w organizowanych przez braci z Taizé – Europejskich, Azjatyckich i Afrykańskich Spotkaniach Młodych, jak również w lokalnych wydarzeniach, takich jak spotkania lednickie, Festiwal Muzyki Chrześcijańskiej czy wiele innych tego typu zgromadzeń organizowanych w chrześcijańskim duchu w Polsce i w różnych miejscach na świecie. Do takiej grupy odnosił się również zwołany w 2018 roku synod biskupów o młodzieży (wiek: 16-29 lat). Ojcowie synodalni definiowali młodzież nie jako kategorię ludzi, ale raczej jako fazę życia, którą każde pokolenie interpretuje w unikalny i niepowtarzalny sposób². Aby bliżej scharakteryzować grupę społeczną, jaką jest młodzież, należy spojrzeć na nią z uwzględnieniem kilku aspektów.

W ujęciu biologicznym początek młodzieńczego okresu wyznaczają zmiany natury anatomiczno-fizjologicznej zachodzące w organizmie. To one sygnalizują rozpoczęcie fazy dorastania, którą cechuje osiągnięcie biologicznej dojrzałości, czyli zdolności prokreacyjnych. W tym okresie człowiek rozwija między innymi swoje umiejętności, zainteresowania oraz praktyczną i teoretyczną wiedzę o świecie. Jest to dla niego czas szczególnego wzrastania i intensywnego odkrywania różnych rzeczywistości. Gromadząc to, co prawdziwe, dobre i piękne, wyrabia w sobie zmysł krytyczny³, który następnie rozwijać będzie w kolejnych

¹ Sinodo dei Vescovi, *XV Assemblea Generale Ordinaria, I giovani, la fede e il discernimento vocazionale, documento preparatorio*, Watykan, 13.01.2017, https://www.vatican.va/roman_curia/synod/documents/rc_synod_doc_20170113_documento-preparatorio-xv_it.html (15.01.2021).

² Tamże.

³ A. Rynio, „*W was jest nadzieja*” ... *O wychowaniu młodzieży w posłudze duszpasterskiej Jana Pawła II*, w:

latach. Jest to jednocześnie czas kształtowania się jego osobowości, charakteru, poglądów i preferencji seksualnych⁴.

W ujęciu psychopedagogicznym młodzież jest grupą osób, która znajduje się w okresie przejściowym swego rozwoju osobowego, pomiędzy dzieciństwem, które już bezpowrotnie minęło, a dorosłością, w którą wkracza, bądź wkrótce będzie wchodzić. Jest to czas, w którym osoby coraz mniej kierują się swą dziecięcą bez troską i wolnością związaną z nieponoszeniem odpowiedzialności za siebie. Przechodząc do kolejnego etapu wzrastania, będą oni uczyć się wykorzystywania zdobytych dotychczas doświadczeń (wraz z popełnionymi błędami) oraz korzystania z możliwości i potencjału drzemącego w nich samych w celu przewycięzania licznych przeciwności życia, na które często nie ma się wpływu, a które determinują sytuację społeczną⁵.

Wraz z biologicznym rozwojem młodych prowadzącym do osiągnięcia dojrzałości płciowej następuje proces ich edukacji i przygotowania zawodowego. Wydłużający się w ostatnich dziesięcioleciach cykl kształcenia pociąga za sobą również wydłużenie okresu ich zależności od rodziców, co powoduje pewne napięcia społeczne. Z drugiej jednak strony poddają oni pewnej kontestacji zastany świat dorosłych, w który wchodzi. W tym okresie młodzi potrzebują w sposób szczególny towarzyszenia osób dorosłych w swym dochodzeniu do pełnej dojrzałości, gdyż zmagają się z ważnymi dla nich wyborami, trudnymi wyzwaniem i pojawiającymi się często wątpliwościami. Te dwa procesy, to jest wydłużony czas nauki kosztem dłuższej zależności od rodziców i kontestacja świata, z którym przyszło im się na tym etapie rozwojowym mierzyć, często nie przebiegają jednocześnie i w takim samym tempie, co powoduje płynność granic, w których ta grupa osób jest nazywana młodzieżą⁶.

Młodzi szukają odpowiedzi na podstawowe pytania dotyczące sensu życia, starają się opracować konkretny projekt, według którego będą budować swe życie, korzystając ze swych młodzięcych sił i szczególnych możliwości, ale też realizując powierzone im obowiązki. Są pełni młodzięcych aspiracji, pragnień, świeżości ducha, która stale podtrzymuje ich w dążeniu do celu i podsyca ich poszukiwanie dobra. Mając nieodpartą siłę, która pcha ich ku przyszłości i żywiołowość uczuć, w których dostrzec można znak sił życiowych, przejawiają

„Ethos” 2014, nr 105, s. 157.

⁴ M. Stępa, *Bezpieczna młodość jako prymat pokoleń*, w: *Bezpieczna młodość*, A. Rynio, E. Juško (red.), Tarnów 2011, s. 256.

⁵ Tamże.

⁶ K. Janus, *Słownik pedagogiki i psychologii: zagadnienia, pojęcia, terminy*, Wyd. Buchmann: Warszawa 2011, s. 327.

wolę bycia aktywnymi uczestnikami życia społecznego w jego różnych wymiarach. Podejmują oni pierwsze osobiste decyzje, w których „odkrywają siebie jako podmioty aktów moralnych i stają w obliczu pytania o swoją przyszłość”⁷.

W socjologicznym ujęciu młodzieży podkreśla się rolę i znaczenie wybranych czynników, które warunkują jej kształt. Mowa między innymi o strukturze społecznej oraz o krzewionej i praktykowanej kulturze z uwzględnieniem faktu różnorodności tychże elementów na tle naturalnych i geograficznych różnic. Funkcjonujące na poszczególnych obszarach zwyczaje społeczne decydują o czasie trwania okresu młodości, jego charakterze i granicach swobody członków tej grupy. Istotne jest zróżnicowanie, które zachodzi w poszczególnych kręgach kulturowych. Obejmuje ono rozbieżności w sposobie wchodzenia w szerszy zakres odpowiedzialności jako takiej. Istnieje bowiem zróżnicowanie stopnia brania na siebie odpowiedzialności przez młodych. Wpływa to między innymi na ograniczenia w zakresie odpowiedzialności społecznej i zależności ekonomicznej, a także na zdolności samostanowienia o sobie. Społeczeństwo jest takim bytem, który określa istniejące wzory społeczno-osobowe, podobnie jak obowiązki i przywileje przyznane młodym, mając przy tym na uwadze troskę o zachowanie kultury (wraz z jej rozwojem), w której to społeczeństwo żyje i którą wraz z jego młodymi członkami stanowi i kształtuje⁸.

W społecznym ujęciu młodzież jest postrzegana jako czuły „barometr” zmian społeczno-kulturowych. Patrząc na młodych z nadzieją, można postrzegać ich jako tych, którzy dzięki swej młodości, witalności i dynamice, spontaniczności oraz zapałowi, otwartości i łatwości wchodzenia w kontakt z rówieśnikami mogą stawać się czynnikiem zmian społecznych, a przy tym wywierać wpływ na przemiany społeczeństw, w których żyją, dojrzewają, funkcjonują i działają. Motorem ich działania jest częstokroć głębokie wewnętrzne pragnienie poznawania prawdy. To pragnienie jest podstawą ich dążeń i z nim wiążą odkrywanie swej tożsamości. Papięz docenia ten wielki potencjał znajdujący się w rękach młodych i siłę, jaką niosą w swych sercach. Patrzy na nich jako na tych, którzy powstając z właściwych ludzkiej naturze upadków, przyczyniają się do powstawania wraz nimi całego świata. Kryzysy społeczne dotykające również młodych ludzi pozwalają jednocześnie ujawnić się ich zdolnościom przejawiającym się w walce o życie drugiego człowieka, budzą nadzieję, bronią wolności i sprawiedliwości, tworzą pokój i budują mosty⁹.

⁷ J. Zimny, *Ku przyszłości z młodzieżą*, w: *Bezpieczna młodość*, A. Rynio, E. Juško (red.), Wyd. „Drukarz”: Tarnów 2011, s. 56.

⁸ M. Stępa, *Bezpieczna młodość jako prymat pokoleń*, s. 258.

⁹ Franciszek, Orędzie na XXXVI Światowy Dzień Młodzieży *Wstań. Ustanawiam cię świadkiem tego, co*

O znaczeniu młodzieży w społeczeństwie, w świecie i w samym Kościele może również świadczyć fakt, że coroczne wielotysięczne zjazdy młodzieży z całego świata stały się na tyle powszechne, iż dziś trudno już sobie wyobrazić rzeczywistość bez tych spotkań, a nauczanie kolejnych papieży – bez corocznego orędzia kierowanego do młodzieży. Dla samej młodzieży niewyobrażalne jest życie bez licznych spotkań papieży z młodymi, które odbywają się w czasie pielgrzymek do miejsc na całym świecie i podczas audiencji im poświęconych oraz corocznych i wakacyjnych ekumenicznych spotkań młodych z Europy i z całego świata pod patronatem wspólnoty z Taizé lub innych wspólnot i organizacji.

Młodzi posiadają tę niezwykłą zdolność wychodzenia naprzeciw najbardziej potrzebującym. Dostrzegają głęboki sens angażowania się w różne dzieła wolontariatu. Przy wielu okazjach, na co zwrócił uwagę Franciszek w orędziu na XXXV Światowy Dzień Młodzieży, młodzi okazują, że potrafią cierpieć z innymi, gdy w wyniku katastrofy, trzęsienia ziemi czy powodzi ktoś potrzebuje pomocy, mobilizują się w wielkiej liczbie, „wielkodusznie poświęcając się, gdy wymagają tego okoliczności”¹⁰. Są otwarci na pójście z odwagą i radością do swych zagubionych rówieśników żyjących niekiedy w bardzo trudnych warunkach, aby wskazywać im, że istnieje też inna rzeczywistość i że nadzieja jest także tam, gdzie panuje smutek i cierpienie. Rozumiejąc, że najskuteczniejszym działaniem na rzecz młodych są inicjatywy tworzone i realizowane przez nich samych, pragną być oni dla siebie nawzajem rodziną, szczególnie zaś dla tych, którzy jej nie mają. Chcą być przyjaciółmi dla tych, których się wszyscy wyrzekli; wspólnotą i punktem odniesienia dla tych, którzy się zagubili¹¹. Jest to styl działania młodzieży, według którego dąży ona do zmieniania świata na lepszy w atmosferze radości i pamięci o tym, gdzie zaangażowała swe serce. Odgrywa ona główną rolę w przemianie sytuacji niesprawiedliwości i nierówności.

Idealy i marzenia młodych zawierające pozytywną, często idealistyczną wizję własnej przyszłości, są czynnikami istotnie determinującymi ich rozwój¹². W tym okresie szukają oni bowiem odpowiedniego dla siebie miejsca w społeczeństwie, pewnego rodzaju niszy, w którą mogliby wejść ze swymi młodzieńczymi cechami i realizować swoje własne nadzieje, idee

zobaczyles (Dz 26, 16), Rzym 2021,

https://www.vatican.va/content/francesco/pl/messages/youth/documents/papa-francesco_20210914_messaggio-giovani_2021.html (19.05.2023).

¹⁰ Franciszek, Orędzie na XXXV Światowy Dzień Młodzieży *Młodzieńcze, tobie mówię wstań* (Łk 7, 14), Rzym 2017, https://www.vatican.va/content/francesco/pl/messages/youth/documents/papa-francesco_20200211_messaggio-giovani_2020.html (21.07.2022).

¹¹ Tamże.

¹² S. Steuden, *Czynniki dynamizujące rozwój osobowy i poczucie godności młodzieży*, w: *Młodzież a kultura życia w kontekstach społecznych*, F. W. Wawro (red.), Wyd. KUL: Lublin 2008, s. 64.

i pomysły. Towarzyszą im pytania, które stawiają na bieżąco i projekty życia, które formułują. Ich potrzeby i pragnienia stanowią bazę motywacji do podejmowania wyzwań młodości i ze swej natury domagają się realizacji¹³. Młodzi wykazują się przy tym samodzielnością, ale też odpowiedzialnością.

W przypadku braku młodzieńczej dojrzałości do określenia własnej postawy wobec życia oraz swego miejsca w społeczeństwie może dochodzić do odroczenia, wyhamowania lub nawet regresu rozwojowego opóźniającego podejmowanie ważnych życiowych decyzji związanych z przyjmowaniem określonych ról społecznych. Zbyt daleko idące odraczanie podejmowania tychże postanowień wiąże się z pewnym niebezpieczeństwem – może ono bowiem skutkować utrwaleniem takiej postawy na wiele lat¹⁴. Z nauczania papieża Franciszka jednoznacznie wynika, że istotne jest zatem, aby młodzi ludzie nie marnowali tego wyjątkowego okresu życia, w którym kształtuje się ich tożsamość i w którym dojrzewają oni do intymności, wspólnoty i więzi psychicznej.

W obecnych czasach na skutek różnych przemian społecznych, u których źródła leży postmodernizm, coraz częściej zdarza się, że wśród osób dorosłych pojawia się tendencja do zdejmowania części odpowiedzialności z młodzieży i przejmowania jej na siebie¹⁵. Podyktowane to jest obarczaniem siebie samych winą za wszelkie niepowodzenia związane z kryzysami pojawiającymi się w rodzinach. U podstaw takiego podejścia może leżeć również założenie, którego sedno tkwi w ochronie młodzieży przed skutkami ich złych decyzji w świecie stworzonym im przez dorosłych. Młodzi jednak, jeżeli prawidłowo przebiega ich wkraczanie w dorosłość, nie akceptują takich postaw, ponieważ przeszkadzają im one w wykształceniu w nich samych poczucia odpowiedzialności. Z założenia następuje tu (i powinien) proces odwrotny, kiedy to osoby dorosłe, jako rodzice, wychowawcy, opiekunowie, zrzekają się części swej odpowiedzialności na rzecz osób wkraczających dopiero w dorosłość¹⁶ po to, aby coraz pełniej same kierowały swoim życiem, odpowiadając za skutki swych dobrych oraz złych wyborów.

Poszukując bliskich związków emocjonalnych, młodzi pragną głęboko się w nie zaangażować. Następuje rozwój myślenia logicznego i abstrakcyjnego, co przyczynia się do tworzenia coraz ogólniejszych koncepcji rzeczywistości i kształtuje obraz siebie w świecie¹⁷.

¹³ A. Rynio, „*W was jest nadzieja*”, s. 157.

¹⁴ K. Janus, *Słownik pedagogiki i psychologii*, s. 331.

¹⁵ J. Mastalski, *Samotność globalnego nastolatka*, Wyd. WN PAT: Kraków 2007, s. 308.

¹⁶ Tamże.

¹⁷ Tamże.

Rozwój świadomości własnego „ja” i nabywanie zdolności do obiektywnego postrzegania siebie pomagają rozwinąć dojrzałość poznawczą i emocjonalną. W procesie rozwoju intelektualnego kształtują się normy, oceny moralne, poglądy, postawy, przekonania, hierarchia wartości i dążenia życiowe.

Na tym etapie zachodzą zmiany w sferze psychicznej, przede wszystkim zaś w obrazie własnej osoby. Zakończenie tej fazy wiąże się z osiągnięciem dojrzałości psychicznej, czyli ze zdolnością do decydowania o sobie, z odkryciem sensu własnego istnienia, z odnalezieniem własnej tożsamości i z określeniem koncepcji swego przyszłego życia. Młody człowiek rozumnie i dobrowolnie podejmuje aktywność zmierzającą do realizacji tej koncepcji, a także do kształtowania siebie, kierując się przy tym z góry ustalonym przez siebie wyznacznikiem, którym jest przyjęty wzór lub model osobowy. W ten sposób osoba intencjonalnie udziela odpowiedzi i reaguje na oddziaływania wychowawcze oraz odkrywa potencjalność swego człowieczeństwa¹⁸. Naturalnym dążeniem w tym czasie jest pragnienie osiągnięcia takiego stopnia własnego „ja”, żeby móc „świadomie i pozytywnie odnosić się do wpływów otoczenia, jak i do swojej wrodzoności i odpowiednio tę wrodzoność wykorzystać”¹⁹. Kierując się rozumnością i wolnością, młody człowiek rozwija umiejętność kierowania sobą oraz uczy się samostanowienia o sobie.

Dążąc do zrozumienia siebie, młodzi pragną poznać swoje możliwości rozwojowe, a także znaleźć poczucie sensu życia oraz odkryć jego wartość w kontekście doczesności oraz w wymiarze duchowym. Dlatego zmierzają oni do odkrycia prawdy kształtującej ich przyszłość, która rozjaśni mroki problemów egzystencjalnych²⁰. Młody człowiek, uświadamiając sobie swoją odrębność i niezależność, staje do konfrontacji z zastaną rzeczywistością, z którą nie do końca się utożsamia i zgadza. Rodzi to w nim „nieokreślone tęsknoty, z których wyłaniają się powoli własne plany i ideały życiowe”²¹. Obecne w młodzięczych ideałach i marzeniach treści, takie jak wyobrażenia, pragnienia i nadzieje, są bardziej lub mniej realistyczne. Różny jest także stopień ich realizacji. Młodzi pragną zintegrowania ich z realnymi celami i dążeniami. Niektóre z nich, w następstwie konfrontacji z rzeczywistością, poddają modyfikacji, dokonując reinterpretacji ich znaczenia dla własnego

¹⁸ R. Jusiak, *Samowychowanie w kulturze chrześcijańskiej*, w: *Młodzież a kultura życia w kontekstach społecznych*, F. W. Wawro (red.), Wyd. KUL: Lublin 2008, s.51-53.

¹⁹ A. Lendzion, *Czynniki integralnego rozwoju młodzieży*, w: *Bogactwo młodości wyzwaniem dla wychowawców XXI wieku*, A. Rynio, K. Stępień (red.), Wyd. KUL: Lublin 2010, s. 45.

²⁰ A. Rynio, „*W was jest nadzieja*”, s. 157.

²¹ B. Kiereś, *Między idealizmem młodzieży a materializmem współczesnej kultury. Głos w dyskusji*, w: *Bogactwo młodości wyzwaniem dla wychowawców XXI wieku*, A. Rynio, K. Stępień (red.), Wyd. KUL: Lublin 2010, s. 104.

życia²². Dokonuje się to w kontekście stawiania ważnych pytań i próby udzielenia na nie odpowiedzi.

Socjologiczne ujęcie problematyki młodzieży skłania do przyjrzenia się jej językowi, tak specyficznemu dla tej grupy wiekowej. Podatna jeszcze na tym etapie rozwojowym na zewnętrzne czynniki wpływające na jej rozwój, młodzież przyjmuje pewne określone i sobie właściwe mody językowe. Wynika to między innymi z fascynacji kulturowych. Spośród prądów kulturowych silnie na nią oddziałujących istotny wpływ na kształtowanie się mentalności młodego człowieka, a przynajmniej Europejczyka, wywierają: postmodernizm, konsumpcjonizm i medialność. Nie bez znaczenia pozostaje tu także zjawisko amerykanizacji, którego specyficznym wyznacznikiem jest fakt implementowania na grunt własnego życia elementów kultury amerykańskiej przez młodzież całego świata. Proces ten nie ulega osłabieniu. Wręcz przeciwnie – towarzysząc nam stale, przestaje być tak wyraźnie dostrzegalny. Obecne w amerykańskiej kulturze bezpośrednio kontaktów oraz kult zabawy dają się zauważyć także w zachowaniu młodych Polaków. Do potocznej mowy przeniknęło i utrwaliło się wiele anglojęzycznych słów wyrażających emocje czy zjawiska. Jakościowa zmiana w formalnym tworzeniu tekstów wywoływana jest często niedbałym posługiwaniem się mową i pismem przez młodzież. Zjawisko upowszechniania się wulgaryzmów powoduje, że nie są już one traktowane jako jedna z form wyrażania emocji (negatywnych bądź pozytywnych), ale jako zwykła forma komunikacji. Ten mylnie pojmowany młodzieżowy „luz” językowy ma swoje źródła w powszechnie panującej modzie, specyficznej dla pokolenia młodych oraz nowoczesności, mającej duże znaczenie dla kształtowania się ich tożsamości²³. Na tę językową niedbałość wpływa również przekaz medialny, który w emitowanych programach, filmach czy reklamach propaguje bylejakość językową. Ponadto problem dotyczy również ludzi dorosłych, którzy często nie tylko nie dbają o czystość i piękno języka, ale wszelkie naleciałości, skrótowości czy zniekształcenia językowe uważają za standardy, powszechność i normę²⁴.

Papież Franciszek ujmuje młodość jako pewną nieodnoszącą się do niczego realnego ideę, pozbawioną naocznego urzeczywistnienia. W jego ujęciu nie istnieje ona realnie. Istnieją natomiast ludzie młodzi²⁵. Bycie młodym jest pojmowane „nie tyle jako okres życia, ile raczej

²² S. Steuden, *Czynniki dynamizujące rozwój osobowy*, s. 64.

²³ K. Ożóg, *Kultura języka współczesnej młodzieży jako wskaźnik jej doświadczeń społeczno-kulturowych*, w: *Problemy współczesnej młodzieży w ujęciu nauk społecznych*, F. W. Wawro (red.), Wyd. KUL: Lublin 2007, s. 82.

²⁴ Tamże, s. 88-89.

²⁵ Franciszek, *Bóg jest młody, Rozmowa z Thomasem Leonicinim*, Wyd. Znak: Kraków 2018, s. 31.

jako stan serca²⁶, który motywuje człowieka do szukania jego własnej drogi, do patrzenia na świat oczami przepelnionymi nadzieją²⁷. Człowiek młody snuje plany na przyszłość. Towarzyszy mu w tym nadzieja. Nadzieja wprawia osobę w ruch, w gotowość, aby w każdej chwili ruszyć naprzód²⁸. „Jest to jej poruszanie się z jedną nogą postawioną wewnątrz ram bezpieczeństwa”²⁹, w przestrzeni, którą już dobrze zna, aby jednocześnie „drugą nogą móc badać przestrzeń ryzyka”³⁰, czyli tę, która jest jej jeszcze nieznaną. Niemniej dąży ona do jej poznania i oswojenia³¹. Bez nadziei i bez planów na życie, cytując papieża Franciszka, „nawet człowiek młody ma serce stare, a myśląc, że to życie już dobrze zna, zamyka się na to, co nowe. Nie zrobi kroku naprzód, bo myśli, że już osiągnął pełnię wiedzy”³². Ktoś taki w koncepcji Franciszka jest „młody tylko ciałem”. Mentalnie jest już stary, „przeszedł już na emeryturę”³³, gdyż próbuje pominąć w swym rozwoju intelektualnym i emocjonalnym dążenie do osiągnięcia dojrzałości poznawczej i emocjonalnej. Bycie młodym polega zatem na otwieraniu przed Bogiem serca, na marzeniu o tym, co nieprzeciętne, na poszukiwaniu nowych horyzontów, na woli zdobywania świata, na umiejętności przyjmowania ambitnych propozycji i chęci poświęcenia wszystkich sił, aby zbudować coś lepszego. Nie może w tym przeszkodzić ospałość i rozkojarzenie, czy też przywiązanie do bogactw³⁴.

Ojciec Święty widzi w młodych nadzieję przyszłości. Często powtarza im, że lubi wśród nich przebywać, ponieważ niosą w swych sercach zapowiedź nadziei. Żyjąc bowiem tu i teraz, stają się zarazem „budowniczymi przyszłości, idąc ku niej pełni marzeń, ale i odpowiedzialności”³⁵. Do tego jednak jest im potrzebna odwaga oraz pamięć o tym, skąd pochodzą. Jest to więc pamięć o kraju, narodzie, rodzinie, historii, przebytej drodze, o tym, co otrzymali od starszych. Należy zatem rozmawiać z rodzicami, z osobami starszymi, z dziadkami i babciami będącymi mądrością, od których młodzi „przejmą pochodnię”³⁶.

²⁶ Franciszek, *Christus vivit*, Watykan 2019, 34.

²⁷ Franciszek, *Bóg jest młody*, s. 32.

²⁸ Tamże.

²⁹ F. Ambrogetti, S. Rubin, *Jezuita. Papież Franciszek. Wywiad rzeka z Jorge Bergoglio*, Dom Wydawniczy „Rafael”: Kraków 2013, s. 68.

³⁰ Tamże.

³¹ Tamże.

³² Tamże.

³³ Franciszek, *Udienza generale*, Watykan, 27.09.2017, https://www.vatican.va/content/francesco/pl/audiences/2017/documents/papa-francesco_20170927_udienza-generale.html (24.07.2022).

³⁴ Franciszek, *Christus vivit*, 9-20.

³⁵ Franciszek, *Saluto del Santo Padre Francesco al pellegrinaggio dei giovani della diocesi di Piacenza-Bobbio*, Watykan, 28.08.2013, https://www.vatican.va/content/francesco/it/speeches/2013/august/documents/papa-francesco_20130828_giovani-piacenza-bobbio.html (14.09.2022).

³⁶ Franciszek, *Spotkanie z wolontariuszami ŚDM oraz komitetem organizacyjnym*, Kraków, 31.07.2016, <https://www.vatican.va/content/francesco/pl/speeches/2016/july/documents/papa->

Podejmując refleksję nad sytuacją młodzieży we współczesnym świecie, nad poszukiwaniem przez nią sensu i projektu życia oraz jej relacją z Bogiem, Papież dostrzega w młodych wyjątkową zdolność do zaczynania wszystkiego od nowa w ramach ich wspólnego podążania z Kościołem. Docenia on zamiłowanie młodych do podróżowania, zdolność stawiania „przed miejscami i twarzami, których nigdy wcześniej nie widzieli i przeżywania nowych doświadczeń”³⁷.

Nabywając samodzielność i odpowiedzialność, młodzi stopniowo uwalniają się od wpływów wychowawczych rodziców. Zdaniem Franciszka powoduje to stan napięcia introspekcyjnego, który dotyka całą rodzinę³⁸. Przechodząc przez różne stany ducha na drodze do rozwinięcia własnej tożsamości, narażają się na liczne zagrożenia, przed którymi ostrzega ich Papież.

Młodzi są dla Franciszka jednocześnie „oknem”, przez które przychodzi na świat przyszłość, stawiając tym samym wielkie wyzwania przed społeczeństwem, w którym żyją. To społeczeństwo ma za zadanie „rozbudzić najlepszy potencjał młodego człowieka, aby on sam tworzył własną przyszłość i był współodpowiedzialny za los wszystkich”³⁹. Duszpasterstwo ojca Bergoglio – papieża Franciszka obejmuje w ten sposób całą wspólnotę, w szczególności zaś rodziny, w których młodzi są szczególną wartością; pokolenie osób najstarszych – niezwykle cennych dla swych wnuków, bowiem przekazują im oni drogowskazy życiowe i wreszcie społeczności lokalne, w których, i dla których te rodziny funkcjonują.

Po tej wstępnej, bardzo ogólnej a przez to jeszcze niepełnej, charakterystyce młodzieży przejdźmy teraz do ukazania jej miejsca w posłudze duszpasterskiej kardynała Bergoglio – papieża Franciszka. Nie ulega wątpliwości, że młodzież zajmuje ważne miejsce w jego posłudze pastoralnej. Dla papieża Franciszka młodzi są tymi, którzy tęsknią za Bogiem i szukają go w sobie właściwy sposób. I choć obecne w niektórych kręgach młodzieżowych różne formy szukania Boga na własną rękę mogą niepokoić, to dla Papieża najważniejsze jest to, że wielu młodych ludzi pragnie znaleźć „schronienie w uścisku Chrystusa Odkupiciela”⁴⁰ jako tego, który zapewni im przestrzeń, którego nie będą się lękać, któremu będą chcieli

francesco_20160731_polonia-conferenza-stampa.html (22.03.2022).

³⁷ Franciszek, *Oreędzie na XXXV Światowy Dzień Młodzieży...*

³⁸ Franciszek, *Bóg jest młody*, s. 33.

³⁹ Franciszek, *Incontro con i redattori e i collaboratori della rivista „Aggiornamenti Sociali”*, Watykan, 06.12.2019, https://www.vatican.va/content/francesco/it/speeches/2019/december/documents/papa-francesco_20191206_rivista.html (19.05.2022).

⁴⁰ Franciszek, *Spotkanie z wolontariuszami ŚDM oraz komitetem organizacyjnym*, Rio de Janeiro, 28.07.2013, https://www.vatican.va/content/francesco/pl/speeches/2013/july/documents/papa-francesco_20130728_gmg-rio-volontari.html (18.08.2022).

zawierzyć życie oraz od którego będą mogli usłyszeć jasne i mocne wezwanie do bycia misjonarzami w życiu codziennym.

Papież zauważa, że duszpasterstwo młodzieżowe prowadzone w formie, do jakiej Kościół jest przyzwyczajony, ucierpiało w zderzeniu ze zmianami społecznymi, a w zwyczajnych strukturach młodzi często nie znajdują odpowiedzi na swoje niepokoje, potrzeby, problemy i zranienia. Osobom dorosłym nie jest łatwo cierpliwie ich słuchać, zrozumieć ich lęki i oczekiwania czy nauczyć się mówić zrozumiałym dla nich językiem⁴¹. Franciszek uznaje za ważne, aby wychowawcy postępowali w taki sposób, a wspólnoty realizowały taki program, by z umiejętnym towarzyszeniem im w drodze młodzi czuli się szczęśliwi, że mogą nieść Jezusa na każdą ulicę, na każdy plac i w każdy zakątek ziemi. Należy dołożyć wszelkich starań, aby nie zawieść głębokich oczekiwań ludzi młodych: potrzeby życia, otwartości, radości, wolności, przyszłości, ich pragnienia współpracy w budowaniu świata bardziej sprawiedliwego i braterskiego, w rozwoju narodów, w ochronie przyrody i środowisk życia. Papież zaleca wychowawcom, aby starali się pomóc doświadczyć młodym tego, że tylko trwając w łasce Bożej, to znaczy w przyjaźni z Chrystusem, w pełni będą mogli realizować ideały najbardziej autentyczne⁴².

Młodzież od samego początku wpisywała się w sposób wyraźny w pontyfikat Franciszka. Po wyborze na Stolicę Piotrową bardzo szybko wszedł on w świat młodych ludzi i zaskarbił sobie ich zaufanie. Nawiązał z nimi życzliwy, ale również wymagający dialog, który sprawił, że dla wielu fakt ten stał się ważnym punktem odniesienia, a sam Papież został przewodnikiem i towarzyszem po drogach wiary oraz życia. Franciszek pragnie pomagać młodym w usłyszeniu Chrystusowej odpowiedzi na ich najbardziej wzniosłe dążenia do tego, aby mogli w swym duchowym rozwoju zaspokoić „głód czystej prawdy i prawdziwej miłości”⁴³. Przypomina o konieczności zaangażowania w to duszpasterstwo rodzin ludzi młodych, gdyż nie może być efektywnego duszpasterstwa młodzieżowego bez silnego duszpasterstwa rodzin⁴⁴. Papieskie rozumienie duszpasterstwa młodzieży oparte jest na działaniach samych młodych, którzy swoją codzienną postawą i swym zaangażowaniem wyjdą poza struktury, w których doświadczają spotkania Jezusa i płynącej stąd radości. Doświadczenie to nie może bowiem zostać zamknięte

⁴¹ Franciszek, *Evangelii gaudium*, Watykan 2013, 23.

⁴² Franciszek, *Laudato si*, Watykan 2015, 31.

⁴³ Franciszek, *Incontro con i redattori e i collaboratori della rivista „Aggiornamenti Sociali”*.

⁴⁴ Franciszek, Orędzie na XXXIII Światowy Dzień Młodzieży *Nie bój się, Maryjo, znalazłaś bowiem łaskę u Boga* (Łk 1, 30), Watykan 2018, https://www.vatican.va/content/francesco/pl/messages/youth/documents/papa-francesco_20180211_messaggio-giovani_2018.html (19.08.2022).

w prywatnym życiu młodego człowieka czy we wspólnocie, do której należy, ale zobligowany jest on do dzielenia się tym doświadczeniem z innymi ludźmi, bez względu na sympatię do nich bądź jej brak. Poprzez osobiste dawanie świadectwa obecności Boga będzie więc zdolny do przewycięzania ludzkich egoizmów i poświęcania się drugiemu. Papież zwraca uwagę na możliwości tkwiące w samych młodych. Ma świadomość, że oni także są podmiotami tego duszpasterstwa i mogą wpływać na jego kształt, kreując wspólnie z duszpasterzami jego nowe metody i formy. Wydaje się, że przy takiej współpracy możliwe jest wypracowanie propozycji, które odpowiadają mentalności współczesnej młodzieży i mogą stać się dla niej nie tylko zrozumiałe, ale i atrakcyjne. Przy tej okazji dokonuje się ich formacja, odkrywanie przez nich własnej tożsamości, miejsca i powołania w Kościele i w świecie. Inaczej mówiąc, wzrastają w wierze i osiągają dojrzałość do podjęcia zadań stawianych im przez Opatrzność.

Zaangażowanie kardynała Bergoglio – papieża Franciszka w duszpasterstwo młodzieży uwzględnia przystosowanie się do zmieniających się warunków społeczno-kulturowych, aby nie ucierpiało ono w zderzeniu z przemianami społecznymi⁴⁵. Zmiany kulturowe zachodzące na przełomie XX i XXI wieku ujawniają się również w zakresie hierarchii wartości oraz wychowania młodych pokoleń. Prąd przeobrażeń i rozwoju porwał ze sobą wielu ludzi. Papieskie nauczanie kładzie nacisk na aktywne budowanie przez wierzących królestwa Bożego na ziemi. Podkreślając rolę osobistego świadectwa, Franciszek wzywa do wychodzenia poza utarte schematy, uwrażliwia na ubogich i wykluczonych. Przestrzega także przed tworzeniem nadmiernie rozbudowanych instytucji i struktur, biurokratyzacją Kościoła oraz trwaniem w samozadowoleniu. Odnosi się to także do duszpasterstwa młodzieży, które powinno oprzeć się na otwartości na młodego człowieka, umiejętności wysłuchania go i dzielenia z nim trudów życiowej drogi. Musi ono operować zrozumiałym przekazem, adekwatnym do obecnej mentalności, co wcale nie oznacza pełnej zgody na wszystkie występujące dzisiaj tendencje. Również budowanie środowiska chrześcijańskiego wydaje się stwarzać przestrzeń, w ramach której młody człowiek może otworzyć się na głębsze relacje z Bogiem, ugruntować i rozwijać swoją wiarę oraz stawać się zdolny do niesienia jej innym. W takich warunkach możliwe będzie budowanie pogłębionej duchowości właściwej katolikowi świeckiemu, którego powołaniem jest szukanie królestwa Bożego w świecie, zajmowanie się sprawami świeckimi i kierowanie nimi po myśli Bożej, uświęcanie świata od wewnątrz przez przykład swego życia oraz promieniowanie wiarą, nadzieją i miłością, w celu ukazania innym Chrystusa.

Tym, co dla papieża-jezuity jest niezmiernie ważne w duszpasterstwie młodzieży, jest

⁴⁵ Franciszek, *Evangelii gaudium*, 105.

odważne, pełne zapału poszukiwanie nowych dróg, adekwatnych metod i form, z przekonaniem, że nie wszystko zależy od nas i trzeba rozeznawać, czego Bóg domaga się w tej posłudze od Kościoła. Jest tu zatem miejsce na swego rodzaju sytuacje nieprzewidywalne, które inicjuje Duch Święty, zaskakujące wyzwania i nowe horyzonty otwierające się przed Kościołem. W duszpasterskiej koncepcji wychowania papieża Franciszka centralnym punktem odniesienia jest Bóg. Otwiera się on na człowieka w Jezusie Chrystusie, który jest wzorem duszpasterza. Jest także Pedagogiem ożywiający wychowanie chrześcijańskie we wspólnocie parafialnej. Dzieło wychowania podejmuje cały Kościół, zaś pierwszym wychowawcą jest Jezus Chrystus, którego na ziemi reprezentuje papież. Papieska troska o ludzi młodych nie jest zadaniem opcjonalnym dla Kościoła, ale istotną częścią jego powołania i misji w dziejach. To właśnie takie założenie leżało u podstaw szczegółowego zakresu zainteresowań synodu poświęconego młodzieży: „Młodzież – wiara i rozeznawanie powołania”. Papież postawił za cel „odnalezienie ludzi młodych w tkance społecznej”⁴⁶. Zwracając się do nich, miał na uwadze, że kieruje słowo także do ich rodzin, wspólnot kościelnych czy narodowych, w których oni funkcjonują; do społeczeństw, w których żyją; do ludzi, od których w znacznej mierze zależy ich przyszłość i którym ta przyszłość stawia wielkie wyzwania w zakresie wychowania⁴⁷. Kościół natomiast jest w tym kontekście zachęcany do towarzyszenia młodym w ich wędrówce ku radości miłości⁴⁸.

Model „towarzyszenia i rozeznawania” w duszpasterskiej posłudze, który Papież proponuje, to próba połączenia dwóch elementów: czystości zasad wyznaczonych przez nauczanie Kościoła i możliwości dojrzewania człowieka do ich zrozumienia, przyjęcia i zastosowania. Ze strony duszpasterzy – w tym także w duszpasterstwie młodzieży realizowanym przez Bergoglio-Franciszka – nieodzownym elementem staje się duchowość ignacjańska, która skłania do tego, aby „nie cofając się przed tym, co najwznioślejsze, pochylać się, by podnosić do służby Bożej to, co pozornie małe”⁴⁹ tak, aby być zdolnym „do czynienia na co dzień rzeczy małych z wielkim sercem, otwartym na Boga i na ludzi”⁵⁰. Towarzyszenie polega na braku negacji osoby, która popełnia zło, choć ocena złego czynu, którego się

⁴⁶ Franciszek, *Incontro con i ragazzi cresimati*, Watykan, 25.03.2017, https://www.vatican.va/content/francesco/it/speeches/2017/march/documents/papa-francesco_20170325_milano-ragazzi-cresima.html (20.08.2022).

⁴⁷ Franciszek, *Incontro con i ragazzi cresimati*.

⁴⁸ Sekretariat Synodu, *Instrumentum Laboris do synodu biskupów o młodzieży*, Watykan 2018, <https://www.vaticannews.va/pl/watykan/news/2018-06/instrumentum-laboris-synod-konferencja-prasowa.html> (20.08.2022).

⁴⁹ M. Borghesi, *Jorge Mario Bergoglio. Biografia intelektualna*, Wyd. Bratni Zew: Kraków 2018, s. 51.

⁵⁰ Tamże, s. 53.

dopuszcza, jest jednoznaczna. Nie ma też pośpiesznego osądu tej osoby – w myśl Ewangelii, która podkreśla, aby nie oceniać bliźnich. Uznanie godności osoby, która jest w swoich dobrych pragnieniach zawsze większa niż popełniony przez nią grzech oraz zachęta do umacniania wiary człowieka w pomoc Ducha Świętego w tym, co wydaje się przerastać jego siły, stanowią fundament duchowego rozeznawania⁵¹. Na tę godność, w myśl biblijnego przesłania, składa się wiele elementów szczególnie ważnych w życiu młodego człowieka: świeżość, wewnętrzny wigor, marzenia, entuzjazm, nadzieja, wspaniałomyślność, odwaga.

Papieskie rozumienie duszpasterstwa młodzieży oparte jest na działaniach samych młodych, którzy swoją codzienną postawą i swym zaangażowaniem wyjdą poza struktury, w których doświadczają spotkania Jezusa i płynącej stąd radości. Doświadczenie to nie może bowiem zostać zamknięte w prywatnym życiu młodego człowieka czy we wspólnotie, do której należy. Każdy zobligowany jest bowiem do dzielenia się tym doświadczeniem z innymi ludźmi, bez względu na sympatię do nich bądź jej brak. Poprzez osobiste dawanie świadectwa obecności Boga człowiek będzie zdolny do przewycięzania ludzkich egoizmów i poświęcania się dla drugiego.

Nie jest to jednak działanie w całkowitym odosobnieniu, ale z poparciem całego Kościoła, a w szczególności kapłanów, którzy dzieląc z młodymi doświadczenie wiary, sami mogą czuć się odmłodzeni, a towarzysząc młodym wielkodusznie i z radością, są wezwani do pomagania im, aby aktywnie uczestniczyli w życiu Kościoła. Kapłan bowiem do swego prawidłowego rozwoju i funkcjonowania potrzebuje cechującego ludzi młodych entuzjazmu, kreatywności i radości. Przekonując kapłanów do udzielania duszpasterskiego wsparcia młodzieży, Ojciec Święty odwołuje się do ich własnego doświadczenia z czasów formacji, gdy to im stwarzano sposobność doświadczania piękna Bożej miłości. Teraz zatem zobowiązuje ich do pomagania młodym „w rozpoznawaniu ruchów ich serc i pokierowaniu ich krokami”⁵². Dlatego każdy duszpasterz powołany jest do uważnego przyjrzenia się innym duszpasterzom w taki sposób, aby wywołać tym swe zdumienie dla Ewangelii i spowodować wyjście z odrętwienia, w które człowieka zanurza kultura konsumpcjonizmu i powierzchowności. To uważne przyjrzenie się obudzi w nim autentyczne pytania o szczęście, szczególnie u młodych osób, którym należy

⁵¹ Franciszek, *Spotkanie z biskupami polskimi*, Kraków, 27.07.2016, https://www.vatican.va/content/francesco/pl/speeches/2016/july/documents/papa-francesco_20160727_polonia-vescovi.html (20.08.2022).

⁵² Franciszek, *Messagio ai partecipanti al Convegno internazionale di pastorale vocazionale, promosso dalla Congregazione per il Clero*, Watykan, 21.10.2016, https://www.vatican.va/content/francesco/it/speeches/2016/october/documents/papa-francesco_20161021_pastorale-vocazionale.html (22.08.2022).

„pomagać w zadawaniu właściwych pytań, wyruszeniu w podróż i odkrywaniu radości życia”⁵³.

Odwołując się do swego doświadczenia z dzieciństwa i młodości, Franciszek zaleca ludziom młodym dbanie o relacje z osobami starszymi, którzy, mając życiową mądrość, mówią o życiu w prosty sposób i zachęcają do rozmów z Jezusem. Zaleca im wchodzenie w dialog ze starszym pokoleniem. Z drugiej zaś strony proponuje im również pracę nad relacjami pomiędzy sobą – relacjami rówieśniczymi, dzięki którym uczyć się będą wzajemnego szacunku i wspólnotowości w różnych działaniach. Za ważne uważa on także życie liturgiczne, bez którego nie można się właściwie rozwijać. Te trzy aspekty Franciszek łączy „nicią, którą jest modlitwa”⁵⁴.

Franciszek zwraca uwagę na możliwości tkwiące w samych młodych. Ma świadomość, że są oni istotnymi podmiotami duszpasterstwa i mogą wpływać na jego kształt, kreując wspólnie z duszpasterzami nowe metody i formy przekazu wiary. Wydaje się, że przy takiej współpracy możliwe jest wypracowanie propozycji, które będą odpowiadały mentalności współczesnej młodzieży i będą mogły stać się dla niej nie tylko zrozumiałe, ale i atrakcyjne. Przy tej okazji dokonuje się bowiem ich formacja, odkrywanie przez nich własnej tożsamości, miejsca i powołania w Kościele oraz świecie. Inaczej mówiąc, wzrastają oni w wierze i osiągają dojrzałość do podjęcia zadań stawianych im przez Opatrzność.

Doceniając młodzieńcze zaangażowanie w głoszenie orędzia Jezusa „na każdej ulicy, na każdym placu i w każdym zakątku ziemi”⁵⁵ Papież nazywa młodych szczęśliwymi pielgrzymami wiary⁵⁶. Z jednej strony ogarnia on myślą młodzież gromadzącą się na spotkaniu młodych, pragnąc, aby refleksja nad tajemnicą Eucharystii pomogła młodym na nowo wybrać Chrystusa i przyjąć Go do swojego serca⁵⁷. Z drugiej strony pokłada w nich nadzieję wierząc w to, że nie zamkną się w swych wspólnotach, ale „wyjdą na ulice, porzucając ciepłe i bezpieczne miejsce w salce katechetycznej, że zabiorą głos, który będzie głosem ludzi młodych broniących się przed doczesnością, stagnacją, komfortem i klerykalizmem”⁵⁸. W trakcie tej pielgrzymki nie powinni się oni lękać porażek, gdyż one są wpisane w codzienne

⁵³ Tamże.

⁵⁴ Franciszek, *Incontro con i ragazzi cresimati*.

⁵⁵ Franciszek, *Evangelii gaudium*, 106.

⁵⁶ Tamże.

⁵⁷ Franciszek, Audiencja generalna, Watykan, 31.05.2023,

<https://www.vatican.va/content/francesco/pl/audiences/2023/documents/20230531-udienza-generale.html> (31.05.2023).

⁵⁸ Francesco, *Incontro con i giovani Argentini nella cattedrale di san Sebastián*, Rio de Janeiro, 25.07.2013, https://www.vatican.va/content/francesco/pl/speeches/2013/july/documents/papa-francesco_20130725_gmg-argentini-rio.html (24.08.2022).

dokonywanie wyborów. Franciszek ma świadomość trudności wielu z nich, ale uważa, że zawsze lepiej wybrać cokolwiek, nawet, gdy wybór ten okaże się niewłaściwy, niż nie wybrać nic i stać w miejscu. Młodzi mogą być wdzięczni Bogu za każdy upadek, jakiego doświadczą, gdyż jest to zawsze okazja do powstania i pójścia naprzód z nowym spojrzeniem na dany problem, z pewną krytyką pozwalającą dostrzec, gdzie się popełniło błąd⁵⁹. Ucieczka przed problemem powoduje wycofanie i w konsekwencji brak owoców. W posłudze pastoralnej Papież próbuje pomóc młodym znaleźć odpowiedzi na ich niepokoje, potrzeby, problemy i zranienia⁶⁰. Jest świadom trudności w wierze, z jakimi zmagają się młodzież w okresie dojrzewania, wzrostu i buntu, dlatego też tak usilnie podkreśla praktykowanie wiary w rodzinie, aby młodzi czuli bliskość i troskę rodziców. Sam zaś pragnie być autentycznym świadkiem i przewodnikiem, który wraz z nimi będzie cierpliwie rozeznawał wolę Bożą, zachęcał ich do czynienia dobrych i odważnych rzeczy i dodawał im odwagi do bycia sobą⁶¹. Papież stara się mówić do młodych zrozumiałym dla nich językiem, cierpliwie ich słuchać oraz uczy się rozumieć ich niepokoje i żądania⁶². Spotykając się z młodzieżą na całym świecie, stara się dostosowywać swój przekaz do zmieniających się okoliczności, miejsca i czasu⁶³.

Papież oczekuje od każdej młodej osoby zaangażowanej w życie chrześcijańskie, że w swym sercu rozpozna głos Boga i pójdzie za Jego powołaniem, budując wspólnotę, jaką jest Kościół. Podobnie jak wielu młodych przytaczanych przez opowieści biblijne, którzy w świetle wiary stopniowo uświadamiają sobie, że Bóg ma w sobie namiętną miłość. Miałyby się to odbywać na trzech płaszczyznach, z których składa się pole wiary⁶⁴, a tym polem wiary jest każdy, kto się w to dzieło angażuje. Natomiast częściami składowymi tego pola są trzy inne wskazane przez Franciszka, na których lepiej można zrozumieć istotę bycia Chrystusowym uczniem i misjonarzem.

Pierwszym z nich jest pole jako teren zasiewu Słowa Bożego – Papież upatruje w sercu młodego człowieka wolę przyjęcia Chrystusowego nauczania. Postrzega młodych misjonarzy jako autentycznych chrześcijan „mierzących wysoko, do decyzji definitywnych dających pełny sens”⁶⁵. Jako duszpasterz młodych dopinguje ich do wytrwałej walki z przeciwnościami

⁵⁹ Francesco, *Incontro con i redattori e i collaboratori*.

⁶⁰ Franciszek, *Evangelii gaudium*, 105.

⁶¹ M. Fiałkowski, „Polonia Sacra” 20, nr 4 (45), s. 88.

⁶² Franciszek, *Evangelii gaudium*, 105.

⁶³ A. Długosz, *Młodzieży duszpasterstwo*, w: *Leksykon teologii pastoralnej*, R. Kamiński, W. Przygoda, M. Fiałkowski (red.), Wyd. TN KUL: Lublin 2006, s. 511.

⁶⁴ Franciszek, *Czowanie z młodymi*, Rio de Janeiro, 27.07.2013, https://www.vatican.va/content/francesco/pl/speeches/2013/july/documents/papa-francesco_20130727_gmg-veglia-giovani.html (26.08.2022).

⁶⁵ Tamże.

i pokusami, aby nie byli chrześcijanami na pokaz, na pół etatu czy skostniałymi, jak zwykł to określać, zadufanymi w sobie, jedynie sprawiającymi wrażenie bycia chrześcijanami⁶⁶ i głęboko wierzy, że młodzi tacy właśnie mogą być. Drugim polem jest miejsce treningu, gdzie prawdziwy młody chrześcijanin staje się „atletą Chrystusa”⁶⁷. Franciszek często odwołuje się do świata sportu, używając terminologii zaczerpniętej ze słownictwa sportowców. Treningiem jest modlitwa i przyjmowanie sakramentów, a także codzienna postawa, która popycha do braterskiej miłości, otwarcia się, słuchania, rozumienia, pomagania innym, przebaczenia, bez jakiegokolwiek wykluczania⁶⁸. Trzecim polem jest plac budowy, na którym młodzi chrześcijanie są budowniczymi Kościoła poprzez budowanie świata sprawiedliwości, miłości, pokoju, braterstwa i solidarności. Papież widzi rzesze młodych w wielu częściach świata walczących o cywilizację bardziej sprawiedliwą i braterską. Dostrzega w nich „twórców przemian, przez których przyszłość wkracza w świat”⁶⁹.

1.2. Relacje społeczne młodzieży w rodzinie

Rodzina tworzy swój własny, sobie właściwy, niepowtarzalny system opiekuńczo-wychowawczy i socjalizacyjny oparty na określonej hierarchii wartości oraz na przyjętych normach etycznych i społecznych. Stanowi dla dziecka – w poszczególnych fazach jego rozwoju – najbliższe środowisko optymalizujące rozwój poszczególnych jego sfer: emocjonalnej, intelektualnej i społecznej. Fakt ten ma bezpośrednie przełożenie na budowanie relacji społeczno-emocjonalnych i więzi uczuciowych pomiędzy poszczególnymi członkami owej rodziny, zatem także pomiędzy rodzicami a dziećmi (nawet wtedy, gdy te są już dorosłe). Jako naturalna społeczność rodzina tworzy zespół wspólnych idei, wartości, przekonań, wzorów zachowań i postaw moralnych, które w konsekwencji stają się jej ideałami i przewodnikiem⁷⁰. Papież Franciszek przypomina, że „rodzina to wspólnota życia i miłości, niezastąpione i nierozdzielne przymierze mężczyzny i kobiety, miejsce spotkania między pokoleniami, nadzieja społeczeństwa”⁷¹. W rodzinie „urzeczywistnia się Boże marzenie

⁶⁶ Tamże.

⁶⁷ Tamże.

⁶⁸ Tamże.

⁶⁹ Tamże.

⁷⁰ E. Panecka, *Rodzinne uwarunkowania zachowań altruistycznych rodziny*, w: *Rodzina miejscem integralnego rozwoju i wychowania*, D. Opozda, S. M. Loyola-Opiela (red.), Wyd. TN KUL: Lublin 2015, s. 112.

⁷¹ K. Bronk, *Papież wzywa katolickie uniwersytety do służby małżeństwu i rodzinie*, https://www.vaticannews.va/pl/papiez/news/2023-05/papiez-wzywa-katolickie-uniwersytety-do-sluzby-malzenstwu.html?utm_source=newsletter&utm_medium=email&utm_campaign=NewsletterVN-PL (30.05.2023).

o wspólnocie ludzkiej”⁷².

Człowiek jest jednostką rodzinną. Ta rodzinność jawi się jako właściwość jednostki ludzkiej wyrażająca najgłębszy sens życia. Rodzina jest bowiem unikatową grupą społeczną, tworzącą najlepsze warunki do samorzeczywistnienia się człowieka jako jednostki autonomicznej, odpowiedzialnej i dojrzałej⁷³. Potencjał rodziny wyraża się w tworzeniu optymalnych warunków rozwoju i wychowania osób w różnym wieku: w okresie prenatalnym, całego dzieciństwa i młodości oraz w życiu dorosłym⁷⁴. Na relacje w rodzinie silny wpływ wywierają nasycone emocjonalnie postawy rodzicielskie odgrywające szczególną rolę we wczesnych etapach wychowania. W duszpasterstwach akademickich duszpasterze uświadamiają młodych, że ich dojrzałość emocjonalna, którą stale kształtują, wywrze silny wpływ na ich przyszłe relacje z dorastającymi dziećmi. A zatem ich aktualne, osobiste relacje i więzi z rodzicami będą miały przełożenie na relacje i więzi z ich przyszłymi dziećmi, gdy te będą już dorastać. Sytuacja ta będzie ponadto oddziaływać na atmosferę rodzinną oraz na jej emocjonalne (pozytywne lub negatywne) nasycenie. W każdej rodzinie ta atmosfera jest inna. Każda rodzina tworzy ją na swój własny, oryginalny sposób. To właśnie ów klimat wpływa na relacje rodzinne pomiędzy członkami rodziny. W tak zwanych szkołach rodzenia przyszłym matkom i ojcom mówi się, że okres prenatalny ich dzieci jest początkiem budowania osobistych relacji rodzinnych, które będą się rozwijały w procesie wychowawczym. Osobisty stosunek do ciąży obojga rodziców i ich małżeńskie (partnerskie) relacje stanowiąc będą podstawy budowania relacji z dziećmi na poszczególnych etapach ich rozwoju, łącznie z okresem dojrzewania, wchodzenia w dorosłość i usamodzielniania się.

W adhortacji *Amoris laetitia* papież Franciszek zaznacza, że rodzice zawsze wpływają na rozwój moralny swoich dzieci. Ponadto przypisuje doniosłą rangę rodzinie jako miejscu ich wspierania, towarzyszenia i prowadzenia. Ukierunkowując je przez cały okres wychowawczy, rodzice wpływają na ich umiejętność radzenia sobie z sytuacjami zagrożenia, z agresją, wykorzystaniem czy narkomanią. Jednakże dzieje się to nie poprzez obsesyjną kontrolę dorastających dzieci, ale dzięki poświęcaniu im czasu i uwagi, przy jednoczesnym poszanowaniu ich wolności, do której należy je wychować tak samo, jak do umiejętnego

⁷² Tamże.

⁷³ A. W. Janke, *Wychowanie rodzinne przedmiotem pedagogicznej refleksji*, w: *Pedagogika rodziny. Obszary i panorama problematyki*, S. Kawula, J. Brągiel, A. W. Janke, Wyd. Adam Marszałek: Toruń 2002, s. 82-83.

⁷⁴ E. Świdrak, *Rodzinny potencjał starszych kobiet i mężczyzn*, w: *Rodzina miejscem integralnego rozwoju i wychowania*, D. Opozda, S. M. Loyola-Opiela (red.), Wyd. TN KUL, Lublin 2015, s. 226.

podejmowania rozsądnych i inteligentnych decyzji w kluczowych momentach⁷⁵.

Więzi wewnątrzrodzinne i relacje poszczególnych członków są specyficzne i właściwe dla każdej rodziny. Źródło i podstawę przeżyć emocjonalnych oraz doświadczeń społecznych stanowi obcowanie z bliskimi uczuciowo osobami. Aby rodzina tworzyła rzeczywistą wspólnotę życia i miłości kształtującą duchową przestrzeń, ważne jest, by swoje codzienne funkcjonowanie opierała na zasadach miłości i szacunku. Dla dobra tych relacji winna więc przeciwstawiać się cywilizacji konsumpcyjnej, opartej na antywartościach, takich jak indywidualizm, materializm czy hedonizm⁷⁶. Młodzież w okresie dojrzewania, wzrostu i buntu zmagają się z różnymi trudnościami, dlatego tak ważna jest dbałość o relacje w rodzinie. Jest to konieczne do tego, aby młodzi mogli czuć bliskość i troskę rodziców. W celu sprawniejszego budowania systemu wartości rodzice wspierają dorastające dzieci w dostrzeżeniu analogii pomiędzy tym, że wartości te są realizowane zarówno przez osoby bardzo przykładowe, stanowiące dla nich autorytety i wzory do naśladowania, jak również przez osoby niedoskonałe i w różnym stopniu te wartości praktykujące. Papież Franciszek widzi związek przyczynowo-skutkowy pomiędzy negatywnymi doświadczeniami młodych, wpływającymi z tego dysonansu poznawczego, a pojawianiem się w ich młodych sercach różnego rodzaju oporu. Ten rozdźwięk wymaga udzielania młodzieży pomocy „w przebywaniu drogi uleczenia tego poranionego świata wewnętrznego, aby mogła zyskać zrozumienie i pojednanie z osobami i społeczeństwem”⁷⁷.

Rodzice wyrażają swój emocjonalny stosunek do dziecka niemal w każdym słowie i niemal w każdej czynności związanej z jego pielęgnacją i opieką nad nim. Aksjologiczna świadomość rodziców oparta jest o personalistyczne ujęcie człowieka i rodziny. Już w dzieciństwie, poprzez stawianie dziecku jasnych reguł i zasad zachowania, rozwijają się jego skłonności prospołeczne. W znacznym stopniu sprzyja to rozwojowi postaw altruistycznych. Czułe i opiekuńcze postawy rodziców przyczyniają się do powstawania poczucia bezpieczeństwa. Wytwarzają pozytywne ustosunkowanie się do innych ludzi, ułatwiają proces uczenia i dostarczają wzorów opiekuńczych postaw wobec innych. Siła więzi uczuciowej łącząca członków rodziny oraz pragnienie szczęścia dla swych dzieci pozytywnie wpływają na kształtowanie cech ich osobowości. W zgodnej rodzinie, w której wszyscy obdarzają się wzajemnie serdecznymi uczuciami, dorastająca osoba jest uformowana na podstawie spójnych

⁷⁵ Franciszek, *Amoris laetitia*, Rzym 2016, 259-262.

⁷⁶ U. Gruca-Miąsik, *Radość rodzicielska - esse et fieri*, w: *Obudzić (nie)odkryty potencjał małżeństwa i rodziny*, A. Rynio, K. Braun (red.), Wyd. TN KUL, Lublin 2015.

⁷⁷ Franciszek, *Amoris laetitia*, 272.

informacji od rodziców, co z kolei wywiera silny wpływ na poczucie własnej wartości i rozwój w sferze społecznej⁷⁸. Dom rodzinny jest najważniejszym miejscem, w którym zachodzą relacje społeczne dziecka. Trwałość i siła związków rodziców z dziećmi zależą od organicznych więzi macierzyńskich i ojcowskich wpływających na jakość życia człowieka, poczucie szczęścia czy bezpieczeństwa. Na bazie kontaktów w rodzinie rozwijają się dziecięce postawy w stosunku do innych ludzi. Kontakty te decydują o przyszłych wzorach postępowania. Nabyte w domu rodzinnym postawy, choć mogą ulec modyfikacji, nigdy nie zostaną wykorzenione i będą wywierać wpływ na późniejsze postawy oraz schematy zachowań tworzone w pozarodzinnym kręgu społecznym. Społeczności, z którymi młodzi ludzie się następnie zetkną, takie jak: środowisko akademickie, duszpasterstwo, grupa rówieśnicza, miejsce pierwszych lat pracy – staną się miejscami, w których będą mogli praktykować wyuczone w domu rodzinnym zachowania, w tym także postawy altruistyczne. Będą je doskonalić, a poddani próbie, będą utwierdzać się w swych wartościach. Jakość relacji ze swymi rodzinami stanowić będzie siłę napędową dla ich postaw i zachowań w tych środowiskach.

Komunikacja interpersonalna w rodzinie jest umiejscowiona w szerszym kontekście relacji między wszystkimi jej członkami i spełnia rolę wskaźnika tych relacji oraz wpływa na ich jakość. Charakteryzuje się ona szczególną intensywnością interakcji osobowych, co wynika z dużej częstotliwości kontaktów związanych ze wspólnym zamieszkaniem i codziennym przebywaniem. Całe życie rodzinne jest budowane na tychże relacjach⁷⁹. Dom jest miejscem, gdzie szuka się bezpieczeństwa, oparcia i autorytetu. W ostatnich latach, jak podaje raport CBOS z 2016 roku, wśród osób uczęszczających do szkół ponadgimnazjalnych można zauważyć wzrost znaczenia rodziców jako autorytetów. Taki stan rzeczy przyczynia się tym samym do spadku roli grupy rówieśniczej w życiu młodych ludzi. O uznanie w oczach matki czy ojca zabiegają oni kilkakrotnie częściej niż znajomych, chłopaka lub dziewczyny. Coraz mniej zależy im więc na uznaniu rówieśników⁸⁰, co być może związane jest między innymi z docenieniem przez młodych niezastąpionej roli rodziców i wartości, jakimi żyje rodzina. Interesujący we wspomnianym badaniu jest fakt, iż badani szukają wsparcia dwukrotnie częściej u matki niż u rówieśników. Z kolei ojciec stanowi porównywalne do nich źródło wsparcia. Młodzi mogą liczyć na wsparcie matki przede wszystkim w trudnych chwilach. Z nią

⁷⁸ E. Panecka, *Rodzinne uwarunkowania zachowań*, s. 120-121.

⁷⁹ D. Krok, *Systemowe ujęcie rodziny w badaniach dobrostanu psychicznego jej członków. Rodzina w nurcie współczesnych przemian*, Wyd. Uniwersytetu Opolskiego: Opole 2010, s. 359.

⁸⁰ Raport z badania sfinansowanego przez Krajowe Biuro ds. Przeciwdziałania Narkomanii, Warszawa 2019 <https://www.cinn.gov.pl/portal?id=166545> (16.10.2022).

też chętniej niż z ojcem spędzają swój wolny czas⁸¹.

Na szczególną rolę matki w procesie dojrzewania człowieka zwraca uwagę papież Franciszek. Postrzega on ją jako tę, która otacza swe dzieci matczyną opieką, dbając o ich rozwój. Matka troszczy się zatem o swe dzieci, dbając o nie u progu ich samodzielnego życia. Rzeczony rozwój ma polegać na wzięciu odpowiedzialności za swe życie, angażowaniu się w nie i dążeniu do wielkich ideałów. Ucząc stawiania czoła życiowym trudnościom, matka pomaga odważnie mierzyć się z problemami z uwzględnieniem zachowania zdrowej równowagi pomiędzy bezpieczeństwem (którego nadmiar hamuje rozwój) a ryzykiem (nie narażając na niebezpieczeństwa). W obecnym świecie, wyznającym filozofię tymczasowości, pomaga ona podejmować ostateczne decyzje w wolności, wychowując tym samym do zdolności dokonywania ostatecznych wyborów. Dzięki temu młodzi unikną w swym dorosłym życiu prowizoryczności zatrzymującej ich na etapie dojrzewania i blokującej podejmowanie odważnych decyzji na całe życie⁸².

Coraz większe znaczenie przypisuje się rodzinnemu kapitałowi społecznemu, jakim jest zasób więzi rodzinnych, który zależy od rozmiaru danej wspólnoty, a przede wszystkim od jej jakości. Tradycja, kultura, religia oraz charakter instytucji małżeństwa wpływają na trwałość i znaczenie związków rodzinnych. Przekazywane w rodzinie z pokolenia na pokolenie tradycje nie zawsze są jednak pozytywnie odbierane przez młodych ludzi. Niektórym jawią się jako opresyjne, co powoduje ich ucieczkę pod naciskiem globalnej kultury, która zbyt często pozostawia ich bez punktów odniesienia. Wynika to zarówno z konfliktu pokoleniowego, jak i z faktu, że w wielu rodzinach brakuje chęci bądź zdolności do przekazywania swym dzieciom podstawowych wartości życiowych. Inną przyczyną może być przyjmowany przez wielu dorosłych styl młodzieżowy. To zaś prowadzi do odwrócenia relacji międzypokoleniowych i w następstwie powoduje trwanie na poziomie emocjonalnym pomiędzy młodymi ludźmi a dorosłymi, tym samym nie dotyka wymiaru edukacyjnego i kulturowego⁸³.

W społeczeństwach XXI wieku wyraźnie daje się zauważyć tendencję do zmniejszania się kapitału rodzinnego, co jest konsekwencją wzrastającej liczby rozwodów, nietrwałości rodziny i osłabienia więzi rodzinnych. Kapitał ten wzrasta, kiedy istnieje umiejętność współpracy rodzinnej i społecznej. Jedno i drugie wyraźnie determinuje społeczne procesy akceleracji

⁸¹ Tamże.

⁸² Franciszek, *Nabożeństwo różańcowe*, Rzym, 04.05.2013, https://www.vatican.va/content/francesco/pl/speeches/2013/may/documents/papa-francesco_20130504_santo-rosario.html (28.08.2022).

⁸³ Franciszek, *Christus vivit*, 80.

i retardacji młodego pokolenia, pomiędzy którymi (a także między poszczególnymi kręgami pozarodzinnymi) zachodzą obustronne działania. Podczas gdy w akceleracji następuje wcześniejszy rozwój fizyczny, motoryczny, społeczny czy intelektualny przyczyniający się do prawidłowego, równomiernego i rytmicznego rozwoju we wszystkich płaszczyznach, rzutującego na łatwiejsze przystosowywanie się osoby do otoczenia, przestrzeganie norm współżycia społecznego i współdziałania, to w retardacji następuje proces odwrotny⁸⁴. Do osłabienia relacji społecznych przyczynia się gwałtowne przyspieszenie tempa życia, a zarazem nieustanne poszukiwanie nowych doznań oraz maksymalizacja przeżyć, które to zjawiska narażają osoby młode na osamotnienie, wewnętrzne rozdarcie oraz intensywniejsze odczuwanie własnej małości i skończoności⁸⁵.

Jednym z nadrzędnych działań wychowawczych w wymiarze integralnym jest wychowanie do bezinteresownej miłości, do całkowitego daru z siebie, co stanowi niepodważalne antidotum na osamotnienie młodzieży. Zatem zadaniem rodziny jest nieustanne odkrywanie posiadanego potencjału w zakresie wychowania do wrażliwości na drugiego człowieka i w kontekście odpowiedzialności za niego. Budzenie otwartości na potrzeby innych zwraca uwagę młodych na bogate życie w wymiarze społecznym. Młodzież ma w takiej sytuacji świadomość, że żyje z innymi i dla innych oraz że ich życie posiada głębszy sens, gdyż stają się oni bezinteresownym darem dla innych. Człowiek realizuje się bowiem w pełni wtedy, gdy kocha i daje siebie innym. Ta postawa nie przekreśla planów na przyszłość czy też własnych marzeń, lecz prowadzi do pełni życia. Rodzina jest najmniejszą społecznością i może aktywnie uczyć człowieka życia dla innych. Doświadczenia wyniesione z wychowania rodzinnego stanowią prototyp interakcji z innymi. Jakość kontaktów w rodzinie kształtuje oczekiwania w stosunku do siebie i do pozostałych osób, a tym samym warunkuje sposób postrzegania własnej osoby i sytuacji społecznych. Te zdarzenia z udziałem osób znaczących oraz uczucia mające miejsce w przeszłości wyznaczają charakter aktualnych stosunków jednostki z otoczeniem. Tym samym ofiarowana jest jej możliwość tworzenia, gromadzenia i przetwarzania różnorodnych wartości, głównie zaś wartości moralno-społecznych.

Młody człowiek opuszczając rodzinny dom, rozpoczyna samodzielne życie. Napełniony przekazanymi mu wartościami, zakłada w oparciu o nie rodzinę. Dlatego bardzo istotną kwestią staje się zaszczepienie ich w mentalności młodzieży przez rodzinę, w której wychowywanie – szczególnie dziś, w zrelatywizowanym świecie – staje się bardzo skomplikowane. Problem

⁸⁴ A. W. Janke, *Wychowanie rodzinne przedmiotem*, s. 80-85.

⁸⁵ Franciszek. *Christus vivit*, 113.

dialogu wewnątrzrodzinnego staje się elementem pierwszorzędym w życiu domowym, w obliczu zagrożenia współczesnej rodziny wewnętrzną atomizacją i osamotnieniem oraz grożącym zanikiem tradycji i wartości rodzinnych. Wiek młodzieńczy, naznaczony pierwszym świadomym kontaktem z własną tożsamością, stanowi fazę przejścia w życiu młodzieży, ale też całej rodziny. Ta pierwsza tego typu przemiana wprowadza spore zamieszanie w życiu domowym, silnie wpływając na wewnętrzne relacje⁸⁶. Osoba wkraczająca w dorosłość nadal poszukuje w rodzinie wsparcia, towarzyszenia i prowadzenia. Robi to, aby skuteczniej poradzić sobie z sytuacjami, w jakich może się znaleźć, na przykład zagrożenia agresją, wykorzystaniem lub narkomanią. Wsparcie to jednak nie może być nacechowane obsesją, czyli nadmierną kontrolą nad wszystkimi sytuacjami, w których nastoletnie dziecko się znajduje, ponieważ nie przygotowuje go to do stawiania czoła realnym wyzwaniom. Odwołując się do adhortacji *Amoris laetitia*, można zauważyć, iż ważniejsze dla rodziców od tego, gdzie i z kim przebywa obecnie młody człowiek, powinno być to, gdzie znajduje się on w sensie egzystencjalnym (jakie ma przekonania, pragnienia, cele, plany życiowe)⁸⁷. Nieuchronne jest to, że plany młodych, a także ich decyzje podjęte w wolności, będą zaskakiwać rodziców, łamiąc ich schematy⁸⁸. To jednak tu, w rodzinie, rozwijają się pierwsze wyobrażenia młodzieży o własnym miejscu w życiu społecznym, a ponadto kształtują się określone nastawienia i aspiracje. Już w okresie dojrzewania i u progu dorosłości pojawia się tęsknota za udanym życiem rodzinnym. Wpływa ona ze świadomości, że w niesprawiedliwej i okrutnej rzeczywistości człowiek nie jest w stanie zapewnić całemu światu pokoju, dobrobytu i szczęścia. Może mieć jednakże wpływ na pojawienie się i utrzymanie szczęścia w rodzinie, którą założy. Poczucie miłości doświadczonej w rodzinie, z której pochodzi, budzi w nim pragnienie przeżywania akceptacji, zrozumienia i bezpieczeństwa w jego przyszłej rodzinie⁸⁹.

Przeobrażenia społeczne funkcjonujące w zglobalizowanym społeczeństwie wpływają na funkcjonowanie i uwarunkowania aksjologiczne współczesnej rodziny. Te zaś ulegają ciągłym przemianom. Dynamicznie wzrasta liczba sytuacji kryzysowych w małżeństwie i rodzinie. Współcześnie upowszechnia się struktura rodziny ponowoczesnej, partnerskiej, a także rodziny alternatywnej. Ulegając znacznym przeobrażeniom w zakresie struktury i pełnionych funkcji, zbliża się ona do modelu niezależności, gdzie wartość bycia jednostką niezależną, polegającą głównie na sobie, akcentuje silną potrzebę uniezależnienia się od innych. Jest to częstym

⁸⁶ Franciszek, *Bóg jest młody*, s. 17-18

⁸⁷ Franciszek, *Amoris laetitia*, 261.

⁸⁸ Tamże, 262.

⁸⁹ M. Dziewiecki, *Szczęśliwe małżeństwo i trwała rodzina*, Wydawnictwo Sióstr Loretanek: Warszawa 2006, s. 9-10.

powodem dążenia młodego człowieka do indywidualizmu⁹⁰. Społeczno-kulturowym przemianom ulegają preferowane oraz realizowane modele życia rodzinnego, relacje wewnątrzrodzinne, a także samo rozumienie rodziny, które nie jest już tak jednoznaczne, jak u wcześniejszych pokoleń. Przyczynia się do tego między innymi wzrost liczby rozwodów i separacji, a także rosnąca grupa rodziców samotnie wychowujących dzieci. Ponadto nie bez znaczenia jest w tym przypadku opóźnianie decyzji matrymonialnych, wstrzymywanie się od prokreacji lub całkowita z niej rezygnacja, wzrost liczby jednoosobowych gospodarstw domowych czy też coraz większa popularność związków nieformalnych. Gwałtowne przyspieszenie tempa życia, nieustanne poszukiwanie czegoś nowego, ciekawego, co nadaje sens i wartość działaniom oraz maksymalizacja przeżyć prowadzą do utraty autentycznej więzi między ludźmi. W wielu rodzinach pojawia się poczucie bycia razem, a jednocześnie bycia obok, co szczególnie wśród młodych staje się powodem osamotnienia, wewnętrznego rozdarcia i odczucia własnej małości oraz skończoności. Obserwowany współcześnie wspomniany problem osamotnienia młodego człowieka związany jest między innymi z kryzysem rodziny. W niektórych krajach kryzys ten podyktowany jest względami politycznymi, na przykład w Kambodży, gdzie ma miejsce rozbicie rodziny wskutek krwawych rządów komunistycznej dyktatury. 60% obywateli tego kraju stanowią osoby poniżej dwudziestego roku życia. Poszukują one wzorów, ale nie mogą ich znaleźć u swych rodziców, którzy doświadczyli okrucieństwa dyktatury i ludobójstwa. Starając się następnie o zwyczajne przeżycie i odbudowę swych rodzin, ludzie ci powracają do wartości religijnych i kulturalnych, jednakże narażeni na negatywne wpływy obyczajów XXI wieku, zmagają się również z trudnościami wychowawczymi. Ponadto na całym świecie istnieją problemy związane z tożsamością rodziny, które generują szereg zagrożeń towarzyszących procesom wychowawczym młodego pokolenia. Nieprawidłowo funkcjonująca rodzina jest bowiem częstokroć istotnym prekursorem zachowań patologicznych wychowującej się w niej młodzieży. Może ona bowiem spowodować ukształtowanie się osobowości dziecka podatnej na uzależnienie. Co więcej – może stać się również powodem wielu stresogennych sytuacji, mogących być przyczyną inicjacji narkotykowej czy innych uzależnień. Negatywne wzory rodzinne mogą przyczyniać się do szybszego sięgnięcia dziecka po substancje psychoaktywne.

W następstwie postępu technologicznego młodzież żyje we wspólnotach bazujących na technice. To zaś sprawia, że rola ich rodziców jako istotnych punktów odniesienia, maleje. W tej sytuacji następuje intensyfikacja procesu oddalania się młodych od świata dorosłych,

⁹⁰ E. Panecka, *Rodzinne uwarunkowania zachowań*, s. 112.

przy jednoczesnej organizacji wspólnot opartych na technologii i posiadających własne zasoby wiedzy, szlaki komunikacyjne, konstrukcje poznania i wizje. Rodzice zafascynowani cyfrową technologią, naśladują swe dorastające dzieci, używają ich technologicznego dialektu oraz dają się w pełni uwieść narcystycznym mechanizmom dzisiejszej rzeczywistości. Pozostając czuлыми i opiekuńczymi rodzicami, jednocześnie zaniedbują przekazywanie potomstwu własnej wizji życia, systemów wartości, znaczeń i narracji oraz refleksji dotyczących sensu. Dotyka ich problem wieloznaczności i płynności ról. W takiej ryzykownej sytuacji przestają oni dostarczać własnym dzieciom kryteria pozwalające nadać znaczenie ich poszczególnym wyborom. Często bowiem zdarza się, że ograniczają się oni do przedstawienia rozlicznych opcji, wywołujących w dziecku głębokie poczucie zagubienia.

Współczesna rodzina narażona jest w sposób szczególny na destrukcyjne wpływy zewnętrzne. Nieustanne ataki, jakie są kierowane w stronę rodziny oraz łatwość przedostania się do struktury rodziny tego, co obce i niepożądane za pośrednictwem najnowszych wynalazków technologii informatycznych sprawiają, że rodzina staje w obliczu poważnych niebezpieczeństw zagrażających jej relacji międzyosobowej. Tym samym charakteryzujące ją trwałość i piękno zostają naruszone. Pod wpływem narzucających się za pośrednictwem mediów lansowanych kryteriów osobowościowych dochodzi do wypaczenia obrazu siebie u młodego człowieka. To zaś w rezultacie skutkuje dążeniem do tego, co destrukcyjne i niepożądane.

Na relacje rodzinne młodzieży negatywny wpływ mają także uzależnienia. To właśnie przez nie zostaje zakłócona więź z innymi członkami rodziny oraz naderwana nić porozumienia z nimi. Jednym z charakterystycznych dla dzisiejszych czasów uzależnień są gry komputerowe, które, pochłaniając ogromną ilość czasu i pieniędzy, wyniszczają rodzinę. Często dzieje się to pomału i stopniowo. Są one produktem łatwo dostępnym i jednocześnie posiadającym ogromny zasób opcji, w zależności od upodobań graczy. Gry komputerowe posiadają jednak także wiele pozytywnych cech oraz bywają pomocą w kształtowaniu nowych umiejętności. Ciągły napływ sukcesów i pozytywnych komunikatów, a także branie udziału w licznych przygodach przyciągają osoby z problemami nawiązywania relacji w świecie rzeczywistym, bądź pragnące dodatkowo się dowartościować, zdobywając punkty lub biorąc udział w misji (wytyczonej przez producenta gry – na przykład ratowania świata). Gracz jest natychmiast nagradzany za swe sukcesy i nie ponosi poważniejszych konsekwencji związanych z ewentualnymi porażkami. Sam wybiera, w której grze chce wziąć udział i może dowolnie przechodzić z jednej

do innej⁹¹. Wśród społecznych obszarów zagrożeń wynikających z uzależnienia się od gier, w które użytkownik wkracza z własnej woli, jest zaniedbywanie obowiązków rodzinnych lub zawodowych. Często w takiej sytuacji negatywne konsekwencje dotyczą rodziny. Dzieje się tak, gdy gry stają się swoistym klinem wbitym pomiędzy małżonków i odciągają młode osoby od rodzeństwa, rodziców czy pozostałych krewnych.

Uzależnieniom tym towarzyszą nierzadko zachowania ryzykowne, widoczne również na wielu innych płaszczyznach działań internetowych. Istnieje szereg związków pomiędzy środowiskiem rodzinnym a środowiskiem szkolnym i zaangażowaniem młodych ludzi w zachowania ryzykowne online. Dotyczą one najczęściej tych, którzy przejawiają takie zachowania także w środowisku offline. Prowadzi do nich między innymi oddziaływanie podobnych, negatywnych czynników obecnych w środowisku rodzinnym i szkolnym. Czynniki te są różne i nie zawsze są skutkiem złej woli rodziców. Rodzicielska nadopiekuńczość, kompensowanie swym dzieciom braków, ograniczenie fizycznej obecności w ich życiu (spowodowane wielogodzinną pracą w celu zapewnienia jak najlepszego statusu materialnego) czy troska o to, by zapewnić potomstwu wszystko to, czego im samym brakowało w dzieciństwie, przyczynia się do tego, że dzieci, mając materialnie wszystko, nie otrzymują tego, co jest dla nich najważniejsze w kontekście zapewnienia poczucia bezpieczeństwa. Zaczynają więc traktować rodziców czysto utylitarnie. Co więcej – wchodząc w dorosłość z takim podejściem, nie są one zdolne do zmiany. Środowiska rodzinne i wychowawcze (szkolne) powinny zatem dołożyć dodatkowych starań, aby odpowiednio oddziaływać na młodzież w celu wyeliminowania zachowań ryzykownych, jakie są udziałem młodych. W tym celu nie należy zatem koncentrować się jedynie na tym wycinku funkcjonowania młodego człowieka, który dotyczy przestrzeni online, gdyż problemy jego samego i jego środowisk socjalizacyjnych mają z reguły bardziej uniwersalny i globalny charakter. Warto zatem skoncentrować się na redukcji czynników ryzyka i wzmacnianiu czynników chroniących w obu kontekstach⁹².

W zachowania ryzykowne online najczęściej angażują się młodzi, którzy doświadczają różnego rodzaju problemów w relacjach rodzinnych, ale z drugiej strony też tacy, którzy posiadają różnego rodzaju zaburzenia lub niedomagania na płaszczyźnie zdrowia psychicznego. Problemy te wynikają więc z jakości funkcjonowania w ramach podstawowych

⁹¹ G. Penkowska (red.), *Zagrożenia ze strony mediów*, Wydawnictwo Naukowe Katedra: Gdańsk 2017, s. 76-78.

⁹² J. Pyżalski, *Rodzina i szkoła a przeciwdziałanie zaangażowaniu młodych ludzi w ryzykowne zachowania online*, w: *Dziecko krzywdzone. Teoria, badania, praktyka* 2013, vol. 12, nr 1, s. 106-107.

środowisk socjalizacyjnych, do których w pierwszej kolejności należą rodzina oraz szkoła⁹³. Obecnie daje się zauważyć rosnącą liczbę dzieci i młodzieży uzależnionych od nowych technologii. Średnia wieku tych osób obniża się. Dla przykładu można wskazać, że u schyłku drugiej dekady XXI wieku średnia wieku osób, które skorzystały z pomocy jednej z organizacji (Proyecto Hombre – pomoc dzieciom i młodzieży w problemach uzależnień) wynosiła piętnaście lat. Zwykle problem dotyczy osób nieśmiałych, mających trudności w nawiązywaniu kontaktów, którym łatwiej jest rozmawiać za pośrednictwem komunikatorów internetowych, szczególnie ze zmienioną tożsamością⁹⁴. Nieodpowiedzialne użytkowanie nowych technologii idzie w parze z brakiem kontroli rodziców, bądź też odbywa się przy zachowaniu niedostatecznej czy też nieumiejętnej kontroli, czemu równie często towarzyszy brak czytelnich zasad. Wspomniana organizacja oszacowała, iż blisko 40% nastolatków spędza ze smartfonem od jednej do dwóch godzin dziennie. Negatywne objawy tego stanu rzeczy nie od razu bywają widoczne. Nastolatki stopniowo zaczynają się izolować, przestają wykonywać swoje obowiązki, zaniedbują sen, przestają dbać w dotychczasowym zakresie o zdrowe odżywianie i higienę. Zabranie smartfona czy tabletu wywołuje gwałtowną agresję. Jest to objaw „głodu”. Uzależnienie to jest jednak tylko swoistym szczytem góry lodowej. Przyczyną są prawie zawsze inne braki, takie jak na przykład rozpad rodziny⁹⁵.

Jeszcze bardziej niepokojącym zjawiskiem wydaje się korzystanie nie tylko ze smartfonów, ale w ogóle z Internetu (choć przeważnie za pośrednictwem właśnie smartfonów), gdzie, jak podaje raport Krajowego Biura ds. Przeciwdziałania Narkomanii z 2019 roku, przeciętna ilość czasu spędzanego online przez młodzież sięga czterech i pół godziny dziennie. Raport podaje, iż wśród badanej młodzieży 61% osób jest stale online. Oznacza to, że młodzi na bieżąco otrzymują informacje i mogą na nie reagować. Natomiast 39% badanych uruchamia aplikacje internetowe tylko wówczas, kiedy chce coś zrobić, na przykład coś sprawdzić lub skontaktować się z kimś⁹⁶. Jednak ma to częstokroć miejsce kilka razy dziennie. Pomijając fakt, że jedne badania obejmują młodzież hiszpańską, natomiast drugie polską, nie można przemilczeć, iż jest to problem dotyczący szerokiej grupy młodzieży. I choć nie o zasięgu światowym, gdyż nadal mnóstwo jest jeszcze społeczeństw, które są pozbawione powszechnego dostępu do najnowszych technologii cyfrowych, to jest on jednak niezwykle poważny.

⁹³ Tamże, s. 99-100.

⁹⁴ <https://proyectoahombre.es/> (05.09.2022).

⁹⁵ Tamże.

⁹⁶ Raport z badania sfinansowanego przez Krajowe Biuro ds. Przeciwdziałania Narkomanii.

1.3. Młodzież w kontekście postmodernizmu, globalizmu i cyfryzacji

Zmiany społeczne i kulturowe, które zachodzą we współczesnym świecie, otwierają przed młodymi ludźmi niezwykle szanse samorealizacji i dostarczają szeregu pozytywnych wzmocnień. Połączenie wysokiej złożoności i szybkich zmian oznacza, że współczesna młodzież znajduje się w kontekście płynności i niepewności, jakich nie doświadczały poprzednie pokolenia. Rozwój cywilizacji pociąga za sobą mnóstwo wyzwań oraz stawia liczne wymagania. Rodzi jednak również trudności, ponieważ młodzi doświadczają rozproszenia znaczeń, relatywizacji, a często też wykluczenia strukturalnego. Ich sytuacja materialna – a w związku z tym możliwości rozwojowe w poszczególnych miejscach na ziemi – są bardzo zróżnicowane i nie zawsze sprzyjające wkraczaniu przez nich w dorosłość. Niezależnie jednak od ich statusu materialnego i stanu zamożności danego kraju (bądź też jego ubóstwa), młodzi ludzie doświadczają próby weryfikacji idei i ideologii, nie do końca dla nich czytelnych i jasnych. W przestrzeni wolności wyborów pojawiają się dylematy moralne. A jest to sfera, w której w oparciu o subiektywizm w poglądach i normach oraz indywidualizm w zachowaniach i działaniach młodzież usiłuje się realizować i wyrażać. Ta złożona sytuacja wymogła na ojcach synodalnych, przygotowujących synod o młodzieży, całościowe spojrzenie na problem nabywania umiejętności planowania w perspektywie długoterminowej. Zwrócono dzięki temu uwagę także na zrównoważony rozwój i konsekwencje dzisiejszych wyborów w odległych czasach i miejscach⁹⁷.

Mianem postmodernizmu w wymiarze społecznym (innym niż filozoficzny, ideologiczny czy sztuki) na ogół określa się pewną fazę w rozwoju kultury Zachodu, w której wartości dotychczas uznawane tracą na znaczeniu. Zarówno one, jak i prawdy, stają się względne. Zanika różnica między kulturą „wysoką” a kulturą masową⁹⁸. Wiąże się to z pragnieniem upowszechnienia wytworów współczesnej kultury na szeroką skalę i udostępnienia ich każdemu. Jednocześnie powierzchowność i bylejakość – coraz mocniej widoczne we współczesnej kulturze – są pożądane i powszechnie akceptowane. Wielość podobnych do siebie wytworów danej gałęzi kultury każe im konkurować w często błędnie pojętej atrakcyjności. Sztuka myłona jest z konsumeryzmem. Młodzieżowa kultura (choć może raczej subkultura) o cechach wielorasowości i kosmopolityzmu jednoczy młodych całego świata, zacierając granice terytorialne czy odległości dzielące dane społeczności⁹⁹.

⁹⁷ Sinodo dei Vescovi, XV Assemblea Generale Ordinaria.

⁹⁸ T. Thorne, *Mody kultury fascynujące. Słownik pojęć kultury postmodernistycznej*, Wyd. „Muza”: Warszawa 1999, s. 262-263.

⁹⁹ Tamże.

Przemiana nowoczesności w postmodernizm, która doprowadziła do obecnego dziś technopłynnego świata, a która dokonała się w wielu krajach, w tym także w Polsce, rozpoczęła się po zakończeniu II wojny światowej. Ówczesne młode pokolenia były poniekąd zmuszone do podjęcia próby odbudowania społeczeństwa, które w czasie wojny zostało „znieważone i zranione, tworząc obraz pełny niezatartych śladów bólu, chaosu i okrucieństwa”¹⁰⁰. W tym poindustrialnym i szybko rozwijającym się świecie media zyskiwały stopniowo na znaczeniu, szczególnie w obszarze zdobywania i przekazywania wiedzy. Ponadto zaczynały cieszyć się coraz większym autorytetem jako swoisty środek dydaktyczny. Jednocześnie dawny świat o cechach trwałości, zawierający się w obszarze kultury, wzajemnie podzielanych zasad i stabilnej tożsamości, wyrażający się przez jednoznaczny plan rodzinny i zawodowy, zaczął ustępować miejsca nowej rzeczywistości, dezaktualizującej wiele z tego, co budowało cywilizację i kulturę XX wieku. Do struktur społecznych zaczęła wdziierać się kultura promująca przyjemności zmysłowe, wypierając tym samym przyjemności duchowe. Zjawisko to aktualnie opiera się głównie na procesie mediatyzacji. Wykorzystywany jest fakt, że za pośrednictwem mediów najszybciej i najłatwiej można dotrzeć do szerokiego grona odbiorców. Interesy właścicieli i dysponentów środków medialnych spotykają się z zainteresowaniami i potrzebami ogromnej rzeszy odbiorców korzystających z nowych i szybko rozwijających się technologii. Kultura medialna w dużym stopniu przyczynia się do narastającego w społeczeństwie duchowego spustoszenia przejawiającego się tym, że młodzież sięga po to, co nie wymaga wysiłku intelektualnego i duchowego, co jest łatwe w odbiorze i nie wymaga głębszych refleksji, gdyż to wymagałoby również czasu. Ten „etos ułatwiania” ma na celu schematyzację i redukcję rzeczywistości do najprostszyc form.

Współczesny, postmodernistyczny świat często tworzy rozproszoną, pełną sprzeczności i niedomówień rzeczywistość. Dawny autorytet dorosłych coraz bardziej traci na znaczeniu w oczach młodego pokolenia (choćby na rzecz mediów). Jest to związane między innymi ze sposobem postępowania wielu rodziców wobec swych dzieci. Nierzadko bowiem oni sami sprawiają wrażenie bycia zagubionymi w świecie nacechowanym mnogością zmian, za którymi ciężko jest nadążyć. Nie zawsze wiedzą, w którą stronę powinni pójść, aby dobrze pokierować swoimi dziećmi na drodze do dorosłości. Taka postawa często prowadzi do relatywizmu, czyli do zacierania granic między dobrem a złem, prawdą a fałszem. Burzy to ponadto dialog międzypokoleniowy, na co zwraca uwagę papież Franciszek. Uznaje on bowiem ów dialog za

¹⁰⁰ C. Tonino, *Technopłynność. Człowiek w epoce Internetu: technopłynny umysł*, Wyd. Bratni Zew: Kraków 2015, s. 18-21.

sposób na zapobieganie „wyrwaniu młodych ludzi z przeszłości”¹⁰¹. Do tego wyrwania z przeszłości może prowadzić chociażby wspomniane już kilkakrotnie przyspieszenie zmian społecznych. Młodzi bowiem narażeni są na „rzucenie ich w przyszłość bez korzeni”¹⁰², a to ułatwia ich „zmanipulowanie”¹⁰³. Kolejnym zagrożeniem pojawiającym się na polu edukacji, będącym jednym z przejawów postmodernizmu, jest coraz bardziej popularna tak zwana antypedagogika, której rzecznicy postulują rezygnację z kształtowania i społecznego doskonalenia młodzieży, gdyż tylko wtedy nienaruszona pozostanie jej podmiotowość i wolność, co dokona się bez wciskania jej w odgórnie przyjęte schematy¹⁰⁴.

Funkcjonowanie współczesnego społeczeństwa podlega zmianie, którą, idąc za teorią Baumana, określa się mianem technopłynności. Polega ona na zdezaktualizowaniu oraz rozmyciu się nowoczesności i w to miejsce przyjęciu tego, co jest ponowoczesne. Obszary ludzkiej działalności ulegają przemianom, zanim jeszcze aktualne sposoby zdążą się ugruntować jako zwyczaje i procedury. Nie ma już stabilnych punktów odniesienia dla człowieka uwolnionego odtąd od trwałych związków międzyludzkich i społecznych zależności. To uwolnienie jednocześnie uzależnia go od pragnienia bycia atrakcyjnym i akceptowanym. Wymaga trwania w ciągłym ruchu, we wspomnianej płynności. O ile wcześniejsza epoka nowoczesności uwzględniała jasno postawione reguły i granice, to następujący po niej postmodernizm toleruje, czy wręcz narzuca płynność tych granic i niestałość reguł¹⁰⁵.

Postmodernistyczny pluralizm podważa pytanie o jakikolwiek sens wychowywania, odbierając mu życiową konieczność i spychając je do sfery dobrowolności¹⁰⁶. W tak rozumianej ponowoczesnej rzeczywistości jednostce odbiera się godność, oczekując od niej szeroko opanowanych „umiejętności” służących temu, by więcej „mieć”, a tym samym mniej „być” człowiekiem¹⁰⁷. Wychowanie zostaje często zredukowane do techniki i staje się swoistym procesem technologicznym, zamiast być traktowane jako proces czysto osobowy, jako dzieło sztuki¹⁰⁸.

¹⁰¹ Francesco, *Incontro con i redattori e i collaboratori*.

¹⁰² Tamże.

¹⁰³ Tamże.

¹⁰⁴ H. Kiereś, *O kulturę młodości*, w: *Bogactwo młodości*, s. 16-17.

¹⁰⁵ C. Tonino, *Technopłynność*, s. 18-21.

¹⁰⁶ J. M. Bergoglio, *Wymagania i pasja*, s. 8.

¹⁰⁷ Z. P. Cieszkowski, *Papieża Franciszka pedagogia „bliskości i czułości” wobec postmodernistycznej kultury katastrofy. Konferencja dla nauczycieli i katechetów*, Rokitno, 09.03.2014.

¹⁰⁸ M. C. López, *El pensamiento educativo de Jorge Bergoglio a partir de sus mensajes sobre educación desde 1999 hasta 2013*, „Escuela abierta” 2015, nr 18, s. 75-94.

Wzrost gospodarczy, w który wpisują się wydajność i efektywność oraz globalne instytucje, a także nowe technologie, spotyka się z indywidualizmem współczesnych młodych osób (niewystępującym na tak szeroką skalę u poprzednich pokoleń), sprzyjając mu obecnością rozwiniętej w obecnej epoce natychmiastowości i krótkodystansowości. Mamy tu do czynienia z tak zwaną „tyranią chwili” powstałą w wyniku przemian spowodowanych rewolucją przemysłową rozwijającą się wraz z postępowaniem rewolucji elektronicznej. Ta technologia szybkości uwikłana jest w kontekst kulturowy. Wywiera na niego wpływ, wywołując niezamierzone konsekwencje¹⁰⁹. Natychmiastowość zmienia rytm życia. Powoduje bowiem, że wszystko staje się dostępne na wyciągnięcie ręki, na nic nie trzeba czekać, o nic zbytnio się starać. To prowadzi również do fragmentaryzacji życia. Współczesny człowiek czerpie niejako po kawałku z tego, co mu odpowiada, traktując całą resztę jako niepożądany efekt uboczny. W konsekwencji następuje spłylenie przeżywanego emocji i wyznawanych wartości.

Traktując siebie i swoje potrzeby jako stały punkt odniesienia (co coraz częściej charakteryzuje wielu współczesnych młodych), ludzie w swych wyborach spychają na margines kwestie moralne. Trwałe związki czy długofalowe zobowiązania postrzegają jako zagrożenie dla pozostania w grze, dla bycia na topie. Korzystając ze źle pojętej wolności (robię, co chcę, nie ponosząc konsekwencji błędnych decyzji i nie dbając o to, czy kogoś krzywdzę), przeżywają swoje życie w wybrany przez siebie, choć często zgubny, sposób. Tak postępujący młodzi ludzie pragną ulegać namiętnościom czy też przechodzić od jednego doświadczenia do drugiego bez rozeznania lub głębszej refleksji, niemniej podążając jednocześnie za narzuconą modą i pozbywając się przy tym wszystkiego, co może ich w tym ograniczać. Ta droga – nacechowana niepewnością – ekscytuje. Zarazem trudno, według tej filozofii tymczasowości, zaangażować się w coś w życiu w sposób definitywny. Padając ofiarą tendencji sklejanego do prowizoryczności – jak się wyraził papież Franciszek u progu swego pontyfikatu – młody człowiek „boi się iść naprzód. Woli zatrzymać się w swym rozwoju, niż ponieść ryzyko i zaangażować się na całe życie”¹¹⁰. Często ucieka on przed podejmowaniem decyzji, woląc, aby ktoś za niego decydował, choć paradoksalnie wie, co należałoby zrobić w danej chwili. Decydowanie samemu wydaje mu się zbyt trudne i dlatego poddaje się wpływom zewnętrznym, rezygnując tym samym ze swej autonomii. Nie chce poddać się refleksji, która zobligowałaby go do zatrzymania się w pogoni za modą i narzuconymi trendami. Taki człowiek nie traci czasu

¹⁰⁹ E. Krawczak, *Na rozdrożu. Młodzież wobec wyborów życiowych*. w: *Psychologiczne i społeczne dylematy młodzieży XXI wieku*, red. G. E. Kwiatkowska, M. Filipiak (red.), Wyd. UMCS: Lublin 2009, s. 39.

¹¹⁰ Franciszek, *Nabożeństwo różańcowe*, Rzym, 04.05.2013...

na „zagłębianie się w jakiekolwiek przemyślenia, które by mogły pomóc mu wyjść ze swego błęgiego spokoju i śpiesznie pójść naprzód ku wyzwaniom dnia codziennego”¹¹¹.

Globalizacja definiowana jest na różne sposoby. W literaturze przedmiotu funkcjonuje teoria, w myśl której uznaje się, iż jest to „wielowymiarowa i wszechobejmująca zmiana społeczna, która opisuje świat społeczny widziany w skali globu jako głęboko wewnętrznie splecione, dynamiczne sieci powiązań, które scalają ludzkie działania, doświadczenia i projekty, odzwierciedlające wspólnotę ludzkich losów”¹¹². Jest to zarazem „obiektywny proces kurczenia się świata i jednoczesny wzrost świadomości, że świat stanowi całość”¹¹³. Ten proces sprzyja integracji różnego rodzaju wartości: kulturowych, ekonomicznych i religijnych oraz wprowadzeniu sieci współzależności. Pojawia się przy tym zjawisko znane jako *wędrówka ludów* – czyli osób, które nie czują związku ze swoimi narodami. Trudno jest w takiej sytuacji przeżywać rzeczywistość globalizacyjną z zachowaniem tożsamości kulturowej człowieka.

Istotnymi problemami, związanymi z błędnym pojmowaniem globalizacji, są uniformizacja i homogenizacja różnych obszarów życia społecznego, które prowadzą do zaniedbywania podstawowych wartości. Mylnie mogą być one pojmowane jako kosmopolityzm – stawiany w opozycji do patriotyzmu, czy też do posiadania korzeni i pewnych wartości związanych z danym miejscem na świecie.

W kontekście ekonomicznym globalizm rozumiany jest jako kierunek, który rozpatruje sprawy gospodarcze jednego kraju na tle gospodarki innych krajów¹¹⁴. Rozwój technologii informatycznych przyczynił się do postrzegania świata jako globalnej wioski, w której występuje swojskość zunifikowanej i wspólnej kultury, a natychmiastowość komunikacji niweluje pojęcia przestrzeni i czasu, przenosząc wymiar świata do sfery wirtualnej¹¹⁵. Poważnym politycznym wyzwaniem staje się zachowanie i kultywowanie tego, co korzystne, przy jednoczesnym zminimalizowaniu skutków negatywnych. Ważnym aspektem staje się troska o wspólny dom (*Laudato si*) ze szczególnym podkreśleniem solidarności wszystkich ludzi jako równych sobie i tworzących jedną wielką ludzką rodzinę¹¹⁶.

¹¹¹ Franciszek, *Recita del santo rosario a conclusione del mese mariano*, Rzym, 13.05.2013, https://www.vatican.va/content/francesco/it/speeches/2013/may/documents/papa-francesco_20130531_conclusionone-mese-mariano.html (12.09.2022).

¹¹² U. Kusio, *Młodzi wobec wartości rdzennych*, w: *Psychologiczne i społeczne dylematy młodzieży XXI wieku*, G. E. Kwiatkowska, M. Filipiak (red.), Wyd. UMCS: Lublin 2009, s. 51.

¹¹³ Tamże.

¹¹⁴ H. Zgólkowa (red.), *Praktyczny słownik poprawnej polszczyzny*, t. 12, Wyd. „Kurpisz”: Poznań 1997, s. 316.

¹¹⁵ T. Thorne, *Mody kultury fascynujące*, s. 118.

¹¹⁶ P. Sztompka, *Socjologia: analiza społeczeństwa*, Wyd. Znak: Kraków 2012, s. 669.

Coraz powszechniejsza technologizacja prowadzi do wzajemnej współzależności w wielu aspektach, co przejawia się w globalizacji, a zarazem w osamotnieniu młodej osoby. To ostatnie jest skutkiem zastąpienia relacji personalnych relacjami formalnymi, co powoduje technizację więzi międzyludzkich i depersonalizację życia. Młody człowiek pragnie utożsamiać się z grupą, do której za pośrednictwem Internetu, komunikatorów i różnych środków stara się przynależać. Tu bowiem znajduje on zrozumienie swej specyficznej dla okresu dorastania odmienności, a ponadto akceptację i poparcie dla swego myślenia, sposobu bycia i postrzegania świata, na który patrzy z dystansem. Niemniej jednak jego tożsamość jest zawsze zanurzona w kontekście społecznym. Tym samym w przypadku, kiedy kontekst ten jest wirtualny, oderwany od świata rzeczywistego, również on sam staje się specyficznie „wirtualny”, oderwany od świata, w którym żyje i funkcjonuje jego rodzina.

Globalizacja w rozumieniu papieża Franciszka ma na uwadze zmaganie się z globalnymi wyzwaniami, „przed którymi stoi ludzkość, a do których należą między innymi integralny rozwój, pokój, troska o wspólny dom (planeta Ziemia), bieda, wojny, migracje, handel ludźmi, handel organami, ochrona dobra wspólnego, nowe formy niewolnictwa”¹¹⁷. Na obecnym etapie globalizacji nie tylko gospodarki, ale także wymiany technologicznej i kulturowej, państwo narodowe nie jest już w stanie samodzielnie zapewnić swoim społeczeństwom swobodnego dostępu do dobra wspólnego. Dobro wspólne stało się globalne i narody powinny zjednoczyć się dla własnej korzyści. Gdyby ponadnarodowe dobro wspólne było jasno określone, potrzebny byłby również konkretny organ prawnie i jednogłośnie ustanowiony, zdolny do ułatwienia jego realizacji. Papież ma na myśli wielkie współczesne wyzwania dotyczące zmian klimatycznych, nowego niewolnictwa i pokoju. W obliczu projektu globalizacji wyobrażanej jako sferyczna, taka, która niweluje różnice i tłumi lokalność, zarówno nacjonalizm, jak i hegemonicznym imperializm łatwo jest odrodzić się na nowo. Aby globalizacja była korzystna dla wszystkich, Papież zaleca rozważenie wdrożenia „formy wieloaspektowej, wspierającej zdrową walkę o wzajemne uznanie między zbiorową tożsamością każdego narodu oraz narodu a samą globalizacją”¹¹⁸. Całą nadzieję na odnoszenie sukcesów na tym polu Papież pokłada w instancjach powołanych do działania na rzecz zastąpienia logiki zemsty i dominacji, ucisku i konfliktu logiką dialogu, mediacji, kompromisu, harmonii i świadomości przynależności do tej samej ludzkości we wspólnym domu-Ziemi. W tym celu organy te

¹¹⁷ Franciszek, *Spotkanie z uczestnikami zespołu plenarnego Papieskiej Akademii Nauk Społecznych*, Watykan, 02.05.2019, https://www.vatican.va/content/francesco/it/speeches/2019/may/documents/papa-francesco_20190502_plenaria-scienze-sociali.html (17.09.2022).

¹¹⁸ Tamże.

powinny zapewnić skuteczną reprezentację państw, z równymi prawami i obowiązkami, aby uniknąć rosnącej hegemonii sił i grup interesu narzucających własne wizje i idee, a także nowych form kolonizacji ideologicznej, często lekceważącej¹¹⁹.

Współczesna młodzież w sposób aktywny uczestniczy w procesie globalizacji społeczeństwa – w wymiarze społeczno-kulturowym. Rozwój turystyki masowej, w której bierze ona bardzo aktywny udział, realizowanie programów edukacyjnych umożliwiających studia w innym kraju czy wakacyjne wyjazdy do pracy w dużym stopniu sprzyjają integracji społeczeństw na drodze spotkania kultur. Poprzez wykorzystanie technologii informatycznych następuje wzrost tempa interakcji oraz kurczenie się przestrzeni społecznej o coraz większej współzależności. Może to prowadzić zarówno do ujednoczenia, jak i do większej różnorodności kultur. Rozprzestrzeniająca się kultura konsumpcyjna oraz zachłyśnięcie się tym, co nowe, egzotyczne, łatwe lub atrakcyjne (pozornie) zaciera granice. Otwiera to społeczeństwa na nowe doświadczenia oraz na odmienne elementy kulturowe. Te zaś przenikają do obecnej sfery kulturowej i mieszają się z jej starymi elementami.

Już na początku swego pontyfikatu papież Franciszek stwierdził, że globalizacja sprawia, iż żyjemy w coraz „mniejszym” świecie, w którym zbliżanie się osób do siebie powinno być łatwiejsze. Powoduje ona, że jesteśmy współzależni. Rozwój transportu i technologii przekazu zbliża nas do siebie, łącząc coraz bardziej. Nie usuwa to jednak podziałów wśród ludzi, niekiedy bardzo wyraźnych. Na poziomie globalnym istnieje drastyczna przepaść między luksusem najbogatszych a nędzą najuboższych. Na różnorodne formy wyłączenia, marginalizacji i ubóstwa nakładają się dodatkowo konflikty, w których mieszają się ze sobą przyczyny ekonomiczne, polityczne, ideologiczne oraz religijne¹²⁰.

Od młodzieży wymaga się wyrażania różnych poziomów przynależności społecznej i kulturowej (także wewnątrzkościelnej i pozakościelnej) – tak w wymiarze lokalnym, jak i narodowym oraz międzynarodowym. Jej zapotrzebowanie na rosnące przestrzenie wolności, autonomii i ekspresji, dzielenie się doświadczeniami ze świata zachodniego, niezależnie od jej głębokich pragnień, zaspokaja dominacja kultury inspirowanej indywidualizmem, konsumpcjonizmem, materializmem i hedonizmem, w której panują pozory. Przemiana kulturowa podważa kultury tradycyjne, bogate w wartości solidarności, więzi wspólnotowe

¹¹⁹ Tamże.

¹²⁰ Franciszek, Orędzie na XLVIII Światowy Dzień Środków Społecznego Przekazu *Przekaz w służbie autentycznej kultury spotkania*, Watykan, 24.01.2014, https://www.vatican.va/content/francesco/pl/messages/communications/documents/papa-francesco_20140124_messaggio-comunicazioni-sociali.html (16.09.2022).

i duchowość. Przyspieszenie procesów społecznych i kulturowych zwiększa dystans między pokoleniami. Istnieje trudność z odczytaniem kontekstu i kultury, w której żyją młodzi. Ponadto odmienność, jaką oni wnoszą, jest postrzegana nie tyle jako owocna nowość, ile raczej jako upadek obyczajów, z którego powodu należy ubolewać. Żyją w epoce, którą cechuje tak zwana kultura dobrobytu, powodująca, że „jesteśmy zbyt zajęci korzystaniem z piękna życia, przysmaków i wyrafinowanych napojów”¹²¹, żeby stać się wrażliwymi na wołanie potrzebujących. Ta globalizacja obojętności, kultury degradacji i odrzucenia doprowadza do poświęcania się bożkom zysku i konsumpcji¹²².

Wpływ procesu globalizacji na poszczególne społeczeństwa, a zarazem także na ludzi młodych odbywa się przy jednoczesnym współistnieniu różnic regionalnych. Młodzi postrzegają różnorodność jako bogactwo, a pluralizm jako szansę w obrębie połączonego świata, gdyż potencjał wielokulturowości sprzyja środowisku dialogu i tolerancji. Zatem różnorodność idei, szacunek dla odmiennych poglądów i wolność wypowiedzi pomagają docenić różnicę między nimi i uświadamiają im ich wyjątkowość i tożsamość kulturową, unikając przy tym jednolitości i odrzucenia¹²³. Dlatego tak ważne jest przewyciężenie zjawiska trybalizmu, na co zwracał uwagę Franciszek w kontekście rozmowy z młodzieżą na temat współistnienia i poszanowania godności drugiego człowieka. Wezwał on młode pokolenie do codziennej pracy na rzecz budowania globalnej solidarności, proponując postawę trzech dzieł: „dzieło ucha: wysłuchanie innych; dzieło serca: otwarcie swego serca na drugiego; dzieło ręki: podanie sobie nawzajem ręki”¹²⁴. Taka postawa jest widoczna przy najrozmaitszych okazjach, między innymi w sytuacji, gdy młodzi spotykają się ze sobą pod wspólnym sztandarem, jak ma to miejsce chociażby w czasie Światowych Dni Młodzieży. To właśnie tam można dostrzec jedność w tak licznym, wielokulturowym gronie. Uczestnicy prezentują światu ową różnorodność i przedstawiają swój własny sposób przeżywania katolicyzmu. Spotkaniom przewodniczy Papież, co jeszcze bardziej podkreśla globalny charakter wydarzeń. Innym miejscem łączącym osoby pochodzące z najrozmaitszych zakątków globu jest francuska wioska Taizé, do której każdego roku, od kilkudziesięciu lat przyjeżdżają tysiące młodych z całego świata, zwłaszcza po to, aby w różnorodności swych kultur wspólnie szukać drogi

¹²¹ Franciszek, *Santa Messa in occasione della Giornata Mondiale del Migrante e del Rifugiato*, Watykan, 29.09.2019, https://www.vatican.va/content/francesco/it/homilies/2019/documents/papa-francesco_20190929_omelia-migranti.html (16.09.2022).

¹²² Franciszek, *Wizyta w U.N.O.N.*, Nairobi, 26.11.2015, https://www.vatican.va/content/francesco/pl/speeches/2015/november/documents/papa-francesco_20151126_kenya-unon.html (07.09.2022)

¹²³ Sekretariat Synodu, *Instrumentum Laboris do synodu biskupów o młodzieży...*

¹²⁴ Franciszek, *Viaggio apostolico in Kenya...*

pokoju dla całego świata, jak też dla poszczególnych jego regionów. Inicjatywami o charakterze globalnym są ponadto liczne działania wolontariatu międzynarodowego. W wielu miejscach na ziemi wolontariusze wykorzystują swoją wiedzę oraz doświadczenie i pozostawiają trwałe, a zarazem niezwykle pozytywny wpływ na życie społeczności, w których realizują swoją misję, wspierając długofalowy rozwój gospodarczy i kształtowanie umiejętności. Działając w różnych sektorach, przyczyniają się oni między innymi do dynamizowania procesu postępu w krajach rozwijających się. Odbywa się to w atmosferze międzynarodowego dialogu pomiędzy uczestnikami z krajów z całego świata.

Wielokulturowe środowisko sprzyja wzajemnej wymianie myśli i doświadczeń. Na wartości zyskuje tu różnorodność idei w zglobalizowanym świecie, poszanowanie dla myślenia innych oraz wolność wypowiedzi. Nie należy zatem obawiać się tego procesu. Wręcz przeciwnie – warto doceniać różnice i wszystko to, co czyni człowieka wyjątkowym. Jednocześnie należy również zadbać o zachowanie swojej tożsamości kulturowej, unikając tym samym kultury odrzucenia¹²⁵. Według nauczania Franciszka w tej wieloaspektowej globalizacji „istnieje jedność, ale każda osoba, każda rasa, każdy kraj, każda kultura zawsze zachowuje swoją tożsamość: jest jedność w różnorodności”¹²⁶. Największym zagrożeniem dla tego procesu integracji jest to, co Papież nazywa „trzecią wojną światową w kawałkach”¹²⁷ zagrażającą przyszłości całych pokoleń. Społeczność międzynarodowa, do której sumienia Papież nieustannie się odwołuje, nie jest w stanie (bądź nie chce) znaleźć na to rozwiązania. Natomiast zamknięcie się Europy w sobie lub własnej kulturze w obawie przed imigrantami jest największym zagrożeniem dla tej chrześcijańskiej kultury, ponieważ stoi w sprzeczności z przywróceniem nadziei i odnową społeczną¹²⁸.

W nauczaniu Franciszka globalizacja sama w sobie nie jest czymś złym. Może być ona dobra – i wtedy jednoczy ludzkość, czyniąc z każdej z osób członka społeczeństwa i dążąc do zjednoczenia wszystkich ludzi oraz grup społecznych z ich bogactwami i osobliwościami, pozwalając wzrastać razem. Ale może również wiązać się ona z zagrożeniami – dzieje się tak, gdy ujednoczając wszystkich, pomija bogactwo poszczególnych narodów. Gdy dąży do

¹²⁵ Franciszek, *Incontro pre-sinodale con i giovani*, Watykan, 24.03.2018, https://www.vatican.va/content/francesco/it/speeches/2018/march/documents/papa-francesco_20180319_visita-pcimme.html (18.09.2022).

¹²⁶ Franciszek, *Incontro all'Università Roma Tre*, Rzym, 17.02.2017, https://www.vatican.va/content/francesco/it/speeches/2017/february/documents/papa-francesco_20170217_universita-romatre.html (21.09.2022).

¹²⁷ Franciszek, Homilia podczas Mszy Świętej na cmentarzu-pomniku, Fogliano Redipuglia, 12.09.2014, https://www.vatican.va/content/francesco/pl/homilies/2014/documents/papa-francesco_20140913_omelia-sacrario-militare-redipuglia.html (21.09.2022).

¹²⁸ K. Ołdakowski, Dziennik Radia Watykańskiego emitowany na antenie Polskiego Radia (23.09.2019).

standaryzacji wszystkiego i wszystkich, a nie docenia różnorodności, osobliwości, kultury, historii i tradycji. Mówiąc o globalizacji, przytacza on przykład obrazu kuli i wielościanu, gdzie „w kuli wszystko jest równe, jednolite, każdy punkt jest jednakowo oddalony od środka, nie ma różnic. Z drugiej strony w wielościanie jest spójność, jedność, ale także różnorodność pozycji, kultur, tożsamości. Globalizacja wielościanu jest tym, co jednoczy, z poszanowaniem różnic”¹²⁹.

W obecną sytuację społeczno-ekonomiczną, charakteryzującą się specyficznym podłożem kulturowym o cechach płynności, wpisuje się rewolucja cyfrowa, która silnie wpływa na szereg zmian charakteryzujących dzisiejszy świat. Na te zmiany zwrócił również uwagę Papież na kongresie poświęconym bezpieczeństwu dzieci w cyfrowym świecie, który odbył się w październiku 2017 roku. Franciszek mówił wówczas o tym, że świata, w którym obecnie żyjemy, „nie mogliśmy (...) sobie nawet wyobrazić, gdy byliśmy młodzi”¹³⁰. Podkreślając, że jest to świat niezwykle zaangażowania nauki i technologii, zaznaczył jednocześnie, że postęp ten ma głęboki wpływ na sposób myślenia, postrzegania ludzkich możliwości i tożsamości. Można się tym samym obawiać, czy ludzkość jest w stanie kierować procesami, które sama rozpoczęła i czy robi się wystarczająco dużo, aby te procesy utrzymać pod kontrolą¹³¹. Współcześni młodzi, na co dzień korzystający z nowoczesnych technologii komunikacyjnych i żyjący w świecie wirtualnym, znajdują się w położeniu, w którym nikt wcześniej się nie znajdował. Dostęp do szeregu możliwości, których nie miały poprzednie pokolenia, stanowi jednocześnie ryzyko. Przykład radzenia sobie z odcięciem od edukacji w czasie pandemii, która zaczęła się w 2020 roku, pokazał, jak z jednej strony łatwo jest przenieść nauczanie do sfery wirtualnej, a jednocześnie z jakimi niebezpieczeństwami jest to związane (zakłócanie lekcji przez osoby trzecie, które wchodziły na konta klasowe i dołączały do grup szkolnych pod fałszywą tożsamością).

Świat wirtualny w wymiarze kulturowym i społecznym procesu globalizacji jest sferą kształtującą rzeczywistość¹³², miejscem, w którym toczy się życie społeczne, środowiskiem socjalizacyjnym i wychowawczym¹³³. Stanowi komplementarną wobec tradycyjnych

¹²⁹ Franciszek, *Incontro con la delegazione della testata giornalistica regionale della Rai*, Watykan, 16.09.2019, https://www.vatican.va/content/francesco/it/speeches/2019/september/documents/papa-francesco_20190916_giornalisti-rai.html (22.09.2022).

¹³⁰ Franciszek, Kongres *Child Dignity in the digital world*, Watykan, 06.10.2017, Franciszek, *Incontro pre-sinodale con i giovani*, Vatican

<https://www.vatican.va/content/francesco/en/speeches/2017/october/documents/papa-f> (24.09.2022).

¹³¹ Tamże.

¹³² P. Plichta, J. Pyżalski, *Wychowanie i kształcenie w erze cyfrowej* (red.), Wyd. Regionalne Centrum Polityki Społecznej: Łódź 2013, s. 7.

¹³³ Tamże, s. 8.

środowisk – takich jak rodzina, szkoła, społeczność lokalna – przestrzeń społecznych relacji i oddziaływań. Funkcjonowanie w tej przestrzeni wymaga pewnych kompetencji, respektowania zasad i reguł, jakie w niej obowiązują. Obszar ten stwarza szanse, ale i niesie ze sobą zagrożenia, zwłaszcza dla młodych ludzi podatnych na wpływy otoczenia. Dlatego też niezmiernie ważne jest poznanie istoty zachodzących na tej płaszczyźnie procesów i zjawisk¹³⁴. Sposób funkcjonowania młodych ludzi w e-świecie najczęściej jest uwarunkowany tradycyjnymi czynnikami, jak na przykład relacje z innymi ludźmi. Zatem aktywność młodych ludzi w świecie nowoczesnych technologii informacyjno-komunikacyjnych najczęściej jest „przedłużeniem” ich funkcjonowania w świecie online¹³⁵.

Doświadczenie relacji interpersonalnych przeniesionych do środowiska wirtualnego kształtuje koncepcję świata, rzeczywistości oraz relacji międzyludzkich. Zmiana ta spowodowała, że granica pomiędzy rzeczywistością materialną a wirtualną uległa całkowitemu zatarciu, co również zauważył Papież, mówiąc, że „galaktyka cyfrowa, a zwłaszcza tak zwana sztuczna inteligencja, znajduje się właśnie w centrum zmian historycznych, przez które przechodzimy, a innowacje cyfrowe w rzeczywistości wpływają na wszystkie aspekty życia, zarówno osobiste, jak i społeczne”¹³⁶. Ważne jest przy tym respektowanie takich wartości jak godność osoby, sprawiedliwość, pomocniczość i solidarność po to, aby relacje między ludźmi oparte były na wrażliwości etycznej¹³⁷.

Świat wirtualny jest sferą, która w sposób niepodważalny kształtuje rzeczywistość. Sam przy tym pozostaje miejscem, w którym niejako toczy się życie społeczne w wielu wymiarach. Obok rodziny, szkoły czy społeczności lokalnej wirtualna rzeczywistość jest przestrzenią społecznych relacji i oddziaływań. Tworzy się tym samym głęboko skomputeryzowana kultura, w której żyjemy i która ma bardzo mocny wpływ na pojęcie czasu oraz przestrzeni, na postrzeganie siebie, innych i świata, na sposób komunikowania, uczenia się, zdobywania informacji, nawiązywania relacji z innymi. Technologie informacyjne i komunikacyjne umożliwiają szerszą wymianę doświadczeń oraz promują rozwój gospodarczy, oferując zarazem szerokie możliwości w wielu dziedzinach. Zwrócił na to uwagę Franciszek, akcentując pojawienie się nowych możliwości edukacyjnych dla młodych pokoleń żyjących w trudnych

¹³⁴ Tamże, s. 7.

¹³⁵ P. Plichta, J. Pyżalski, *Wychowanie i kształcenie w erze cyfrowej*, s. 7.

¹³⁶ Franciszek, *Incontro con i partecipanti alla plenaria della pontificia accademia per la vita*, Watykan, 28.02.2020, https://www.vatican.va/content/francesco/it/speeches/2020/february/documents/papa-francesco_20200228_accademia-perlavita.html (25.09.2022).

¹³⁷ Tamże.

sytuacjach lub oddalonych od ośrodków miejskich, co utrudnia im powszechny dostęp do dóbr kultury i oświaty¹³⁸.

Środowisko medialne jest tak wszechobecne, że niemal nie sposób odróżnić go od sfery życia codziennego. Charakterystyczne dla XXI wieku ożywienie technologiczne prowadzi do szybkiego rozwoju mediów i coraz powszechniejszej ich obecności we wszystkich sferach życia przeciętnego człowieka. Sieć jest bogactwem naszych czasów. Jest źródłem wiedzy i relacji niegdyś niewyobrażalnych. Służy człowiekowi do większego powiązania, odnalezienia się i pomagania sobie nawzajem. Ojciec Święty upatruje w tym okazję do promowania spotkań z innymi¹³⁹. Przed światem mediów stawia zadanie, jakim jest troska o ludzkość. Sieć cyfrowa może być więc miejscem bogatym w wartości ludzkie, siecią ludzkich osób, a nie przewodów. Warto raz jeszcze zaznaczyć, że nie należy się bać „zamieszkania” w świecie cyfrowym, ponieważ również „wrażliwość i obecność Kościoła w świecie przekazu są ważne, aby prowadzić dialog z dzisiejszym człowiekiem i prowadzić go na spotkanie z Chrystusem”¹⁴⁰.

Funkcjonowanie w wirtualnym świecie wymaga pewnych kompetencji, a ponadto respektowania obowiązujących zasad i reguł. Do powszechnego użycia weszły technologie Web 5.0 (i wciąż wchodzą coraz nowsze), które poza korzystaniem z zasobów, polegają również na tworzeniu i rozpowszechnianiu treści. Zbiorowa inteligencja i pamięć ulegają ciągłej ewolucji. Umysł ludzki połączony z nimi tworzy zdarzenia i nieodwracalne zmiany o charakterze antropologicznym. Płynna kultura i rewolucja technologiczna mocno oddziałują dziś na rozwój indywidualnej i zbiorowej tożsamości. Są to wspólnoty coraz częściej wirtualne, w których młodzi samodzielnie tworzą szlaki wiedzy i poznania oraz swobodne i nieograniczone sieci powiązań. Tworzą związek, dostarczając zarazem nowych artykulacji w obrębie dialektyki między stabilnością a strumieniem świadomości, na której opiera się wyrażanie osobowości. Współczesna młodzież dorastała w zupełnie innym środowisku społecznym, kulturowym i technologicznym niż pokolenia wcześniejsze. Przejawia się to między innymi jej permanentnym kontaktem z technologiami informatycznymi, co nie było takie oczywiste w minionych dekadach. Sam Internet nie tylko jest dla młodych ośrodkiem życia społecznego i środkiem rozrywki, ale także umożliwia dostęp do szeroko rozumianej kultury, poszerzania wiedzy czy autokreacji. W tych nowych przestrzeniach uspołecznienia

¹³⁸ Franciszek, Kongres *Child Dignity in the digital world*.

¹³⁹ Franciszek, Orędzie na LIII Światowy Dzień Środków Społecznego Przekazu *Wszyscy tworzymy jedno* (Ef 4,25). *Od wirtualnych wspólnot społecznościowych do wspólnot ludzkich*, Watykan, 24.01.2019, https://www.vatican.va/content/francesco/pl/messages/communications/documents/papa-francesco_20190124_messaggio-comunicazioni-sociali.html (25.09.2022).

¹⁴⁰ Franciszek, Orędzie na XLVIII Światowy Dzień Środków.

młodzież dorasta równolegle w wymiarze rodzinnym, szkolnym, lokalnym, ale także globalnym, sieciowym i wirtualnym. Rodzice nastolatków są zmuszeni do nieustannego rozwoju w zakresie kompetencji cyfrowych – umożliwiających choć w jakiejś części zrozumienie ich sposobu myślenia kształtowanego przez innowacyjne systemy, urządzenia, programy i aplikacje. Tak zwana „kultura prefiguratywna”, polegająca na uczeniu się dorosłych od swych dzieci, jest nieunikniona, jeśli chcą oni nadążyć za zmianami oraz dostosować się do kultury adresowanej do młodych. Ta dynamika wypływa z tempa postępowania rewolucji informacyjno-komunikacyjnej i transformacji gospodarki w duchu czwartej rewolucji przemysłowej obejmującej powszechność sztucznej inteligencji, automatyzację i robotyzację, Internet rzeczy czy technologię 5G. Młodzi bez przerwy konfrontują autorytet swych rodziców z różnorodnymi punktami widzenia, wartościami i stylami życia proponowanymi za sprawą ciągłej wymiany informacji¹⁴¹.

Podejście do rzeczywistości, które ma skłonność do faworyzowania obrazu kosztem słuchania i czytania, wpływa na sposób uczenia się i rozwój zmysłu krytycznego. Dla młodych świat cyfrowy jest częścią codziennej rzeczywistości, a nie tylko światem paralelnym ani czysto wirtualnym. Internet i sieci społecznościowe stanowią wyjątkową możliwość dialogu, spotkań i wymiany między ludźmi, a także dostępu do informacji i wiedzy. Świat cyfrowy jest wymiarem uczestnictwa w życiu społeczno-politycznym i aktywnej postawy obywatelskiej. Jest nieodzowną przestrzenią do tego, aby dotrzeć do młodych i angażować ich, także w inicjatywy i działania duszpasterskie¹⁴². Sieć stwarza szanse, ale i niesie ze sobą zagrożenia, zwłaszcza dla młodych ludzi, tak bardzo podatnych na wpływy otoczenia. Dlatego też niezmiernie ważne jest poznanie istoty zachodzących na tej płaszczyźnie procesów i zjawisk.

W kontekście niniejszych rozważań, niejako koniecznością staje się podkreślenie zachowania odpowiednich proporcji użytkowania tej przestrzeni, szczególnie zaś stosunku do życia poza światem wirtualnym, czyli do świata realnego – tu zwłaszcza w kontekście relacji międzyosobowych. Na owe relacje zwrócił uwagę Franciszek, sugerując, aby stosunek korzystania z sieci społecznościowych do spotkania osobowego odnieść do obrazu ciała, gdzie jego poszczególne członki są jego przedłużeniem. A zatem niejako je dopełniają. Tak też korzystanie z sieci społecznościowej dopełnia spotkanie osobowe, które przeżywa się poprzez

¹⁴¹ *Raport Państwowego Instytutu Badawczego NASK z ogólnopolskiego badania społecznego, Rodzice „nastolatków 3:0”*, Warszawa 2019.

¹⁴² XV Zgromadzenie Ogólne Synodu Biskupów, *Dokument końcowy. Młodzi, wiara i rozeznawanie powołania*, Watykan 2018, http://secretariat.synod.va/content/dam/synod2018/documenti/DOKUMENT_KONCOWY_SYNODU.pdf (26.09.2022).

ciało, serce, oczy, spojrzenie czy oddech drugiej osoby. Jeśli sieć jest wykorzystywana jako przedłużenie lub jako oczekiwanie na to spotkanie, to wówczas nie zdradza siebie i pozostaje bogactwem dla komunii. Ma to swój wyraz w rodzinie, która korzysta z sieci, aby być jeszcze bardziej powiązana ze sobą, aby następnie spotkać się przy stole i spojrzeć sobie w oczy¹⁴³. Następuje tu komunikacja, która „ma moc budowania mostów, sprzyjania spotkaniu i integracji, ubogacając w ten sposób społeczeństwo”. Również w przestrzeni cyfrowej słowa mogą – ujmując to obrazowo – przerzucać mosty między ludźmi, rodzinami, grupami społecznymi, narodami¹⁴⁴. Jako inny przykład Ojciec Święty podaje wspólnotę kościelną, która koordynuje swoją działalność poprzez sieć, a następnie wspólnie sprawuje Eucharystię. W obu przypadkach sieć społecznościowa jest bogactwem. Jeśli bowiem sieć pomaga człowiekowi przybliżyć go do dziejów i doświadczeń piękna lub cierpienia osób fizycznie dalekich od niego, do wspólnej modlitwy i szukania dobra w ponownym odkryciu tego, co łączy osoby, to w jego rozumieniu tak znaczna ekspansja świata wirtualnego może stać się bogactwem¹⁴⁵.

Dzięki zastosowaniu nowych mediów i technologii młodzi ludzie mają możliwość doksztalcenia się w dowolnym miejscu na świecie, czasie oraz w wybrany przez siebie sposób. Wymaga to jednak wypracowania przez nich odpowiednich kompetencji ułatwiających poruszanie się w rzeczywistości ciągłych zmian i selektywne podejście do przyjmowanych informacji oraz umiejętność ich krytycznej oceny. Media mogą pomóc młodym osobom (choć nie tylko im) być bliżej innych, tworząc tym samym między ludźmi poczucie jedności. To zaś mogłoby pobudzać do solidarności i do poważnego zaangażowania na rzecz godniejszego życia. Dobry przekaz pomógłby im we wzajemnym zbliżeniu oraz otwarciu się na własne potrzeby, a to wszystko w ramach idei globalnej wspólnoty. To, co dzieli, straciłoby na znaczeniu w sytuacji, gdyby sami młodzi byli gotowi słuchać siebie nawzajem i uczyć się jedni od drugich. Potrzeba zatem przewyciężania różnic poprzez takie formy dialogu, które pozwolą wzrastać we wzajemnym zrozumieniu i szacunku. Kultura spotkania wymaga, aby młodzi ludzie byli gotowi nie tylko dawać, ale również przyjmować od innych. Media, a w szczególności Internet, stwarzają ogromne możliwości spotkania i solidarności między ich użytkownikami, co dla Franciszka jest istotnym polem duszpasterstwa poprzez środki społecznego komunikowania. Wzrastanie w człowieczeństwie i coraz lepsze wzajemne

¹⁴³ Franciszek, Orędzie na XLVIII Światowy Dzień Środków.

¹⁴⁴ Franciszek, Orędzie na L Światowy Dzień Środków Społecznego Przekazu *Komunikacja i miłosierdzie – owocne spotkanie*, Watykan, 24.01.2016, https://www.vatican.va/content/francesco/pl/messages/communications/documents/papa-francesco_20160124_messaggio-comunicazioni-sociali.html (28.09.2022).

¹⁴⁵ Franciszek, Orędzie na XLVIII Światowy Dzień Środków.

zrozumienie w przestrzeni środowiska cyfrowego będzie odbywało się za sprawą odkrycia na nowo poczucia powolności i spokoju – do czego zresztą zachęca Papież. Niemniej wymaga to między innymi: czasu i umiejętności wyciszenia się (po to, aby słuchać), cierpliwości (aby móc zrozumieć) oraz pełnej akceptacji drugiego człowieka. Dzięki takiemu podejściu można nauczyć się patrzeć na świat innymi oczami i doceniać bogactwo doświadczenia ludzkiego, które przejawia się w różnych kulturach i tradycjach¹⁴⁶.

Postmodernistyczne społeczeństwo, w którym obywatel techno-płynnego świata ponowoczesności zostaje dotknięty antropologiczną przemianą, znajduje się obecnie pomiędzy płynną rzeczywistością a cyfrową rewolucją. Ta coraz bardziej wirtualna rzeczywistość i rewolucja cyfrowa kształtują płynnego człowieka, uwypuklając niektóre jego cechy. Zalicza się do nich między innymi: narcyzm, wieloznaczność, poszukiwanie emocji, szybkość i potrzeba licznych, ale powierzchownych relacji silnie nacechowanych wirtualnością i technicyzacją. W relacjach, które również uległy procesowi technicyzacji, zaciera się granica pomiędzy tym, co publiczne, a tym, co prywatne, prowadząc do narastającej egzystencjalnej samotności młodego człowieka. Na tym etapie rozwoju osobowości przestaje on podlegać obowiązkom społecznym, pozostając nadal przedmiotem oddziaływania kultury. Zaczyna mu więc towarzyszyć poczucie osamotnienia, emocjonalna labilność i dezadaptacja¹⁴⁷. Oziębły stosunek nowoczesnych społeczeństw do przeszłości i tradycji oraz jej upodmiotowienie zamazały nowymi treściami stare, jasne przekazy. Na skutek rozwoju cywilizacyjnego zostaje przesunięty punkt ciężkości z wymiaru zewnętrznego na wymiar wewnętrzny, czyli na samoidentyfikację¹⁴⁸. Waga i charakter zewnętrznych warunków oraz ich wpływ na jednostkę zależą przede wszystkim od tego, jakie znaczenie przypisze im ona sama. Okoliczności, w których żyje, może postrzegać pozytywnie lub negatywnie i w zależności od tej oceny traktować swoje życie w kategorii sukcesu lub porażki.

Również dorośli, pozbawieni stabilnych perspektyw i gwarancji, stopniowo przyzwyczaili się do myśli, że to nie oni powinni przekazywać zdobytą wiedzę młodym, ale że może być wręcz odwrotnie. W takiej sytuacji to młodzi, korzystający z nowoczesnych technologii, mają wiele do zaoferowania swym rodzicom – a tym samym pokoleniom wcześniejszej epoki. Zachodzi tutaj zjawisko, które Tonino Cantelmi nazywa wykluczeniem technologicznym lub przepaścią technologiczną (*digital divide*)¹⁴⁹. Dotyczy ono istnienia znaczących,

¹⁴⁶ Tamże.

¹⁴⁷ H. M. Griese, *Socjologiczne teorie młodzieży*, Wyd. „Impuls”: Kraków 1996, s. 43-45.

¹⁴⁸ E. H. Erikson, *Dzieciństwo i społeczeństwo*, Wyd. Rebis: Poznań 1997, s. 272-274.

¹⁴⁹ T. Cantelmi, *Technopłynność. Człowiek w epoce internetu: technopłynny umysł*, Wyd. Bratni Zew: Kraków

wielopłaszczyznowych różnic między osobami mającymi dostęp do nowych technologii (informacyjnych, komunikacyjnych) a tymi, którzy dostęp ten mają utrudniony bądź ograniczony (lub też nie mają go wcale). Są to częstokroć ludzie starsi, ale także osoby zamieszkujące słabo rozwinięte regiony świata. Co więcej – nierzadko problem ten dotyczy nie tyle poszczególnych jednostek, ile całych społeczności – na przykład zamieszkujących słabo rozwinięte informatycznie kraje. W tym kontekście pojawia się kwestia negocjowania bądź podważania autorytetu ludzi starszych, którzy często nie są tak biegli w obsłudze nowych technologii jak młodzi. Wskutek tego traci na znaczeniu (w oczach młodzieży) ich świadectwo, które mogliby przekazać kolejnym pokoleniom. Takie społeczeństwa stają się społeczeństwami bez starców, ślepyimi i ryzykującymi, które same muszą opracowywać nowe rozwiązania, niedające jednak żadnych gwarancji¹⁵⁰. Nowoczesne technologie informacyjno-komunikacyjne wpływają bez wątpienia na dokonujące się przemiany społeczne.

Kościół zawsze starał się promować korzystanie z Internetu w służbie spotkania i solidarności między osobami. Ojciec Święty również zajmuje w tej sprawie stanowisko. Zachęca on do zastanowienia się nad podstawami i znaczeniem trwania w relacji z drugim człowiekiem i do ponownego odkrycia pragnienia człowieka, który nie powinien trwać w swej samotności. Porównuje on Internet do mnogości dróg i węzłów utrzymujących partnerskie relacje pomiędzy użytkownikami tworzącymi wspólnotę, która swą siłę zawdzięcza wewnętrznej spójności i solidarności wymagającej słuchania i dialogu opartego na odpowiedzialnym używaniu języka¹⁵¹.

Środowiska kościelne chcąc wychodzić naprzeciw tym, którym głoszona jest Ewangelia, poszukują nowych sposobów dotarcia do nich. Jednym z przykładów tego typu działań jest postęp poczyniony przez wydawnictwa katolickie w dziedzinie czytelnictwa. Obecnie, aby wydawca książki trafił do osoby młodej, staje przed wyzwaniem dostosowania się do pewnych określonych wymogów technicznych. Przede wszystkim powinien zadbać o miejsca, wydarzenia i serwisy internetowe zachęcające młodzież do czytania. Jednocześnie należy dostosować się do technicznych wymagań młodych odbiorców – niezwykle świadomych konsumentów. Czynnikiem bardzo skutecznym są recenzje innych czytelników. Młodzi coraz częściej sugerują się właśnie tymi opiniami. Używają też różnych formatów: czytają zarówno książkę drukowaną, jak i w formie elektronicznej albo też słuchają audiobooków. Oczekują

2015, s. 51-52.

¹⁵⁰ Tamże.

¹⁵¹ Franciszek, Orędzie na LIII Światowy Dzień Środków.

zatem od wydawców, że publikacje będą dostępne w różnych formach. Co ważne, bardzo często używają jednocześnie wszystkich tych formatów, posługując się różnymi narzędziami: czytnikiem, telefonem czy tabletem. Oczekują, że wydawca im to umożliwi i że dany tytuł będzie natychmiast dostępny w wyżej wymienionych opcjach. Jeśli tego nie znajdują, sięgają po inny tytuł, do tego zaś już nie wracają.

Również na podłożu czysto religijnym istnieje wiele różnych rozwiązań, mających na celu uczynienie świata cyfrowego środkiem do rozwoju życia religijnego. W tym miejscu można wskazać chociażby na aplikację *Modlitwa w drodze*, która powstała z inicjatywy jezuitów po to, by pomóc w codziennej modlitwie i medytacji osobom zabieganym, niemającym czasu na dłuższą modlitwę z udziałem Pisma Świętego. Aplikacja ta stwarza możliwość codziennego rozważania Ewangelii z danego dnia metodą medytacji świętego Ignacego z Loyoli. Stanowi ona nowoczesną przestrzeń duchowego umocnienia w formie podcastu, aplikacji, radia internetowego i strony internetowej, w której samemu można wybrać czas na rozważanie Słowa Bożego. Aplikację tę można pobrać ze sklepów z aplikacjami dostępnymi na smartfonach¹⁵². Taka forma pogłębiania życia religijnego znalazła szczególne zastosowanie w trudnych czasach pandemii COVID-19, kiedy to episkopaty poszczególnych krajów zaleciły znaczące ograniczenie udziału wiernych w publicznych nabożeństwach, włączając w to niedzielną i codzienną Eucharystię, co z kolei wymusiło na wierzących konieczność korzystania z propozycji modlitewnych poza obiektami kultu. Jest to zatem, obok Eucharystii transmitowanej za pośrednictwem radia, telewizji i Internetu, znakomita forma pogłębiania życia duchowego.

Stworzono ponadto dedykowaną młodym ludziom aplikację *Click to Pray eRosary*, która przeznaczona jest na smartfony z systemem Android lub iOS. Z aplikacją tą łączy się *E-różaniec* i jako całość stanowią program wspierający trzy różne formuły różańcowe, monitorujący postępy użytkownika w odmawianiu koronki. Zawiera ona audiowizualne wyjaśnienia dotyczące modlitwy. Program jest dziełem organizacji *Click to Pray* powiązanej z oficjalną papieską siecią społecznościową *Pope's Worldwide Prayer Network* (inicjatorem dzieła) i ma na celu uczenie młodzieży modlitwy o pokój na świecie za pośrednictwem cyfrowego świata, w który tak bardzo jest ona zanurzona. Jest to więc różaniec z obrazkami, z audio-przewodnikiem i z pedagogią, która stopniowo wprowadza młodego użytkownika

¹⁵² *Jezuicka aplikacja Modlitewna w Drodze – modlitewna apteczka na czas epidemii*, <https://www.ekai.pl/jezuicka-aplikacja-modlitwa-w-drodze-modlitewna-apteczka-na-czas-epidemii/> (16.03.2020).

w świat modlitwy¹⁵³. Papież Franciszek świadomy siły, z jaką najnowsze technologie oddziałują na młodzież, zwracając się wielokrotnie do młodych, zachęca ich do właśnie takich praktyk religijnych.

Obecność nowoczesnych technologii informacyjno-komunikacyjnych w życiu młodego człowieka jest niezaprzeczalnym faktem o coraz szerszym zasięgu. Korzystanie z dorobku cywilizacyjnego, jakim jest komputer podłączony do Internetu czy smartfon dający niemal takie same możliwości, rozpatrywać należy na wielu płaszczyznach. Podstawowymi są spędzanie wolnego czasu, pożądany element stylu życia, instrumenty służące komunikowaniu się czy uczeniu¹⁵⁴. Globalizacja w nauczaniu Franciszka uwzględnia „globalne wyzwania, przed którymi stoi ludzkość: integralny rozwój, pokój, troska o wspólny dom (planeta Ziemia), bieda, wojny, migracje, handel ludźmi, handel organami, ochrona dobra wspólnego, nowe formy niewolnictwa”¹⁵⁵. „W obecnej sytuacji globalizacji gospodarki, wymiany technologicznej i kulturalnej, państwo narodowe nie jest już w stanie samodzielnie zapewnić sobie dobra wspólnego dla swoich społeczeństw. Dobro wspólne stało się globalne i narody powinny zjednoczyć się dla własnej korzyści. Gdy ponadnarodowe dobro wspólne jest jasno określone, potrzebny jest konkretny organ prawnie i jednogłównie ustanowiony, zdolny do ułatwienia jego realizacji. Myślimy o wielkich współczesnych wyzwaniach zmian klimatycznych, nowego niewolnictwa i pokoju”. „W obliczu projektu globalizacji wyobrażanej jako «sferyczna», która niweluje różnice i tłumi lokalizację, łatwo odrodzić się na nowo, zarówno nacjonalizmom, jak i hegemonicznym imperializmom. Aby globalizacja była korzystna dla wszystkich, należy pomyśleć o wdrożeniu formy «wieloaspektowej», wspierającej zdrową walkę o wzajemne uznanie pomiędzy zbiorową tożsamością każdego narodu a samą globalizacją”. Całą nadzieję na odnoszenie sukcesów na tym polu Papież pokłada w instancjach powołanych do działania na rzecz zastąpienia logiki zemsty i dominacji oraz ucisku i konfliktu logiką dialogu, mediacji, kompromisu, harmonii i świadomości przynależności do tej samej ludzkości we wspólnym domu-Ziemi. W tym celu organy te powinny zapewnić skuteczną reprezentację poszczególnych

¹⁵³ „Click to Pray eRosary” – wearable smart device to pray the rosary for peace, <https://www.vaticannews.va/en/vatican-city/news/2019-10/click-pray-rosary-smart-digital-device-world-peace.html> (15.10.2022).

¹⁵⁴ P. Plichta, J. Pyżalski, *Wychowanie i kształcenie*, s. 7.

¹⁵⁵ Franciszek, *Przemówienie do uczestników zespołu plenarnego Papieskiej Akademii Nauk Społecznych...*

państw, z równymi prawami i obowiązkami, aby uniknąć rosnącej hegemonii sił i grup interesu narzucających własne wizje i idee, a także nowych form kolonizacji ideologicznej¹⁵⁶.

1.4. Młodzież a cyberprzemoc

Istotny problem dotyczący roztropnego korzystania z najnowszych technologii cyfrowych dotyczy napięcia występującego pomiędzy ideą świata cyfrowego jako przestrzeni wolności wypowiedzi i nieograniczonej komunikacji a odpowiedzialnym korzystaniem z tych technologii uwzględniającym również granice wolności. Na to napięcie, będące jednocześnie sprzecznością, zwrócił uwagę papież Franciszek na kongresie poświęconym godności nieletnich w cyfrowym świecie, który odbył się w 2019 roku¹⁵⁷. Mając na względzie obronę bezpieczeństwa dzieci i młodzieży w cyfrowym świecie, Papież położył nacisk na pojawiające się dylematy dotyczące ochrony pełnej swobody wypowiedzi przy jednoczesnej ochronie prywatności, z coraz bardziej zaawansowanymi formami szyfrowania wiadomości, które sprawiają, że jakakolwiek kontrola nad nią jest bardzo trudna lub niemożliwa. Cechą sieci jest bowiem jej globalny charakter, który obejmuje planetę ponad wszelkimi granicami, stając się tym samym coraz bardziej kapilarny, docierający wszędzie, do wszystkich użytkowników (łącznie z najmłodszymi), a to zaś dzięki coraz bardziej elastycznym i łatwym w użytkowaniu urządzeniom mobilnym. Dlatego żaden organ państwowy nie jest w stanie odpowiednio kontrolować wymiarów i rozwoju tych zjawisk, które łączą się z innymi dramatycznymi problemami związanymi z siecią, takimi jak na przykład: nielegalny handel, przestępstwa gospodarcze i finansowe, terroryzm międzynarodowy. To sprawia, że stajemy przed trudnym zadaniem znalezienia równowagi między zgodnym z prawem korzystaniem z wolności wypowiedzi a interesem społecznym, który musi gwarantować, że środki cyfrowe nie będą wykorzystywane do popełniania przestępstw na szkodę nieletnich¹⁵⁸.

Mając na uwadze ogromne możliwości instrumentów cyfrowych, należy dostrzegać możliwość nadużyć wraz z ich poważnymi konsekwencjami w wielu obszarach. Do najpoważniejszych i najtragiczniejszych w skutkach należą: handel ludźmi, organizacja terroryzmu, szerzenie nienawiści i ekstremizmu, manipulowanie informacjami oraz wykorzystywanie nieletnich, a także *sexting* i *sexortion*¹⁵⁹ jako zjawiska postępujące wraz

¹⁵⁶ Tamże.

¹⁵⁷ Franciszek, Kongres *Child Dignity in the digital world*.

¹⁵⁸ Tamże.

¹⁵⁹ Tamże.

z rozwojem nowoczesnych technologii cyfrowych, a jednocześnie mające duży wpływ na dojrzewanie młodych osób. Zamieszczanie niecenzuralnych tekstów oraz zdjęć lub filmików o intymnym charakterze za pośrednictwem czatów czy portali randkowych prowadzi często do szantażu ze strony osób wyłudzających takie materiały od osób dających się zmanipulować.

Sexting wiąże się ze zjawiskiem nazywanym *sexortion*. Jest to wymuszenie, szantaż przy użyciu intymnych obrazów. Przesiępca wyszukuje potencjalne ofiary na portalach społecznościowych, randkowych i na stronach z pornografią. Następnie podszywa się pod atrakcyjną osobę i korzystając z fikcyjnego profilu, uwodzi swoją ofiarę i nakłania ją do zrobienia erotycznych zdjęć lub nakręcenia filmu. Później szantażysta grozi udostępnieniem kompromitujących materiałów rodzinie i znajomym. Jest to problem powszechny, występujący na szeroką skalę, gdyż obiektem ataku bywają jednocześnie setki osób na całym świecie. Tego typu działania koncentrują się często na wymuszeniu okupu. Co więcej – zjawisko to przynosi tak duże zyski, że przestępcy działają niemalże jak korporacje. Szantaż internetowy prowadzony jest przez wyrafinowane, doskonale zorganizowane biura. Osoba, która stała się ofiarą tego przestępstwa, zwykle godzi się na zapłacenie okupu, aby uniknąć rozpowszechnienia wstydlivych obrazów. Gdy jednak ofiarą jest osoba nieletnia, która rzadko ma możliwość zapłacenia żądanej kwoty, szantażysta może zmusić ją do udostępnienia kolejnych materiałów pod groźbą upublicznienia tych już zdobytych. W taki sposób pozyskiwane są treści erotyczne, na których zależy osobom o skłonnościach pedofilskich¹⁶⁰.

Można odnieść wrażenie, że edukacja i świadomość zagrożeń nie nadążają za tym negatywnym trendem. Wciąż wiele osób nie zdaje sobie sprawy z powszechności niniejszego zjawiska. Co więcej – jego skutki są potęgowane przez rozliczne uzależnienia, których ofiarą padają wszyscy ludzie, bez względu na wiek, płeć czy status materialny. Na ten poważny problem zwracał także uwagę papież Franciszek, wskazując, że w odniesieniu do wyżej wymienionych problemów społeczeństwo powinno zachować czujność po to, by móc zawsze dostrzec prawdę. W kontekście wzrostu prognozy stymulacyjnego dochodzi do rozpowszechniania coraz bardziej ekstremalnych obrazów pornograficznych, możliwości podglądania na żywo gwałtów i przemocy wobec nieletnich, a także do rosnącego zjawiska frywolności seksualnej między młodymi ludźmi korzystającymi z sieci społecznościowych¹⁶¹. Z tego powodu uważna obserwacja i natychmiastowa reakcja na tego typu aktywności jest tak istotna.

Franciszek zdaje sobie sprawę z pojawiających się trudności powodujących strach (będący

¹⁶⁰ www.dyzurnet.pl/

¹⁶¹ Franciszek, Kongres *Child Dignity in the digital world*.

zawsze złym doradcą) i poczucie bezradności (która paraliżuje i uciska) w obliczu licznych trudności. Tym bardziej, dostrzegając siłę w działaniach zespołowych, uważa on za konieczną wspólną mobilizację do poszukiwania właściwych sposobów i postaw oraz adekwatnych odpowiedzi na problemy. Należy zatem, jego zdaniem, ponownie całościowo spojrzeć na problem podporządkowania przez człowieka techniki w służbie roztropnego postępu i dobra społecznego¹⁶². Z tego wynika konieczność ograniczania błędów, spośród których Papież wyszczególnia trzy główne.

Pierwszym z nich jest niedocenienie szkód wyrządzonych nieletnim przez destrukcyjne zjawiska. Może to wynikać z poczucia bezradności, a w konsekwencji może nawet prowadzić do zaakceptowania tego problemu i uznania go za niezbyt poważny. Tymczasem przemoc seksualna i obrazy pornograficzne powodują zaburzenia psychiczne, które obciążają dzieci na całe ich życie. Dyskusja na ten temat często prowadzona jest w odniesieniu do osób nieletnich, jednakże nie można zapominać, że problem ten dotyczy również ludzi dorosłych, ponieważ „rozprzestrzenianie się coraz bardziej ekstremalnej pornografii i innych niewłaściwych zastosowań sieci nie tylko powoduje zakłócenia, uzależnienia i poważne szkody również u dorosłych, ale także ma wpływ na wyobrażenia o miłości i związkach”¹⁶³.

Drugim błędem, wskazanym przez Franciszka, są dysproporcje dotyczące angażowania się poszczególnych firm udostępniających sieci społecznościowe w zapobieganie możliwym niepożądanym zjawiskom, szkodliwym dla młodych użytkowników. Mogłyby one wspomóc efektywnie walkę z patologicznymi praktykami chociażby poprzez stosowanie automatycznych rozwiązań technicznych czy też filtrów zbudowanych w oparciu o coraz bardziej precyzyjne algorytmy służące do identyfikacji i blokowania rozpowszechniania obraźliwych i szkodliwych obrazów. Ilość środków zainwestowanych przez te firmy powinna być proporcjonalna do ich pokaźnych zysków. Należy dołożyć wszelkich starań, aby w ramach dynamicznego rozwoju technicznego główna odpowiedzialność za bezpieczeństwo w świecie cyfrowym spoczęła na firmach, które planują, rozwijają i dostarczają produkty i usługi dla świata cyfrowego, a zarazem tych, które najbardziej przyczyniają się do rozwoju we wszystkich jego wymiarach i różnych implikacjach¹⁶⁴.

Trzecim zauważonym przez Papieża błędem jest ideologiczne i mityczne spojrzenie na sieć jako na nieograniczoną wolność, w której użytkownik posiada szeroką przestrzeń do

¹⁶² Tamże.

¹⁶³ Tamże.

¹⁶⁴ Tamże.

swobodnego wyrażania opinii oraz wymiany pomysłów i informacji. Błąd ten dotyczy nielegalnych działań, nadużyć i obrazy godności nieletnich prowadzących do zniszczenia ich umysłów oraz przemocy dotyczącej ich ciał¹⁶⁵.

Ponadto policja zaleca, aby w przypadku szantażu nie płacić okupu, lecz zgłosić przestępstwo oraz powiadomić administratora serwisu społecznościowego lub randkowego i natychmiast zerwać wszelkie kontakty. W celu osiągnięcia możliwie najwyższej kontroli nad tym zjawiskiem oraz możliwości dotarcia z pomocą do jak największej liczby pokrzywdzonych osób instytut NASK prowadzi punkt kontaktowy ds. nielegalnych i szkodliwych treści w Internecie „Dyżurnet.pl”, który przyjmuje zgłoszenia od polskich internautów i współpracuje z analogicznymi zespołami z ponad pięćdziesięciu innych krajów w celu eliminacji szkodliwych treści. Zespół ten współpracuje również z polskimi i międzynarodowymi organami ścigania, aby zwiększyć identyfikację i zwalczanie sprawców przestępstw, takich jak seksualne wykorzystywanie dzieci¹⁶⁶.

Wspólnoty tworzone przez użytkowników Internetu często pozostają jedynie skupiskami osób o słabych wzajemnych relacjach, nierzadko opartych wyłącznie na wspólnych interesach. Zamieniając to okno na świat w witrynę eksponującą własny narcyzm, wiele z nich opiera swą tożsamość na przeciwieństwie wobec innego, wyrażając tym samym wzajemną podejrzliwość i uprzedzenia (etniczne, seksualne, religijne i inne). Na problem ten zwrócił uwagę Franciszek, przestrzegając przed wykluczaniem heterogeniczności, podsycaniem niepohamowanego indywidualizmu w środowisku cyfrowym i doprowadzaniem do nakręcania spirali nienawiści¹⁶⁷. Takie działania mogą bowiem zwiększyć samoizolację użytkowników. Dostrzegając te zagrożenia, Papież stosuje porównanie do sieci pajęczej, która może usidlić swoją ofiarę. Może ona posłużyć do manipulacyjnego wykorzystywania danych osobowych, mającego na celu uzyskanie korzyści politycznych lub ekonomicznych bez należytego poszanowania osoby i jej praw¹⁶⁸. Zauważa on, że młodzi są najbardziej narażeni na złudzenie, że sieć społecznościowa może ich całkowicie zaspokoić na poziomie relacji. W takiej sytuacji dochodzi jednak do rozłamu w strukturze relacyjnej społeczeństwa. Tym samym ludzie stają się swoistymi „społecznościowymi pustelnikami”¹⁶⁹. Obserwowane obecnie zjawisko usieciowienia procesów moralnych i towarzysząca im nowa jakość relacji międzyludzkich typu

¹⁶⁵ Tamże.

¹⁶⁶ Tamże.

¹⁶⁷ Franciszek, Orędzie na LIII Światowy Dzień Środków...

¹⁶⁸ Tamże.

¹⁶⁹ Tamże.

wirtualnego przyczynia się do spłylenia kontaktów międzyosobowych. Utrudniają one głębsze poznanie drugiego człowieka, osłabiają emocjonalność oraz autoteliczność kontaktów i sprowadzają je najczęściej do czystej wymiany informacji. Efektem tego jest tworzenie się zimnych więzi instrumentalnych – motywowanych interesami, marginalizowanie więzi realnych, skrócenie horyzontu czasowego relacji i ich trwałości.

Internet jest jednym z miejsc najbardziej narażonych na dezinformację oraz świadome i celowe zniekształcenie faktów i relacji międzyosobowych, które często przybierają formę kompromitowania. Wiktyimizacja młodego człowieka, rozumiana jako rezultat ekspozycji na niewłaściwe treści i związane z tym szkody psychologiczne czy społeczne, odnosi się do mediów, których jest on jedynie biernym odbiorcą. To tam doświadcza on szkód w wyniku kontaktu z niewłaściwymi treściami węg przekazywanymi. W świecie nowych mediów, rozumianych głównie jako Internet, użytkownik ma znacznie poszerzone pole potencjalnej aktywności i może stać się nie tylko odbiorcą, ale również nadawcą komunikatów medialnych. Może także komunikować się w sposób zapośredniczony z innymi ludźmi. W ten sposób potencjalne ryzyko staje się bardziej powiązane z jego własną aktywnością. W skrajnej sytuacji aktywność ta może być związana nie tylko z jego zagrożeniem, ale również on sam może stać się sprawcą takich działań realizującym akty agresji elektronicznej lub umieszczającym w Internecie szkodliwe treści¹⁷⁰. Korzyści płynących z dobrodziejstw technologii informatycznych jest wiele, jednakże istnieje również całe mnóstwo zagrożeń, a do tych, szczególnie wśród młodzieży, należy poważna w skutkach cyberprzemoc (*cyberbullying*). Jest to agresja stosowana przez użytkowników Internetu i narzędzi elektronicznych wobec innych użytkowników. Nie zawsze łączy się to z agresją fizyczną czy psychiczną podczas naturalnego spotkania z ofiarą, ale często jest jej dopełnieniem bądź zastępnikiem. Istnieją różne techniczne metody stosowania cyberprzemocy, takie jak: wojna na obelgi, oczernianie, podszywanie się, ostracyzm czy nagrywanie ofiary podczas stosowania fizycznej przemocy wobec niej, aby następnie zamieścić film w Internecie¹⁷¹. Są to tak dramatyczne w skutkach działania, że często doprowadzają ofiarę do stanów lękowych lub depresyjnych, a niekiedy nawet do popełnienia samobójstwa. Sami napastnicy wplątują się w ten sposób w spiralę nienawiści i przemocy. Stają się ofiarami swych działań, skazując się na zepchnięcie na margines społeczeństwa, o czym przekonują się często dopiero w zetknięciu z tragicznymi w skutkach konsekwencjami swych poczynań. Szczególnie w dzisiejszym świecie rosnącej świadomości społecznej tych zagrożeń,

¹⁷⁰ G. Penkowska (red.), *Zagrożenia*, s. 76-78.

¹⁷¹ M. Górka, *Cyberbezpieczeństwo dzieci i młodzieży. Realny i wirtualny problem polityki bezpieczeństwa*, Difin: Warszawa 2017, s. 20.

rodzice nastolatków są bardziej wyczuleni i czujni. Jednocześnie jednak sami młodzi potrafią bardziej niż kiedykolwiek manipulować dorosłymi, co utrudnia zaobserwowanie niepokojących zachowań zarówno sprawców, jak i ofiar procederu internetowej przemocy.

Także medialny przekaz może być – i często jest – agresywny. Ma to miejsce wtedy, gdy jego głównym celem jest nakłanianie do konsumpcji lub manipulowanie osobami. Papież Franciszek nazywa to gwałtowną agresją podobną do tej, jakiej doświadczył człowiek pobity przez zbójców i porzucony na skraju drogi w ewangelicznej przypowieści o miłosiernym Samarytaninie. Lewita i kapłan nie widzą w nim swojego bliźniego, lecz kogoś obcego, od którego lepiej trzymać się z daleka, co zresztą regulowało prawo. Podobnie niektóre media mogą uwarunkować swych odbiorców tak (jak prawo uwarunkowało obojętnych na ludzką krzywdę przechodniów), że nie będą oni dostrzegali swego rzeczywistego bliźniego¹⁷², a jedynie kogoś, dzięki komu będą realizować swe własne interesy. Dostrzeżony przez Papieża problem żerowania na wcześniej rozbudzonych potrzebach wielu użytkowników Internetu skłania również do spojrzenia na nich przez pryzmat społeczno-ekonomiczny, w którym zostają sprowadzeni wyłącznie do roli konsumentów. Tym samym zostają podporządkowani prywatnym interesom nielicznych. Franciszek podkreśla znaczenie algorytmów, które ci nieliczni wykorzystują do zbierania informacji na temat potrzeb społeczeństwa po to, aby skutecznie kontrolować mentalne i relacyjne nawyki użytkowników mediów dla celów komercyjnych lub politycznych¹⁷³. Dlatego nie polegając wyłącznie na moralnej wrażliwości tych, którzy badają i projektują urządzenia i algorytmy, należy stworzyć pośrednie ciała społeczne, które gwarantują reprezentację wrażliwości etycznej użytkowników i nauczycieli¹⁷⁴.

Do powszechnych zagrożeń istotnych podczas formowania osobowości młodego użytkownika mediów należą zjawiska powszechnie określane mianem fake newsów oraz deepfake'ów. Papieskie nauczanie odnoszące się do tych dziennikarskich wypaczeń zawarte zostało w orędziach na Światowy Dzień Środków Społecznego Przekazu, w których odwołano się do roztropności zdolnej tworzyć piękne, dobre i prawdziwe opowiadania. Kierując się cierpliwością i rozeznaniem, należałoby zatem odważnie odrzucać treści fałszywe i złowrogie, powtarzające wypowiedzi banalne i fałszywie przekonujące na rzecz budujących opowiadań będących spoiwem więzi społecznych i kulturowych¹⁷⁵.

¹⁷² Franciszek, Orędzie na XLVIII Światowy Dzień Środków.

¹⁷³ Franciszek, *Incontro con i partecipanti alla plenaria della pontificia accademia per la vita*.

¹⁷⁴ Tamże.

¹⁷⁵ Franciszek, Orędzie na LIV Światowy Dzień Środków Społecznego Przekazu *Obyś mógł opowiadać i utrwalić w pamięci (Wj 10, 2)*. *Życie staje się historią*, Watykan, 24.01.2020,

Termin *fake news* dotyczy dezinformacji rozpowszechnianej w Internecie lub w mediach tradycyjnych. Odnosi się on do bezpodstawnej informacji opartej na nieistniejących lub zniekształconych danych i zmierzającej do oszukania, a nawet manipulowania odbiorcą. Rozpowszechnianie tego typu treści może odpowiadać pożądanym celom nadawcy, wpływać na decyzje polityczne i sprzyjać korzyściom ekonomicznym. Skuteczność fałszywych informacji wynika przede wszystkim z ich charakteru mimetycznego, czyli zdolności do tego, aby wydawały się one prawdopodobne. Są bowiem chwytliwe, czyli potrafią przyciągać uwagę adresatów, opierając się na stereotypach i uprzedzeniach rozpowszechnionych w społeczeństwie, wykorzystując emocje, które można łatwo i niezwłocznie rozbudzić, takie jak lęk, pogarda, gniew i frustracja. Poprzez ich rozpowszechnienie można liczyć na manipulacyjne wykorzystywanie sieci społecznościowych oraz logiki, która gwarantuje im funkcjonowanie. W ten sposób treści, chociaż pozbawione podstaw, zyskują taką widzialność, że nawet wiarygodnym zaprzeczeniom trudno jest zredukować ich szkody. Dezinformacja opiera się często na zróżnicowanym dyskursie, umyślnie pokrętnym i subtelnie wprowadzającym w błąd, a czasami wykorzystującym wyrafinowane mechanizmy. Użytkownicy zbyt często wchodzą w interakcje w obrębie jednorodnych i nieprzeniknionych dla innych perspektyw i opinii środowisk cyfrowych, co w konsekwencji rodzi brak zdrowej konfrontacji z innymi źródłami informacji. Mogłoby to pozytywnie poddać w wątpliwość uprzedzenia i otworzyć na konstruktywny dialog, lecz tymczasem powstaje trudność ujawnienia i wykorzenia fałszywych informacji¹⁷⁶. Rozprzestrzeniają się one w szybki i trudny do powstrzymania sposób ze względu na ich oparcie w nienasyconej chciwości.

Deepfake jest udoskonaloną wersją fake newsa, ponieważ nie tylko przekazuje nie do końca prawdziwe czy wręcz fałszywe informacje, ale poprzez techniczną obróbkę obraz jawi się odbiorcy jako prawdziwy i wiarygodny. Obróbka polega na łączeniu i nakładaniu obrazów nieruchomych i ruchomych na obrazy lub filmy źródłowe. Odbiorca nie jest w stanie odróżnić zamiany twarzy, co z powodzeniem może posłużyć (i często służy) do celów manipulacyjnych. Internet obiegło wiele filmików przedstawiających znane osobistości, w tym znaczących polityków czy wręcz przywódców największych światowych mocarstw, mówiących bądź robiących coś, co nigdy w rzeczywistości nie miało miejsca.

Ekonomiczne i oportunistyczne motywacje dezinformacji mają swoje korzenie w żądzy

https://www.vatican.va/content/francesco/pl/messages/communications/documents/papa-francesco_20200124_messaggio-comunicazioni-sociali.html (07.10.2022).

¹⁷⁶ Franciszek, Orędzie na LIII Światowy Dzień Środków.

władzy, posiadania i używania życia. W tym Ojciec Święty upatruje bezpośrednie źródło manipulowania ludzkimi umysłami. Za pomocą tworzenia destrukcyjnych i prowokacyjnych historii „niszczy się i rwie delikatne nici współistnienia, uderzając hasłami nienawiści”¹⁷⁷. Franciszek wskazuje na cel, którym jest „kradzież potencjalnym ofiarom wolności serca”¹⁷⁸ oraz odarcie ich z ludzkiej godności¹⁷⁹. Wynikiem tej logiki dezinformacji jest to, że zamiast zdrowej konfrontacji z innymi źródłami informacji młodym odbiorcom grozi to, że staną się mimowolnymi sprawcami rozpowszechniania opinii stronniczych i nieuzasadnionych. Dramat dezinformacji polega na dyskredytowaniu drugiego, przedstawianiu go jako wroga, aż po demonizację, która może być zarzewiem konfliktów. Informacje fałszywe ujawniają w ten sposób obecność postaw nacechowanych nietolerancją i przewrażliwieniem. Tym samym arogancja i nienawiść mogą się rozprzestrzeniać¹⁸⁰. Właśnie dlatego wychowywanie młodzieży do prawdy oznacza wychowywanie do rozeznawania, do oceniania i rozważania jej pragnień oraz skłonności, które są obecne w młodym człowieku. To wszystko zaś dzieje się po to, aby nie był on pozbawiony dobra, od którego próbują go oddzielić liczne pokusy.

Obecnie obserwuje się wiele głębokich przekształceń spowodowanych przez technologię w logice wytwarzania, obiegu i wykorzystywania treści w świecie mediów. Apoteoza przemocy i zła na ekranie prowokuje wielu młodych ludzi do zachowań naśladowczych i identyfikacyjnych, bardzo często niebezpiecznych i jednocześnie groźnych społecznie. Kanonada destrukcyjnych bodźców doprowadza w takim przypadku do utraty wrażliwości na cierpienie i krzywdę innych przez stopniową redukcję emocjonalnego zaangażowania. Jest to efekt częstej ekspozycji, polegającej na *polubieniu* i z czasem przyswojeniu bodźców stale powtarzanych. Nadmiar bodźców teletoksycznych doprowadza do negatywnej internalizacji, aspołecznych, subkulturowych norm i ukształtowania się nieprawidłowych wzorców osobowych. W ten sposób rodzi się społeczna psychopatyzacja, która przejawia się w różnych postaciach, a jedną z nich mogą być różnego rodzaju uzależnienia, na które narażeni są szczególnie młodzi ludzie, tak jeszcze niedoświadczeni i dopiero kształtujący swój charakter.

Papież Franciszek zwraca uwagę na dostrzeżenie pozytywnych walorów takich przekazów medialnych, które początkowo mogą fascynować i zachwycać, jednakże w dalszej perspektywie okazują się szkodliwe, a szkody przez nie wyrządzone są trudne do naprawienia. Przywołując epizod z Księgi Rodzaju, zaleca demaskowanie zjawiska znanego jako „logika

¹⁷⁷ Franciszek, Orędzie na LIV Światowy Dzień Środków.

¹⁷⁸ Franciszek, Orędzie na LIII Światowy Dzień Środków.

¹⁷⁹ Franciszek, Orędzie na LIV Światowy Dzień Środków.

¹⁸⁰ Tamże.

węża”, zdolnego do maskowania się i ukąszenia. Jest to strategia stosowana przez węża „podstępny”. To *mimesis*, czyli pełzające i niebezpieczne uwodzenie znajduje drogę do serca człowieka poprzez fałszywe i kuszące argumentacje. Kusiciel podchodzi do ofiary, udając przyjaciela zainteresowanego jej dobrem i zaczyna swoją mowę od stwierdzenia częściowo tylko prawdziwego. Ta daje się oczarować jego prowokacji i zostaje uwiedziona. Odwołując się do biblijnego przekazu, Papież każdą dezinformację postrzega jako szkodliwą. W podążaniu za tym, co fałszywe, upatruje on szkodliwych następstw. Co istotne – nawet pozornie niewielkie zniekształcenie prawdy może mieć groźne skutki¹⁸¹.

Za najlepsze antidotum na fałsz Franciszek uznaje osoby wolne od chciwości oraz gotowe do wysłuchania. Poprzez trud szczerego dialogu pozwolą one wyłonić się prawdzie. Są to osoby pociągnięte dobrem, biorące na siebie odpowiedzialność za używanie języka¹⁸². W przekazie medialnym ważne jest zatem, aby nadawca był zdolny do wyrażania i dzielenia się tym, co prawdziwe, dobre i piękne (nie dopuszczał do *fake news*). Aby potrafił opowiedzieć o swoim doświadczeniu i o świecie oraz budować w ten sposób pamięć i zrozumienie wydarzeń. Nie powinien przy tym kierować się zarozumiałym egoizmem i wykorzystywać zdolności komunikacyjnych w sposób wypaczony. Komunikacja powinna być miejscem wyrażania własnej odpowiedzialności za poszukiwanie prawdy i budowanie dobra¹⁸³. Od osób odpowiedzialnych za przekaz medialny należałoby zatem oczekiwać wiarygodnej transmisji rzetelnych informacji, bez zbytecznego spekulancja czy niedomówień. Będą to więc osoby wolne od mylnego interpretowania danej rzeczywistości, dostrzegające naturę i rozmiar potencjalnych niebezpieczeństw. Te zaś należy zwalczać i dążyć do uwrażliwienia się na prawdę, dobro i piękno jako na egzystencjalną triadę, którą należy publicznie głosić¹⁸⁴. Papież takie osoby czyni odpowiedzialnymi za poszanowanie praw oraz za zainteresowanie się kierunkami, w których promowany oraz sprowokowany jest rozwój technologiczny i społeczny, ponieważ rozwój ten w rzeczywistości wyprzedza same prawa, które go regulują. Należy zachęcać ustawodawców do tego, aby firmy, które zezwalają na nawigację za pośrednictwem urządzeń mobilnych, były zobowiązane do weryfikacji wieku swoich klientów po to, aby móc chociażby zakazać małoletnim dostępu do stron pornograficznych. Dzieci i młodzież używają głównie smartfonów, a filtry stosowane w komputerach są nieskuteczne. Rodzice jako ludzie w najwyższym stopniu odpowiedzialni za wychowywanie swoich dzieci,

¹⁸¹ Franciszek, Orędzie na XLVIII Światowy Dzień Środków.

¹⁸² Tamże.

¹⁸³ Tamże.

¹⁸⁴ Franciszek, *Udienza ai representanti dei media*, Watykan, 16.03.2016, <https://www.youtube.com/watch?v=ovKqk81Io-g> (15.10.2022).

pomimo ich dobrej woli, zmagają się z coraz większymi trudnościami kontroli korzystania przez swe pociechy z technologii cyfrowych. Właśnie dlatego świat cyfrowy powinien współpracować z rodzicami w zakresie ich odpowiedzialności edukacyjnej. Określenie wieku użytkowników nie powinno być zatem postrzegane jako naruszenie prawa do prywatności, ale jako ważna przesłanka skutecznej ochrony nieletnich. Papież powołuje się na wiarygodne badania, które wskazują, że średni wiek pierwszego dostępu do pornografii wynosi jedenaście lat i ciągle spada¹⁸⁵. Odpowiedzialność władz polegać ma na zapewnieniu maksimum bezpieczeństwa nieletnim użytkownikom wirtualnego świata oraz na pełnej świadomości odnoszenia korzyści moralnych i społecznych wynikających z ich zarządzania i działania.

Ofiarami wirtualnej przemocy najczęściej są młodzi ludzie, którzy są wychowani w bezpiecznym świecie, a więc ufni i przekonani, że ludzie są dobrzy i nie stanowią zagrożenia dla innych. W konsekwencji doświadczenie przemocy prowadzi do bardzo głębokich zranień na poziomie elementarnego poczucia bezpieczeństwa¹⁸⁶.

Przeprowadzona w niniejszym rozdziale charakterystyka współczesnej młodzieży prowadzi do pedagogicznego wniosku naukowego. Młodzi ludzie w różnych częściach całego świata są bardzo zróżnicowani, co wynika z różnic kulturowych i cywilizacyjnych, a jednocześnie podobni w dążeniu do realizacji swych młodzieńczych aspiracji. W poszczególnych częściach globu są oni podobnie narażeni na zagrożenia, choć – co oczywiste – istnieje w tym zakresie także wiele różnic. Tam, gdzie młodzi są wolni od zagrożeń płynących ze świata cyfrowego, zmagają się z licznymi chorobami czy klęskami żywiołowymi nieznanymi nam – Europejczykom. Tam, gdzie wolni są od narzucania im określonego stylu życia, pozbawieni są również możliwości edukacyjnych i szerokich perspektyw rozpoczęcia kariery zawodowej. Wychodząc od socjologicznego zobrazowania rzeczywistości, w jakiej żyje, rozwija się i funkcjonuje młodzież oraz od charakterystyki samych młodych, warto przyjrzeć się w dalszej kolejności psychologicznemu obrazowi młodzieży, a więc warunkom, w jakich rozpoznają oni swoją tożsamość, wcielają marzenia i realizują życiowe plany.

¹⁸⁵ Franciszek, Kongres *Child Dignity in the digital world*.

¹⁸⁶ Plichta P., Pyżalski J., *Wychowanie i kształcenie w erze cyfrowej*, s. 23.

1.5. Papieskie rozumienie wychowania

Wychowanie według Jorge Mario Bergoglio – papieża Franciszka stanowi ważny aspekt troski o wychowanka, która wyraża się na wzór pełnej miłości troski Stwórcy o los człowieka. Papież nazywa je rodzeniem i humanizowaniem człowieka, który w procesie integralnego rozwoju i wychowania dąży do osiągnięcia pełni swojego człowieczeństwa¹⁸⁷.

Z teorii wychowania można wnosić, że zarówno cele, zadania jak i płaszczyzny wychowania mają związek ze sposobem rozumienia jego istoty. Mając na uwadze papieski sposób refleksji nad procesem wychowania można wnioskować, że mamy tu do czynienia zarówno z szerokim, jak i wąskim sposobem jego ujmowania. Za szerokim widzeniem wychowania przemawiać może fakt, iż wychowanie to obejmuje wielość oddziaływań na osobowość wychowanka, współtworząc jego osobową indywidualność. Równocześnie wychowanie to jest indywidualne i społeczne, interakcyjne i relacyjne. Zawiera postulat rodzenia, troski, opieki, chronienia przed ewentualnymi niebezpieczeństwami i zagrożeniami oraz prowadzenia wychowanka ku pełni integralnego rozwoju. Wychowanie jest rozumiane jako pomoc niesiona wychowankowi w trakcie jego rozwoju oraz we wroście w człowieczeństwie i ma pielęgnować to, co powinno w nim wzrastać, zarówno w sferze fizycznej, zmysłowej, jak i duchowej. Jego celem jest uwypuklanie obrazu Boga w duszy człowieka. W sensie węższym, który też odnajdujemy w nauczaniu Papieża, wychowanie obejmuje wszelkie zamierzone oddziaływania na wychowanka podejmowane w określonym celu i w określonej sytuacji. W tym rozumieniu wychowania mamy do czynienia z wyraźnym postawieniem problemu wartości i otwarciem się na perspektywę aksjologiczną, jak to zostanie jeszcze ukazane. Nie ulega wątpliwości, że nauczanie papieża Franciszka jest nauczaniem wychowującym. Franciszek wzorem swoich wielkich poprzedników na Stolicy Piotrowej stara się sprowadzać istotę wychowania do trwającej całe życie „sztuki tworzenia człowieka w człowieku” obejmującej zakres życia fizycznego, umysłowego, moralnego, duchowego, indywidualnego, rodzinnego i społecznego. Tak pojmowana istota wychowania ma nie tylko podnosić i udoskonalać człowieka we wszystkich jego wymiarach, ale ma też rozwijać potrzebę pracy nad sobą i stwarzać pęd do samowychowania. Obejmując wszystkie wymiary i sfery życia ludzkiego, prawdziwe wychowanie podstawowym celem czyni kształtowanie dojrzałego człowieczeństwa i uzdalnia go do życia społecznego. Powinno mieć na celu „rozwijanie wrodzonych właściwości fizycznych, moralnych i intelektualnych, do zdobywania

¹⁸⁷ J. M. Bergoglio, *Prawdziwa władza jest służbą. Wykład wygłoszony w Stowarzyszeniu Chrześcijańskich Przedsiębiorców, wrzesień 1999*, Wyd. Esprit: Kraków 2013, s. 71-72.

stopniowo coraz doskonalszego zmysłu odpowiedzialności w należyтым kształtowaniu własnego życia przez nieustanny wysiłek i w osiągnięciu prawdziwej wolności, po wielkodusznym i stanowczym przewycięzeniu przeszkód¹⁸⁸.

W procesie wychowania dąży się do ukształtowania osoby ludzkiej¹⁸⁹, zmierzając do osiągnięcia jej ostatecznego celu w kontekście poszanowania dobra wspólnego¹⁹⁰. Jest to doskonalenie człowieka we wszystkich dziedzinach jego życia i działalności¹⁹¹. W optyce osobowej wychowanie jest spotkaniem osób, mistrza i ucznia, przez które otwiera się horyzont wartości, dzięki którym człowiek staje się człowiekiem, bez względu na ideologię czy system.

Celem wychowania w nauczaniu papieża Franciszka jest „formowanie ludzi dojrzałych, zdolnych do przewycięzenia fragmentacji i sprzeciwu oraz do odbudowy tkanki relacji dla ludzkości bardziej braterskiej¹⁹². Jest to wychowanie nowych pokoleń zdolnych do „rozpoznawania, docenienia i kochania każdej osoby poza fizyczną bliskością, poza miejscem na świecie, w którym się urodziła lub w którym żyje¹⁹³; „aby człowiek poznawał nie tylko siebie, ale także swojego brata z zamiarem przyjęcia go¹⁹⁴; aby nauczył się „świadomości wspólnego pochodzenia, wzajemnej przynależności i wspólnej przyszłości dla wszystkich. Ta podstawowa świadomość umożliwi rozwój nowych przekonań, postaw i stylów życia¹⁹⁵. Jest to wychowanie człowieka jako całości, znaczy to, że należy wychować umysł, serce i ręce, które muszą być skoordynowane. Należy w nim uwzględnić to, „co głowa myśli, serce czuje i robią ręce”. To, co czuje serce, powinno pozostawać w harmonii z tym, co myśli głowa i co czynią ręce; to, co robią ręce, ma pozostawać w harmonii z tym, co osoba czuje i myśli. To wychowanie prowadzić ma do harmonii i integralności człowieka¹⁹⁶. Tak rozumiane wychowanie nie gubi z pola widzenia potrzeby odniesienia do transcendencji, religii, miłości i rozumu. Wymiar wertrykalny tego wychowania wyznacza jego wymiar horyzontalny, co najlepiej widać w sposobie formułowania celów, o czym szczegółowo będzie mowa w rozdziale III. Wychowanie to bazuje na treści soborowej *Deklaracji o wychowaniu chrześcijańskim*

¹⁸⁸ Paweł VI, Deklaracja o wychowaniu chrześcijańskim *Gravissimum educationis*, Watykan 1965, 1.

¹⁸⁹ S. Kunowski, *Podstawy współczesnej pedagogiki*, Wydawnictwo Salezjańskie: Warszawa 1993, s. 97–98.

¹⁹⁰ Paweł VI, *Gravissimum educationis*, 1.

¹⁹¹ L. Giussani, *Ryzyko wychowawcze*, Wyd. Jedność: Kielce 2021, s. 131.

¹⁹² Franciszek, *Spotkanie na temat globalnego paktu edukacyjnego „religie i edukacja”*, Watykan, 05.10.2021, <https://www.vatican.va/content/francesco/it/speeches/2021/october/documents/20211005-pattoeducativo-globale.html> (19.05.2023).

¹⁹³ Franciszek, *Fratelli tutti*, 1.

¹⁹⁴ Franciszek, *Dokument o ludzkim braterstwie. Dla pokoju światowego i współistnienia*, Abu Zabi, 04.02.2019, https://www.vatican.va/content/francesco/pl/travels/2019/outside/documents/papa-francesco_20190204_documento-fratellanza-umana.html (19.05.2023).

¹⁹⁵ Franciszek, *Laudato si*, 202.

¹⁹⁶ Franciszek, *Spotkanie na temat Globalnego Paktu Edukacyjnego...*

z 1965 roku i nie stroni od zaszczepienia dzieciom i młodzieży wrażliwości społecznej, etycznej i estetycznej, ukazywania obowiązków wobec własnego rozwoju, rodziny, społeczności, życia politycznego czy pokazania współzależności między wiarą a życiem, Ewangelią a kulturą, dojrzałością fizyczną, psychiczną, społeczno-moralną, kulturową a duchową. W papieskim sposobie rozumienia wychowania bardzo często wybrzmiewa to, co zawarte jest w numerze pierwszym *Deklaracji o wychowaniu chrześcijańskim*. Szczególnie widać to, gdy Papież mówi o prawie wszystkich ludzi do wychowania „bez względu na rasę, pochodzenie społeczne i wiek” czy o tym, że wychowanie powinno być harmonijne i obejmować wszystkie sfery ludzkiego życia, a owocem jego winny być: „odpowiedzialność za własne życie”, „dążenie do prawdziwej wolności” oraz „przezwyciężenie przeszkód”. Związek ten widoczny jest także gdy Papież podobnie jak Sobór Watykański II szczególny akcent kładzie na prawo dzieci i młodzieży do formacji „prawego sumienia” oraz do „pełniejszego poznania i umiłowania Boga”. Jeszcze inny związek dostrzec możemy, gdy Papież mówi o celu, do którego zmierza wychowanie ochrzczonych. Chodzi o to, aby wierzący prowadzili życie zgodne z Ewangelią, do którego zostali wezwani przez chrzest i nie izolowali się od świata, ale przyczyniali się „do dobra całej społeczności”. Kolejną zbieżność dostrzegamy we wskazywaniu na odpowiedzialność za wychowanie spoczywającą na rodzinie, społeczeństwie oraz Kościele. Nie inaczej jest, jeśli chodzi o środki wychowania, znaczenie szkoły, fakultetów i uniwersytetów katolickich czy też zaproszenia wszystkich zaangażowanych w szkolnictwo do współpracy na płaszczyźnie diecezjalnej, narodowej i międzynarodowej. Jednak zbieżność ta najwyraźniej zdaje się wybrzmiewać w przypadku podstawowego celu wychowania, jakim jest integralnie rozumiany rozwój człowieka, pomaganie „dzieciom i młodzieży w harmonijnym rozwoju wrodzonych zalet fizycznych moralnych i intelektualnych” i prawo młodzieży do wychowania moralnego i religijnego. Zarówno *Deklaracja*, jak i papież Franciszek podkreślają osobowy charakter wychowania, odwoływanie się do wolności i godności wychowywanych, metody osobistego świadectwa rodziców, wychowawców, nauczycieli i katechetów, czy dostosowanie wychowania do indywidualnych zdolności, wieku, płci i ojczywych tradycji kulturowych. Obok integracji osobowej zarówno *Deklaracja*, jak i Franciszek w procesie chrześcijańskiego wychowania dostrzegają potrzebę integracji wychowania na płaszczyźnie społecznej i eklezjalnej. Wychowanie winno mieć bowiem na celu „dobro społeczeństw,

których członkiem jest człowiek i w których obowiązkach będzie on uczestniczył, gdy dorośnie”¹⁹⁷.

Fundamentem papieskiego rozumienia istoty wychowania jest też pedagogia ignacjańska i papieża Franciszka nauczanie o Bogu, człowieku, integralnej formacji każdej osoby i człowieczeństwie, które odnosi się do każdego człowieka analizowanego wraz z jego uwarunkowaniami intelektualnymi, społecznymi i umiejscowionego w kontekście problemów współczesnego świata. Papież uczy, że „człowiekowi w tym świecie często trudno jest pogodzić się ze swymi ograniczeniami i wtedy pragnie siebie samego postawić w jego centrum, aby podporządkować sobie otaczającą go rzeczywistość”. Według niego „istotnym zagrożeniem ładu społecznego jest nowoczesny antropocentryzm, który głosi człowieka jako władcę absolutnego przypisującego sobie atrybut Boga Stworzyciela oraz niezależnego od rzeczywistości natury”. Ten wypaczony antropocentryzm zagraża porządkowi stworzenia i prawu naturalnemu wpisanemu w strukturę bytu. Franciszek dowodzi, iż „kiedy istota ludzka stawia samą siebie w centrum, to w ostateczności daje absolutny priorytet temu, co jest doraźnie wygodne, a cała reszta staje się względna. Na uwagę zasługuje fakt, że wraz z tak rozumianą wszechobecnością paradygmatu technokratycznego i umiłowania nieograniczonej władzy kształtuje się w ludziach relatywizm i wszystko staje się bez znaczenia, jeśli nie służy ich własnym bezpośrednim interesom”¹⁹⁸.

W tym miejscu warto zauważyć, że inspiracją pedagogicznego wymiaru nauczania papieża Franciszka, oprócz jezuickiego wychowania¹⁹⁹, do którego należy jeszcze powrócić, pisząc o właściwej Papieżowi jezuickiej pedagogii towarzyszenia – było nauczanie księdza Luigiego Giussaniego. Od lat stanowi ono pole badawcze Aliny Rynio²⁰⁰.

Mediolańskiego uczonego, a zarazem inicjatora ruchu *Comunione e Liberazione*, Ojciec Święty uważał za jeden z największych współczesnych autorytetów w wielu kwestiach, nie wyłączając wychowania młodzieży. W bogatej twórczości Giussaniego wychowanie podobnie jak młodość definiowane jest wielorako²⁰¹. Najczęściej jednak definiuje je jako „wprowadzenie

¹⁹⁷ Paweł VI, *Gravissimum educationis*, 1.

¹⁹⁸ Franciszek, *Laudato si*, 122.

¹⁹⁹ A. Rynio, *Wychowanie do odpowiedzialności. Zarys teorii i praktyki pedagogiki integralnej*, Wyd. KUL: Lublin 2022 s. 297-308.

²⁰⁰ Wystarczy w tym względzie przeanalizować choćby tylko *Wychowanie człowieka otwartego. Rola zmysłu religijnego w kształtowaniu osoby księdza Luigi Giussaniego*, A. Rynio (red.), Kielce 2001 czy tematyczne „Roczniki Pedagogiczne” (51) 2023, nr 1, których A. Rynio jest redaktorem naukowym.

²⁰¹ A. Rynio, *Ideał wychowania według ks. Luigiego Giussaniego*, „Roczniki Pedagogiczne” (51) 2023, nr 1, s. 88.

do rzeczywistości postrzeganej całościowo²⁰², ale pisze też o nim jako o „proponowaniu odpowiedzi na pytanie, którym się żyje”, „przekazywaniu sensu życia, który nie jest słowem ale doświadczeniem”; jako coś, „co przebudza potrzebę serca do ponownego odkrycia istoty swego człowieczeństwa i wyrwania z nicości”, a równocześnie jest ono „komunikowaniem siebie, to znaczy swojego sposobu odnoszenia się do rzeczywistości” i jest „pomaganiem w zrozumieniu stanowiących rzeczywistość czynników, w ich płodnym pomnażaniu się, aż do ogarnięcia ich całości, która pozostaje prawdziwym horyzontem naszych działań²⁰³. Ponadto wychowanie oznacza tu „podtrzymywanie żywego pragnienia „czegoś innego”, czyli działania z perspektywą „tajemniczej nieskończoności”.

„W przesłaniu księdza Giussaniego, który – jak pisze Alina Rynio – nie był teoretykiem wychowania, ale przez długie lata zajmował się praktyczną stroną wychowania, mamy do czynienia z wychowaniem, które jest prawdziwe i autentycznie odpowiada potrzebom osoby. Dokonuje się w konkretnych okolicznościach czasu i przestrzeni. Uwzględnia „dziś”, „jutro” i „pojutrze”, a nie zaniedbując tego, co „wczoraj”, kieruje się ku temu, co jest prawdziwe zawsze, wszędzie i dla każdego. Jego istotą, jak głosi podtytuł kluczowej w tym względzie publikacji, jaką jest *Ryzyko wychowawcze*, jest „budowanie osobowości i historii”. Polega ono na wprowadzaniu wychowywanego w „pełnię rzeczywistości”, a więc w każdy jej aspekt bez jakiegokolwiek fragmentaryzacji, czy próby zaciemniania czegokolwiek. „Wychowanie to, respektując wolność każdego ludzkiego „ja” jako głównego bohatera ludu i historii, nie koncentruje się na pojedynczych problemach i dyrektywach etycznych, lecz otwiera się na ideał, który może ukształtować dojrzałą osobowość zdolną do nawiązania właściwych relacji z wszystkim i ze wszystkimi. Uwzględnia wartość autentycznego ludzkiego doświadczenia w jego całościowości i prostocie. Doświadczenie, o którym mowa, ma miejsce wówczas, gdy to, co się człowiekowi wydarza, co człowiek odczuwa i przeżywa, zostaje poddane osądowi na drodze porównania z ciągiem oczywistości i ostatecznych wymogów wpisanych przez Boga w ludzką naturę. Wymogi te formują „serce” człowieka w znaczeniu biblijnym i określają zmysł religijny. Chodzi tu o wymóg szczęścia, prawdy, dobra, piękna, sprawiedliwości, miłości i ostatecznego znaczenia wszystkiego²⁰⁴. „Zdaniem Giussaniego – kontynuuje Alina Rynio – wymogi te są wpisane w oryginalną strukturę każdej osoby²⁰⁵. Ów kompleks wymogów i oczywistości, owo wewnętrzne znamię, ów idealny obraz pobudzający człowieka od

²⁰² L. Giussani, *Ryzyko wychowawcze jako tworzenie osobowości i historii*, tłumaczenie A. Surdej, Kielce 2002; zob. też tenże, *Ryzyko wychowawcze*, tłumaczenie D. Chodyniecki, Kielce 2021.

²⁰³ L. Giussani, *Ryzyko wychowawcze jako tworzenie osobowości i historii*, s.132.

²⁰⁴ A. Rynio, *Ideał wychowania według ks. Luigięgo Giussaniego*, s.89.

²⁰⁵ Tamże.

wewnątrz, z czym jest on „rzucony w konfrontację wszystkiego, co istnieje”, Autor *Zmysłu religijnego* nazywa „doświadczeniem podstawowym, w jakie każda matka wyposaża swoje dziecko, wydając je na świat”²⁰⁶. Zasadniczo „doświadczenie to jest jednakowe u wszystkich, nawet jeśli będzie określane, wyrażane i urzeczywistniane na różne – niekiedy pozornie sprzeczne – sposoby”²⁰⁷. „Stąd – jak twierdzi cytowana wcześniej Autorka – pierwszą troską prawdziwego i właściwego wychowania człowieka wierzącego jest to, aby wychować serce człowieka do tego, do czego Bóg je stworzył i powołał. A stworzył je do szczęścia, prawdy, dobra, piękna, sprawiedliwości, miłości i ostatecznego znaczenia wszystkiego”²⁰⁸. Natomiast rację istnienia osoby Giussani upatrywał w jej sercu, w które natura wyposaża każdego człowieka. Tak rozumiane wychowanie zaczyna się od „ja” istniejącego w określonym miejscu i w określonym czasie. Jego bazą wyjściową jest to, kim jest człowiek oraz jakie są jego predyspozycje i przypadłości. Dla Giussaniego, podobnie jak dla papieża Franciszka, nie było najistotniejsze to, czego młodzi potrafią dokonać, ale to, kim są, jakie są ich predyspozycje i kim potrafią być²⁰⁹. Pedagogia Franciszka, analogicznie do pedagogii Giussaniego, będąc owocem głębokiej znajomości natury ludzkiej, a jednocześnie historycznych i kulturowych uwarunkowań człowieka wskazuje na uznanie zależności człowieka od tego, co boskie. Głosi posiadanie przez człowieka świadomości faktu, iż „najpierw go nie było, a teraz jest”. Papież Franciszek podobnie jak ksiądz Giussani uczy, że „człowiek nie czyni się sam i zależy od kogoś innego”. W najważniejszym dziele księdza Giussaniego, jakim niewątpliwie jest *Ryzyko wychowawcze* dowiadujemy się, że człowiek ma świadomość tego, iż jednocześnie to od niego samego zależy, czy będzie mało znaczącym punkcikiem, czy tym, kim być powinien, kiedy pozostaje w relacji „z Chrystusem będącym niekończącym się horyzontem każdej myśli i każdego wolnego działania”²¹⁰. Można zatem powiedzieć, iż kardynał Bergoglio – papież Franciszek podobnie jak ksiądz Giussani dostrzega potrzebę zmierzenia się z problemem odnalezienia w człowieku śladu Boga, jaki On w nim odcisnął, aby człowiek ów mógł się z Bogiem spotkać i stać się prawdziwie wolny.

Również odniesienie do tradycji jest wspólnym mianownikiem Bergoglio/Franciszka i Giussaniego. Tradycji, która umożliwia całościowe spojrzenie na rzeczywistość, ukazując wizję przeznaczenia²¹¹. Franciszek mówi o pamięci, o odwołaniu się do mądrości osób

²⁰⁶ L. Giussani, *Zmysł religijny*, tłumaczenie K. Borowczyk, Poznań 2000, s.21.

²⁰⁷ Tamże, s.26.

²⁰⁸ A. Rynio, *Ideal wychowania według ks. Luigiego Giussaniego*, s.89.

²⁰⁹ Tamże.

²¹⁰ L. Giussani, *Ryzyko wychowawcze*, s. 96.

²¹¹ Tamże, s. 16-17.

starszych, szczególnie dziadków, którzy mogą pomóc młodym odnaleźć się w rzeczywistości teraźniejszej²¹². U Giussaniego ma to pomóc w krytycznym myśleniu²¹³, zaś u Franciszka w odważnym podchodzeniu do swojego życia, by stawiać czoła problemom, stając się nadzieją²¹⁴. Ojcu Świętemu chodzi o analizowanie faktów i wydarzeń życiowych tak, aby można było uchwycić głębszy sens rzeczywistości, chodzi o podejmowanie odważnych decyzji bez odkładania ich na później, jak również chodzi o odważne działanie pomimo trudności i krytyki²¹⁵. Obaj uczą o otwartości na dialog rozumiany jako spotkanie drugiego, który może swoją osobą ubogacić bez rezygnacji ze swych przekonań i wartości²¹⁶. Dialog i spotkanie w nauczaniu Giussaniego i Franciszka są kluczowymi elementami wychowania do współżycia z innymi ludźmi, do socjalizacji i uwrażliwiania na bogactwo różnorodności. Jeszcze innymi elementami wspólnymi dla obydwu ujęć wychowania są: podkreślanie roli zmysłu religijnego, samej religii, doświadczenia, osobistego i wspólnotowego wymiaru wcielania określonych wartości, wychowania jako wspólnej drogi wychowawcy i wychowanka, wychowania do ryzyka w korzystaniu z wolności, zastosowania odpowiedniej metody wychowawczej, lojalności wobec tradycji chrześcijańskiej jako źródła zdolności do osiągnięcia „pewności”, egzystencjalności propozycji jaką daje autorytet, osobistej weryfikacji hipotezy wychowawczej, którą należy posiadać i ryzyka nieodłącznie związanego w wolnością. Zbieżność tę widać także w uznawaniu istnienia obiektywnej prawdy wyznaczającej przestrzeń prawdziwości wychowania, w której sytuowane są cele wychowania oraz tworzy się fundament takiego wychowania, w którym wychowanek konfrontuje swój subiektywny obraz świata z prawdą zakotwiczoną w rzeczywistości przedmiotowej. Wspólny też jest ideał doskonałości pozwalający określić dyspozycje rozwijane u uczniów (żywa wiara, życie w komunii, zrozumienie i umiłowanie życia, chęć życia po ludzku i tym podobne), warunki wyznaczające wychowanie w rodzinie, szkole i w Kościele, jak również to, jakiego człowieka chcieli wychować. Jednak szczegółowe opracowanie tych kwestii wykracza poza zakładane cele niniejszej dysertacji i domaga się odrębnego potraktowania.

²¹² Franciszek, *Spotkanie z wolontariuszami ŚDM oraz komitetem organizacyjnym*, Kraków, 31.07.2016, https://www.vatican.va/content/francesco/pl/speeches/2016/july/documents/papa-francesco_20160731_polonia-volontari-gmg.html (22.03.2022).

²¹³ L. Giussani, *Ryzyko wychowawcze*, s. 16-17.

²¹⁴ Franciszek, *Spotkanie z wolontariuszami ŚDM oraz komitetem organizacyjnym*, Kraków.

²¹⁵ Tamże.

²¹⁶ L. Giussani, *Ryzyko wychowawcze*, s. 132-134.

ROZDZIAŁ II

WSPÓŁCZESNE PAPIEŻOWI FRANCISZKOWI WYZWANIA WYCHOWAWCZE

W dzisiejszym świecie, w którym dotkliwie daje o sobie znać wiele niepożądanych społecznie zjawisk, takich jak nadmierny indywidualizm, konformizm, materializm i izolowanie się, młodzi szczególnie odczuwają potrzebę darzenia ich większym szacunkiem, współczującą miłością oraz wzajemnym zrozumieniem. Otwarcie wyrażają swe obawy, mówią o trudnościach w rozumieniu świata oraz Kościoła, ale także o niepewności jutra. Ukazują społeczeństwo widziane ich oczyma, które nie napawa ich wielką radością. Ponadto ważną i wciąż otwartą kwestią pozostaje niedostatek poczucia bycia kochanym i akceptowanym. Młody człowiek bowiem wyjątkowo silnie odczuwa potrzebę akceptacji oraz świadomości istnienia u jego boku osób zdolnych do wysłuchania go, zrozumienia jego problemów i wsparcia, gdy zachodzi taka potrzeba. Pojawia się zatem problem słuchania młodych, przy jednoczesnym dostrzeganiu ich pasji i zaangażowania w pozostawienie wyraźnego śladu w procesach przemian różnych sfer życia społecznego.

2.1. Obraz kryzysów i konfliktów przeżywanych przez społeczeństwa XXI wieku

Obecny wiek nie jest wolny od kryzysów. Społeczeństwa licznych państw od wielu lat doświadczają silnych niepokojów lub wojen, niektóre zaś wojen domowych. Miliony mieszkańców ziemskiego globu cierpią przerażającą biedę, umierają z głodu, braku higieny oraz chorób, które przy dobrej woli lokalnych władz państwowych byłyby uleczalne. Niemniej w wyniku nieracjonalnego zarządzania finansami publicznymi choroby te zbierają ogromne żniwo w postaci milionów umierających osób, choćby na malarię i inne – z europejskiego punktu widzenia – niegroźne choroby. Następuje zderzenie dwóch rzeczywistości. W jednej z nich panuje głód, brak dostępu do koniecznych lekarstw, niemożność uczęszczania przez dzieci i młodzież do szkół oraz pojawia się kwestia milionów uchodźców szukających wolności na wygnaniu. W drugiej natomiast występuje obojętność tych, którzy, żyjąc w dobrobycie, są wolni od tychże problemów, a ponadto są przywiązani do swej „nieświadomości” istnienia innego świata. Niewolnictwo panujące jeszcze nadal w wielu miejscach na ziemi, handel ludźmi dla różnych celów – takich jak chociażby chęć posiadania dzieci, zaspokojenia

zapotrzebowania na ludzkie organy czy eksperymentalnych – dodatkowo zmuszają do refleksji nad godnością człowieka i kruchością jego życia.

Dwudziesty pierwszy wiek, który nastąpił po dość niestabilnym dwudziestym wieku wypełnionym dwiema wojnami światowymi, zimną wojną oraz wyścigiem zbrojeń największych światowych mocarstw, ponadto licznymi, niekiedy krwawymi przemianami ustrojowymi, miał się okazać bardziej bezpieczny i spokojny. Tymczasem pasmo nieszczęść ostatnich lat, w tym pandemia Covid 19, rosyjska agresja na Ukrainę i zakusy chińskiego mocarstwa na chcący się uniezależnić Tajwan (co mocno zdestabilizowało gospodarkę światową również za sprawą niepewnej sytuacji na wodach terytorialnych tej części świata), zachwiało poczuciem bezpieczeństwa zwykłego człowieka, w tym także ludzi młodych, którzy dotąd wierzyli, że mogą wiele w życiu osiągnąć, wiele z życia zaczerpnąć i wiele dać światu żadnemu tego młodzieńczego zapału i świeżych młodych pomysłów.

W kontekście tych kryzysów i społecznych konfliktów wywołanych chęcią zysku oraz dążeniem do zdominowania danego kraju przez inne państwo bądź pewnej grupy osób przez inną grupę, rodziny, instytucje wychowawcze oraz różne struktury działalności pedagogicznej zmagają się z trudną rolą wychowania najmłodszego pokolenia na uczciwych obywateli. Jest to o tyle trudne, że zmieniająca się w szybkim tempie rzeczywistość wyraźnie wpływa na myślenie młodego pokolenia – tak bardzo odmienne od myślenia tych, którzy dorastali pokolenie wcześniej. Świat cyfrowy, przenikając do codziennego życia, oraz globalizm obecny w coraz liczniejszych dziedzinach niejako narzucają kierunek wychowywania młodzieży, a jeszcze bardziej jej samowychowania. Pragnąc nadażyć za światem, młodzi są zdolni do poświęceń, wyrzeczeń i ofiary z samych siebie.

2.1.1. Podstawowe kryzysy przeżywane w okresie młodości

Sposób funkcjonowania młodych ludzi różnicował się wskutek istniejących w ostatnich dekadach zjawisk destrukuralizacji i pluralizacji faz życiowych, stając się tym samym mniej przejrzysty¹. Kryzysy przeżywane przez młodzież uwidaczniają się w trudnościach, z jakimi wielu z nich realizuje zadania w poszczególnych fazach procesu przeobrażeń psychospołecznych w szybko zmieniającej się rzeczywistości społeczno-ekonomicznej i kulturowej. W literaturze przedmiotu istnieje wiele definicji kryzysu. Z psychologicznego punktu widzenia wiąże się on z przystosowaniem emocjonalnym i społecznym, bądź też z jego

¹ F. W. Wawro (red.), *Problemy współczesnej młodzieży w ujęciu nauk społecznych*, Lublin 2007, s. 5.

brakiem, i obejmuje „trudne sytuacje, wymagające ważnego rozstrzygnięcia, łącząc się z przejściową utratą równowagi psychicznej osoby”². Kryzys występuje wówczas, gdy osoba stoi „w obliczu wymagań, którym nie potrafi sprostać lub jest na granicy swoich możliwości radzenia sobie z trudnościami”³. Takie rozumienie omawianego zjawiska skłania do przyjrzenia się współczesnej młodzieży zmagającej się z dylematami dnia codziennego, jak również z ważnymi wyborami rzutującymi na całe życie.

Dotkliwe dla młodych kryzysy dotyczą wielu sfer ich osobistego rozwoju. Ograniczając się do kilku z nich i posiłkując się literaturą przedmiotu, szczególnie tą z ostatnich lat, warto odnieść się również do papieskiego nauczania jako głosu Kościoła poruszającego najbardziej istotne kwestie dotyczące młodzieży. Do najbardziej niepokojących kryzysów, nad którymi – idąc za tym nauczaniem – warto się pochylić, są te dotyczące rodziny, korzeni, wyborów, wolności i bezrobocia.

Wchodząc w dorosłość i usamodzielniając się, a tym samym uniezależniając swe życie od opiekuńczego i wychowawczego wpływu rodziców, młodzi często zmagają się z trudnościami związanymi z utożsamianiem się z rodzinami, z których pochodzą. Funkcje opiekuńczo-wychowawcze współczesnej rodziny coraz częściej warunkowane są dużym zatroskaniem rodziców o sprawy materialne, przy jednoczesnym zaniedbaniu relacji z dziećmi. Co więcej – zachodzi specyficzna niejasność dotycząca ról rodzinnych poszczególnych jej członków, w szczególności rodziców. Dochodzi do zaniedbań w realizacji podstawowych zadań rodzinnych i zaburzeń we wzajemnym komunikowaniu się. Prowadzi to do niespójności zachodzącej na gruncie tej podstawowej wspólnoty. W konsekwencji zaniedbany zostaje również aspekt kształtowania się osobowości młodych ludzi. Narastająca tęsknota za ciągle nieobecnym, zapracowanym rodzicem prowadzi młodych, podobnie jak i pozostałych członków rodziny, do swoistego głodu emocjonalnego, jak również do zniekształcenia obrazu nieobecnego członka rodziny lub do jego idealizowania. Jest to szczególnie widoczne w rodzinach, w których jedno z rodziców lub też oboje wyjeżdżają z kraju, aby pozostawionej w domu rodzinie zapewnić lepsze warunki bytowe⁴. Pomimo obszernej literatury, zarówno naukowej, jak i popularnej, na temat eurosieroctwa oraz negatywnych, często dramatycznych skutków tego zjawiska, problem wydaje się nadal nierozwiązany. Wciąż wiele jest rodzin,

² A. Lendzion, *Kryzysy rozwoju psychospołecznego współczesnej młodzieży*, w: *Problemy współczesnej młodzieży w ujęciu nauk społecznych*, F. W. Wawro (red.), KUL: Lublin 2007, s. 111-113.

³ Tamże.

⁴ T. Rostowska (red.), *Psychologia rodziny. Małżeństwo i rodzina wobec współczesnych wyzwań*, Difin: Warszawa 2009, s. 110-111.

w których taki właśnie podział rodziny ma miejsce – podział na członków żyjących w różnych miejscach, nieobecnych fizycznie, a zatem również emocjonalnie. Spowodowane tym zjawiskiem zaburzenie relacji pomiędzy wyjeżdżającym rodzicem a pozostałymi członkami rodziny może przyczyniać się do generowania ogromnych trudności dotyczących dzieci z takich rodzin w obrębie swych własnych, przyszłych rodzin. Wzrost gospodarczy niektórych państw, w tym także Polski, przyczynia się do zahamowania wyjazdów za chlebem. Niemniej coraz łatwiejsza i coraz powszechniejsza mobilność wpływa na nieograniczone możliwości wyjazdowe – jeśli nie z kraju, to często z dala od domu, do którego dana osoba wraca jedynie na weekendy i tworzy w ten sposób specyficzną rodzinę weekendową. Brak jednego z rodziców determinuje często przejmowanie jego ról i wypełnianie jego zadań przez dorastające dziecko, najczęściej to najstarsze. Odciąża ono w ten sposób i uwalnia od obowiązków drugiego rodzica, jeśli ten został przy rodzinie. W przypadku wyjazdu obojga rodziców dzieci pozostawione same sobie, często pod opieką bądź tylko pod nadzorem krewnych, przeżywają poczucie żalu do rodziców oraz frustrację.

Przejmowanie ról nieobecnego rodzica przez dorastające dziecko może mieć pozytywne, ale też negatywne konsekwencje. Do tych najbardziej pozytywnych literatura przedmiotu zalicza wzrost poziomu odpowiedzialności czy dojrzałości młodej osoby – i jest to dość często obserwowane zjawisko. Z drugiej jednak strony, co jest ukazywane w negatywnym wymiarze, sytuacja taka może prowadzić do nadmiernej dojrzałości młodego człowieka w stosunku do jego wieku, skutkując utratą dzieciństwa. Bardzo często bowiem pojawia się wtedy zbyt wysoki poziom samokontroli zachowań i emocji. Natomiast brak stałych kontaktów z nieobecnym rodzicem może wpłynąć na osłabienie z nim więzi uczuciowych, na dystans do niego, a w przypadku dojrzewających dzieci – może nawet zaburzyć proces identyfikacji⁵.

Dojrzewanie osób w rozpadającej się rodzinie bądź w rodzinie, w której rodzice nie żyją już razem, rodzi w nich niepokojenie i frustrację. Z niepokojenia rodzi się bunt, który popycha ich do niepożądanych zachowań, do zamiany doznanych krzywd na zachowania sprzeczne z moralnością i etyką. Są one często szkodliwe dla samych młodych. Wielu z nich, wkraczając w dorosłość jako ludzie doświadczeni doznaniem od rodziców krzywdami, jest bardziej odpornych na brutalność świata, w który wkraczają jako w pełni usamodzielnieni. Z drugiej strony istnieje inna grupa osób niejako przygniecionych ciężarem rodzinnych dramatów, niemająca wystarczająco dużo siły, aby samodzielnie w tę dorosłość wejść i zmierzyć się z jej problemami i dylematami. U takich osób rodzi się i narasta postawa

⁵ Tamże.

wycofania oraz zniechęcenia do życia, do dokonywania życiowych wyborów i podejmowania dojrzałych decyzji.

Przesłanie papieża Franciszka odnoszące się do wychowania w rodzinie młodego pokolenia dotyczy przede wszystkim zagadnienia przekazywania wiary, wychowania w wierze w rodzinie, w której młodzi dorastają jako w „środowisku, w którym wiara oświeca miasto ludzi”⁶. To właśnie w rodzinie wiara towarzyszy jej członkom we wszystkich okresach życia. Zatem dotyczy to także młodzieży „przeżywającej tak skomplikowany, bogaty i ważny dla wiary okres życia”⁷. Do prawidłowego wzrastania, także w wierze, potrzebuje ona bliskości i troski rodziny. Przy współpracy ze wspólnotą kościelną rodzina prowadzi młodych drogą dojrzewania w wierze ku przeżywaniu przez nich radości wiary, ku ich zobowiązaniu się do życia nią w sposób coraz trwalszy i bardziej wielkoduszny. Tak wychowana młodzież pragnie bowiem życia wielkiego, w którym prowadzona będzie przez Chrystusową miłość poszerzającą horyzont życia i dającą mocną, niezawodną nadzieję. Wiara jest dla nich w takiej sytuacji poszerzeniem przestrzeni życia, a zarazem pozwala odkryć wielkie wezwanie (powołanie) do miłości, dając jednocześnie pewność, że miłość ta jest godna zaufania i warto się jej powierzyć. Fundamentem tej miłości jest wierność Boga, która jest mocniejsza od wszystkich słabości młodego człowieka⁸. Dlatego tak ważne dla Papieża jest przekazywanie wiary w rodzinie poczynając od wczesnego dzieciństwa. W otrzymywaniu rodzicielskiej miłości, wyrażanej przede wszystkim we wzajemnej miłości rodziców, dziecko postrzega źródło własnej egzystencji, gniazdo i fundament rodziny, co jest niezbędne dla jego pełnego i harmonijnego dojrzewania. W sytuacji braku tych czynników Papież upatruje zredukowanie dziecka do kapryśnego posiadania⁹.

W matkach Papież dostrzega najsilniejsze antidotum na szerzenie się egoistycznego indywidualizmu młodzieży. To właśnie one w procesie wychowania potrafią dawać świadectwo czułości, poświęcenia i siły moralnej. Dlatego też to one najczęściej przekazują najgłębszy sens praktykowania religii poprzez pierwsze modlitwy i pierwsze gesty pobożności, których dzieci uczą się w rodzinie¹⁰. Chroniąc dziecko swoją czułością i współczuciem, matka przyczynia się do rozbudzenia w nim zaufania i akceptacji świata jako miejsca dobrego do życia. Pozwala mu

⁶ Franciszek, *Lumen fidei*, Watykan 2013, 52.

⁷ Tamże, 53.

⁸ Tamże.

⁹ Franciszek, *Amoris laetitia*, Rzym 2016, 172.

¹⁰ Tamże, 174.

to rozwijać poczucie własnej wartości, co z kolei sprzyja zdolności do intymności i empatii¹¹.

Stawiając na równi rolę matki z rolą ojca, Papież w nich obu widzi niezastąpioną wartość i przypisuje im równie ważne zasługi wychowawcze oraz zobowiązania rodzicielskie. Postać ojca pomaga dziecku zrozumieć granice rzeczywistości. To bowiem on bardziej niż matka charakteryzuje się zmysłem orientacji, wyjściem ku szerszemu, pełnemu wyzwaniom światu i to on jest tym, który zachęca do wysiłku i walki. Ze swą jasną i szczęśliwą męską tożsamością dopełnia miłość i akceptację oraz matczyną troskę małżonki. Jasna i wyraźnie określona obecność obojga z nich tworzy najbardziej właściwe środowisko dojrzewania dziecka¹² i wchodzenia młodzieńca czy panny w dorosłość.

Źródłem kryzysu rodziny, który dotyka również młodzież, Franciszek upatruje także w wypaczeniu roli ojca, a nawet w zakwestionowaniu jego męskości, co widoczne jest już w zachodniej kulturze. W jego rozumieniu wypaczenie roli ojca nastąpiło wskutek przejścia z jednej skrajności w drugą – gdzie w pierwszym przypadku ojciec kojarzony był z panem i władcą (nie wykluczając czasami wręcz despotyzmu i ucisku), „przedstawicielem prawa i narzucającym swą władzę z zewnątrz, jako cenzora szczęścia dzieci i przeszkodę do emancypacji i uniezależnienia się młodych ludzi”¹³. Drugą skrajność cechuje natomiast ojcowska nieobecność czy wręcz uchylanie się od rodzicielskich obowiązków. Nadmiernie koncentrując się na sobie oraz angażując się w pracę i samorealizację, ojciec taki często zapomina o rodzinie, pozostawiając dzieci same. Ponadto coraz szerzej obecne w życiu rodziny środki przekazu i technologie rozrywki odciągają wielu ojców od rodziny, umniejszając tym samym ich autorytet, który ucierpiał również za sprawą tychże środków i technologii, przy jednoczesnym zakwestionowaniu roli dorosłych¹⁴.

W życiu każdego człowieka, tak wchodzącego w dorosłość, jak i będącego na późniejszym etapie, ważne są korzenie. Nawet wówczas, gdy osoba próbuje się ich wyrzec, odciąć się od nich. Są one istotne dla tożsamości, dla potwierdzenia miejsca człowieka w społeczeństwie i w rodzinie, którą będzie w przyszłości tworzył. Są tym, co otrzymał od rodziny, z której się wywodzi, czego w niej się nauczył. Korzenie są potrzebne po to, aby mógł on stać się nadzieją przyszłości, aby tę przyszłość budować i być za nią odpowiedzialnym, aby kształtować swoją

¹¹ Tamże, 175.

¹² Tamże.

¹³ Tamże, 176.

¹⁴ Tamże.

tożsamość, która bez korzeni staje się mocno skrzywiona, wypaczona, płytka lub zupełnie bez wyrazu.

W papieskim przesłaniu temat korzeni w życiu młodych stanowi jeden z ważniejszych punktów całego nauczania. Papież apeluje do młodzieży, prosząc, aby dbali oni o swe korzenie i pielęgnowali je, gdyż pamięć o tym, skąd się pochodzi, jest istotnym czynnikiem w podążaniu za swoimi marzeniami ku lepszej przyszłości. Żyjąc bowiem tu i teraz, młodzi stają się zarazem „budowniczymi przyszłości, idąc ku niej pełni marzeń, ale i odpowiedzialności”¹⁵. Do tego jednak jest im potrzebna odwaga oraz pamięć o miejscu pochodzenia, a zatem świadomość swych korzeni. Jest to więc pamięć o własnym kraju, narodzie, rodzinie, historii, przebytej drodze, o tym, co się otrzymało od starszych. Ci bowiem przekazują młodym wiarę nie tyle słowami, ile, jeszcze bardziej, „gestami, spojrzeniami, czułością, ze smakiem rzeczy, których nauczyliśmy się w domu, w sposób prosty i prawdziwy”¹⁶. Należy zatem rozmawiać z rodzicami, z osobami starszymi, z dziadkami posiadającymi mądrość wynikającą z doświadczenia¹⁷. Raz jeszcze należy podkreślić istotę dbania o pamięć. Jest to niebywale ważne dla procesu budowania przyszłości. Istotne jest, aby pamiętać o tym, skąd się pochodzi – gdziekolwiek się pójdzie i cokolwiek będzie się robić w swym życiu. Młodzi winni pamiętać o tym, jak wiele z tego, co najpiękniejsze i najcenniejsze nauczyli się w rodzinie, od matki, babci wraz z ich „prostą, lecz mocną wiarą, która je cechowała i która dawała im siłę i wytrwałość, by iść dalej”¹⁸.

Korzenie w nauczaniu następcy świętego Piotra są bardzo silną duchową siecią połączeń pomiędzy ludźmi, która sprawia, że życie każdej osoby jest zakotwiczone w życiu innych osób, że poczucie bycia szczęśliwym obliguje do uczynienia szczęśliwymi innych osób, że rozkwitająca w społecznościach wzajemna miłość i braterstwo zapuszczają w tych społecznościach głębokie korzenie. Franciszek mocno akcentuje tę wzajemną życzliwość osób przejawiającą się w budowaniu ścieżek od sąsiada do sąsiada, mówiąc, że „życie zaczyna

¹⁵ Franciszek, *Saluto al pellegrinaggio dei giovani della diocesi di Piacenza-Bobbio*, Watykan, 28.08.2013, https://www.vatican.va/content/francesco/it/speeches/2013/august/documents/papa-francesco_20130828_giovani-piacenza-bobbio.html (14.09.2022).

¹⁶ Franciszek, *Spotkanie maryjne z młodzieżą i rodzinami*, Jassy, Rumunia, 01.06.2019, https://www.vatican.va/content/francesco/pl/speeches/2019/june/documents/papa-francesco_20190601_romania-incontro-mariano.html (18.10.2022).

¹⁷ Franciszek, *Spotkanie z wolontariuszami ŚDM oraz komitetem organizacyjnym*, Kraków, 31.07.2016, https://www.vatican.va/content/francesco/pl/speeches/2016/july/documents/papa-francesco_20160731_polonia-volontari-gmg.html (22.03.2022).

¹⁸ Franciszek, *Spotkanie maryjne z młodzieżą i rodzinami*.

gasnąć i gnąć, nasze serca przestają bić i stają się nieczułe, starsi nie będą marzyli, a młodzi nie będą prorokować, kiedy nie będzie ścieżek od sąsiada do sąsiada”¹⁹.

Bardzo ważne jest także właściwe traktowanie przez młodzież osób starszych, to znaczy z należną im czcią i szacunkiem. To właśnie oni przekazują młodym swe życiowe doświadczenie. Ci zaś zachowują pamięć poprzez to, że mają korzenie w osobach starszych. Do młodych Peruwiańczyków Papież apeluje, aby w mądrości osób starszych, swych dziadków odkrywali DNA, które prowadziło wielkich świętych tego kraju, aby młodzi nie wykorzeniali się, a starsi nie zaniedbywali przekazywania młodym pokoleniom korzeni swego ludu i mądrości drogi prowadzącej do nieba²⁰. Nie troszcząc się o dziadków i nie traktując ich dobrze, młodzież wyzbywa się swych korzeni. To zaś prowadzi do utraty przyszłości. Dzieje się tak, ponieważ traci się pamięć i odrywa od swoich korzeni. Ludzie starsi „odpowiedzialni są za ożywianie tych korzeni w nich samych poprzez modlitwę, czytanie Ewangelii i dzieła miłosierdzia. W ten sposób będą oni jak żywe drzewa, które także w starości nie przestają owocować”²¹.

Sposób funkcjonowania i postrzegania świata przez młodzież jest inny niż w przypadku osób starszych, niemniej oba potrzebują ciągłego trwania w dialogu. Szczególnie dotyczy to kwestii mądrości i doświadczenia życiowego. Osoby starsze reprezentują korzenie i pamięć narodu. Ich doświadczenie stanowi cenny skarb, niezbędny do przewidywania przyszłości z nadzieją i odpowiedzialnością, a ich dojrzałość i mądrość, gromadzone przez lata, mogą pomóc najmłodszym, wspierając ich na ścieżce ich wzrastania, w otwarciu się na przyszłość i w poszukiwaniu swej drogi. Przekazując młodym życiowe doświadczenie, duchowe i kulturowe wartości społeczności oraz narodu, wspierają oni powiązania między pokoleniami. Przyszłość narodu wymaga spotkania młodych i starszych, gdzie młodzi są witalnością ludu w drodze, a starsi wzmacniają tę żywotność poprzez pamięć i mądrość²². Młodzi, którzy nie dbają o swych dziadków, o relacje z nimi oraz o to, aby jak najwięcej zaczerpnąć z ich

¹⁹ Tamże.

²⁰ Franciszek, *Wizyta Apostolska w Peru, Homilia Mszy Świętej*, Lima, 21.02.2018, https://www.vatican.va/content/francesco/es/homilies/2018/documents/papa-francesco_20180121_omelia-peru-lima.html#homilia (22.10.2022).

²¹ Franciszek, *Spotkanie z osobami starszymi*, Watykan, 28.09.2014, https://www.vatican.va/content/francesco/pl/speeches/2014/september/documents/papa-francesco_20140928_incontro-anziani.html (23.10.2022).

²² Franciszek, *Incontro con l'Associazione Nazionale Lavoratori Anziani*, Watykan, 15.10.2016, https://www.vatican.va/content/francesco/it/speeches/2019/december/documents/papa-francesco_20191216_anla-lavoratori-anziani.html (25.10.2022).

doświadczenia, są to młodzi bez przyszłości, ponieważ „tracą pamięć i wyrywają się z korzeni”²³.

Przyglądając się postawom i zachowaniom współczesnej młodzieży, można wnioskować, iż młodzi często nie potrafią bądź też nie chcą dokonywać ważnych dla siebie wyborów, wielokrotnie odkładając to na późniejszy czas. W kontekście płynności i niepewności postmodernistycznej rzeczywistości przejście od beztroskiej młodzieńczej swawoli do dorosłego i odpowiedzialnego życia oraz budowanie tożsamości obliuguje do obrania kursu na drodze refleksji. Młodzi zmuszeni są do dostosowania swoich ścieżek życia do panujących standardów, w które odtąd będą się wpisywać, oraz do nieustannego dokonywania kolejnych wyborów. Ponadto wraz z kulturą zachodnią rozprzestrzenia się koncepcja wolności rozumiana jako dostęp do wciąż nowych możliwości.

Ta powściągliwość w dokonywaniu przez młodych istotnych i definitywnych wyborów stanowiła dla Papieża od początku jego pontyfikatu przedmiot szczególnej troski, czemu dawał on wyraz, manifestując swój niepokój dotyczący przyjmowania przez młodych postawy wycofania. Dostrzegając, że boją się oni podejmowania poważnych życiowych decyzji, upatrywał on w tym brak gotowości do brania na siebie odpowiedzialności. Pozwalając na to, aby w życiu oddziaływały wpływy zewnętrzne, młodzi jednocześnie rezygnują ze swej autonomii i pozwalają na decydowanie za nich²⁴. Trwałe związki czy długofalowe zobowiązania, coraz mniej modne we współczesnym świecie (a przecież moda silnie oddziałuje na dokonywanie przez młodych wyborów – również tych najważniejszych), postrzegają jako zagrożenie dla ich egoistycznego indywidualizmu. To zaś powoduje ucieczkę przed podejmowaniem decyzji. Ulegając młodzieńczym namiętnościom i pozbywając się ograniczeń w swobodzie dokonywania niewłaściwych wyborów, traktują siebie i swoje potrzeby jako stały punkt odniesienia, spychając na margines kwestie moralne. Papieska zachęta młodych do odważnego podejmowania wyzwań i dokonywania odpowiednich wyborów jest przejawem troski o ich rozwój. Dostrzega on bowiem w wielu młodych sercach paraliżujący strach przed poniesieniem ryzyka i zaangażowania się²⁵. Obawy Papieża dotyczące zatrzymania się młodych przed dokonaniem kluczowych dla ich życia wyborów są uzasadnione. Wskazuje on, że wielu młodych ludzi nie chce podjąć wyzwań związanych ze swoim życiem, pozwalając, aby lenistwo

²³ Franciszek, *Incontro con l'Associazione Nazionale Lavoratori Anziani*.

²⁴ Franciszek, *Recita del santo rosario a conclusione del mese mariano*, Rzym, 13.05.2013, https://www.vatican.va/content/francesco/it/speeches/2013/may/documents/papa-francesco_20130531_conclusione-mese-mariano.html (22.10.2022).

²⁵ Franciszek, *Nabożeństwo różańcowe*, Rzym, 04.05.2013...

i smutek zabijały w sercu wszelkie pragnienia. Nie potrafi on zrozumieć młodych, którzy są zniechęceni życiem. Przyznaje sam, że łatwiej jest mu zrozumieć doświadczonych różnymi problemami, przygnębionych dorosłych niż narzekających młodych, których „ma ochotę odesłać do psychiatri”²⁶. Odpowiedzi na najgłębsze oczekiwania młodego serca Papież znajduje w relacji z Bogiem, w której można odnaleźć prawdziwe szczęście. Jest to najcenniejsze dobro, jakie można mieć w życiu i trzeba być o tym przekonanym. Świadomość nieocenionej wartości, jaką ma człowiek w oczach Boga oraz poczucie bycia kochanym i akceptowanym przez niego bezwarunkowo, nadaje sens życiu i pozwala zrozumieć człowieczeństwo²⁷.

Osobną kwestią jest to, iż wiele wyborów młodego człowieka dotyczących życia społecznego, politycznego czy obyczajowego wynika z czynienia tego, co nakazują mu dominujące media, czy co podpowiada tak zwana polityczna poprawność lub moda. Owo podporządkowanie się zewnętrznym normom dotyka również jego życia osobistego. Dokonując wyboru kierunku szkoły i studiów młodzi nie tyle stawiają na te, które odpowiadają ich zainteresowaniom i subiektywnym aspiracjom, ile raczej na te podyktowane prawami ekonomii. Wybierając konkretny zawód, zamiast kierować się subiektywnymi przekonaniem czy własnymi potrzebami, podporządkowują się chętniej prawom rynku i marketingu²⁸.

W okresie wchodzenia w dorosłość młodzi uczą się samodzielnego zarządzania podstawowymi i codziennymi wymiarami życia, do których należą: korzystanie z czasu i pieniędzy, styl życia i konsumpcji, nauka i wypoczynek, odzież i jedzenie, życie emocjonalne i seksualność. Stanowi to okazję do uporządkowania swojego życia oraz priorytetów, eksperymentowania z wyborami i utrwalenia orientacji w świetle najważniejszych decyzji, a także do stawiania czoła trudnym lub problematycznym doświadczeniom związanym z życiem zawodowym lub brakiem pracy²⁹.

Na etapie dorastania i dojrzewania młodego człowieka istotnym aspektem jest dążenie do samorealizacji, do bycia sobą. Dokonuje się to poprzez kreatywność i inwencję. Niezbędna w tym procesie wolność jest jedną z podstawowych właściwości współkonstituujących osobę,

²⁶ Franciszek, *Saluto al pellegrinaggio dei giovani della diocesi di Piacenza-Bobbio...*

²⁷ Franciszek, Orędzie na XXX Światowy Dzień Młodzieży *Błogosławieni czystego serca, albowiem oni Boga oglądać będą (Mt 5, 8)*, Watykan 2015, https://www.vatican.va/content/francesco/pl/messages/youth/documents/papa-francesco_20150131_messaggio-giovani_2015.html (02.11.2022).

²⁸ M. Dziewiecki, R. Porzeziński, J. Racięcki, *Wolny człowiek. Dwanaście kroków nie z tej ziemi. Program H.A.L.T.*, Wyd. Raj Media: Warszawa 2019, s. 40-41.

²⁹ Sinodo dei Vescovi, *XV Assemblea Generale Ordinaria, I giovani*.

a wyzwalać jej w wychowanku pomoże następnie w dokonywaniu rozumnych decyzji, czyli w wyborze określonych wartości³⁰. Owa wolność jest możliwością dokonania nieprzymuszonego wyboru dobra w określonych sytuacjach i podjęcia samodzielnej decyzji. Można być wolnym „od” – co stanowi relatywną niezależność człowieka, na przykład od przyrody; a zarazem wolnym „do” – co oznacza kierowanie się ku ideałom i wewnętrznemu rozwojowi³¹.

Wolność jest jedną z najbardziej podstawowych wartości i jedną z największych aspiracji młodego człowieka. Nie można jej posiadać. Co więcej – należy ją stale zdobywać. Wartość ta pozwala na świadome i dobrowolne podejmowanie decyzji. Wymaga jednak mocnego, odpowiedzialnego i dojrzałego sumienia. Jest bowiem często mylona ze swobodą przejawiającą się nieskrępowaniem, indywidualizacją i dobrowolnością, wyzwoleniem od pewnych zobowiązań, niezależnością czy samowystarczalnością. Młodzież, opacznie pojmując wolność, wyswobodziwszy się „od rodzicielskiego protekcjonizmu, chce robić to, na co ma ochotę, a zagubiona w świecie wartości zaczyna absolutyzować i zatracać swoją wartość jako człowieka. W pewnym sensie przestając być sobą. Wskutek tego pojawia się rozdźwięk pomiędzy prawdziwą wolnością jako zdolnością wyboru dobra i jego realizacji, co stanowi środek doskonalenia osobowego jednostki poprzez ustawiczne poszukiwanie tego, co godne poznania, a samowolą, która jest zarazem niezdolnością do przyjmowania jakichkolwiek zobowiązań³².

Zbyt często młodzi ludzie wpadają w pułapkę, traktując wolność jako cel sam w sobie. Taka postawa prowadzi do niepodejmowania zobowiązań oraz nienawiązywania więzi, szczególnie tych na całe życie, gdyż tak pojmowana wolność nie jest zdolna do przejawiania się w działaniu. Jest zatem wyłącznie wolnością teoretyczną, iluzją³³. Popadając w utopię o istnieniu łatwego szczęścia osiąganego poprzez egoistyczny indywidualizm, młodzi coraz mniej świadomie podporządkowują się dyktaturze ekonomii i tak zwanej poprawności politycznej. W konsekwencji coraz więcej ludzi ulega iluzji łatwego szczęścia i łatwej wolności, szczególnie zaś w kontekście używania jej w taki sposób, że w rzeczywistości się ją traci. Prowadzi to do cierpienia przejawiającego się w alkoholizmie, narkomanii, hazardzie, uzależnieniach seksualnych, przestępstwach, chorobach psychicznych czy samobójstwach³⁴.

³⁰ S. C. Michałowski, *Pedagogia osoby. Personalistyczne spotkania dialogowe w edukacji*, Adam Marszałek: Toruń 2017, s. 326.

³¹ Tamże, s. 331.

³² Tamże, s. 329.

³³ Dziewiecki M., Porzeziński R., Racięcki J., *Wolny człowiek*, s. 41.

³⁴ Tamże, s. 50.

Tak pojmowana wolność – która staje się raczej bezmyślną swawolą dążącą do robienia, czego się chce – prowadzi do autentycznej niewoli³⁵. Tym bardziej, że również w środkach społecznego przekazu, na których działanie tak bardzo podatna jest młodzież, przekazywanie prawdy i promowanie dobra nie wydają się wartościami nadrzędnymi. Często bowiem zamiast tego media promują relatywizm moralny i podważają wartość moralnego wychowania. Współczesne media stały się dla młodych „anonimowym wychowawcą”, zajmującym szczególne miejsce obok rodziny, szkoły i Kościoła. Anonimowość ta przejawia się pod postacią dziennikarzy, reporterów i innych pracowników poszczególnych redakcji, stron i portali internetowych, którzy żerują na ludzkich słabościach, niejako uzależniając od siebie tych najbardziej uległych, czyli młodzież³⁶. Propagowane w mediach idee postmodernistyczne napędzają kulturę konsumpcyjną, relatywizując każdą prawdę i moralność. Propagują ponadto zabsolutyzowaną wolność posiadania rzeczy – jak największej ich ilości i jak najwyższej jakości. To właśnie młodzi najbardziej ulegają wpływom reklam, a ich niezdolność do cierpliwego czekania potęguje nieodpartą chęć natychmiastowego zaspokojenia swych młodzieńczych potrzeb bycia nowoczesnym, chęć otoczenia się licznymi wygodami i prestiżem związanym z możliwością używania tego, na co ma się ochotę. Towarzyszy temu wolność wyrażana poprzez swobodny sposób bycia (co traktowane jest jako zachowanie idealne), a także częste uczestnictwo w zabawach (impresach, balangach oraz luz w mówieniu i wulgaryzacji języka). Całkowicie zostaje zniesiona wolność dążąca ku pięknym wartościom na rzecz wolności od nakazów, ograniczeń i moralności oraz kultu ciała, hedonizmu i zaspokojenia potrzeb seksualnych³⁷.

Wolność jest tu zatem rozpatrywana w dwóch aspektach: negatywnym i pozytywnym. W negatywnym ujęciu młody człowiek pragnie uwolnić się od uwarunkowań i uzależnień (w sensie bycia zależnym od kogoś, czegoś), zamykając się również na innych. W pozytywnym ujęciu chce on wznieść się ponad swe uwarunkowania, otworzyć się na innych i wejść w relacje z nimi, wybierając dobro i realizując je³⁸. Młodzieńczy kryzys właściwego używania wolności przejawia się więc w tym, że młody człowiek odrzuca (świadomie bądź nie) przynależność do siebie samego, którą otrzymał wraz z daną mu możliwością wyboru pomiędzy tym, co dla niego

³⁵ J. Mastalski, *Samotność globalnego nastolatka*, Wyd. WN PAT: Kraków 2007, s. 325-326.

³⁶ I. Dec, *Przedmowa*, w: *Pedagogia osoby. Personalistyczne spotkania dialogowe w edukacji*, S. C. Michałowski, Adam Marszałek: Toruń 2017, s. 14-15.

³⁷ K. Ozóg, *Kultura języka współczesnej młodzieży jako wskaźnik jej doświadczeń społeczno-kulturowych*, w: *Problemy współczesnej młodzieży w ujęciu nauk społecznych*, F. W. Wawro (red.), Wyd. KUL: Lublin 2007, s. 85.

³⁸ S. C. Michałowski, *Pedagogia osoby*, s. 326.

dobrze a tym, co dla niego przyjemne. Godzi się na przynależenie do kogoś lub czegoś, do jakiejś ideologii, na przykład postmodernizmu, poddając się działaniu dyktatury relatywizmu czy nihilistycznych mediów³⁹. Papież Franciszek odróżnia akt wolny od aktu dobrowolnego, gdzie realną, ograniczoną i uwarunkowaną wolność umieszcza w konkretnym kontekście, pozbawiając ją spontaniczności i czystej możliwości wyboru dobra. Wymaga ona ukierunkowania i bodźców. Natomiast akt dobrowolny może sprzeciwić się wolności. Można bowiem dążyć do działania sprzecznego ze swą wolą, jak przykładowo ma to miejsce w nałogach i uzależnieniach⁴⁰.

W wychowaniu młodych ważna jest zatem skuteczna formacja etyczna, która ma na celu uświadomienie korzyści płynących dla nich samych z wyboru dobra, gdyż bez tego trudno oczekiwać od nich czegoś, co wymaga wysiłku i wyrzeczenia. Należy zatem już od dzieciństwa uwrażliwiać na negatywne skutki niewłaściwych działań, nawet za pomocą stosowania sankcji. Rozumnie wybrane dobro będzie priorytetowe, jeśli „zakorzeni się w człowieku jako głęboka skłonność emocjonalna”⁴¹. Wolność kształtowana i wzmacniana w człowieku poprzez praktykowanie cnót, jakkolwiek jest to coś wspaniałego, stanowi dobro, które można łatwo utracić, jeśli nie jest ono kultywowane przez „postanowienie, motywacje, zastosowania praktyczne, bodźce, nagrody, przykłady, wzory, symbole, refleksje, zachęty, korygowanie sposobu działania i dialogi pomagające osobom w rozwijaniu tych stałych zasad wewnętrznych, które mogą popychać do spontanicznego czynienia dobra”⁴².

Wychowanie do wolności dokonuje się przez całe dzieciństwo i młodość poprzez akcentowanie zdolności dziecka do jego wzrastania i dojrzewania do odpowiedzialnej wolności. Niezastąpionym polem wychowawczym jest rodzina, w której w zwyczajny sposób, poprzez wymogi rodzinnego współżycia, następuje stały proces uczenia się określonych postaw. Już od początku, poprzez wpajanie dziecku zasad odkładania rzeczy na miejsce czy brania odpowiedzialności za swe postępowanie, wychowuje się je do panowania nad swoimi impulsami i szanowania wolności innych. U wielu współczesnych młodych coraz częściej daje się zauważyć niezdolność do oczekiwania, co może być skutkiem między innymi obecnego we współczesnym świecie pośpiechu technologicznego i niepokoju. To z kolei prowadzi do arogancji oraz prób podporządkowania wszystkiemu procesowi zaspokojenia swoich doraźnych

³⁹ I. Dec, *Przedmowa*, s. 14.

⁴⁰ Franciszek, *Amoris laetitia*, 273.

⁴¹ Tamże, 265, 268.

⁴² Tamże, 267.

potrzeb. Papież nazywa to „wielkim oszustwem, które nie sprzyja wolności, ale ją zatruwa”⁴³.

W życiu każdego człowieka pojawia się taki etap, w którym diametralnie zmienia się jego rola społeczna. Przykładowo – porzuca się rolę ucznia lub studenta, na rzecz przyjęcia roli pracownika. Od tego czasu osoba sama starać się będzie o swoje utrzymanie i zabezpieczenie podstawowych potrzeb. Rodzice czy prawni opiekunowie, jeżeli nadal będą ją w tym wspierać, to wyłącznie (poza poszczególnymi wyjątkami) z własnej, nieprzymuszonej woli. Taki stan rzeczy nie zwalnia jednak z wzięcia na siebie odpowiedzialności za podejmowane decyzje dotyczące wyboru między: pracować czy nie pracować bądź też wyboru charakteru wykonywanej pracy. Wybory te są w większości przypadków determinowane dotychczasowym wychowaniem oraz poziomem zdobytego wykształcenia, wyuczonego zawodu, predyspozycji pozwalających na podjęcie określonej pracy czy kompetencji potrzebnych do wykonywania danego zawodu.

Obecny rynek pracy szybko się zmienia i coraz częściej młodzi pracują w innych zawodach niż te, których się wyuczili. Często nie nadążają oni za tymi zmianami i nie podejmują pracy na miarę ich wykształcenia bądź też nie podejmują jej wcale. Pociąga to za sobą poważne konsekwencje psychiczne i społeczne. Osoby te mają bowiem kłopoty z określeniem swego miejsca w tym zaskakującym ich łańdźu społeczno-ekonomicznym, który wywołuje u nich poczucie zagrożenia i niepewności własnego losu. To zaś przekłada się na ich wybory i losy w społeczeństwie, w którym żyją. Ten przeżywany przez nich stan rodzi lęk, frustracje, a często też agresję na tle poczucia niesprawiedliwości społecznej. Obok zjawiska bezrobocia wśród młodzieży w wielu krajach zaobserwować można także inne negatywne przejawy, takie jak wyzysk, zwłaszcza osób niepełnoletnich, ale też, szczególnie w ostatnich latach, ogromny wzrost liczby uchodźców i migrantów, wśród których młodzież stanowi liczną grupę.

Trudności związane z podjęciem odpowiedniej pracy czy z podjęciem jej w ogóle przyczyniają się do opóźnienia podejmowania ważnych życiowych decyzji. Młodzi nie tylko nie decydują się na wchodzenie w związki małżeńskie czy w ogóle w jakiegokolwiek związki, ale również wybierają mieszkanie w domu rodzinnym wraz z rodzicami, przedłużając swą ekonomiczną zależność od nich. Ten dotychczasowy porządek dla wielu młodych jest wygodny, gdyż nie muszą oni ponosić kosztów związanych z najmem czy kupnem mieszkania, a zaoszczędzone w ten sposób środki mogą przeznaczać na różne przyjemności, ciesząc się tym samym młodością. Wiąże się to z odłożeniem w czasie przyjęcia na siebie pełnej

⁴³ Tamże, 276.

odpowiedzialności za swe życie, a ponadto z ucieczką przed podejmowaniem ważnych decyzji związanych z dorosłym, odpowiedzialnym i pełnym wyzwaniom oraz trudów życia.

Papież, będąc mocno zaniepokojony poważnym problemem bezrobocia wśród osób młodych, podkreśla, że nie dysponują oni wystarczającymi środkami do tego, aby rozwijać samych siebie i jest to problem, który osiągnął dramatyczne rozmiary zarówno w krajach rozwijających się, jak i rozwiniętych. Co więcej – sytuacja ta wymaga znalezienia rozwiązania w poczuciu sprawiedliwości międzypokoleniowej i odpowiedzialności za przyszłość. Patrząc globalnie, należy wziąć pod uwagę nierówności między krajami i ich wpływ na szanse oferowane młodym ludziom w różnych społeczeństwach, w aspekcie włączenia społecznego. Wykluczenie generowane jest między innymi przez czynniki kulturowe i religijne, wśród których szczególną rolę odgrywa na przykład różnica płci lub dyskryminacja mniejszości etnicznych bądź religijnych. W konsekwencji najbardziej przedsiębiorczy młodzi ludzie zmuszeni są do emigracji. W wielu krajach afrykańskich sytuacja młodych ludzi jest trudna i złożona. Tam też ogromną część społeczeństwa stanowi młodzież niemająca dostępu do edukacji, przez co pozbawiona jest ona szansy na rozwój zawodowy i możliwość zdobycia pracy. Tak jest na przykład w Nigerze, gdzie w połowie drugiej dekady obecnego stulecia ponad połowę mieszkańców kraju stanowili młodzi ludzie, mający poniżej piętnastu lat. Owa młodość jest znakiem wielkiej nadziei. Z drugiej jednak strony rodzi się w tym kontekście znaczący problem związany z edukacją i szerzącym się analfabetyzmem, a w konsekwencji z bezrobociem na szeroką skalę. Efektem narastających trudności jest przemoc, brak bezpieczeństwa i rosnąca przestępczość oraz instrumentalne wykorzystywanie młodych przez fundamentalistyczne ideologie⁴⁴. Społeczna obojętność na opuszczenie tych ludzi stała się wyrazem szczególnej troski Franciszka dostrzegającego to zubożenie. W sposób wyraźny zwrócił on na ten problem uwagę w rozmowie z dziennikarzami różnych krajów. Wskazał tym samym na całe rzesze młodych, samotnych oraz pozbawionych ideałów ludzi, niemających pracy, sięgających po narkotyki, alkohol a także – z potrzeby poczucia sensu życia i konieczności zarabiania na chleb – zaciągających się do ugrupowań fundamentalistycznych⁴⁵, które żerują na niekorzystnej czy wręcz dramatycznej sytuacji ekonomicznej i społecznej młodych w wielu państwach.

Papież wzywa narody do solidarności społecznej. Przewodniczy tym apelom myśl o trudnościach, jakie napotyka współcześnie świat pracy i przedsiębiorczości, wynikających

⁴⁴ Dziennik Radia Watykańskiego, Program Pierwszy Polskiego Radia, K. Ołdakowski, 11.08.2018.

⁴⁵ Franciszek, *Rozmowa z dziennikarzami podczas lotu z Krakowa do Rzymu*, 31.07.2016, https://www.vatican.va/content/francesco/pl/speeches/2016/july/documents/papa-francesco_20160731_polonia-conferenza-stampa.html (25.11.2022).

bardzo często z ekonomiczno-materialistycznej koncepcji społeczeństwa. Ta dąży bowiem do egoistycznego zysku poza kryteriami sprawiedliwości społecznej. Do osób odpowiedzialnych za sprawy publiczne Franciszek kieruje zachętę, by podjęli wszelkie możliwe wysiłki na rzecz pobudzenia na nowo zatrudnienia. Ma on na myśli troskę o godność osoby, która też nie powinna tracić nadziei. Zwracając się do dzieci i młodzieży, zachęca ich, aby przykładali się do swych codziennych obowiązków (nauka, praca, relacje i przyjaźń, pomoc innym ludziom), gdyż przyszłość ich zależy również od tego, w jaki sposób potrafią przeżyć te cenne lata życia. Nie powinni się więc lękać wysiłku wkładanego w naukę i swego poświęcenia, które temu towarzyszy, ale powinni patrzeć w przyszłość, podtrzymując żywą nadzieję⁴⁶.

Brak pracy, który dotyka ogromny odsetek ludzi młodych, wchodzących w etap życia zawodowego, Ojciec Święty upatruje w niewydolności systemów gospodarczych. W obronie tego, jak go nazywa, „bałwochwalczego ustroju gospodarczego wprowadza się kulturę odrzucenia, szczególnie ludzi młodych”⁴⁷ (choć Papież często wskazuje również na ludzi w podeszłym wieku, którzy mogliby jeszcze i nadal chcieliby pracować). Dochodzi do sytuacji, w której „pośrodku tego systemu bez etyki stoi bożek i świat stał się bałwochwalczy, sławiący tego bożka (jakim jest) – pieniądź”⁴⁸. Młodzi są swoistymi ofiarami tego systemu i nie ma w nim dla nich miejsca, a fakt, że już dwa pokolenia ludzi są bezrobotne, zdaniem Franciszka sprawia, że taki świat nie ma przyszłości, gdyż ludzie ci, będący bez pracy, są pozbawieni godności. „Praca bowiem oznacza godność ludzką, oznacza niesienie chleba i oznacza miłość”⁴⁹.

2.1.2. Kryzys wartości: przejawy i uwarunkowania

Wychowanie młodzieży, podobnie jak to miało miejsce na wcześniejszych etapach rozwojowych, jest dążeniem do wypracowania pewnych określonych, powszechnie uznawanych postaw młodego człowieka. Jest to wychowanie do pewnych norm i obyczajów. Normy zaś wskazują na określone wartości. Odwoływanie się do wartości często oznacza uznanie jednych rzeczy przy jednoczesnym odrzuceniu innych, ze względu na pewną określoną wartość tych pierwszych. W społecznym wymiarze wartości są czynnikami regulującymi

⁴⁶ Franciszek, *Homilia wygłoszona podczas Mszy w Świętej Domu świętej Marty*, Watykan, 01.05.2013, https://www.vatican.va/content/francesco/pl/homilies/2013/documents/papa-francesco_20130505_omelia-confraternite.html (26.11.2022).

⁴⁷ Tamże.

⁴⁸ Franciszek, *Spotkanie ze światem pracy w Cagliari*, Sardinia 22.09.2013, https://www.vatican.va/content/francesco/it/speeches/2013/september/documents/papa-francesco_20130922_lavoratori-cagliari.html (27.11.2022).

⁴⁹ Tamże.

zachowania i normy osób je wyznających. W tym więc przejawia się ich socjologiczny wymiar⁵⁰. Dla młodych osób wybór odpowiednich wartości jako pierwszoplanowych w dzisiejszym zrelatywizowanym świecie jest dość trudny, ponieważ dojrzewają oni w postmodernistycznym kontekście myślowym negującym rozum jako fundament kultury oraz takim, który lansuje w jego miejsce zmysły, uczucia, wolę i pozaracjonalną intuicję lub fideizm jako ślepią wiarę. Spośród wartości moralnych wyznaczających stosunek do drugiego człowieka i do samego siebie oraz materialnych (w tym dóbr konsumpcyjnych) nie zawsze w sposób właściwy wybierają oni te, które odtąd towarzyszyć im będą w okresie dojrzwania i w późniejszych latach dorosłego życia. Wybory te stają się bardziej czytelne i konkretne w procesie wychowawczym, który dla jednych się już zakończył, a dla innych trwa nadal. Z kolei dla jeszcze innych został on brutalnie przerwany w przykrych okolicznościach życiowych.

Papież Franciszek dostrzega zagrożenie ludzi młodych, jakim jest kuszenie ich pozorami szczęścia oferowanymi przez współczesny świat. Pozory te, doprowadzając młodego człowieka do zadowalania się byle czym oraz wybierania mało ambitnych idei życia, powodują koncentrowanie się na poszukiwaniu sukcesu, przyjemności oraz egoistycznego posiadania, czyniąc z tego bożki. Łatwo jest młodemu człowiekowi wpaść w takiej sytuacji w pułapkę. Ufny w to, że będzie doświadczać chwil upojenia i fałszywego (w rzeczywistości) poczucia zaspokojenia, niezauważalnie stanie się niewolnikiem. Taki „syty”, ale zarazem „słaby” młody człowiek odkryje w końcu, że to, co osiągnął, nie daje mu pełni szczęścia i, doświadczając ciągłego poczucia niezadowolenia, będzie poszukiwać dalej⁵¹. Franciszek zachęca młodych do odrzucenia „tanich” ofert szczęścia, jakie proponuje im świat, a to może dokonać się jedynie wówczas, gdy „nie pozostaną na powierzchni swoich naturalnych potrzeb, ale zejną w głąb siebie, stając przed najgłębszymi oczekiwaniami serca”⁵².

Wielu młodych narażonych jest na akcentowanie oraz orientację na swoje „ja”, co może nabierać charakteru indywidualistycznego, pragmatycznego i hedonistycznego. Dążąc do osiągnięcia maksymalnego szczęścia w minimalnym czasie, są oni poddani pokusie układania swego życia po swojemu, nie odnosząc się przy tym do tradycyjnych wzorów lub nawet się od nich odcinając. Wiodącymi wartościami mogą wtedy stać się autonomia i samorealizacja.

⁵⁰ J. Mastalski, *Samotność*, s. 284.

⁵¹ Franciszek, Orędzie na XXXI Światowy Dzień Młodzieży *Błogosławieni miłosierni, albowiem oni miłosierdzia dostąpią* (Mt 5,7), Watykan 2016, https://www.vatican.va/content/francesco/pl/messages/youth/documents/papa-francesco_20150815_messaggio-giovani_2016.html (28.11.2022).

⁵² Tamże.

Dążąc do wartości przeżyciowych, czyli doznaniowych, mają potrzebę samorealizacji we własnym zakresie, kształtując przy tym swoje wartości i normy⁵³, co przysparza dodatkowych trudności w ich wychowaniu do powszechnie uznawanych zwyczajów życia społecznego.

Wybór przez wielu młodych kultury tymczasowości, w której się zamykają i która często generuje w nich niechęć do podejmowania ważnych i trwałych decyzji oraz angażowania się na całe życie, Franciszek rozumie jako lęk przed przyszłością, przed utratą młodzieńczego przywileju niezmuszania się do trudnych wyborów, ale także jako ochotę cieszenia się chwilą, gdyż „nie warto angażować się na całe życie i podejmować decyzje ostateczne, *na zawsze*, bo nie wiadomo, co przyniesie przyszłość”⁵⁴. W papieskim rozumieniu takie podejście oznacza brak odwagi towarzyszący tym młodym, którzy w owej kulturze tymczasowości, powierzchowności i odrzucenia dali sobie wmówić, że „nie są w stanie wziąć za siebie odpowiedzialności i zmierzyć się z wielkimi wyzwaniem życia”⁵⁵.

Ojcu Świętemu nie jest obojętna krzywda, jaką wielu młodych wyrządza sobie samodzielnie poprzez zanurzanie się w wirtualnej rzeczywistości. Czyhające na nich realia śmierci – jak to wyraził w słowie skierowanym do młodzieży – śmierci nie tylko fizycznej czy duchowej, ale też tej emocjonalnej czy społecznej, sprowadzają ich do powierzchownej wegetacji, przy jednoczesnym dążeniu do odrobiny satysfakcji czy zabawy, okruchów uprzejmości i uczucia. U osób „oddychających wokół siebie materializmem, ludzi myślących tylko o zarabianiu pieniędzy, wcześniej czy później pojawi się nieuchronnie głuchy niepokój, apatia, nuda życia, coraz bardziej bolesna”⁵⁶. To z kolei może prowadzić do depresji, a w konsekwencji nawet do samobójstwa. Jest to skutek nieradzenia sobie z niepowodzeniami, ale także izolacji, w jaką wpędza się wielu młodych, gdyż będąc zbyt mocno zanurzeni w kulturę łączności wypierającą komunikację międzypersonalną, wyzbywają się marzeń, nadziei i odwagi do zaangażowania się⁵⁷.

Młody człowiek rozwijający w sobie moralność jest wyposażony w naturalną zdolność dokonywania wyborów w kwestiach moralnych, czyli w zakresie powinności i wartości, na

⁵³ F. W. Wawro, *Problemy*, s. 5.

⁵⁴ Franciszek, Spotkanie z wolontariuszami ŚDM, Rio de Janeiro, 28.07.2013...

⁵⁵ Franciszek, Orędzie na XXIX Światowy Dzień Młodzieży *Błogosławieni ubodzy w duchu, albowiem do nich należy królestwo niebieskie (Mt 5,3)*, Watykan 2014, https://www.vatican.va/content/francesco/pl/messages/youth/documents/papa-francesco_20140121_messaggio-giovani_2014.html (30.11.2022).

⁵⁶ Franciszek, Orędzie na XXXV Światowy Dzień Młodzieży *Młodzieńcze, tobie mówię wstań (Łk 7, 14)*, Rzym 2017, https://www.vatican.va/content/francesco/pl/messages/youth/documents/papa-francesco_20200211_messaggio-giovani_2020.html (21.07.2022).

⁵⁷ Tamże.

podstawie własnych sądów oraz opinii społeczności, w której żyje. Jego zdolność i rozumność świadczą o osobowym wymiarze jego życia i są źródłem tych zdolności. To na tym etapie wybiera on wartości, którymi chce się w życiu kierować⁵⁸. Na owe wybory mogą wpływać osoby trzecie dążące do zakorzenienia w młodych podstawowych wartości życiowych i budowania systemu wartości, którymi będą się w życiu kierowali. We współczesnym społeczeństwie młody człowiek bardzo wcześnie, jak na swój wiek, samodzielnie staje przed wyborem świata wartości. Jest to podyktowane mobilnością i indywidualnością wielu ludzi, które nierzadko prowadzą do ich wykorzenienia. Młody człowiek dokonuje bowiem wyboru poszczególnych wartości według swego upodobania, traktując to odpowiedzialne zadanie niczym zakupy w supermarkecie. Może wybrać „wszystko, co mu się spodoba, choćby w odruchu chwili lub pod przemożnym wrażeniem określonego doznania czy jego oczekiwania”⁵⁹ nawet wtedy, kiedy nie do końca jeszcze akceptuje wybrane przez siebie wartości i normy, ponieważ nieznanym mu jest stopień ich internalizacji.

Ważne, aby zarówno dom rodzinny, w którym młody człowiek dorastał, jak i szkoła oraz inne najbliższe mu środowiska nie deprecjonowały tych wartości. Trzeba bowiem by je krzewili, aby człowiek stawał się bardziej człowiekiem. To moralne oparcie na trwałych wartościach musi stanowić podstawy aksjologicznych wymiarów wychowania przy jednoczesnym uświadamianiu sobie niebagatelnej roli fundamentalnych wartości prawdy, dobra, piękna i człowieczeństwa. Wiele młodzieżowych wzorów zachowań traktowanych jest przez społeczeństwo jako dopuszczalne, dlatego należy zwrócić uwagę na rozbieżności, jakie zachodzą pomiędzy „deklarowanymi systemami wartości a praktykowanymi wzorami zachowań społecznych”⁶⁰.

Szczególną troską w tym aspekcie należy objąć osoby uległe, mało asertywne, o delikatnym usposobieniu, a także spragnione akceptacji, poczucia afiliacji, przynależności, miłości i zrozumienia, aby nie stały się one łatwym łupem manipulantów. Zgubnymi drogowskazami podczas poszukiwania własnego miejsca w świecie społecznym są często: łatwowierność, brak krytycyzmu czy nadmierna ufność młodych. Trudności i wymagania, które

⁵⁸ P. Dubiel-Zielińska, P. Zieliński, *Cyberbezpieczeństwo a odpowiedzialność dzieci i młodzieży*, w: *Cyberbezpieczeństwo dzieci i młodzieży. Realny i wirtualny problem polityki bezpieczeństwa*, M. Górka (red.), Wyd. Difin: Warszawa 2017, s. 52.

⁵⁹ J. Styk, *Wpływ wartości na wzory zachowań społecznych młodzieży*, w: *Młodzież a kultura życia w kontekstach społecznych*, F. W. Wawro (red.), KUL: Lublin 2008, s. 75.

⁶⁰ Tamże.

świat przed nimi stawia, powodować mogą wycofanie do bezpiecznej sfery, jaką jest ucieczka przed życiem⁶¹.

Wśród społecznych wartości istnieją te, które są nadrzędnymi celami ludzkich dążeń, jak i wartości służące do osiągnięcia tychże. Dodatkowo podzielić je można na wartości, do których dąży się na co dzień, jak i na te, których osiągnięcie dokonuje się przy szczególnych okazjach. Ojcowie synodalni przygotowując synod poświęcony młodzieży, zwrócili uwagę na religijność młodych i na ich zaangażowanie w praktyki religijne. Coraz więcej osób jest nie tyle negatywnie nastawionych, ile raczej zobojętniałych. Tym samym uczą się one żyć bez Boga i bez Kościoła. Jeżeli jednak zwrócą się w kierunku Kościoła, to bardziej w poszukiwaniu alternatywnych oraz mało zinstytucjonalizowanych form religijności i duchowości, a w skrajnych przypadkach nawet w celu schronienia się w sektach i doświadczeniach religijnych o silnej matrycy tożsamości⁶².

Jedną z podstawowych wartości w dzisiejszym świecie, dość mocno zaniedbaną również przez młodych, jest uważność: na ludzkie emocje, na wypowiedane słowa, na szybkie rozwiązanie powstałego sporu, aby ten nie eskalował, na styl prowadzonego życia, aby być w zgodzie z sobą samym i z innymi. Tej wartości młodzi uczą się od swych bezpośrednich wychowawców, którymi są najczęściej rodzice bądź instytucje ich zastępujące.

2.2. Młodzież w poszukiwaniu tożsamości osobowej

W literaturze odnaleźć można wiele definicji tożsamości, tak jak wiele jest spojrzeń na zagadnienie tożsamości. Tym samym za tożsamość uznaje się chociażby „pewną stałą kwalifikację, zupełnie niepowtarzalną i specyficzną, która określa każdego z nas konkretnie jako człowieka – jako byt, którego przeżycia są tylko uzewnętrznieniem”⁶³. Etap poszukiwania tożsamości ma szczególny wymiar, jeśli chodzi o ludzi młodych. Znajdują się bowiem oni na takim etapie swego rozwoju, na którym starają się sprostać narastającemu zadaniu egzystencjalnemu, jakim jest znalezienie swej tożsamości. Na tym etapie zakwestionowane zostają nabyte w dzieciństwie doświadczenia. Tym samym poddane są one nowemu kluczowi. Zmiana fizjologiczna związana z dojrzewaniem skłania do nowego typu identyfikacji, przy

⁶¹ P. Dubiel-Zielińska, P. Zieliński, *Cyberbezpieczeństwo*, s. 49.

⁶² Sekretariat Synodu, *Instrumentum Laboris do synodu biskupów o młodzieży*, Watykan 2018, <https://www.vaticannews.va/pl/watykan/news/2018-06/instrumentum-laboris-synod-konferencja-prasowa.html> (20.08.2022).

⁶³ A. Maciążek, *Poszukiwanie tożsamości jako nowe wyzwanie dla współczesnej młodzieży*, w: *Psychologiczne i społeczne dylematy młodzieży XXI wieku*, red. G. E. Kwiatkowska, M. Filipiak, UMCS, Lublin 2009, s. 69.

czym młody człowiek stale zastanawia się nad swoją przyszłością i miejscem w społeczeństwie. Próbuje poznać się niejako na nowo i określić granice własnego „ja”. Towarzyszące temu procesowi pytania o sens życia, o wzorce i ideały napawają niepewnością i niepokojem o to, że nie sprosta różnym wymaganiom. Może wówczas dojść do obniżenia poczucia własnej wartości, które może z kolei prowadzić do ukształtowania tożsamości negatywnej. To zaś może skutkować zwróceniem się ku ideologiom i wzorcom pozwalającym odzyskać pewność siebie i uznanie⁶⁴. Współcześni młodzi dorastają w czasach, kiedy najtrudniej przychodzi im określić swoją tożsamość również przez to, że wszelkie zmiany kulturowe, za którymi z trudem nadążają, przyczyniają się do tego, iż często są zagubieni i pozostawieni sami sobie, co dodatkowo generuje kryzysy dojrzewania.

Prawidłowy rozwój psychospołeczny młodej osoby uzależniony jest od pomyślnego rozwiązania kryzysu tożsamości. Zadanie to jest nacechowane indywidualnym zróżnicowaniem dokonywanych na tym etapie rozwojowym wyborów i łączących się z nimi oczekiwań i wydarzeń. Młodzi pragną kształtować swą tożsamość w różnych wymiarach: osobistym, społecznym oraz zawodowym, a także pogłębiać refleksję nad poczuciem własnej godności i sensem swojego życia⁶⁵. Dążą do tego, aby posiadać wewnętrzny wigor, marzenia, entuzjazm, nadzieję i wspaniałomyślność. Może się jednak zdarzyć, że młoda osoba utraci niektóre z tych cech lub nawet wszystkie. W takiej sytuacji należy otoczyć ją szczególną opieką, a nie pozostawiać samej. Papież Franciszek, który lubi posługiwać się ewangelicznymi postaciami, przyrównując do nich współczesnych ludzi, również w tym kontekście wykorzystał odniesienie się do jednej z nich. Zestawiając dzisiejszych zagubionych młodych z umarłym chłopcem wskrzeszonym następnie przez Jezusa, uświadamia im, że podobnie jak Bóg przyszedł do zmarłego, tak przychodzi i dziś do każdego, kto odczuwa silne poczucie utraty swych młodzieńczych cech⁶⁶.

⁶⁴ K. Janus, *Słownik pedagogiki i psychologii, psychologii: zagadnienia, pojęcia, terminy*, Wyd. Buchmann: Warszawa 2011, s. 331.

⁶⁵ S. Steuden, *Czynniki dynamizujące rozwój osobowy i poczucie godności młodzieży*, w: *Młodzież a kultura życia w kontekstach społecznych*, F. W. Wawro (red.), Wyd. KUL: Lublin 2008, s. 63.

⁶⁶ Zob. Franciszek, *Christus vivit*, Watykan 2019, tegoż, Orędzie na XXXV Światowy Dzień Młodzieży, tegoż. *Czuwanie w ramach XXXI Światowego Dnia Młodzieży* (02.12.2022).

2.2.1. Pragnienia, potrzeby, aspiracje

Młodość przeżywana jest przede wszystkim w świetle usilnego poszukiwania miłości oraz szczęścia. Jest to czas, kiedy rozwija się wielkie bogactwo uczuciowe obecne w młodych sercach, a także moment, w którym materializuje się głębokie pragnienie prawdziwej miłości – pięknej i wspaniałej. Okres ten, bogaty w stawianie pytań, formułowanie projektu życia oraz wzrastanie młodego człowieka, charakteryzuje większa niż dotychczas świadomość tychże dążeń. Są to młodzieńcze potrzeby, które ludzie ci pragną realizować, podejmując właściwe im młodzieńcze wyzwania⁶⁷. Młode pokolenie należy do podstawowych zasobów, na których można opierać strategię budowy nowoczesnego społeczeństwa. To właśnie w młodzieży tkwi znaczący potencjał innowacyjny – tak bardzo przydatny podczas przeprowadzania głębokich, gruntownych reform. Jest ona swoistym punktem odniesienia dla prognoz tych reform i drogowskazem dla zmian społecznych, jakie się przeprowadza. Kontekst społeczny młodzieży, jej sposób postrzegania świata, aspiracje i dążenia życiowe są miarą zmian, które się już dokonały, a zarazem dystansu, jaki jest jeszcze do pokonania⁶⁸. Typowe dla młodych zderzenie ich rozbudzonych ambicji z ograniczeniami własnych pozycji sprawia, iż postrzegani są oni jako niecierpliwi i mało wyrozumiali, gdy tymczasem „zachowują prostotę spojrzenia i zdolność do podejmowania rzeczy z pozoru niemożliwych”⁶⁹, co prowadzi do rozwoju społeczeństwa i zapobiega stagnacji.

Młodzi są zdolni do wszczynania procesów zmian prowadzących do istotnych przemian w skali społeczeństw, w których żyją. Pragną tym samym zmiany pewnego społecznego *status quo*. Potrzebują jednak do tego pewnej określonej przestrzeni społecznej⁷⁰, a ta jest uwarunkowana kulturowo i wynika z istniejących na danym obszarze zwyczajów społecznych, ustalonych przez poprzednie pokolenia i pielęgnowanych przez obecne. Dokonując chętnie istotnych zmian i modernizacji w obrębie własnego życia, młodzi dążą do potwierdzenia własnej wartości, starając się jednocześnie osiągnąć wolność, przynależność i sprawiedliwość⁷¹.

Współcześni młodzi ludzie dorastają w epoce wielkich przemian społecznych związanych

⁶⁷ A. Rynio, *W was jest nadzieja*” ... *O wychowaniu młodzieży w posłudze duszpasterskiej Jana Pawła II*, w: „Ethos” 2014, nr 105, s. 157.

⁶⁸ K. Szafraniec, *Młodzi 2011*, Kancelaria Prezesa Rady Ministrów, Warszawa 2011, s. 11.

⁶⁹ Tamże, s. 12.

⁷⁰ A. Łuczyński, *Przestrzeń społeczna współczesnych młodych*, w: *Nauczyciel wobec problemów globalnego nastolatka*, K. Stępień, B. Kiereś (red.), Wyd. KUL, Lublin 2012, s. 55.

⁷¹ Tamże.

z postępującą technicyzacją świata i rozwojem cyfryzacji. Skłania ich to do dociekań nad zmiennością i wielowymiarowością własnego *ja*. Istnieją środowiska, które usiłują wspierać młodych w rozpoznawaniu przez nich swej tożsamości. Przykładem mogą być działania młodych Włochów mające na celu odkrywanie historii rodzimych Szarych Szeregów, czyli konspiracyjnego skautingu, który istniał w Lombardii w epoce faszyzmu, a podczas wojny zajmował się przetrzuciem przez Alpy do Szwajcarii Żydów i innych wrogów faszystowskiego reżimu. Tajne drużyny skautów miały wtedy silne poparcie lombardzkich kapłanów, w tym księdza Giovaniego Montoniego – przyszłego papieża Pawła VI. W 2019 roku we Włoszech nakręcono film pod tytułem *Bezpańskie Orły*, który przypomina tę mało znaną kartę historii skautingu we Włoszech. W styczniu 1927 roku decyzją Benito Mussoliniego rozwiązane zostały wszystkie organizacje skautowe. Uznano bowiem, że stanowią one zagrożenie dla faszystowskiego reżimu. W Mediolanie i Monzy istnieli jednak skauci, którzy nie podporządkowali się temu rozporządzeniu. Spotykali się w dalszym ciągu, lecz już w formie konspiracyjnej – jako Bezpańskie Orły. Schronienie znaleźli w mało uczęszczanych regionach Alp, a zwłaszcza w Val Codera, gdzie przez nikogo niekontrolowani organizowali zajęcia w terenie, w tym obozy. Później grupy te wykorzystały ową dobrą znajomość Alp do przetrzutu Żydów i ludzi poszukiwanych przez reżim. W sumie udało się uratować w ten sposób 2166 osób. Niektórzy z nich przypłacili to jednak życiem. Konspiracyjni skauci wraz ze swoim bohaterstwem wnoszą to, czego współczesnej młodzieży najbardziej brakuje, to jest odwagę i ideały. *Bezpańskie Orły* to film, poprzez który reżyser pragnie zaszczerpić w młodych obie wymienione cnoty. Przesłaniem wyżej wymienionego dzieła jest zachęta do tego, by być dzielnym. Jednocześnie zawiera ono wskazanie, że taka postawa jest autentycznie piękna oraz że należy w niej trwać nawet wtedy, gdy najrozmaitsze siły i czynniki zewnętrzne próbują odciągnąć człowieka od tego zamiaru. Twórcy filmu przez swój przekaz chcieli pokazać, że odwaga, którą wykazały się tytułowe Bezpańskie Orły w sytuacjach ekstremalnych, może stać się wzorem i zachętą dla współczesnych młodych pokoleń. Jednym z podstawowych elementów skautingu jest duch przygody. Był to także istotny element dla poprzednich pokoleń skautów, którzy bez względu na okoliczności starali się zachować owego zdrowego ducha przygody – szczególnie w chwilach najbardziej mrocznych i smutnych⁷², co może być cenną lekcją dla współczesnych młodych i co powinno inspirować ich do przyjmowania postawy odważnej i pełnej męstwa.

Kontynuując rozważania dotyczące problematyki obecności młodych w świecie, należy

⁷² K. Ołdakowski, *Dziennik Radia Watykańskiego*, Program Pierwszy Polskiego Radia, 22.01.2019.

zaznaczyć, że mają oni coraz większą świadomość tego, iż mogą mieć zasadniczy wpływ na liczne aspekty życia społecznego, kulturowego i politycznego. Jak zauważył kardynał Farel – watykański prefekt Dykasterii do spraw Świeckich, Rodziny i Życia – mają oni „energię, pragnienie oraz chęci, aby ten świat, który wydaje się zmęczony i niezdolny do odnowy, uczynić lepszym”⁷³. Pragną odgrywać główną rolę w przemianie świata, dostrzegając niesprawiedliwość i nierówność. Mają odwagę i aspirację do tego, aby wychodzić na zewnątrz i podejmować działania. „Nie chcą już dłużej cierpieć z powodu różnego rodzaju prześladowań, ale domagają się bezpieczeństwa, zrozumienia i współodczuwania. Dzisiejszy świat jest pełen indywidualizmu, materializmu i izolowania się, stąd potrzeba większego szacunku, współczującej miłości oraz wzajemnego zrozumienia”⁷⁴.

Wbrew standardom narzucanym przez różne środowiska antyspołeczne młodzi pragną więcej od siebie wymagać i nie są zafascynowani zbyt łatwym życiem. Potrzebują wyzwań. Nie chcą brać udziału w grze, w której zawsze wygrywają bez podjęcia wysiłku. Trudność towarzysząca wyzwaniu jest dla nich znacznie bardziej atrakcyjna niż świadomość, że osiągną swój cel bez wkładu własnego i bez porażek oraz bez trudu i potknięć⁷⁵. Młody dorosły, jeśli zbyt łatwo otrzymuje wszystko od życia, od przesadnie troszczących się rodziców, którzy wyręczają go w wielu dziedzinach, jest zahamowany w swym rozwoju. Prowadzi to bowiem do odarcia go z pragnień, a zarazem wyposażenia w nieumiejętność czekania, cierpliwości i nadziei⁷⁶. Wydaje mu się, że już wszystko wie. Takim podejściem skazuje się na pozbawienie pragnień i marzeń. Taka postawa prowadzi z kolei do smutku i utraty poczucia sensu życia. Tacy ludzie są „zasadniczo znudzeni i nudni, którzy zanudzają innych”⁷⁷. Dlatego ważne jest, aby sami stawiali czoła życiowym wyzwaniom. Aby potrafili rozwinąć skrzydła i podążać ku wielkiej życiowej przygodzie. Istotne jest więc, by na trudności wypełniające życie spojrzeli jako na prawdziwą przygodę i szansę na przezwycięzenie niekorzystnej sytuacji, w której się znajdują, a nie jak na coś, co blokuje, niszczy lub powstrzymuje⁷⁸. Jednocześnie współczesna młodzież wyposażona w swoisty „instykt zmiany” stanowi ważny czynnik dynamiki

⁷³ K. Ołdakowski, *Dziennik Radia Watykańskiego*, Program Pierwszy Polskiego Radia, 23.01.2019.

⁷⁴ Tamże.

⁷⁵ A. Alter, *Uzależnienia 2.0. Dlaczego tak trudno się oprzeć Nowym technologiom*, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego: Kraków 2018, s. 169.

⁷⁶ Franciszek, *Udienza generale*, Rzym 27.09.2017...

⁷⁷ Franciszek, *Czuwanie z młodzieżą uczestniczącą w XXXI Światowych Dniach Młodzieży*, Kraków, 30.07.2016, https://www.vatican.va/content/francesco/pl/speeches/2016/july/documents/papa-francesco_20160730_polonia-veglia-giovani.html (02.12.2022).

⁷⁸ Franciszek, *Viaggio apostolico in Kenya, Uganda e nella Repubblica Centrafricana. Incontro con i giovani*, Nairobi, 27.11.2015, https://www.vatican.va/content/francesco/pl/speeches/2015/november/documents/papa-francesco_20151127_kenya-giovani.html (04.10.2022).

społecznej i posiada funkcję odmładzania społeczeństwa. Niewątpliwie jest ona bezcennym kapitałem społecznym i nadzieją na lepsze jutro⁷⁹.

Obecne w młodzięczych ideałach i marzeniach treści tych wyobrażeń, pragnień i nadziei są bardziej lub mniej realistyczne i różny jest stopień ich realizacji. Młodzi pragną zintegrować je z realnymi celami i dążeniami, niektóre z nich poddając modyfikacji, dokonując reinterpretacji ich znaczenia dla własnego życia w następstwie konfrontacji z rzeczywistością⁸⁰. Chcą przyczynić się do wprowadzania na poziomie globalnym wielkich przemian służących odnowie świata, w który wchodzi ze swoimi młodzięczymi pomysłami. Zastany świat traktują jako swój dom, jako miejsce, w którym dalej będą wzrastać, dążyć do doskonałości i budować nową, prospołeczną cywilizację. Zależy im na „nawróceniu” ekologicznym oraz na podejmowaniu konkretnych działań w zakresie pomocy uchodźcom i migrantom⁸¹. Coraz chętniej spotykają się ze sobą pod przewodnictwem autorytetów, aby dyskutować o tym, co mogą zrobić dla „schorowanego” świata, aby był on bardziej przyjazny do mieszkania.

Dla papieża Franciszka angażowanie się ludzi młodych we wszystkie wymiary otaczającej ich rzeczywistości jest niezwykle istotne. W tym kontekście ważkim problemem staje się konieczność wyraźnego dostrzegania faktu, że świat potrzebuje młodych jako tych, którzy mają do zaoferowania cenne wartości. Będąc ciągle w drodze, podążają nią kierowani marzeniami. Świat zaś może zmienić się tylko wtedy, gdy młodzi ludzie są w drodze i pośpiesznie nią kroczą – idąc za swym powołaniem i powierzoną im misją. Będąc w nieustannym ruchu i mając coś do powiedzenia innym, mogą patrzeć w przyszłość, podejmując ryzyko, „nie przechodząc na emeryturę w wieku dwudziestu lat i nie siedząc na wygodnej kanapie”⁸². Ojciec Święty zapewnia młodych, że dorośli ich potrzebują, aby się od nich nauczyć żyć razem w różnorodności, w dialogu, w postrzeganiu wielokulturowości nie jako zagrożenia, lecz jako szansy, gdyż to właśnie młodzi są możliwością przyszłości. Dlatego społeczeństwo odczuwa potrzebę uczenia się od młodych i dostrzegania faktu, że zdecydowanie łatwiej jest budować mosty, niż wznosić mury⁸³.

Uczestnictwo w grupie, szczególnie rówieśniczej, wpływa na dojrzewanie osobowości

⁷⁹ E. Krawczak, *Na rozdrożu. Młódzież wobec wyborów życiowych*. w: *Psychologiczne i społeczne dylematy młódzieży XXI wieku*, red. G. E. Kwiatkowska, M. Filipiak (red.), Wyd. UMCS: Lublin 2009, s. 39.

⁸⁰ S. Steuden, *Czynniki dynamizujące rozwój osobowy*, s. 64.

⁸¹ Tamże.

⁸² Franciszek, *Veglia di preghiera in preparazione alla Giornata Mondiale della Gioventù*, Watykan, 08.04.2017, https://www.vatican.va/content/francesco/it/speeches/2017/april/documents/papa-francesco_20170408_veglia-preparazione-gmg.html (05.12.2023).

⁸³ Franciszek, *Czuwanie z młódzieżą uczestniczącą w XXXI Światowych Dniach Młódzieży...*

młodego człowieka. To bowiem na tym etapie wzrastania dostrzega on własną odrębność, a co się z tym wiąże – pragnie być sobą, doświadczać poczucia własnej tożsamości oraz mieć pewność, że w sytuacji niepewności i zagubienia będzie miał wsparcie w kimś, kto nie jest zagrożeniem dla jego autonomii⁸⁴. Relacje te powinny być partnerskie, bez wywyższania się jednych ponad drugimi, bez szykanowania innych celem dowartościowania własnej osoby. Kładzie na to nacisk Papież, gdy zwracając się do członków organizacji *Scholas Occurrentes*, podkreśla, jak szkodliwe dla relacji jest umniejszanie czyjejś godności. Franciszkowi bardzo zależy na tym, aby młodzi odkrywali swą godność bez uciekania się do podważania czy umniejszania godności innych osób. W znalezieniu swojej godności widzi on drogę dialogu i refleksji. Należy się przy tym wyzbyc pokusy szykanowania innych, co jest spowodowane chęcią dowartościowania się kosztem osób szykanowanych. Nie wolno więc patrzeć na kogoś z góry, chyba że w celu „pochylenia się nad kimś potrzebującym pomocy, aby wyciągnąć do niego dłoń i pomóc mu wstać”⁸⁵. Pojawiające się wśród młodzieży szykany i zastraszanie świadczą o ubóstwie tożsamości osób atakujących. Jedynym sposobem na zapobieganie takim zachowaniom jest dzielenie się, wspólne życie, dialog, słuchanie drugiego, poświęcenie sobie nawzajem czasu. Takie działanie pozwala nawiązywać relacje. Nie należy zatem bać się rozmowy, gdyż każdy ma coś dobrego do zaoferowania drugiemu oraz posiada możliwość otrzymania czegoś dobrego od drugiego. Jest to dialog, który czyni ludzi równymi w swej różnorodności⁸⁶.

Dzisiejsi młodzi są bardziej niż młodzi ludzie poprzednich pokoleń wrażliwi na problemy klimatyczne i ogólnie na środowisko, na co wskazał Franciszek w rozmowie z Thomasem Leoncinim, która została zawarta w publikacji pod tytułem *Bóg jest młody*. Po raz kolejny podkreślając, że pokłada w młodych pokoleniach dużą ufność, Papież zauważa jednocześnie, iż współcześni młodzi dysponują liczniejszymi od swych poprzedników środkami, aby zdać sobie sprawę z powagi sytuacji. Internet, za pośrednictwem którego można się wzajemnie uwrażliwiać i dostarczać informacji również osobom gorzej sytuowanym, okazuje się w tym przypadku błogosławieństwem⁸⁷.

Wielu młodych, idąc za papieskim wezwaniem, podejmuje konkretne działania. Warto

⁸⁴ J. Zimny, *Ku przyszłości z młodzieżą*, w: *Bezpieczna młodość*, A. Rynio, E. Juško (red.), Wyd. „Drukarz”: Tarnów 2011, s. 56., s. 59.

⁸⁵ Franciszek, Videomessaggio ai partecipanti alla conferenza online – promossa dalla fondazione Scholas Occurrentes, Watykan, 21.06.2019, <https://www.vatican.va/content/francesco/it/events/event.dir.html/content/vaticanevents/it/2019/6/21/videomesaggio-scholasoccurentes.html> (07.12.2023).

⁸⁶ Tamże.

⁸⁷ Franciszek, *Bóg jest młody, Rozmowa z Thomasem Leoncinim*, Wyd. Znak: Kraków 2018, s. 82.

jednak zaznaczyć, że dla znacznej części młodzieży ten apel był jedynie swoistym przypomnieniem, gdyż już wcześniej angażowała się w różnorodne dzieła na rzecz drugiego człowieka. Duża część tych inicjatyw prowadzona jest niezależnie od nawoływania autorytetów. Ogromne rzesze młodych angażują się w niezliczone dzieła wolontariatu z potrzeby serca lub też z czystej chęci pomagania najbardziej potrzebującym. Fakt, że zwołanie kongresu zatytułowanego *Nawrócenie ekologiczne w praktyce* zbiegło się ze Światowymi Dniami Młodzieży w rejonie świata, którego ten kongres dotyczył i któremu poświęcony był mający miejsce niedługo potem synod biskupów Amazonii, świadczyć może o wierze pokładanej w sprawczość młodzieży w tak ważnych kwestiach. Można dostrzec tu kontynuację papieskiej myśli zawartej w encyklice *Laudato si*, zgodnie z którą biskupi i pozostali ludzie odpowiedzialni za Kościół zostali zaangażowani we wdrożenie papieskich zaleceń. W odezwie uczestników panamskiego ŚDM skierowanej do przywódców politycznych oraz do odpowiedzialnych za różne światowe instytucje zostali oni wezwani do solidarności z Papieżem czy wręcz do udzielenia odpowiedzi na papieskie nauczanie o ekologii. Poprzez wystosowanie tego dokumentu młodzi pragnęli zachęcić odpowiednie władze do poważnego podjęcia tematu nawrócenia ekologicznego poprzez programy edukacyjne oraz formacyjne na wszystkich poziomach, a także poprzez realizację różnych inicjatyw podkreślających wymiar ekologiczny wiary oraz obchodzenie dnia dla stworzenia. Za ważne uznali oni nawrócenie stylu życia, aby był on pełen prostoty i umiaru⁸⁸.

W odezwie tej młodzi autorzy postulowali również potrzebę osiągnięcia 100% energii odnawialnej oraz redukcję gazów cieplarnianych do poziomu 1,5%, w myśl porozumienia z Paryża z 2015 roku. Odnieśli się też do problemu migracji, wzywając do podjęcia konkretnych działań w duchu ustaleń paktu globalnego dotyczącego migracji. Postulowali także potrzebę zaangażowania się świata w troskę o zachowanie do 2030 roku przynajmniej 30% ekosystemu planety ze szczególnym uwzględnieniem ludów tubylczych, które żyją w regionach najbardziej bogatej biosfery, zapewniając im jednocześnie powszechny dostęp do wody pitnej i ochronę puszczy amazońskiej jako płuc planety. Odnosząc się do ekonomii, postulowali o integralny rozwój przełamujący współczesny mit ciągłego materialnego postępu oraz paradygmat nieograniczonego wzrostu⁸⁹.

⁸⁸ *ŚDM w Panamie: nawrócenie ekologiczne w praktyce*, <https://m.niedziela.pl/artukul/40435/SDM-w-Panamie-nawrocenie-ekologiczne-w>, (23.01.2019).

⁸⁹ Tamże.

Nazywając młodych rzemieślnikami przyszłości, Papież uwypuklił ich trzy współistniejące pragnienia: pragnienie piękna – praktykowane poprzez uprawianie muzyki, teatru, malarstwa, czyli rzeczy związanych z pięknem; pragnienie życzliwości – kochając dobroć, będąc dobrym (ta dobroć jest „zaraźliwa”, pomaga wszystkim innym); pragnienie prawdy – szukając tej prawdy (Bóg jest prawdą, której należy poszukiwać). Te trzy pragnienia należy przenieść do przyszłości i przygotować przyszłość poprzez piękno, dobroć i prawdę. Nie mogą w tym przeszkodzić lenistwo i smutek, zauważane u tak wielu młodych, ani „odrzućcie, które ma miejsce, gdy utrudnia im się dostęp do pracy, edukacji, gdy pozbawia się ich możliwości podążania za ideałami, których osiągnąć nie mogą, gdy zmusza się ich do uchodźstwa”⁹⁰.

Charakterystyczną cechą młodych ludzi jest robienie wokół siebie zamieszania, swoistego hałasu, rabanu – jak określił to Papież na Światowych Dniach Młodzieży w Rio de Janeiro, posyłając ich w świat. Franciszek dostrzega w tym ogromną zaletę młodości oraz wielką szansę na skuteczność ich działań w świecie. Jest to bowiem hałas radości, życzliwości i prawdy. Taki, który wywołuje pozytywne zmiany w społeczeństwie pomimo usilnego sprzeciwu wielu osób chcących zachować dotychczasowy status quo – niewnoszący niczego konstruktywnego, utrzymywany zaś wyłącznie dla własnej wygody i motywowany lenistwem. Również w tym celu (a często przede wszystkim), aby zniechęcić młodych do podążania obraną przez siebie drogą⁹¹. Owa stagnacja ma na celu zahamowanie młodych ludzi idących drogą dobra i piękna po to, by móc ich następnie podporządkować swoim wpływom i uzależnić ich od siebie, aby móc ich następnie „karmić” narzuconymi „dobrami” konsumpcjonizmu oraz zaspokajać ich sztucznie stworzone w tym celu potrzeby. Widząc w młodzieży ogromny potencjał do przeprowadzania rewolucyjnych zmian w swych środowiskach, zarówno kościelnych, jak i wszystkich innych, Franciszek dostrzega i wysoko ceni tę młodzieńczą determinację podążania pod prąd. Głęboko wierzy w odwagę młodych i umiejętność przeciwstawiania się szkodliwym działaniom wymierzonym w nich. Ta zaś uzdalnia ich do powiedzenia *nie* narkotekom, alkoholowi i innym uzależnieniom. To wszystko po to, by sprzeciwiając się niszczycielskiej cywilizacji, mogli być zdolni do budowania świata opartego na wartościach piękna, dobra i prawdy⁹².

Współcześni młodzi chętnie biorą udział w spotkaniach, na których omawia się zagadnienia dotyczące sytuacji społecznej, politycznej i gospodarczej świata. Pod przewodnictwem różnych

⁹⁰ Franciszek, *Veglia di preghiera in preparazione alla Giornata Mondiale della Gioventù*.

⁹¹ Franciszek, *Saluto al pellegrinaggio dei giovani della diocesi di Piacenza-Bobbio*.

⁹² Tamże.

organizacji, stowarzyszeń, związków czy innych grup społecznych spotykają się w różnych częściach globu po to, aby wspólnie podejmować najważniejsze decyzje dotyczące obszaru ich funkcjonowania. Ludzie ci z równym zapałem angażują się w prospołeczne inicjatywy. „Okrągły stół młodych mieszkańców Afryki” mający miejsce w Kigali w lipcu 2019 roku, będący pomysłem Jezuickiej Konferencji Afryki i Madagaskaru oraz afrykańskich organizacji młodzieżowych, zgromadził 250 młodych delegatów z całego kontynentu, których celem była refleksja nad przyszłością Afryki. Delegatami byli laureaci konkursu młodzieżowego na esej pod tytułem *Afryka, której chcemy*. Aby jeszcze lepiej przygotować młodych do dyskusji, spotkanie poprzedzone zostało szkoleniem na temat przywództwa. Ogólnym celem okrągłego stołu było wzmocnienie umiejętności przywódczych młodych Afrykanów. Próbowano zainspirować młodzież do działania na rzecz ich ojczyzn, wzmocnić więzi między przyszłymi przywódcami Afryki i sprawić, że przyszłe pokolenia będą lepiej współpracowały na rzecz jedności i pokoju. Miało to również pomóc młodzieży we wspólnym zrozumieniu wizji kontynentu. Wydarzenie to pokazało, że zmiany siebie oraz miejsca, w którym żyją na lepsze są zadaniami niezwykle istotnymi dla młodych ludzi⁹³.

Za równie doniosły przykład posłużyć może IV Seminarium Katolickiej Młodzieży Akademickiej, podczas którego w nigeryjskiej stolicy Niamey w 2018 roku młodzi omawiali problemy dotyczące dialogu międzyreligijnego i fundamentalizmu. Młodzież akademicka, która na spotkanie przybyła z Nigru, Burkina Faso i Beninu, uczestniczyła w seminarium składającym się z konferencji, dyskusji panelowych oraz dzielenia się wiarą w grupach. Młodzi składali również wizyty w szpitalach i więzieniach. Spotkanie dawało ponadto okazję do pogłębionej refleksji na temat poważnych problemów dotyczących wchodzenia młodych osób w dorosłość w kluczu trzech słów: *widzieć – ocenić – działać*. Celem tego było dostrzeżenie świata takim, jaki jest – z jego radościami i konfliktami, a także nauczenie się oceniania go w sposób uczciwy i sprawiedliwy po to, by móc następnie odpowiedzieć na wszelkie wyzwania według ewangelicznych zasad⁹⁴.

Papieskie zaproszenie do wzięcia udziału w spotkaniu młodych ekonomistów oraz przyszłych ekonomistów spotkało się z dużym zainteresowaniem. Wstępnie na owo zaproszenie odpowiedzieli młodzi z kilkudziesięciu krajów, deklarując tym samym chęć wzięcia udziału w wydarzeniu zatytułowanym „Ekonomia Franciszka”, które z woli Ojca Świętego miało się odbyć w Asyżu w marcu 2020 roku. Jednakże skutek rozpowszechnienia

⁹³ P. Pasierbek, *Dziennik Radia Watykańskiego*, Program Pierwszy Polskiego Radia, 01.08.2019.

⁹⁴ Tamże.

się pandemii Covid-19 przełożono je na październik tego samego roku i tym razem się ono odbyło. Spotkanie dedykowano młodym przedsiębiorcom i studentom kierunków związanych z finansami i ekonomią, którzy poprzez swoją wiedzę i pracę zawodową pragną zaangażować się w zmienianie współczesnego świata zgodnie z Ewangelią. To właśnie im winna towarzyszyć stale świadomość, że ich „uniwersytety, przedsiębiorstwa i organizacje są warsztatami nadziei dla wytyczania nowych dróg rozumienia ekonomii i postępu, dla zwalczania kultury marnotrawienia, dla oddania głosu tym, którzy nic nie posiadają i dla proponowania nowych stylów życia”⁹⁵. Wydarzenie to miało stanowić swoiste zawarcie „paktu” pomiędzy samymi młodymi oraz młodymi a Stolicą Piotrową, który promowałby proces globalnej przemiany. Jego skutkiem winno być realizowanie marzenia o nowym humanizmie. W dziele tym uczestniczyć mogli nie tylko wierzący, ale także wszyscy inni ludzie, bez względu na wiarę i narodowość, którzy zainspirowani są ideą braterstwa i ukierunkowani przede wszystkim na biednych oraz wykluczonych. Uczestnicy spotkania wzięli udział w warsztatach i konferencjach z udziałem między innymi wybitnych przedsiębiorców i ekonomistów⁹⁶.

Na uwagę zasługują również obrady Powszechnego Parlamentu Młodzieży, które odbyły się na Papieskim Uniwersytecie w Salamance pod hasłem „W budowie”. 120 osób z 22 krajów świata podejmowało wspólne decyzje na rzecz nowej cywilizacji. Młodzi z Ameryki, Afryki, Azji i Europy szukali odpowiedzi na pytania: Jak żyć w pokoju i dla pokoju?; Jak dialogować?; W jaki sposób podejmować decyzje razem?. To wszystko zaś po to, aby móc lepiej poznać rzeczywistość, zastanowić się głębiej nad przyczynami i konsekwencjami obecnego stanu rzeczy oraz przedstawić konkretne propozycje w celu budowania i promowania pokoju. Delegaci obradowali w komisjach nad propozycjami, które trafiły do parlamentu z 30 krajów świata. Na zakończenie obrad ogłoszony został specjalny manifest, który wskazywał konkretne kierunki działania⁹⁷.

Dla wielu młodych ważnym aspektem ich rozwoju duchowego, ale także czynnikiem kształtującym ich życiowe pragnienia, jest udział w pielgrzymkach, z których obecnie coraz większa ilość jest dedykowana właśnie im. Spośród corocznych wydarzeń pątniczych wskazać należy chociaż niektóre z nich. I tak w 2018 roku, w ostatnich tygodniach lipca, 350 młodych Hiszpanów pielgrzymowało z Madrytu do Santiago de Compostela. Pielgrzymka odbyła się pod hasłem „Słuchaj, odpowiedz, idź”. Młodzi odwiedzili trzy ważne sanktuaria Hiszpanii⁹⁸.

⁹⁵ <https://ekai.pl/search/Ekonomia+Franciszka/https://ekai.pl/search/Ekonomia+Franciszka/> (07.02.2020).

⁹⁶ Tamże.

⁹⁷ P. Pasierbek, *Dziennik Radia Watykańskiego*, Program Pierwszy Polskiego Radia, 01.08.2019.

⁹⁸ K. Ołdakowski, *Dziennik Radia Watykańskiego*, Program Pierwszy Polskiego Radia, 29.07.2019.

W młodzieżowej pielgrzymce do Asyżu, która odbyła się na początku sierpnia po raz XXXVIII, wzięło udział półtora tysiąca młodych Włochów, Chorwatów i Austriaków. Trwała ona dziesięć dni i skupiała młodzież związaną z duszpasterstwem prowadzonym przez franciszkanów. Doświadczenie pielgrzymki i związanego z tym wysiłku pomogło młodym ponownie odkryć w sobie pokłady energii i pomysłów oraz spojrzeć na swe marzenia z innej perspektywy. Tego typu wydarzenie uzdalnia tych ludzi do życia ważnymi wartościami, takimi jak: prawość, otwarcie na innych i braterstwo. I choć później zdarza się, że część z nich wraca do swoich przyzwyczajzeń, trosk i kłopotów, a także nie zawsze potrafi zaangażować się w służbę innym, to niniejsze doświadczenie pozostawia w nich swoiste ziarno, które wzrasta⁹⁹.

Na duchową formację ludzi młodych znaczący wpływ mają ich spotkania pod sztandarem Ewangelii i krzyża. Kilka razy w roku, w wielu miejscach na świecie organizowane są tego typu spotkania. Młodzi nie tylko chętnie w nich uczestniczą, ale także usiłują wnieść swój wkład w budowanie społeczeństwa kierującego się moralnymi i etycznymi zasadami. Inicjatywy te mają wymiar lokalny, kontynentalny lub globalny. Co więcej – zdarza się dość często, że na świecie jednocześnie lub niemalże w tym samym czasie prowadzone są spotkania. W sierpniowym zgromadzeniu pod przewodnictwem Papieża, które odbyło się w 2018 roku, udział wzięło 70 tysięcy młodych osób. Zgromadzili się oni w rzymskim starożytnym cyrku Maksencjusza na dwa dni modlitwy, spotkań, słuchania muzyki i bycia razem. Wydarzenie zorganizowała Konferencja Episkopatu Włoch pod hasłem „Przez 1000 dróg”. Ojciec Święty poprowadził dla młodych modlitewne czuwanie oraz odpowiedział na szereg postawionych mu przez młodzież pytań. Spotkanie zakończyło się Eucharystią pod przewodnictwem Papieża i biskupów oraz niedzielą modlitwą Anioł Pański¹⁰⁰.

W sierpniu 2018 roku, w Hong Kongu miało miejsce kolejne spotkanie młodzieży. Przygotowała je ekumeniczna wspólnota z Taizé. Wydarzenie to zostało potraktowane jako znak wiary, nadziei i miłości dany po to, aby umacniać sprawiedliwość, pojednanie i pokój we współczesnym świecie, a w szczególności w miejscu, w którym to spotkanie się odbyło. Uczestniczyła w nim młodzież z wielu krajów Azji, a także z innych kontynentów. Program wydarzenia obok modlitwy zawierał warsztaty z udziałem osób starszych, działających w organizacjach międzynarodowych czy we wspólnotach chrześcijańskich¹⁰¹.

⁹⁹ K. Ołdakowski, *Dziennik Radia Watykańskiego*, Program Pierwszy Polskiego Radia, 26.07.2018.

¹⁰⁰ K. Ołdakowski, *Dziennik Radia Watykańskiego*, Program Pierwszy Polskiego Radia, 11.08.2018.

¹⁰¹ K. Ołdakowski, *Dziennik Radia Watykańskiego*, Program Pierwszy Polskiego Radia, 13.08.2018.

W Seulu w tym czasie odbywały się IV Dni Młodzieży Koreańskiej pod hasłem „To Ja jestem, nie bójcie się”. W wydarzeniu tym wzięło udział niespełna dwa tysiące młodych Koreańczyków z szesnastu diecezji. Młodzi wymieniali się doświadczeniami, umacniali wzajemnie w wierze oraz poszukiwali odpowiedzi na wołanie, które kieruje do nich Chrystus. Program spotkania, który wzorowany był na spotkaniach Światowych Dni Młodzieży, zawierał między innymi: wspólnotowe Eucharystie, pielgrzymki do ważnych miejsc kultu – jak na przykład do sanktuarium męczenników koreańskich, katechezy głoszone przez biskupów oraz koncerty. Odbywały się też wspólne czuwania modlitewne w duchu wspólnoty z Taizé prowadzone przez jej przeora¹⁰².

Młodzież dawała świadectwo żywej wiary i ogromnego zaangażowania w życie Kościoła i społeczeństwa. Ponadto przeprowadziła swoisty rachunek sumienia z tego, co pozostało z pielgrzymki Ojca Świętego do tego kraju w 2014 roku, w czasie Azjatyckich Dni Młodzieży. Po wizycie tej powstało bowiem krajowe centrum młodzieży łączące młodych z całej Azji. Młodzi Koreańczycy postrzegani są jako ludzie bardzo odważni, będący nadzieją na jedność Północy z Południem oraz zaczynem i nową siłą¹⁰³.

W tym samym czasie w Rostkowie na Mazowszu tysiące młodych spotkało się, aby upamiętnić 450-tą rocznicę śmierci świętego Stanisława Kostki. Wzięli oni udział między innymi w koncercie ewangelizacyjnym i w Eucharystii w intencji młodzieży oraz synodu biskupów, który był poświęcony młodzieży, a także w intencji powołań do życia konsekrowanego¹⁰⁴.

Kilka dni wcześniej ponad dwa tysiące młodych Piemontczyków spotkało się w Turynie, aby oddać cześć Całunowi Turyńskiemu podczas przygotowanego w tym celu czuwania. Wydarzenie to poprzedziły piesze pielgrzymki, które wyruszyły z różnych miejsc regionu. Przygotowano na tę okazję specjalne materiały dydaktyczne, aplikacje mobilne a także e-booki poświęcone historii oraz duchowemu i kościelnemu znaczeniu Całunu. Z kolei w czasie pielgrzymki młodzi mieli okazję do spotkań z mieszkańcami regionów, przez które przechodzili. Ponadto włączali się oni w pomoc osobom starszym i potrzebującym. Następnie udali się do Rzymu, aby z rówieśnikami z całych Włoch wziąć udział w spotkaniu z papieżem Franciszkiem¹⁰⁵.

¹⁰² Tamże.

¹⁰³ K. Ołdakowski, *Dziennik Radia Watykańskiego*, Program Pierwszy Polskiego Radia, 18.08.2018.

¹⁰⁴ K. Ołdakowski, *Dziennik Radia Watykańskiego*, Program Pierwszy Polskiego Radia, 20.08.2018.

¹⁰⁵ K. Bronk, *Dziennik Radia Watykańskiego*, Program Pierwszy Polskiego Radia, 10.08.2018.

Do szczególnych miejsc młodzieżowych spotkań należy Medziugorie – sanktuarium w Bośni i Hercegowinie, miejsce domniemanych objawień maryjnych. Od przeszło trzydziestu lat co roku odbywa się tu Międzynarodowy Festiwal Młodych gromadzący około pięćdziesięciu tysięcy uczestników przybyłych z różnych zakątków ziemi. Poszukują oni autentycznych wartości i sensu życia. Podczas sierpniowego festiwalu arcybiskup Sarajewa przywołał wyniki niedawnych europejskich badań, które wskazywały na to, że młodzież wysoko ceni sobie odnalezienie tych wartości jako swego „ja”. Obok takich wartości, jak rodzina, przyjaźń, bezpieczeństwo materialne, wiara, cel życia i duchowość jest to jeden z głównych obiektów pragnień młodego pokolenia. W tym miejscu młodzi przeżywają wspólnotę w wierze, nawiązują przyjaźnie, ale także doświadczają wewnętrznego uzdrowienia z ran, jakie zadawały im bolesne wydarzenia.

Innym przykładem poszukiwań z zakresu duchowości może być sytuacja młodych Wietnamczyków, którzy szczególnie w ostatnich latach poszukują dróg życia monastycznego, wpisując się tym samym w stare tradycje buddyjskie i taoistyczne, wśród których wyrosli. O decyzji wstąpienia do klasztoru prowadzonego w tym kraju przez opactwa cysterskie decyduje również trudna przeszłość oraz prześladowania, które zachęcają do wyboru radykalnego stylu życia.

Sytuacja rozdartego i podzielonego świata, w którym globalizacja doprowadziła do nowych rozłamów, a liberalizm wyzbył się stosownych mechanizmów kontrolnych, w ogromnym stopniu negatywnie wpływa na młodych ludzi próbujących odnaleźć się w świecie poprzez kreowanie określonych postaw¹⁰⁶. Jednym ze współczesnych zagrożeń jest dominacja różnych utylitarystycznych ideologii.

Nadzieja, radość, walka, cierpienie, upadki i powstania prowokują każdego człowieka do dania odpowiedzi na podstawowe pytanie o sens wszystkiego, co go otacza oraz tego, kim on sam jest. Wnikając w siebie, człowiek uświadamia sobie, że prawdziwą potrzebą bytu ludzkiego jest rozwój sfery duchowej, w której religia jest odpowiedzią na najgłębsze oczekiwania człowieka. Zainteresowanie religią wśród współczesnej młodzieży jest tylko pozornie uśpione. Należy pamiętać, iż nie wystarcza już jedynie wiara tradycyjna i sakralna, lecz potrzebna jest także dogłębna motywacja skłaniająca do opowiedzenia się za chrześcijaństwem.

¹⁰⁶ J. Mastalski, *Samotność*, s. 5.

2.2.2. Poszukiwanie autorytetów, otwartość na samowychowanie

Autorytet stanowi dla młodych z reguły osoba, która cieszy się ich zaufaniem, jest dla nich wzorem do naśladowania oraz ma wpływ na ich zachowanie i myślenie. W okresie młodzieńczym, który u swego początku nacechowany jest nastoletnim buntem i dalej – również na etapie wchodzenia w dorosłość – młodzi poszukują autorytetów prawdziwych i bezkompromisowych. Z łatwością wyczuwają wszelki fałsz i niezgodność słów z czynami. Uczą się rzeczywistości od dorosłych poprzez obserwację i naśladowanie. W wychowaniu młodzieży niezwykle ważne są jej spotkania z osobami znaczącymi, które mają niepodważalną wartość, szczególnie dlatego, że owe osoby „ze względu na swoją wiarygodność godne są uznania, a mając świadomość swej misji wychowawczej wypełnianej swoim własnym życiem, z taktem i wyczuciem pobudzają innych do własnego rozwoju”¹⁰⁷. Spotkania te sprzyjają refleksji młodego człowieka nad swym życiem. To zaś może prowadzić do zmiany myślenia, uczucia i postępowania. Odbywa się to na drodze internalizacji norm, zasad i wartości obecnych w życiu osób znaczących¹⁰⁸.

Pożądaną jest, aby osoby będące lub mające zostać dla młodych ludzi autorytetami, odczuwały silną potrzebę dobrego samowychowania, a ponadto były wyposażone w odpowiednie cechy i predyspozycje. Ich otwartość na innych i wrażliwość na potrzeby młodych osób pomoże im dostrzegać tak często występujące młodzieńcze osamotnienie, bunt i zdesperowanie. Istotne jest, by ludzie ci pomagali młodzieży przełamywać niedojrzałe antagonizmy przejawiające się w odsuwaniu się od starszych „w przekonaniu, że sami znajdują to, czego własny dom i szkoła im nie dały”¹⁰⁹. Powinni towarzyszyć młodzieży „szanując jednocześnie ich szczególne charyzmaty i pomagając im formować się według linii programowych, które ci sobie wyznaczają”¹¹⁰.

Pojawiający się w młodości „konflikt pomiędzy wymaganiami społeczno-moralnymi a doznawanymi osobiście przez jednostkę wartościami”¹¹¹ polega na budowaniu „osobistego systemu wartościowań z wartościami wspólnymi dla grupy, do której osoba przynależy”¹¹². Na to nakładają się rozmaite sploty stosunków społecznych oraz różnorakie prądy społeczne i ideologiczne oddziałujące na młodych. Współcześni młodzi często posiadają nadmiernie

¹⁰⁷ A. Rynio, *Integralne wychowanie w myśli Jana Pawła II*, Wyd. KUL: Lublin 2004, s. 191.

¹⁰⁸ Tamże, s. 197.

¹⁰⁹ Tamże.

¹¹⁰ J. Zimny, *Ku przyszłości z młodzieżą*, s. 54.

¹¹¹ A. Lendzion, *Kryzysy rozwoju psychospołecznego*, s. 111.

¹¹² Tamże.

rozwinętą pewność siebie, co wraz z pojawiającą się chęcią zaimponowania środowisku koleżeńskiemu popycha ich do negowania doświadczenia osób starszych i traktowania ich jako przestarzałych, nieprzystających do współczesności. Takie podejście skutkuje odrzuceniem autorytetu osób starszych, któremu można zaufać i który ma zdolność niesienia pomocy, dawania życiowych wskazówek czy dzielenia się bezinteresowną życzliwością¹¹³.

Poszukiwanie autorytetu przez młodego człowieka oraz – co za tym idzie – chęć podążania za pewnymi określonymi wartościami w swym życiu (obejmująca poznanie i przyswojenie tychże) wyrasta na gruncie określonego kontekstu społeczno-kulturowego, w którym jednostka jest zanurzona. Podstawowe obszary życia, takie jak: przestrzeń relacji międzyludzkich, zakres oddziaływania na otoczenie, sfera osiągnięć czy obszar własnego samopoczucia w pewnym stopniu wpływają na budowanie systemu wartości osoby. Współczesna młodzież jest uczestnikiem fazy wielkich przemian społeczno-kulturowych, które generują pewne napięcia. Wielu dorosłych ma trudności ze znalezieniem właściwej drogi w dzisiejszym spluralizowanym świecie. Z kolei wymuszanie na młodych szybkiego określania siebie w aspekcie wielu wymiarów tożsamości, takich jak: wykształcenie, zawód, seksualność, kulturowość, religijność, polityczność i tym podobnych poważnie wpływa na ich zagubienie, gdyż nie są oni jeszcze psychicznie i duchowo gotowi do podejmowania tego typu wyzwań.

Obecnie wiele środowisk mocno podważa rolę autorytetów. Zależy im bowiem na tym, aby młodzież była podatna na manipulacje i łatwa do sterowania, dzięki czemu przyjmowane będą przez młodych określone postawy służące tym środowiskom. Jak wyraziła to Alina Rynio w wywiadzie dla telewizji Trwam, „chodzi o to, byśmy zastanawiali się, jak to jest z autorytetem ludzi nieprzeciętnych i abyśmy pytali czy w ogóle istnieją autorytety, komu zaufać, komu zawierzyć, jeśli depcze się w ich świętości”¹¹⁴.

Spotkanie młodego człowieka z osobą będącą autorytetem prowadzi (a przynajmniej powinno) do weryfikacji postaw i wyborów, jakich ten dokonuje. Osoba-autorytet mając bogatą świadomość rzeczywistości, w jakiej wzrasta i rozwija się człowiek, umiejętnie mu ją tłumaczy. Rozumiejąc i odczuwając życiowe doświadczenia, z którymi sama się zetknęła oraz osobowe aspiracje i oczekiwania młodych, przyczynia się do budowania w nich doświadczenia spójności jako ciągłości i stabilności życia. Wywiera istotny wpływ na kształtowanie się ich osobowości, będąc pewnym wzorem postępowania, wybierania i wartościowania. Potrafi zafascynować,

¹¹³ P. Dubiel-Zielińska, P. Zieliński, *Cyberbezpieczeństwo*, s. 49.

¹¹⁴ Trwam, *Polski punkt widzenia, wywiad z prof. dr hab. Aliną Rynio* (10.03.2023).

pokazując coś interesującego, a zarazem porywającego¹¹⁵. Przekonując młodego człowieka o swej autentyczności i szczerości, zdobędzie też jego zaufanie – tak potrzebne do tego, aby go poprowadzić.

Młodzi potrzebują wzorców i wzorów osobowych do harmonijnego rozwoju oraz do kształtowania swej osobowości. Ich rozwój wymaga doświadczenia starszych, czyli osób, którym leży na sercu ich los, młodość, teraźniejszość i przyszłość. Młodzi nierzadko oczekują od dorosłych, że ci ukażą im wartości i sposób życia prowadzący do szczęścia, że dostarczą im wzorców do naśladowania, co pomoże im w budowaniu własnej wizji siebie¹¹⁶. Proces ten ma odbywać się na drodze stopniowego dojrzewania do rozumnej i krytycznej oceny ludzkich zachowań prowadzącej od nieświadomego naśladowania przez dzieci zachowań osób dorosłych do świadomego identyfikowania się z tymi, którzy zachwycili autentyzmem swego człowieczeństwa. Poprzez czyny osób godnych naśladowania młodzi dostrzegają zasady, normy i wartości motywujące określony typ działania¹¹⁷. W młodzieńczym okresie rozwoju osobowego człowiek potrzebuje pomocy osób bardziej od siebie doświadczonych życiowo, które nauczą go przyjmować właściwe postawy wobec wyzwań stojących przed nim.

Wzory i wzorce osobowe odgrywają ważną rolę w kształtowaniu tożsamości osobowej młodego człowieka. Przede wszystkim są to osoby, które dają wiele z siebie po to, aby móc służyć innym i to ich papież Franciszek nazywa prawdziwymi bohaterami. Nakłania więc swych młodych przyjaciół, jak zwykł ich nazywać, aby postawili na szali swe życie (wzorem Jezusa), nie bojąc się poświęcić go dla Boga i dla innych. Przekonując młodych, że na takiej postawie zyskają, przypomina im, że życie jest darem otrzymywanym w miarę dawania siebie i mówienia „*tak miłości, bez jeśli czy ale*”¹¹⁸.

Za autorytet młodzi ludzie współcześnie często uznają postaci znane, choć nie zawsze poznane osobiście, w wielu przypadkach obserwowane wyłącznie za pośrednictwem środków przekazu lub też osoby, z którymi młodzi zetknęli się w pewnym stopniu przy okazji jakichś wydarzeń kulturalnych czy sportowych. Papież wskazuje w tym kontekście na ludzi sportu jako na tych, którzy są punktami odniesienia dla młodzieży, z których postępowania młodzi chcą czerpać wzorce dla siebie, dla swego rozwoju. Zwracając się do piłkarzy, Franciszek

¹¹⁵ A. Rynio, *Integralne wychowanie*, s. 194-195

¹¹⁶ Tamże. s. 211-212.

¹¹⁷ Tamże, s. 196.

¹¹⁸ Franciszek, *Celebrazione della Domenica delle Palme e della Passione del Signore, XXXV Giornata Mondiale della Gioventù*, Watykan, 05.04.2020, https://www.vatican.va/content/francesco/it/homilies/2020/documents/papa-francesco_20200405_omelia-palme.html (14.12.2022).

uświadamia ich, że są oni rzemieślnikami harmonii i pokoju społecznego, czyli wartości, których tak bardzo wszyscy potrzebują. Ponadto swoim postępowaniem, grą, wartościami, czynią oni dobro i są przy tym obserwowani przez rzesze ludzi. Papież prosi ich zatem, aby dając przykład lojalności, szacunku i altruizmu, rzeczywiście zasługiwali na bycie wzorami dla młodych serc, gdyż te, patrząc z podziwem na swych bohaterów, upatrują w nich wzorów wartości wcielonych w życie – zarówno w dobrych, jak i w złych rzeczach¹¹⁹. Dla młodych bowiem piłka nożna jest aktywnością, która angażuje nie tylko mięśnie, ale również osobowość, marzenia, aspiracje, ciało i duszę.

Papież odsyła młodych do starszyny jako do osób doświadczonych życiowo. Nie ma bowiem lepszego i bardziej prawdziwego świadectwa dla szukającej autorytetów młodzieży, niż pokazywanie go własnym życiem przez osoby bardziej zaawansowane wiekiem od nich. Ich ufność w trudnościach, wytrwałość w wierze i wierność Bogu w każdej sytuacji to postawy, których młodzi mogą nauczyć się tylko w drodze obserwacji rodziców i dziadków. Wiedza pamięci jako wiedza przekazywana z pokolenia na pokolenie jest wiedzą przeżytą i doświadczoną, a zatem dużo bardziej przemawiającą do młodych serc oraz pouczającą młode umysły niż wiedza czerpana z podręczników. Wiara przekazywana pokoleniowo jest wiarą naznaczoną indywidualnie. To wiara, „która ma twarz i rozegrała się w konkretnym sercu”¹²⁰.

W ostatnich dekadach coraz wyraźniejszy staje się proces spychania starości na margines życia społecznego, a także jej odrzucania i nieakceptowania. Zapomina się, czy wręcz ucieka od świadomości, że osoby w podeszłym wieku są przekazicielami cennych wartości kulturowych i tradycji. Te zaś niosą ze sobą ogromną wartość niedostrzeganą przez osoby, które po zachłyśnięciu się współczesnym dobrobytem wydają się na nie obojętne. Papież Franciszek stosuje obrazowy zwrot, aby pokazać młodym, jak ważne jest dla nich umacnianie korzeni, które następnie pomoże im „przejąć pałeczkę w tej życiowej sztafecie”¹²¹ od swych poprzedników, którymi jest starsze pokolenie, głównie dziadkowie.

¹¹⁹ Franciszek, *Incontro con gli delegazioni delle squadre nazionali di calcio di Argentina e Italia*, Watykan, 13.08.2013, https://www.vatican.va/content/francesco/it/speeches/2013/august/documents/papa-francesco_20130813_squadre-nazionali-argentina-italia.html (27.12.2022).

¹²⁰ Draguła A., ks., *Słuchajcie waszych dziadków*, 4 sierpnia 2016 r., <http://wiesz.com.pl/2016/08/04/sluchajcie-waszych-dziadkow/> (15.04.2020).

¹²¹ M.-C. López, *El pensamiento educativo de Jorge Bergoglio a partir de sus mensajes sobre educación desde 1999 hasta 2013*, „Escuela abierta” 2015, nr 18, s. 79.

Statyczna młodzież – zdaniem Franciszka – „dzisiaj nie istnieje”¹²². Trzeba ją zatem „wprawić w ruch, aby przejęli pałeczkę od swych poprzedników (starszego pokolenia) w tej życiowej sztafecie, w czym pomoże umocnienie w młodych ludziach korzeni”¹²³.

Wobec zaistniałej sytuacji niedoceniań roli pedagogicznej osób starszych w rozwoju młodzieży wydaje się niezmiernie ważne, aby nauczanie papieża Franciszka rozważyć również w tym kontekście. Odnosi się ono bowiem do więzi łączącej osoby starsze z młodymi, ich relacji we współczesnej rodzinie oraz wartości darów, którymi pokolenia te mogą się wzajemnie obdarowywać.

Współczesny kontekst kulturowy jest kształtowany między innymi przez trendy postmodernizmu i globalizmu. Dominuje w nim efektywność działania, szybkość i łatwość operowania nowymi technologiami. Dynamicznie zmieniające się mody i przekraczanie kolejnych granic niejako wymuszają na współczesnych młodych ludziach funkcjonowanie w szybkim tempie i nierzadko przy niezdrowej konkurencji. W tym pośpiechu i wyścigu z innymi często zapomina się o wielkim zadaniu powierzonym starszyźnie – czyli o zadaniu przekazywania doświadczenia życia, harmonii rodziny, wspólnoty, narodu, a także najcenniejszego dziedzictwa, jakim jest wiara przekazywana z pokolenia na pokolenie. To właśnie starość – o czym przypomina Franciszek, utożsamiając się z tym pokoleniem – jest „czasem łaski, w którym Pan odnawia swoje wezwanie ku nam do strzeżenia i przekazywania wiary”¹²⁴. Papież podkreśla, że starość jest obecnością ważną, ponieważ jej doświadczenie jest cennym skarbem, niezbędnym, aby młodzież spojrzała w przyszłość z nadzieją i odpowiedzialnością. Dojrzałość osób starszych oraz ich mądrość, gromadzone na przestrzeni lat, mogą pomóc młodym, wspierając ich na drodze rozwoju i otwierania się na przyszłość w poszukiwaniu własnej ścieżki życia. Ludzie ci dają bowiem świadectwo, że nawet w najtrudniejszych próbach nie należy tracić ufności w Boga i w lepszą przyszłość¹²⁵.

W dzisiejszym, postmodernistycznym świecie, który naznaczony jest walką o pierwszeństwo połączoną z odrzuceniem czy zepchnięciem na margines słabszych, gdzie starość jest postrzegana jako stagnacja oraz niedołężność i jest zarazem skazana na zapomnienie, młodość postrzega się jako energiczną, spontaniczną, otwartą na zmiany

¹²² Franciszek, *Incontro con il mondo della scuola italiana*, Watykan, 10.05.2014, https://www.vatican.va/content/francesco/it/speeches/2014/may/documents/papa-francesco_20140510_mondo-della-scuola.html

¹²³ M.-C. López, *El pensamiento...*, s. 79.

¹²⁴ Franciszek, *Spotkanie z osobami starszymi*, Watykan 28.09.2014...

¹²⁵ Franciszek, *Incontro con l'Associazione Nazionale Lavoratori Anziani*.

i nowości rzeczywistości. W tym kontekście spotkanie pokoleń wydaje się jeszcze bardziej utrudnione i obciążone licznymi barierami. W dobie kryzysu rodziny bycie dziadkami dla wnuków, a zatem również autorytetem dla młodych i pomocą dla rodziców w wychowaniu, stanowi poważne wyzwanie. Ponadto przesuwana w wielu krajach granica osiągnięcia wieku emerytalnego, wzrastająca liczba rodzin rozbitych oraz patchworkowych, a także emigracja zarobkowa sprawiają, że rola dziadków i ich obecność w życiu wnuków jest mocno ograniczona. Rodziny rozdarte przez rozwody dodatkowo utrudniają dziadkom kontakt z wnukami. Ci zaś, niegdyś zapracowani, zagubili relacje z własnymi dziećmi. A te, podążając ich śladem, nie widzą potrzeby, by dziadkowie brali udział w życiu wnuków. Sytuacja ta stanowi więc poważne utrudnienie tego, by seniorzy byli bliskim przykładem dla młodych, aby dzielili się z nimi doświadczeniem życia i wspomagali rodziców w wychowaniu dzieci w wierze¹²⁶.

Papież uznaje osoby starsze za autorytet i zalicza do tej grupy nie tylko dziadków i babcie, ale także zupełnie obce osoby znajdujące się w podeszłym wieku, z którymi młodzi mogą mieć jakikolwiek kontakt osobowy. Jesień życia jest tym czasem, o którym Franciszek mówi, że jest on „siedzibą mądrości, którą starsi dają młodym, jak dobre wino, które z biegiem lat staje się coraz lepsze”¹²⁷. Osoby starsze reprezentują korzenie i pamięć narodu. Ich doświadczenie stanowi cenny skarb, niezbędny do patrzenia w przyszłość z nadzieją i odpowiedzialnością, a ich dojrzałość i mądrość gromadzone przez lata mogą pomóc najmłodszym, wspierając ich na ścieżce wzrastania, w otwarciu się na przyszłość i w poszukiwaniu swej drogi. Przekazując młodym życiowe doświadczenie oraz duchowe i kulturowe wartości, cenne tak dla mniejszych społeczności, jak i dla całego narodu, wspierają oni powiązania między pokoleniami. Przyszłość narodu wymaga spotkania młodych i starszych. Młodzi są bowiem witalnością ludu w drodze, zaś starsi wzmacniają tę żywotność poprzez pamięć i mądrość. Specyfika młodzieży jest inna niż osób starszych, gdyż robią oni inne rzeczy, kochają inną muzykę i tak dalej, ale bezsprzecznie potrzebują osób starszych, szczególnie zaś ciągłego dialogu. Ten zaś odbywa się po to, aby dać, a zarazem zyskać mądrość¹²⁸.

Młody człowiek rozpoczyna pracę samowychowawczą podejmując aktywność, która prowadzi do kształtowania jego osobowości. Nie jest to zadanie łatwe, gdyż często napotyka

¹²⁶ Lewicka J., *Wartość doświadczenia osób starszych dla rozwoju ludzi młodych w nauczaniu papieża Franciszka*, „Colloquia Theologica Ottoniana” 2019, nr 1, s. 99–113.

¹²⁷ Franciszek, *Udienza a tutti i cardinali*, Watykan 15.03.2013, https://www.vatican.va/content/francesco/it/speeches/2013/march/documents/papa-francesco_20130315_cardinali.html (28.12.2022).

¹²⁸ Franciszek, *Spotkanie z Wolontariuszami XXXI Światowych Dni Młodzieży...*

on na tej drodze na poważne trudności. To zaś przejawia się w powszechnie doświadczanym poczuciu krzywdy i niesprawiedliwości, a także w żywionej nienawiści za przeżyte poniżenie. Taka sytuacja nasila z kolei przemoc oraz rodzi przestępczość i chuligaństwo wśród młodych¹²⁹. Tego typu zachowania wzmacniane są często przez media, takie jak telewizja a coraz częściej także Internet, gry komputerowe, portale społecznościowe, komunikatory. Przemysł tytoniowy, alkoholowy, dopalaczowy i narkotykowy na wszelkie sposoby próbuje, niestety często z pozytywnym skutkiem, dotrzeć do młodego człowieka, uzależniając go od własnych wyrobów i zniewalając, czyniąc go ofiarą zmonopolizowanego pragnienia (osoba ta zatraca się w nałogu, osłabiając inne, ważniejsze i przydatniejsze do życia pragnienia) sztucznie przez te przemysły wywołanego¹³⁰. W odpowiedzi na istniejące w świecie zło, w krytycznie patrzącym na rzeczywistość młodym człowieku rodzi się bunt oraz sprzeciw, które są przejawami rozwoju samodzielności i chęci poszukiwania autorytetów na miarę młodzieńczych ideałów¹³¹.

W procesie samowychowania młodzi uświadamiają sobie potrzebę określenia celów, które prowadzić ich będą drogą udoskonalenia siebie oraz wzbudzają w sobie motywy dążenia do nich. Odbywa się to przy ich samorzutnej pracy nad ukształtowaniem poglądu na świat, własnych postaw, cech charakteru i swej osobowości stosownie do założonych kryteriów oraz przyjętych ideałów. Za podstawę przyjmują oni pewien określony, wybrany przez siebie wzór czy model wychowawczy. Proces ten jest oznaką dojrzałości młodego człowieka¹³². W tym działaniu poszukuje on punktów odniesienia w postaci przewodników po życiu, którzy będą autentycznymi i wiarygodnymi świadkami, a przy tym pomogą mu uporządkować jego wewnętrzny świat pragnień i ambicji według hierarchii wartości, która pozwoli na pełny rozwój jego człowieczeństwa. Poszukuje więc kogoś, kto zna prawdę o człowieku, świecie oraz Bogu i stara się nią żyć. Powierza także swojemu przewodnikowi najbardziej intymne tajemnice i uczy się od niego trudnej sztuki życia i wzrastania w mądrości¹³³.

Dla Papieża samowychowanie – jako trwający przez całe życie proces ciągłego uczenia się – jest drogą zapoczątkowaną w okresie młodości, gdy człowiekowi „wydaje się, że ma on moc zmieniania świata”¹³⁴. Jest to ścieżka wymagająca cierpliwości, gdyż ma wyznaczony kierunek,

¹²⁹ A. Rynio, E. Juško (red.), *Bezpieczna młodość*, Część I, Zakłady Graficzne „Drukarz”: Tarnów 2011, s. 6.

¹³⁰ A. Rynio, *Pedagogika pragnień i aspiracje bezpiecznego i twórczego przeżywania młodości*, w: *Bezpieczna młodość*, Część I, A. Rynio E. Juško (red.), Zakłady Graficzne „Drukarz”: Tarnów 2011, s. 16.

¹³¹ A. Rynio, „*W was jest nadzieja*”, s. 160.

¹³² R. Jusiak, *Samowychowanie w kulturze chrześcijańskiej*, w: *Młodzież a kultura życia w kontekstach społecznych*, F. W. Wawro (red.), Wyd. KUL: Lublin 2008, s. 51.

¹³³ A. Rynio, „*W was jest nadzieja*”, s. 160.

¹³⁴ Ambrogetti F., S. Rubin, *Jezuita. Papież Franciszek. Wywiad rzeka z Jorge Bergoglio*, Dom Wydawniczy „Rafael”: Kraków 2013, s. 80.

w którym należy podążać. Nie powinno się zatem wybierać skrótu w celu uniknięcia niektórych etapów rozwoju osobistego¹³⁵. Ważnym aspektem tej rzeczywistości jest spotkanie z drugim człowiekiem. Jest to bowiem kultura dialogu, która w koncepcji Franciszka prowadzi do wzrastania kulturowego i nie pozwala na izolowanie się jednych od drugich, ale popycha do spotkania z innymi ludźmi, kulturami, sposobami myślenia czy religiami. Co więcej – wiedzie ona do dojrzałości – to znaczy do rozwijania się w konfrontacji z drugą osobą i z innymi kulturami, a także do zdrowej konfrontacji z innymi religiami. Prowadzeniu dialogu nacechowanego łagodnością i umiejętnością poznawania ludzi oraz kultur sprzyja umiejętność zadawania *inteligentnych* pytań przy otwarciu na odmienność innych¹³⁶. Na tę kulturę spotkania Bergoglio zwracał uwagę jeszcze jako biskup Buenos Aires, gdy podkreślał, że w spotkaniu osób należy bez żadnych uprzedzeń otworzyć się na drugą osobę ze świadomością, że pomimo odmiennych poglądów ten drugi może wiele wnieść do życia innych. Ważną zatem rzeczą jest wyzbycie się uprzedzeń, które stanowią mur uniemożliwiający spotkanie pomiędzy osobami. Jest to jednocześnie przyczyna braku porozumienia. To z kolei Argentyńczyk uważa za prawdziwą patologię społeczną¹³⁷. Niezmiernie ważne jest zatem w procesie samowychowania młodego człowieka wyzbycie się uprzedzeń do ludzi, z którymi być może się nie zgadza, którzy nie wpisują się w jego myślenie o świecie bądź też którzy zupełnie inaczej, często przeciwnie do jego poglądów, postrzegają świat. Na tym etapie rozwoju osobowego ma on wiele do zrobienia, by w tej kulturze dialogu znaleźć wspólny język komunikacji interpersonalnej.

¹³⁵ Tamże.

¹³⁶ Franciszek, *Incontro con gli studenti e ai professori del Collegio Seibu Gakuen Bunri Junior High School di Saitama*, Tokyo 21.08.2013, https://www.vatican.va/content/francesco/it/speeches/2013/august/documents/papa-francesco_20130821_collegio-saitama-giappone.html (02.01.2023).

¹³⁷ Ambrogetti F., Rubin S., *Jezuita*, s. 126-127.

ROZDZIAŁ III

PEDAGOGIA MŁODZIEŻY JORGE MARIO BERGOGLIO

– PAPIEŻA FRANCISZKA

Pytanie o wartość i sens życia jest bogactwem młodości. Wyrzywa się ono z samego serca poszukiwań i niepokojów związanych z projektem własnego życia, który trzeba podjąć i urzeczywistnić. Szczególnie, gdy młodość jest doświadczona cierpieniem własnym lub jest głęboko świadoma cierpienia innych, gdy doznaje głębokiego wstrząsu wobec zła istniejącego w świecie i gdy staje w obliczu ludzkiej nieprawości. Papież doskonale zdaje sobie sprawę z wyzwań i decyzji, przed jakimi współcześni młodzi stają u progu swego dorosłego życia. Zwłaszcza tych wyzwań i decyzji, które, związane z podejmowanymi przez nich wyborami, zadecydują, kim w przyszłości chcą być i co w życiu będą robić. W wybory te wpisany jest ich młodzieńczy niepokój postrzegany przez Papieża jako ziarno, które kiełkuje i rozkwita, aby następnie przynosić owoce¹. Niewątpliwą pomocą oferowaną młodym w stawaniu się tymi, którymi być mogą jest specyficzna pedagogia lansowana przez Jorge Mario Bergoglio – papieża Franciszka, którą próbuje się przybliżyć w III części pracy. W punkcie wyjścia analizie podane zostaną cele i płaszczyzny wychowania młodzieży. Następnie, mając na uwadze tytuł niniejszego rozdziału, w punkcie 3.2 ukazane zostaną metodyczno-strukturalne elementy proponowanego przez papieża Franciszka wychowania młodych, zaś w punkcie 3.3 opisane zostanie instytucjonalne i pozainstytucjonalne wychowanie młodzieży.

3.1. Cele i płaszczyzny wychowania młodzieży

W niniejszej części dysertacji analizie zostanie poddany pedagogiczny wymiar nauczania papieża Franciszka kierowanego do młodzieży. Uczynione to zostanie poprzez analizę głównych ideałów, celów, zadań, zasad i płaszczyzn wychowania: osobowej, moralno-społecznej, kulturowo-aksjologicznej oraz religijnej. Na płaszczyźnie osobowej zostanie zwrócona uwaga na rozumienie celu wychowania uwzględniającego całość człowieczeństwa widzianego w odniesieniu do Boga i wspólnoty oraz ucłowieczającej funkcji tegoż wychowania w kształtowaniu dojrzałej osobowości. Na moralno-społecznej płaszczyźnie wychowania uwaga skierowana zostanie na społeczny wymiar wychowania młodzieży

¹ Franciszek, *Spotkanie z belgijską młodzieżą*, Watykan 31.03.2014, https://www.vatican.va/content/francesco/it/speeches/2014/march/documents/papa-francesco_20140331_intervista-giovani-belgio.html (02.01.2023).

i potrzebę formowania dojrzałego sumienia młodych. Na płaszczyźnie kulturowo-aksjologicznej ukazana zostanie potrzeba znajomości podstawowych zasad, praw i obowiązków wynikających z wychowywania młodzieży w określonej kulturze i dla kultury oraz odniesienie do podstawowych wartości prawdy, dobra i piękna. Zaś na religijnej płaszczyźnie wychowania, pamiętając o podstawowej wartości jaką w perspektywie chrześcijańskiej jest wieczne zbawienie, treść pracy ukaże wartość świętości jako celu nadrzędnego i cnót, które ją konstytuują.

Pedagogiczny wymiar nauczania papieża Franciszka zostanie więc poddany analizie pod kątem wspomnianych wyżej czterech płaszczyzn wychowywania młodzieży. Pozwoli to, przynajmniej w jakiejś mierze, ukazać strukturę i funkcję wychowania młodego człowieka bytującego jako podmiot, który wie kim jest, po co żyje i ku czemu zmierza.

Wydaje się, że taki plan rekonstrukcji elementów papieskiego sposobu widzenia wychowania młodzieży pozwoli dostrzec nie tylko podstawowe ideały, cele i zadania, ale i podstawy treściowe, na których papież Franciszek opiera swoje przesłanie pedagogiczne. Co więcej, da także możliwość uchwycenia istotnych zasad i funkcji tegoż wychowania na płaszczyźnie rozwoju osobowego, moralnego, społecznego, kulturowego, aksjologicznego i religijnego przy założeniu, że płaszczyzny te wzajemnie się dopełniają, warunkują i uzupełniają.

3.1.1. Cele wychowania na płaszczyźnie osobowej

W okresie dojrzewania i wkraczania w dorosłość młodzi ludzie coraz mniej są podatni na kształtowanie ich osobowości przez wychowawców, a coraz częściej sami decydują o dalszym rozwoju procesu swego wychowania. Kształtują swój światopogląd, własne postawy, cechy charakteru i osobowości stosownie do założonych kryteriów, wzorów i ideałów².

Wychowanie na płaszczyźnie osobowej w nauczaniu papieża-jezuity, któremu przyjdzie się przyjrzeć w niniejszej części dysertacji, obejmuje formowanie (formację) wychowanka zgodnie z modelami systemu społecznego, osiągnięcie dojrzałości osobowej tego wychowanka warunkowanej świadomością tego, kim jest, kim chce być i jakie wartości ceni jako najważniejsze. Jezuicka formacja podchodzi holistycznie do rozwoju człowieka i kładzie nacisk

² W. Okoń, *Nowy słownik pedagogiczny*. Wyd. trzecie poprawione, Wydawnictwo Akademickie „Żak”: Warszawa 2001, s. 349.

na troskę o całą osobę, jej wymiar intelektualny, moralny, duchowy i fizyczny. Nieodłączną cechą takiego wychowania jest przekonanie o wyjątkowości każdej osoby i troszczenie się o nią tak, jakby była jedyną osobą na świecie, a zarazem prowadzenie jej drogą, która tylko dla niej jest właściwa. Papież Franciszek, ceniąc młodych za to, kim są i jakie zalety posiadają, stara się jednocześnie wskazać im różne alternatywy działania w dalszym życiu, a także budzi w nich świadomość tego kim być powinni i do jakich ideałów mogą dążyć. Uwzględnia przy tym wpisane w ich młode serca fundamentalne potrzeby, którymi są: miłość, prawda, dobro, piękno, szczęście, doskonałość i przynależność.

Istotę wychowania do tych wartości Ojciec Święty upatruje w tym, aby człowiek stawał się coraz bardziej człowiekiem i aby rozwijał to człowieczeństwo w relacjach z Bogiem i z innymi ludźmi, szczególnie ze słabszymi, opuszczonymi i odrzuconymi. Dąży do tego, aby wiedzieć, jak wziąć w swoje ręce ludzką słabość i jak ją odczytać w świetle łaski Bożej. Chodzi o szczególną właściwość człowieka, jaką jest jego potencjalność, możliwość rozwoju, a zarazem zdolność transcendowania. W praktyce tak rozumiane wychowanie sprowadza się do rozwijania wewnętrznych osobowych zdolności i mocy ludzkich.

Dojrzewanie oznacza rozwijanie młodzieńczych marzeń i dążeń we wspólnocie, w której młodzi wzajemnie się ze sobą konfrontują i dyskutują między sobą, ale zawsze spoglądają w przyszłość i nie osłabiają czujności oraz nie pozbywają się swych aspiracji³. Franciszek zauważa, że istnieje wiele dobrych pomysłów w sercach i umysłach młodych ludzi, niespokojnych poszukiwaczy i idealistów. Powinni oni jednak dbać o to, aby te pomysły i idee nie zostały zagłuszone przez dorosłych. Niektórzy z nich bowiem uważają, że życie szybko zweryfikuje ten ich młodzieńczy entuzjizm, a ich utopijne plany zostaną przekreślone przez rzeczywistość. Wtedy ci młodzi dadzą się łatwo zniechęcić i uśpić w sobie czujność. Powątpiewanie w młodzież sceptycznych dorosłych wynika stąd, iż wielu z nich chciałoby uciszyć młodych jako niedoświadczonych i naiwnych, pragnących walczyć z niesprawiedliwością, ponieważ ów brak akceptacji niesprawiedliwości nie wpisuje się w przyzwyczajenia dorosłych i przekonanie, że problemu nie można rozwiązać, bo zawsze tak było, więc nie ma potrzeby tego zmieniać⁴. Jest to sprzeczne z ideałami wielu młodych ludzi, którzy traktują poważnie swoje człowieczeństwo i starają się odnaleźć odpowiedzi na nurtujące

³ A. Rynio, *Charyzmat pedagogiczny ks. Luigię Giussaniego*, „Pedagogia Christiana” (20) 2007, nr 2, s. 92.

⁴ Franciszek, *Spotkanie z młodzieżą*, Santiago, Chile, 17.01.2018, https://www.vatican.va/content/francesco/pl/speeches/2018/january/documents/papa-francesco_20180117_cile-maipu-giovani.html (07.01.2023).

ich pytania o sens życia. Franciszek zachęca do zadawania sobie tychże pytań, pytań o znaczenie człowieka i o sens jego istnienia.

Papieska pedagogia zakłada Bożą ingerencję w życie każdej młodej osoby poprzez poruszenia serca, Jego wezwanie do pozostawienia w życiu śladu, który odcisnie się na historii wielu ludzi. Przechodząc obok ludzkich ograniczeń, Franciszek bardziej dostrzega drzemiące w nich możliwości. Podkreśla, że bycie młodym nie oznacza odłączenia od przeszłości i że historia młodych znajduje swoje miejsce w historii Kościoła, który nosi w sobie długą tradycję przekazywaną z pokolenia na pokolenie, ubogacając się jednocześnie doświadczeniem każdego człowieka. Nauczywszy się, w jaki sposób wydarzenia z przeszłości stają się dynamiczną rzeczywistością, młodzi będą potrafili wyciągnąć wnioski, lekcje i znaczenie dla ich teraźniejszości i przyszłości. Dlatego ważne jest, aby pielęgnowali w sobie zdolność (lub ją odzyskali, jeśli utracili) do refleksji nad własnym życiem i do przekucia tego życia w przyszłość. Nie dając się zwieść fałszywemu obrazowi rzeczywistości, powinni być bohaterami swojej historii decydującymi o swojej przyszłości tak, aby życie ich stało się darem dla całej ludzkości. Konieczne jest więc ponowne połączenie się z tradycją historyczną i modlitwą tych, którzy ich poprzedzili. Stąd tak ważna jest dobra znajomość Biblii, Słowa Bożego, codzienna lektura Pisma Świętego i porównywanie prawdy zawartej w Pismach ze swoim życiem, odczytywanie codziennych wydarzeń w świetle tego, co Pan mówi do każdego w Piśmie Świętym⁵.

Papieskie nauczanie o człowieczeństwie odnosi się do człowieka analizowanego wraz z jego uwarunkowaniami społecznymi i umiejscowionego w kontekście problemów współczesnego świata. Człowiekowi w tym świecie często trudno jest pogodzić się ze swymi ograniczeniami i wtedy pragnie siebie samego postawić w jego centrum, aby podporządkować sobie otaczającą rzeczywistość. Istotnym zagrożeniem ładu społecznego jest nowoczesny antropocentryzm, który głosi człowieka jako władcę absolutnego przypisującego sobie atrybut Boga Stworzyciela oraz niezależnego od rzeczywistości natury. Ten wypaczony antropocentryzm zagraża porządkowi stworzenia i prawu naturalnemu wpisanemu w strukturę bytu. Franciszek dowodzi, iż: „kiedy istota ludzka stawia samą siebie w centrum, to w ostateczności daje absolutny priorytet temu, co jest doraźnie wygodne, a cała reszta staje się względna. Na uwagę zasługuje fakt, że wraz z tak rozumianą wszechobecnością paradygmatu

⁵ Franciszek, Orędzie na XXXII Światowy Dzień Młodzieży *Wielkie rzeczy uczynił mi Wszechmocny* (Łk 1,49), Watykan 2017, https://www.vatican.va/content/francesco/pl/messages/youth/documents/papa-francesco_20170227_messaggio-giovani_2017.html (07.01.2023).

technokratycznego i umiłowania nieograniczonej władzy kształtuje się w ludziach relatywizm i wszystko staje się bez znaczenia, jeśli nie służy ich własnym bezpośrednim interesom”⁶.

Nauczanie społeczne papieża Franciszka obejmuje różne obszary całokształtu egzystencji ludzkiej. Oprócz tego, że przedstawia człowieka w relacji do Boga i do drugiego człowieka, to również w relacji do świata przyrody i do siebie samego⁷. Poddaje refleksji problematykę dotyczącą odrzucenia Boga oraz negacji istoty ludzkiej wraz z jej godnością osobową, sprowadzenie świata przyrody do źródła eksploatacji surowców i prowadzenia doświadczeń, nie licząc się z konsekwencjami naruszania ładu w środowisku naturalnym. Akcentuje pilną konieczność zatroszczenia się o człowieczeństwo, które należy pielęgnować i rozwijać, broniąc cywilizacji życia i przeciwstawiając ją cywilizacji śmierci oraz rozwijając kulturę miłosierdzia otwartą na osoby odrzucone, na ubogich i wykluczonych społecznie, pamiętając o wprowadzaniu pokoju, który ma kształtować lepszy świat⁸.

Wśród możliwych do odczytania w nauczaniu papieża Franciszka celów wychowania w wymiarze osobowym nie może zabraknąć wychowania do otwartości na inność rozumianą w kontekście różnorodności i bogactwa innych kultur, tradycji i religii. Franciszek pochwała postawę otwartości i dialogu, gdyż taka postawa pomaga młodemu człowiekowi dojrzewać w swych wartościach i przekonaniach⁹ oraz kształtować swą godność tego, kim w dążeniu swoim pragnie być¹⁰. W małżeństwie i w życiu rodzinnym dialog jest sposobem uprzywilejowanym i niezbędnym, by żyć, rozwijać i wyrażać miłość¹¹. Postawa dialogu miałaby prowadzić do spotkania skutkującego działaniem, do czułości, do braterstwa, gdy wychodzi się na spotkanie kogoś, kto może potrzebować pomocy, zanim jeszcze ten o nią poprosi¹². Do tworzenia kultury dialogu potrzebna jest świadomość własnej tożsamości. Ze swą tożsamością i świadomością różnorodności człowiek idzie do drugiego człowieka, z jego tożsamością oraz odmiennością prowadzi dialog, a wtedy obie strony się rozwijają. Młodzi

⁶ Franciszek, *Laudato si*, Watykan 2015, 122.

⁷ Franciszek, *Gaudete et exultate*, Watykan 2018, 89.

⁸ Tamże.

⁹ Franciszek, *Spotkanie z uczestnikami walnego zgromadzenia ruchu Focolari*, Watykan, 06.02.2021, https://www.vatican.va/content/francesco/it/speeches/2021/february/documents/papa-francesco_20210206_focolari.html (07.01.2023).

¹⁰ Franciszek, *Spotkanie ze studentami „Studienjahr theologisches” opactwa Zaśnięcia NMP w Jerozolimie*, Watykan, 18.12.2020, https://www.vatican.va/content/francesco/it/speeches/2020/december/documents/papa-francesco_20201218_studenti.html (08.01.2023).

¹¹ Franciszek, *Amoris laetitia*, Rzym 2016, 136.

¹² Franciszek, *Spotkanie ze stowarzyszeniem „Voir ensemble”*, Watykan, 19.02.2022, <https://www.vatican.va/content/francesco/it/speeches/2022/february/documents/20220219-voir-ensemble.html> (08.01.2023).

powinni więc poznać swoją tożsamość, swoją historię, przynależność do rodziny, do narodu¹³, lepszego świata¹⁴.

Wychowanie proponowane współczesnej młodzieży przez papieża Franciszka jest wychowaniem do relacji z Bogiem, do relacji z drugim człowiekiem i z ludźmi jako wspólnotą oraz do relacji ze środowiskiem, z otaczającą naturą, przyrodą. Ujmuje człowieka jako istotę niewystarczającą sobie, wymagającą wyjścia z egocentrycznej jaźni, wyjścia na poszukiwanie i spotkanie oblicza Boga¹⁵. W spotkaniu tym konieczna jest obecność miłosierdzia jako ostatecznego i najwyższego aktu, poprzez który Bóg wychodzi na spotkanie z człowiekiem. Miłosierdzie to postrzegane przez Franciszka jako źródło radości, pogody ducha i pokoju jest prawem żyjącym w sercu człowieka otwartego na potrzeby drugiego¹⁶.

Mając na uwadze rozumienie celów wychowania do życia w rodzinie, Ojciec Święty za istotne uznaje odróżnienie prawdziwej miłości od fascynacji. W tym rozpoznaniu mogą młodych wesprzeć rodzice pomagający dojrzewać tej miłości, trudnej, bo ukazującej cały świat uwarunkowań. Miłość musi być szczerą, otwartą, odważną. Trzeba się w nią zaangażować całkowicie. Zanurzyć się w nią całkowicie. Zadania, jakie Papież stawia małżonkom, to mobilizacja mężczyzny, aby sprawił, by żona była bardziej kobietą, a kobieta, aby uczyniła męża bardziej mężczyzną. To dzieło dwojga, którzy razem wzrastają w miłości. Mężczyzna nie może wzrastać samotnie w małżeństwie, jeśli jego żona go nie wychowuje, a kobieta nie może wzrastać samotnie w małżeństwie, jeśli jej mąż jej nie wychowuje. I to jest jedność, a to oznacza „jedno ciało”. Stają się „jednym”, ponieważ jedno sprawia, że drugie rośnie i to jest ideał miłości. Papież porównuje miłość do skarbu, który znajdujemy i kupujemy go za wszystko, co posiadamy. Pozbywamy się dosłownie wszystkiego dla tej miłości¹⁷. Jest to piękno rezygnacji z siebie na rzecz służby drugiej osobie. Poświęcenie, jakie jedno ponosi na rzecz drugiego, bez oczekiwania na nagrodę, bo już samo wyświadczenie dobra drugiej osobie jest nagrodą dla obojga.

¹³ Franciszek, *Spotkanie z nauczycielami i uczniami Kolegium San Carlo w Mediolanie*, Watykan, 06.04.2019, https://www.vatican.va/content/francesco/it/speeches/2019/april/documents/papa-francesco_20190406_istitutosancarlo-milano.html (08.01.2023).

¹⁴ Franciszek, *Spotkanie z uczniami rzymskiego liceum „Visconti” z okazji jubileuszowego roku aloizjańskiego*, Watykan, 06.04.2019, https://www.vatican.va/content/francesco/it/speeches/2019/april/documents/papa-francesco_20190413_studenti-visconti.html (09.01.2023).

¹⁵ Franciszek, *Constituzione apostolica „Vultum Dei quaerere” sulla vita contemplativa femminile*, Watykan, 29.07.2016, https://www.vatican.va/content/francesco/la/apost_constitutions/documents/papa-francesco_costituzione-ap_20160629_vultum-dei-quaerere.html (20.04.2023).

¹⁶ Franciszek, *Bulla ogłaszająca Nadzwyczajny Jubileusz Miłosierdzia Misericordiae vultus*, Watykan, 11.04.2015, https://www.vatican.va/content/francesco/pl/bulls/documents/papa-francesco_bolla_20150411_misericordiae-vultus.html (08.01.2023).

¹⁷ Tamże.

Papież wskazując na powszechność powołania człowieka do miłości, przestrzega przed pożądlivością i wskazuje na konkretne zadanie wychowawcze, jakie człowiek ma wobec siebie i swojego ciała, polegające na wyuczeniu go reakcji wolnej od pożądlivości. Podkreśla znaczenie czułości jako uczucia, które obok pragnienia i emocji jest namiętnością zajmującą ważne miejsce w małżeństwie¹⁸. Czułość jest „sposobem egzystencji i relacji z drugim człowiekiem, który współgra ze sposobem bycia chrześcijaninem w świecie, ponieważ jest to sposób ukazania Boga światu. Ten sposób życia charakteryzuje się empatyczną bliskością, egzystencją na sposób daru z siebie, realnym uczestnictwem w życiu drugiego człowieka w jego radościach i cierpieniach, w końcu, w ojcowskim i macierzyńskim zatroskaniu”¹⁹.

Przekazywana przez niego wizja wychowania do miłości i do rodziny z uwzględnieniem znaczeniowej funkcji płodności i poprawności etycznej działania seksualnego ukazuje rodzinę jako trwały związek mężczyzny i kobiety w małżeństwie, związek powstały z miłości tych dwojga, miłości jako znaku i obecności Bożej miłości, z uznania i akceptacji dobra odmienności seksualnej, w wyniku którego stają się oni jednym ciałem i czynią się zdolni do zrodzenia nowego życia. Jest to przejaw dobroci, mądrości i planu miłości Stwórcy. W tym zrodzeniu uznają twórczą miłość powierzoną im w tajemnicy nowej osoby²⁰.

Dostrzeżona zostaje potrzeba realizowania edukacji młodych w zakresie odkrywania przez nich wartości i bogactwa małżeństwa, aby mieli możliwość poznawania atrakcyjności pełnej jedności, która uwzniośla i udoskonala społeczny wymiar życia, przyznaje seksualności jej najwspanialszy sens, a jednocześnie promuje dobro dzieci i daje im najlepsze warunki dojrzewania i wychowania²¹.

Płciowość i płodność ujmowana jest z punktu widzenia antropologii chrześcijańskiej. Papież Franciszek za konieczne uważa dbanie młodych o prawidłowe kształtowanie ich tożsamości seksualnej. Strzegąc jej i przygotowując się na miłość, aby ją w tej miłości umieścić. Młodzi ludzie są wezwani do traktowania seksualności jako daru Bożego, jako prawdziwej, namiętnej miłości pomiędzy mężczyzną a kobietą prowadzącej do dawania życia – na zawsze – ciałem i duszą²². Papieska nauka skierowana do młodych ujmuje seksualność jako pasję

¹⁸ Franciszek, *Amoris laetitia*, 143.

¹⁹ W. Surmiak, *Teologia czułości Papieża Franciszka i jej dwudziestowieczne filozoficzno-teologiczne antecedensy*, „Studia Nauk Teologicznych” 2020, t.15, Wyd. Uniwersytetu Śląskiego: Katowice, s. 95.

²⁰ Franciszek, *Lumen fidei*, Watykan 2013, 52-53.

²¹ Franciszek, *Amoris laetitia*, 205.

²² Franciszek, *Spotkanie z młodzieżą Grenoble-Vienne*, Watykan, 17.09.2018, https://www.vatican.va/content/francesco/it/speeches/2018/september/documents/papa-francesco_20180917_giovani-francia.html (09.01.2023).

i miłość mającą dwa cele: kochać się oraz powoływać życie²³. W opozycji do tak rozumianej seksualności stawia on seksualność urzeczowioną, oderwaną od miłości i używaną dla rozrywki. Ważny staje się w tym aspekcie poziom, na jakim Bóg umieścił seksualność. Należy zatem dbać o to, aby nie dopuścić do jej degeneracji poprzez pornografię, która ma na celu jedynie rozwijanie „przemysłu seksualności oderwanej od miłości”²⁴. Współczesną walką z właściwie rozumianą seksualnością człowieka jest jej wynaturzanie w postaci promowania ideologii gender, która usiłuje przyczynić się do zatarcia różnorodności społecznych, niepowtarzalności i wyjątkowości każdej osoby, do ujednolicenia społeczeństwa i do neutralizacji tego, co wyróżnia każdą osobę. Jest to idea, która w podstępny sposób narzuca się współczesnej rzeczywistości, podkopując fundamenty ludzkości we wszystkich środowiskach i na wszystkich szczeblach edukacji. Staje się ona dyktatem kulturowym, który jest narzucany przez niektóre środowiska jako jedyna możliwa droga kultury, do której trzeba się dostosować²⁵.

Dzięki poznaniu rozumowemu, które wchodzi w obszar poznania rzeczywistości, człowiek staje się w pełni sobą i utożsamia się z otaczającą go rzeczywistością. W takim rozumieniu pedagogicznym dostrzec można wskazówki dla wychowawców, aby inspirowali wychowanków do ponoszenia osobistego trudu związanego ze zdobywaniem dostępnej im wiedzy, która jest niezbędna do zrozumienia rzeczywistości świata stworzonego przez Boga i darowanego człowiekowi. Jest to porozumienie życzliwości i dialogu pomiędzy ludźmi a Bogiem. Od wychowawcy oczekuje się otwartości, a od wychowanka – gotowości przyjęcia niesionej mu pomocy. Współpracę taką ma wyróżniać wysiłek intelektu i serca, który prowadzi do stawiania „czegoś przed czymś”²⁶. Pedagogia ignacjańska (nazywana przez Zbigniewa Marka pedagogiką towarzyszenia) propagowana i wspierana przez papieża-jezuitę wyznacza cel, któremu zostaje podporządkowane wychowanie oraz dostarcza kryteriów wyboru środków, które można zastosować w procesie wychowania. Ma to pomóc wychowankowi osiągnąć pełnię rozwoju intelektualnego na miarę jego zdolności otrzymanych od Boga²⁷. W ten sposób

²³ Franciszek, *Seks to dar Boży, a nie tabu*, Watykan, 19.09.2018, <https://www.polsatnews.pl/wiadomosc/2018-09-19/papiez-franciszek-seks-to-dar-bozy-a-nie-tabu/> (04.04.2023).

²⁴ Franciszek, *Spotkanie z młodzieżą Grenoble-Vienne*.

²⁵ Franciszek: *zło przejawia się w gender, uderza w kreatywność Boga*, <https://www.vaticannews.va/pl/papiez/news/2020-02/franciszek-zlo-przejawia-sie-w-gender-uderza-w-kreatywnosc-boga.html> (07.02.2020).

²⁶ Franciszek, *Czuwanie modlitewne z młodymi Włochami*, Rzym, 11.08.2018, https://www.vatican.va/content/francesco/pl/speeches/2018/august/documents/papa-francesco_20180811_giovani-italiani.html (11.01.2023).

²⁷ Z. Marek, *Pedagogika towarzyszenia. Perspektywa tradycji ignacjańskiej*, Wyd. Akademia Ignatianum: Kraków 2017, s. 60.

ma się dokonywać formowanie wolnych obywateli, zdolnych bronić swych praw i wypełniać swe obowiązki²⁸.

Analiza pedagogicznego przesłania papieża Franciszka pozwala zauważyć, iż wychowanie w wymiarze osobowym mocno koncentruje się na autoformacji jednostki, w której człowiek stopniowo nabywa umiejętności integrowania teorii i praktyki moralnej, obiektywnego i subiektywnego wymiaru moralności chrześcijańskiej. Może on w tym procesie zadbać o stałą formację swego sumienia moralnego. Staje się wtedy coraz bardziej człowiekiem dojrzałym, roztropnym, zwracającym uwagę na kontekst, uwarunkowania, skutki podejmowanych przez siebie działań. Nabywa świadomość oddziaływania swym postępowaniem na wspólnotę, w której żyje, potrafi odczuwać własną grzeszność i omyłność, nie przestając jednocześnie ufać Bożemu miłosierdziu²⁹.

Problemem istotnym w określeniu wychowania i jego celu jest ludzkie ja, osoba zdolna do nawiązania relacji z tajemnicą Boga, który stworzył człowieka jako istotę zdolną do dialogu ze sobą. W adhortacji *Gaudete et exultate* Papież podpowiada, jak należy kochać Boga i bliźniego, mając serce czyste, aby budować relację z Bogiem i mieć możliwość spotkania się z Nim³⁰. Młodzi szukać mogą Boga na drodze ofiarnej służby na rzecz innych ludzi, świadcząc wobec nich uczynki miłości i troszcząc się o najbardziej potrzebujących.

Nauczanie społeczne papieża Franciszka mocno akcentuje kulturę miłosierdzia w oparciu o spotkanie z drugim człowiekiem. W odpowiedzi na jego troski, zmartwienia lub cierpienia młodzi powinni z gotowością służyć pomocą w różnych wymiarach. Kluczem do tego zaangażowania jest otwartość serca i życzliwość względem napotkanej osoby. Papież zaznacza, iż „uczynki miłosierdzia dotyczą w istocie całego życia człowieka. Dlatego możemy stworzyć prawdziwą rewolucję kulturalną, rozpoczynając właśnie od prostych czynów, które mogą ogarnąć ciało i ducha, czyli życie ludzi”³¹. Społeczny wymiar miłosierdzia polega na tym, żeby nigdy nie być biernym i obojętnym oraz aby nie popadać w hipokryzję. Tym, co uzdalnia człowieka do wyjścia ku innym oraz uwrażliwia na cierpienie jego braci i sióstr w świecie jest wpisana w jego człowieczeństwo wiara. Stanowi ona siłę niosącą pocieszenie i wsparcie dla innych. Bez niej nie można mówić o szczerym zaangażowaniu w realizację dobra wspólnego.

²⁸ J. M. Bergoglio, *Prawdziwa władza jest służbą. List w sprawie dzieci, XXXI Pielgrzymka Młodzieży do Sanktuarium w Luján, 2005*, Wyd. Esprit: Kraków 2013, s. 163-178.

²⁹ A. Filipowicz, *Moralność według papieża Franciszka*, „Studia Bobolanum” 30 (2019), nr 3, s. 53.

³⁰ Franciszek, *Gaudete et exultate*, 86.

³¹ Franciszek, *Misericordia et misera*, Rzym 2016, 20.

Wiara oświeca człowieka i oczyszcza go z nędzy jego ludzkiej ułomności, prowadząc drogą prawdy i życia. Dzięki niej praca ludzka nabiera pełni³².

Podsumowując, należy stwierdzić, iż w sferze rozwoju i wychowania w wymiarze osobowym Papieżowi chodzi o ukształtowanie w młodych, z ich czynnym i zaangażowanym udziałem postaw prospołecznych, które w znacznym stopniu wpłyną na jakość relacji międzyludzkich, a tym samym na kształt świata, w którym żyją. Chodzi mu o to, aby niosąc otuchę i nadzieję na przyszłość, stali się jej twórcami, aby szukając własnej genezy, świadomości przynależności społecznej, rodzinnej i historycznej, kształtowali w sobie pamięć tego, skąd pochodzą i kim są, a równocześnie pamiętali o przebytej drodze, o tym, co otrzymali od swych przodków i pielęgnując tę pamięć, byli nadzieją dla przyszłości³³. Realizacja tak rozumianych celów zakłada wychowanie do twórczej dojrzałości.

W papieskim wychowaniu poznana prawda o sobie ma służyć pełnej integracji wewnętrznej umysłu, woli i serca, poprzez to, że wychowywany ma mieć wykształcone poczucie odpowiedzialności za wszelkie swoje działania.

3.1.2. Wychowanie na płaszczyźnie moralno-społecznej

Wychowanie osoby na płaszczyźnie moralno-społecznej zakłada troskę o wychowanie całego człowieka ze szczególnym uwzględnieniem jego moralności oraz ukierunkowania społecznego i wychowania religijnego. Zakorzenie i uczestnictwo młodego człowieka we wspólnocie są kontynuacją postawy, z jaką Bóg od początku go stworzył w relacji do wszystkiego i wszystkich. Podejmując próbę odczytania podstawowych treści moralno-społecznego aspektu wychowania osoby w nauczaniu Franciszka, należałoby wyjść od podstawowych założeń zaczerpniętych z systemu wychowawczego, jaki Papież chciałby zastosować wobec współczesnej młodzieży. Cele i zadania moralnego i społecznego wychowania pozostają w ścisłej relacji do wizji wychowania opartego na zasadach wiary i moralności chrześcijańskiej.

Mając na uwadze próbę odczytania podstawowych treści moralno-społecznego aspektu wychowania młodzieży w nauczaniu papieża Franciszka, należy uwzględnić jego wcześniejsze przygotowanie oraz zdobyte doświadczenie w zakresie wychowania tej grupy osób, a także ukształtowane na tej podstawie jego myślenie wychowawcze. Moralność, ukierunkowanie

³² Franciszek, *Lumen fidei*, 55.

³³ Tamże.

społeczne i wychowanie religijne poprzez zakorzenienie i uczestnictwo we wspólnocie są kontynuacją i urzeczywistnieniem rad ewangelicznych propagowanych przez Papieża. Stąd wychowanie człowieka ma kształtować osobę nastawioną na dążenie do celu wpływającego z nauczania Ewangelii, którym jest troska o innych członków wspólnoty, szczególnie osoby potrzebujące opieki oraz o środowisko naturalne rozumiane jako wspólny wszystkim ludziom dom, będącą odpowiedzialną za siebie i za innych, a także za świat. W duchu soborowego myślenia Franciszek przywiązuje uwagę do wnikliwego odczytywania znaków czasu i wyjaśniania ich w świetle Ewangelii. Te znaki czasu stawiają pytania, na które człowiek w obecności Boga poszukuje odpowiedzi. Będzie je w stanie znaleźć tylko wtedy, gdy znaki te będzie odczytywał z pozycji peryferii, skąd widzi się rzeczywistość surową, realną, bez żadnych masek, szczególnie tych egzystencjalnych³⁴, obejmującą osoby najbardziej oddalone, obojętne, żyjące w grzechu, cierpiące, ubogie, wykluczone i prześladowane³⁵. Peryferie rozumiane są tu w opozycji do centrum, z perspektywy którego obraz rzeczywistości jest subiektywny i przez to niepełny, osłodzony i zafałszowany. Z peryferii widzi się rzeczywistość surową, realną, bez żadnej maski i bez makijażu. Peryferie w nauczaniu papieskim są również tym, czym ludzie naprawdę żyją: „praca, kultura, śpiew. Nawet koncert muzyczny, który gromadzi wielu młodych ludzi, to też peryferie, i nie można tego wszystkiego zignorować”³⁶.

W nauczaniu papieskim wychowanie moralne odsłania przed człowiekiem wezwanie, by jego wybory życiowe oparte były przede wszystkim na poszanowaniu godności drugiej osoby³⁷, na szacunku do niej i do świata przyrody zamieszkiwanego i danego człowiekowi z uwzględnieniem jego wolności, ale przede wszystkim jego odpowiedzialności w stosunku do przyrody i do kolejnych pokoleń, które ten świat odziedziczą po współczesnych. Franciszek doceniając znaczenie rozwoju współczesnej cywilizacji, przestrzega jednocześnie przed utratą kontroli nad nią. Sponuje ukierunkowanie regulacji, wykorzystania i badań nad konstruktywnym i sprawiedliwym współdziałaniem człowieka z najnowszymi wersjami maszyn, które rozpowszechniają się we współczesnym świecie i radykalnie zmieniają scenariusz ludzkiego istnienia. Umiejętność zastosowania tych postulatów w praktyce spowoduje, że „niezwykły potencjał nowych odkryć będzie w stanie promieniować ich

³⁴ W nauczaniu papieskim mowa jest także o peryferiach geograficznych.

³⁵ A. Filipowicz, *Moralność według papieża Franciszka*, s. 35.

³⁶ Wywiad z papieżem Franciszkiem: *Życie moralne jest edukacją dla człowieka, a nie retoryką schematów* (redemptor.pl), <https://www.redemptor.pl/multimedia/wywiad-z-papiezem-franciszkiem-zycie-moralne-jest-edukacja-dla-czlowieka-a-nie-retoryka-schematow/> (14.03.2023).

³⁷ Franciszek, „Nigdy nie wykluczać”. *Msza Święta w Domu świętej Marty*, Watykan, 05.11.2015, <http://www.osservatoreromano.va/pl/news/nigdy-nie-wykluczac> (10.04.2019).

dobrodziejstwami dla każdego człowieka i dla całej ludzkości, nie zajmując nigdy miejsca tego, co jest prawdziwym obrazem i podobieństwem Boga, czyli właśnie wyjątkowością każdego mężczyzny i każdej kobiety”³⁸.

W ideał głoszonego przez Franciszka wychowania wpisane jest przyłgnięcie do prawdy i dobra, które mają swoje źródło w Bogu żywym i obecnym, objawiającym się w osobie Jezusa Chrystusa. Widząc w Nim źródło, podstawę i ostateczny autorytet moralny Papież pokazuje zasadność przynależności i wierności Bogu. Głosząc młodym orędzie wiary, nadziei i miłości, uczy jak pokonywać wszystko to, co negatywne, jak współżyć z innymi, kochać, smakować jedność, a przez to zasłużyć na wieczność.

Moralno-społeczny wymiar wychowania i przynależność człowieka do różnych grup społecznych zobowiązuje do znajomości zasad, jakimi one się posługują, a także znajomości zadań i odpowiedzialnego ich podejmowania na rzecz innych ludzi i społeczności, których jest się członkiem. Z kolei wychowanie człowieka we wspólnocie zmierza do przygotowania go do życia w społeczeństwie i w świecie. Jest to więc wychowanie związane z wartościami, kulturą i tradycją, a dokonuje się poprzez rodzinę, naród, państwo i Kościół. Społeczności te nakładają na człowieka, który jest bytem uczestniczącym, określone powinności stające się zarazem celami wychowania. W analizowanym nauczaniu cele te sprowadzają się do praktykowania rad ewangelicznych zaczerpniętych z nauczania Chrystusa, z odniesieniem się w szczególności do ośmiu błogosławieństw wygłoszonych na górze oraz do uczynków miłosierdzia względem duszy i względem ciała drugiego człowieka. Wyraźnie wybrzmiewa tu inkluzywizm duszpasterski papieskiego nauczania, który w odniesieniu do życia moralnego w centrum umiejscawia człowieka jako podmiot działania moralnego i sprawcę czynu, pozostawiając jednocześnie jako ważny element kwalifikację tego działania. Franciszek wychodzi z propozycją spójnego i niewykluczającego się spojrzenia na obiektywny i subiektywny aspekt moralności chrześcijańskiej, aby nie dopuścić do przeakcentowania jej obiektywnego wymiaru. Mogłoby to bowiem doprowadzić do ujęcia jej w ramy kazuistyki, schematyzmu i negatywizmu moralnego³⁹. Byłoby to sprzeczne z nauczaniem o bezgranicznym miłosierdziu Boga, a także byłoby poddaniem zwątpieniu obecności Jego łaski.

Według tego nauczania człowiek nie jest sam, ale żyje z innymi i dla innych. Dzięki nim może tworzyć wspólnotę. Stąd cała ludzka egzystencja ma właściwy sobie wymiar

³⁸ Wywiad z papieżem Franciszkiem: *Życie moralne*.

³⁹ Franciszek, *Discorso ai docenti e agli studenti dell'Accademia Alfonsiana - Istituto Superiore Di Teologia*, Watykan, 09.02.2019, https://www.vatican.va/content/francesco/it/speeches/2019/february/documents/papa-francesco_20190209_accademia-alfonsiana.html (12.01.2023).

wspólnotowy i społeczny. Z punktu widzenia wspólnoty społecznej mówić można o wystarczającej przestrzeni dla każdej osoby. Zagadnienia związane z braterstwem i przyjaźnią społeczną zawsze należały do trosk Franciszka. Zaznacza on, że Bóg stworzył wszystkich ludzi równymi w prawach, obowiązkach i godności oraz powołał ich do życia we wspólnocie jako braci i siostry⁴⁰. Papież chciałby, aby człowiek, uznając godność każdej osoby ludzkiej, był w stanie na nowo ożywić światowe pragnienie braterstwa, ponieważ nikt nie może stawić czoła życiu w sposób odosobniony. Każdy potrzebuje wspólnoty po to, żeby go wspierała i pomagała mu patrzeć w przyszłość⁴¹. Obojętność jest przez Papieża postrzegana jako wielkie zło, które tworzy świat egocentryczny, zwrócony do siebie. Tworzy się globalizacja obojętności, w której człowiek wybiera obojętność jako sposób na obronę siebie, jako kwarantannę, którą wybiera dla siebie, aby chronić się przed wirusem rzeczywistości⁴². W tym kontekście Papież widzi konieczność kształtowania ludzkich sumień. W teologii Franciszka jest mowa o sumieniu, które nazywa on „sercem”. W tym sercu przebywa Duch Święty i troską człowieka powinno być, aby ta obecność była permanentna, aby dzięki tej obecności do serca nie miały dostępu inne duchy. Ta troska przedstawiona jest dość obrazowo: „Strzec serca, tak jak się strzeżenie drzwi domu, zamykając je na klucz”⁴³. Tymi potencjalnymi duchami są złe myśli, złe intencje, zazdrość i zawiść. Troska ta ma się przejawiać tym, aby „nie czynić z serca placu, gdzie przychodzi i skąd odchodzi, kto chce. Serce staje się wtedy miejscem pozbawionym intymności, miejscem, gdzie Pan nie może mówić ani być słyszany”⁴⁴. W „sercu skupionym i nierozproszonym wiadomo, co się dzieje”⁴⁵. To skupienie można uzyskać poprzez codzienny rachunek sumienia.

Ojciec Święty pragnie, aby wychowywać sumienia do myślenia w nowy sposób, ponieważ dostrzega perspektywę trudnego czasu, ze wzrostem ubóstwa i głodu włącznie. Do zadań wspólnot chrześcijańskich należy kształtowanie tych sumień. W seminariach i domach formacyjnych Papież pragnie widzieć „wychowanie do odpowiedzialnej ascezy, do naznaczonego wdzięcznością podziwiania świata, do wrażliwości na kruchość ubogich i środowiska”⁴⁶. Wielu ludzi, również uważających się za chrześcijan, prowadząc działania ze szkodą dla środowiska pod pretekstem realizmu i pragmatyzmu, często drwi z troski o środowisko naturalne. Niektórzy są bierni i niechętnie zmieniają swe przyzwyczajenia, stając

⁴⁰ Franciszek, *Fratelli tutti*, 5.

⁴¹ Tamże, 8.

⁴² Wywiad z papieżem Franciszkiem: *Życie moralne*.

⁴³ Franciszek, *Słowa z Domu Świętej Marty*, Wyd. Znak: Kraków 2017, s. 250.

⁴⁴ Tamże.

⁴⁵ Tamże.

⁴⁶ Franciszek, *Laudato si*, 214.

się niespójni wewnętrznie⁴⁷. A tymczasem to właśnie wstrzemięźliwość przeżywana świadomie i w wolności wyzwala człowieka. „Nie jest ona gorszym życiem ani mniejszą intensywnością lecz doświadczaniem tego, co oznacza docenienie każdej osoby i każdej rzeczy, ucząc się nawiązywać kontakt i potrafiąc się cieszyć z najprostszych rzeczy. Potrafiąc odkrywać inne przyjemności i odnajdywać satysfakcję w braterskich spotkaniach, usługiwaniu, w realizowaniu swoich charyzmatów, w muzyce i sztuce, w kontakcie z naturą, w modlitwie”⁴⁸. Szczęście rozumiane przez Franciszka wymaga umiejętności ograniczenia pewnych potrzeb, które nas ogłuszają, i pozostawania w ten sposób otwartymi na wiele możliwości, jakie daje nam życie⁴⁹. Gdy człowiek jest pogodzony z samym sobą, wtedy zdolny jest do wzrastania w radosnej wstrzemięźliwości⁵⁰.

Moralno-społeczny wymiar człowieka w nauczaniu Franciszka to zdolność do poniżenia siebie aż do skrajności i umiejętność stawiania czoła trudnościom, dokonania zwrotu i ponownego wybrania dobra niezależnie od narzuconych wszelkich uwarunkowań psychicznych i społecznych. Człowiek posiada zdolność uczciwego spojrzenia na siebie, ujawnienia swojej odrazy i podjęcia nowych dróg ku prawdziwej wolności. „Jeżeli otwarty jest na dobro, prawdę i piękno czy też zdolny do reakcji, jaką Bóg nieustannie wzbudza w głębi jego serca, to nic nie może mu w tym przeszkodzić”⁵¹.

Według Papieża sposób, w jaki poszczególne państwa będą planować swe działania pocovidowe, wpłynie na to, czy człowiek wyjdzie z kryzysu lepszy, czy gorszy – zarówno indywidualnie, jak i społecznie. Czy działania te będą przebiegały w sposób ludzki, czy tylko techniczny, mając na uwadze przede wszystkim rozwój gospodarczy i finansowy. Czy ważniejszy będzie człowiek, czy dane finansowe. Papieżowi leży na sercu los wszystkich ludzi i od każdego oczekuje zaangażowanego i odpowiedzialnego działania, niezależnie od tego, czy chcemy człowieczeństwa bardziej ludzkiego, bez niewolników oraz wyzyskiwanych mężczyzn i kobiet, czy go nie chcemy. Uważa za konieczne dokonywanie odważnych wyborów, które wymuszą zmianę. Zmianę, która możliwa jest tylko wtedy, gdy zmieni się wizja i postrzeganie przez człowieka otaczającej go rzeczywistości. W tej zmianie może pomóc teologia moralna, „dzięki której człowiek uświadomi sobie te grzechy, które świat już włączył do swojej normalności, nie uznając ich dłużej za grzechy, takie jak na przykład produkcja broni,

⁴⁷ Tamże, 217.

⁴⁸ Tamże.

⁴⁹ Tamże, 223.

⁵⁰ Tamże, 225.

⁵¹ Tamże, 205.

wyzyskiwanie pracowników, dyskryminacja kobiet, edukacja ideologiczna. W świetle teologii moralnej możliwe będzie ponownie postawić godność osoby w centrum uwagi, ucząc jak odważnie, skutecznie i w ludzki sposób wprowadzać w życie to, czego naucza Ewangelia i logika miłości, którą głosił Jezus. W tym znaczeniu życie moralne jest edukacją dla człowieka, a nie retoryką schematów⁵².

Wyzwania, o których mówi Papież, wyrażając pragnienie realizowania ich przez młodzież, to przede wszystkim popieranie kultury troski, czyli opiekowanie się drugim człowiekiem, rozwijanie wewnętrznej postawy empatii, uważne patrzenie, które wyprowadza człowieka poza niego samego, życzliwa obecność, która przewycięża obojętność i skłania do zainteresowania się innymi. Jest to „punkt zwrotny, początek nowości, środek zaradczy przeciwko zamkniętemu światu, który, nasycony indywidualizmem, pożera swoje dzieci; przeciwko światu uwięzionemu przez smutek, rodzący obojętność i samotność”⁵³. Człowiek już w młodości powinien nauczyć się troski o to, co go otacza, o innych, o miasto, o społeczeństwo, o stworzenie. W przeciwnym razie pozostanie „smutny i samotny, ponieważ nigdy w pełni nie zasmakuje radości przyjaźni i bezinteresowności i nie da światu tego niepowtarzalnego dotyku piękna, który może dać tylko on lub ona, i nikt inny”⁵⁴. Ale „aby stać się miłośnikiem troski i mistrzem relacji”, jak to nazywa Papież, „trzeba się w tym ćwiczyć na co dzień. Przede wszystkim troszcząc się o swoje wewnętrzne piękno, o tę najbardziej ukrytą i cenną część siebie, którą można w sobie odnaleźć w ciszy wsłuchując się w siebie, znajdując przestrzenie kontaktu ze swym wnętrzem, aby poczuć dar, jakim jest człowiek, aby przyjąć jego egzystencję i nie pozwolić jej wymknąć mu się z rąk”⁵⁵.

Powyższa pedagogia Franciszka zakłada konsekwentną wiarę młodych, która wpływać będzie na dojrzałość ich postaw. „Ta konsekwencja daleka jest od tego, aby siłą nawracać kogokolwiek na wiarę chrześcijańską czy nawet do niej przekonywać, gdyż byłoby to lekceważeniem godności drugiej osoby. Byłby to prozelityzm. Właściwą postawą jest życie zgodne ze swoją wiarą i w ten sposób dawanie świadectwa, aby obudzić ciekawość tego drugiego”⁵⁶.

Franciszek oczekuje od młodych pełnego zaangażowania i uczestnictwa w życiu wspólnotowym, gdzie będą mieli okazje do propagowania wartości moralnych i krzewienia

⁵² Wywiad z papieżem Franciszkiem: *Życie moralne*.

⁵³ Franciszek, *Incontro con i docenti e gli studenti*.

⁵⁴ Tamże.

⁵⁵ Tamże.

⁵⁶ Franciszek, *Spotkanie ze studentami „Studienjahr theologisches”*.

życia Ewangelią. Zabrania im poprzestawania na byciu „turystami życia” patrzącymi na to życie tylko z zewnątrz, powierzchownie. Nakazuje młodym, aby w milczeniu, idąc za rytmem swego serca, rozmawiali z Bogiem. W tej rozmowie opowiadali Mu o sobie, a także o tych, których spotykają na co dzień i których On daje im jako towarzyszy podróży. W rozmowie zanosili Mu twarze, sytuacje radosne i bolesne, gdyż nie ma modlitwy bez relacji, tak jak nie ma radości bez miłości – miłości wyrażanej poprzez interesowanie się drugim człowiekiem, troskę o niego, poświęcanie mu swego czasu i zdolności, aby „zaryzykować uczynienie z życia daru, który rodzi kolejne życie”⁵⁷. Pamięć młodego człowieka o tym, że jest skarbem, że jego życie jest pożyteczne dla innych, pozostawia im dobry ślad w drodze, sprawia, że troszczy się on o wspólnotę, o towarzyszy z klasy, o kolegów z pracy, o stworzenie. Nie należy tego życia „trzymać w sejfie, myśląc, że lepiej je oszczędzać i że jeszcze nie nadszedł czas na jego wydanie”⁵⁸. Ta kultura troski pomoże wzrastać w człowieku „ziarnu braterstwa”⁵⁹. Papież chciałby, aby to braterstwo wyrażane było przez młodych, choć nie tylko, także w postawie gościnności wobec migrantów, którzy pozbawieni możliwości normalnego, godziwego życia, szukają tej możliwości w innych miejscach na ziemi, często w innych krajach, a nawet na innych kontynentach.

Ojciec Święty każdą osobę uważa za członka ludzkości posiadającego taką samą godność. Kiedy osoba lub rodzina jest zmuszona do opuszczenia swojej ziemi, powinna być powitana na nowej ziemi z godnością. Zobowiązania przyjmujących wobec tych osób wyartykułowane są przez Franciszka w czterech czasownikach: powitać, chronić, promować i integrować. Integracja rozumiana jako „dzielenie się życiem swojej nowej ojczyzny, pozostając jednocześnie sobą jako osobą, nosicielem własnej biograficznej historii. W ten sposób migrant będzie mógł się zaprezentować i zostać uznanym za okazję do wzbogacenia się osób, które go integrują”⁶⁰.

Papież stawia młodzieży za przykład Maryję, której jako młodej dziewczynie powierzono ważne zadanie właśnie dlatego, że była młoda. Wszak to właśnie młodzi przechodzą przez fazę życia, w której energii na pewno nie brakuje. Dlatego Franciszek motywuje ich do

⁵⁷ Franciszek, *Spotkanie z młodzieżą*, Awali, Bahrajn, 05.11.2022, <https://www.vatican.va/content/francesco/pl/speeches/2022/november/documents/20221105-giovani-bahrain.html> (11.01.2023).

⁵⁸ Tamże.

⁵⁹ Tamże.

⁶⁰ Franciszek, *Spotkanie z uczestnikami zespołu plenarnego Papieskiej Akademii Nauk Społecznych*, Watykan, 02.05.2019, https://www.vatican.va/content/francesco/it/speeches/2019/may/documents/papa-francesco_20190502_plenaria-scienze-sociali.html (17.09.2022).

wykorzystania drzemiącej w nich siły i energii, aby ulepszyć świat, zaczynając od najbliższych im rzeczywistości. Pragnie, aby powierzono młodzieży ważne obowiązki w Kościele, aby pozostali członkowie Kościoła mieli odwagę dać młodzieży przestrzeń do działania, a sami młodzi zostali napełnieni odwagą do przyjęcia powołania, które pokazuje im Bóg; aby mieli odwagę, by żyć wiarą, nie ukrywając jej ani nie umniejszając i aby czuli, że Kościół im ufa i aby tym zaufaniem sami obdarzyli Kościół⁶¹.

Młodzi działacze liczyć mogą na towarzyszenie im ze strony Kościoła, dla którego ich obecność na poszczególnych terytoriach staje się znakiem i który dzięki temu wie, jak im towarzyszyć. Młodzi narażeni na liczne kryzysy mogą być pewni, że z kryzysu zawsze wychodzi się jako inny człowiek. Lepszy lub gorszy. Nigdy taki sam. Należy więc troszczyć się o to, aby wyjść z niego lepszym. Będzie to możliwe, gdy człowiek zda się na wsparcie ze strony innych osób, gdyż z kryzysu nie można wyjść w pojedynkę⁶². Dlatego dla Franciszka relacje międzyludzkie są tak bardzo ważne.

Skoro Kościół liczy na młodych – hojnych i zdolnych do najlepszych impulsów i najszlachetniejszych ofiar – sam Papież chciałby, aby się „nie izolowali, ale aby zawsze byli zjednoczeni między sobą, cieszyli się pięknem braterstwa i byli bardziej skuteczni w swoim działaniu”⁶³. Należy zadbać o komunikację, wychodząc poza komunikowanie się z innymi jedynie drogą elektroniczną, podejmować wyzwania zmiany kulturowej w kulturze, która pragnie odizolowania i wycofania młodych w światy wirtualne. Jest to zaproszenie do „otwarcia się na rzeczywistość, która wykracza daleko poza wirtualną. Jest to zachęta do podejmowania ryzyka i dążenia do zmiany świata, rozbudzania na nowo swojego pragnienia, kontemplowania nieba, gwiazd i otaczającego świata”⁶⁴.

Papież przypomina młodym o ich obowiązku troszczenia się o otaczający ich świat, o środowisko. Jest to zaproszenie do udziału w pracy twórczej poprzez jej kultywowanie, rozwijanie, dbanie i ochronę, szczególnie w kontekście obecnie i wcześniej wyrządzonego

⁶¹ Franciszek, Orędzie na XXXIII Światowy Dzień Młodzieży *Nie bój się, Maryjo, znalazłaś bowiem łaskę u Boga (Łk 1, 30)*, Watykan 2018,

https://www.vatican.va/content/francesco/pl/messages/youth/documents/papa-francesco_20180211_messaggio-giovani_2018.html (19.08.2022).

⁶² Franciszek, Encuentro con el mundo de la enseñanza, Quito, 07.07.2015, https://www.vatican.va/content/francesco/pl/speeches/2015/july/documents/papa-francesco_20150707_ecuador-scuola-universita.html (12.01.2023).

⁶³ Franciszek, *Przemówienie do młodzieży*, Sarajewo, 06.06.2015, https://www.vatican.va/content/francesco/pl/speeches/2015/june/documents/papa-francesco_20150606_sarajevo-giovani.html (13.01.2023).

⁶⁴ Franciszek, Orędzie na XXXV Światowy Dzień Młodzieży *Młodzieńcze, tobie mówię wstań (Łk 7, 14)*, Rzym 2017, https://www.vatican.va/content/francesco/pl/messages/youth/documents/papa-francesco_20200211_messaggio-giovani_2020.html (21.07.2022).

naturze zła, nieodpowiedzialnego użytkowania i nadużywania dóbr, które Bóg w niej umieścił. Młodzi winni być świadomi związku pomiędzy istnieniem i życiem ludzkim a istnieniem i życiem matki Ziemi, tego, że degradacja środowiska człowieka, jeśli zachodzi, to postępuje wraz z degradacją środowiska naturalnego i jeżeli człowiek nie zwróci uwagi na przyczyny wpływające na degradację człowieka i społeczeństwa, to nie będzie w stanie odpowiednio poradzić sobie z degradacją środowiska. Podobnie przebiega odwrotny proces – jeśli człowiek się rozwija, a wraz z nim społeczeństwo, to również środowisko naturalne się rozwija. W tym rozwoju człowieka i społeczeństwa chodzi o budowanie relacji z innymi ludźmi. W relacjach tych młodzi mają być szczególnie wrażliwi na ludzi odrzuconych i zapomnianych przez społeczeństwo. Zwłaszcza na uczelniach wyższych studenci mogliby zadawać sobie pytanie o swoją edukację⁶⁵.

Papieska pedagogia w kontekście etyczno-społecznym postrzega młodych nie tylko jako „przyszłość Kościoła”, ale przede wszystkim jako „dzisiaj Kościoła, dzisiaj Boga”. Natomiast wspólnie są członkami tego samego Chrystusa i jedynie jako wspólnota przeżyją. Potrzebują siebie nawzajem, aby naprawdę zmieniać ten coraz bardziej podzielony świat pełen konfliktów i wrogości, będąc w tym świecie przesłaniem jedności⁶⁶. Papież mówi młodym, aby nie tyle dążyli do przyszłości, ile raczej aby czuli, że są teraźniejszością i w ten sposób staną się przyszłością. Mają oni pamiętać o tym, że są obecni w społeczeństwie, wnosząc nowe życie, i że bez nich jest ono prawie martwe⁶⁷. Młodych ludzi pochodzących z krajów, które doświadczyły skutków ekologicznego załamania Franciszek zapala do ochrony wspólnego domu, jakim jest planeta Ziemia. Uwrażliwia ich przy tym na jej piękno w postaci lasów, rzek, dolin, gór i wybrzeży⁶⁸.

Szczególną uwagę zwraca na młodych zmotywowanych do tego, „aby czuli się protagonistami przyszłości kraju i aby tę przyszłość wzięli sobie do serca, ubogacając historię poprzedzającą ich marzeniami i kreatywnością”⁶⁹. Uważając, że wszelka odnowa wymaga

⁶⁵ Tamże.

⁶⁶ Franciszek, *Spotkanie z uczestnikami Międzynarodowego Forum Młodzieży*, Watykan, 22.06.2019, <https://www.vaticannews.va/pl/watykan/news/2019-01/miedzynarodowe-forum-mlodych-rzym.html> (13.01.2023).

⁶⁷ Franciszek, *Saluto a dirigenti e studenti dell'istituto ambrosoli di codogno (lodi)*, Watykan, 22.05.2021, https://www.vatican.va/content/francesco/it/speeches/2021/may/documents/papa-francesco_20210522_istitutoambrosoli-codogno.html (14.01.2023).

⁶⁸ Franciszek, *Spotkanie z młodzieżą Mozambiku*, Maputo, 05.09.2019, https://www.vatican.va/content/francesco/pl/speeches/2019/september/documents/papa-francesco_20190905_giovani-mozambico.html (15.01.2023).

⁶⁹ Franciszek, *Spotkanie z władzami, społeczeństwem obywatelskim i korpusem dyplomatycznym*, Bratysława, 13.09.2021, <https://www.vatican.va/content/francesco/pl/speeches/2021/september/documents/20210913-bratislava-autorita.html> (16.01.2023).

zaangażowania młodych ludzi, zwraca jednocześnie uwagę na zwodniczego ducha konsumpcjonizmu, który wyjaławia ludzką egzystencję. Zmęczenie i frustracja, w którą popada wielu młodych zestresowanych gorączkowym tempem życia, przysłania drogę do źródła, z którego mogliby czerpać motywację i nadzieję. W tym kontekście Ojciec Święty za konieczne uważa okazywanie troski innym, gdyż wtedy „poczucie odpowiedzialności za kogoś nadaje życiu smak i pozwala odkryć, że to, co dajemy, jest w rzeczywistości darem, który dajemy sobie”⁷⁰.

Wielu młodych ludzi angażuje się w różnego rodzaju działania na rzecz poprawy funkcjonowania współczesnej gospodarki. Są postrzegani przez Franciszka jako świadomi konieczności wspólnego działania na rzecz walki z problemami społecznymi. Angażują się poprzez różnego rodzaju animacje, dodawanie odwagi innym, ożywianie wspólnoty od wewnątrz stylem oddania oraz bycie budowniczymi relacji i tkaczami solidarnej ludzkości w bardziej wyrafinowanym wydaniu ekonomii, w miejsce tej, która „wyparowuje w finansach”⁷¹. W myśl tej nowej ekonomii Papież zaleca młodym członkom projektów niesienie pomocy parafiom i diecezjom w planowaniu pracy. Pozwala to na wykielkowanie w tych ludziach nasion rzuconych przez Boga, czyli zdolności, inicjatywy i siły na miarę godności osoby wynikającej z pracy. Ta godność promowana jest poprzez działania na rzecz pracy powstałej z pomysłowości i kreatywności człowieka naśladowującego Boga Stwórcę. Będąc aktywnymi protagonistami, wspierają oni wzrost przedsiębiorczych postaci na rzecz dostępu do pracy lub jej utrzymania dla wszystkich. Franciszek zachęca do odważnej i śmiałej pracy na rzecz modelu gospodarczego, w którym współdzielenie, braterstwo, bezinteresowność i zrównoważony rozwój są filarami podtrzymującymi gospodarkę⁷².

Jednym z kluczowych problemów poruszanych w nauczaniu Franciszka jest zarządzanie gospodarką żywnościową. Wielokrotnie zajmował w tej sprawie stanowisko, apelując o niemarnowanie żywności i dzielenie się nią z tymi, którzy mają niedobór czy wręcz jej brak. W młodych ludziach widzi sprzymierzeńców w tej batalii o równy podział żywności. Postrzega ich jako tych, dzięki którym może się dokonywać promowanie działań na rzecz transformacji systemów żywnościowych. Widzi w młodych nowe pokolenie przywódców, którzy są spragnieni sprawiedliwości. Wie, że całe rzesze młodych na całym świecie rozwijają swoją kreatywność i energię, aby zająć się strukturalnymi przyczynami obecnego kryzysu

⁷⁰ Tamże.

⁷¹ Franciszek, *Spotkanie z belgijską młodzieżą*.

⁷² Tamże.

żywnościowego, od przedłużającego się konfliktu zbrojnego po niszczycielskie skutki zmiany klimatu. W przekonaniu papieża Franciszka poczucie przynależności młodych do tej samej społeczności i planety determinuje ich do realizacji działań na rzecz innowacyjnych sposobów rozwiązywania problemów, które trapią ludzką rodzinę. Jest to dar dla całej ludzkości polegający na przyniesieniu innowacyjnych rozwiązań, aby stawić czoła starym problemom, i na odwadze, by nie ograniczać się do krótkowzrocznej myśli. Jako kontynuację spotkania światowych przywódców na szczycie ONZ w Nowym Jorku w 2021 roku Franciszek widzi spotkania młodzieży. Papież patrzy na młodych jako na kontynuatorów działań na rzecz realizacji celu zrównoważonego rozwoju, którzy walczą o wyeliminowanie głodu na świecie. W tym duchu prosi „wszystkich młodych ludzi zgromadzonych na Światowym Forum Żywności, aby byli nieustraszeni i zdecydowani, aby pozostali zjednoczeni i wytrwali w swoich intencjach. Aby nie byli złośliwi w swoich marzeniach, ale walczyli o lepszą przyszłość i przekształcali te tęsknoty w konkretne i znaczące działania. Aby porzucili rutynę oraz fałszywe iluzje i zregenerowali świat wstrząśnięty pandemią”⁷³. W działaniach tych Franciszek upatruje szansę na „szczęśliwą rzeczywistość, jeśli młodzi zasieją solidarność, kreatywność i szlachetność ducha”⁷⁴.

Podsumowując dotychczasowe analizy w zakresie podstaw i struktury moralno-społecznego wychowania młodzieży w myśli Papieża Franciszka, łatwo zauważyć, iż zasadniczy cel wychowania we wspólnocie koncentruje się wokół kształtowania postawy braterstwa jako jednego z istotnych elementów budowania nowego humanizmu i relacji w świecie, dostrzeżenia w drugim człowieku szansy i sprzymierzeńca, niezależnie od jego wyznania i przekonań. Zagadnienie powszechnego braterstwa między ludźmi, przyjmując za podstawę ich równość i godność każdego człowieka, przewija się w papieskich orędziach na Światowy Dzień Pokoju, encyklikach i adhortacjach, jak i w licznych przemówieniach do ambasadorów, organizacji międzynarodowych, stowarzyszeń i członków zgrupowań naukowych. Poprzez nauczanie w tym duchu Franciszek pragnie skutecznie i konsekwentnie przeciwstawiać tak zwaną globalizację braterstwa i solidarności globalizacji obojętności, zgodnie z nauczaniem Kościoła katolickiego.

Przywołanie powyższych refleksji rodzących się na kanwie analizowanego nauczania czyni bardziej zrozumiałym fakt, iż jedną z zasadniczych treści wychowania moralno-społecznego

⁷³ Franciszek, *Messaggio al Direttore Generale della FAO in occasione dell'inaugurazione del forum mondiale sull'alimentazione*, Rzym, 1-5.10.2021, <https://www.vatican.va/content/francesco/it/messages/pont-messages/2021/documents/20211001-messaggio-forum-alimentazione.html> (14.01.2023).

⁷⁴ Tamże.

jest stojąca u podstaw daru z siebie postawa miłości. Papież podkreśla, jak ważna jest zdolność do kochania czystym i wolnym sercem. Mówi o dwóch wymiarach istotnych w życiu uczuciowym: pierwszym jest postawa skromności, drugim postawa wierności. Oba te wymiary powiększają serce. Skromność odnosi się do sumienia czujnego i gotowego stawać w obronie godności osoby i autentycznej miłości, aby nie bagatelizować języka ciała. Wierność, razem z szacunkiem dla drugiego człowieka, jest zasadniczym wymiarem każdej prawdziwej relacji miłości, ponieważ nie można bawić się uczuciami. Konkretną formę miłości daje także zobowiązanie do solidarności z bliźnim, zwłaszcza z najbiedniejszymi. „Miłość bliźniego karmi się fantazją i zawsze wykracza poza: wymyśla się rzeczy, aby pomóc, aby iść naprzód. Miłość wykracza poza mury, poza różnice, poza przeszkody. Miłość jest twórcza i zawsze trwa”⁷⁵.

Poddane powyższym analizom nauczanie papieża Franciszka odwołujące się do wychowania moralno-społecznego młodzieży pokazuje podstawowe filary tego wychowania jako uzupełnienia jego wymiaru społecznego. Ukazując cele i zadania tego wychowania w relacji do koncepcji człowieka i jego rozwoju można zauważyć, że wychowanie to przygotowuje człowieka do życia w świecie i w społeczeństwie z uwzględnieniem kultury i tradycji, w której żyje. Analiza ta miała na celu ukazanie fundamentalnych zadań i zasad, na których w swym nauczaniu papież Franciszek opiera wychowanie osoby na płaszczyźnie moralno-społecznej.

Nie ulega wątpliwości, iż opierając się na tych filarach, Papież kształtuje u młodzieży odniesienie do świata i życia moralno-społecznego w całej złożoności jego aspektów. Mając na uwadze bergoglińskie napomnienie skierowane do wychowawców, „aby kształtowali w młodzieży światłe idee, by ci przejęli je jako własne, mogąc posłużyć się nimi dla ułatwienia swej orientacji na drogach życia”⁷⁶, należy mieć świadomość, że przywołane treści konstytutywne, podobnie jak wywodzące się z nich cele i zasady analizowanej płaszczyzny wychowania, nie zostały zaprezentowane w sposób wyczerpujący. Pozwolą jednak w sposób przybliżony, z odwołaniem się do pozostałych płaszczyzn i celów wychowania młodzieży, lepiej poznać nauczanie papieża-jezuity i zastanowić się nad wdrażaniem elementów tego nauczania do systemów wychowania.

⁷⁵ Franciszek, *Incontro con gli studenti del liceo „Visconti” di Roma, in occasione dell'anno giubilare aloisiano*, Watykan. 13.04.2019, https://www.vatican.va/content/francesco/it/speeches/2019/april/documents/papa-francesco_20190413_studenti-visconti.html (17.01.2023).

⁷⁶ J. M. Bergoglio, *Wymagania i pasja. O wychowaniu chrześcijańskim*, Wyd. Esprit: Kraków 2013, s. 23.

3.1.3. Wychowanie na płaszczyźnie kulturowo-aksjologicznej

Cele, jakie w procesie wychowania pragnie się osiągnąć, są ściśle związane z wartościami, które stanowią podstawę ich wytyczania. Wartości te są ściśle powiązane z dynamiką osobowości oraz z wychowaniem, czyli kształtowaniem psychiki. Są nieodłącznym i ważnym składnikiem osobowości. Według Luigi Giussaniego, jednego z najbardziej uznanych przez Jorge Bergoglio – papieża Franciszka autorytetów w dziedzinie wychowania młodzieży, do wartości tych młodzi dojrzejwią poprzez swą otwartość na rzeczywistość, czyli na to, co realnie istniejące, piękne, dobre i prawdziwe.

Aksjologia wychowania zakłada zinternalizowanie przez wychowanków wartości, jakimi powinni się w życiu kierować. Zajmuje się zatem analizą źródeł wartości w wychowaniu. W systemie społeczno-politycznym i edukacyjnym współwystępują różne koncepcje ideału wychowawczego. Oznacza to, że w praktyce wychowawcy nie dysponują jakimś pełnym ukonkretnionym opisem człowieka. Istnieje natomiast w sferze społecznej pewien konkret. Jest nim wyobrażenie ludzi o tym, jak powinien zachować się dany człowiek w określonych sytuacjach społecznych, czyli pełniący określone funkcje i role społeczne. Na to wyobrażenie społeczne nakłada się też wiedza zdobyta własnym wysiłkiem przez jednostkę w toku nauki szkolnej. Wyobrażenie o człowieku zostaje ukonkretnione i wzbogacone o nowe jakości. Zatem kulturowy wzór osobowości stanowiący punkt wyjścia jednostki w trakcie myślenia o innych ludziach, o ich zachowaniach, wzbogacony zostaje o wizerunek religijny, artystyczny i naukowy.

W nauczaniu papieskim ważną zasadą wychowania w odniesieniu do celu jest to, iż dokonuje się ono w konkretnej kulturze i poprzez kulturę. Osoba jest wychowywana również do życia w danej kulturze i w ciągu procesu wychowawczego wzrasta w konkretną kulturę. Do kultury człowiek dojrzejwią w szkole, w której obecna jest ona przede wszystkim za pośrednictwem dydaktyki nauk przyrodniczych i humanistycznych. Odbywa się to na zasadzie poszukiwania prawdy, dotyczy nie tylko zdobywania wiedzy, ale również przyswajania wartości, takich jak prawda, dobro i piękno. Jest to aksjologiczna zasada motywująca do poszukiwania prawd cząstkowych i otwierająca na poszukiwanie prawdy całkowitej, wiekuistej oraz wartości absolutnych⁷⁷. Synteza wiary z kulturą i życiem dokonuje się w wychowaniu chrześcijańskim i na tej drodze zachodzi proces dojrzejwania młodego człowieka w wierze.

⁷⁷ A. Maj, *Szkolnictwo katolickie w III RP (1989-2001)*, Wyd. Adam: Warszawa 2002, s. 90.

Dojrzałość ta wyraża się w interpretowaniu i porządkowaniu wiedzy oraz kultury w świetle wiary.

Kultura ma wymiar aksjologiczny i odnosi się do człowieka przeżywającego swe życie dzięki kulturze, w której żyje. Wychowanie młodzieży mające na względzie płaszczyznę kulturowo-aksjologiczną zakłada działania sprzyjające uwrażliwianiu młodzieży na potrzeby innych ludzi, szczególnie tych gorzej usytuowanych, opuszczonych, wykluczonych, po przejściach i z problemami społecznymi, przykładowo po wyjściu z więzienia/poprawczaka. Wychowanie to ma na celu kształtowanie postaw młodych ludzi, zachęcanie i motywowanie ich do nawiązywania bliższych relacji z pokoleniem osób starszych, szczególnie tych w domach pomocy społecznej, osób samotnych, niechcianych, ale przede wszystkim ze swymi dziadkami i babciami.

Wychowanie do kultury odbywa się w pierwszym rzędzie w rodzinie, która, jeśli jest zdrowa duchowo i moralnie, stanowi środowisko podstawowego rozwoju życia społecznego, bastion broniący społeczeństwo przed popadnięciem w zniewolenie przez relatywizm i wypaczoną antropologię wynoszącą człowieka do rangi bożka⁷⁸. Franciszek podkreśla centralną rolę rodziny będącej środowiskiem, w którym życie jest przyjmowane jako dar Boga i może w sposób właściwy być chronione przed licznymi atakami, na które jest ono wystawione. Może też rozwijać się zgodnie z wymogami prawdziwego ludzkiego wzrostu. Stanowi ośrodek kultury życia⁷⁹. W rodzinie pielęgnowane są pierwsze nawyki miłości i troski o życie, takie jak właściwe korzystanie z rzeczy, umiłowanie ładu i sprzątanie po sobie, poszanowanie lokalnego ekosystemu i ochrona wszystkich stworzeń. Rodzina jest miejscem formacji integralnej, w którym rozgrywają się ściśle ze sobą powiązane, różne aspekty osobistego dojrzewania. W rodzinie uczymy się prosić o pozwolenie, nie popadając w serwilizm, mówić „dziękuję”, dając wyraz szczeremu docenieniu tego, co otrzymujemy, opanowania agresji lub chciwości i proszenia o przebaczenie, gdy wyrządzimy jakieś zło. Te małe gesty szczerzej uprzejmości pomagają budować kulturę życia dzielonego z innymi i uczą szacunku do tego, co nas otacza⁸⁰.

Wychowanie w kulturze wymaga zrozumienia, kim jest człowiek sam w sobie i co jest ostatecznym celem jego życia. Na podstawie analizy papieskiego nauczania o wartości ludzkiej we współczesnych odmianach kultury stwierdzić można, iż podstawowym celem wychowania

⁷⁸ Franciszek, *Lumen fidei*, 52.

⁷⁹ Franciszek, *Laudato si*, 149.

⁸⁰ Tamże, 213.

do kultury jest przyznanie każdej istocie ludzkiej godności osobowej wynikłej z bycia dzieckiem Bożym, a tym samym bratem lub siostrą jednej, tej samej rodziny ludzkiej. Jest to kultura kształtująca do braterstwa. Kultura inkluzyjna, włączająca, szczególnie w stosunku do tych osób, które przez swych najbliższych, przez społeczności lokalne bądź przez dany system jakiegoś ustroju są opuszczone, odrzucone, pozostawione na marginesie życia społecznego. Zestawienie dwóch odmian kultury: kultury odrzucenia i kultury czułości jednoznacznie podkreśla przewagę moralną nad pierwszą tej drugiej jako pożądanej w dzisiejszym świecie przez wszystkich tych, którym na sercu leży dobro ludzkie.

Franciszek wartość kultury postrzega przez pryzmat charakteru, jaki dana kultura przyznaje człowiekowi. Nie pomijając pozytywnych aspektów bogactwa wielości i różnorodności kultur, z którymi spotyka się w miejscach podróży apostołskich, główną uwagę koncentruje na tym, jak dana kultura wpływa na relacje społeczne. Jednoznacznie opowiada się za koniecznością tworzenia kultur, które podkreślą, a w wielu przypadkach przywrócą godność ludzką. Bolączką Papieża jest coraz większe rozpowszechnianie kultury relatywizmu obecnej w wielu miejscach na ziemi. W procesie swego rozwoju przybiera ona postać kultury wykluczenia (odrzucenia). Szczególne niebezpieczeństwo Papież widzi w promowaniu i narzucaniu tak zwanej „cywilizacji śmierci” czyniącej z ludzi słabych i chorych ofiary niesprawiedliwości technokratycznej, które trzeba ze społeczeństwa wyeliminować. Osobę człowieka redukuje się wtedy do funkcji „użyj i wyrzuć”. Widząc pilną potrzebę zastąpienia kultury wykluczenia kulturą spotkania, kulturą inkluzji i czułości, postrzega je jako kierunki możliwego przeciwdziałania trwającemu obecnie kryzysowi znaczenia i roli godności ludzkiej.

Wartością, jaka może pomóc w krzewieniu kultury spotkania jest wiara, która „pozwała zrozumieć architekturę relacji ludzkich, ponieważ dostrzega ich głęboki fundament i ostateczne przeznaczenie w Bogu i w Jego miłości. Dzięki temu oświeca sztukę budowania, służąc dobru wspólnemu. Pomaga budować społeczności, tak aby zmierzały ku przyszłości dającej nadzieję”⁸¹. W wierze zawiera się kwintesencja motywacyjna do działania wykraczającego poza narzucany system technokratycznego paradygmatu⁸².

Znaczenie kultury dla pełnego rozwoju osoby i jej wychowania jest w nauczaniu Franciszka postrzegane jako podstawowe i konieczne. Ujmuje człowieka z uwzględnieniem jego uwarunkowań społecznych. Akcentuje istotny kryzys człowieczeństwa, w którym osoba ludzka wraz z jej godnością zostaje wykluczona ze struktur społecznych na rzecz lansowania

⁸¹ Franciszek, *Lumen fidei*, 51.

⁸² Tamże.

paradygmatu technokratycznego. Narzucanie światu tego modelu rzeczywistości prowadzi do degradacji osoby ludzkiej oraz do redukcjonizmu, ograniczania jej do poziomu jakiegoś elementu systemu postrzeganego przez pryzmat osiągalnego zysku. W takim ujęciu środowisko naturalne również nie jest rozumiane jako dzieło Stwórcy, lecz jako baza zasobowo-surowcową, służącą do skrajnej eksploatacji. Papież Franciszek ukazuje, że „paradygmat technokratyczny dąży do objęcia swoim panowaniem także gospodarki i polityki”⁸³, rozwój technologiczny postrzegany jest w nim w kontekście zysku, jaki człowiek może osiągnąć, nie zwracając uwagi na ewentualne negatywne skutki dla jego rozwoju⁸⁴.

Według Franciszka globalna gospodarka w celu narzucania społeczeństwu jednorodnego modelu kulturowego instrumentalizuje lokalne konflikty (zasada „dziel i rządź”), a także nie przejawia zainteresowania dobrem. Jest to kultura, która, jednocząc świat, jednocześnie dzieli osoby oraz narody. Dzieje się tak, ponieważ coraz bardziej zglobalizowane społeczeństwo zbliża do siebie jego członków, nie czyniąc ich jednocześnie braćmi. Człowiek czuje się bardziej niż kiedykolwiek osamotniony w świecie, w którym ponad wymiar wspólnotowy istnienia stawiane są interesy indywidualne. Ważniejszy jest rynek pełny konsumentów i obserwatorów. Ta sytuacja wpływa na umacnianie tożsamości najsilniejszych, którzy, chroniąc samych siebie, przyczyniają się do rozmycia tożsamości najsłabszych i najuboższych regionów i osób w nich zamieszkujących, czyniąc je od siebie uzależnionymi⁸⁵.

Ta chęć narzucania światu jednorodnego modelu kulturowego skłania do podsywania procesu utraty zmysłu historycznego, w wyniku czego dochodzi do kulturowego przenikania dekonstrukcjonizmu, według którego próbuje się budować wszystko od zera. To, co chce się w tej kulturze pozostawić niezmiennego, to potrzeba konsumpcji bez ograniczeń i akcentowanie wielu form indywidualizmu bez treści⁸⁶. Papież dostrzega zagrożenie rozmycia świadomości historycznej, krytycznego myślenia, walki o sprawiedliwość oraz dążeń integracyjnych. Zauważa dążenia do pozbawiania wielkich słów ich znaczenia, słów takich jak demokracja, wolność, sprawiedliwość, jedność, i manipulowanie nimi. Wypaczenie ich znaczenia pozwala na wykorzystywanie ich w charakterze narzędzi dominacji jako pustych tytułów mogących służyć do usprawiedliwiania jakichkolwiek działań⁸⁷.

Nauczanie papieskie nie akceptuje bagatelizowania przez młodych historii i pogardzania

⁸³ Franciszek, *Laudato si*, 109.

⁸⁴ Tamże.

⁸⁵ Franciszek, *Fratelli tutti*, 12.

⁸⁶ Tamże, 13.

⁸⁷ Tamże, 14.

wszystkim, co minione. Franciszek zachęca młodzież do czerpania z bogactwa historii oraz z mądrości i doświadczenia osób starszych. Uważa on, że dzięki temu młodzi nie ulegną propagandzie ideologów, którzy wykorzystują do swych celów młodych ludzi niezanających historii, odrzucających bogactwo duchowe i ludzkie przekazywane im przez pokolenia. Ci ideolodzy próbują w ten sposób zapanować nad młodymi osobami, czyniąc z nich ludzi pustych, wykorzenionych, nieufnych wobec wszystkiego, ufających jedynie obietnicom manipulatorów i skłonnych do podporządkowania się ich planom⁸⁸. Ci manipulatorzy wmawiają ludziom młodym, że jedynie to, co młode jest wartościowe, dając jednocześnie do zrozumienia, że wszystko, co nie jest młode, staje się obrzydliwe i przestarzałe. Za symbol tego nowego kultu uznają młode ciało, a następnie wszystko, co ma z nim związek, co jest ubóstwiane i pożądane bez ograniczeń, pogardzając jednocześnie tym, co młode nie jest. Prowadzi to w pierwszej kolejności do poniżania ludzi młodych, ogoławając ich z prawdziwych wartości oraz wykorzystując w celu pozyskania korzyści osobistych, ekonomicznych lub politycznych⁸⁹. W ten sposób krzewi się „duchowość bez Boga, uczuciowość bez wspólnoty i bez zaangażowania na rzecz osób cierpiących, lęk przed ubogimi postrzeganymi jako istoty niebezpieczne, a także seria ofert domagających się, aby młodzi uwierzyli w rajska przyszłość, która zawsze będzie odkładana na później”⁹⁰. W ten sposób wmawia się młodym, że na tym właśnie polega ich wolność.

Papieskie postrzeganie kultury piękna stawia na piedestale człowieka pracującego, „który wraca do domu brudny i w nieładzie, ale z radością, że zapracował na chleb dla swoich dzieci”⁹¹. Dostrzega go w „jedności rodziny zgromadzonej przy stole i przy chlebie hojnie dzielonym, nawet jeśli ten stół jest bardzo ubogi”⁹². W „rozczochranej i już niemłodej żonie, która stale ponad siły i zdrowie troszczy się o chorego męża”⁹³. W „wierności małżonków, którzy, chociaż dawno już minął miodowy miesiąc, kochają się nawzajem w jesieni życia; w tych staruszkach, którzy idą, trzymając się za rękę”⁹⁴. Papież dostrzega piękno w każdym mężczyźnie i w każdej kobiecie przeżywających swe osobiste powołanie z miłością, w bezinteresownej służbie na rzecz rodziny, wspólnoty i ojczyzny, niezależnie od zewnętrznych aspektów i aktualnych mód. Poprzez to zaangażowanie w żmudne, anonimowe i bezinteresowne dzieło przywracania

⁸⁸ Franciszek, *Christus vivit*, Watykan 2019, 181.

⁸⁹ Tamże, 182.

⁹⁰ Tamże, 184.

⁹¹ Tamże, 183.

⁹² Tamże.

⁹³ Tamże.

⁹⁴ Tamże.

przyjaźni społecznej powstaje możliwość odkrywania, ukazywania i podkreślania piękna przypominającego Chrystusa na krzyżu – w ten sposób kładzie się fundamenty prawdziwej solidarności społecznej i kultury spotkania⁹⁵. Takiego postrzegania piękna Papież uczy dzisiejszą młodzież.

W ideologii wykluczenia społecznego, do której powyżej się odniesiono, Ojciec Święty widzi skutki obchodzenia się z człowiekiem bez szacunku do jego godności. Panowanie nad drugim człowiekiem zakłada sianie rozpacz i budzenie ciągłej nieufności, również pod maską bronienia pewnych wartości. Stosowany w wielu krajach polityczny mechanizm jątżenia, rozdrażniania i polaryzacji odmawia ludziom prawa do istnienia i wyrażania swoich opinii. W tym celu stosowane są strategie ośmieszania ich, posądzania, osaczania, nie biorąc pod uwagę prawd i wartości prezentowanych z ich strony. W konsekwencji społeczeństwo staje się uboższe i podległe despotyzmowi najsilniejszych⁹⁶.

W relacjach społecznych papież Franciszek dostrzega zjawisko, w którym człowiek często nie traktuje bliźniego jak brata, którego należy przyjąć. Stawia go na zewnątrz swego osobistego horyzontu życia i w ten sposób ów bliźni staje się dla niego konkurentem lub poddanym, nad którym powinien panować. Jest to mentalność człowieka „rodząca tego rodzaju kulturę odrzucenia, która niczego i nikogo nie oszczędza: od stworzeń po istoty ludzkie, a nawet samego Boga. Z niej rodzi się ludzkość zraniona i nieustannie rozdarta przez napięcia i wszelkiego rodzaju konflikty”⁹⁷. Do wymiaru osobistego odrzucenia dołącza się wymiar społeczny. Kultura, która odrzuca innego, zrywa więzi głębsze i prawdziwsze, doprowadzając do rozluźnienia i rozbicia całego społeczeństwa oraz generowania przemocy i śmierci. Czasem dochodzi do uprzedmiotawiania człowieka w wyniku czego „istota ludzka z wolnej staje się niewolnikiem mody, władzy, pieniędzy lub wypaczonych form religii”⁹⁸. Wymyślanie pozornie humanistycznych teorii skierowanych w rzeczywistości przeciw człowiekowi, przeciw ludzkości i przeciwko Bogu, Papież nazywa szatańskim dziełem wymyślania sposobów odczłowieczania ludzi⁹⁹. W tym kontekście proponowana jest pedagogiczna intuicja, która polega na nieustannym promowaniu, w harmonii ze współczesną kulturą, wydarzenia chrześcijańskiego postrzeganego jako źródło nowych wartości, zdolnego do nadawania

⁹⁵ Tamże.

⁹⁶ Franciszek, *Fratelli tutti*, 15.

⁹⁷ Franciszek, *Życzenia świąteczne dla pracowników Kurii Rzymskiej*, Watykan, 21.12.2015, https://www.vatican.va/content/francesco/pl/speeches/2015/december/documents/papa-francesco_20151221_curia-romana.html (20.01.2023).

⁹⁸ Tamże.

⁹⁹ Franciszek, *Bóg szuka nas na marginesie, Słowa z Domu Świętej Marty*, Wyd. Znak: Kraków 2017, s. 233.

właściwego kierunku całej ludzkiej egzystencji. Dlatego też wychowanie nie jest dla Papieża terminem wyrażającym jakiś abstrakcyjny temat czy pretekst do dyskusji, ale oznacza bardzo konkretny, egzystencjalny i przeżywany przez młodych proces. Wiąże się z wolnością tego, kto jest wychowywany.

Z postawy „serca zdemoralizowanego, niezdolnego do dostrzeżenia i czynienia dobra, dążenia do pokoju, rodzą się różnorodne formy współczesnego niewolnictwa”¹⁰⁰. U podstaw tych zjawisk stoi uniformizująca globalizacja. Jednym z jej przejawów akcentowanych w papieskim nauczaniu jest ideologia gender jako jedna z najniebezpieczniejszych ideologicznych kolonizacji. Wykracza ona daleko poza sferę seksualną. Rozmywa różnice i czyni świat taki sam, nudny i równy. Jest to sprzeczne z powołaniem człowieka. Prowadzi do zubożenia człowieczeństwa ponieważ bogactwo mężczyzn i kobiet oraz całej ludzkości powinno leżeć w jej różnicach. Propagatorzy antropologii gender nie dostrzegają niebezpieczeństwa płynącego stąd, że unieważnia ona różnice i napięcia między nimi, unieważniając tym samym człowieczeństwo wraz z jego bogactwem osobistym, kulturowym i społecznym¹⁰¹. W zuniformizowanym i pozbawionym tożsamości świecie łatwo pojąć dramat i zniechęcenie wielu ludzi, którzy utracili sens życia. Dramat ten potęguje trwający kryzys ekonomiczny, który generuje nieufność i sprzyja konfliktowości społecznej¹⁰². Od młodzieży w dużym stopniu zależy, jakie wartości i w jaki sposób prześlą przyszłym pokoleniom oraz jakiego rodzaju świat i społeczeństwo już dzisiaj przygotowywać będą dla następnych pokoleń¹⁰³.

W kulturowo-aksjologicznej koncepcji wychowania papieża Franciszka wyraźnie wybrzmiewa wychowanie do właściwego i przemyślanego obchodzenia się ze środowiskiem. Proponowana przez niego edukacja ekologiczna nie może już tylko ograniczać się do informowania, uświadamiania i zapobiegania zagrożeniom środowiska. Powinna włączać krytykę „mitów” nowoczesności opartej na rozumie instrumentalnym (indywidualizm, nieograniczony postęp, konkurencja, konsumpcjonizm, rynek bez zasad) i starać się przywrócić różne poziomy równowagi ekologicznej, wewnętrznej z samym sobą, solidarnej z innymi, naturalnej ze wszystkimi istotami żywymi, duchowej z Bogiem¹⁰⁴. Nie może wystarczyć

¹⁰⁰ Franciszek, *Życzenia świąteczne*.

¹⁰¹ *Argentyna: Papież Franciszek w „La Nacion”*: genderyzm, to jedna z najgroźniejszych kolonizacji ideologicznych (wnp.pl), <https://www.wnp.pl/rynki-zagraniczne/argentyna-papiez-franciszek-w-la-nacion-genderyzm-to-jedna-z-najgrozniejszych-kolonizacji-ideologicznych,687227.html> (14.03.2023).

¹⁰² Franciszek, *Życzenia świąteczne*.

¹⁰³ Tamże.

¹⁰⁴ Franciszek, *Laudato si*, 210.

mówienie jedynie o integralności ekosystemów, ale trzeba zdobyć się na mówienie o integralności życia ludzkiego, o konieczności popierania i łączenia wszystkich wielkich wartości¹⁰⁵. Do tak rozumianego wychowania potrzeba wychowawców, którzy potrafią opracować programy edukacyjne etyki ekologicznej tak, aby skutecznie pomagać wychowankom wzrastać w solidarności, odpowiedzialności i trosce opartej na współczuciu¹⁰⁶, a to miałyby się dokonywać w kształtowaniu odpowiedniego stylu życia¹⁰⁷, który wpłynie na odzyskanie poczucia godności, na doskonalszą głębię egzystencjalną i pozwoli rozpoznać sens życia¹⁰⁸.

Troska o przyrodę, o wspólny wszystkim ludziom dom, którym jest planeta Ziemia, zakłada odpowiedni styl życia, kształtowanie nawyków i postaw. W wielu przypadkach wiąże się to z wprowadzeniem zmiany stylu życia¹⁰⁹ i pomyśleniem o dobru wspólnym, o podążaniu drogą dialogu wymagającego cierpliwości, ascezy i wielkoduszności¹¹⁰.

Gdy człowiek rozwinię zdolność wyjścia ku innym, będzie potrafił rozpoznawać wartości innych stworzeń, a tym samym również ich potrzeby. Przyczyni się to do jego większej dbałości o środowisko, o to wszystko, co go otacza¹¹¹. Papież wychowanie ekologiczne upatruje przede wszystkim w przemianie całej ludzkości, która miałaby się dokonywać poprzez rozbudzenie w ludziach świadomości wspólnego pochodzenia, wzajemnej przynależności i wspólnej dla wszystkich ludzi przyszłości. Świadomość ta miałaby umożliwiać rozwój nowych przekonań, postaw i stylów życia. Wiązałoby się to z wielkim wyzwaniem kulturowym, duchowym i edukacyjnym, oznaczającym długie procesy odrodzenia¹¹². W pierwszej kolejności należałoby rozważyć rezygnację z dalszej nadmiernej konsumpcji, która w odczuciu Franciszka, papieża miłującego prostotę, w wielu przypadkach przybiera nienaturalnie duże rozmiary. Bierze się to z jednej strony z chęci zysku firm produkcyjnych, które lokują swoje produkty na rynku i tworzą kompulsywny mechanizm konsumpcyjny. Z drugiej strony wielu ludzi zostaje wciągniętych w wir zakupów i niepotrzebnych kosztów¹¹³, zapominając o tym, że kupno jest zawsze aktem moralnym, a nie wyłącznie ekonomicznym¹¹⁴. Ten obsesyjny konsumpcjonizm jest subiektywnym odzwierciedleniem paradygmatu technokratycznego, który sprawia, że

¹⁰⁵ Tamże, 224.

¹⁰⁶ Tamże, 210.

¹⁰⁷ Tamże, 211.

¹⁰⁸ Tamże, 212.

¹⁰⁹ Tamże, 206.

¹¹⁰ Tamże, 208.

¹¹¹ Tamże, 208.

¹¹² Tamże, 202.

¹¹³ Tamże, 203.

¹¹⁴ Tamże, 206.

człowiek uważa się za wolnego, dopóki zachowuje rzeekomą wolność konsumowania¹¹⁵. W następstwie tego często przestaje rozumieć samego siebie, co przez Papieża uważane jest za jedną z przyczyn utraty tożsamości¹¹⁶. Dochodzi do zagubienia się człowieka, który często w wyniku odczuwanej pustki wewnętrznej pragnie posiadać więcej rzeczy, kupować i konsumować dużo więcej, niż mu jest potrzebne¹¹⁷. Przeżywa chorobliwy niepokój, który czyni go powierzchownym, agresywnym i niepohamowanym konsumentem¹¹⁸. Pojawia się obsesja na tle konsumpcyjnego stylu życia, która w kontekście nierówności społecznych może sprowokować przemoc i wzajemne zniszczenie, ponieważ dochodzi do przekraczania wszelkich granic, które są sprzeczne z własnymi potrzebami człowieka. To zaś prowadzić może do brzemiennych w skutki zjawisk klimatycznych, klęsk żywiołowych, katastrof wypływających z kryzysu społecznego¹¹⁹. Dlatego Franciszek dostrzega konieczność zmiany zachowań człowieka, aby do takich nieszczęść nie dopuszczać¹²⁰.

W tym kontekście wychowanie współczesnego człowieka zakłada zawarcie przymierza między ludzkością a środowiskiem. Przymierze to miałyby ukształtować w ludziach nowe nawyki jako odpowiedź na kryzys kulturowy i ekologiczny. Franciszek dostrzega, że młodzi ludzie pochodzący z krajów o największych potrzebach zmian w nawykach konsumenckich „posiadają nową wrażliwość ekologiczną i są wielkoduszni, a niektórzy z nich w godny podziwu sposób walczą na rzecz ochrony środowiska”¹²¹. Nie znaczy to jednak, że oni nie potrzebują zainteresowania pedagogicznego. Również tutaj konieczne jest realizowanie celów wyzwania edukacyjnego, ponieważ ci młodzi wzrastali w środowisku o niezwykle wysokiej konsumpcji i dobrobycie utrudniającym rozwój innych nawyków¹²².

Mając na uwadze to, co dotychczas zostało ukazane odnośnie papieskiego sposobu definiowania fenomenu wychowania na płaszczyźnie kulturowo-aksjologicznej, trzeba uwzględnić wychowanie młodzieży do wolności współkonstytuującej osobę. Dążenie młodego człowieka do samorealizacji, do samostanowienia, dokonuje się za sprawą kreatywności i inwencji, a wyzwalając w nim wolność, przyczynia się do podejmowania przez niego rozumnych decyzji opartych na wyznawanych wartościach¹²³. Niewątpliwą troską papieża

¹¹⁵ Tamże, 203.

¹¹⁶ Tamże, 203.

¹¹⁷ Tamże, 204.

¹¹⁸ Tamże, 226.

¹¹⁹ Tamże, 204.

¹²⁰ Tamże, 206.

¹²¹ Tamże, 209.

¹²² Tamże, 210.

¹²³ S. C. Michałowski, *Pedagogia osoby. Personalistyczne spotkania dialogowe w edukacji*, Adam Marszałek: Toruń 2017, s. 326.

Franciszka jest, aby młodzi ludzie, dokonując w swej wolności właściwych wyborów, stawiali sobie wyzwania, nie lękając się ich, i aby je z odwagą i konsekwencją realizowali. Aby podejmując życiowe decyzje, nie bali się ryzyka ale kreatywnie, z odwagą i uporem uczyli się oceniać sytuacje¹²⁴. Papież przypomina młodym o należynej im wolności jako o darze, do którego pielęgnacji są zobligowani, aby ta wolność wzrastała i rozwijała się. Szczególnie wolność do ofiarnej miłości, której, gdy przychodzi, nie powinno się odkładać na dalszy plan. Należna każdemu człowiekowi wolność pochodzi od Jezusa Chrystusa, który wzywa do badania tkwiących w ludzkiej naturze pragnień, niepokojów, lęków i oczekiwań, ale jednocześnie będących na zewnątrz znaków czasu tak, aby rozpoznać drogi pełne wolności, zachowując to, co szlachetne¹²⁵.

Wolność jest dla młodzieży jedną z najbardziej cenionych wartości stanowiącą podstawę działań moralnie słusznych lub niepożądanych. Poczucie bycia niezależnym i stanowienia o sobie młodzi starają się wyrażać na różne sposoby. Na tym etapie życia oczekują od dorosłych zaufania oraz dania im możliwości odnalezienia własnej tożsamości, a w tym indywidualności i odrębności. W ten sposób wchodzą w dorosłość i stają się dojrzałymi ludźmi. Wielu młodych ludzi podchodzi do prawa wyboru i możliwości samodzielnego decydowania o wielu istotnych dla nich sprawach jak do najwyższego wyrazu wolności, przy czym prawo to często bywa przez nich utożsamiane z ideą wolności bez ograniczeń i zobowiązań. Z bezmyślną samowolą w miejsce odpowiedzialnego podejmowania właściwych wyborów. Z drugiej strony taka postawa czasem powstrzymuje ich przed podejmowaniem konkretnych decyzji, nie dopuszcza do realizacji marzeń i naraża na utratę wolności. Wszelkie wahania młodych znajdujących się na rozstaju życiowych wyborów powodują wtedy kruszenie się ich wolności, doprowadzając w rezultacie do wniosku, że „nawet wolność jest oszustwem, a szczęście nie istnieje”¹²⁶.

Dokonywanie przez młodzież życiowych wyborów polegać powinno – w świetle papieskiego nauczania – na stawianiu sobie wyzwań i realizowaniu ich. Odbływałyby się to jakby w obliczu rozwidlenia dróg, gdy zawsze którąś z nich trzeba wybrać, narazić się, zaryzykować, zdecydować. Dokonywałyby się to za „pomocą dobrej strategii, gdyż nie można improwizować, żyjąc tylko instynktem lub tylko pod wpływem chwili”¹²⁷. Należałoby się do tego przygotować, wytrenować zdolność wyboru, kreatywność, odwagę, upór, wyostrzyć swój

¹²⁴ Franciszek, *Czowanie modlitewne z młodymi Włochami*, Rzym, 11.08.2018, https://www.vatican.va/content/francesco/pl/speeches/2018/august/documents/papa-francesco_20180811_giovani-italiani.html (24.01.2023).

¹²⁵ Franciszek, *Gaudete et exsultate*, 168.

¹²⁶ Franciszek, *Czowanie modlitewne z młodymi Włochami*.

¹²⁷ Franciszek, *Przemówienie do młodzieży*, Sarajewo.

wewnętrzny wzrok, nauczyć się oceniać sytuacje, uchwycić to, co istotne, aby móc wzrastać w sztuce dokonywania wyborów, obierania właściwych kierunków. Należałoby sobie stawiać pytania wyrażające potrzebę zrozumienia kierunku, jaki należy obrać w życiu.

Papieska pedagogia miłości umiejscawia miłość w kontekście małżeństwa i rodziny, relacji społecznych do drugiego człowieka, relacji do Boga. Miłość małżeńska jest „największym, ale zarazem nietanym i niełatwym marzeniem”¹²⁸, w którym nie ma miejsca na efekty specjalne. Jest to „marzenie o pięknie, które wychodzi poza wygląd, makijaż czy trendy w modzie. Marzenie o założeniu rodziny, o rodzeniu i wychowywaniu dzieci oraz dzieleniu swego życia z drugą osobą, bez wstydu za swoje słabości”¹²⁹. Taką miłość małżeńską postrzegać należy jako wspaniały dar, patrząc nań nowymi oczami, niedającymi się zwieść pozorom, a każda z osób tworzących związek jest wyjątkowa i może swe życie uczynić darem dla innych. Miłość małżeńska jest darem, którego nie można trywializować. Nie ograniczając się do emocji i uczuć i nie sprowadzając miłości do logiki jednorazowości i posiadania wszystkiego od razu, potraktować ją trzeba jako wierność, dar i odpowiedzialność. Franciszek przestrzega młodych przed sprzedawcami fałszywych iluzji, manipulatorami szczęścia, którzy zwodzą młodych, rozmawiając z nimi o marzeniach, a zamiast tego sprzedają im złudzenia i iluzje¹³⁰. W konsekwencji stają się oni często zdystansowani wobec podejmowania decyzji o obdarzeniu kogoś uczuciem prawdziwej miłości.

Papieska pedagogia młodzieży akcentuje jej wyjątkowość, w której zgodnie z powołaniem młodzi powinni czuć się kochani przez Boga miłością, jakiej nikt inny nie jest im w stanie okazać. Ta miłość wzywa ich do aktywnego uczestniczenia w swym własnym życiu, przeżycia go za siebie, a nie „siedząc na ławce rezerwowych”¹³¹. Wiąże się to z ich wolnością, w której są powołani do tego, by żyć historią miłości do Boga oraz do odważnego przyjmowania ważnych wyborów, podejmowania „cudownego ryzyka miłości”¹³². Franciszek pokładając nadzieję w tym, że nowemu pokoleniu zapewni się realne perspektywy godnej przyszłości w miejscu swego pochodzenia, unikając tym samym smutnego zjawiska exodusu, wyznacza młodym konkretne zadanie, by stawili czoła wyzwaniom naszych czasów, które z pewnością są wyzwaniami materialnymi, ale przede wszystkim dotyczą wizji człowieka. Przestrzega

¹²⁸ Franciszek, *Czuwanie modlitewne z młodymi Włochami*.

¹²⁹ Tamże.

¹³⁰ Tamże.

¹³¹ Franciszek, *Przesłanie na zakończenie modlitwy ekumenicznej „Pan Bóg ma plany pokoju. Razem dla Libanu”* Watykan, 01.07.2021, <https://www.vatican.va/content/francesco/it/speeches/2021/july/documents/20210701-libanesi.html> (28.01.2023).

¹³² Tamże.

młodzież przed skutkami kryzysu wartości moralnych i utraty sensu życia, które popychać mogą do „zamknięcia się w postawie egoistycznej izolacji, schronienia się w alkoholu, narkotykach, ideologiach głoszących nienawiść i przemoc”¹³³.

Działania Watykanu w zakresie krzewienia kultury i edukacji są wyraźnie widoczne. W czerwcu 2022 roku, na mocy konstytucji apostolskiej *Praedicate Evangelium*, papież Franciszek powołał Dykasterię do spraw Kultury i Edukacji, której zadaniem jest między innymi promowanie kultury oraz ożywianie duszpasterskie i wzbogacanie dziedzictwa kulturowego. Dykasteria zajmuje się także kwestią edukacji, a dokładniej opracowywaniem podstawowych zasad kształcenia religii w szkołach czy na studiach wyższych¹³⁴. Inicjuje działania na rzecz rozwoju wartości ludzkich w kontekście antropologii chrześcijańskiej, przyczyniając się do pełnej realizacji naśladowania Jezusa Chrystusa¹³⁵.

Dykasteria składa się z Sekcji do spraw Kultury, która zajmuje się promocją kultury, ożywianiem duszpasterskim i wzbogacaniem dziedzictwa kulturowego, a także z Sekcji do spraw Edukacji, która opracowuje podstawowe zasady kształcenia w odniesieniu do szkół, instytutów studiów wyższych katolickich i kościelnych. Do jej kompetencji należy także rozpatrywanie rekursów hierarchicznych w tych materiach¹³⁶.

Sekcja do spraw Edukacji współpracuje z biskupami diecezjalnymi (eparchialnymi), konferencjami biskupów i wschodnimi strukturami hierarchicznymi w promowaniu w całym Kościele powstawania i rozwoju wystarczającej liczby wykwalifikowanych instytutów studiów wyższych kościelnych i katolickich oraz innych instytutów naukowych, w których dyscypliny kościelne, nauki humanistyczne i ścisłe są pogłębiane i rozwijane z uwzględnieniem prawdy chrześcijańskiej tak, aby studenci byli odpowiednio przygotowani do wypełniania właściwych im zadań w Kościele i w społeczeństwie¹³⁷.

Wychowanie na płaszczyźnie kulturowo-aksjologicznej ma na celu angażowanie młodzieży w działania na rzecz odważnego uczestniczenia w rewolucji czułości. Papieska pedagogia zakłada działania, poprzez które młodzi, wraz z innymi ludźmi pod przewodnictwem Chrystusa, utworzą klucz do stawienia czoła przyszłości. W ten sposób nie pozwolą, aby

¹³³ Franciszek, *Przemówienie do młodzieży*, Sarajewo 06.06.2015.

¹³⁴ Franciszek, *Konstytucja apostolska Praedicate Evangelium, o Kurii Rzymskiej i jej służbie Kościołowi w świecie*, Watykan 2022, 162,
https://www.vatican.va/content/francesco/pl/apost_constitutions/documents/20220319-costituzione-ap-praedicate-evangelium.html (29.01.2023).

¹³⁵ Franciszek, *Konstytucja apostolska Praedicate evangelium*, 153.

¹³⁶ Tamże, 156.

¹³⁷ Tamże, 161.

przeszłość decydowała o ich życiu, ale spojrzą przed siebie, walcząc o to, czego pragną¹³⁸. Za wzór Papież stawia wielu ich rówieśników, którzy wykazali się szczególnym zaangażowaniem w odkrywaniu świata i swojego w nim miejsca. Mogą oni być inspiracją szczególnie dla tych młodych, którzy z powodu ograniczonych możliwości rozwoju, studiowania czy podejmowania pracy doświadczają goryczy. Łatwo jest się wtedy zagubić i podążać za iluzjami, które dają złudne obietnice i urzekają błędnym poczuciem radości, błyskotliwej, łatwej i natychmiastowej, ale które w końcu opuszczają człowieka w połowie drogi. Są to złudzenia, które znieczulają, odbierają witalność, radość, uzależniają i zamykają w ślepych zaułku i pełnym goryczy kręgu. Kiedy młodzi nauczą się dzielić wszystkimi swoimi darami, charyzmatami, poszukiwaniami i umiejętnościami, wtedy przez nich przyszłość będzie mogła wkraczać do ich krajów oraz do Kościoła. Jest to Boże zaproszenie każdej młodej osoby do zaufania sobie samemu, swym umiejętnościom i zdolnościom. Jest to zaproszenie do bycia budowniczymi przyszłości wnoszącymi wkład, jaki tylko młodzież jest w stanie wnieść z radością i świeżością swojej wiary. Będzie to możliwe podczas podejmowania działań wspólnie z innymi osobami. Dlatego Papież zachęca młodych do odkrywania oblicza Jezusa w twarzach innych: celebrowania wiary w rodzinny sposób, tworzenia więzi braterskich, uczestniczenia w życiu grupy lub wspólnoty i zachęcania siebie nawzajem do przemierzania wspólnej drogi przeżywanej solidarnie. W ten sposób będą oni zdolni do odkrywania i rozeznawania ścieżki, na którą Pan ich zaprasza, horyzontów, które im przygotowuje¹³⁹.

W nauczaniu Franciszka uczniami Chrystusa są również ci, którzy realizują podróże badawcze, ożywieni wiarą, będąc w ruchu, prowadzą poszukiwania między aspiracjami a wyzwaniem. Nie tkwią oni w bezruchu, narzekając i patrząc na siebie, ale są w ruchu, szukają, działają, angażują się, mając pewność, że Pan ich wspiera i towarzyszy im w poszukiwaniu szczęścia, którego nikt im nie odbierze. Jest to poszukiwanie swego powołania, swojego miejsca w świecie. Miejsca, do którego krok po kroku najpierw się przymierzają, aby stopniowo coraz bardziej je zajmować¹⁴⁰.

Koniec edukacji jest wzrostem osoby zorientowanej na wspólne dobro. Młodzi uczą się chodzić z nogami solidnie stawianymi na ziemi, ale z szerokim spojrzeniem otwartym na

¹³⁸ Franciszek, *Spotkanie z członkami „Centro Social Padre David de Oliveira Martins”*, Watykan, 28.09.2019, https://www.vatican.va/content/francesco/it/speeches/2019/september/documents/papa-francesco_20190928_centrosociale-braga.html (28.01.2023).

¹³⁹ Franciszek, *Czuwanie z młodzieżą Madagaskaru*, Antananarywa, 07.09.2019, https://www.vatican.va/content/francesco/pl/speeches/2019/september/documents/papa-francesco_20190907_vegliagiovani-madagascar.html (02.02.2023).

¹⁴⁰ Tamże.

horyzont¹⁴¹. W młodziży Franciszek widzi pokolenie osób zdolnych do generowania nowych pomysłów, nowych wizji świata, gospodarki, polityki, współistnienia społecznego, otwartych nie tylko na nowe idee, ale również na nowe drogi, po których można iść razem¹⁴². Potrzebujemy młodziży, która wniesie wyraźny wkład w budowanie cywilizacji miłości oraz kultury czułości i spotkania.

3.1.4. Wychowanie na płaszczyźnie religijnej

Dopełnieniem opisanego wyżej obrazu celów i wymiarów wychowania młodziży jest odniesienie człowieka do Boga oraz ukazanie tej relacji na płaszczyźnie stwórczo-zbawczej i egzystencjalnej. Jest to religijny wymiar wychowania młodziży. Działanie Boga dla dobra wewnętrznego rozwoju człowieka i sam ten rozwój sprzyjają nabywaniu przez niego określonych postaw, rozumieniu tradycji, w jakich przychodzi mu żyć oraz kierowaniu się konkretnymi wartościami. Największą wartością jest sam Bóg i nawiązywane z Nim relacje. Dostarczają one impulsów do właściwego rozpoznawania sensu ludzkiego życia oraz nowych motywów wybierania i rozwijania w sobie oraz wokół siebie dobra. Taka integralna formacja człowieka miałaby obejmować zarówno doczesny, jak i nadprzyrodzony wymiar ludzkiej egzystencji. Tak rozumiane wychowanie ma duże znaczenie dla harmonijnego funkcjonowania osoby w większych społecznościach. Świadomość takich uwarunkowań wskazuje potrzebę udzielania człowiekowi wsparcia nie tylko w odkrywaniu, ale też wybieraniu dobra¹⁴³.

W analizowanym nauczaniu odniesienie człowieka do Boga jest świadomym i chcianym otwarciem osoby na prawdę Boga żyjącego w słowie, Kościele, sakramentach, drugim człowieku, pięknie otaczającego świata, wartościach ogólnoludzkich i religijnych. Wychowanie młodziży na płaszczyźnie religijnej polega na kształtowaniu w młodych ludziach postaw, za pośrednictwem których pokażą światu, jak umiejętnie i w pełni przeżywać relacje z Bogiem, braćmi, stworzeniem i z samym sobą bez uciekania ze swych naturalnych środowisk, ze swoich ojczyzn. W ten sposób staną się zdolnymi do niesienia pomocy z odwagą i nadzieją podczas przeżywania kryzysów wspólnot, w których żyją. Mogą im w tym pomóc młodzięcze marzenia o lepszym świecie, o wzajemnym braterstwie i solidarności społecznej¹⁴⁴.

¹⁴¹ Franciszek, *Przesłanie do uczestników Europejskiej Konferencji Młodziży, Praga 11-13 lipca 2022 roku*, Watykan, 06.07.2022, <https://www.vatican.va/content/francesco/it/messages/pont-messages/2022/documents/20220706-messaggio-conferenza-giovani.html> (03.02.2023).

¹⁴² Tamże.

¹⁴³ Z. Marek, *Podstawy pedagogiki religii*, Kraków 2022, s. 166.

¹⁴⁴ Franciszek, *Przemówienie do członków „Centro Social Padre David”*.

Papież Franciszek w swych konkretnych propozycjach teologicznych odwołuje się do czterech wymiarów zbliżania się człowieka do Boga, które w Kościele były od dawna ustalone i niezmiennie:

1. Wyznanie wiary skierowane ku prawdzie, przeniknięte miłością i wyznawane we wspólnocie wierzących;
2. Sakramenty jako boski dar umożliwiający człowiekowi bezpośrednie spotkanie z Chrystusem Zbawicielem;
3. Postępowanie moralne człowieka w jego drodze do Boga (Dekalog);
4. Modlitwa będąca szukaniem kontaktu z Bogiem jako z kimś ukochanym.

Papiaska pedagogia religii zakłada spotkanie z Bogiem na modlitwie i w lekturze Biblii oraz w życiu braterskim z innymi ludźmi. Postawa ta pomóc ma młodym lepiej poznać Pana i siebie samych, a wtedy głos Jezusa rozpali ich serca i otworzą się ich oczy, aby rozpoznali Jego obecność w swych osobistych dziejach, odkrywając w ten sposób plan miłości, jaki ma On dla ich życia¹⁴⁵. Jezus z nieskończoną miłością, zbawieniem i nowym życiem, które daje ludziom, jest przesłaniem, które Papież wypełniający naukę Kościoła niesie do młodych. Ponadto Franciszek stawia młodym za wzór Maryję jako podpowiedź tego, w jaki sposób „przyjąć ten ogromny dar w swoim życiu i przekazywać go innym, czyniąc z siebie nosicieli Chrystusa, Jego współczującej miłości, wielkodusznej służby cierpiącej ludzkości”¹⁴⁶. Matka Boża pragnie towarzyszyć młodzieży w ich marzeniach, które Bóg umieszcza w ich sercach. Są to marzenia o wolności, radości, o lepszej przyszłości. Te marzenia pomogą im być bohaterami zmian, protagonistami. Jeśli będą otwarci na wiarę, to wiara ta przygotuje w nich poczucie przygody. Realizacja marzeń powinna brać swój początek w ojczyźnie. Nie kochając swej ojczyzny, nie można kochać Boga. Nie można niczego ważnego w życiu dokonać¹⁴⁷. Nauczając tych prawd, Franciszek krzewi w sercach i umysłach młodzieży patriotyzm.

Wychowanie religijne wprowadza młodzież w jedność z Chrystusem. Jedność ta wzmacniać się będzie przez słuchanie Słowa Bożego, praktyki sakramentalne, życie braterskie i służbę innym. Przez ich życie Bóg skieruje do świata orędzie Jezusa. Pomoże to młodym zakorzenić się w miłości Boga, przemienić i odnowić przez Ducha Świętego, aby tam, gdzie

¹⁴⁵ Tamże.

¹⁴⁶ Franciszek, Orędzie na XXXVII Światowy Dzień Młodzieży *Maryja wstała i poszła z pośpiechem* (Łk 1,39), Rzym, 15.08.2022, https://www.vatican.va/content/francesco/it/messages/youth/documents/papa-francesco_20220815_messaggio-giovani_2022.html (12.02.2023).

¹⁴⁷ Franciszek, *Spotkanie z młodzieżą*, Santiago, Chile 17.01.2018.

mieszkają, kochano Kościół i przyjęto Chrystusa poprzez świadectwo tychże młodych. W ten sposób młodzi staną się „budowniczymi mostów między ludźmi, dążąc do krzewienia kultury spotkania i dialogu, aby przyczynić się do nadejścia autentycznego braterstwa ludzkiego”¹⁴⁸. W tym duchu Papież zwraca uwagę młodzieży na doświadczonych cierpieniem maluczkich i ubogich, którzy pod pozorami powierzchowności i konformizmu poszukują sensu życia, a których gestem i słowem należy przybliżać Boga. Kościół potrzebuje tego młodzieńczego rozpędu, intuicji, wiary i odwagi¹⁴⁹.

Okres dojrzewania jest drogą. Jest to faza wzrostu, czas, w którym człowiek mierzy się z życiem w jego różnych aspektach, niekiedy sprzecznych, po raz pierwszy stawiając czoła pewnym wyzwaniom. Wtedy człowiek musi iść do przodu bez lęku. Jednak nigdy nie musi iść samotnie, lecz w poczuciu pewności, że Bóg nie pozostawia go samego, ale podaje mu rękę, oczekując, że ten Go o nią poprosi. On towarzyszy młodym i prowadzi ich. Nie za pomocą nadzwyczajności i cudów, ale poprzez myśli i uczucia, a także poprzez nauczycieli, przyjaciół, rodziców i wszystkich ludzi, którzy chcą młodym pomóc. Wtedy poprzez cichą modlitwę i wewnętrzny dialog z Nim, zachowując w sercu to, co jest dobre i daje pokój, nauczą się odróżniać Jego głos, głos Boga, który do nich mówi. Należy pamiętać o tym, że pokój jest znakiem obecności Boga i to Boże światło rozświetla labirynt myśli, emocji i uczuć, w którym młodzi często się poruszają. Bóg pragnie rozjaśnić ich inteligencję, najskrytsze myśli, aspiracje, które noszą w sercu, osady, które w nich dojrzewają.

Synod biskupów poświęcony młodzieży zwrócił uwagę na kondycję młodych osób w dzisiejszym świecie w kontekście poszukiwania sensu i projektu życia i w oparciu o ich relacje z Bogiem. Wskazując na zmartwychwstałego Chrystusa, wymienia realia śmierci, które można spotkać wokół nas, ale czasem także w nas samych. Są to realia śmierci fizycznej, duchowej, emocjonalnej lub społecznej. Odnosi je szczególnie do tych młodych, którzy stracili wewnętrzną siłę, marzenia, entuzjazm, nadzieję i hojność. Ale aby móc dostrzec Jezusa przynoszącego zmartwychwstanie z każdego z tych rodzajów śmierci, Papież zachęca młodych do zatrzymania się, aby dali się Jezusowi zauważyć. Wtedy właśnie Jego spojrzenie będzie spotkaniem, źródło nowego życia. Nie potrzeba wielu słów. Papież kieruje do młodych pytanie, czy patrzą bystrymi oczyma. Czy patrzą „równie szybko, jak przeglądają tysiące zdjęć na swoim telefonie komórkowym lub profilach społecznościowych. Często bowiem zdarza się

¹⁴⁸ *Papież do francuskiej młodzieży: Kościół potrzebuje waszego zapalu i waszej wiary*, <https://deon.pl/kosciol/serwis-papieski/papiez-do-francuskiej-mlodziezy-kosciol-potrzebuje-waszego-zapalu-i-waszej-wiary,516789> (13.01.2023).

¹⁴⁹ Tamże.

ludziom być naocznymi świadkami tak wielu wydarzeń, nigdy nie doświadczając ich na żywo. Czasami pierwszą reakcją człowieka jest sfilmowanie sceny telefonem komórkowym, być może zaniebując spojrzeniem zaangażowanych osób¹⁵⁰.

W nauczaniu papieskim wychowanie osoby w relacji do Boga ma wyraźne i jasno określone cele, które kształtowane są na drodze przyjmowania określonych postaw. Każdy jest powołany do życia w komunii z Bogiem, a więc do świętości i tego właśnie Franciszek oczekuje od młodzieży. Ponadto, każdy powinien odkryć swoje powołanie. Niektórzy odkryją powołanie do życia w rodzinie, inni do życia w kapłaństwie lub do życia konsekrowanego. Na każdej z tych dróg będą mogli realizować swoje człowieczeństwo. Będzie się to odbywało poprzez modlitwę, przyjmowanie sakramentów (a więc Eucharystię i spowiedź), przeżywanie radości płynącej ze spotkania Boga w drugim człowieku, pokorę, zapał do chętnie wykonywanej pracy, nadzieję i wiarę. W ten sposób będą osiągane cele wychowania na płaszczyźnie religijnej.

Dla duchowego rozwoju młodzieży ważna i cenna jest pamięć o rewolucyjnym znaczeniu ewangelicznych błogosławieństw oraz o silnym wezwaniu ich autora Jezusa Chrystusa do odważnego rozpoczęcia przygody dążenia do szczęścia, podążania z Nim drogą pełną trudnych wyzwań, drogą prowadzącą do prawdziwego szczęścia. Jest to dążenie do szczęścia, które jest wspólne wszystkim ludziom wszystkich czasów i w każdym wieku. Bóg umieścił w sercu każdego mężczyzny i każdej kobiety niepohamowane pragnienie szczęścia, pełni. Dlatego Papież pyta młodych, czy nie czują, że ich serca są niespokojne i nieustannie szukają dobra, które może ugasić ich pragnienie nieskończoności¹⁵¹.

W nauczaniu papieskim wychowanie religijne eksplikuje obraz świata i koresponduje z takimi potrzebami człowieka, jak sens życia czy potrzeba transcendencji. Pomaga w kształtowaniu osobowości i utrwalaniu systemu wartości. Sprowadza je do budowania relacji człowieka z Bogiem, aby w ten sposób budował on relacje z innymi ludźmi i stawał się człowiekiem w swym pełnym człowieczeństwie jako dziecko Boże. Wychowanie religijne domaga się otwartości na Boże objawienie i na Jego miłosierdzie.

Realizacja tak pojmowanego wychowania zakłada pracę nad sobą. Praca ta polega na budowaniu pięknych i czystych relacji poprzez nauczenie się rozeznawania. Rozeznając, człowiek rozpozna to, co może zanieczyścić jego serce. To rozeznawanie może człowiekowi

¹⁵⁰ Franciszek, *Spotkanie z belgijską młodzieżą*.

¹⁵¹ Franciszek, *Orędzie na XXX Światowy Dzień Młodzieży Błogosławieni czystego serca, albowiem oni Boga oglądać będą (Mt 5, 8)*, Watykan 2015, https://www.vatican.va/content/francesco/pl/messages/youth/documents/papa-francesco_20150131_messaggio-giovani_2015.html (02.11.2022).

pomóc ukształtować prawe i wrażliwe sumienie, zdolne do rozpoznawania woli Bożej, dostrzeżenie tego, co jest dobre, doskonałe i miłe Bogu¹⁵². Papież zwraca młodym uwagę na troskę, z jaką wielu z nich odnosi się do dbałości o ochronę stworzenia, czystości powietrza, wody i żywności, zestawiając tę troskę o czystość z czystością ludzkich serc i relacji jako czymś najcenniejszym. Przestrzega jednocześnie, że ich młode serca mogą przylgnąć do prawdziwych lub fałszywych skarbów, mogą znaleźć autentyczny odpoczynek lub popaść w ospałość, stając się leniwe i odrętwiałe. Najcenniejszym atutem, jaki młodzi mogą mieć w życiu, jest ich relacja z Bogiem. Szczególnie w okresie młodości, gdy rozkwita wielkie bogactwo uczuciowe obecne w tych młodych sercach, głębokie pragnienie prawdziwej, pięknej i wielkiej miłości. Nie można więc dopuścić do zniekształcenia, zniweczenia czy wykorzystania przez innych ludzi do własnych egoistycznych celów (jako przedmiot przyjemności) tej cennej wartości, jaką jest zdolność kochania i bycia kochanym. W wyniku negatywnych doświadczeń serce zostaje zranione i smutne, dlatego z odwagą należy okazywać prawdziwą miłość, której uczy Jezus¹⁵³.

W papieskim nauczaniu wyraźnie wybrzmiewa ważny aspekt wychowania religijnego, którym jest pedagogia miłosierdzia. Franciszek odnosi ją również do młodzieży. Poprzez to nauczanie chce młodym pomóc w dotarciu do Boga i odczytaniu swego powołania. Orędzie o Bożym miłosierdziu i przebaczeniu stara się dostosować do stylu myślenia współczesnego człowieka, także młodych ludzi, rozumiejąc skłonności wielu z nich do podążania za iluzjami szczęścia prowadzącymi do marnowania swej wolności i dokonywania niewłaściwych wyborów. Poprzez to nauczanie stara się zaprosić młodych do poważnego i odważnego zbliżenia się ku miłosierdziu Boga, który jako czuły Ojciec zawsze przebacza człowiekowi jego słabości i podnosi go w każdej trudnej sytuacji. W tym celu młodzi powinni odczuwać potrzebę przyjmowania sakramentu pojednania ze wzrokiem utkwionym w to miłosierdzie, z wolnością, spokojem i radością mającego się odbyć spotkania, świadomi ojcowskiej miłości zdolnej do udzielania przebaczenia¹⁵⁴. Sakrament pojednania leczy serce i pozostawia w nim pokój¹⁵⁵. Jest to trwanie dziecka w ojcowskim uścisku, który pomaga mu przezwyciężyć strach oraz odzyskać zaufanie do siebie i do życia. Jest to ze strony Papieża zachęta kierowana do młodych, aby dali się objąć Jezusowi i wraz z Nim objęli Jego krzyż, ponieważ z niego bierze się początek nadziei

¹⁵² Tamże.

¹⁵³ Tamże.

¹⁵⁴ Tamże.

¹⁵⁵ Franciszek, *Nabożeństwo pokutne 24 godziny dla Pana*, Rzym, 17.03.2023, <https://www.vatican.va/content/francesco/pl/homilies/2023/documents/20230317-omelia-penitenza.html> (15.01.2023).

i odradzającej się w nim radości. Tę radość mieliby potem zanieść do swych znajomych, do środowisk, w których żyją, niosąc uśmiechy i braterską bliskość¹⁵⁶.

Pamiętając o miłosierdziu, z jakim Bóg traktuje każdego człowieka, człowiek ten może czuć Jego spojrzenie nieskończonej miłości rzucone na niego. Jest to spojrzenie Boga, który mimo wszystkich grzechów człowieka, jego ograniczeń i upadków nadal mu ufa i z nadzieją patrzy na jego egzystencję. Ważne jest, aby zdawać sobie sprawę z wartości, jaką ma człowiek w obecności Boga, który dał mu wszystko z miłości. Odpowiadając młodemu na pytanie, skąd bierze się niezwykła moc krzyża przyczyniająca się do licznych nawróceń, Papież mówi o krzyżu jako o najbardziej wymownym znaku Bożego miłosierdzia. Jest to Boża miłość bez miary. A skoro „Bóg tak nas umiłował, my też musimy się wzajemnie miłować (1 J 4, 7-11)”¹⁵⁷. W papieskiej pedagogii miłosierdzia znaleźć można odpowiedź, w jaki sposób Bóg okazuje człowiekowi swoje miłosierdzie i w jaki sposób młodzi sami mogą konkretnie posłużyć za narzędzia Bożego miłosierdzia wobec innych ludzi. Z nauczania tego płynie zachęta kierowana do młodych, aby na nowo odkrywali uczynki miłosierdzia. Papież podpowiada im, jak można zweryfikować swoją autentyczność bycia uczniami Jezusa. Przedstawia im orędzie miłosierdzia Bożego jako konkretny i wymagający program życia. Program ten obejmuje również takie uczynki, w których przebaczenie tym, którzy nas obrazili, skrzywdzili, których uważamy za wrogów jest często trudne. Papieska pedagogia miłosierdzia zakłada jednak dobrą wolę młodych, którzy tym miłosierdziem będą się dzielić dalej i zanoszą światu płomień miłosiernej miłości Chrystusa¹⁵⁸.

Wychowanie religijne może napotkać trudności w kontekście zwątpień młodych, jakie mają miejsce w obliczu przeżywanych przez nich dramatów. Negatywne postawy wielu młodych często mają swe źródło w ich osobistych niepowodzeniach, gdy coś, co było bliskie sercu, czemu się poświęciło, staje się odległe lub nie przynosi pożądanego rezultatu. Gdy przestają marzyć, przestają żyć pełnią życia, następuje duchowe obumieranie¹⁵⁹ i przedwczesne przechodzenie na emeryturę. Papież pragnie tak wychować młodzież, aby nie poddawała się w obliczu porażek, gdyż są one częścią życia każdego człowieka, a czasem mogą nawet okazać się łaską. Często bowiem coś, o czym myślało się, że daje szczęście, okazuje się iluzją.

¹⁵⁶ Franciszek, *Przesłanie na zakończenie modlitwy ekumenicznej „Pan Bóg ma plany pokoju. Razem dla Libanu”*.

¹⁵⁷ Franciszek, *XXXII Światowy Dzień Młodzieży*.

¹⁵⁸ Tamże.

¹⁵⁹ Franciszek, *Spotkanie z młodzieżą, Ateny 06.12.2021*, <https://www.vatican.va/content/francesco/pl/speeches/2021/december/documents/20211206-grecia-giovani.html> (18.01.2023).

Naturalną rzeczą jest upadać, bo tylko ci, którzy nie chodzą, nie upadają, ale wtedy też nie idą do przodu. W tym celu Papież zaleca młodym przyjąć interwencję Chrystusa i dokonać aktu wiary w Boga. Pierwszym krokiem jest akceptacja upadku, z którego się zaraz powstanie. Może to być powstanie ze „śmierci” nałogów, przestępczości, nędzy czy poważnej choroby, a skutkujące „narodzeniem się” do nowego życia w towarzystwie zmartwychwstałego Chrystusa¹⁶⁰.

Młodzi mogą zbliżyć się do rzeczywistości bólu i śmierci, z którymi się spotykają. Mogą ich dotknąć i zrodzić życie tak, jak Jezus. Jest to możliwe dzięki Duchowi Świętemu, jeśli ci jako pierwsi zostali dotknięci Jego miłością, a ich serca są poruszone doświadczeniem Jego dobroci wobec nich. Jeśli więc poczują w sobie przejmującą czułość Boga ogarniającą każde żywe stworzenie, a zwłaszcza głodnego, spragnionego, chorego, nagiego, uwięzionego brata, wtedy mogą zbliżyć się do osoby potrzebującej, dotknąć jej i przekazać Jego życie swoim przyjaciółom, którzy „umarli” duchowo, którzy cierpią lub stracili wiarę i nadzieję¹⁶¹.

Wychowanie religijne napotyka często na sprzyjające okoliczności. Papieska pedagogia religii zakłada poszukiwanie przez młodzież nadziei i siły w rówieśnikach. Pomaga to w odnalezieniu Boga i nawiązaniu z Nim relacji. Pozwala pokonać w nich zmęczenie i znużenie, a w następstwie budowania tych relacji uczynienie z nich silnych młodych ludzi, mających nadzieję i wolne serce, idących pod prąd, czyniących zamieszanie (raban, hałas) różnymi formami aktywności. Jest to zamieszanie, czy też, jak to wyraża Papież w swym ojczystym języku *hacer ruido*, do którego zaprasza młodzież całego świata, a które daje im wolne serca, solidarność, nadzieję, a które wynika z poznania Jezusa i ze świadomości, że Bóg jest moją twierdzą¹⁶².

Stawiane przez młodzież Bogu pytania, na które wydaje się brakować odpowiedzi, są w istocie wołaniem do Boga. Prośbą, by Ten spojrział na człowieka, zwrócił uwagę, aby ów mógł poczuć się bezpieczniej. Zadawanie Bogu pytań oznacza bycie młodym. Bez zadawania trudnych pytań i mówienia o trudnych rzeczach nie jest się już człowiekiem młodym¹⁶³. Papież zachęca młodych do zadawania egzystencjalnych pytań, choć nie zawsze będą one miały zrozumiałe i wyczerpujące odpowiedzi. Występuje tu porównanie do małego dziecka, które

¹⁶⁰ Franciszek, Orędzie na XXXV Światowy Dzień Młodzieży.

¹⁶¹ Franciszek, *Spotkanie z belgijską młodzieżą*.

¹⁶² Franciszek, *Przemówienie do młodzieży „Projekt Policoro” Włoskiej Konferencji Episkopatu*, Watykan, 05.06.2021, https://www.vatican.va/content/francesco/it/speeches/2021/june/documents/papa-francesco_20210605_progetto-policoro.html (22.01.2023).

¹⁶³ Franciszek, *Spotkanie z nauczycielami i uczniami Kolegium San Carlo w Mediolanie*.

w procesie wychowawczym napelnione pytaniami natury egzystencjalnej nieustannie zasypuje dorosłych pytaniami. Rodzice nie zawsze na te pytania potrafią odpowiedzieć, ale dla dziecka nie tyle jest ważne otrzymanie odpowiedzi, ile bardziej zwrócenie na siebie uwagi. Sprowokowanie dialogu z wychowawcą, któremu Bóg powierzył wychowanie tej małej, bezbronnej osoby.

Papieska pedagogia za wzór dla młodych stawia Maryję. Ukazana ona zostaje w trzech wymiarach. Pierwszym z nich jest słuchanie. Słuchanie Boga, złożone z uwagi, akceptacji i dyspozycyjności. Słuchanie faktów i wydarzeń życiowych, starając się uchwycić głębszy sens rzeczywistości, odczytywanie światłem Ewangelii stawianych przez Boga znaków. Drugim wymiarem jest podejmowanie odważnych decyzji, które wielu młodych odkłada na później, często po to, aby inni je za nich podejmowali lub aby mogli dać się ponieść wydarzeniom w podążaniu za trendem. Trzecim wymiarem jest działanie, pomimo trudności i krytyki, pozwalając na wzbudzenie przez Ducha Świętego wiary i radości¹⁶⁴. Ta trójwymiarowa postawa Maryi pomóc może młodym odczytać doświadczenia dni poprzez wypełnianie ich swoją bezinteresowną służbą.

Bywa, że młodzi odwracają się od Boga ku złu i wtedy dają się pozabawić innym bądź sami się pozabawiają światła Bożego. Wtedy patrzą na otaczającą ich rzeczywistość w zniekształcony, krótkowzroczny sposób. Wewnętrzny kompas, który wcześniej prowadził ich w dążeniu do szczęścia, traci swój punkt odniesienia. Wtedy dążenie do władzy, pragnienie posiadania i chęć doznawania przyjemności za wszelką cenę prowadzą ich w otchłań smutku i udręki¹⁶⁵. Dlatego Papież przypomina młodym pedagogię, jaką kieruje się Chrystus, a która może ich zaprowadzić do spełnienia swych marzeń o dobroci i szczęściu. Chrystus jako jedyny zaspokoić może ich oczekiwania piękna, które tak bardzo ich pociąga. Ojciec święty dodaje, że Jezus Chrystus prowokuje młodych pragnieniem radykalizmu, które nie pozwala im dostosowywać się do kompromisów. Nakłania do zdejmowania masek czyniących życie fałszywym. Odczytuje w młodzieńczych sercach najprawdziwsze decyzje, które wielu chciałoby zdusić. Budzi w nich pragnienie uczynienia z życia czegoś pięknego¹⁶⁶.

W pedagogii Franciszka młodzi są odkrywcami bogatego nauczania Kościoła. Zgłębiając to nauczanie, mogą doświadczyć, że chrześcijaństwo nie polega na szeregu zakazów, które tłumią ich młodzieńcze pragnienia szczęścia, ale na projekcie życiowym, który może ożywiać

¹⁶⁴ Franciszek, *Spotkanie z wolontariuszami ŚDM oraz komitetem organizacyjnym*, Kraków.

¹⁶⁵ Franciszek, *Orędzie na XXX Światowy Dzień Młodzieży*.

¹⁶⁶ Tamże.

ich serca. Będzie to przebiegało na drodze uporczywej modlitwy do Jezusa, serdecznej rozmowy z Nim jako najlepszym przyjacielem. Częste czytanie Pisma Świętego pomoże odkryć młodemu człowiekowi zdolność do zobaczenia Boga w twarzach braci, zwłaszcza tych najbardziej zapomnianych: ubogich, głodnych, spragnionych, cudzoziemcach, chorych, uwięzionych. Aby jednak wejść w logikę królestwa Bożego, musi najpierw uznać siebie za ubogiego z ubogimi. Serce czyste to z konieczności także serce ogołoczone, które umie się poniżyć i dzielić swoim życiem z najbardziej potrzebującym¹⁶⁷.

Religijny wymiar wychowania młodzieży w nauczaniu Franciszka dopuszcza istnienie wątpliwości w wierze, których młodzi nie powinni się lękać. Nie są one bowiem brakiem wiary. Wątpliwości są witaminami dla wiary. Pomagają ją wzmocnić, uczynić dojrzałą.

Natomiast sama wiara sprawia, że jest się bardziej gotowym do działania, do pójścia naprzód z pokorą, dzień po dniu. Wiara pomaga w codziennej wędrówce w towarzystwie Jezusa dodającego otuchy i podnoszącego z upadków. Tę relację człowieka z Jezusem Papież przyrównuje do historii miłosnej, w której pytania i wątpliwości pozytywnie wpływają na jakość relacji. Pytania i wątpliwości uzupełnione są o rozmowę z Bogiem, z własnym sumieniem oraz z ludźmi. Wtedy zostają rozpoznane wątpliwości podsyłane przez Złego, a służące mu jako narzędzie pogrążenia człowieka w smutku i zwątpieniu w swą wartość. Dzięki tym pytaniom, wątpliwościom i rozmowie z Bogiem, własnym sumieniem oraz z ludźmi, wątpliwości te ustępują. Wtedy też w człowieku pojawia się zdumienie, zadziwienie, zachwyt nad swym istnieniem, nad harmonią stworzenia i tajemnicą życia. To zdumienie jest początkiem dialogu z Bogiem. Serce wiary jest piękną rzeczywistością niezależną od człowieka i pozostawiającą go bez słowa. Jest to wiara, która pomaga uznać, że jest się osobą wartościową poprzez to, kim się jest, a nie poprzez to, co się posiada. Wiara, dzięki której człowiek pamięta, kim jest, bez obsesji na punkcie wyglądu według narzucanych przez modę standardów. Jest to wiara popychająca do bezinteresownego i ofiarnego działania na rzecz osób potrzebujących pomocy. Należy przyswajać sobie tę wiarę w naturalny i autentyczny sposób poprzez zwracanie się o wszystko do Boga. Jezus jest człowiekowi przekazywany przez konkretne twarze konkretnych osób. Bóg uobecnia się poprzez historie tych osób. Daje się zrozumieć przez swą bliskość, towarzysząc człowiekowi na drogach jego życia. Poznanie Jezusa jest rdzeniem wiary¹⁶⁸.

W słabości swej człowiek może liczyć na Boże przebaczenie, w którym odnajdzie oblicze

¹⁶⁷ Tamże.

¹⁶⁸ Franciszek, *Spotkanie z młodzieżą*, Ateny.

Ojca i pokój serca. W tym przebaczeniu Bóg-Ojciec wylewa na swe dzieci miłość w ojcowskim uścisku i podnosi je z upadku. „Rozsadza” wyrządzone przez człowieka zło i sprawia, że niezniszczalne piękno istniejące w nim znów zajaśnieje. Dlatego niedopuszczalne jest pozwalanie sobie na lenistwo, strach czy wstyd, które pozbawiają skarbu przebaczenia. Pojawia się zdumienie miłością Boga, odkrycie na nowo siebie i prawdy o sobie. Prawdy, którą widzi Bóg¹⁶⁹.

Jest to wiara, która pomaga uznać, że jest się osobą wartościową poprzez to, kim się jest, a nie poprzez to, co się posiada. Wiara, dzięki której człowiek pamięta, kim jest, bez obsesji na punkcie mody. Jest to wiara popychająca do bezinteresownego i ofiarnego działania na rzecz osób potrzebujących pomocy. Należy przyswajać sobie tę wiarę w naturalny i autentyczny sposób poprzez zwracanie się o wszystko do Boga. Jezus jest człowiekowi przekazywany przez drugiego. Bóg uobecnia się poprzez historie tych osób. Daje się zrozumieć przez swą bliskość, towarzysząc człowiekowi na drogach jego życia. Poznanie Jezusa jest ośrodkiem wiary¹⁷⁰.

3.2. Metodyczne elementy procesu wychowania młodzieży

Mając na uwadze rekonstrukcję obecnego w nauczaniu Franciszka wychowania młodzieży, oprócz wyżej opisanych celów, zasad i płaszczyzn wychowania, należy poddać analizie obecność w wychowaniu innych jego elementów, niejako współtworzących, a więc konstytutywnych dla tego procesu. Do najważniejszych elementów, których omówieniu poświęcona zostanie niniejsza część dysertacji, należą: aktywność podmiotowo-osobowa, autorytet, spotkanie, dialog i odniesienie do wymogów obiektywnych zwanych transcendentiami (Prawda, Dobro i Piękno).

Papież Franciszek od samego początku swego pontyfikatu gromadzi wokół siebie młodzież. Przyciąga ich przede wszystkim swoją pokorą i otwartością. Wiele problemów, które on sam przeżył jako młody człowiek sprawiło, że bardzo dobrze rozumie młodzież i nie ukrywa przed nimi swoich doświadczeń. Mówi im o swoim życiu, o swoich doświadczeniach, o swoich rozterkach i tym silnie przyciąga ich do siebie. Młodzi pytają go o swoją przyszłość, o to, jak mają żyć, on zaś rozumie, że tę młodzież, która przychodzi do niego nie tylko z różnych miejsc na ziemi, ale także z różnych wyznań, są też osoby niewierzące otwarcie się do tego przyznające, trzeba w pewien sposób ukierunkować, dać kompas, który pomoże im odnaleźć

¹⁶⁹ Tamże.

¹⁷⁰ Tamże.

właściwy kierunek, zmotywować do działania. Stał się dla młodych przewodnikiem, za którym pragną podążać, co daje mu dużo radości i odmładzającej siły.

W nauczaniu papieża Franciszka dotyczącym młodzieży oraz w jego naukach skierowanych do młodych często pojawia się temat marzeń, jakie młodzi ludzie snują, dążąc następnie do ich realizacji. W oparciu o te spełnione marzenia następuje budowanie ich osobowości. W ten sposób mogą swoją postawą wносить do społeczeństwa to, co piękne, wartościowe, budujące i ambitne, odnosząc się do podstawowych wartości, takich jak prawda, piękno i dobro.

Poprzez marzenia i pasje, a także ich aktywność świat oraz Kościół mogą poznać piękno młodzieńczych przedsięwzięć w wielu obszarach życia. Papież-pedagog wskazuje pewne elementy, które są ważne, potrzebne i bez których byłoby trudne, o ile w ogóle możliwe, stworzenie odpowiedniej przestrzeni do jakichkolwiek działań prospołecznych inicjowanych przez młodzież. Podpowiada młodym, aby czerpali z autorytetu osób bardziej doświadczonych, często tych, których kres życia jest bliski i którzy chcieliby oddać ten świat ludziom nań wkraczającym. Zaznacza jednocześnie, że aby móc działać, młodzi powinni postawić na kulturę spotkania, aby w spotkaniu z drugim człowiekiem, często zupełnie innym lub nawet pozornie wrogim, szukać wspólnej płaszczyzny dialogu.

3.2.1. Aktywność podmiotowo-osobowa

Człowiek, szczególnie młody, ma potrzebę realizacji swego rozwoju osobowego oraz kształtowania postaw, które wiążą się z optymalnym rozwojem podstawowych obszarów jego osobowości. Jego aktywność podyktowana jest koniecznością zaspokajania potrzeb biologicznych, społecznych, kulturalnych i duchowych oraz potrzebą wykonywania zadań związanych z charakterem relacji człowieka z jego otoczeniem. Szanse i możliwości ku temu rozwojowi daje mu jego aktywność podmiotowo-osobowa. W następstwie tej aktywności zostaje zaspokojona jego indywidualna potrzeba rozwojowa i naturalny rodzaj relacji ze światem zewnętrznym. Wyrażająca się w tym rozwoju wielostronna i autentyczna aktywność optymalizująca rozwój, rozumiana jest jako objaw psychofizycznego zdrowia oraz wskaźnik twórczej samorealizacji. Aktywność indywidualna człowieka wyraża się poprzez działania przejawiające się zarówno w jego zachowaniach zewnętrznie dostrzegalnych, jak i zachodzących w nim procesach psychicznych. Tego rodzaju aktywne zachowania wynikają z naturalnej relacji osoby z otaczającym ją światem. Tak rozumiana aktywność wiąże się

zarówno z dokonywaniem odpowiednich zmian w otoczeniu, jak również z określoną zmiennością cech osobowości. Przekształcając własne otoczenie, człowiek zmienia sam siebie. Zmiany te często są efektem realizacji przez młodzież marzeń, a te często wynikają z warunków, w jakich dorastała. Cele, jakie młodzi realizują w postaci marzeń, są pochodną tego, co mają. Częściej jednak tego, czego im brakuje, czegoś niedostępnego. Tymczasem papież Franciszek sporą część swoich wypowiedzi czy też nauk spisanych poświęca marzeniom, dzięki którym można zmieniać świat, to co w nim wymaga naprawy, rozwoju, poprawienia jego funkcjonowania.

Jak już wspomniano wyżej, w wystąpieniach papieża Franciszka często usłyszeć można o marzeniach. Są to marzenia o czymś, co uważa on za dobre i pożyteczne czy wręcz konieczne dla Kościoła, dla świata, dla poszczególnych środowisk czy miejsc. W posynodalnej adhortacji *Querida Amazonia* z 2019 roku jej Autor diagnozuje i wytycza kierunki rozwiązań w formie marzeń odnoszących się do Amazonii walczącej o prawa najuboższych, broniącej swojego bogactwa kulturowego, strzegącej piękna natury. W innym miejscu, mówiąc do młodych o marzeniach, wzywa ich, aby nigdy „nie zakopywali swego powołania, aby nigdy się nie poddawali, ale zawsze szukali co najmniej częściowych lub niedoskonałych sposobów przeżywania tego, co w ich rozeznaniu uznają za autentyczne powołanie”¹⁷¹.

Piękną rzeczą u młodych ludzi jest to, że nie przestają oni marzyć o wielkich rzeczach i pragnąć lepszego świata. Ważne, aby nie zadowalali się przeciętnością w relacjach między sobą, w dbaniu o swoje wnętrze, w planowaniu swojej przyszłości, w angażowaniu się w tworzenie sprawiedliwszego i piękniejszego świata¹⁷². Dlatego tak istotne jest dla nich dokonywanie ważnych wyborów życiowych „nie dając się ponieść karierowiczostwu i bożkowi pieniędzy, ale stawiając dobro wspólne ponad interesy osobiste”¹⁷³. W tym celu należy zadbać o swoje wnętrze poprzez studia, badania, dialog wychowawczy, modlitwę i słuchanie własnego sumienia. Powinni także nauczyć się tej zdrowej introspekcji, aby móc rozeznawać, co się w nich dzieje. Rozmowa na ten temat z wychowawcami może pomóc im w to sumienie się wsłuchać¹⁷⁴. Prawda mieszka we wnętrzu osoby i tam jej należy szukać. Tylko w wewnętrznej ciszy można usłyszeć głos sumienia i odróżnić go od głosów egoizmu i hedonizmu¹⁷⁵.

¹⁷¹ Franciszek, *Saluto ai bambini da diverse nazioni africane, in occasione della „Giornata per l’Africa”*, Watykan, 29.05.2023, <https://www.vatican.va/content/francesco/it/speeches/2023/may/documents/20230529-bambini-africani.html> (30.05.2023).

¹⁷² Franciszek, *Przemówienie do licealistów szkoły „Visconti”*.

¹⁷³ Tamże.

¹⁷⁴ Tamże.

¹⁷⁵ Tamże.

Do młodzieży o marzeniach Franciszek mówi jako o czymś ważnym i cennym. Jest to dar od Boga, który On zasiewa w młodzieńczych sercach i które dane za darmo, również za darmo powinny być przekazywane innym¹⁷⁶. Ponadto marzenia muszą rosnąć, trzeba je oczyszczać i wystawiać na próbę. Dlatego też zachęca młodzież do pielęgnowania marzeń tak ważnych w życiu młodego człowieka, gdyż nadają jego spojrzeniu szeroki kąt widzenia, pomagają ogarnąć horyzont i pielęgnować nadzieję, którą mają wypisaną na twarzach, kiedy przychodzi trudny czas. Jest to nadzieja na przyszłość. To przez młodych przychodzi odrodzenie kraju, w którym żyją, więc warto dostrzec ich nadzieje i marzenia przed podejmowaniem ważnych decyzji. Młodych, pełnych nadziei porównuje do „lamp”, które „płoną w tej ciemnej godzinie”¹⁷⁷. Młodego człowieka pozbawionego marzeń postrzega jako znieczulonego młodzieńca niebędącego w stanie zrozumieć życia i jego mocy. Marzenia te ma on uczynić swoją osobistą przyszłością, co jednak wymaga odpowiedzialnej i wytrwałej pracy. Jest to przekształcenie dzisiejszych marzeń w późniejszą rzeczywistość, przekucie ich w przyszłe życie¹⁷⁸, co wymaga odwagi w obliczu oporów, trudności i „wszystkiego, co przytępia młodzieńcze marzenia”¹⁷⁹.

Współcześni młodzi ludzie to często osoby, które dorastały w sytuacji stabilizacji, bezpieczeństwa i względnego posiadania wszystkiego, co potrzebne. Nie jest to regułą, gdyż w wielu miejscach na ziemi cierpią oni biedę, brak perspektyw na życie, narażeni są na migracje czy nawet dramaty wojny. Wielu jednak marzy o tym, żeby mieć więcej, czyli lepiej zarabiać, częściej podróżować oraz zdobywać liczniejsze doświadczenia. Pieniądze są dla nich najważniejszą kartą przetargową, bo za nie można zrealizować wszystkie pozostałe marzenia. Tymczasem Papież podpowiada, jakie marzenia należy snuć i realizować. Młodzi powinni marzyć o rzeczach wielkich. Nie o wygodnym życiu czy o braku zobowiązań, gdyż takie marzenia postarzają młodych, czynią z nich emerytów i odbierają im życie. Są to marzenia, które ich usypiają, a oni sami trwają jakby „siedząc na kanapie i obserwując, jak toczy się przed nimi życie”¹⁸⁰. Marzenia wielkie, odwołując się do Pisma świętego, „dają płodność, sieją pokój, braterstwo i radość”¹⁸¹, przemieniając *ja* wypływające z egoizmu w *my* tworzące wspólnotę. Jest to realizacja marzeń o przyjaźni i pokoju. Wielkie marzenia scalają, angażują, są ekstrawertyczne, dzielą się i generują nowe życie. Ale potrzebują do tego niewyczerpanego

¹⁷⁶ Franciszek, *Czuwanie modlitewne z młodymi Włochami*.

¹⁷⁷ Franciszek, *Generale Messaggio al. Direttore della FAO*.

¹⁷⁸ Franciszek, *Czuwanie modlitewne z młodymi Włochami*.

¹⁷⁹ Franciszek, *Messaggio al. Direttore Generale della FAO*.

¹⁸⁰ Franciszek, *Czuwanie modlitewne z młodymi Włochami*.

¹⁸¹ Tamże.

źródła nadziei, „Nieskończoności, która je nadmuchuje i rozszerza, potrzebują Boga, aby nie stały się iluzjami czy delirium wszechmocy”¹⁸². Do marzeń trzeba zaprosić Boga, gdyż w pojedynkę, bez Boga można popaść w złudzenie wszechmocy, natomiast Bóg pomoże wyzbyć się przygnębiającego pesymizmu czy paraliżującego strachu¹⁸³.

Marzenia młodzieży bywają niekiedy niepokojące dla osób dorosłych, ponieważ wielu dorosłych przestało już marzyć i, co się z tym wiąże, podejmować ryzyko, a młodzieńcze marzenia podważają życiowe wybory dorosłych, ustawkowanych osób. Młodzi nie powinni pozwolić na odarcie ich z tego powodu z marzeń, ale odrzuciwszy to, co stoi na drodze do ich realizacji, powinni z odwagą podejmować ryzyko. Pragnieniem Papieża jest, aby dorośli byli nauczycielami młodzieży, nauczycielami nadziei i zaufania wobec nowych pokoleń, które za nimi pójda. Tymi nauczycielami mieliby zostać ci, którzy będąc zdolni do marzeń, będą potrafili być świadectwem, które wstrząsa, porusza serca i pokazuje ideały¹⁸⁴.

Utratę przez młodych zdolności snucia marzeń Papież postrzega jako jeden z głównych problemów dnia dzisiejszego, ponieważ tę przestrzeń niezajętą marzeniami zajmuje lament i rezygnacja lub smutek. Natomiast marzenia dają nadzieję zmęczonemu światu. Sprawiają, że „życie staje się wspaniałą przygodą”¹⁸⁵. Siłą do stawiania czoła wyzwaniom dzisiejszego świata daje człowiekowi komunia z ludźmi i to jest właśnie klucz do marzeń. Ta komunia jest ważna, gdyż człowiek nie może stawiać czoła życiu w odosobnieniu, żyć wiarą i marzeniami bez wspólnoty, „wyłącznie w swoim sercu lub w domu, zamknięty i odizolowany w czterech ścianach”¹⁸⁶. Wspólnota wspiera jednostkę, pomaga jej i w niej ludzie pomagają sobie nawzajem patrzeć w przyszłość. Ważne, aby marzyć i działać z drugim człowiekiem, a nie przeciwko niemu, próbując go zdominować¹⁸⁷. Wiele młodych osób udziela się we wspólnotach poprzez otwartość na innych, towarzyszenie i pracę, „karmiąc działanie byciem”¹⁸⁸ i wywodząc to działanie „z limfy Słowa Bożego, chwil skupienia i braterstwa”¹⁸⁹.

¹⁸² Tamże.

¹⁸³ Tamże.

¹⁸⁴ Tamże.

¹⁸⁵ Franciszek, *Spotkanie ekumeniczne i międzyreligijne z młodzieżą*, Skopje, 07.05.2019, https://www.vatican.va/content/francesco/pl/speeches/2019/may/documents/papa-francesco_20190507_macedoniadelnord-giovani.html (24.01.2023).

¹⁸⁶ Tamże.

¹⁸⁷ Tamże.

¹⁸⁸ Franciszek, *Przemówienie do członków wspólnoty Emmanuel w Lecce*, Watykan, 26.09.2019, https://www.vatican.va/content/francesco/it/speeches/2019/september/documents/papa-francesco_20190926_comunita-emmanuel.html (01.02.2023).

¹⁸⁹ Tamże.

Papież podpowiada, że aby czynić dobro i sprawiać, by życie było owocne, młodzi powinni dbać o relacje ze swoimi dziadkami i babciami, którzy są korzeniami, bez których młodzi będą żyć, ale nie wydadzą owoców i nie stworzą historii. Te relacje młodzieży ze starszyzną staną się antidotum w obronie przed tymi, którzy młodych ludzi chcą „zamknąć w teraźniejszości przez zatopienie i uduszenie ich naciskami i żądaniem rzekomego szczęścia, w którym wydaje się, że świat się kończy i musisz wszystkiego doświadczyć i żyć natychmiast. W dalszej perspektywie jednak generuje to wiele niepokoju, niezadowolenia i rezygnacji”¹⁹⁰.

Jednak w przekonaniu Papieża marzenia oraz pasje młodych należy wzmacniać, aby poprzez nie i poprzez swoją aktywność mogli zaproponować swoje piękno światu, Kościołowi i rówieśnikom na polu duchowym, artystycznym i społecznym¹⁹¹. Ale aby tak się stało, powinni korzystając ze swej młodzieńczej siły, krzewić w sobie radość i nie pozwolić na wykradzenie jej sobie. Wyrażając siebie z całym swoim dobrem, którego się nauczyli ze swych tradycji, mogą, analizując teraźniejszość, patrzeć w przyszłość, uważając na dwie postawy niszczące marzenia i nadzieję: rezygnację i niepokój, które zwykle popychają na łatwą ścieżkę, lecz za to często płaci się utratą własnego szczęścia, a czasem nawet życia. Gdy w trudnych, bolesnych chwilach życia miazdzy człowieka rezygnacja, wiele pustych obietnic szczęścia kończy się okaleczeniem życia. Stagnacja i brak odpowiedzi na najważniejsze bolączki prowadzą wtedy do poddania się. Dlatego pomimo trudności, zranień i przeciwności nie należy się poddawać i zniechęcać, ale iść do przodu z wytrwałością i zaangażowaniem. Ważne, aby szukać okazji do realizacji marzeń o lepszym kraju, będąc świadkami jedności, pojednania i nadziei, zjednoczonymi ponad wszystko, co może różnić. Gdy człowiek odkrywa, że rezultaty jego dążeń nie są natychmiastowe, niepokój może prowadzić do poddania się. Warto wtedy pamiętać, że „najpiękniejsze marzenia realizuje się z nadzieją, cierpliwością i zaangażowaniem, rezygnując ze zbędnego pośpiechu”¹⁹², nie bojąc się podejmowania ryzyka i popełniania błędów. Największym błędem, który pokazuje Papież, jest porzucenie marzeń oraz pragnienia lepszego kraju z powodu niepokoju¹⁹³.

Realizując swe marzenia młodzi mają iść pod prąd, co w rozumieniu Franciszka znaczy bycie odważnym i kreatywnym. Niełękanie się zmęczenia czy „ubrudzenia sobie rąk”¹⁹⁴, ale bycie aktywnymi, wyzbywającymi się spokoju właściwego emerytom. Swoim zwyczajem

¹⁹⁰ Franciszek, *Spotkanie ekumeniczne i międzyreligijne z młodzieżą*, Skopje.

¹⁹¹ Franciszek, *Czuwanie modlitewne z młodymi Włochami*.

¹⁹² Franciszek, *Spotkanie z młodzieżą Mozambiku*.

¹⁹³ Tamże.

¹⁹⁴ Franciszek, *Spotkanie z młodzieżą*, Awali.

Papież stosuje porównania, którymi łatwo trafia do odbiorców. W kontekście braku zaangażowania w działalności prospołeczne „osoby nieaktywne” przyrównuje do „warzyw, które tylko wegetują”. Młodych, leniwych ludzi nazywa „emerytami za młodu”. To przedwczesne zestarzenie się (przejście na emeryturę w wieku dwudziestu czy dwudziestu dwóch lat) Papież tłumaczy brakiem aktywności¹⁹⁵. Aby więc pozostać młodym, należy krzewić w sobie miłość i ofiarować siebie innym.

Papież zaprasza młodych do tego, aby byli siewcami braterstwa, mistrzami braterstwa. Aby tymi mistrzami byli nie tylko na boisku, ale też w życiu. „Wyzwaniem dnia dzisiejszego jest, aby wygrać jutro”. Jest to wołanie naszych, coraz bardziej zglobalizowanych i wielokulturowych społeczeństw. W świecie coraz doskonalszych narzędzi i technologii wciąż brakuje pokoju i braterstwa. W wielu regionach wzrastają napięcia i zagrożenia, a niekiedy wybuchają konflikty zbrojne. Powodem tego jest brak pracy człowieka nad swoim sercem, przy jednoczesnym przyzwalaniu na poszerzanie dystansów w stosunku do innych. Wtedy „różnice etniczne, kulturowe, religijne i innego rodzaju stają się problemami i lękami, które izolują, a nie szansą by wzrastać razem. I kiedy wydają się silniejsze od łączącego nas braterstwa, społeczeństwu grozi kolizja”¹⁹⁶.

Sensem życia młodych ludzi nie może być „siedzenie na plaży w oczekiwaniu na wiatr, który przyniesie coś nowego. Zbawienie jest na morzu, w pędzie, w poszukiwaniu, w pogoni za marzeniami, tymi prawdziwymi, tymi, które powstają z otwartymi oczami, które niosą ze sobą zmęczenie, walkę, przeciwne wiatry, nieoczekiwane burze”¹⁹⁷. Dlatego nie mogą oni dać się sparaliżować przez swoje lęki, ale realizować wielkie marzenia, wbrew tym, którzy będą próbowali ich powstrzymać, którzy powiedzą, że to nie jest warte ryzyka, że jest bezużyteczne. Należy pielęgnować odwagę nadziei według wcześniej podjętych wyborów, odwagę wyzwania, stawiania czoła lękowi przed nieznanym, „wychodząc z bagna standaryzacji, postanawiając wziąć swoje życie w garść”¹⁹⁸. Pamiętać należy, że dobre decyzje zawsze dotyczą też innych osób i angażują innych, a nie tylko osobę dokonującą tych wyborów¹⁹⁹.

Papież daje wyraz przekonaniu, że „młodość Kościoła pozwala stawiać wyzwania”²⁰⁰. Kościół oczekuje od młodych, aby zadawali pytania, które rodzą się z pragnienia poznania

¹⁹⁵ Tamże.

¹⁹⁶ Tamże.

¹⁹⁷ Franciszek, *Spotkanie z młodzieżą, Ateny*.

¹⁹⁸ Tamże.

¹⁹⁹ Tamże.

²⁰⁰ Franciszek, *Spotkanie z młodzieżą, Santiago*.

i okazywania hojności. Wymaga to od nich zbliżenia się do Jezusa oraz odwagi podejmowania ryzyka, aby wychodzić niezwłocznie na spotkanie z przyjaciółmi, z tymi, których nie znają lub którzy są w trudnym momencie. Ojciec Święty pragnie w młodych widzieć „młodych Samarytan, którzy nigdy nie zostawiają nikogo na ziemi, przy drodze”²⁰¹. Aby byli „Cyrenejczykami, którzy pomagają Chrystusowi dźwigać Jego krzyż i dzielą cierpienie braci”²⁰². By byli jak Zacheusz, który „przekształcił swoją karłowatość duchową w wielkość i pozwolił, aby Jezus przemienił jego materialistyczne serce w serce solidarne”²⁰³. Jak „młoda Magdalena, namiętna poszukiwaczka miłości, która tylko w Jezusie znajduje odpowiedzi, których potrzebuje”²⁰⁴. By mieli „serce Piotra, aby zostawić sieci na brzegu jeziora”²⁰⁵, by mieli „miłość Jana, aby w Jezusie ulokować wszystkie uczucia”²⁰⁶. I byli „dyspozytyjni jak nasza Matka, pierwsza uczennica, aby śpiewać z radością i wypełniać jej wolę”²⁰⁷.

Papieska zachęta do pośpiechu, tego samego, jaki podjęli Apostołowie w drodze do pustego grobu Mistrza tuż po Jego zmartwychwstaniu, ma na celu zmotywowanie młodych do narzucenia tempa czynienia przez nich dobra, postępowania w miłości, odrywania się od rytuałów i praktyk religijnych na rzecz dawania świadectwa chrześcijańską postawą. W ten sposób będzie się kształtować wrażliwość na głos Ducha, który ożywia ich młodzieńcze marzenia. Papież zachęca młodych do kierowania się impulsem serca, nie zadowolając się rozważnym krokiem tych, którzy stoją w kolejce na jej końcu. Zapala do odwagi postawienia odważnego kroku naprzód, w braterstwie i chęci podejmowania ryzyka, przesiąkając Obliczem wielbionym w Eucharystii i rozpoznając to Oblicze w ciele cierpiącego brata. Chce widzieć młodych „biegnących szybciej niż ci w Kościele, którzy są trochę powolni i bojaźliwi”²⁰⁸. Kościół bowiem „potrzebuje tego młodzieńczego rozpędu, intuicji i wiary”²⁰⁹. Potrzebuje młodych, „którzy nie stoją w miejscu i nie myślą tylko o sobie, marnując życie w pogoni za wygodą czy najnowszą modą, ale którzy mierzą wysoko, ruszają w drogę, są gotowi na wyzbycie się lęków, by dotrzeć do potrzebujących”. Kościół i świat potrzebuje „naprawdę wywrotowych, nonkonformistycznych młodych ludzi, którzy nie są niewolnikami telefonu

²⁰¹ Tamże.

²⁰² Tamże.

²⁰³ Tamże.

²⁰⁴ Tamże.

²⁰⁵ Tamże.

²⁰⁶ Tamże.

²⁰⁷ Tamże.

²⁰⁸ Franciszek, *Czuwanie modlitewne z młodymi Włochami*.

²⁰⁹ Franciszek, *Przesłanie na zakończenie modlitwy ekumenicznej „Pan Bóg ma plany pokoju”*.

komórkowego, ale zmieniają świat jak Maryja, niosąc Jezusa innym, troszcząc się o innych, budując braterskie wspólnoty z innymi, realizując marzenia o pokoju”²¹⁰.

Zwracając uwagę jezuickich alumnów na fioritowską koncepcję miłosierdzia Franciszek zaznacza, że pisma Miguela A. Fiorito postrzegają miłosierdzie duchowe „poprzez nauki dla tych, którzy nie wiedzą, dobre rady dla potrzebujących, naprawę dla popełniających błędy, pocieszenie dla smutnych i pomoc w zachowaniu cierpliwości w osamotnieniu. Wszystkie te łaski są sumowane i syntetyzowane w wielkim dziele miłosierdzia duchowego, jakim jest rozeznanie. Uzdrawia nas z najsmutniejszej i najbardziej współczującej choroby: duchowej ślepoty, która uniemożliwia nam rozpoznanie Bożego czasu, czasu Jego nawiedzenia”²¹¹.

3.2.2 Autorytet, spotkanie i dialog

Pomimo iż pojęcie autorytetu znane jest już od starożytności i dziś nadal stanowi integralny element życia społecznego, to w obecnym czasie trudniej jest udzielić jednoznacznej odpowiedzi na pytanie, jaka jest rola autorytetu i czym on w istocie swojej jest. Ukazywany przeważnie jako niezbędny element oddziaływań wychowawczych, bywa czasami opacznie rozumiany i prezentowany jako źródło zagrożeń dla rozwoju człowieka. Ma to miejsce wtedy, gdy za taki autorytet uważana jest negatywna według opinii publicznej osoba, na przykład przywódca mafii czy guru jakiejś sekty. Pozytywnie rozumiany autorytet w ujęciu tradycyjnym przekazuje wiedzę i wartości, będąc punktem odniesienia dla tych, których pociąga i którzy za nim podążają, ufają mu i chcą go naśladować. Jednocześnie ujęcie alternatywne głosi autorytet, który nie przekazuje wiedzy, lecz ukazuje jej wieloznaczność, burząc zastane pewniki²¹². Oczywista więc staje się konieczność stosowania w wychowaniu młodzieży tradycyjnej wersji autorytetu.

Aby młodzi zechcieli czerpać z mądrości i doświadczeń uznanych autorytetów, powinni być otwarci na spotkanie z innymi ludźmi, zwłaszcza z tymi, od których mogliby czerpać pozytywne wartości. Spotkanie to miałyby się odbywać również na płaszczyźnie partnerskiej, gdzie uczestnikami są osoby niebędące w relacjach zależności, jak wychowawca – wychowanek, ale które nawzajem mogą się ubogacać. Jest to kultura spotkania, mocno

²¹⁰ Franciszek, *Angelus Domini*, Rzym, 20.11.2022,
<https://www.vatican.va/content/francesco/it/angelus/2022/documents/20221120-angelus.html> (02.02.2023).

²¹¹ Tamże.

²¹² D. Łażewska (red.), *Autorytet w wychowaniu i edukacji*, Wyd. WSGE: Józefów 2013, s. 5.

doceniona w ostatnich latach za sprawą wydanej encykliki o wzajemnym braterstwie²¹³, choć niejednokrotnie papież Franciszek mówił o tym już wcześniej, podczas wygłaszanych przez siebie homilii. W spotkaniu upatrywał on alternatywę dla szerzącej się kultury obojętności jednych wobec drugich.

Jednak spotkanie to ma zawierać dialog. Jak przedstawia Marian Nowak, dialog polega na wymianie słów między osobami, na aktywnym słuchaniu swego rozmówcy przy zachowaniu pewnych zasad, takich jak życzliwe nań spojrzenie, uśmiech, bezinteresowna pomoc, powstrzymanie się od przerywania jego wypowiedzi czy wchodzenia mu w słowo. W ujęciu tegoż autora dialog można rozumieć jako wyjście *ja* od samego siebie przez mowę (słowami lub gestami) i przez nią podążanie ku drugiemu *ty*, w którym darujemy się jemu, a z drugiej strony przyjmujemy jego słowo, a przez nie otwieramy się na najgłębszą intymność²¹⁴.

Współczesna młodzież należy do pokolenia, które nie zna już świata bez telefonów komórkowych i komputerów umożliwiających szybkie komunikowanie się pomiędzy sobą, światem i wszystkimi, z którymi zechcieliby się komunikować. Rewolucja internetowa jest jednym z czynników sprawiających, że współczesne młode pokolenie stało się z jednej strony beneficjentem, z drugiej zaś ofiarą dokonujących się zmian kulturowych. Przemiany te zachodząc w życiu społecznym młodych osób, powodują jednocześnie odwrócenie transmisji wiedzy: młode pokolenie edukuje starsze – wnukowie uczą swych dziadków. To z kolei wywołuje skutki wtórne związane z osłabieniem efektywności procesu wychowania oraz wtórnej socjalizacji obecnej na kolejnych etapach życia. Przyczyn tego zjawiska doszukiwać się można w zmianie paradygmatu tworzenia i przekazywania wiedzy, rozproszeniu funkcji wychowawczych i edukacyjnych, na przykład przez przenoszenie ich poza rodzinę do instytucji edukacyjnych czy grup rówieśniczych. W następstwie tego autorytet wychowawczy bezpośrednich wychowawców młodzieży, czyli rodziców i dziadków (o ile są w ten proces włączeni) zostaje osłabiony²¹⁵. Silne procesy instytucjonalizacji i tradycji przyczyniające się do podtrzymywania i umacniania tradycyjnych struktur społecznych, które działają hamująco na wiele zmian społecznych, w dużym stopniu warunkują funkcjonowanie współczesnego człowieka w świecie. Walorem tych procesów jest przystosowywanie osoby do istniejących wartości, norm i wzorów zachowań poprzez dostarczanie możliwości wolnego i samodzielnego kształtowania własnego projektu życia. Z drugiej strony przyczyniają się do nasilenia procesów

²¹³ Franciszek, *Fratelli tutti*.

²¹⁴ M. Nowak, *Dialog w wychowaniu*, „Pedagogia Christiana” 25 (2010), nr 1, s. 67.

²¹⁵ Z. Marek, *Podstawy pedagogiki religii*, s. 35.

indywidualizacji, niosąc ze sobą cyrkulację przelotnych ról i statusów, poczucie silnej ambiwalencji religijnej i moralnej oraz niebezpieczeństwo głębokiego rozkładu wartości, norm i więzi między ludźmi. Pojawienie się tych zagrożeń egzystencji człowieka jest wynikiem kwestionowania, liberalizacji i marginalizacji, a nawet odrzucania tradycyjnych norm moralnych i zastępowania ich moralnością dostosowaną do własnych potrzeb, co jest owocem różnych postaci myślenia doby postmodernistycznej (ponowoczesnej). Myślenie to sprzyja ludzkim dążeniom do tego, by „mieć”. W następstwie tych procesów dochodzi do zwielokrotnienia wzorców społecznych, których multiplikacja dokonuje się przez mediatyzowanie doświadczeń. Może też dojść do sytuacji, w której kosztem jednego i dominującego wzorca postępowania osoba, wedle własnych potrzeb i zapatrywań, zacznie wybiórczo dobierać czerpane z różnych systemów ideologicznych wzorce postępowania²¹⁶.

Papież Franciszek pragnie pomóc młodzieży odróżniać to, co istotne, od tego, co zbędne. To, co dobre, od tego, co szkodzi im oraz innym. To, co sprawiedliwe, od tego, co rodzi niesprawiedliwość i nieład. Aby potrafili podejmować słuszne wybory. Proponuje im otwarcie się na podpowiedzi innych osób, które będą dobrymi doradcami życiowymi, mądrymi i rzetelnymi ludźmi, które ich mogą ukierunkować i im pomóc. W pierwszej kolejności będą to rodzice i nauczyciele, ale także osoby starsze, przede wszystkim dziadkowie. Potem opiekunowie duchowi.

Franciszek dużą część swego nauczania poświęca dzieciom. Obecność dzieci w Kościele postrzega jako piękny sposób dawania im prawa do przyszłości. Ukazuje ich miejsce w danej społeczności, na wzór Jezusa, który postawił dziecko wśród Apostołów, zachęcając rodziny do potwierdzenia swego zobowiązania do kochania swych najmłodszych członków rodziny i przyznania im prawa do przyszłości. Dzieci będą kontynuowały tradycje swych dziadków i babć. Następnie, w miarę dorastania, jako młodzież, a potem jako młodzi dorośli będą przejmować i kultywować te tradycje. W nich to zakorzeni się miłość, w ich poświęceniu i zaangażowaniu, w ich pracy i modlitwie. Odbywać się to będzie na drodze spotkań, podczas których dziadkowie wykażą się odwagą do snucia marzeń.

„Dziadkowie marzą, gdy wnuki posuwają się naprzód, a wnuki mają odwagę, gdy zapuszczają korzenie w dziadkach”²¹⁷. Troska młodych o swe korzenie jest jednym ze sposobów na to, by miłość przynosiła owoce. Franciszkowi chodzi głównie o korzenie dzieci i młodzieży zapuszczone w dziadkach, którzy przygotowali dla swych wnuków grunt, do którego odsyłają

²¹⁶ Tamże, s. 36.

²¹⁷ Franciszek, *Czuwanie modlitewne z młodymi Włochami*.

młodych, by zadawali im pytania i aby wysłuchali ich historii. Szczególnie jest to istotne w czasach wirtualnego zalewu informacjami, gdy tak łatwo można narazić się na utratę prawdziwych korzeni, stawiając postacie z mediów wyżej niż dziadków. Ma to być zakorzenienie przy jednoczesnym mocnym osadzeniu na ziemi (połączeni z życiem), otwarciu na innych, aby nie pozwolić uwięzić się w smutku oraz ować złą, zniechęceniu i zubożeniu²¹⁸.

Są to marzenia Papieża o budowaniu przez młodych przyszłości z pamięcią o swych korzeniach. O najpiękniejszych i najcenniejszych rzeczach, których nauczyli się w swych rodzinach, takich jak mądrość, którą przez lata zdobywali, wiara, którą ich babcie i dziadkowie pielęgowali, co dodawało im sił i wytrwałości w codziennych zmaganiach. Poprzez kultywowanie tych przekazanych przez rodziców i dziadków wartości młodzi zaproszeni są do okazywania im swej wdzięczności i zrekompensowania ich wielkoduszności, odwagi i cichej wiary małymi i niezauważalnymi gestami budującymi królestwo Boże. Zdaniem Franciszka korzenie nadają człowiekowi tożsamość, dzięki której „nie jest on już anonimową, abstrakcyjną osobą bez twarzy, historii i tożsamości”. Nie jest pusty czy powierzchowny. To właśnie ta silna duchowa sieć jednoczy (łączy) i podtrzymuje. „Korzenie to świadomość, że należymy do siebie nawzajem, że życie każdego jest zakotwiczone w życiu innych”²¹⁹.

Dziadkowie jako korzenie potrafią pomóc młodym, aby ich „marzenia i aspiracje nie wyschły, nie zostały zmiecione przez pierwszy powiew trudności lub bezradności”²²⁰. Mają młodzieży wiele do powiedzenia i zaoferowania. Czasami to robią w sposób autorytarny, poprzez przestrożę, wzbudzając strach. Młodzi słuchając ich, doceniają jako tych, którzy ich poprzedzili. Jest to „droga składająca się z wolności, entuzjazmu, kreatywności, nowych horyzontów, ale jednocześnie kultywująca korzenie, które karmią i podtrzymują”²²¹. Są to małe elementy mogące dać potrzebne wsparcie, aby „nie zamykać się w chwilach trudności, ale otworzyć, zrobić wyłom, który pomoże wykorzystać kreatywność oraz znaleźć nowe sposoby i nowe przestrzenie, aby odpowiedzieć na problemy z zamiłowaniem do solidarności”²²².

Papież pyta młodych, czy zdają sobie sprawę z niezwyklego źródła bogactwa, jakim jest spotkanie ze starszymi jako ich autorytetem, jaką wagę przywiązują do osób starszych, do pokolenia dziadków. Utwierdza ich w przekonaniu, że dążąc do realizacji marzeń i swojego

²¹⁸ Tamże.

²¹⁹ Franciszek, *Spotkanie maryjne z młodzieżą i rodzinami*.

²²⁰ Franciszek, *Spotkanie z młodzieżą Mozambiku*.

²²¹ Tamże.

²²² Tamże.

rozwoju, potrzebują mądrości i wizji starszych. Kiedy rozwijają skrzydła do lotu, ważne jest, aby odkrywali swoje korzenie i przejęli pałeczkę od ludzi, którzy ich poprzedzili. Aby bowiem budować sensowną przyszłość, trzeba znać przeszłe wydarzenia i stanąć w konfrontacji z nimi²²³. Jest to umiejętność pamiętania o przeszłości, przy czym nie oznacza to nostalgii czy pozostawiania przywiązaniem do pewnego okresu historii, ale umiejętność rozpoznania swojego pochodzenia, nieustannego powrotu do istoty i twórczej wierności podczas rozpoczęcia budowy nowych czasów. Franciszek zwraca uwagę, że dzisiejsze społeczeństwo ceni tylko teraźniejszość, dążąc tym samym do dewaluacji wszystkiego, co odziedziczone z przeszłości, jak choćby instytucje małżeństwa, życia konsekrowanego czy misji kapłańskiej. Te często są postrzegane jako bezsensowne i przestarzałe formy. Wielu myśli, że lepiej im się żyje w tak zwanych „otwartych” sytuacjach, zachowując się w życiu jak w *reality show*, bez celu i bez sensu życia. Papież przestrzega młodych, aby nie dali się zwieść. Przypomina im, że Bóg przychodzi poszerzyć ich horyzonty życia we wszystkich kierunkach. Pomaga im nadać należną wartość przeszłości, lepiej zaplanować przyszłość. Stanie się to możliwe, gdy będą przeżywać autentyczne doświadczenia miłości, które skonkretyzują się w odkrywaniu wezwania Pana i przyłgnięciu do Niego²²⁴.

Osoby starsze żyją wartościami swojej historii, osobowości, wartościami, które popychają ich naprzód²²⁵. Zaprzeczanie swoim korzeniom jest jedną z najbardziej destrukcyjnych rzeczy dla społeczeństwa. Aby dbać o nie, młodzi powinni prowadzić dialog ze starszymi, gdyż to oni są korzeniami²²⁶.

Franciszek mówi o deficycie pamięci i tradycji. Tradycję rozumie jako bogactwo drogi, którą przebywali nasi przodkowie. Jego zdaniem razem otwierają one nowe przestrzenie nadziei na dalszą podróż. Niezdolność dorosłego pokolenia do przekazania młodym właściwych zasad i ideałów doprowadziła do pęknięcia pokoleniowego, w którym zanika dialog pomiędzy trudnymi i często bolesnymi przeżyciami pokolenia rodziców a niedoświadczeniem młodych, którzy mogliby czerpać naukę z prób i błędów tych pierwszych. Dochodzi więc do utraty lub nieobecni więzi, zarówno w czasie, jak i w splocie wydarzeń społeczno-politycznych²²⁷.

²²³ Franciszek, *XXXII Światowy Dzień Młodzieży*.

²²⁴ Tamże.

²²⁵ Franciszek, *Spotkanie z nauczycielami i uczniami Kolegium San Carlo*.

²²⁶ Tamże.

²²⁷ Franciszek, *Spotkanie z nauczycielami i studentami Papieskiego Instytutu Liturgicznego*, Watykan, 07.05.2022, <https://www.vatican.va/content/francesco/it/speeches/2022/may/documents/20220507-pont-istituto-liturgico.html> (07.02.2023).

Posiadanie pamięci rozumianej jako korzenie i historia rodziny i ludu, z którego się pochodzi, uważa za niezbędny warunek nadziei na przyszłość. Można o nią zadbać wtedy, gdy rozmawia się z rodzicami, a szczególnie z dziadkiem i babcią, którzy są mądrością ludu. Drugim warunkiem jest posiadanie odwagi stawiania czoła przeciwnościom i trudnościom²²⁸.

W myśl tego, co dotychczas zostało przedstawione, warto odnieść się do nauczanej przez papieża Franciszka kultury dialogu i spotkania. Jest ona, jak zauważył Piotr Sztompka, kwintesencją wszystkich zaleceń wcześniejszych. Franciszek uważa ją za jedyną drogę postępu życia narodów, za kulturę, w której każdy ma coś dobrego, czym może obdarzyć i każdy może coś dobrego otrzymać w zamian. Drugi człowiek ma zawsze coś, co może dać temu pierwszemu, jeśli ten potrafi zbliżyć się do niego w postawie otwartej i bez uprzedzeń²²⁹. W myśl tak pojmowanego dialogu nauczanie Franciszka zakłada twórcze napięcie wynikające z różnorodności opinii (braku jednomyślności), a spowodowane różnicami w programach społecznych i politycznych, odmiennymi podejściami teologicznymi i filozoficznymi. Jest to pojmowanie historii i rozwoju ludzkości jako procesu dialogicznego. Podejście Papieża jest myśleniem pojednawczym, napełnionym nadzieją, gdzie każdy jest zaproszony do solidarności oraz braterstwa.

Spotkanie stanowi warunek wstępny poznania. Potem następuje słuchanie, ale ważne, aby stając przed tym drugim, nie kierować się uprzedzeniami i przekonaniem, aby nie blokować sobie dostępu do rzeczywistości tej drugiej osoby. Dopiero po wysłuchaniu przychodzi czas na słowo wypływające z milczenia. Może stać się ono głosem, a nawet komunikacją otwartą na komunie²³⁰. Dynamika spotkania, słuchanie i mówienie mogą stanowić punkt zwrotny w wielu sytuacjach konfliktowych, jakie zdają się pochłaniać obecne czasy²³¹.

W spotkaniu możemy więc słuchać drugiej osoby, aby następnie skierować do niej słowo. Słowo wypływające z milczenia oraz słuchania może stać się głosem, a wtedy komunikacja otwiera się na komunie. Następuje dialog oparty na wzajemnej komunikacji. Podstawami dobrej komunikacji są spotkanie, słuchanie i słowo, gdyż występuje tu dynamika leżąca u podstaw każdej dobrej komunikacji. Spotkanie z drugim człowiekiem oznacza otwarcie

²²⁸ Franciszek, *Spotkanie z wolontariuszami ŚDM oraz komitetem organizacyjnym*, Kraków.

²²⁹ P. Sztompka, *Autentyczność przekazu w komunikacji międzyludzkiej. Sekret papieża Franciszka*, w: *Papież Franciszek i współczesność: z refleksji nad fenomenem komunikowania się*, W. Misztal, R. Nęcek, M. Radej (red.), Wyd. Uniwersytet Jagielloński: Kraków 2018, s. 64.

²³⁰ Franciszek, *Incontro con i partecipanti all'Incontro Promosso dal Coordinamento delle Associazioni per la Comunicazione (COPERCOM)*, <https://m.vatican.va/content/francescomobile/it/speeches/2022/october/documents/20221031-incontro-copercom.html> (12.02.2023).

²³¹ Tamże.

własnego serca na niego, bez udawania. Spotkanie stanowi warunek wstępny poznania. Potem następuje słuchanie. Człowiek często podchodzi do innych ze swymi uprzednimi przekonaniem, ryzykując, że nie dopuści do siebie rzeczywistości osoby przed nim stojącej. Powinien natomiast nauczyć się milczenia we własnym wnętrzu, a tę drugą osobę darzyć szacunkiem w sposób praktyczny, słuchając jej i mając na uwadze to, że każdy człowiek stanowi tajemnicę. Należy przy tym zwrócić uwagę na rzeczowniki, czyli na osoby, bardziej niż na rozpraszające ostatecznie przymiotniki, gdyż jak zauważa Franciszek, „żyjemy w kulturze, która popadła w przymiotnikowanie. Wszystko się przymiotnikuje. A kiedy to następuje, tracimy rzeczownikowość danej rzeczy. Dynamika spotkania, słuchania i mówienia może stanowić punkt zwrotny w wielu sytuacjach konfliktowych, jakie zdają się chcieć pochłonąć obecne czasy”²³².

Autentyczni chrześcijanie nie boją się otwierać na innych, dzielić swoje przestrzenie życiowe, czyniąc z nich przestrzenie braterstwa, głębokie relacje, w których można dzielić się autentycznymi i prawdziwymi doświadczeniami w codziennym życiu. Dlatego Papież prosi młodzież, aby nie pozwoliła, by „blask młodości zgasł w ciemności zamkniętego pokoju, w którym jedynym oknem do patrzenia na świat jest okno komputera czy smartfona”²³³. Przypomina im o wyjątkowym znaczeniu imienia, które każdy nosi, otrzymując to nowe imię od Stwórcy jako tożsamość i znak wielkiej godności w oczach Boga, Jego upodobania do człowieka. Warto więc przyjąć z radością dialog, który każdemu proponuje Bóg²³⁴.

W papieskim nauczaniu dostrzec można akcent położony na znaczenie, jakie wywierają na siebie współistniejące obok różne kultury i wyznania religijne, wpływając na współtworzenie kultury spotkania i dialogu pomiędzy nimi. Do tego współtworzenia przyczyniają się wyznawcy różnych religii odważnie wychodzący ku sobie na spotkanie. Przyczyniają się do przezwyciężania tak wielu barier społecznych i kulturowych oraz wspierają załączki braterstwa i nowości. Szczególnie młodzi, „niczym niespokojni wędrowcy otwarci na to, co niespotykane”²³⁵, nie boją się „konfrontacji, dialogu, robienia zgiełku i mieszania się z innymi, stając się podstawą społeczeństwa przyjaznego i solidarnego”²³⁶. W złożonych i licznych kontekstach dnia codziennego obalają oni „pewne bariery, aby zapoczątkować świat bardziej

²³² Tamże.

²³³ Franciszek, Orędzie na XXXV Światowy Dzień Młodzieży.

²³⁴ Tamże.

²³⁵ Franciszek, *Spotkanie z młodzieżą*, Awali.

²³⁶ Tamże.

na miarę człowieka, bardziej braterski, nawet jeśli to oznacza stawianie czoła licznym wyzwaniom²³⁷.

Można powiedzieć, że w papieski sposób postrzegania kultury spotkania wpisuje się pedagogia inkluzji, czyli pedagogii włączającej osoby najbardziej potrzebujące uwagi lub wsparcia innych, odrzucone i dyskryminowane, znajdujące się w nędzy materialnej, ale też duchowej. Najbardziej aktualny cel inkluzji Franciszek odsłania w encyklice z 2020 roku na temat braterstwa i przyjaźni wszystkich ludzi *Fratelli tutti*, pisząc o konieczności nauczenia się braterstwa i przyjaźni społecznej, braterstwa i przyjaźni nieograniczających się jedynie do słów²³⁸. Dotyczy to uniwersalnego wymiaru miłości i jej otwartości na wszystkich, ożywienia wśród wszystkich ludzi pragnienia braterstwa uznającego godność każdej osoby. To braterstwo wyrażać by się miało w zdolności do rozpoznawania, doceniania i miłowania każdej osoby, niezależnie od bliskości fizycznej z tą osobą czy też od jej miejsca urodzenia lub zamieszkania. W ramach tego braterstwa Papież zaleca wdrażanie i praktykowanie wychowania poprzez pobudzanie świadomości tego, że „ziemia jest domem wszystkich ludzi, ojczyzną każdego”²³⁹. Jest to zwrócenie uwagi poszczególnych osób na „jeden świat jako wspólny dla wszystkich projekt”²⁴⁰. Aby braterstwo wносиło do wolności i równości pozytywny wkład, musi być pielęgnowane. Trzeba się go uczyć i wychowywać do niego, prowadzić dialog, odkrywać w sobie nawzajem wartości i ubogacać się nimi²⁴¹.

Jorge Bergoglio, jeszcze jako biskup Buenos Aires, w podręczniku skierowanym do nauczycieli i wychowawców swe rozważania o wychowaniu opiera na rozpatrywaniu kwestii związanych z podejmowaniem przez młodzież życiowych decyzji. Są to decyzje przełomowe, całkowite i fundamentalne. Przełomowe decyzje rozumie on w kontekście wyraźnej granicy, na której znajduje się w danej chwili człowiek, pomiędzy wyzwaniem a niezdecydowaniem, nadzieją a klęską, życiem a śmiercią. Całkowite decyzje definiują życie w jego całokształcie i na dalszą metę odnoszą się do najgłębszej tożsamości każdej osoby. Wyrażają się w czasie, nadając formę ludzkiej tymczasowości i egzystencji. Fundamentalne decyzje kładą podwaliny pod pewien sposób życia, bycia, spojrzenia na siebie oraz stawiania wobec świata i innych osób. Jest to określona postawa wobec możliwej przyszłości. Decyzje te Arcybiskup odnosi nie tyle

²³⁷ Tamże.

²³⁸ Franciszek, *Fratelli tutti*, 1.

²³⁹ Tamże.

²⁴⁰ Franciszek, *Laudato si*, 164.

²⁴¹ Franciszek, *Fratelli tutti*, 103.

do osób indywidualnych, ile do narodu, ale powinien je podjąć każdy z jego członków. Na podstawie tych decyzji obywatele wyznaczą kierunek rozwoju swojej ojczyzny²⁴².

Rozważania te ówczesny biskup argentyńskiej stolicy odniósł do sytuacji społecznej swojej ojczyzny. Mają one jednak swoje uzasadnienie wszędzie tam, gdzie można liczyć na solidarność społeczną. W myśli papieża Franciszka zawarta jest konkretna propozycja pedagogiczna stanowiąca inspirację dla pedagogiki inkluzyjnej. Pod pojęciem wychowania włączającego Franciszek rozumie kształtowanie postawy otwartości na każdego człowieka, co jest najlepszym przejawem solidarności. Otwartość na drugiego człowieka postrzeganego holistycznie, wraz z jego wymiarem transcendentnym, wpisuje się w nauczanie Franciszka o solidarności międzyludzkiej przejawiającej się w wychodzeniu człowieka (z siebie) ku potrzebom innej osoby, szczególnie tej, która mogłaby na takiej pomocy bardzo skorzystać. Wzajemna troska, podobnie jak owocna współpraca w sferze międzynarodowej, dojrzewają poprzez świadomość i szacunek dla tożsamości własnej i innych osób. Wychodząc od własnej tożsamości, człowiek zaczyna być zdolny do prowadzenia dialogu. Tożsamość ta oparta jest na pamięci dwojakiego rodzaju, dobra i zła, tego co pozytywne i negatywne. Jako przykład pamięci pozytywnej Papież przytacza pamięć Maryi, której pieśń wysławia Pana i Jego dzieło zbawienia. Pamięć negatywna „utrzymuje wzrok umysłu i serca obsesyjnie wpatrzony w zło, przede wszystkim w zło popełniane przez innych”²⁴³.

Kultura spotkania powinna więc leżeć na sercu każdemu człowiekowi, nie tylko osobom czynnie biorącym udział w procesie wychowania. Tworzący ją ewangeliczny zacyzn jest czymś nowym, a jednocześnie stanowi pamięć ożywiająca najchlubniejsze karty ludzkich dziejów, spośród których Papież wymienia akty solidarnego poświęcenia, walki z niewolnictwem oraz integrację społeczną. Ta solidarność i integracja pokazują, że „całość góruje nad częścią, czas przewyższa przestrzeń, rzeczywistość – idee, a jedność – konflikt”²⁴⁴.

W obliczu dominującej tendencji do pozostawiania obojętnym i okazywania nietolerancji innym, a nawet do popierania wojen i konfliktów, młodzi są wezwani do „odpowiadania nowym marzeniem o braterstwie i przyjaźni społecznej, które nie ogranicza się jedynie do słów”²⁴⁵. O przyjaźni również z osobami o odmiennych przekonaniach i obyczajach. W tym

²⁴² J. M. Bergoglio, *Wymagania i pasja*, Esprit: Kraków 2013.

²⁴³ Franciszek, *Spotkanie z władzami, społeczeństwem obywatelskim i korpusem dyplomatycznym*, Kraków, 27.07.2016. https://www.vatican.va/content/francesco/pl/speeches/2016/july/documents/papa-francesco_20160727_polonia-autorita-cd.html (19.02.2023).

²⁴⁴ J.M. Bergoglio, *Wymagania i pasja*, s. 86.

²⁴⁵ Franciszek, *Fratelli tutti*, 6.

kontekście młodzi – miłośnicy podróżowania mają odbyć podróż do swego wnętrza, w celu poszerzenia „granic wewnętrznych, aby upadały uprzedzenia wobec innych, zmniejszała się przestrzeń nieufności, rozpadały się bariery lęku, wschodziła braterska przyjaźń”²⁴⁶.

Postawą chrześcijańską młodych ludzi ma być pokorne świadectwo zamiast stosowania prób nawracania osób niewierzących, szukanie autentyczności w sposobie mówienia, w rozmowach z ludźmi, których uznają za braci, niezależnie od wyznania czy religii, stawiając człowieka w centrum historii²⁴⁷.

W procesie wychowania prowadząca do jedności pomiędzy wychowawcami a wychowanymi kultura spotkania powinna objąć z jednej strony doświadczonych nauczycieli o wypróbowanych metodach nauczania, a z drugiej strony młodych, których świat często wydaje się mroczny i odległy i sprawia, że nie doceniają oni wiedzy szkolnej i nauczycieli często nieświadomych pytań, jakie ci młodzi, przesiąknięci kulturą obrazka, sobie stawiają. Pozbawieni postawy krytycznej niezbędnej do interpretacji świata, który zamieszkują, oraz nadziei związanej z przyszłością, wiedzę szkolną uważają za przestarzałą i pozbawioną sensu, a przez to niepotrzebną do życia w społeczeństwie, gdyż „nie oferuje narzędzi, które zapewniałyby awans społeczny czy choćby pomogły znaleźć pracę”²⁴⁸. Nie opierając się wyłącznie na materiale dydaktycznym oraz na zwykłym przekazywaniu wiedzy, zdaniem papieża Franciszka, należałoby dążyć do odkrycia prawdziwej perspektywy porządkującej znajdującej się w człowieku i w spotkaniu z ludźmi. Celem edukacji, którym jest formacja człowieka pojmowana jako kształtowanie jego życia, będzie droga spotkania, na której zarówno nauczający (wychowawca), jak i uczeń (wychowanek) dążyć będą do pełniejszego zrozumienia siebie nawzajem „w kontekście swych czasów, swej historii, społeczeństwa, kultury i świata”²⁴⁹. To wzajemne zrozumienie stanie się fundamentem wspólnie odczuwanego pragnienia prawdy, co wychowankowi pozwoli czuć się związanym z jego otoczeniem oraz właściwie pojąć własną egzystencję. Taka edukacja wspierać będzie społeczeństwo obywatelskie i stanie się przestrzenią spotkania i wspólnych dążeń na drodze do poznania prawdy, dobra i piękna, poprzez które objawia się Absolut²⁵⁰.

Życie chrześcijańskie, w którym obecna jest modlitwa liturgiczna i celebrowanie Eucharystii, sprzyja kształtowaniu się kultury spotkania. To, co chrześcijanin przeżywa i celebrowa w czasie

²⁴⁶ Franciszek, *Spotkanie z młodzieżą*, Awali.

²⁴⁷ Franciszek, *Spotkanie z belgijską młodzieżą*.

²⁴⁸ J.M. Bergoglio, *Wymagania*, s. 82.

²⁴⁹ Tamże, s. 82-84.

²⁵⁰ Tamże, s. 84.

liturgii, prowadzi go do wyjścia na spotkanie z innymi i z otaczającym go światem, do zaspokojenia radości i potrzeb wielu, również tych, którzy żyją nie znając daru Bożego. Szczególnie Eucharystia popycha go do miłości, która jest otwartością na drugiego i dbałością o niego. Taka postawa bierze się z modlitwy, w której jest ugruntowana. Szczególnie z modlitwy liturgicznej. Ten wymiar otwiera człowieka na dialog, na spotkanie, na ducha ekumenicznego, na przyjęcie²⁵¹.

Papież wspiera organizacje promujące kulturę spotkania całej ludzkości. Kultura ta jest szczególnie ważna w obecnych czasach, zwłaszcza, że na świecie wciąż utrzymuje się globalny kryzys zdrowotny, a ludzkość stawia czoła niepewności i wyzwaniom teraźniejszości. Ta kultura spotkania miałaby się przejawiać pragnieniem spotykania innych, szukaniem punktów kontaktu, budowaniem mostów, rozwijaniem projektów, które obejmować będą wszystkich. W tym kontekście Franciszek próbuje znaleźć odpowiedź na szanse i wyzwania, jakie ta perspektywa stwarza dla religii świata, a także dla dobra, harmonii i dobrobytu przyszłych pokoleń. Przede wszystkim należy uwzględnić prawa najbiedniejszych i najbardziej zmarginalizowanych. Dołożyć wszelkich starań, aby umysły i serca dążyły w harmonii do powszechnego dobra wspólnego oraz do integralnego rozwoju każdej osoby, bez wyjątków i niesprawiedliwej dyskryminacji. Papież uważa, że to przywódcy polityczni i religijni powinni zadbać o zintegrowane podejście do obrony i promowania praw społecznych, ponieważ „to właśnie kultura spotkania może stanowić podstawę bardziej zjednoczonego i pojednanego świata oraz może prowadzić do trwałej sprawiedliwości i pokoju dla wszystkich, a także do autentycznej troski o nasz wspólny dom”²⁵². Franciszek wymaga od młodzieży, aby w swoich najbliższych środowiskach, tam gdzie mieszkają, mieli odwagę i zapał do budowania mostów, sami stając się małymi mostami pomiędzy ludźmi. I choć nie zawsze jest to łatwe, to zjednoczeni z Chrystusem wiele będą mogli dokonać²⁵³.

Dialog i otwartość na różne konteksty kulturowe, społeczne i religijne dotyczą również Ewangelii, która przeznaczona jest dla wszystkich jako zacyzn nowej ludzkości w każdym miejscu i w każdym czasie. Postawa otwartości i dialogu pomoże uniknąć autotematyki, która uniemożliwia dostrzeżenie błędów i niedociągnięć, spowalnia drogę, utrudnia otwartą

²⁵¹ Franciszek, *Spotkanie z nauczycielami i studentami Papieskiego Instytutu Liturgicznego*.

²⁵² Franciszek, *Spotkanie z delegacją Europejskiego Instytutu Studiów Międzynarodowych*, Watykan, 12.02.2021, https://www.vatican.va/content/francesco/it/speeches/2021/february/documents/papa-francesco_20210212_istituto-stocolma.html (21.02.2023).

²⁵³ Franciszek, *Spotkanie z dziećmi włoskiej Akcji Katolickiej*, Watykan, 16.12.2019, https://www.vatican.va/content/francesco/it/speeches/2019/december/documents/papa-francesco_20191216_ragazzi-acr.html (21.02.2023).

weryfikację instytucjonalnych procedur i stylów rządzenia²⁵⁴.

Dialog, zrozumienie, szerzenie kultury tolerancji, akceptacji drugiego i współistnienia między ludźmi znacznie przyczyniłyby się do zmniejszenia wielu problemów ekonomicznych, społecznych, politycznych i środowiskowych, które nękają dużą część ludzkości. Dialog między wierzącymi oznacza spotkanie w ogromnej przestrzeni wspólnych wartości duchowych, ludzkich i społecznych oraz inwestowanie tego w szerzenie najwyższych cnót moralnych, o które zabiegają religie; oznacza to również unikanie bezużytecznych dyskusji²⁵⁵.

Dialog prowadzi do pokoju i w wielu przypadkach do zawierania przyjaźni. Pokój jest procesem, do którego kontynuacji Papież wzywa młodych mających zawsze wyciągnięte ręce, szczególnie tych, którzy doświadczają trudnych chwil. Jest to „siła wyciągniętej ręki i przyjaźń wyrażana przez konkretne gesty”. Nauczenie się „przyjaznej i wyciągniętej ręki” prowadzi do wzrastania w przyjaźni nawet z tymi, którzy myślą inaczej, aby solidarność rosła między ludźmi i aby stała się najlepszą bronią do przemieniania historii²⁵⁶.

Papieskie nauczanie dotyczące kultury spotkania odrzuca szerzące się w świecie postawy relatywizmu, świeckiego mesjanizmu i karykatury prawdy. Jako odpowiedź na te postawy proponuje budowanie kultury spotkania. Współczesny człowiek żyje w skłóconym wewnątrz świecie, w którym podsycane są żywione przez skrzywdzone osoby i grupy osób urazy, aby takimi osobami, o osłabionych więziach społecznych, móc łatwiej manipulować. Kultura spotkania ma być więc zwrócona na cierpiące, udręczone i opuszczone osoby, okazując szacunek do człowieka mającego konkretną przynależność kulturową i historyczną, ze swą złożonością człowieczeństwa, ze wszystkimi jego napięciami i ograniczeniami. Potrzeba zatem dialogu, który pozwoli na wymianę myśli, niszcząc przesady i budując relacje w oparciu o wspólne poszukiwanie i dzielenie się doświadczeniem. Wymaga to cierpliwości i przejrzystości, a także dobrego nastawienia względem drugiej osoby. Poddając konfrontacji własne punkty widzenia, człowiek posługuje się ideą jako światłem²⁵⁷. Jest to kultura spotkania, która przejawia się w akceptacji różnorodności i polega na wychodzeniu od własnej tożsamości i dawaniu świadectwa o możliwości tworzenia jedności bez przekreślania drugiego. Nauczyciele, realizując misję nauczania, powinni walczyć z wszelkimi praktykami wykluczania drugiego człowieka z przyczyn społecznych, ekonomicznych, politycznych, religijnych, kulturowych czy osobistych. Nie zgadzając się na uwięzienie we fragmencie

²⁵⁴ Franciszek, *Spotkanie z uczestnikami walnego zgromadzenia ruchu Fokolari*.

²⁵⁵ Franciszek, *Dokument o ludzkim braterstwie dla pokoju światowego i współistnienia*.

²⁵⁶ Franciszek, *Spotkanie z młodzieżą Mozambiku*.

²⁵⁷ J.M. Bergoglio, *Wymagania i pasja*, s. 79.

rzeczywistości, łatwiej jest dostrzec i zaakceptować wszystkie sposoby myślenia i bycia oraz żyć w otoczeniu różnorodnych przekonań bez wyrzekania się własnych poglądów²⁵⁸.

Wśród ludzi młodych jest wiele osób zaangażowanych w dialog ekumeniczny i międzyreligijny podjęty przez katolików i prawosławnych, przy zaangażowaniu również młodzieży muzułmańskiej. Podejmowane są inicjatywy wzajemnego poznania i solidarności, aby móc wspierać pokojowe współistnienie różnych przynależności etnicznych i religijnych oraz angażować się we wspólne projekty, z konkretnymi gestami bliskości oraz pomocy najbardziej potrzebującym. Młodzi zachęceni są przez Franciszka do kontynuowania tej pracy z ufnością. Młodzieńcze pragnienia prawdy i wzniosłych ideałów są znakami nadziei, gdyż młodość oznacza wytrwały wysiłek w osiągnięciu ważnych celów, nawet jeśli to kosztuje; to odrzucanie kompromisów i przeciętności, zobowiązanie do solidarności ze wszystkimi, zwłaszcza z najsłabszymi²⁵⁹. Spotkanie, które wzywa do działania, do czułości, do braterstwa, gdy wychodzi się do osób potrzebujących, bez czekania, aż oni o to poproszą²⁶⁰.

Nie zadowolając się wirtualnymi spotkaniami, młodzi powinni szukać prawdziwych spotkań, zwłaszcza z tymi, którzy ich potrzebują: nie szukać widzialności, ale tego, co niewidzialne. Jest to czymś oryginalnym i rewolucyjnym. Wychodzenie z siebie na spotkanie drugiego, gdyż „pięknie jest być z innymi, odkrywać nowość drugiego, w dialogu z innymi pielęgnować mistykę biesiadowania, radości dzielenia się, zapału służenia”²⁶¹.

Jeśli jednak człowiek żyje uwięziony w sobie, nie spotka drugiego człowieka, to nie dowie się, co to znaczy służyć. Służenie jest najpiękniejszym i największym gestem człowieka. Jednak, aby służyć nie można być więźniem telefonu komórkowego, na którego ekranie brakuje drugiej osoby, jej oczu, oddechu, rąk, ale który staje się lustrem. Wielu młodym wydaje się, że stoją przed światem, podczas gdy w rzeczywistości są sami w wirtualnym świecie pełnym pozorów, fałszywych zdjęć zmanipulowanych po to, aby zawsze dobrze wyglądać i się lansować²⁶².

I choć czasami ciężko wyjść ze swojej strefy komfortu, młodzi ludzie powinni reagować, gdy czują się samotni, otworzyć się, gdy nadejdzie pokusa zamknięcia się w sobie, szukać

²⁵⁸ J.M. Bergoglio, *Prawdziwa władza jest służbą. Przesłanie skierowane do środowisk oświatowych, Buenos Aires 2006*, Kraków 2013, s. 97-127.

²⁵⁹ Franciszek, *Spotkanie z nauczycielami i uczniami Kolegium San Carlo*.

²⁶⁰ Franciszek, *Spotkanie ze stowarzyszeniem „Voir ensemble”*.

²⁶¹ Franciszek, *Spotkanie z młodzieżą*, Ateny.

²⁶² Tamże.

innych. Trening w tej dziedzinie sprawi, że młody człowiek będzie szczęśliwy, zachowa młodość i poczuje, czym jest życie pełne przygód²⁶³.

Wychowanie do kultury spotkania powinno zawierać dobre świadectwo, które jest efektem odważnego stawiania czoła rzeczywistości i wsparcie, które tym świadectwem jest młodym udzielane. Wychowawca musi baczyć na to, aby były to świadectwa budujące, a nie raniące, i udzielając wychowankom wsparcia, kierować się życzliwością²⁶⁴. Papież nakłada na wychowawców obowiązek uczenia młodych i pomagania im we wzrastaniu w kulturze spotkania zdolnej do afirmowania różnych ludzi, z ich odmiennością. Troszczenia się o to, „aby tę kulturę przeciwstawiali kulturze obojętności, która dąży do wygaszenia osoby jako autonomicznej, myślącej istoty, podporządkowania jej i zatopienia”²⁶⁵.

Przyjaźń w społeczeństwie ludzi to jedna z sił napędowych działania na rzecz pomocy, a nawet służenia innym ludziom, najbardziej jej potrzebującym. Trudno jest żyć bez przyjaciół. Dla Franciszka jest to przyjaźń, o której mówił Chrystus, nazywając Apostołów swoimi przyjaciółmi, i która jest jednym z najwspanialszych darów, jakie osoba może otrzymać i zaoferować. W tak rozumianej przyjaźni ludzie towarzyszą sobie i pomagają pomimo istniejących różnic. Przyjaciele tolerują się nawzajem, towarzyszą sobie, chronią się. Postawa taka przechodzi w solidarność z osobami, które znajdują się w mniej korzystnym położeniu i mogą być zagrożone desperacją popychającą je do przestępczości. Im właśnie należy powiedzieć, że jesteśmy blisko nich, że chcemy im pomóc, solidarnie, z miłością i nadzieją²⁶⁶.

Do tworzenia kultury dialogu potrzebna jest świadomość własnej tożsamości. Młodzi powinni więc poznać swoją tożsamość, a to mogą uczynić poprzez poznanie swojej historii oraz przynależności do rodziny i do narodu²⁶⁷. Ze swą tożsamością i świadomością różnorodności człowiek idzie do drugiego człowieka, aby spotkać go wraz z jego własną tożsamością oraz odmiennością. Spotkanie to prowadzi wtedy do dialogu. Obie strony się rozwijają i ubogacają.

²⁶³ Tamże.

²⁶⁴ Franciszek, *Spotkanie z nauczycielami i uczniami Kolegium San Carlo*.

²⁶⁵ Tamże.

²⁶⁶ Franciszek, *Spotkanie z młodzieżą Paragwaju*, Asunción, 12.07.2015, https://www.vatican.va/content/francesco/es/speeches/2015/july/documents/papa-francesco_20150712_paraguay-giovani.html (28.02.2023)

²⁶⁷ Franciszek, *Spotkanie z nauczycielami i uczniami Kolegium San Carlo*.

3.2.3. Odniesienie do Prawdy, Dobra i Piękna

Z papieskiego nauczania jako szczyt i sens wszystkiego, co zakorzenione w Bogu, wyłania się „triada egzystencjalna”, którą stanowią: Prawda, Dobro i Piękno, następnie pochodzące od nich prawda, dobro i piękno rzeczywistości stworzonej, a wreszcie prawda, dobro i piękno przeżywane egzystencjalnie²⁶⁸. Istnieje zatem uczestnictwo boskiego Piękna w rzeczywistości i egzystencji, a co za tym idzie, piękno staje się celem aktu komunikacji. Misją każdej komunikacji jest głoszenie prawdy, dobra i piękna, zaś misją komunikacji Kościoła jest ogłaszanie prawdy, dobra i piękna Jezusa Chrystusa. Franciszek nakłania do poszukiwania owej prawdy, dobra i piękna Boga jako wartości sprzyjających człowiekowi w jego działaniach na rzecz obrony godności człowieka, w budowaniu pokojowego współżycia między narodami i w troskliwym strzeżeniu świata stworzonego²⁶⁹.

Prawda, jaką propaguje papież Franciszek, to wystrzeżenie się obłudy prowadzącej do formułowania półprawd, które są wyrazem zakłamania, wystrzeżenie się hipokryzji, która jest strachem przed prawdą i udawaniem kogoś innego. Przypomina, że „bycie prawdomównym jest Bożym nakazem, i że trzeba mówić prawdę zawsze, w każdym miejscu i pomimo wszystko”²⁷⁰. Obłuda prowadzi do udawania, schlebiana i oszukiwania, a to powoduje niezdolność do prawdziwej miłości, ograniczenie do życia w egoizmie i wyzbycie się siły, by ukazać swoje serce w sposób przejrzysty²⁷¹.

Cechy młodości, jakie Franciszek chciałby widzieć w każdym młodym człowieku, to zadawanie pytań „jak” i „dlaczego”, otwartość na spotkanie i dialog oraz kierowanie się prawdą, dobrem, pięknem i sprawiedliwością. W pojedynkę, bez Boga można popaść w złudzenie wszechmocy, natomiast Bóg pomoże wyzbyć się przygnębiającego pesymizmu czy paraliżującego strachu²⁷². Strach jest czymś normalnym w życiu człowieka, ale młodzi powinni zwracać się o pomoc do osób, które pomogą im ten strach i jego przyczynę poznać i zrozumieć. Należy więc znaleźć w sobie obszar, w którym istnieje ryzyko popełnienia błędów, aby być ostrożnym. Trzeba rozpoznać zły strach, który człowieka unicestwia, niszczy

²⁶⁸ Franciszek, *Spotkanie z przedstawicielami Kościołów i Wspólnot kościelnych oraz innych religii*, Watykan, 20.03.2013, https://www.vatican.va/content/francesco/pl/speeches/2013/march/documents/papa-francesco_20130320_delegati-fraterni.html (01.03.2023).

²⁶⁹ Papież Franciszek: piękno jako miara, <https://www.liturgia.pl/Papiez-Franciszek-piekno-jako-miara/> (23.03.2023).

²⁷⁰ Franciszek, *Audiencja generalna*, Watykan, 25.08.2021, https://www.vatican.va/content/francesco/pl/audiences/2021/documents/papa-francesco_20210825_udienza-generale.html (02.02.2023).

²⁷¹ Tamże.

²⁷² Franciszek, *Czuwanie modlitewne z młodymi Włochami*.

i powstrzymuje od czynienia dobra. Należy jednocześnie rozpoznać dobry strach, którym jest roztropność. Człowiek przygląda się swoim słabościom, aby swoje słabe strony przekuć na mocne.

W małych, codziennych gestach młodych ludzi, z których składają się różne przedsięwzięcia, dostrzec można piękno ukształtowane przez dzielenie się nimi. Franciszek w kompozycji tych drobnych, ale codziennych aktów dobroci dostrzega piękno, w którym zintegrowane kawałki tworzą wspaniałą mozaikę. Jest to czynienie dobra, z którym nierozzerwalnie jest związane piękno. Powstaje harmonia piękna, dobroci okazywanej innym ludziom i dzielenia się z nimi. Papież zwraca uwagę na eksponowany w Piśmie Świętym związek pomiędzy pięknem a dobrem rozumianym jako służba innym. Tworzy się sieć relacji międzyludzkich będących najlepszym lekarstwem na wszelkie formy dyskryminacji, przemocy i zastraszania. Powstaje globalna wioska, w której, realizując założenia globalnego paktu edukacyjnego, nauczyciele i wychowawcy wpływają na „wychowanie, które staje się nośnikiem braterstwa i twórcą pokoju pomiędzy wszystkimi narodami rodziny ludzkiej, a także dialogu między ich religiami”²⁷³.

Kiedy młodzi słuchają nauczania Papieża o życiu uczciwym, w którym kierowaliby się dobrem, prawdą i pięknem, co niewątpliwie prowadzi do spotkania z Bogiem, słyszą jednocześnie pytanie o obecność Boga w ich życiu. Gdzie On jest i do czego przywiązanie jest ich serce, do jakiego skarbu. Tym skarbem mogą być władza, pieniądze, duma albo dobroć, piękno, pragnienie czynienia dobra. Nie powinni zniechęcać się trudnościami, ale raczej wyzbywać się lęku i wydobywać z siebie siłę, która rodzi się z bycia osobą i chrześcijaninem. Człowiek staje się ziarnem bardziej sprawiedliwego, braterskiego, przyjaznego i pokojowego społeczeństwa. W młodych Franciszek widzi siłę Kościoła i społeczeństwa, uważając, że jeśli pozwolą, „aby Duch święty się w nich kształtował i otworzą się na dialog z Nim w modlitwie, czytając i rozważając Ewangelię, staną się świadkami nadziei”²⁷⁴. Aby tak było, powinni być konsekwentni w swej wierze, a wtedy konsekwencja ta uczyni ich osobami bardziej dojrzałymi, dalekimi od nawracania innych na wiarę chrześcijańską siłą czy nawet tylko przekonywaniem do niej, gdyż byłoby to lekceważeniem godności drugiej osoby. Byłby to prozelityzm, którego Papież się wystrzega i który otwarcie potępia. Właściwą postawą chrześcijanina jest życie

²⁷³ Franciszek, *Spotkanie z uczestnikami Światowego Zgromadzenia „Io posso”*, Watykan, 30.11.2019, https://www.vatican.va/content/francesco/it/speeches/2019/november/documents/papa-francesco_20191130_progetto-yopuedo.html (03.03.2023),

²⁷⁴ Franciszek, *Spotkanie z licealistami w Liceo Classico Pilo Albertelli*, Rzym, 20.12.2019, https://www.vatican.va/content/francesco/it/speeches/2019/december/documents/papa-francesco_20191220_visita-liceo-albertelli.html (04.03.2023).

zgodne ze swoją wiarą, dając w ten sposób świadectwo zdolne do pobudzenia w drugim człowieku ciekawości²⁷⁵.

W Starym Testamencie kwestia poznania prawdy została postawiona w centrum wiary. Franciszek odwołuje się do greckiego tłumaczenia, zestawiając je z hebrajskim oryginałem, gdzie zawierzenie Bogu warunkuje ostanie się przy życiu. Wystąpiło tu przejście od biblijnego pojęcia zawierzenia Bogu do greckiego pojęcia zrozumienia. Zaszła „synteza słów *zrozumieć* i *ostać się* w kontekście prawdy, której można zawierzyć, aby stać mocno”²⁷⁶ na ziemi. Odnosząc się do znaczenia tych pojęć, Franciszek ukazuje (idąc za świętym Augustynem), „w jaki sposób ta wiarygodna prawda Boża jest Jego wierną obecnością w dziejach, Jego zdolnością scalenia razem czasu i gromadzonych dni człowieka”²⁷⁷. Bez tej prawdy (poznania) człowiekowi brakuje oparcia i nie idzie naprzód, gdyż wiara bez prawdy nie daje jego krokom pewności²⁷⁸. Papież przypomina o potrzebnej dziś bardziej niż kiedykolwiek więzi wiary z prawdą, potrzebnej z powodu przeżywanego obecnie kryzysu prawdy. Ów kryzys związany jest z przyjmowaniem za prawdę jedynie rzeczy i pojęć związanych z techniką, gdzie „człowiek potrafi zbudować i zmierzyć dzięki swojej wiedzy”²⁷⁹. Jednocześnie z podejrzliwością patrzy na prawdę wyjaśniającą całość życia indywidualnego i społecznego. Prowadzi to do relatywizmu odrzucającego pytanie o prawdę wszystkiego, czyli pytanie o Boga. Następuje chęć usunięcia powiązania religii z prawdą. Tak więc, pytanie o prawdę jest kwestią głębokiej pamięci, odnosząc się do czegoś, co nas poprzedza i jednoczy ponad małym i ograniczonym *ja* człowieka. W świetle tego pytania o początek wszystkiego – dostrzec można cel i sens wspólnej wędrówki²⁸⁰.

Franciszek opiera na prawdzie miłość do drugiej osoby. Jest to trwała relacja z ukochaną osobą, w kierunku której człowiek, otwierając się, wychodzi z zamknięcia we własnym *ja* i zbliża się do tej osoby. Miłość potrzebuje prawdy, gdyż dąży do jedności dwojga osób. Oparta na prawdzie może przetrwać w czasie, pozostając mocna i wspierając wspólną drogę. Bez odniesienia do prawdy miłość podlega zmienności uczuć i nie wytrzymuje próby czasu. „Bez prawdy miłość nie może dać trwałej więzi, nie potrafi wyprowadzić naszego *ja* z jego izolacji, ani uwolnić go od przemijalności”²⁸¹. Ale prawda potrzebuje też miłości, bez której staje się

²⁷⁵ Tamże.

²⁷⁶ Franciszek, *Lumen Fidei*, 25.

²⁷⁷ Tamże, 25.

²⁷⁸ Tamże, 24.

²⁷⁹ Franciszek, *Lumen Fidei*, 25.

²⁸⁰ Tamże.

²⁸¹ Tamże.

zimna, bezosobowa i uciążliwa dla konkretnej osoby. Człowiek dotknięty przez miłość zostaje oświecony przez prawdę. Miłość staje się wtedy doświadczeniem prawdy, otwiera oczy, by spojrzeć na rzeczywistość w nowy sposób, w jedności z kochaną osobą²⁸².

Tak rozumianą miłość papież Franciszek chciałby widzieć pomiędzy dwojgiem młodych osób odmiennych płci decydujących się na wspólne życie. Do takiej miłości zachęca młodych w swym nauczaniu do nich skierowanym. Podpowiada im, aby wciąż na nowo odkrywali piękno ludzkiego powołania do miłości. Aby przeciwstawiali się powszechnej tendencji do banalizowania miłości, zwłaszcza gdy próbuje się ją zredukować tylko do aspektu seksualnego, wyzbywając ją w ten sposób istotnych cech: piękna, komunii, wierności i odpowiedzialności. Młodzi powinni się zbuntować przeciwko kulturze prowizoryczności, która sugeruje, że nie są w stanie wziąć odpowiedzialności i prawdziwie kochać²⁸³. Dla wielu młodych będzie to Boże wezwanie do pójścia drogą małżeństwa, do założenia rodziny. Warto wspomnieć o refleksji Kościoła i samego Papieża nad powołaniem i misją rodziny w Kościele i we współczesnym świecie. Innych młodych zaprasza do rozważenia powołania do życia konsekrowanego lub do kapłaństwa. W każdym z tych przypadków staną się oni nowymi ziarnami nadziei w Kościele i w społeczeństwie²⁸⁴. Ważne, aby podtrzymywać w sobie chrześcijańską radość, nadzieję oraz zaufanie. Aby uchronić się przed utratą młodości, którą te aspekty kształtują i przed tak zwanymi handlarzami śmierci, do których udaje się wielu młodych po utracie nadziei, radości i zaufania, popadając w pesymizm i nieufność do świata. Młodzi powinni dbać o to, aby nie utracić swej młodości, aby jej nie sprzedać, nie oddawać na służbę „bogini narzekania”, poddając się pesymizmowi, ale odrzuciwszy gorycz i nieufność dążyć do rzeczy ponadprzeciętnych, nie zadowolając się rzeczami małymi i nie zniechęcając się. Powinni naśladować przykład świętych i błogosławionych, polegając na ich wstawiennictwie w byciu ludźmi nadziei. To im pomoże w realizacji powołania do stawania się „rybakami ludzi”, do spędzenia życia na radosnym świadczeniu Ewangelii, zwłaszcza wśród rówieśników. Jest to dla nich wypłynięcie na głębię, wyjście z siebie, ze swego małego świata, otwierając się na Boga, a tym samym na ludzi²⁸⁵. Pięknem młodych jest marzenie o wielkich rzeczach i dążenie do budowania lepszego świata²⁸⁶.

²⁸² Tamże, 27.

²⁸³ Franciszek, Orędzie na XXX Światowy Dzień Młodzieży.

²⁸⁴ Tamże.

²⁸⁵ Franciszek, *Spotkanie z młodzieżą*, Largo Carlo Felice, 22.09.2013, https://www.vatican.va/content/francesco/it/speeches/2013/september/documents/papa-francesco_20130922_lavoratori-cagliari.html (06.03.2023).

²⁸⁶ Franciszek, *Spotkanie z licealistami szkoły „Visconti”*.

Franciszek mówi młodym o zmartwychwstaniu jako o postawie, którą często powinni przyjmować. Obudzić się, wstać – jest równoznaczne z wyjściem na światło i pozwoleniem na poprowadzenie się przez Boga i przekroczenie progu zamkniętych drzwi. Aby wezwanie do szybkiego powstania mogło być zrealizowane, młodzi winni wejść w dynamizm zmartwychwstania i pozwolić, by Pan ich prowadził drogami, które chce im wskazać. Dlatego Papież stawia im Matkę Bożą za wzór ludzi będących w ruchu²⁸⁷. Jest ona wzorem podążania za tym, co piękne, wartościowe i konieczne do życia, wzorem dla ludzi młodych, aby byli w nieustannym ruchu, aby nie byli ludźmi nieruchomymi, kontemplującymi przed lustrem swój wizerunek lub „uwięzionymi” w sieciach. Młodzi, podobnie jak Matka Boża, powinni dać się wyprowadzić na zewnątrz, aby być w „stanie permanentnego exodusu, wyjścia z siebie ku wielkiemu Innemu, którym jest Bóg, ku innym, braciom i siostram, zwłaszcza tym najbardziej potrzebującym”²⁸⁸. U młodych, tak jak u Maryi, musi być widoczny pośpiech w podążaniu naprzód, radość z otrzymanej obietnicy i chęć pobożnego pełnienia służby z zapalem czerpanym z tej wewnętrznej radości. Ten pośpiech to gorliwość służby, radosne głoszenie, szybka odpowiedź na łaskę Ducha Świętego. To pozwolenie, aby zostać wezwanym przez potrzebujących, reagowanie na ich potrzeby bez ociągania się, bez obojętności, troszcząc się o innych. Taka postawa może nadać życiu człowieka dynamizm i entuzjazm. Taka postawa jest pośpiechem, jak u młodej Maryi śpieszącej na pomoc krewnej Elżbiecie. Jest to pośpiech młodych obdarzonych przez Boga nadzwyczajnymi darami. Jest to pośpiech tych, którzy potrafią przedkładać potrzeby innych ponad własne, starając się „szukać najbardziej autentycznej więzi, jaka pochodzi ze spotkania, dzieląc się, kochając i służąc”²⁸⁹, unikając powierzchowności i dbając o gościnność wobec Boga i innych. Ta gościnność wyraża się w kulturze spotkania, otwartości na różniących się od nas, pokonywaniu dystansu między pokoleniami, klasami społecznymi, grupami etnicznymi i kategoriami wszelkiego rodzaju. W młodych Papież widzi „nadzieję na nową jedność podzielonej ludzkości”²⁹⁰, jeżeli pielęgnują w sobie pamięć, słuchają dramatów i marzeń osób najstarszych, jeśli budowany jest sojusz między młodzieżą a seniorami²⁹¹.

²⁸⁷ Franciszek, Orędzie na XXXVII Światowy Dzień Młodzieży.

²⁸⁸ Tamże.

²⁸⁹ Tamże.

²⁹⁰ Tamże.

²⁹¹ Tamże.

3.3. Instytucjonalne i pozainstytucjonalne wychowanie młodzieży

Wychowywanie młodzieży dokonuje się w wielu środowiskach, które często wzajemnie się ze sobą przenikają, wpływając w większym lub mniejszym stopniu na kształtowanie się postaw obywatelskich młodych ludzi, dążąc do osiągnięcia ideału człowieka odpowiedzialnego i wolnego, świadomie korzystającego z tej wolności w celu wnoszenia do społeczeństwa i do świata tego, co w młodzieży najpiękniejsze, najszlachetniejsze i budujące. W niniejszym podrozdziale poświęcono uwagę podmiotom i środowiskom wychowującym młodzież, wskazując na instytucjonalne i pozainstytucjonalne środowiska wychowania oraz doceniając rolę nie tylko samych wychowywanych, ale również rolę rodziny, państwa, szkoły, Kościoła, nieformalnych grup odniesienia, wolontariatu, czy środków społecznego przekazu. Myśl ta oparta jest na spostrzeżeniach i refleksjach poczynionych przez papieża Franciszka, który ogromną część swego nauczania kieruje do młodzieży oraz do środowisk wpływających na proces wychowania i samowychowania ludzi młodych. Franciszek reprezentuje nauczanie Kościoła, który przywiązuje szczególną wagę do okresu młodości jako kluczowego etapu życia każdego człowieka. Wszak to młodzi są młodością narodu, do którego należą, społeczeństw, z których się wywodzą, każdej rodziny i całej ludzkości, ale także Kościoła, w przypadku młodych przyznających się do niego.

3.3.1. Rola rodziny i państwa

Do najważniejszych środowisk wychowujących młodzież należy rodzina jako miejsce priorytetowe i pierwsze środowisko, z którym dziecko ma kontakt. Jest to wpisane w prawo naturalne. Prawo i obowiązek pełnienia wychowawczej funkcji przez rodziców wynika z faktu przekazania dziecku życia.

Rodzina jest pierwszym środowiskiem, w którym przekazywana jest wiara. Jest to błogosławieństwo przekazywane z rodziców na dzieci. Za rodzinę Papież uznaje trwały związek mężczyzny i kobiety w małżeństwie, związek powstały z miłości tych dwojga, miłości jako znaku i obecności Bożej miłości, z uznania i akceptacji dobra odmienności seksualnej, w wyniku czego stają się oni jednym ciałem i czynią się zdolni do zrodzenia nowego życia. Jest to przejaw dobroci, mądrości i planu miłości Stwórcy. Dzięki swej wierze będą oni w stanie pojąć całą głębię i bogactwo znaczenia przekazania dzieciom życia. W tym zrodzeniu uznają twórczą miłość powierzoną im w tajemnicy nowej osoby. To właśnie w rodzinie człowiek wzrasta w wierze. Najpierw dziecko uczy się pokładać ufność w miłości swych rodziców (do

siebie nawzajem i do swych dzieci), o ile ci wspólnie praktykują wiarę i towarzyszą dojrzwaniu wiary u dzieci. W dalszej kolejności, już jako młodzież, odczuwają oni potrzebę bliskości i troski rodziny, ponieważ przeżywają skomplikowany i zarazem bogaty okres życia, ważny także dla wiary. Młodzi są zdolni do okazywania radości wiary, gotowi do powzięcia zobowiązania do życia wiarą w sposób coraz trwalszy i bardziej wielkoduszny. Wsparcie najbliższych na tym etapie dojrzwania wiary może umocnić ich w „pragnieniu życia wielkiego, ponadprzeciętnego i w realizacji tego pragnienia”²⁹².

W nauczaniu papieża Franciszka młodzi są nie tylko bogactwem Kościoła, ale są także skarbem ziemi, z której pochodzą i na której żyją. Przyrównuje ich do cennych minerałów (jak to zrobił w Meksyku) wykorzystywanych do postępu ludzkości. Jest to bogactwo, które poprzez pracę zostanie przekształcone w nadzieję. Wyzwaniem rzuconym młodzieży jest budowanie ich rękami, sercem i umysłem nadziei, która pojawia się, gdy można doświadczyć, że nie wszystko jest stracone i że jest się świadomym swej wartości. Wartości wzmacnianej przynależnością do rodziny, do społeczności lokalnej. To w rodzinie młodzi uczą się bliskości, solidarności, dzielenia się, rozeznawania, rozwiązywania problemów innych osób, dyskusowania i okazywania uczuć. Rodzina jest pierwszą szkołą i dziedziczką skarbu, który ubogaca młodzież, również przez przekazywanie im tradycji i uczenie ich postaw krytycznych. Jest kamieniem węgielnym dla budowania wielkiego narodu. To tutaj młodzi znajdują nadzieję i kształtują swą godność²⁹³.

Składowym elementem wychowania dzieci i młodzieży w rodzinie jest pamięć. Pomaga ona budować siłę jednoczącą i integrującą rodzinę. Podobnie naród czerpiący z historii (posiadającej twórczą moc) jest narodem przyszłości. Rodzina, czerpiąc z doświadczeń swych przodków, staje się rodziną przyszłości. Jedno i drugie sprowadza się do związku, jaki zachodzi pomiędzy wychowaniem a nieustannym poszukiwaniem mądrości w przestrzeni kultywowania pamięci. Kultywowanie to polega „na przeciwstawianiu się praktykom pamięci rozmazanej, rozbitej na pojedyncze wspomnienia, wyrażanej informacjami medialnymi typu *flash* oraz maskującymi poczucie zagubienia przemądrzałymi opiniami”²⁹⁴.

Formacja wewnętrzna dzieci i młodzieży coraz częściej zostaje oddawana w ręce specjalistów, takich jak psychologowie, którzy odtąd w miejsce rodziców decydują o kształcie

²⁹² Franciszek, *Lumen fidei*, 52-53.

²⁹³ Franciszek, *Spotkanie z Młodzieżą*, Mirella, Meksyk, 16.02.2016, https://www.vatican.va/content/francesco/it/speeches/2016/february/documents/papa-francesco_20160216_messico-giovani.html (08.03.2023).

²⁹⁴ J.M. Bergoglio, *Wymagania i pasja*, s. 78.

formacji wychowanków, wyręczając ich w przypisanej im funkcji wychowawczej, przez co rodzice w pewien sposób zrzekają się swego rodzicielskiego autorytetu²⁹⁵. Bergoglio dostrzega poważny problem w nieostrożnym stosowaniu importowanych wzorców oraz stawianiu wyłącznie na metody, co prowadzi do zagubienia doświadczenia spotkania wychowawczego poprzez zerwanie więzi łączącej wcześniej wychowawcę z wychowankiem, a w szkole nauczyciela z uczniem.

Obok rodziny, do instytucjonalnych środowisk wychowawczych należy państwo, które jest odpowiedzialne za poziom edukacji dzieci i młodzieży. Franciszek zobowiązuje władze państwowe do kontynuacji prac nad konsolidacją struktur i instytucji celem powzięcia starań, aby nikt nie czuł się opuszczony, zwłaszcza młodzież, która stanowiąc dużą część społeczeństwa, jest nie tylko nadzieją swej ziemi, ale przede wszystkim jej terażniejszością. Bezrobocie młodych jest poważnym problemem, ponieważ brak możliwości samodzielnego pozyskiwania środków do życia odziera ich z godności. Aby działać i się rozwijać, muszą kierować się konkretną strategią. „Same pomysły, których na pewno im nie brakuje, im nie wystarczą. Nie pójda do przodu”²⁹⁶.

Dlatego młodzi stawiają wyzwania, prowadzą poszukiwania i wyrażają swe potrzeby, aby znaleźć godne sposoby, pozwalające im rozwinąć wszystkie swoje talenty. Są oni potencjałem do siania i rozwijania tak upragnionej przyjaźni społecznej. Politycy powinni więc dbać o to, aby młodzi zaangażowani w proces tworzenia kultury spotkania, potrafili w niej rozpoznać drugiego człowieka, budować mosty i więzi. W tym sensie za ważne Papież uznaje „zachowanie pamięci jako drogi otwierającej się na przyszłość, prowadzącej do poszukiwania wspólnych celów i wartości, idei sprzyjających przewyciężaniu interesów branżowych, korporacyjnych czy partyjnych. Narodowe bogactwo oddane powinno być na służbę wszystkim, a zwłaszcza najbiedniejszym. Jest to odważna i historyczna misja, którą władze państwowe mają do spełnienia”²⁹⁷. Motywować do tego powinna obecność w społeczeństwie dzieci i młodzieży bez wykształcenia, rodzin bez domów, robotników bez pracy, chłopów bez ziemi. Są to fundamenty przyszłości nadziei i godności²⁹⁸.

²⁹⁵ Tamże.

²⁹⁶ Franciszek, *Spotkanie z belgijską młodzieżą*.

²⁹⁷ Franciszek, *Spotkanie z władzami, społeczeństwem obywatelskim i korpusem dyplomatycznym*, Mauritius, 09.09.2019, https://www.vatican.va/content/francesco/it/speeches/2019/september/documents/papa-francesco_20190909_autorita-maurizio.html (09.03.2023).

²⁹⁸ Franciszek, *Spotkanie z władzami, społeczeństwem obywatelskim i korpusem dyplomatycznym*, Maputo, 05.09.2019, https://www.vatican.va/content/francesco/pl/speeches/2019/september/documents/papa-francesco_20190905_autorita-mozambico.html (09.03.2023).

Papież wzywa do jeszcze większego zaangażowania na rzecz pozytywnej współpracy sił politycznych, ekonomicznych, społecznych i duchowych, aby bardziej troszczyć się o wspólne dobro swojego narodu. Nazywa szlachetnością, ale jednocześnie przymusem, rezygnację z części swoich interesów na rzecz większego planu tworzącego harmonię, która pozwoli bezpiecznie zmierzać do wspólnych celów. W ten sposób możliwe będzie zbudowanie społeczeństwa integracyjnego, w którym każdy, udostępniając swoje umiejętności i kompetencje, poprzez wysokiej jakości edukację oraz twórczą, partycypacyjną i wspierającą pracę, stanie się protagonistą dobra wspólnego – społeczeństwa, w którym najślabi, najbiedniejsi i najmniejsi nie będą postrzegani jako niechciani, jako przeszkody, które uniemożliwiają „maszynie” chodzenie, ale jako obywatele, jako bracia, którzy w pełni włączają się w życie obywatelskie²⁹⁹.

Młodzież liczy na swych przedstawicieli w świecie polityki. Dlatego Papież zwraca uwagę na ich moralne i uczciwe postępowanie. Oczekuje od nich, aby wolą walki z wszelkimi przejawami korupcji manifestowali wartość swojego zaangażowania w służbę dobru wspólnemu, będąc zawsze godnymi zaufania obywateli. Do polityków należy rozwój polityki gospodarczej zorientowanej na ludzi, sprzyjającej lepszemu podziałowi dochodów, tworzeniu miejsc pracy i integralnej promocji najuboższych. Ta troska Franciszka o prawidłowy kierunek rozwoju gospodarki jest podyktowana szerzącym się zjawiskiem pozostawiania na boku – dla pewnych strategii dynamiki tego rozwoju – pewnej liczby osób, zwłaszcza ludzi młodych³⁰⁰.

Franciszek zauważa, że gdy społeczność międzynarodowa ma trudności z respektowaniem swoich zobowiązań w zakresie ochrony stworzenia, to wtedy młodzi coraz częściej zabierają głos i domagają się odważnych decyzji. Wzywają władze swych krajów do postrzegania świata nie jako własność, którą można wykorzystać, ale jako cenne dziedzictwo, które należy przekazać kolejnym pokoleniom. Politycy są winni młodzieży prawdziwe odpowiedzi w miejsce pustych słów i fakty w miejsce złudzeń³⁰¹.

Papież, znając wątpliwości i nadzieje ludzi młodych, liczy na działania władz w kierunku zapewnienia im realnych perspektyw godnej przyszłości w ojczyźnie, unikając tym samym smutnego zjawiska exodusu. Bolesne dla papieża Franciszka jest zjawisko migracji wielu młodych ludzi. Polityków zachęca do realizacji działań rozpoczętych przez samych młodych,

²⁹⁹ Franciszek, *Spotkanie z kapłanami, osobami konsekrowanymi oraz członkami Ekumenicznej Rady Kościołów*, Rabat, 31.03.2019, https://www.vatican.va/content/francesco/pl/speeches/2019/march/documents/papa-francesco_20190331_sacerdoti-marocco.html (09.03.2023).

³⁰⁰ Franciszek, *Spotkanie z władzami, społeczeństwem obywatelskim i korpusem dyplomatycznym*, Mauritius.

³⁰¹ Tamże.

aby ci inwestowali swoje siły oraz planowali swą przyszłość osobistą i rodzinną, znajdując u siebie warunki pozwalające na godne życie³⁰². Wzywa instytucje do wprowadzenia odpowiednich i odważnych strategii sprzyjających realizacji uzasadnionych aspiracji młodych ludzi, aby mogli w ten sposób aktywnie przyczynić się do budowy i rozwoju swego kraju. Zapewnia jednocześnie, że Kościół może wnieść swój wkład poprzez odpowiednie projekty duszpasterskie, ukierunkowane na kształtowanie świadomości obywatelskiej i moralnej młodzieży, pomagając im w ten sposób być protagonistami życia społecznego. Zaznacza, że takie zaangażowanie Kościoła jest już realizowane, zwłaszcza poprzez cenną pracę szkół katolickich, słusznie otwartych nie tylko na uczniów katolickich, ale także na osoby innych wyznań chrześcijańskich i innych religii³⁰³.

Różnorodność religijna czy etniczna w danym kraju tworzy mozaikę, w której każdy jej fragment jest niezbędny do oryginalności i piękna ogólnego obrazu. Piękno to osiągnie swój największy blask, jeżeli rządzący tak zróżnicowanym narodem potrafią to piękno przekazać i zasiał w sercach młodych pokoleń. Franciszek dostrzega wysiłki polityków podejmowane na rzecz porozumienia w zakresie poszanowania godności każdej osoby ludzkiej i wynikającej z tej godności gwarancji wolności należnej każdemu, niezależnie od wyznawanej religii czy przynależności etnicznej i narodowej³⁰⁴.

Władze państwowe w osobach polityków muszą pamiętać, że zorganizowane i wydajne struktury nie wystarczą, aby ludzka koegzystencja była dobra, ale potrzebny jest smak solidarności. Kiedy Papież przywołuje ewangeliczną symbolikę soli, która nadaje smak tylko przez stopienie, kieruje spojrzenie władz państwowych na tych, którzy poświęcają się dla innych i dzięki wolnej hojności tych osób społeczeństwo odzyskuje smak. Uważa za konieczne zaangażowanie władz państwowych w niwelowanie przepaści pomiędzy bogatymi a biednymi istniejącej w globalnym systemie gospodarczym. Wskazuje na potrzebę kształtowania rosnącej świadomości współodpowiedzialności między narodami. Chodzi bowiem o godność ludzką, która znajdować się powinna w centrum wszelkiej działalności społecznej, gospodarczej i politycznej. Konieczne jest zatem promowanie solidarności międzypokoleniowej na wszystkich poziomach życia wspólnotowego. Troska o ludzi zapomnianych i wykluczonych

³⁰² Franciszek, *Spotkanie z władzami, społeczeństwem obywatelskim i korpusem dyplomatycznym*, Sofia, 05.05.2019, https://www.vatican.va/content/francesco/pl/speeches/2019/may/documents/papa-francesco_20190505_bulgaria-autorita.html (10.03.2023).

³⁰³ Franciszek, *Spotkanie z młodzieżą*, Sarajewo.

³⁰⁴ Franciszek, *Spotkanie z władzami, społeczeństwem obywatelskim i korpusem dyplomatycznym*, Skopje, 07.05.2019, https://www.vatican.va/content/francesco/pl/speeches/2019/may/documents/papa-francesco_20190507_macedoniadelnord-autorita.html (10.03.2023).

ma objąć w szczególności ludzi młodych, którzy często czują się przygnębieni w obliczu trudności rozwojowych. Ta troska ma zostać rozciągnięta na osoby starsze i samotne, które cierpią z powodu izolacji. W taki sposób wyrażać się będzie cywilizacja narodu, która poświęca uwagę potrzebującym i pomaga w stawaniu się płodnymi i promotorami życia³⁰⁵. Szczególną uwagę zwraca na młodych, zmotywowanych do tego, „aby czuli się protagonistami przyszłości kraju i wzięli ją sobie do serca, wzbogacając historię poprzedzającą ich marzeniami i kreatywnością”³⁰⁶. Uważając, że wszelka odnowa wymaga zaangażowania młodych ludzi, zwraca jednocześnie uwagę na zwodniczego ducha konsumpcjonizmu, który wyjaławia ludzką egzystencję. Zmęczenie i frustracja, w które popada również wielu młodych zestresowanych gorączkowym tempem życia, przysłaniają im drogę do źródła, z którego mogliby czerpać motywację i nadzieję. „Brakującym składnikiem jest troska o innych. Poczucie odpowiedzialności za kogoś nadaje życiu smak i pozwala odkryć, że to, co dajemy, jest w rzeczywistości darem, który dajemy sobie”³⁰⁷.

Papież opracowuje program życia chrześcijańskiego dla świeckich, który poprzez jasne i wymagające cele, a także oryginalny sposób wcielania Ewangelii, motywuje młodych do działania. Formy te miałyby „reprezentować wiele sposobów zaangażowania i uczestnictwa w ideały jednej społeczności. Osoby żyjące w celibacie i małżonkowie, każdy w swoim własnym stanie życia, spotykają się i dzielą wzbogacające doświadczenie komplementarności”³⁰⁸. Solidarność społeczna prowadząca do braterskiej komunii wraz z kreatywnością, optymizmem, radością i odwagą pomogą wyzbyć się indywidualistycznego egoizmu oraz przeniknąć wartościom chrześcijańskim do środowisk, w których młodzi pracują, do ludzi w ich konkretnych sytuacjach. Do tego wzywa ich Papież Franciszek, zachęcając jednocześnie do bycia „świeckimi na pierwszej linii frontu, do aktywnego udziału w misji Kościoła, do przeżywania swojej świeckości poprzez oddanie się realiom ziemskiego świata: rodzinie, zawodom, życiu społecznemu w jego różnych przejawach. W ten sposób będą mogli przyczynić się, na sposób zaczynu, do wprowadzenia ducha Ewangelii w „fałdy” historii poprzez świadectwo wiary, nadziei i miłości”³⁰⁹.

³⁰⁵ Franciszek, *Spotkanie z władzami i korpusem dyplomatycznym w Kantei*, Tokio, 25.11.2019, https://www.vatican.va/content/francesco/pl/speeches/2019/november/documents/papa-francesco_20191126_universita-tokyo.html (11.03.2023).

³⁰⁶ Franciszek, *Spotkanie z władzami, społeczeństwem obywatelskim i korpusem dyplomatycznym*, Bratysława.

³⁰⁷ Tamże.

³⁰⁸ Franciszek, *Spotkanie z władzami, społeczeństwem obywatelskim i korpusem dyplomatycznym*, Tbilisi, 30.09.2016, https://www.vatican.va/content/francesco/pl/speeches/2016/september/documents/papa-francesco_20160930_georgia-autorita-tbilisi.html (12.03.2023).

³⁰⁹ Franciszek, *Spotkanie z członkami wspólnoty „Follow me”*, Watykan, 14.03.2015, <https://www.vatican.va/content/francesco/it/speeches/2015/march/documents/papa->

Chrześcijanie mogą wносить swój wkład w budowanie zjednoczonego i zamożnego narodu również tam, gdzie ludność chrześcijańska jest w zdecydowanej mniejszości. Mając na uwadze dobro wspólne danej społeczności, powinni przyczyniać się do tego, aby Kościół katolicki poprzez swe zaangażowanie na rzecz działań społecznych i na polu edukacji (poprzez szkoły otwarte dla uczniów wszystkich wyznań, religii i pochodzenia) był promotorem i obrońcą ludzkiego braterstwa. W tym kontekście zapewnić należy „odpowiednie i zdrowe szkolenia przeciwko wszelkim formom ekstremizmu, które często prowadzą do przemocy i terroryzmu, a które stanowią obrazę religii i samego Boga”³¹⁰. Dlatego władze poszczególnych państw, w których dochodzi bądź mogłoby dochodzić do takich zachowań, muszą wspierać odpowiednie przygotowanie przyszłych przywódców religijnych. Pomoże to w ożywieniu prawdziwego zmysłu religijnego w sercach nowych pokoleń³¹¹.

Bogactwo pozytywnych wartości wyrażanych przez kulturę, język i tradycję wywiera na społeczeństwie ślad poprzez budowanie i szerzenie w poszczególnych krajach europejskiej cywilizacji. Warto kontynuować drogę pokoju i rozwoju z solidarnym zaangażowaniem wszystkich elementów społeczeństwa, tak aby stworzyć warunki stabilności, sprawiedliwości i poszanowania legalności odpowiednie do promowania wzrostu i zwiększania szans dla wszystkich. Istnieje konieczność działania na rzecz pokojowego współistnienia wszystkich narodów i państw danego regionu. Powinno się więc krzewić poczucie wzajemnego szacunku z poszanowaniem suwerennych prerogatyw każdego kraju w ramach prawa międzynarodowego. W celu otwierania dróg prowadzących do trwałego pokoju i prawdziwej współpracy, człowiek winien kierować się świadomością, że właściwe zasady sprawiedliwych i stabilnych relacji pomiędzy państwami służą konkretnemu, uporządkowanemu i pokojowemu współistnieniu narodów. Jest to logika odmienna od tej utrudniającej utrzymanie uzasadnionych różnic i sporów mogących powstawać w kontekście konfrontacji i dialogu obywatelskiego, w których dominuje rozum, umiar i odpowiedzialność. Konieczność ta wydaje się szczególnie oczywista w kontekstach współczesnych Papieżowi „brutalnych ekstremizmów, które manipulują i zniekształcają zasady natury cywilnej i religijnej, aby zniewolić je w niejasnych projektach dominacji i śmierci”³¹². Mając na sercu los człowieka w jego konkretności, należy

francesco_20150314_comunita-seguimi.html (16.03.2023).

³¹⁰ Franciszek, *Spotkanie z ludem marokańskim, władzami, społeczeństwem obywatelskim i korpusem dyplomatycznym*, Rabat 30.03.2019, https://www.vatican.va/content/francesco/pl/speeches/2019/march/documents/papa-francesco_20190330_autorita-marocco.html (17.03.2023).

³¹¹ Tamże.

³¹² Tamże.

więc zapobiegać negatywnym skutkom rozbieżności prowadzącym do przemocy skazanej na ogromne zniszczenie człowieka i społeczeństwa. Źródłem wzajemnego ubogacenia dla dobra wspólnego mogą i powinny być „wszelkie rozróżnienia natury etnicznej, językowej, politycznej czy religijnej, dalekie od bycia pretekstem do przekształcenia rozbieżności w konflikty, a konfliktów w niekończące się tragedie”³¹³. Wymaga to, aby „każdy mógł w pełni wykorzystać swoje specyficzne cechy, a przede wszystkim mieć możliwość życia w pokoju na swojej ziemi lub swobodnego powrotu do niej, jeśli z jakiegoś powodu został zmuszony do jej porzucenia”³¹⁴.

Czas pontyfikatu Franciszka nacechowany jest silną potrzebą „rzemieślników gościnności”, mężczyzn i kobiet, którzy troszczą się o integralny rozwój wszystkich narodów, w ramach rodziny ludzkiej, zaangażowanych w życie w sprawiedliwości, solidarności i braterskiej harmonii. Istnieje silna potrzeba poświęcenia ze strony władz państwowych, aby przyczynić się do szerzenia wspólnego dobra³¹⁵.

Bliska Papieżowi stała się działalność Światowego Forum Żywności, którego cel został określony jako promowanie młodzieżowych działań na rzecz transformacji systemów żywnościowych. Podjęto decyzję, „aby w obliczu rozpaczliwej nadziei i pozostać zjednoczonym w misji zapewnienia, aby nikt nie pozostał bez środków niezbędnych do godnego życia”³¹⁶. Franciszek prosił ich o wspieranie „młodego pokolenia przywódców, którzy są spragnieni sprawiedliwości”³¹⁷ i angażują się w walkę z głodem i nierównym podziałem żywności. Młodzi oczekują od światowych przywódców realizowania innowacyjnych działań na rzecz walki z głodem oraz racjonalnego i sprawiedliwego podziału żywności. Przyglądają się ich poczynaniom i dlatego ci nie mogą młodych zawieść, ale powinni wypełniać zobowiązania podjęte na rzecz przyszłej gospodarki żywnościowej. Franciszek apeluje do przywódców, aby „spojrzeli głęboko w oczy młodych ludzi, którzy ich proszą o zmiany i aby wsłuchali się w ten młodzieńczy, pełen obaw głos i zainspirowali się ich wizją, gdyż teraźniejszość obecnie rządzących określi przyszłość współczesnej młodzieży”³¹⁸.

³¹³ Franciszek, *Spotkanie z władzami, społeczeństwem obywatelskim i korpusem dyplomatycznym*, Tbilisi.

³¹⁴ Tamże.

³¹⁵ Franciszek, *Spotkanie z władzami, społeczeństwem obywatelskim i korpusem dyplomatycznym*, Bangkok, 21.11.2019, https://www.vatican.va/content/francesco/pl/speeches/2019/november/documents/papa-francesco_20191121_autorita-thailandia.html (18.03.2023).

³¹⁶ Franciszek, *Messaggio al Direttore Generale della FAO*.

³¹⁷ Tamże.

³¹⁸ Tamże.

3.3.2. Szkoła i Kościół jako środowiska wychowawcze

Wychowywanie młodego pokolenia w myśli pedagogicznej arcybiskupa Bergoglio wiąże się z formowaniem młodych jako wolne i odpowiedzialne osoby. Takie wychowanie potwierdza posiadaną przez nich godność wypływającą ze źródła ich tożsamości: bycia obrazem Boga. Ze względu na rolę, jaką to wychowanie odgrywa w procesie rozwoju człowieka, wchodzi ono w zakres zainteresowania i działalności Kościoła. Wiąże się z zadaniem wspierania odpowiedzialnej wolności sprzyjającej podejmowaniu właściwych wyborów, a także nabywaniem świadomości dysponowania swoim życiem i losami wspólnoty, do której młodzi ludzie przynależą³¹⁹.

Doświadczenie pedagogiczne papież Franciszek wyniósł z ojczyzny Argentyny, gdzie jako jezuita nie tylko pracował na stanowisku nauczyciela w szkole średniej, lecz będąc biskupem metropolii Buenos Aires angażował się w działania oświaty i edukacji, wspierając liczne dzieła ich inicjatorów swym pasterskim słowem i ojcowską czułością. Dostrzegając poświęcenie, z jakim osoby te pracują dla dobra młodego pokolenia, za ważne uznawał budowanie społeczeństwa (państwa doczesnego) poprzez formowanie młodych pokoleń, co było także konkretną formą realizowania powołania chrześcijan do odnawiania świata mocą Ewangelii. Za cel stawiał przenikanie się pierwiastka ziemskiego i niebieskiego, czyniąc z Kościoła fundament na polu edukacji. W tej dwuwymiarowej rzeczywistości Bergoglio upatrywał ostateczny sens wychowawczej misji Kościoła³²⁰.

Za istotną misję szkoły Kardynał uznał element socjalizacji, szczególnie poprzez budowanie więzi społecznych. W procesie tym wskazywał na poszukiwanie świadectwa wspólnej tożsamości w jednoczącej mocy dzieł sztuki i prac historycznych. Uwierzenie w wartość narodowych dzieł artystycznych i literackich, a także myśli historycznej, politycznej i estetycznej, w ich autentyczność i żywotność, prowadzić miało do obudzenia sensu i wartości tego, co wspólne. Czytanie, słuchanie i kontemplacja dzieł narodowych przyczyniać się miały do odzyskania przynajmniej części przestrzeni zmonopolizowanej przez puste produkty narzucone przez prawa rynku. Warto powrócić do słuchania i opowiadania dziejów narodowych twórców, co przyczyni się do odbudowania świadomości narodowej. Tworzenie więzi społecznych czyni z każdego człowieka członka wspólnoty, narodu i państwa, przy czym

³¹⁹ J. M. Bergoglio, *Prawdziwa władza jest służbą. Przesłanie skierowane do środowisk oświatowych*, s. 128-152.

³²⁰ Tamże, s. 97-127.

pojęcie *naród* należy rozumieć z perspektywy zaangażowania, uczestnictwa, odważnego działania. Pojawia się wezwanie, aby wyjść z indywidualistycznego zamknięcia poza własny, ograniczony interes ku wspólnej sprawie tworzącej historię. Zadania szkoły nie ograniczają się do przekazywania wiedzy ani do wychowywania w duchu wartości. Do jej misji należy odbudowa i wzmocnienie więzi społecznej, która w epoce globalizmu, postmodernizmu i neoliberalizmu zaczęła wiotczeć i pękać, a mentalność indywidualistyczna sprowadza życie społeczne do zwykłej, pragmatycznej i egoistycznej wymiany usług. Niedopuszczalne by więc było, aby niewidzialne siły propagujące rozmaite propozycje, przesłania, wzorce czy reklamy opanowały struktury oświatowe odpowiedzialne za wychowywanie dzieci i młodzieży³²¹.

W biskupim i jezuickim, a potem także w papieskim nauczaniu Jorge Mario Bergoglio wyraźnie przewija się koncepcja szkolnictwa i edukacji. Edukacja oparta jest na myśleniu i działaniu, czyli na intelekcie, sercu i rękach jako na trzech zharmonizowanych ze sobą językach: „aby uczniowie i studenci myśleli to, co czują i robili to, co myślą i czują”. Nie należy tych trzech języków od siebie oddzielać ani kierować się wyłącznie intelektem, gdyż bez języka serca i języka rąk (postawy działania) nauczanie nie ma tej samej, jakże cennej, wartości. Wychowywać zaś należy z treścią, pomysłami, postawami życiowymi i wartościami, ale nigdy wyłącznie za pomocą jednego lub niektórych z tych aspektów. Z takim założeniem należy stymulować dobre cechy swoich uczniów, rozwijać ich silne strony, nie zaniedbując innych³²². Aby otrzymać pełny obraz nauczania Franciszka odnoszącego się do szkolnictwa i systemów wychowawczych, wskazane jest odniesienie się do tego, czego nauczał w Argentynie jako jezuita, biskup i kardynał, wywierając silny wpływ na Kościół nie tylko w ojczystej Argentynie, ale także w innych państwach Ameryki Łacińskiej. Argentyńskim środowiskom oświatowym uświadamiał, że w procesie wychowania i edukacji warto jednocześnie uwzględnić aspekt religijny, gdyż świadomie przyjęta, głęboko przeżywana i wyznawana publicznie wiara nie tylko nie jest sprzeczna z dążeniami współczesnego społeczeństwa, ale jest w stanie zaoferować mu moc potrzebną do rozwijania człowieczeństwa, a tym właśnie zajmuje się szkoła. Jest to moc, która chwilami zdaje się rozmywać w postmodernistycznej kulturze. W tym celu do zadań każdej szkoły należy między innymi wspomnianie i otaczanie czcią oraz pamięcią osób, które ofiarowały to, co miały najcenniejsze, dla budowania ojczyzny opartej na sprawiedliwości,

³²¹ Tamże.

³²² Tamże.

wolności i braterstwie. W każdej instytucji działającej na rzecz oświaty Bergoglio zaleca poszukiwania nowych form dawania świadectwa żywej i ożywiającej wiary³²³.

W celu nawiązania współpracy wychowawców całego świata w zakresie wychowywania młodego pokolenia do wzajemnego braterstwa, we wrześniu 2019 roku papież Franciszek zainicjował tak zwany Globalny Pakt Edukacyjny jako narzędzie realizowania edukacji wszystkich do bardziej braterskiego życia opartego nie na konkurencyjności, ale na solidarności.³²⁴ W pakcie tym nie ma nadawców ani odbiorców. Każdy jest wezwany do wychowania w komunii. Do pierwszych zobowiązań tego paktu należy słuchanie dzieci i młodych, jednak gdy ci nie zostają wysłuchani, sami powinni się o to usłyszenie upomnieć. Papież zachęca ich do jeszcze głośniejszego wołania, do „robienia hałasu”, aby byli zauważeni, gdyż chodzi o ich przyszłość. Zachęca ich do bycia przedsiębiorczymi, kreatywnymi i krytycznymi, jak studenci, którzy będąc wymagający, krytyczni i uważni, motywują swych profesorów do podejmowania większych wysiłków i bardziej rzetelnego przygotowywania zajęć. W zamierzeniu papieża Franciszka do najważniejszych propozycji paktu należeć miały szczególnie dwie:

1. Otwartość na przyjęcie, czyli wartość inkluzji. Nie dać się wciągnąć w krótkowzroczne ideologie ukazujące drugiego człowieka jako obcego, jako wroga;
2. Programy typu Erasmus, w których spotkanie między ludźmi różnych narodów pomaga otworzyć oczy, umysł i serce.

Podstawowym wezwaniem Globalnego Paktu Edukacyjnego skierowanego do wszystkich pracujących w dziedzinie edukacji jest to, aby stali się promotorami wartości, takich jak: troska, pokój, sprawiedliwość, dobroć, piękno, akceptacja drugiego i braterstwo. Na ten apel odpowiadają nie tylko katolickie szkoły, uniwersytety i organizacje, ale także instytucje publiczne, świeckie i religijne³²⁵. Pakt stawia w centrum człowieka, jego godność, jego piękno oraz rodzinę jako podstawowe podmioty nauczania.

Papież dostrzega potrzebę poprawy standardów wychowania i edukacji jako nieocenionych i bardzo pomocnych podczas dokonywania pozytywnych zmian w świecie³²⁶. Do poprawy tych

³²³ Tamże.

³²⁴ Franciszek, *Przesłanie do uczestników Europejskiej Konferencji Młodzieży 11-13 lipca 2022*.

³²⁵ Franciszek, *Spotkanie z uczniami i nauczycielami uczestniczącymi w spotkaniu na temat edukacji o pokoju i troski*, Watykan, 28.11.2022, <https://www.vatican.va/content/francesco/it/speeches/2022/november/documents/20221128-scuole-dipace.html> (15.03.2023).

³²⁶ Franciszek, *Ai partecipanti al Congresso Mondiale promosso dalla Congregazione per l'Educazione Cattolica (degli Istituti di studi)*, Watykan, 21.11.2015,

standardów konieczne jest zaangażowanie wszystkich stron łączące działania różnych instytucji oświatowych i uniwersyteckich, aby ich inicjatywy edukacyjne i badawcze były przez to połączenie wzmacniane, a dzięki temu bardziej skuteczne na poziomie intelektualnym i kulturowym. Nieodzowne przy tym jest tworzenie wyspecjalizowanych ośrodków badawczych, aby badać problemy o epokowym dla ludzkości znaczeniu. Efektem byłyby propozycje odpowiednich i realistycznych dróg rozwiązywania tych problemów³²⁷. W celu zaangażowania w edukację wszystkich stron Papież proponuje „odbudowę paktu edukacyjnego”³²⁸ na rzecz młodych pokoleń przy czynnym udziale młodych ludzi. Tylko wspólnym wysiłkiem i z odnowioną pasją wychowania będzie można kształtować osoby dojrzałe, zdolne do przewyciężenia rozdrobnienia i przeciwieństw, a także do rozbudowania sieci relacji na rzecz ludzkości bardziej braterskiej. Do tego potrzeba wychowania inkluzyjnego i integrującego, naznaczonego cierpliwym słuchaniem, konstruktywnym dialogiem i wzajemnym zrozumieniem³²⁹. Papieski projekt o pakcie edukacyjnym zakłada sześć zobowiązań wpisujących się w koncepcję edukacji włączającej:

1. W centrum procesu edukacyjnego postawić osobę z jej wartością i godnością;
2. Wsłuchać się w głos dzieci i młodzieży, którym przekazywać będziemy wartości;
3. Większe włączenie dziewczynek w edukację;
4. Uznać rodzinę jako pierwszy i nieodzowny podmiot wychowania dzieci;
5. Wychowywać do gościnności i otwartości na najbardziej potrzebujących;
6. Wypracować nowe sposoby rozumienia gospodarki i polityki, gdyż to pomoże skutecznie przeciwdziałać wykluczeniu³³⁰.

Środowiska szkolne powinny dążyć do tego, aby przez edukację prowadzić całościową formację ucznia, a następnie studenta jako obywatela i chrześcijanina. Jeśli w swych szkołach i uczelniach idą one tą ścieżką, to wtedy pakt edukacyjny zachowa swoją trwałość. Paktem tym jest współpraca i wspólna troska o dobro uczniów-studentów ich wychowawców, rodzin i ich samych³³¹. Jest to czas na poważną inwestycję edukacyjną – wspólny globalny projekt prac z udziałem wielu rozmówców, poczynszy od wielkich religii poprzez instytucje

https://www.vatican.va/content/francesco/it/speeches/2015/november/documents/papa-francesco_20151121_congresso-educazione-cattolica.html (18.01.2023).

³²⁷ Franciszek, *Evangelii gaudium*, Watykan 2013, 4.

³²⁸ Franciszek, *Przesłanie na inaugurację Globalnego Paktu Wychowawczego*, Watykan, 10.09.2019, https://www.vatican.va/content/francesco/pl/messages/pont-messages/2019/documents/papa-francesco_20190912_messaggio-patto-educativo.html (19.01.2023).

³²⁹ Tamże.

³³⁰ Tamże.

³³¹ Franciszek, *Spotkanie z licealistami szkoły „Visconti”*.

międzynarodowe po poszczególne instytucje edukacyjne³³². Jest to horyzont pokoju, nauczania uniwersyteckiego i uniwersalnego. Trzeba wykształcić się w językach myśli, serca i rąk, w dążeniu do integralnego rozwoju, który budować można za pomocą krytycznego sensu, wolności, zdrowej konfrontacji i dialogu, a wszystko to w wolności³³³.

Szkoła jako miejsce edukacji powinna być znakiem nadziei. Przede wszystkim szkoły i instytuty techniczno-zawodowe, które bezpośrednio przygotowują młodzież do pracy. Szczególnie w obliczu pandemii ostatnich lat, której zatrudnienie jest jedną z ofiar. Papież odwołuje się do generatywności nauczycieli spotykającej marzenia uczniów, dzięki czemu żaden wirus nie jest w stanie powstrzymać nauczycieli ani uczniów. Ci ostatni mają w sobie siłę i pragnienie pobudzone i połączone z mądrością i pasją przez dorosłych, co przynosi zaskakujące owoce. Ale do tego potrzebują oni nauczycieli, którzy są „mistrzami” w najszlachetniejszym znaczeniu tego słowa. Dobrze jest, gdy dany instytut podkreśla związek między nauką a działaniem, między nauką a pracą, między „głową” a „rękami”. Tymi trzema językami osiąga spójność w działalności szkolnej. Te trzy wymiary powinny współdziałać w szkole, ponieważ są połączone w osobie, na drodze życia. Myśli, serce i ręce jako otwarty i dynamiczny krąg³³⁴. Wychowawcy powinni dbać o to, aby unikać wśród uczniów kłótni, agresji, zastraszania i znęcania się³³⁵.

Wielomiesięczna nauka zdalna spowodowana pandemią ostatnich lat wpłynęła między innymi na relacje pomiędzy nauczycielami a uczniami. Jak uczy Franciszek, „to negatywne doświadczenie może czegoś nauczyć, a mianowicie wagi prawdziwej, w miejsce wirtualnej relacji międzyludzkiej”³³⁶. Wprawdzie cyfrowe społeczeństwo, którego dziećmi są współcześni uczniowie, otworzyło nowe drogi do wiedzy i komunikacji, ale jednocześnie „istnieje niebezpieczeństwo wycofania się w siebie i widzenia rzeczywistości zawsze przez filtr, który tylko pozornie zwiększa naszą wolność”³³⁷. W opinii Franciszka to doświadczenie pandemii, z „abstynencją” od przyjaźni, może pobudzić w uczniach, którzy są tego świadomi, większy zmysł krytyczny podczas korzystania z internetowych narzędzi tak, aby pozostały narzędziami podlegającymi ich inteligencji i woli³³⁸. Papież zwraca uwagę na szkoły, które mocno włączone

³³² Franciszek, *Spotkanie z rektorami Uniwersytetu w Lazio*, Watykan, 16.05.2022, <https://www.vatican.va/content/francesco/it/speeches/2022/may/documents/20220516-rettori-univ-lazio.html> (20.03.2023).

³³³ Tamże.

³³⁴ Franciszek, *Saluto a dirigenti e studenti dell'istituto ambrosoli*.

³³⁵ Franciszek, *Spotkanie z licealistami szkoły „Visconti”*.

³³⁶ Franciszek, *Saluto a dirigenti e studenti dell'istituto ambrosoli*.

³³⁷ Tamże.

³³⁸ Tamże.

w otaczającą je rzeczywistość przyczyniają się do tworzenia więzi, budowania tożsamości, doceniania wspólnej przestrzeni. Łączą one ze sobą rodziny, dla których są często punktem odniesienia i sercem miejsca, w którym dana społeczność żyje, oraz działające w nich instytucje i organizacje. Łączą ze sobą przeszłość jako historię (korzenie) mieszkańców danego regionu czy kraju z przyszłością, czyli tym, co wzięte z teraźniejszości, ale zmienione w swej nowości. Taka szkoła jest uprzywilejowanym miejscem do prowadzenia dialogu międzypokoleniowego. Jest przestrzenią, w której włącza się rodziców w zadania nauczycieli i wspiera ich w rozwiązywaniu problemów dzieci, ale też wymyśla się nowe formy rozwijania świadomości wspólnej historii, odkrywania jej znaczenia i przyswajania wartości, jakie się w niej ukształtowały. Jest to obszar, w którym można i należy poszukiwać sposobów zainteresowania dzieci i młodzieży troskami i pragnieniami, które starsze pokolenie pozostawiło im jako dzieło nieukończone³³⁹.

Wskazując na kluczowe znaczenie misji pracowników edukacji Franciszek zaznacza, że każdy z nich pozostawia po sobie ślad w życiu swych uczniów, dobry lub zły. W procesie tym nauczyciele mają okazję wprowadzenia powierzonych im wychowanków „z mądrością i szacunkiem na drogi świata i życia, towarzysząc ich umysłom w otwieraniu się na prawdę, piękno, dobro”³⁴⁰. Dlatego za pożądaną Papież uważa obecność chrześcijańskich nauczycieli w środowisku szkolnym. Ma ona fundamentalne znaczenie, ponieważ wychowawca chrześcijański jest powołany do bycia zarówno w pełni człowiekiem, jak i w pełni chrześcijaninem. Występuje tu wzajemna zależność humanizmu i chrześcijaństwa jako dwóch płaszczyzn bez siebie nie istniejących. Wychowawca nie może prawidłowo realizować swojej misji pedagogicznej, będąc tylko uduchowiony i pozbawiony kontaktu ze światem. Wymaga się od niego, aby był zakorzeniony w teraźniejszości, w swoim czasie i w swojej kulturze. Aby posiadał osobowość bogatą, otwartą, zdolną do nawiązania szczerych relacji z uczniami, do zrozumienia ich najgłębszych potrzeb, pytań, lęków, marzeń. Oczekuje się od niego, aby świadczył swoim życiem, ale także słowem. Powinien wiedzieć, że „wiarę chrześcijańską obejmuje całego człowieka i wnosi światło oraz prawdę w każdą sferę istnienia, niczego nie wykluczając, nie podcinając skrzydeł marzeniom młodych ludzi, nie zubażając ich aspiracji”³⁴¹. Papież odwołuje się do wielowiekowej tradycji Kościoła, w której wychowanie młodzieży

³³⁹ Tamże.

³⁴⁰ Franciszek, *Spotkanie z uczestnikami Zgromadzenia Ogólnego Nauczycieli Katolickich (UMEC-WUCT)*, Watykan, 12.11.2022, <https://m.vatican.va/content/francescomobile/it/speeches/2022/november/documents/20221112-insegnanti-cattolici.html> (20.03.2023).

³⁴¹ Tamże.

miało za cel pełną formację osoby ludzkiej we wszystkich wymiarach człowieczeństwa, nie zatrzymując się jedynie na przekazaniu pewnych pojęć czy wiedzy. Franciszek przytacza regulujący to zapis w soborowej konstytucji *Gaudium et spes*³⁴². Sztuka wychowawcza musi być stale kultywowana i rozwijana, ponieważ jest to praca „na” człowieka. Wychowankowie zmieniają się z roku na rok, a czasem nawet z miesiąca na miesiąc. Młodzi z jednego pokolenia różnią się od tych z następnego pokolenia, więc wychowawcy muszą stale odnawiać swoje motywacje i sposoby pracy, a te nie mogą być sztywne, gdyż sztywność niszczy edukację. W podejściu do uczniów i studentów muszą następować zmiany, co roku wzywa się ich do rozpoczęcia od nowa, do ponownego odkrycia zdolności empatii i komunikowania się³⁴³.

Szkoła w bergoglińskim nauczaniu jest podstawowym mechanizmem integracji społecznej, miejscem, w którym dzieci mogą stworzyć sobie pewien plan życia i rozpocząć formowanie własnej tożsamości. Rolą szkoły jest formowanie wolnych obywateli, zdolnych bronić swych praw i wypełniać swe obowiązki. Wymaga to jednak wysiłku wszystkich środowisk oświatowych. Ma to się odbywać dwubiegunowo. Po jednej stronie zmotywowany do nauki uczeń nabywa nowych umiejętności, natomiast po drugiej stronie otoczony wsparciem i doceniony nauczyciel stawia czoła nowym sytuacjom, które mają miejsce w salach lekcyjnych. Rezygnując ze szkoły, dziecko wprowadzone zostaje w przestrzeń wykluczenia społecznego. Ta rezygnacja, jak też źródła szkolnych niepowodzeń często podyktowane są niedożywieniem dzieci. Brak składników odżywczych w ich diecie zaburza powstawanie nowych tkanek, tym samym zachodzenie ważnych procesów, takich jak kształtowanie się układu nerwowego. Należy jednak pamiętać, aby edukacyjnej misji szkoły nie zamieniać na misję dokarmiania dzieci, wyręczając rodziców. Młodzi rezygnujący ze szkoły często wchodzi w świat, w którym bardziej narażeni są na uliczną przemoc, wykorzystywanie, uzależnienie od alkoholu lub narkotyków czy zachodzenie w ciążę w zbyt młodym wieku. I chociaż uczęszczanie do szkoły, gdzie młodzi są pod ochroną dorosłych – opiekunów, rodziców i państwa – nie gwarantuje wolności od tych niebezpieczeństw, to jednak jest ona „ostatnią ostoją, w której żywe są jeszcze (choć czasem narażone na duże szkany) wartości i zasady odpowiadające kondycji człowieka i obywatela, i w której przyszłość ma szansę przetrwać”³⁴⁴. Wielkość powołania nauczyciela, którego działalność jest czynem miłości, prostym wyrazem

³⁴² Sobór Watykański II, Konstytucja duszpasterska o Kościele w świecie współczesnym *Gaudium et spes*, Watykan 1965, 48.

³⁴³ Franciszek, *Spotkanie z uczestnikami Zgromadzenia Ogólnego Nauczycieli*.

³⁴⁴ J. M. Bergoglio, *Prawdziwa władza jest służbą. List w sprawie dzieci, XXXI Pielgrzymka Młodzieży do Sanktuarium w Luján*, 2005, Kraków 2013, s. 163-178.

miłości społecznej, a zarazem misją realizowaną przez nauczyciela mieści w sobie paradoks polegający na tym, że im więcej uwagi nauczyciel poświęca na drobne, poszczególne sprawy każdego dziecka i codzienne wydarzenia, tym bardziej jego działanie wiąże się z tym, co wspólne, wielkie i budujące naród³⁴⁵.

Szkoła jest kuźnią, w której uczniowie uczą się integracji, szacunku dla różnorodności i współpracy. Szacunek dla różnorodności wyraża się dialogiem, pomiędzy różnymi kulturami i odmiennymi ludźmi, przyznającym prawo do swego miejsca na ziemi wszystkim ludziom, przyczyniającym się w ten sposób do ubogacania swego kraju, swej ojczyzny. Szkoła to laboratorium, w którym przewiduje się, jaka społeczność może być w przyszłości. Rolę ważną i pomocną w tym procesie odgrywa doświadczenie religijne, w które wchodzi wszystko, co jest autentycznie ludzkie. Papież podkreśla wkład Kościoła w promowanie uniwersalnej wartości braterstwa opartego na wolności, uczciwym poszukiwaniu prawdy, krzewieniu sprawiedliwości i solidarności, zwłaszcza wobec najsłabszych, dodając, że wolność ta konieczna jest do edukacji. Są jednak miejsca na ziemi, kraje, gdzie w szkołach i uczelniach nie ma uczciwego poszukiwania prawdy, lecz jest ona narzucona, odbierając człowiekowi zdolność poszukiwania prawdy oraz zamykając na przyszłość i umniejszając jego godność. To pozbawienie człowieka godności Papież określa zwrotem „anulowanie człowieka jako osoby”³⁴⁶.

Jako zagrożenie dla bezpiecznej i progresywnej edukacji Papież postrzega ideologiczną kolonizację prowadzącą do zagłady szkolnictwa, masakry edukacji, niszczącą osobowość człowieka. Aby nie ulegać tej kolonizacji, Franciszek zaleca nauczycielom i wychowawcom ostrożność w podążaniu za przyjętą przez wielu modą narzucaną współczesnej kulturze, gdyż może to prowadzić do wynaturzeń w posługiwaniu się językiem pedagogii. Współcześni pedagodzy powinni dbać o to, aby próbując nadążyć za tempem rozwoju obecnej kultury, posługując się aktualnym językiem, dostosowując swą pracę do nowych warunków, a także do zmian, które zachodzą w świecie i w kolejnych pokoleniach uczniów, przyjmując języki i formy kulturowe dostosowane do dzisiejszej młodzieży, nie ulegali tej ideologicznej kolonizacji. Wymaga to ostrożności oraz „pomagania innym nauczycielom w rozróżnianiu, co jest nowością, która prowadzi do rozwoju człowieka, a co jest ideologizacją”³⁴⁷. Realizację programu dydaktycznego w szkołach Franciszek pragnąłby widzieć uzupełnianą o program życia i doświadczenia, gdyż ważna jest nadzieja wychowawców, którą mając w sobie, nie mogą

³⁴⁵ J. M. Bergoglio, *Prawdziwa władza jest służbą. Przesłanie skierowane do środowisk oświatowych, Buenos Aires 2006*, Wyd. Esprit: Kraków 2013, s. 97-127.

³⁴⁶ Franciszek, Przemówienie do licealistów szkoły „Visconti”.

³⁴⁷ Franciszek, Spotkanie z uczestnikami Zgromadzenia Ogólnego Nauczycieli.

pozwoić, aby im ją skradziono³⁴⁸. Dać nadzieję i wychować w sposób globalny znaczy dać duszę temu globalnemu światu z ważnymi wyzwaniem³⁴⁹.

Wychowanie młodzieży w znacznej mierze dotyczy środowisk akademickich, na które papież Franciszek liczy w kontekście realizowania powołania nauczania i prowadzenia badań. W ten sposób nauczyciele akademicy przygotowują młode pokolenie do tego, aby absolwenci szkół stawali się profesjonalistami, osobami wykwalifikowanymi w różnych dyscyplinach, protagonistami dobra wspólnego, kreatywnymi i odpowiedzialnymi liderami życia społecznego i obywatelskiego z właściwą wizją człowieka i świata. Edukację młodzieży akademickiej Franciszek postrzega jako przejście z ciemności ignorancji do światła wiedzy. To właśnie na uczelniach wyższych istnieje możliwość „pełnych pasji poszukiwań kulturowych i troski o to bezcenne dobro, jakim jest formacyjny wzrost młodych ludzi”³⁵⁰. To właśnie tutaj młodzi wzrastają, kultywują i odkrywają najbardziej trwałe korzenie, aby przynosiły owoce. To tutaj młodzi uczą się stawiać w centrum godność osoby. Poprzez naukę i zaangażowanie poznają samych siebie³⁵¹.

Mając świadomość swych korzeni i realistyczne postrzeganie aktualnej rzeczywistości, studenci są zorientowani w kierunku przyszłości. Wychodząc od perspektywy społecznościowej tworzą oni związki, którym są wierni i za które są odpowiedzialni. Zadaniem nauczycieli jest wychowywać studentów do najbardziej podstawowych wartości, którymi są prawda, dobro i piękno³⁵². Jest to wychowanie rozumiane przez Franciszka jako proces teleologiczny, a celem tym ma być precyzyjna wizja człowieka. Jednocześnie uwzględnić należy dalszą perspektywę w dziedzinie etycznej, zakładając jej typowo epistemologiczny charakter, który dotyczy całego zakresu wiedzy, nie tylko humanistycznej, ale także przyrodniczej, naukowej i technologicznej. Ten związek wiedzy z celem Papież odnosi do aspektu intencjonalności oraz roli podmiotu w każdym procesie poznawczym. Prowadzi to do utworzenia nowej *episteme*, odmiennej od tradycyjnej, wcześniej praktykowanej, zakładającej bezosobowy charakter wszelkiej wiedzy jako warunek obiektywności, niezbędny wymóg powszechności i komunikatywności wiedzy. Skoro całkowicie bezosobowe doświadczenia nie

³⁴⁸ Franciszek, *Evangelii gaudium*, 86.

³⁴⁹ R. Silva, *A cura della casa comune. Un primo accenno sull'enciclica Laudato si'*. Unità e carismi, Rzym 2016, s. 19-23.

³⁵⁰ Franciszek, *Spotkanie z przedstawicielami Uniwersytetu Sulkhana-Saba Orbeliani*, Tbilisi, 13.02.2023, <https://www.vatican.va/content/francesco/it/speeches/2023/february/documents/20230213-univ-tbilisi.html> (21.03.2023).

³⁵¹ Tamże.

³⁵² Franciszek, *Incontro con i docenti e studenti della Libera Università Maria Santissima Assunta (Lumsa)*, Watykan, 14.11.2019, https://www.vatican.va/content/francesco/it/speeches/2019/november/documents/papa-francesco_20191114_lumsa.html (22.03.2023).

istnieją, w miejsce starej wchodzi nowa *episteme* zakładająca nastawienie, przekonania normatywne, kategorie, twórczość i egzystencjalne doświadczenia podmiotu. Stanowi to ukryty wymiar wiedzy, ale zawsze obecny jako niezbędny czynnik akceptacji – postęp naukowy. W tak rozumianej edukacji uniwersyteckiej Papież widzi „sumienie uczelni, jej siłę intelektualną i moralną, której odpowiedzialność wykracza poza wychowywaną osobę i rozciąga się na potrzeby całej ludzkości”³⁵³.

W papieskie nauczanie wpisują się wypowiedzi dla młodzieży akademickiej, aby młodzi byli bardziej otwarci na horyzonty Ducha, na spotkanie z Chrystusem, wchodząc z Nim w głęboki związek, ponieważ wiara otwiera rozsądek na integralną wizję celu i rzeczywistości, zaś uniwersytet jest miejscem szkolenia do mądrości w najpełniejszym jej znaczeniu. Tak odbywa się pełna edukacja osoby. W tej perspektywie uniwersytet oferuje swój osobliwy i nieoceniony wkład w odnowę społeczeństwa. Również obecność przedstawicieli różnych tradycji kulturowych i religijnych przyczyniać się może do odnowy społecznej i kulturowej społeczeństwa otwartego na inne kultury, o ile posiada ono wyraźną i dojrzałą świadomość własnych zasad i wartości. Dlatego Papież zachęca nauczycieli akademickich oraz studentów do prowadzenia na uniwersytecie dialogu, który nie tylko nie niweluje tych różnorodności, ale otwiera na spotkanie, dialog i konfrontację z odmiennością, starając się zrozumieć i docenić jej wartości³⁵⁴.

W papieskim nauczaniu uczelnie wyższe postrzegane są jako środowiska wychowawcze, na których spoczywa ogromna odpowiedzialność. Jest to wyzwanie o silnych implikacjach kulturowych, intelektualnych i moralnych. W takich aspektach jak problemy związane z pandemią Covid-19, w kwestiach ochrony środowiska i nierówności społecznych Ojciec Święty dostrzega zagrożenie wpędzenia młodego pokolenia w kryzysy. Choć z drugiej strony kryzysy te uznaje za pożyteczne, gdy powodują w ludziach dorastanie, o ile nie przeobrażają się w konflikty. Rolą uczelni jest więc uczenie młodych, jak żyć w kryzysach, aby te nie przekształcały się w konflikty³⁵⁵. Troską Papieża jest, aby katolickie uniwersytety stawały się pomocą dla rodzin, gdyż wielu młodych rezygnuje dziś z małżeństwa na rzecz bardziej niestabilnych i nieformalnych form relacji afektywnych³⁵⁶.

³⁵³ J. Bieniek, *Papież spotka się ze studentami z półkuli zachodniej*, <https://www.radioplus.pl/kosciol/papiez-spotka-sie-ze-studentami-z-polkuli-zachodniej-aa-4bxQ-RWZ6-CfcN.html> (22.02.2022).

³⁵⁴ Franciszek, *Incontro all'Università Roma Tre*.

³⁵⁵ Franciszek, *Incontro con i rettori delle Università del Lazio*.

³⁵⁶ K. Bronk, *Papież wzywa katolickie uniwersytety do służby małżeństwu i rodzinie*, https://www.vaticannews.va/pl/papiez/news/2023-05/papiez-wzywa-katolickie-universytety-do-sluzby-malzenstwu.html?utm_source=newsletter&utm_medium=email&utm_campaign=NewsletterVN-PL

Przekazywanie młodemu pokoleniu wiedzy z uwzględnieniem jej wymiaru etycznego Franciszek uważa za powszechny obowiązek uniwersytetów jako składowej części wychowania młodzieży. Edukacja sprowadzona do zwykłego nauczania technicznego lub jedynie przekazywania informacji byłaby alienacją edukacji. Każde zaś nauczanie powinno wiązać się z podejmowaniem refleksji nad podstawami i celami danej dyscypliny³⁵⁷. Wymaga ono także zaangażowania w ten proces trzech języków: języka umysłu, języka serca i języka rąk, aby myśleć w harmonii z tym, co się czuje i co się robi, czuć w harmonii z tym, co się myśli i robi oraz działać w zgodzie z tym, co się myśli i czuje³⁵⁸. Jest to horyzont pokoju, nauczania uniwersyteckiego i uniwersalnego. Studenci powinni wykształcić się w językach myśli, serca i rąk w dążeniu do integralnego rozwoju, który budować można za pomocą krytycznego sensu, wolności, zdrowej konfrontacji i dialogu, a wszystko to w wolności³⁵⁹.

Papież Franciszek od początku swego pontyfikatu otwarty na udogodnienia najnowszych technologii informatycznych zaczął wykorzystywać niektóre narzędzia do nawiązywania relacji z młodzieżą i ze studentami. Aby po części przybliżyć jedną z form takiej komunikacji, można posłużyć się poniższym przykładem. Z udziałem studentów z Ameryki Północnej, Ameryki Łacińskiej i Ameryki Południowej zainicjował wideokonferencję, w której mogło wziąć udział wiele tysięcy uczestników, śledząc przebieg konferencji za pośrednictwem Internetu. W czynny udział zaangażowanych było około 140 osób podzielonych na regionalne grupy liczące po około 15-20 osób. Każda z tych osób spotykała się z pozostałymi uczestnikami wirtualnie, aby rozmawiać o wyzwaniach, z którymi młodzi się mierzą i rozwiązaniach, których wdrażanie może przynieść wymierne korzyści. Każdy z uczestników wybierał spośród siebie reprezentantów, którzy następnie rozmawiali bezpośrednio z papieżem Franciszkiem. Wybrani studenci, dobrani w pary – jedna osoba z północy i jedna z południa, spotkali się z Ojcem Świętym na Zoomie, by przedstawić, do jakich wniosków doszły ich grupy. Następnie Papież odpowiadał na pytania każdej parze po kolei, spontanicznie i bez wcześniej przygotowanych odpowiedzi.

Franciszek stawia nauczycielom akademickim pytanie o sposób, w jaki wychowują studentów. O to, czy „nad nimi czuwają, pomagając im rozwijać ducha krytycznego, wolnego

(30.05.2023).

³⁵⁷ Franciszek, *Incontro con i partecipanti alla Conferenza Internazionale per Dirigenti di Università: New frontiers for university leaders: the future of health and the university ecosystem*, Watykan, 04.11.2019, https://www.vatican.va/content/francesco/it/speeches/2019/november/documents/papa-francesco_20191104_dirigenti-universita.html (25.03.2023).

³⁵⁸ Tamże.

³⁵⁹ Franciszek, *Incontro con i rettori delle Università del Lazio*.

ducha, zdolnego do dbania o dzisiejszy świat”³⁶⁰. Ten duch pomógłby młodym „znaleźć nowe odpowiedzi na wiele wyzwań, jakie współczesne społeczeństwo stawia przed ludzkością”³⁶¹. Zadaniem wychowawców powinno być zachęcanie studentów, aby nie ignorowali otaczającej ich rzeczywistości, tego, co dzieje się wokół. Pozwolenie im na to, aby uwolnili swe umysły i serca, wyszli poza mury sal lekcyjnych, aby otworzyli się na pytania stawiane przez życie i wpisujące się w programy edukacyjne oraz różne obszary pracy edukacyjnej, aby „generowali i towarzyszyli konstruktywnej debacie, która wynika z dialogu w perspektywie bardziej ludzkiego świata”³⁶².

To na uczelniach wyższych kształtowane są umysły i serca nowych pokoleń, przekazywane wartości lokalnych tradycji. Wartości te, wraz z mądrością i prawdą słowa Bożego oraz wielkodusznym idealizmem młodości studentów, mogą prowadzić ich w dzieło kształtowania społeczeństwa coraz bardziej sprawiedliwego, integrującego i szanującego ludzką godność. Mogłoby się to odbywać przy jednoczesnym odrzuceniu tego, co prowadzi do uprzedzeń i dyskryminacji i powoduje, że ludzie stają się wrażliwi na potrzeby ubogich³⁶³. Uniwersytety, zachowując swoją autonomię i wolność jako rękojmię lepszej przyszłości, mogą pozostać głównym miejscem szkolenia przyszłych liderów. W tak konkurencyjnym i zorientowanym technologicznie społeczeństwie, powinny być nie tylko centrum szkolenia intelektualnego, ale także miejscem, w którym może ukształtować się lepsze społeczeństwo i bardziej obiecująca przyszłość. Jest to głębokie pragnienie stworzenia bardziej ludzkiego, bardziej współczującego i bardziej miłosiernego społeczeństwa. Należy w tym celu pobudzać zarówno nauczycieli, jak i studentów do tworzenia atmosfery sprzyjającej refleksji i rozeznaniu, aby studenci kończyli studia „z nauczaniem się, jak odpowiedzialnie i swobodnie wybierać to, co w sumieniu wiedzą, że jest najlepsze. Aby w każdej sytuacji, nawet najbardziej złożonej, byli zainteresowani tym, co jest sprawiedliwe i ludzkie, uczciwe i odpowiedzialne w swoim postępowaniu, jako zdecydowani obrońcy bezbronnych i aby byli znani z tak potrzebnej uczciwości w tych momentach, w których słowa i czyny są często fałszywe lub mylące”³⁶⁴.

³⁶⁰ Franciszek, *Encuentro con el mundo de la enseñanza*, Quito.

³⁶¹ Tamże.

³⁶² Tamże.

³⁶³ Franciszek, *Homilia podczas mszy świętej*, Nairobi, 26.11.2015, https://www.vatican.va/content/francesco/pl/homilies/2015/documents/papa-francesco_20151126_kenya-omelia-nairobi.html (26.03.2023).

³⁶⁴ Franciszek, *Spotkanie ze studentami na uniwersytecie Sophia*, Tokio, 26.11.2019, https://www.vatican.va/content/francesco/pl/speeches/2019/november/documents/papa-francesco_20191126_universita-tokyo.html (28.03.2023).

Mając na uwadze szkolenia liderów skoncentrowane na Biblii i odniesienie do życia opartego na zasadach ewangelicznych, należy zadbać o to, aby były one „częścią ciągłego i kapilarnego projektu formacyjnego, który głęboko wnika w tkankę stowarzyszeniową, czyniąc ją przepuszczalną dla Ewangelii i ułatwiając zmianę”³⁶⁵. Cenne jest tutaj wnoszenie do Kościoła nowego zapału ewangelizacyjnego i nowej zdolności do dialogu ze społeczeństwem, otwartość na dialog, budowanie mostów w tym społeczeństwie, w którym istnieje zwyczaj budowania murów. Ale do tego potrzebna jest więź „poszczególnych grup z lokalną parafią, w której mają swoją siedzibę, lecz w wielu przypadkach nie przychodzą, bo nawet jeśli tam pełnią swoją posługę, pochodzą z innych obszarów”³⁶⁶.

Studentów teologii Papież wspiera motywacją do bycia dla innych ludzi świadkami Boga w życiu i pełni, jaką daje przeżywana wiara. Stawia przed nimi zadanie nawiązania dialogu ze światem, w którym jest coraz mniej miejsca dla religii wnoszących cenny wkład w budowę braterstwa i obronę sprawiedliwości w społeczeństwie. Szczególnie we współczesnym świecie, z którego z różnych powodów próbuje się wykluczyć Boga ze społeczeństwa, człowiek zaczyna oddawać cześć bożkom i sam się prowadzi do zatracenia³⁶⁷.

Nauczycieli przyszłych teologów Papież zachęca do bycia wiernymi swoim korzeniom i swojemu zadaniu. Zaleca im wytrwałość w zobowiązaniu do przekazywania studentom wartości intelektualnych, duchowych i moralnych, które mogą ich przygotować do mądrego i odpowiedzialnego udziału w życiu Kościoła oraz w debatach na temat kluczowych wyzwań naszych czasów. Jest to bowiem ściśle związane z ewangelizacją i przyczynia się do wspierania wzrostu rodziny ludzkiej ku jej ostatecznej pełni w Bogu³⁶⁸.

Rodzicom i nauczycielom Papież powierza misję wychowania młodzieży do dojrzałego traktowania stopnia naukowego, aby nie identyfikowali go jako synonimu wyższego statusu, synonimu pieniędzy, prestiżu społecznego, ale aby potrafili rozpoznać swe przygotowanie jako znak większej odpowiedzialności za współczesne problemy w kontekście troski o najbiedniejszych i ochronę środowiska. Student powinien być świadom faktu, iż należy do społeczności, która odgrywa istotną i zasadniczą rolę w budowaniu obywatelstwa oraz kultury.

³⁶⁵ Franciszek, *Incontro con l'Associazione Guide e Scouts Cattolici Italiani (AGESCI)*, Watykan, 13.06.2015, https://www.vatican.va/content/francesco/it/speeches/2015/june/documents/papa-francesco_20150613_agesci.html (01.04.2023).

³⁶⁶ Tamże.

³⁶⁷ Franciszek, *Spotkanie z młodzieżą Paragwaju*.

³⁶⁸ Franciszek, *Spotkanie z nauczycielami i studentami Patrystycznego Instytutu Augustinianum w Rzymie*, Watykan, 16.02.2019, https://www.vatican.va/content/francesco/it/speeches/2019/february/documents/papa-francesco_20190216_augustinianum.html (02.04.2023).

Oprócz analizowania i opisywania rzeczywistości miałyby także ożywiać obszary, miejsca prawdziwych badań, debaty, które generują alternatywy dla istniejących problemów wymagających konkretyzacji³⁶⁹.

3.3.3. Zalecenia kierowane do nieformalnych grup i wspólnot wychowawczych

W duchowym rozwoju młodzieży papież Franciszek słusznie przypisuje istotną rolę zaangażowania wielu młodych ludzi w życie parafialne. W wielu miejscach działalności Kościoła i ruchów katolickich w centrum życia lokalnej społeczności znajduje się parafia. Na drodze wiary i duchowego rozwoju parafian doświadczenie życia parafialnego było i jest ważne i niezastąpione. Jest to „normalne” środowisko, w którym wielu nauczyło się słuchać Ewangelii, poznawać Chrystusa, ofiarować darmową służbę, modlić się we wspólnocie, dzielić się projektami i inicjatywami, czuć się częścią świętego Ludu Bożego. Pragnieniem Franciszka jest, aby ukształtowani w tak rozumianej parafii chrześcijanie interesowali się rzeczywistością społeczną i wnosili swój wkład w tworzenie struktur społecznych. Aby, wyzbywszy się indywidualizmu i odosobnienia, pracowali nad relacjami społecznymi. Chrześcijańskim mottem byłoby wtedy „obchodzi mnie” i to motto można by potraktować jako antidotum na obojętność wobec krzywdy drugiego człowieka. Od młodych Papież wymaga ostrożności, aby nie popadli w chorobę obojętności, którą uważa za „groźniejszą od raka”. W miejsce tej obojętności proponuje zainteresowanie się losem skrzywdzonych przez niesprawiedliwość, którą należy wykorzeniać. Wielu młodych w parafii i wspólnotach przykościelnych uczy się realiów życia. Wielu z nich daje potem swoje świadectwo zarówno w Kościele, jak i w społeczeństwie, w różnych powołaniach, a przede wszystkim jako wierni świeccy (teraz będący dorosłymi i osobami starszymi), którzy w młodości prowadzili dojrzały styl życia w parafii³⁷⁰. Papież zauważył to na przykładzie „członków i byłych członków Akcji Katolickiej, gdzie braterstwo nie jest improwizowane i nie buduje się wyłącznie emocjami, hasłami, wydarzeniami ale jest dziełem, które każdy wykonuje razem z Panem, z Duchem Świętym, który tworzy harmonię w różnorodności³⁷¹. Braterstwo w Kościele opiera się na Chrystusie, na Jego obecności w Jego wiernych i pośród nich. Dzięki Niemu wierni przyjmują siebie, znoszą siebie nawzajem i przebaczą sobie³⁷².

³⁶⁹ Franciszek, *Spotkanie ze studentami Papieskiego Uniwersytetu Katolickiego Ekwadoru*.

³⁷⁰ Franciszek, *Incontro con i partecipanti all'Incontro Promosso*.

³⁷¹ Tamże.

³⁷² Tamże.

Troską Papieża są braterskie relacje wewnątrzspólnotowe, o które młodzi dbają, rozwijając w sobie człowieczeństwo i usuwając to, co te relacje niszczy. Za czynnik niszczący życie wspólnotowe oraz relacje braterskie w papieskim nauczaniu uznane jest plotkowanie na czyjś temat. Jest to coś zupełnie do młodzieży niepasującego, ale zarazem diabolicznego, coś, co dzieli. Obmawianie to ukryta krytyka, plotkowanie na czyjś temat to mówienie o nim źle, co w konsekwencji może mu zaszkodzić, a nawet go zniszczyć. Zdaniem Papieża ta cecha nie może mieć miejsca w młodych sercach. Franciszek mówi, że to postarza młodych. Paplanina zawsze służy jako narzędzie do wspinania się, do promocji, do autopromocji, ale zwykle kosztem drugiej osoby, tej obmawianej, brudząc ją, aby samemu iść dalej. Chrześcijańska postawa wymaga, aby mając cokolwiek przeciw drugiej osobie, iść do niej i powiedzieć jej o tym z braterską miłością³⁷³. W takim sensie chrześcijanie stają się „zaczynem” w społeczeństwie. Jeśli człowiek żyje w Chrystusie i jest ożywiany Duchem, może być zaczynem w środowisku swojego miejsca zamieszkania. Jest to zaczyn ludzkości, „ponieważ Jezus Chrystus jest doskonałym Człowiekiem, a Jego Ewangelia jest humanizującą siłą”³⁷⁴. Człowiek „miesza się na tym świecie”³⁷⁵. Jest to zasada wcielenia, droga Jezusa: „nieść nowe życie od wewnątrz, a nie od zewnątrz. Jeśli jednak człowiek staje się światowy, traci nowość Chrystusa i nie ma nic więcej do powiedzenia ani do dania”³⁷⁶.

W celu pogłębiania duchowego rozwoju Papież zaprasza młodych do tworzenia wspólnot, w których dzielić się będą wyświadczanym sobie nawzajem dobrem i radością czerpaną z tego dobra. Poprzez wzrastanie w miłości braterskiej, wielkodusznej, miłosiernej wyraża się rozwój duchowy młodych ludzi. Franciszek przywołuje biblijne słowa z listu świętego Pawła, który w liście tym modli się za pierwszych chrześcijan, „aby Pan spotęgował ich miłość nawzajem do siebie i do wszystkich (1 Tes 3, 12)”³⁷⁷. Życzeniem Papieża jest, aby młodzi mogli „żyć coraz bardziej w tej ekstazie, która polega na wyjściu z własnych ograniczeń, aby szukać dobra innych, aż po oddanie swego życia”³⁷⁸. Owa ekstaza to ekstaza miłości, którą jest samo spotkanie z Bogiem. Spotkanie to wydobywa człowieka z jego ograniczeń i uwzniośla go, urzeka miłością i pięknem Boga.

³⁷³ Franciszek, *Spotkanie z młodzieżą włoskiej Akcji Katolickiej*, Watykan, 29.10.2022, <https://m.vatican.va/content/francescomobile/it/speeches/2022/october/documents/20221029-azionecattolica-italiana.html> (02.04.2023).

³⁷⁴ Tamże.

³⁷⁵ Tamże.

³⁷⁶ Tamże.

³⁷⁷ Franciszek, *Christus vivit*, 164.

³⁷⁸ Tamże.

Papież ponagla młodych, aby dali się wyrwać ze swego świata, aby następnie mogli w każdym człowieku rozpoznać ukryte w nim piękno, odkryć jego godność, wspaniałość jego podobieństwa do Boga oraz dziecięstwa Bożego. Do wyjścia ze swego świata, a następnie do wzięcia w ramiona innych z miłością i troszczenia się o ich dobro chce pobudzać Duch Święty. Dlatego Papież proponuje przeżywanie wiary razem, we wspólnocie, na różnych przestrzeniach oferowanych przez Kościół. W życiu wspólnotowym młodym łatwiej będzie wyrażać ich miłość, dzieląc z innymi młodymi uczucia, czas, wiarę, niepokoje³⁷⁹ oraz radość bycia we wspólnocie, która jest doskonałą rozkoszą osób potrafiących dzielić się z innymi. Młodzi zdolni do radości z faktu, że komuś jest dobrze, będą tę radość pomnażać. Taka radość jest miła Bogu i do takiej radości Franciszek zachęca młodzież³⁸⁰. I pomimo doznanych ran, często prowadzących do pokusy izolacji, zamknięcia się w sobie, nagromadzenia urazów, nie powinni rezygnować ze słuchania Bożego wezwania do przebaczenia. Pojednanie z drugim wymaga najpierw odkrycia w nim wspaniałości obrazu Boga. W tej perspektywie zasadnicze znaczenie ma odróżnienie grzesznika od jego grzechu i jego przewinienia, aby móc osiągnąć prawdziwe pojednanie. To znaczy nienawidzić zła, które wyrządza ten drugi, ale jego samego nadal kochać i w ten sposób uznać jego słabość i zobaczyć w nim obraz Boga³⁸¹. Młody człowiek powinien też uważać, aby pokusa zamknięcia się w swych problemach, zranionych uczuciach, narzekaniach i wygodach nie osłabiła jego energii, marzeń i entuzjazmu młodości. Aby mu nie zabrakło poczucia wspólnoty, zdolności wspólnotowego marzenia, dostrzegania wielkich perspektyw, na które może spoglądać wraz z innymi członkami wspólnoty. Jeśli na to pozwoli, przedwcześnie stanie się wewnątrznie stary³⁸². Życzeniem Franciszka jest, aby spontaniczność młodych i rozmach ich młodości przekształcały się coraz bardziej w spontaniczność miłości braterskiej, w świeżość, która sprawi, że zawsze reagować będą przebaczeniem, z wielkodusznością pragnąc budować wspólnotę³⁸³.

W obecnych czasach dynamicznie zmieniającej się rzeczywistości wiele stowarzyszeń katolickich i zrzeżeń kościelnych stoi w obliczu wyzwań powstałych na skutek zmiany pokoleniowej, co szczególnie dotyczy liderów tychże wspólnot. W tym kontekście należałoby pozytywnie rozpatrywać potrzeby wynikające z tych wyzwań. Stowarzyszenia i zrzeżenia ewoluują i rozwijają się wraz ze zmieniającym się kontekstem kulturowym i społecznym, a każda zmiana epoki stawia przed nimi nową misję, którą jest wewnętrzna odnowa ich samych

³⁷⁹ Tamże.

³⁸⁰ Tamże, 167.

³⁸¹ Tamże, 164.

³⁸² Tamże, 166.

³⁸³ Tamże, 167.

oraz w pełnionych przez nie ról. Niektóre stowarzyszenia prowadzą działania na polu edukacji. Ta odnowa dotyczy brania większej odpowiedzialności w czasie pełnienia służby, wspierania nowych pokoleń nauczycieli katolickich, zarówno tych pracujących w szkołach katolickich, jak też działających w instytucjach międzywyznaniowych i świeckich.

Jednym z takich stowarzyszeń, do których papież Franciszek kieruje konkretne przesłanie, jest Światowa Unia Katolickich Nauczycieli (UMEC). W zakres działalności Unii wchodzi zachęcanie i motywowanie wszystkich nauczycieli, aby „byli w pełni świadomi swojej ważnej misji wychowawców i świadków wiary, indywidualnie lub w grupach kolegów”³⁸⁴. Franciszek członków Unii nazywa współpracownikami papieża, ponieważ za główny cel stawiają sobie tworzenie „sieci kolegów w zawodzie oraz braci i sióstr w wierze, którzy w duchu i stylu przyjaźni, akceptacji, wzajemnego zrozumienia i wspólnego wzrostu duchowego służą wszystkim nauczycielom katolickim, aby zachowali swoją tożsamość i kontynuowali swoją misję”³⁸⁵. Podobnie jak papież wspiera w wierze lud, tak oni „wspierają katolickich nauczycieli w wierze, aby mogli jak najlepiej wykonywać swoją pracę i dawać świadectwo w sytuacjach, które często są złożone na poziomie relacyjnym i instytucjonalnym”³⁸⁶. Wsparcie to obejmuje nauczycieli w każdym wieku i w każdych warunkach pracy. W każdym wieku, czyli zarówno nauczycieli posiadających wieloletni staż, a wraz z nim satysfakcję czerpaną z dotychczasowej ciężkiej pracy i jej efektów, jak i przedstawicieli „nowych pokoleń nauczycieli ożywionych entuzjazmem i pragnieniem działania, ale jednocześnie ze słabościami i niepewnościami, które często charakteryzują pierwsze lata nauczania”³⁸⁷.

Zadaniem stowarzyszenia, które cieszy się poparciem Papieża, jest pomaganie nauczycielom w „podtrzymaniu pragnienia wzrastania razem ze swoimi uczniami, w znalezieniu najskuteczniejszych sposobów przekazywania radości wiedzy i pragnienia prawdy, przyjmując języki i formy kulturowe odpowiednie dla młodych”³⁸⁸, w uważaniu jednocześnie na wpływy ideologicznej kolonizacji³⁸⁹. Tak przygotowani nauczyciele mogą wspierać nauczycieli katolickich i podnosić ich świadomość na temat globalnego porozumienia w sprawie edukacji (Globalny Pakt Edukacyjny), które proponuje „zjednoczenie wysiłków w ramach szerokiego sojuszu wychowawczego w celu wychowania osób dojrzałych, zdolnych

³⁸⁴ Franciszek, *Spotkanie z uczestnikami Zgromadzenia Ogólnego Nauczycieli Katolickich (UMEC-WUCT)*.

³⁸⁵ Tamże.

³⁸⁶ Tamże.

³⁸⁷ Tamże.

³⁸⁸ Tamże.

³⁸⁹ Tamże.

do przewycięzania podziałów i konfliktów oraz do odbudowy tkanki relacji dla ludzkości bardziej braterskiej”³⁹⁰.

Poniżej przedstawiono kilka przykładów różnych grup odniesienia, wobec których papież Franciszek stawia konkretne wyzwania i oczekiwania, nie zapominając jednocześnie o wartościach krzewionych i praktykowanych przez te grupy oraz o wpływie, jaki wywierają one na młodzież, przyczyniając się w znacznym stopniu do integralnego rozwoju młodych ludzi oraz do ich zaangażowania się w sprawy społeczne w środowiskach, w których żyją. Cechą młodych ludzi w mniemaniu papieża-jezuity powinno być pasjonowanie się swoją przyszłością i rozwijanie umiejętności odpowiednich do pracy. Wiele z tych ruchów i stowarzyszeń stwarza młodzieży takie możliwości.

Jednym z nich jest projekt Policoro, który jest formacją społeczno-polityczną młodych ludzi pragnących brać na siebie odpowiedzialność za jakość życia publicznego. Jest oddolną inicjatywą osób pragnących angażować się w formację młodzieży w przestrzeni życia społecznego i politycznego. Projekt realizowany od dwudziestu kilku lat stwarza wiele możliwości młodym pragnącym żyć dla Boga i dla innych ludzi, rozwijając w sobie dary i charyzmaty. Dbając z pasją o swą duchowość, studiując, zgłębiając naukę społeczną Kościoła i starając się przełożyć ją na konkretne sytuacje, młodzi zdolni są do ożywiania życia tych, którzy są odrzuceni. Odrzucając lenistwo na rzecz rozwijania pasji, są bardziej zdolni do pokonywania przeciętności i powierzchowności blokującej szukanie rozwiązań problemów. Młodzi ludzie przeniknięci bólem i wiarą, myślą o niesprawiedliwości społecznej, wyzysku, braku pracy, odrzuceniu osób starszych są bardziej wrażliwi na ludzką krzywdę. Stają się pasjonatami działań prospołecznych. Będąc znakami nadziei, swą obecnością w diecezjach pomagają wszystkim zrozumieć, że ewangelizacja to także troska o pracę³⁹¹. Do członków projektu zainicjowanego przez konferencję episkopatu Włoch papież Franciszek kieruje przesłanie, aby ich troską nie był konsensus wyborczy czy osobisty sukces, ale zaangażowanie ludzi, budzenie przedsiębiorczości, rozkwit marzeń, doprowadzenie do tego, aby ludzie poczuli piękno przynależności do wspólnoty. Ta troska ma obejmować duchowość, która ożywia politykę, obejmuje czułość i owocność.

Czułość w papieskim rozumieniu to miłość, która staje się bliska i konkretna. Jest drogą obroną przez najodważniejszych i najsilniejszych. Papież widzi potrzebę ożywiania, pobudzania działaczy politycznych do działania przez najmniejszych, najsłabszych

³⁹⁰ Franciszek, *Przesłanie na inaugurację Globalnego Paktu Wychowawczego*.

³⁹¹ Franciszek, *Spotkanie z młodzieżą „Projekt Policoro”*.

i najbiedniejszych. Owocność polega na dzieleniu się, długoterminowej wizji, dialogu, zaufaniu, zrozumieniu, słuchaniu, poświęconym czasie, udzielaniu szybkich odpowiedzi bez odkładania ich na później. Jest patrzeniem w przyszłość i inwestowaniem w przyszłe pokolenia. Uruchamianiem procesów³⁹².

Nazwa projektu wywodzi się od nazwy miasta w prowincji Matera, w którym odbyło się pierwsze spotkanie w dniu 14 grudnia 1995 roku, z inicjatywy księdza Mario Opartiego. Osoby działające w nim podejmują działania na rzecz przeciwdziałania bezrobociu. Odbywa się to w ten sposób, że członkowie podejmują inicjatywy szkoleniowe na rzecz nowej kultury pracy, promowania i wspierania przedsiębiorczości młodzieży z myślą o pomocniczości, solidarności i legalności, zgodnie z zasadami nauki społecznej Kościoła. Franciszek widzi w tym projekcie znak nadziei, szczególnie dla południowej części Włoch, gdzie bezrobocie jest mocno dotkliwe. Dostrzega w nim nadzieję tak bardzo potrzebną w obecnej sytuacji poważnego kryzysu społeczno-ekonomicznego spowodowanego pandemią.

Franciszek przypomina młodym o ich powołaniu do misji ocalenia nadziei, ku której popycha ich sama rzeczywistość ludzi otwartych na życie, tych, którzy mają nadzieję na przezwyciężenie obecnej sytuacji, na przygotowanie w przyszłości klimatu społecznego i ludzkiego bardziej godnego niż obecny. Jest to nadzieja na życie w świecie bardziej braterskim, sprawiedliwym i pokojowym, bardziej szczerym i ludzkim. Takich młodych potrzebuje ich własna ojczyzna, której będą szli z pomocą w odbudowie, wzrastaniu duchowym i społecznym dzięki nieodzownemu wkładowi ich pomysłów i pracy. Tym bardziej więc młodzi wezwani są do przezwyciężenia pesymizmu, a do tego potrzeba odwagi, aby z radością i poświęceniem wziąć udział w budowaniu społeczeństwa przyjaznego, szanującego wszelką różnorodność, zorientowanego na cywilizację miłości³⁹³.

Na przykładzie ruchu Komunia i Wyzwolenie Papież wskazał, jak ważne we wspólnocie jest mądre strzeżenie przekazanego jej członkom daru, „strzeżenie nie tylko konserwatywne wobec przeszłości, ale ożywiane przez Ducha Świętego, które potrafi rozpoznać i przyjąć nowe pędy tego drzewa, którym jest ruch, które żyje na dobrej ziemi kościelnej komunii”³⁹⁴. Należy być wiernym charyzmatowi ruchu, nie trzymając go, stosując obrazowe porównania,

³⁹² Franciszek, *Incontro con i giovani del "progetto policoro" promosso dalla conferenza episcopale Italiana*, Watykan, 18.03.2023, <https://www.vatican.va/content/francesco/it/speeches/2023/march/documents/20230318-progetto-policoro.html> (02.04.2023).

³⁹³ Franciszek, *Spotkanie z młodzieżą*, Sarajewo.

³⁹⁴ Franciszek, *Spotkanie z członkami Ruchu Komunia i Wyzwolenie*, Watykan, 15.10.2022, <https://www.vatican.va/content/francesco/it/speeches/2022/october/documents/20221015-comunioneeliberazione.html> (02.04.2023).

w „butelce wody destylowanej” czy w „skamieniałości” ani „nie zapisując go na pergaminie i nie umieszczając w obrazie”³⁹⁵, a także nie sprowadzając spuścizny założyciela ruchu do „muzeum pamięci podjętych decyzji i zasad postępowania”³⁹⁶, ale dbając o pielęgnowanie „wierności tradycji, która jest utrzymywaniem ognia przy życiu, a nie czczeniem popiołów”³⁹⁷. W ten sposób członkowie ruchu „skoncentrowani na Chrystusie i Ewangelii, mogą być ramionami, rękami, stopami, umysłem i sercem Kościoła wychodzącego na poszukiwania dalekich osób na peryferiach, aby służyć Jezusowi w każdym człowieku zepchniętym na margines, opuszczonym, bez wiary, zawiedzionym przez Kościół, więźniu własnego egoizmu”³⁹⁸. Aby potrafić słuchać ludzi różnych od nas³⁹⁹.

Zasadne jest zatem szukanie konkretnych odpowiedzi na zmiany czasów, strzegąc tego charyzmatu i zawsze na nowo go przyjmując, dbając o właściwe jego przeżywanie i przyczyniając się do wydawania za jego pośrednictwem owoców. Przyjmując pokorną postawę i zdając się na mądre przewodnictwo Kościoła, członkom ruchu udaje się rozpoznawać i korygować zwodnicze metody. Rozwój zaś charyzmatu postępuje wraz ze wzrostem prawd dogmatycznych i moralnych. Postawę pokory charakteryzować powinna pamięć, czyli rozpamiętywanie spotkania z Tajemnicą prowadzącą do tego charyzmatu oraz ufne patrzenie w przyszłość i wsłuchiwanie się w głos Ducha Świętego. Papież, chcąc dobrze zobrazować aspekt pokory, przytacza swoje własne słowa z innego przemówienia, do kolegium kardynałów i kurii rzymskiej, jakże trafnie posługując się nimi wobec młodzieży skupionej w ruchu Komunia i Wyzwolenie: „Pokorny mężczyzna, pokorna kobieta troszczy się także o przyszłość, a nie tylko o przeszłość, bo umie patrzeć w przyszłość, umie patrzeć na kielki, z pamięcią pełną wdzięczności. Pokorny rodzi, pokorny zaprasza i popycha ku temu, co nieznanne. Natomiast dumny powtarza, sztywnieje [...], cofa się i wycofuje w swoim powtórzeniu, czuje się pewny tego, co wie i czego się boi, zawsze boi się nowego, bo nie może tego kontrolować, czuje się przez to zdestabilizowany... dlaczego? Bo stracił pamięć”⁴⁰⁰. Franciszkowi chodzi o pamięć założyciela, a dokładniej o odkrywanie charyzmatu, które zawsze odbywa się poprzez spotkanie z konkretnymi ludźmi jako świadkami pozwalającymi zbliżyć się do większej rzeczywistości, jaką jest wspólnota chrześcijańska, czyli Kościół. To w nim wszystkie

³⁹⁵ Franciszek, *Spotkanie z członkami Ruchu Komunia i Wyzwolenie*, Watykan, 07.03.2015, https://www.vatican.va/content/francesco/it/speeches/2015/march/documents/papa-francesco_20150307_comunione-liberazione.html (02.04.2023).

³⁹⁶ Tamże.

³⁹⁷ Tamże.

³⁹⁸ Tamże.

³⁹⁹ Tamże.

⁴⁰⁰ Franciszek, *Spotkanie z członkami Ruchu Komunia i Wyzwolenie*, Watykan, 15.10.2022.

charyzmaty są zachowywane, karmione i pogłębiane. Dla wielu osób należy być pośrednikiem spotkania z Chrystusem, a następnie pozwolić im iść własną drogą, nie wiążąc ich ze sobą. Franciszek jako przykład stawia młodym, choć nie tylko im, założyciela ruchu, który potrafił pociągnąć do Chrystusa jako odpowiedzi na wszystkie ludzkie pytania, spełnienie każdego pragnienia szczęścia, dobra, miłości, wieczności obecnej w ludzkim sercu. Zdumienie i fascynacja pierwszym spotkaniem z Chrystusem, których sam doznał w młodości, a które nigdy go nie opuściły, płynęły z jego dojrzałego spojrzenia na chrześcijaństwo jako na spotkanie, nie zaś jako system intelektualny, zbiór dogmatów czy moralizmy. Wielu młodych ludzi zostało pociągniętych nauczaniem księdza Luigiego Giussaniego, ponieważ to, czego nauczał, wynikało z jego osobistego doświadczenia i płynęło z głębi serca. Wzbudzał tym zaufanie, sympatię i zainteresowanie. „Przyciągał młodych, przekonywał ich, nawracał serca, ponieważ przekazywał im to, co nosił w sobie po swoim osobistym doświadczeniu: pasję do człowieka i pasję do Chrystusa jako spełnienia człowieka”⁴⁰¹. Towarzystwo, tak samo jak i cały Kościół, darzył miłością i szacunkiem jako wspólnoty osób ochrzczonych, jako towarzystwo, które „spaja wszystko razem, z którego wszystko czerpie życie i które utrzymuje nas na właściwej drodze”⁴⁰². Mając baczenie na utrzymywanie w Kościele równowagi pomiędzy charyzmatem a autorytetem, mawiał, że „autorytet zapewnia właściwą drogę, natomiast charyzmat czyni drogę piękną”⁴⁰³.

Posiadał tę zdolność (i silną potrzebę) wzbudzania szczerego poszukiwania sensu życia w sercach młodych ludzi, rozbudzania ich pragnienia prawdy w sposób osobisty i twórczy, z przekonaniem i pasją przyjmując chrześcijaństwo. Szanując charakter każdego człowieka, jego historię, temperamenty i dary, nie chciał, żeby wszyscy byli tacy sami lub żeby wszyscy go naśladowali, lecz żeby każdy był oryginalny, każdy według własnych upodobań był znaczącą postacią w danej dziedzinie, czy to w dziennikarstwie, szkolnictwie, gospodarce, działalności charytatywnej czy promocji społecznej⁴⁰⁴. Papież zachęca młodych członków ruchu do tego, aby pielęgnowali w sobie pasję wychowawczą założyciela, jego „miłość do młodzieży, wolności i osobistej odpowiedzialności każdego wobec własnego losu, jego szacunek dla niepowtarzalnej wyjątkowości każdego mężczyzny i każdej kobiety”⁴⁰⁵.

⁴⁰¹ Tamże.

⁴⁰² Tamże.

⁴⁰³ Tamże.

⁴⁰⁴ Tamże.

⁴⁰⁵ Tamże.

Tym, którzy we wspólnocie pełnią rolę przewodnie i stanowią autorytet, Papież przypomina o ich misji, skierowanej do pozostałych członków, wskazywania im właściwej drogi. A zatem mają kierować i reprezentować ruch, zachęcać do jego rozwoju, realizować konkretne projekty apostołskie, zapewniać wierność charyzmatowi, chronić członków ruchu, promować ich chrześcijańską drogę oraz ich formację ludzką i duchową. Jednocześnie powinni dbać o to, aby „charyzmat pozostał żywy we wszystkich członkach bractwa, tak aby życie chrześcijańskie zachowało zawsze urok pierwszego spotkania”⁴⁰⁶. Mowa tu o pierwszym świadomym i dobrowolnym zafascynowaniu się osobą Jezusa Chrystusa, które w wielu przypadkach, tak jak u młodego Bergoglio i u młodego Giussaniego, miało miejsce w okresie młodości (17 lat). Pamięć o tym pierwszym w życiu spotkaniu Chrystusa pokrzepia w posłusznym podążaniu naprzód drogą Kościoła, drogą, która staje się piękna. Franciszek takie działania ruchów kościelnych oparte na swych charyzmatach i przy wsparciu Kościoła uważa za skuteczny sposób ukazania atrakcyjnego i nowatorskiego charakteru chrześcijaństwa. Życzy im, „aby pozostały wierne sobie i misji powierzonej im przez Boga”⁴⁰⁷.

Ten charyzmat ruchu i braterstwo wspólnoty, która owego charyzmat strzeże, może jeszcze bardziej „rozkwitnąć” w życiu wielu ludzi. Jego potencjał ciągle jest nie do końca odkryty, ale żeby go w pełni odkrywać, młodzi muszą być ciągle otwarci i odważni, nie ulegać duchowemu zmęczeniu prowadzącemu do duchowego lenistwa, ale szukać odpowiednich języków, które pomogą dotrzeć z tym charyzmatem do kolejnych ludzi i środowisk, przemawiając do dzisiejszego świata tak szybko się zmieniającego.

W kontekście brutalności i okrucieństwa dzisiejszego świata powinni dostrzegać obecność Boga w ubogich, opuszczonych i bezbronnych, potępionych lub odrzuconych przez społeczeństwo i zadbać o to, aby ten święty, proroczy i misyjny niepokój płonął w ich sercach, poruszając do działania.

W ruchu katolickim nie jest dobra jednolitość, ale ważna jest jego jedność. I tę jedność należy chronić i kochać, nie pozwalając na jakiegokolwiek podziały oraz nie bojąc się różnych wrażliwości i konfrontacji w ramach ruchu. Każdy z członków posiada inny charyzmat, którym dzieli się z pozostałymi. Franciszek apeluje do młodych członków ruchu, aby, umocnieni działaniem Ducha Świętego oraz wstawiennictwem Matki Bożej, zjednoczeni i radośni, podążali drogą, którą On im wskazał z wolnością, kreatywnością i odwagą⁴⁰⁸.

⁴⁰⁶ Tamże.

⁴⁰⁷ Tamże.

⁴⁰⁸ Tamże.

Franciszek docenia starania członków ruchu na rzecz ludzi młodych, ich wielkoduszne zaangażowanie w służbę młodym żyjącym w sytuacjach niepewności i cierpienia. Zwraca uwagę na rosnącą liczbę i liczne formy ubóstwa, jakie ich dotykają, stanowiące wyzwanie do wzbudzenia nowej kreatywności, aby zapewnić im wsparcie materialne i duchowe, którego tak bardzo potrzebują⁴⁰⁹. Silna jest ich potrzeba bycia przyjętym, wysłuchanym z uwagą, co może i powinno budzić refleksję, jakiej udzielający im wsparcia powinni się poddać, na temat tego, by „stawić czoła nowym wyzwaniom, jakie stawia dzisiejszy świat, jak na przykład zjawisko migracji”⁴¹⁰. Papież wzywa członków ruchu do rewolucji czułości polegającej na byciu wiarygodnymi świadkami dla otrzymujących od nich pomoc, aby doświadczyli oni radości tego, że są kochani przez Boga jako Ojca i powołani do szczęścia. Wtedy „wzrastać będą w ufności, znajdować punkty odniesienia i postępować w dojrzałości ludzkiej i duchowej, karmiąc się wartościami ewangelicznymi”⁴¹¹. Jednocześnie sami pomagający mają okazję do czerpania od osób wspieranych doświadczenia zasadniczych cnót, takich jak braterstwo i solidarność, ale też uświadomić sobie mogą swą słabość wobec Boga i zależność od innych⁴¹².

Ważną rolę w wychowaniu dzieci i młodzieży w licznych krajach pełnią środowiska skautowe, wnosząc w misję wychowania cenny wkład. Warto zauważyć, że Kościół przywiązuje dziś coraz większe znaczenie do przeżywającego rozwój w niektórych krajach skautingu. Należy on do najprężniejszych form duszpasterstwa dzieci i młodzieży. Katolicki skauting często jest kolebką nowych powołań⁴¹³.

Franciszek dostrzega ufność, jaką rodzice pokładają w działaniach skautingu, powierzając swe dzieci jego opiece, będąc przekonani o „dobroci i mądrości metody harcerskiej opartej na wielkich wartościach ludzkich, na kontakcie z naturą, na religijności i wierze w Boga. Jest to metoda, która wychowuje do wolności w odpowiedzialności”⁴¹⁴. Jednocześnie Papież zachęca przewodników skautów do takich działań, którymi nie zawiodą zaufania rodzin oraz Kościoła gromadzącego również skautów. Sfera duchowości i sfera wiary są fundamentalne dla zrównoważonego i pełnego rozwoju osoby ludzkiej i o tym skauci powinni pamiętać. Do nich

⁴⁰⁹ Tamże.

⁴¹⁰ Tamże.

⁴¹¹ Tamże.

⁴¹² Tamże.

⁴¹³ K. Bronk, *Papież do francuskich skautów: dbajcie o „łączność” z Chrystusem*, <http://www.vaticannews.cn/pl/papiez/news/2019-07/skauci-katoliccy-francja-papiez-przeslanie.html> (24.07.2019).

⁴¹⁴ Franciszek, *Incontro con i partecipanti all'Euromoot dell'Unione Internazionale delle Guide e Scouts d'Europa (UISGE)*, Watykan, 03.08.2019, https://www.vatican.va/content/francesco/it/speeches/2015/april/documents/papa-francesco_20150418_acisjfi.html (02.04.2023).

odnoszą się wszelkie przekonania i aspiracje przewodników skautowych oraz silne zapotrzebowanie na edukację i słuchanie ich wiodących wspólnot, parafii i całego Kościoła⁴¹⁵.

Papież Franciszek zapraszając skautów na audiencje, stara się wpoić im podstawowe wartości, którymi należy się w życiu kierować. Porównując nadmierną chęć posiadania do otłuszczenia serca, które robi się ciężkie i leniwe, przedstawia alternatywę w dawaniu, które czyni człowieka lekkim i radosnym. Zachęca do dzielenia się tym, co mają najcenniejszego, to znaczy do tego, aby zaangażowali swoje życie, rezygnując z wygody, z wegetacji, z przysłowiowego fotela przed telewizorem, aby mniej koncentrowali się na sobie, ale aby wyruszyli w drogę, na zewnątrz. Aby ofiarowali światu choć trochę dobra, gdyż nikt inny nie jest w stanie dać światu tego, co ta jedna konkretna osoba w swej wyjątkowości i cennej wartości w oczach Boga może ofiarować. Papież przypomina im, że „najpiękniejsze marzenia zdobywa się mając nadzieję, cierpliwość i determinację, rezygnując z pośpiechu”⁴¹⁶. To papieskie przesłanie do młodych ma na celu zmianę ich myślenia, że ktoś ich może uznać za naiwnych na rzecz pamiętania o zaufaniu Bogu, który może dać im jeszcze więcej i uwierzenia, że uwalnia On „od fałszywych obietnic konsumpcji, aby uczynić człowieka wewnętrznie wolnym”⁴¹⁷ i aby dać poczucie prawdziwej radości, tego, że jest on kochany i że potrafi kochać. Nawiązując do spotkania, jakie wielu młodych prowadzi dziś w formie cyfrowego połączenia, papież Franciszek proponuje im formę łączności, dla której punktem wyjścia jest „połączenie” z Chrystusem poprzez modlitwę, słuchanie Słowa Bożego i sakramenty, odkrywając w ten sposób źródło prawdziwej radości oraz drogę prawdziwego spotkania z innymi. Stając się budowniczymi mostów, skauci mogliby w ten sposób wyjść poza ograniczenia spotkań wirtualnych ku budowaniu społeczeństwa bardziej sprawiedliwego i ludzkiego, wrażliwego na najmniejszych i biednych⁴¹⁸. W tym wymiarze wspólnoty skautów stają się bogactwem Kościoła, inspirowane przez Ducha Świętego do ewangelizowania wszystkich środowisk i sektorów prowadzą dialog, budując mosty w społecznościach, gdzie zwykło się wznosić mury⁴¹⁹.

Papież propaguje wychowanie młodych skautów do miłości ku Ziemi, aby służyła ona za dom dla następnych pokoleń. Miałyby to być miłość wyrażająca się w otwartości na drugiego, budowaniu wspólnoty tak, aby skauci byli aktywnymi budowniczymi odnowionej Europy,

⁴¹⁵ Tamże.

⁴¹⁶ Tamże.

⁴¹⁷ Tamże.

⁴¹⁸ K. Bronk, *Papież do francuskich skautów: dbajcie*.

⁴¹⁹ Franciszek, *Incontro con l'Associazione Guide e Scouts Cattolici Italiani (AGESCI)*.

społeczeństwa pojednanego i zintegrowanego. Ważne dla ruchów skautowych jest, aby były w pełni zintegrowane ze swoją rzeczywistością diecezjalną i parafialną. Wtedy jeszcze bardziej cenna będzie oferta formacyjna proponowana przez wspólnotę parafialną – oferta dotycząca wychowania dzieci, młodzieży i dorosłych korzystających z grup katechetycznych i formacji chrześcijańskiej. Robiąc to, nie powinny rezygnować z tego, co jest specyficzne dla edukacji skautowej. Rezultatem będzie bogata i pełniejsza osobowość⁴²⁰.

Jako papież argentyński jezuita aranżuje spotkania młodych z różnych obszarów życia społecznego. Z jego inicjatywy w 2020 roku odbyło się spotkanie młodych ekonomistów, którzy pociągnięci papieskim zapalem oraz potrzebą wypracowania pewnych kluczowych zmian w ekonomii i gospodarce zapragnęli zwrócić się w stronę ludzi, nie zapominając o najsłabszych. Ten największy dotąd ruch młodych ekonomistów i przedsiębiorców na świecie zapragnął zerwać z uzależnieniem ekonomii od dóbr zewnętrznych, uwzględniając wartości moralne i relacyjne. Wychodząc z założenia, że przedsiębiorstwom najbardziej brakuje dzisiaj *kapitału duchowego*, inicjator widzi pilną potrzebę włączania ubogich, kluczowej roli młodych oraz rozwijania życia duchowego⁴²¹. Niemożność fizycznego bycia na tym wydarzeniu (z powodu pandemii) zrodziła inicjatywy, które przekształciły zaplanowane wcześniej na dwa dni spotkanie w dziewięciomiesięczny proces wymiany, pogłębienia i propozycji. Ekonomia Franciszka oznacza przede wszystkim młodość, nadzieję i konkretność. Nie zachęca młodych ludzi do rozpowszechniania przesłania, ale prosi ich o pomoc w jego tworzeniu. Taki jest sens wezwania Papieża i jego zaproszenia do wspólnego spotkania. Celem przedsięwzięcia miało być „wsłuchanie się w głos młodych ludzi, pozwolenie na rozwinięcie się ich wizji, bo to oni w obecnej sytuacji pierwsi zrozumieli, że nikt nie ratuje się sam”⁴²². W świecie chorym na krótkowzroczne myślenie i brak wizji przyszłości, udzielenie głosu młodym ludziom oznacza właśnie rozpoczęcie budowania mostów ku przyszłości⁴²³.

W nawiązaniu do zwołanego przez papieża Franciszka w 2018 roku synodu biskupów poświęconego młodzieży, Dykasteria do spraw Świeckich, Rodziny i Życia zorganizowała w Rzymie Międzynarodowe Forum Młodych. Wzięli w nim udział młodzi delegaci ze wszystkich konferencji episkopatów oraz przedstawiciele głównych ruchów i wspólnot kościelnych. Uczestniczyli również młodzi, którzy jako obserwatorzy brali udział w synodzie, aby mogli przekazać zdobyte tam doświadczenie. Spotkanie było konkretnym sposobem

⁴²⁰ Franciszek, *Incontro con i partecipanti all'Euromoot*.

⁴²¹ [https://francescoeconomy.org/#_\(13.01.2021\)](https://francescoeconomy.org/#_(13.01.2021)).

⁴²² K. Ołdakowski SJ, <https://ekai.pl/wkrotce-spotkanie-ekonomia-franciszka/> (16.11.2020).

⁴²³ Tamże.

realizacji postulatu jednego z ojców synodalnych, aby wesprzeć działania Dykasterii poprzez utworzenie organizmu składającego się z reprezentantów młodzieży z całego świata. Głównym celem Międzynarodowego Forum Młodych było wsparcie inspiracji płynących z synodu, który był momentem zwrotnym naznaczonym entuzjazmem i mocnym impulsem zaszczerpionym przez Ducha Świętego w Kościele za pośrednictwem młodych. Spotkanie zachowało synodalny i misyjny charakter oraz wsparło realizację postanowień synodalnych⁴²⁴. Do uczestników forum papież Franciszek skierował szczególną misję, aby dali się rozpoznać jako protagoniści nawrócenia duszpasterskiego i jako ludzie akcji w Kościele synodalnym. Jest to urzeczywistnianie epizodu uczniów z Emaus, wzór zrozumienia misji Kościoła w odniesieniu do młodszych pokoleń. W tym kontekście młodzi wezwani są do niesienia światła Chrystusa w noc świata, będąc światłem w nocy dla tych rówieśników, którzy nie znają jeszcze radości nowego życia w Jezusie⁴²⁵.

W 2015 roku ponad 150 światowych liderów spotkało się w ONZ, aby zatwierdzić Agendę 2030 na rzecz zrównoważonego globalnego rozwoju. Za zasadnicze elementy Agendy uznano położenie kresu ubóstwu, walkę z nierównościami oraz działania społeczne i gospodarcze, przeciwdziałanie zmianom klimatu i budowanie pokojowych społeczeństw. Projektowi przyznano uniwersalną ważność, co oznacza, że wszystkie kraje muszą wносить wkład w osiągnięcie celów zgodnie ze swoimi możliwościami. Młodzież mocno angażuje się w realizację działań na rzecz tego programu, w czym papież Franciszek upatruje wyraźne oznaki świadczenia dobra i piękno szlachetnych gestów. Odbywa się to przy udziale osób dorosłych, rodziców tych młodych aktywistów, którzy „nie tylko przyczyniają się do ostatecznej realizacji, ale jednocześnie uczestniczą w projekcie edukacyjnym poprzez piękną konfrontację z ciekawości i nowości”⁴²⁶. Zaufanie i odwaga tych młodych ludzi w realizacji projektu poprawy środowiska i społeczeństwa idą w parze z jednoczesną rezygnacją z nadmiernego przywiązania i korzystania ze smartfonów, co jednocześnie wyzwala w nich większą kreatywność i wyobraźnię, jeszcze bardziej wpływając na atrakcyjność podejmowanych przez nich inicjatyw. Solidarność, wspólna praca i odpowiedzialność, które przy wspólnym zaangażowaniu uczestników są efektami metody wychowawczej, angażują głowę, ręce i serce jako różne wymiary człowieka, będąc zawsze ze sobą powiązane⁴²⁷.

⁴²⁴ Franciszek, *Spotkanie z uczestnikami Międzynarodowego Forum Młodzieży*, Watykan 22.06.2019.

⁴²⁵ Tamże.

⁴²⁶ Franciszek, *Spotkanie z uczestnikami Światowego Zgromadzenia „Io posso”*.

⁴²⁷ Tamże.

Papieskie zaproszenie młodych do przekształcania starego świata w nowy podyktowane jest jego wiarą w ich młodzieńczy potencjał, tym, jak to określił, dysponowaniem przez nich „dobrymi kartami do gry”⁴²⁸, ale także tym, że są uważni i mniej zideologizowani, przyzwyczajeni nawet do podejmowania studiów w różnych krajach, poza swoją ojczyzną, co poszerza ich horyzonty. To czyni ich bardziej otwartymi na doświadczenia takich spraw, jak wolontariat, wrażliwymi na kwestie środowiskowe, mającymi szerokie spojrzenie, otwartość i zdolność patrzenia dalej. W obecnym kontekście kryzysu zaangażowania i więzi wspólnotowych istnieje silna potrzeba aktywizacji młodych, aby mieli większy wpływ na życie wspólnotowe. Franciszek zauważa wielu młodych ludzi, którzy ofiarują swą solidarną pomoc w zmaganiach z chorobami świata i podejmują różne formy walki i wolontariatu⁴²⁹. To właśnie w nich Papież pokłada nadzieję na poważne przemiany społeczne i to im powierza tę ważną misję⁴³⁰. Zaangażowanie młodych w wolontariat jest znakiem nadziei. Jest to jedna z najpiękniejszych i najsilniejszych postaw młodzieży. Relacje rodzinne, społeczne i małżeńskie zostają wzbogacone, gdy wymiar służby jest obecny w bezinteresowności⁴³¹.

Dla Papieża Franciszka wolontariat jest służbą wyrażaną w prostych codziennych gestach, które zmieniają i czynią nowymi wszystkie rzeczy, powodując konstruktywny „raban” miłości⁴³². W wolontariacie każda posługa, również ta najprostsza, jest ważna, ponieważ jej ostatecznym sensem jest otwarcie na obecność Jezusa. To otwarcie jest doświadczeniem miłości pochodzącej z wysoka, nakazującej wyruszyć w drogę i napełniającej radością⁴³³. Wolontariat jest najpiękniejszą posługą, którą młodzi mogą wypełnić jako uczniowie-misjonarze⁴³⁴. Jest siłą „zakłócającą”, wychodzeniem poza schemat, łączeniem się w celu osiągnięcia czegoś. Jest zaszczytną posługą w czasie przygotowań i przebiegu Światowych Dni Młodzieży. Udział w wolontariacie jest podyktowany pragnieniem serca, aby służyć drugiemu i aby poświęcić swoje życie dla innych⁴³⁵.

⁴²⁸ Franciszek, *Przesłanie do uczestników Europejskiej Konferencji Młodzieży 11-13 lipca 2022*.

⁴²⁹ Franciszek, *Evangelii Gaudium*, 106.

⁴³⁰ Franciszek, *Przesłanie do uczestników Europejskiej Konferencji Młodzieży 11-13 lipca 2022*.

⁴³¹ Franciszek, *Spotkanie z licealistami szkoły „Visconti”*.

⁴³² Franciszek, *Spotkanie z wolontariuszami*, Panama, 27.01.2019, https://www.vatican.va/content/francesco/pl/speeches/2019/january/documents/papa-francesco_20190127_panama-volontari-gmg.html (05.04.2023).

⁴³³ Franciszek, *Spotkanie z wolontariuszami ŚDM*, Kraków, 31.07.2016, https://www.vatican.va/content/francesco/pl/speeches/2016/july/documents/papa-francesco_20160731_polonia-conferenza-stampa.html (22.03.2022).

⁴³⁴ Tamże.

⁴³⁵ *Papież: wolontariusze są siłą Kościoła*, <https://www.vaticannews.va/pl/papiez/news/2022-12/papiez-wolontariusze-sa-sila-kosciola.html> (06.12.2022).

Wolontariusz w papieskim nauczaniu jest osobą, którą cechuje zaangażowanie, ofiarność, poświęcenie oraz świadectwo wiary, która, połączona z wiarą wielu młodych, jest znakiem nadziei dla Kościoła oraz dla świata. Dając siebie ze względu na miłość Chrystusa, doświadcza wspaniałości swego zaangażowania w szlachetnej sprawie, a także zadowolenia z podjęcia drogi męczącej, a jednocześnie wynagradzającej trud radością, a poświęcenie – nowym bogactwem poznania i otwarcia na Jezusa, na bliźniego i na ważne decyzje życiowe⁴³⁶. Zaangażowany w dzieła parafii czy innych akcji organizowanych przez Kościół, postrzegany jest przez Papieża jako osoba przygotowująca drogę innym osobom do spotkania z Jezusem.

Wolontariusz jest zdolny do wyrzeczeń i gotowy poświęcić coś, co jest dla niego cenne. Troszczy się o to, aby jego słabości nie powstrzymały go od wyświadczenia dobra potrzebującym. Poświęca swój czas, energię oraz zasoby, aby marzyć i aby te marzenia prowadziły go do działania z zaangażowaniem, aby dawał z siebie to, co najlepsze, pomnażając nadzieję i wyrzekając się własnych interesów na rzecz innych osób. Idzie naprzód z radością czerpaną ze świadomości, że ponad wszystkie niedogodności ma do wypełnienia misję. Nie dopuszcza do tego, aby powstrzymały go ograniczenia, słabości, grzechy i aby przeszkodziły mu one w wypełnianiu misji. Taka postawa pozwala na jego wzrost, na stanie się kimś wielkim, bo Boża miłość stopniowo go przemienia i prowadzi⁴³⁷.

Franciszek czuje się poruszony siłą wolontariuszy, dostrzega potencjał i skuteczność organizacji wolontariatu współpracujących ze sobą oraz ludzkiego rozwoju poprzez działania między sobą i z państwami. Koordynując ze sobą prace, nawet przy bardzo ograniczonych środkach wiele mogą zrobić, dokonując cudu pomnożenia nadziei. Pragnieniem wolontariusza jest zaangażowanie się dla dobra wspólnego i poszukiwanie wciąż nowych dróg współpracy na poziomie międzynarodowym. Ma on w sobie wytrwałość, by nieść coś naprzód. Jest łaską od Boga, siłą Kościoła i wymiarem jego misji, bo idzie naprzód i swoim wolontariatem podtrzymuje wiele działań Kościoła⁴³⁸. Potrafi przekonać uśmiechami, uprzejmością i gotowością posługi, że więcej szczęścia jest w dawaniu aniżeli w braniu, bo nie tylko niczego się nie traci, ale otrzymuje się wielkie bogactwo życia⁴³⁹.

Ojciec Święty za wzór uczynków wolontariatu stawia ewangelicznego Samarytanina, który bez zadawania wielu pytań zaangażował się całym sobą w czynienie dobra.

⁴³⁶ Franciszek, *Spotkanie z wolontariuszami ŚDM*, Kraków.

⁴³⁷ Franciszek, *Spotkanie z wolontariuszami*, Panama.

⁴³⁸ *Papież: wolontariusze są siłą Kościoła*.

⁴³⁹ Franciszek, *Spotkanie z wolontariuszami ŚDM*, Rio de Janerio, 28.07.2013.

Z bezinteresownością i zaangażowaniem robił to, co uważał za konieczne i dobre⁴⁴⁰. Jest to postawa godna wolontariusza, postawa potrzebna tak wielu ludziom, ponieważ świat potrzebuje wolontariuszy i organizacji, które chcą zaangażować się na rzecz dobra wspólnego. Potrzebuje solidarnych wolontariuszy, którzy dzięki takiej postawie stają się osobami wolnymi i w tej wolności otwierają się na potrzeby innych, działają na rzecz obrony ubogich, w trosce o naturę, w walce o sprawiedliwość, w budowaniu miłosierdzia⁴⁴¹.

Ojciec Święty przedstawia Maryję jako ikonę wolontariatu chrześcijańskiego ze wskazaniem na jej trzy postawy: słuchanie, decyzję i działanie. Słuchanie, a właściwie wsłuchanie się w konkretną rzeczywistość, starając się zrozumieć jej sens i unikając rozproszenia. Wymaga wrażliwości, przyjęcia i dyspozycyjności. Konieczność podejmowania decyzji nie powinna wolontariusza paraliżować. Kiedy jest mu trudno coś postanowić, zawiera się Bogu, który dodaje mu odwagi. Podejmuje działanie pełne miłosierdzia, pomimo trudności i krytyki. Nie zwleka i nie waha się. Kierując się miłością, wychodzi ze swych ograniczeń. Jego bezinteresowność miłości polega na tym, że nie widzi on efektów swojej posługi. One pojawiają się później, gdy już zakończy swe działania i odejdzie. Jego poświęcenie, zaangażowanie i wielkoduszność znane są Bogu i to mu powinno wystarczyć⁴⁴².

Przyglądając się postawie wielu młodych ludzi i patrząc, w jaki sposób dorośli i starsi zarządzają tym światem, Papież w młodych widzi lepszych edukatorów braterstwa i pokojowego współistnienia. Docenia heroiczną postawę wielu młodych, którzy „hojnie oddają się, gdy wymagają tego okoliczności. Trafnie zauważa, że nie ma katastrofy, trzęsienia ziemi, powodzi, w której nie ma rzeszy młodych wolontariuszy gotowych do pomocy. Wielka mobilizacja młodych ludzi, którzy chcą bronić stworzenia, świadczy także o ich zdolności do usłyszenia krzyku ziemi”⁴⁴³. Papież przestrzega ich, aby nie dali się ograbić z tej wrażliwości i aby zawsze słuchali jęków cierpiących. Aby pozwolili się poruszyć tym, którzy płaczą i umierają w dzisiejszym świecie, bowiem „niektóre realia życia można zobaczyć tylko oczyma obmytymi łzami”⁴⁴⁴. Jeśli więc młodzi wiedzą, jak płakać z tymi, którzy płaczą, będą naprawdę szczęśliwi. Aby ci, którzy nie mają szans na normalne życie, doświadczając przemocy,

⁴⁴⁰ Franciszek, *Incontro con i studenti e insegnanti partecipanti all'incontro per l'educazione alla pace*.

⁴⁴¹ Intencja modlitewna papieża Franciszka na grudzień 2022, <https://jezuici.pl/2022/12/intencja-modlitewna-papieza-franciszka-na-grudzien-2022/> (01.12.2022).

⁴⁴² Franciszek, *Spotkanie z wolontariuszami ŚDM*, Kraków.

⁴⁴³ Franciszek, Orędzie na XXXV Światowe Dni Młodzieży.

⁴⁴⁴ Franciszek, *Christus vivit*, 76.

prześladowania, mogli liczyć na współczucie tych, którzy zostaną nosicielami nadziei na tym świecie i dadzą im odczuć, że nie są sami⁴⁴⁵.

3.3.4. Wskazania dotyczące środków społecznego przekazu i edukacji medialnej

Z inicjatywy Soboru Watykańskiego II w Kościele katolickim zostały ustanowione coroczne obchody Światowego Dnia Środków Społecznego Przekazu. Jest to jedyne wydarzenie tego rodzaju o zasięgu międzynarodowym. Ojcowie soborowi chcieli w ten sposób przyczynić się do skuteczniejszego umacniania różnorodnych form apostołstwa w zakresie środków społecznego przekazu. Postawiono więc za cel, poprzez lokalnych biskupów, pouczanie wiernych o ich obowiązkach w tym zakresie, a z zebranych przy tej okazji datków miano organizować i utrzymywać instytucje i przedsięwzięcia popierane przez Kościół, stosownie do potrzeb świata katolickiego⁴⁴⁶. Ponadto odpowiadając na wzrastającą rolę mediów, podkreślono ważną funkcję prasy, kinematografii, radiofonii, telewizji i innych środków, które wpływają na jednostki i na całe zbiorowości. Dekret wziął pod uwagę zarówno pozytywne, jak i negatywne skutki wpływu mediów na człowieka⁴⁴⁷. Coroczne obchody i towarzyszące im orędzia papieskiego autorstwa poruszają każdorazowo odrębne zagadnienie dotyczące środków społecznego przekazu w kontekście kulturowym i społecznym.

Na aktualność tematu wpływają: nieustanny rozwój mediów, łatwość przekazu informacji i wzajemnego kontaktowania się dzięki tym mediom. Ludzie, szczególnie młodzi, są od nich w dużym stopniu zależni. Papież Franciszek zwraca uwagę na negatywne aspekty działania mediów na człowieka. Wskazuje na pewne braki w ich funkcjonowaniu i płynące z niewłaściwego zarządzania nimi niebezpieczeństwa. W szerszej perspektywie przedstawia pewne pomysły zaradzenia tym niedoskonałościom. Wskazuje jednocześnie na związki pomiędzy Bogiem a współczesnym, nowoczesnym, rozwiniętym światem mediów. Związki, które ukazuje jako część dzieła stworzenia i historii zbawienia. Chciałby widzieć Bożą aktywność obecną w działaniach prowadzonych na rzecz świata mediów. Świat ten potrzebuje bowiem boskiej interwencji jako wsparcia i zabezpieczenia dla swego właściwego rozwoju i do działania⁴⁴⁸.

⁴⁴⁵ Franciszek, Orędzie na XXXV Światowe Dni Młodzieży.

⁴⁴⁶ Paweł VI, *Dekret o środkach społecznego przekazywania myśli „Inter mirifica”*, Watykan, 04.12.1963, <https://www.paulus.org.pl/213,inter-mirifica> (11.04.2023).

⁴⁴⁷ Tamże.

⁴⁴⁸ W. Misztal, *Bóg i nowoczesne media w świetle nauczania papieża Franciszka*, „Studia Socialia Cracoviensia” 10 (2018), nr 1 (18), s. 187.

Kontynuując dzieło swych poprzedników, Franciszek każdego roku w swym orędziu zwraca się do środowisk odpowiedzialnych za środki społecznego przekazu. Zawarta w tych orędziach refleksja odnosi się do zadań informacyjnych mediów. Autor wysuwa postulaty dotyczące sposobu realizacji zadań i interpretacji mediów w kontekście społeczno-kulturowym. Traktując świat mediów jako element kulturowy, Papież przedstawia informacyjne zadania mediów w kontekście współczesnej kultury popularnej, w której występuje zjawisko globalizacji, symptom zalewu informacji znany jako *szum medialny*, a tabloidyżacja mediów przyczynia się do zubożenia pogłębionej analizy. Środki społecznego przekazu, których dotyczą papieskie wskazania, takie jak media społecznościowe, portale internetowe, telewizja, film, radio, prasa, książka, plakat, wpływają na kształtowanie myślenia, wypowiedania się, postrzegania, postępowania osób z różnych środowisk, a już środowiska ludzi młodych, chłonnych nowości i często nie do końca świadomych manipulacyjnego wymiaru działań medialnych, są szczególnie podatne na ich wpływy. Współczesna młodzież bardziej niż ta z poprzednich pokoleń jest narażona na negatywne skutki niewłaściwego funkcjonowania środowisk medialnych, choć jednocześnie ma niemal nieograniczone możliwości czynienia zeń dobrego użytku.

W komunikacji prowadzonej przez środki społecznego przekazu, w zamyśle papieskim, ważna jest autentyczna kultura spotkania, czemu dał on wyraz w swym pierwszym orędziu skierowanym do tego środowiska. Mając na uwadze kurczenie się współczesnego, zglobalizowanego świata, w którym rozwój technologii komunikacyjnych pozwala łatwiej się do siebie zbliżyć, Papież dostrzega podziały pomiędzy ludźmi i pogłębiający się dystans pomiędzy luksusem bogatych, a nędzą ubogich. Do tak podzielonego społeczeństwa zaprasza świat mediów, który pomoże ludziom poczuć się bliżej siebie, lepiej się poznać i dostrzec odnowione poczucie bliskości rodziny ludzkiej. Rolą mediów byłoby pobudzanie solidarności i nakłanianie do bardziej godnego życia⁴⁴⁹. Szybkość przekazu informacji przekracza bowiem ludzką zdolność do refleksji i osądu, nie pozwalając na wyważone i poprawne wyrażanie siebie. Papież wskazuje na dwie postawy w odbiorze mediów. Jedną z nich jest postrzeganie różnorodności wyrażanych opinii jako bogactwo. Drugą jest zamknięcie się w sferze informacji odpowiadającej wyłącznie swym oczekiwaniom i ideom lub określonym interesom politycznym i gospodarczym. Można się rozwijać lub ulec dezorientacji. Poczucie powolności

⁴⁴⁹ Franciszek, Orędzie na XLIX Światowy Dzień Środków Społecznego Przekazu *Przekaz o rodzinie jako uprzywilejowanym miejscu spotkania w bezinteresownej miłości*, Watykan, 23.01.2015, https://www.vatican.va/content/francesco/pl/messages/communications/documents/papa-francesco_20150123_messaggio-comunicazioni-sociali.html (11.04.2023).

i spokoju w środowisku cyfrowym, które rekomenduje Papież, może pomóc wzrastać w człowieczeństwie i wzajemnym zrozumieniu. Potrzeba czasu i umiejętności milczenia czyni ludzi uważnymi. Komunikowanie się oznacza wtedy uświadomienie sobie bycia człowiekiem (dzieckiem Boga) i jego celem nie może być nakłanianie ludzi do konsumpcji czy manipulacja, gdyż staje się to wtedy „brutalną agresją”. Franciszek namawia do takiego korzystania ze środków komunikacji, aby towarzyszyło mu prawdziwe spotkanie. Osoby odpowiedzialne za komunikację w mediach wzywa do pełnego zaangażowania gwarantującego niezawodność środków komunikacji. Połączenie cyfrowe może doprowadzić do odizolowania się od innych. Nie wystarczy przejść cyfrowymi drogami i w ten sposób być połączonym, ale temu połączeniu ma towarzyszyć prawdziwe spotkanie. A więc nie należy postrzegać świata cyfrowego wyłącznie jako sieci dróg cyfrowych, ale również jako miejsce spotkania z innymi. Papież wskazuje na obecność Kościoła w świecie komunikacji w celu prowadzenia dialogu z człowiekiem i poprowadzenia go na spotkanie z Chrystusem⁴⁵⁰.

Głębokiej refleksji Papieża została poddana sytuacja współczesnej rodziny, czego owocem były zwołane przez niego dwa synody poświęcone rodzinie. Dlatego za stosowne uznał uwzględnienie rodziny również podczas rozważań poświęconych Światowym Dniom Środków Społecznego Przekazu. W tym celu wystosował orędzie poświęcone przekazowi o rodzinie jako uprzywilejowanym miejscu spotkania w bezinteresownej miłości. To bowiem rodzina jest pierwszym miejscem, w którym człowiek uczy się porozumiewać. Wychodząc więc od rozmyślań nad komunikacją w rodzinie, Franciszek chciał nadać przekazowi większą autentyczność i cechy ludzkie, a zarazem spojrzeć na rodzinę z nowego punktu widzenia. Przekaz ten powinien mieć formę dialogu i być radosny. Piękno rodziny przejawia się w umiejętności porozumiewania się w oparciu o świadectwo, piękno i bogactwo relacji między mężczyzną a kobietą oraz między rodzicami a dziećmi. Rodzina jest bowiem środowiskiem, w którym człowiek uczy się porozumiewania i podmiotem, który komunikuje, „wspólnotą porozumiewającą się”⁴⁵¹. Wspólnotą, która potrafi towarzyszyć, świętować i wydawać owoce⁴⁵².

Papież dostrzega dość częstą tendencję mediów do przedstawiania rodziny jako abstrakcyjnego modelu do przyjęcia lub odrzucenia, do obrony lub atakowania. On sam

⁴⁵⁰ Tamże.

⁴⁵¹ Franciszek, Orędzie na L Światowy Dzień Środków Społecznego Przekazu *Komunikacja i miłosierdzie – owocne spotkanie*, Watykan, 24.01.2016, https://www.vatican.va/content/francesco/pl/messages/communications/documents/papa-francesco_20160124_messaggio-comunicazioni-sociali.html (28.09.2022).

⁴⁵² Franciszek, Orędzie na XLIX Światowy Dzień Środków Społecznego Przekazu *Przekaz o rodzinie*.

umiejscawia rodzinę w konkretnej rzeczywistości, w której żyje i w której członkowie uczą się porozumiewać w miłości otrzymywanej i dawanej. Opowiadać znaczy zrozumieć, że nasze istnienia tworzą jeden splot, że głosy są rozliczne, a każdy z nich jest niezastąpiony. Tak więc na wzór komunikacji w rodzinie środki społecznego przekazu mają nauczyć się opowiadania, którym zastąpią zwykle wytwarzanie i konsumowanie informacji. Informacja często upraszcza i przeciwstawia sobie różnice i odmienne zapatrywania, zachęcając do opowiedzenia się po jednej lub po drugiej stronie, zamiast dawać ogólny obraz sytuacji. W nauczaniu papieskim rodzina jest tą, która potrafi przekazywać informacje i porozumiewać się⁴⁵³ i dlatego Papież stawia ją za wzór do naśladowania przez środowiska medialne. Media powinny traktować przekaz jako dialog, a wyrażanie radości ze spotkania w tym dialogu będzie archetypem i symbolem wszelkiego przekazu. Współczesne media, zwłaszcza dla najmłodszych, stały się ważne w ich życiu i dlatego mogą być zarówno przeszkodą, jak i pomocą w porozumiewaniu się w rodzinie i między rodzinami. Zadaniem wspólnot chrześcijańskich jest wspieranie rodziców w nauczaniu swych dzieci życia w świecie komunikacji zgodnego z kryteriami, takimi jak godność osoby ludzkiej i dobro wspólne. To z kolei pomoże kształtować stosunek do technologii, aby nie dać się za ich pośrednictwem sterować i manipulować⁴⁵⁴.

Pontyfikat Franciszka naznaczony jest Bożym miłosierdziem i to miłosierdzie Papież zestawia również z komunikacją. Pomiędzy komunikacją a miłosierdziem zachodzą relacje. Gdy sposób mówienia i treść wyrażają współczucie, czułą troskę i Boże przebaczenie, naturą miłości jest komunikacja prowadząca do otwierania się na innych, wyjście z izolacji. Taka komunikacja jest nośnikiem Bożej mocy. Powołanie człowieka do komunikowania się ze wszystkimi bez wyjątku wypływa z właściwości języka i działania Kościoła jako przekaziciela miłosierdzia. Przyjęcie i upowszechnienie serdeczności Kościoła Matki prowadzi do poznania i ukochania Jezusa, w tym Jego serdeczności, która ukonkretnia słowa wiary i rozpala w przepowiadaniu i świadectwie tę „iskrę”, która ją ożywia⁴⁵⁵.

Papież wskazuje na ważność miłosierdzia w komunikacji międzyludzkiej jako na coś, co uzdrawia porozrywane relacje oraz przywraca pokój i zgodę między rodzinami i we wspólnotach, gdzie często stare rany i przewlekłe urazy uniemożliwiają komunikowanie się ze sobą, blokując dojście do wzajemnego pojednania. Miłosierdzie może uaktywnić nowy sposób rozmawiania i prowadzenia dialogu, również w przypadku języka polityki i dyplomacji, który

⁴⁵³ Tamże.

⁴⁵⁴ Tamże.

⁴⁵⁵ Franciszek, *Komunikacja i miłosierdzie – owocne spotkanie*.

warto, aby dał się zainspirować miłosierdziem. Papież zwraca się do tych, na których spoczywa odpowiedzialność instytucjonalna i polityczna, a którzy odpowiadają za kształtowanie opinii publicznej, aby zawsze czuwali nad sposobem wypowiedzania się na temat tych, którzy myślą czy działają inaczej, lub nawet tych, którzy mogą się mylić. Uwrażliwia ich na ryzyko popadnięcia w pokusę wykorzystywania pewnych sytuacji do podsycania płomieni nieufności, strachu i nienawiści. Zachęca do bycia odważnymi, aby byli w stanie ukierunkować osoby ku procesom pojednania i aby z pozytywną i twórczą śmiałością oferowali realne rozwiązania dawnych konfliktów i możliwości osiągnięcia trwałego pokoju⁴⁵⁶.

Komunikacja ma moc budowania mostów, sprzyja spotkaniu i integracji, ubogaca społeczeństwo. Dlatego ważne jest staranne dobieranie słów i gestów, aby przewycięzać nieporozumienia, uleczyć zranioną pamięć i budować pokój oraz zgodę. Słowa mogą przerzucać mosty pomiędzy ludźmi, rodzinami, grupami społecznymi, narodami. Jest to możliwe zarówno w przestrzeni fizycznej, jak i cyfrowej. Dlatego słowa i działania powinny nam pomóc wyjść z zakłętego kręgu potępień i zemsty, który stale wpędza w matnię osoby i narody, prowadząc do wyrażania nienawiści. Natomiast słowo chrześcijanina zmierza do rozwoju komunii i nawet jeśli musi zdecydowanie potępić zło, stara się nie zrywać relacji i komunikacji⁴⁵⁷.

Akcentując podstawowe elementy pracy dziennikarskiej, Franciszek podkreśla dialog, rozeznanie i pogranicze. Dialog jako budowanie mostów również w stronę osób niewyznających wiary chrześcijańskiej, ale które mogą ubogacić innymi wartościami. W dialogu zbliżyć się można do prawdy jako daru Bożego, wzajemnie się ubogacając. Dziennikarz, będąc przekonany, że ten drugi ma coś ważnego do powiedzenia, otwiera się na jego punkt widzenia, na jego opinię, propozycję, nie ulegając jednocześnie relatywizmowi. Prowadząc dialog z instytucjami kulturalnymi, społecznymi i politycznymi, wnosi swój wkład w formację obywateli.

Rozeznanie jest wyrażeniem oczekiwań, pragnień, radości i tragedii ludzkich oraz dążeniem do odczytania rzeczywistości w świetle Ewangelii. Należy się przy tym kierować prawdą, dobrem i pięknem, traktując te wartości zawsze razem, jako pomocami w zaangażowaniu w obronę godności człowieka, w budowaniu pokojowego współistnienia. Papież wskazuje na godne naśladowania wzorce, autorytety w dziedzinie przekazu medialnego.

⁴⁵⁶ Tamże.

⁴⁵⁷ Franciszek, *Incontro con la comunità degli scrittori de „La Civiltà cattolica”*, Watykan, 14.6.2013, <https://www.zyciezakonne.pl/dokumenty/kosciol/franciszek/franciszek-artykuly-i-wywiady/wywiad-z-papieżem-franciszkiem-dla-la-civiltà-cattolica-34281/> (23.03.2023).

Wymaga to jednak otwartości serca i umysłu. Spojrzenie mocno utkwione w Chrystusie ma być prorocze i dynamiczne, skierowane na przyszłość, co pozwoli na bycie ciągle młodym i odważnym w interpretacji wydarzeń.

Wnoszenie wkładu w uzdrowienie pęknięcia spowodowanego rozłamem pomiędzy Ewangelią a kulturą realizować się może poprzez odważne zaangażowanie w wychowanie do przekonanej i dojrzałej wiary zdolnej nadać sens życiu oraz pomóc znaleźć odpowiedź osobom poszukującym Boga, a przez to wspieranie działań Kościoła na wszystkich polach jego misji, na pograniczach⁴⁵⁸.

Za pożądany sposób komunikacji Papież uważa taki, który pozwoli na przezwycięzenie logiki oddzielającej grzeszników od sprawiedliwych, bez osądzania ludzi, wyzbyty pychy triumfu nad wrogiem i upokarzania tych, których mentalność świata uważa za przegranych i godnych odrzucenia. Czerpiąc więc z Bożego miłosierdzia, można załagodzić przeciwności życia i dać ciepło tym, którzy zaznali jedynie chłodu osądzenia. Komunikacja ma mieć na celu ostrzeżenie tych, którzy popełniają błędy, potępiając zło i niesprawiedliwość pewnych zachowań, aby uwolnić ofiary i podnieść upadłych. Jedynie słowa wypowiedane z miłością, którym towarzyszy łagodność i miłosierdzie dotyczą serc ludzkich. Słowa i gesty szorstkie lub moralizatorskie mogą jeszcze bardziej wyobcować tych, których chcemy doprowadzić do nawrócenia i wolności, umacniając ich poczucie sprzeciwu i obrony.

Komunikacja ma prowadzić do wzajemnej akceptacji, dlatego ważne jest dzielenie się, a to z kolei wymaga wysłuchania. Wysłuchanie, które jest czymś więcej niż słuchaniem, wymaga bliskości, pozwala przyjąć właściwą postawę, opuszczając spokojną pozycję widzów, użytkowników i konsumentów. Oznacza zdolność dzielenia się pytaniami i wątpliwościami, przemierzenie wspólnej drogi, wyzwolenie się z wszelkiej pyszałkowatości wszechmocy i pokorne oddanie swoich umiejętności i darów na służbę dobra wspólnego. Wysłuchanie oznacza zwracanie uwagi, chęć zrozumienia, docenienia, szanowania, strzeżenia słowa drugiego. Jest tu obecne męczeństwo, którym Papież nazywa ofiarę z siebie samego. W nim ponawia się święty gest uczyniony przez Mojżesza przed płonącym krzewem: zdjęcie sandałów na „świętej ziemi” spotkania z Drugim, który do mnie mówi (por. Wj 3, 5).

Papież uwrażliwia na dwojakość technologii komunikacyjnych, jakimi są e-maile, sms-y, sieci społecznościowe czy czaty, które mogą być w pełni ludzkimi formami komunikacji i ułatwiać relacje oraz promować dobro społeczeństwa, ale mogą również prowadzić do dalszej

⁴⁵⁸ Tamże.

polaryzacji i podziałów między ludźmi i grupami. Środowisko cyfrowe jest przez Franciszka uważane za plac, miejsce spotkań, gdzie „można wyrazić sobie serdeczność lub zadać rany, nawiązać pożyteczną dyskusję lub dokonać linczu moralnego”⁴⁵⁹. Także w sieci buduje się prawdziwe społeczeństwo obywatelskie. Dostęp do sieci cyfrowych pociąga za sobą odpowiedzialność za drugiego, którego nie widzimy, ale który jest realny, posiada swoją godność, która musi być respektowana. Sieć może być dobrze używana, aby przyczyniać się do rozwoju społeczeństwa otwartego na dzielenie się z innymi.

Komunikacja, jej miejsca i jej narzędzia doprowadziły do poszerzenia horyzontów wielu osób. Jest to dar od Boga, a także wielka odpowiedzialność. Papież nazywa komunikację „bliskością”, która jest „troską, pociesza, uzdrawia, towarzyszy i wyprawia święto”⁴⁶⁰. W świecie podzielonym, rozdrobionym, spolaryzowanym, miłosierne komunikowanie się oznacza przyczynianie się do dobrej, wolnej i solidarnej bliskości między dziećmi Boga i braćmi w człowieczeństwie⁴⁶¹.

Papież liczy na przekaz napełniony nadzieją oraz ufnością. Do środowisk zajmujących się przekazywaniem informacji apeluje o dostarczanie „pachnącego i dobrego chleba ludziom posilającym się owocami ich przekazu, aby to orędzie mogło dotrzeć i być dla nich zachętą”⁴⁶². Zachęca więc do „komunikacji konstruktywnej, która, odrzucając uprzedzenia wobec innych, sprzyjałaby kulturze spotkania, dzięki której możemy nauczyć się postrzegania rzeczywistości ze świadomą ufnością”⁴⁶³. Aby tak było, należy przerwać błędne koło niepokoju i spiralę lęku będące owocem nawyku koncentrowania uwagi na „złych wiadomościach”, w których pokazuje się wojny, terroryzm, skandale i ludzkie niepowodzenia. Franciszkowi nie chodzi o promowanie dezinformacji, w której pomijany byłby dramat cierpienia ani o popadanie w naiwny optymizm, którego nie nadwyręża skandal zła. Nawołuje jednak do powzięcia wszelkich starań w celu przezwyciężania uczucia niezadowolenia i rezygnacji oraz pogrążenia w apatii, do pokonania lęków i wrażenia, że zła nie można postawić granic. Pragnie również „przyczynić się do poszukiwania otwartego i twórczego stylu komunikacji, który nie będzie nigdy przyznawał złu głównej roli, ale starał się ukazywać możliwe rozwiązania, inspirując w ludziach, którym przekazywane są wiadomości, podejście konstruktywne

⁴⁵⁹ Tamże.

⁴⁶⁰ Tamże.

⁴⁶¹ Tamże.

⁴⁶² Tamże.

⁴⁶³ Franciszek, Orędzie na LI Światowy Dzień Środków Społecznego Przekazu *Nie lękaj się, bo jestem z tobą* (Iz 43, 5). *Przekazujemy nadzieję i ufność w naszych czasach*, Watykan, 24.01.2017, https://www.vatican.va/content/francesco/pl/messages/communications/documents/papa-francesco_20170124_messaggio-comunicazioni-sociali.html (15.04.2023).

i odpowiedzialne⁴⁶⁴. Byłaby to więc wersja faktów naznaczona logiką „dobrej nowiny” jako punktu wyjścia od Dobrej Nowiny głoszącej Chrystusa⁴⁶⁵. Jezusowe posługiwanie się obrazami i metaforami, aby przekazać pokorną moc królestwa, nie miało na celu zmniejszenia jego wagi i pilnej konieczności przekazu, ale było miłosierną formą, która zostawia słuchaczowi „przestrzeń” wolności, aby ją przyjąć i odnieść również do siebie. Ufność w ziarno królestwa Bożego oraz w logikę paschalną powinien kształtować także sposób komunikowania osób współcześnie odpowiedzialnych za przekaz medialny, które są jak „latarnie morskie w mroku tego świata, które oświetlają szlak i otwierają nowe drogi ufności i nadziei”⁴⁶⁶.

W swym nauczaniu na temat środków społecznego przekazu Papież zwraca uwagę na wiarygodny i pokojowy przekaz informacji przez środowiska medialne. Ta międzyludzka komunikacja wpisana w Boży plan jest podstawowym sposobem przeżywania komunii. Człowiek z natury swej, stworzony na obraz i podobieństwo Boga, zdolny jest do wyrażania i dzielenia się prawdą, dobrem i pięknem. Opowiadając własne doświadczenie i świat, buduje pamięć i rozumienie wydarzeń. Ważne zatem, aby komunikację uczynić miejscem wyrażania odpowiedzialności za poszukiwanie prawdy i budowanie dobra. Obecny w dzisiejszym cyfrowym świecie szybki przekaz informacji, a wraz z nim coraz bardziej realne zagrożenie zjawiskiem znanym jako *fake news*, skłoniło Franciszka do refleksji nad wiarygodnością zawodu dziennikarza. Zaprzagnął on wnieść swój wkład we wspólne zobowiązanie do zapobiegania rozpowszechnianiu fałszywych wiadomości i ponownego odkrycia wartości zawodu dziennikarza oraz osobistej odpowiedzialności każdego z nich za przekazywanie prawdy. Papież jako środek zapobiegawczy wobec zjawisku *fake news* widzi inicjatywy edukacyjne, które pozwalają nauczyć się czytania i oceniania kontekstu komunikacyjnego oraz wzbudzają większą świadomość odnośnie rozpowszechniania dezinformacji, czyniąc dziennikarzy podmiotami i „aktorami” jej ujawniania. Inicjatywy instytucjonalne i prawne widziane są przez Franciszka jako te, które określają regulacje mające na celu powstrzymanie zjawiska *fake news*. Są one podejmowane przez firmy technologiczne i medialne. Takie zapobieganie i identyfikacja mechanizmów dezinformacji również wymagają głębokiego i uważnego rozeznania. Dlatego wychowanie do prawdy oznacza wychowanie do rozeznawania, oceniania i rozważania pragnień i skłonności, które nas poruszają, aby nie zostać pozbawionymi dobra przez „łapanie przynęty przy każdej pokusie”⁴⁶⁷.

⁴⁶⁴ Tamże.

⁴⁶⁵ Tamże.

⁴⁶⁶ Tamże.

⁴⁶⁷ Franciszek, Orędzie na LII Światowy Dzień Środków Społecznego Przekazu *Prawda was wyzwoli* (J 8, 32).

Za najbardziej radykalne antidotum na wirusa kłamstwa Papież uznaje pozwolenie na oczyszczenie się prawdą. Ta prawda odnosi się do rzeczywistości pojęciowej i dotyczy oceny rzeczy, definiowania ich jako prawdziwych lub fałszywych, wydobywa ciemne rzeczy na światło dzienne, „odsłania rzeczywistość”, prowadzi do myślenia i dotyczy całego życia, niosąc wsparcie, solidność i zaufanie. Na prawdzie można się oprzeć, aby uniknąć upadku. Franciszek odwołuje się do samego Boga jako jedynej prawdy: „Ja jestem prawdą” (J 14, 6). Człowiek zatem odkrywa prawdę, gdy doświadcza jej w sobie jako wierności i rzetelności tych, którzy go kochają⁴⁶⁸.

Jako antidotum na fałsz Franciszek wskazuje ludzi, którzy są gotowi słuchać i poprzez wysiłek szczerego dialogu pozwalają ujawnić się prawdzie; którzy przyciągnięci dobrem, biorą na siebie odpowiedzialność za używanie języka. Jeśli wyjściem z rozprzestrzeniania się dezinformacji jest odpowiedzialność, to w szczególności zaangażowani są ci, którzy mają być odpowiedzialni za informowanie, czyli dziennikarz, opiekun wiadomości. We współczesnym świecie nie tylko wykonuje on zawód, ale prawdziwą misję. Jego zadaniem jest pamiętać, że w centrum wiadomości nie ma być szybkość ich przekazywania i wpływ na odbiorców, ale ludzie. Informować to formować, wносить wartości w życie ludzi. Dlatego dokładność źródeł i troska o komunikację są prawdziwymi procesami rozwoju dobra, które rodzą zaufanie i otwierają drogi komunii i pokoju.

Dlatego Papież zaprasza dziennikarzy do promowania dziennikarstwa pokoju, tworzonego przez ludzi i dla ludzi, rozumianego jako służba wszystkim ludziom, zwłaszcza tym, którzy nie mają głosu. Dziennikarstwa bez pretensji, wrogię kłamstwu, skutecznym sloganom i bombardującym deklaracjom. Ma to być dziennikarstwo, które będzie się angażować w badanie prawdziwych przyczyn konfliktów, aby sprzyjać ich zrozumieniu od samych korzeni i przewyciężaniu ich poprzez inicjowanie cnotliwych procesów oraz poprzez wskazywanie alternatywnych rozwiązań dotyczących eskalacji wrzasków i przemocy werbalnej. Papież wyraża swe pragnienie, aby dziennikarze byli narzędziami Bożego pokoju. Aby potrafili rozpoznać zło, które wdziera się w komunikację, usunąć truciznę z sądów. Aby potrafili mówić o innych jak o braciach i siostrach. Chciałby, aby słowa dziennikarzy były ziarnem dobra dla świata, aby oni sami ćwiczyli się w słuchaniu tam, gdzie jest hałas, inspirowali harmonię, gdzie jest zamęt, czynili jedność, gdzie jest dwuznaczność, łączyli, gdzie jest wykluczenie, a unikając

Fake news a dziennikarstwo pokoju, Watykan, 24.01.2018,
https://www.vatican.va/content/francesco/pl/messages/communications/documents/papa-francesco_20180124_messaggio-comunicazioni-sociali.html (15.04.2023).

⁴⁶⁸ Tamże.

nadmiernej sensacji, trzeźwym umysłem schodzili pod powierzchowność, wzbudzali zaufanie wśród uprzedzeń, szacunek wśród agresji i głosili prawdę wobec fałszu⁴⁶⁹.

Papież dostrzega wyraźną zależność pomiędzy światem wirtualnym a rzeczywistością realną. Obraz sieci skłania go do refleksji nad wielością ścieżek i węzłów, które zapewniają jej utrzymanie. Sieć działa dzięki współdzieleniu wszystkich elementów. Zredukowana do wymiaru antropologicznego metafora sieci przywołuje figurę, którą jest społeczność, tym silniejsza, im bardziej spójna i wspierająca, ożywiona poczuciem zaufania i dążeniem do wspólnych celów. Wspólnota jako sieć solidarności wymaga wzajemnego słuchania i dialogu opartego na odpowiedzialnym używaniu języka. Sieci społecznościowe, służąc łączeniu osób, wzajemnemu odnajdywaniu i pomaganiu sobie nawzajem, pozwalają jednocześnie na manipulacyjne wykorzystywanie danych osobowych mające na celu uzyskanie korzyści politycznych, ekonomicznych, bez poszanowania osoby i jej praw. Papież wskazuje na przerażające statystyki dotyczące najmłodszych, które pokazują, że co czwarte dziecko jest zaangażowane w cyberprzemoc⁴⁷⁰.

Franciszek nakłada na środowiska medialne obowiązek strzeżenia prawdy, który wypływa z konieczności niezaprzeczenia wzajemnej więzi komunii. W rzeczywistości prawda objawia się w komunii. Z drugiej strony kłamstwo jest egoistyczną odmową uznania przynależności do ciała; to odmowa oddania się innym, a tym samym utrata jedynej drogi odnalezienia siebie. Stosując metaforę ciała i członków, Papież skłania do refleksji nad chrześcijańską tożsamością, która opiera się na komunii i inności. Postuluje, aby nie postrzegać siebie wzajemnie jako potencjalnych konkurentów, lecz odkrywać inność w nowy sposób, jako integralną część i warunek więzi i bliskości. Autentyczna droga humanizacji wiedzie od osoby, która postrzega drugą osobę jako rywala, do osoby, która rozpoznaje w niej towarzysza podróży. W obecnym kontekście społeczno-kulturowym Papież wzywa do inwestowania w relacje, do potwierdzenia interpersonalnego charakteru naszego człowieczeństwa również w sieci i poprzez sieć⁴⁷¹.

Nie zauważamy, jak bardzo „chciwi” stajemy poprzez gadaninę i plotki, ile przemocy i kłamstwa konsumujemy. Często na „krosnach” komunikacji, zamiast konstruktywnych opowieści, które są spoiwem więzi społecznych i tkanki kulturowej, powstają historie

⁴⁶⁹ Tamże.

⁴⁷⁰ Franciszek, Orędzie na LIII Światowy Dzień Środków Społecznego Przekazu *Wszyscy tworzymy jedno* (Ef 4,25). *Od wirtualnych wspólnot społecznościowych do wspólnot ludzkich*, Watykan, 24.01.2019, https://www.vatican.va/content/francesco/pl/messages/communications/documents/papa-francesco_20190124_messaggio-comunicazioni-sociali.html (25.09.2022).

⁴⁷¹ Tamże.

destrukcyjne i prowokacyjne. One niszczą i zrywają kruche wątki współistnienia. Przedstawiając niezweryfikowane informacje, powtarzając banalne i fałszywie przekonujące przemówienia, uderzając orędziami nienawiści, historia ludzkości nie jest „tkana”, a człowiek zostaje pozbawiony godności⁴⁷².

Każdemu autentycznemu przekazowi międzyludzkiemu towarzyszyć powinno zaproszenie do tego, aby opowiadać prawdę o życiu, które staje się historią. W tym celu konieczne jest wyjście z wygodnego przeświadczenia „już to wiem” i wyruszenie, pójście i zobaczenie, bycie z ludźmi, słuchanie, korzystanie z sugestii rzeczywistości, która pod pewnymi względami zawsze będzie nas zaskakiwać. Idąc za podpowiedzią hiszpańskiego dziennikarza z XX wieku⁴⁷³, Papież radzi współczesnym dziennikarzom, aby otworzyli ze zdumieniem oczy na to, co widzą, i aby pozwolili swym dłoniom „napęlić się świeżością limfy życia”⁴⁷⁴. Wzywa ich do „pójścia i zobaczenia”⁴⁷⁵, aby każdą formę komunikacji uczynili przejrzystą i uczciwą, zarówno podczas redagowania gazety, w świecie Internetu, w zwyczajnym głoszeniu Kościoła, jak również w przekazie politycznym i społecznym⁴⁷⁶.

Papieża martwi taki przekaz medialny, który narażony na spłaszczenie w artykułach w prasie, w wiadomościach telewizyjnych i radiowych czy na stronach internetowych ustępuje miejsca sensacyjnym wiadomościom, nie zawsze ukazującym prawdziwy stan rzeczy i konkretne życie ludzi. Ten spłycony przekaz jest często niezdolny uchwycić istotne zjawiska społeczne i pozytywną energię uwalniającą się u podstaw społeczeństwa. Franciszek zachęca do otwarcia się na refleksję, która pozwoli potraktować każde narzędzie jako użyteczne i cenne tylko wtedy, gdy skłania do pójścia i zobaczenia rzeczy, o których inaczej byśmy nie wiedzieli. Gdy umieszczane są w sieci informacje, które w innym przypadku nie znalazłyby się w obiegu, gdy umożliwia spotkania, do których inaczej by nie doszło⁴⁷⁷. Od dziennikarzy Papież oczekuje, że będą w taki sposób przedstawiali wiadomości, by odbiorcy odnosili wrażenie doświadczenia bardziej bezpośrednio tych wydarzeń. Takie poznanie rzeczywistości, na wzór pierwszego

⁴⁷² Franciszek, Orędzie na LIV Światowy Dzień Środków Społecznego Przekazu *Obyś mógł opowiadać i utrwalić w pamięci (Wj 10, 2). Życie staje się historią*, Watykan, 24.01.2020, https://www.vatican.va/content/francesco/pl/messages/communications/documents/papa-francesco_20200124_messaggio-comunicazioni-sociali.html (07.10.2022).

⁴⁷³ Tamże.

⁴⁷⁴ Tamże.

⁴⁷⁵ Franciszek, Orędzie na LV Światowy Dzień Środków Społecznego Przekazu. *Chodź i zobacz (J 1, 46). Komunikować, spotykając osoby, tam gdzie są, i takie, jakie są*, Watykan, 23.01.2021, https://www.vatican.va/content/francesco/pl/messages/communications/documents/papa-francesco_20210123_messaggio-comunicazioni-sociali.html (16.04.2023).

⁴⁷⁶ Tamże.

⁴⁷⁷ Tamże.

spotkania apostołów z Jezusem (por. J 1, 46), jest najbardziej uczciwą weryfikacją każdej wiadomości, ponieważ, aby poznać, trzeba spotkać, pozwolić, aby ten, kto stoi przede mną, opowiedział mi, pozwolić, aby jego świadectwo dotarło do mnie. Takie dziennikarstwo wymaga zdolności pójścia tam, dokąd nikt nie idzie, z pragnieniem zobaczenia, ciekawością, otwartością, pasją. Bez zaangażowania dziennikarzy, operatorów filmowych, montażyistów, reżyserów nie byłoby opowiedzianych wiele ludzkich historii, takich jak trudna sytuacja mniejszości prześladowanych w różnych częściach świata, ujawnione wielkie nadużycia władzy czy niesprawiedliwość wobec ubogich i wobec stworzenia, wiele zapomnianych wojen, co przełożyłoby się na zubożenie człowieczeństwa⁴⁷⁸.

Doceniając pozytywne aspekty osób zaangażowanych w przekaz medialny, Papież jednocześnie oczekuje od nich obiektywizmu, który unikał będzie patrzenia na egzystencjalne problemy ludności z biednych części świata wyłącznie przez pryzmat mentalności bogatych krajów. Nadal otwarta pozostaje kwestia szczepionek, opieki medycznej, niebezpieczeństwa wykluczenia najuboższej ludności, oczekiwania na wyleczenie w najuboższych wioskach Azji, Ameryki Łacińskiej i Afryki, różnic społecznych i gospodarczych w skali globalnej⁴⁷⁹, które mogą wpłynąć na kolejność dystrybucji szczepionek przeciwko COVID. Franciszek pokazuje ukryty przed opinią publiczną dramat społeczny rodzin żyjących w ubóstwie, nie budzący zbyt dużego zainteresowania mediów, które, pokonując wstyd, stają w kolejce przed ośrodkami Caritasu, aby otrzymać paczkę żywnościową⁴⁸⁰.

Franciszek dostrzega istotną rolę, jaką pełnią środki masowego przekazu w opowiadaniu światu wydarzeń ze współczesnej historii⁴⁸¹. Chciałby, aby przekaz kierowany do ludzi za pośrednictwem technologii informacyjnych cechowała łagodna ambicja, tak bardzo charakterystyczna dla mediów watykańskich. W budowaniu sieci informacyjnej nie można zapominać o wydarzeniach z minionych dni, ale poprzez budowanie wspólnoty tworzyć połączenia internetowe, opowiadać prawdę o dziejach i wychodzić poza pobieżną rekonstrukcję wydarzeń. Franciszek docenia pozytywną rolę środków społecznego przekazu, które są niezbędne do opowiadania światu wydarzeń z historii współczesnej. Potrzebni są dziennikarze potrafiący obserwować i przekazywać wydarzenia, biorący pod uwagę najbardziej poprawną

⁴⁷⁸ Tamże.

⁴⁷⁹ Franciszek nawiązuje do tego w encyklice *Fratelli tutti*, traktującej o powszechnym braterstwie wszystkich ludzi i solidarności społecznej; Franciszek, *Fratelli tutti*.

⁴⁸⁰ Tamże.

⁴⁸¹ Franciszek, *Udienza ai rappresentanti dei media*, Watykan, 16.03.2013, https://www.vatican.va/content/francesco/pl/speeches/2013/march/documents/papa-francesco_20130316_rappresentanti-media.html (17.04.2023).

perspektywę, z jakiej należy je odczytywać – perspektywę wiary. Szczególnie wydarzenia dotyczące Kościoła są pozbawione logiki kategorii świeckich i dlatego niełatwe do zinterpretowania i przekazania szerokiej i zróżnicowanej publiczności⁴⁸².

Papież zapewnia dziennikarzy o docenianiu ich pracy przez Kościół jako wymagającej nauki, wrażliwości, doświadczenia, ale przede wszystkim szczególnej uwagi na prawdę, dobro i piękno, aby przekazywać światu nie siebie samych, ale właśnie te trzy najważniejsze wartości⁴⁸³. Oczekuje od nich wiarygodnego przekazu rzetelnych informacji. Przekazu pozbawionego niedomówień i spekulantwa, wolnego od mylnej interpretacji badanej rzeczywistości. Uwrażliwia na ewentualne niebezpieczeństwa, dla których antidotum byłyby te trzy podstawowe wartości (dobro, prawda i piękno), a których propagowanie zaleca środowiskom medialnym⁴⁸⁴. Papież czyni środowiska medialne odpowiedzialnymi za poszanowanie praw oraz za zainteresowanie się kierunkami, w których promowany i sprowokowany jest rozwój technologiczny i społeczny⁴⁸⁵. Traktuje dziennikarzy, szczególnie katolickich, ale nie tylko, jako swych współpracowników w czynieniu dobra społeczeństwu, młodzieży i osobom starszym⁴⁸⁶. Dla dobra współpracy zaleca wspólne działania dziennikarzy jako jednej drużyny, wzajemne powiązania i łączenie szeregu tematów wokół wspólnych projektów w jedność intencji i wysiłków. Będąc profesjonalistami w służbie Kościołowi powinni sprostać zadaniom, które zostały im powierzone.

Swoją troskę Papież wyraża również o sposób, w jaki dziennikarze przekazują odbiorcom wiedzę o świecie. Uważa on, że dramatyczne informacje bardzo często są przekazywane do publicznej wiadomości w taki sposób, że „wprawia to odbiorcę w niepokój i wpędza w spiralę lęku, powoduje ogarniające młodych uczucie niezadowolenia i zrezygnowania, pogrążając ich w apatii i lęku. Zaczynają wtedy myśleć, że złu nie można postawić granic”⁴⁸⁷ i przyjmują postawę wycofania. W tym kontekście Papież wyraża swą chęć i zarazem gotowość podjęcia współdziałania z mediami na rzecz „poszukiwania otwartego i twórczego stylu komunikacji, który nie będzie nigdy przyznawał złu głównej roli, ale dołoży wszelkich starań, aby ukazywać

⁴⁸² Tamże.

⁴⁸³ Tamże.

⁴⁸⁴ Franciszek, *Udienza ai representanti dei media*.

⁴⁸⁵ Franciszek, Kongres *Child Dignity in the digital world*, Watykan, 14.11.2019, https://www.vatican.va/content/francesco/en/speeches/2019/november/documents/papa-francesco_20191114_convegno-child%20dignity.html (02.10.2022).

⁴⁸⁶ Franciszek, *Incontro con i giornalisti durante il volo parale*, lot papieski, 22.7.2013, https://www.vatican.va/content/francesco/pl/speeches/2013/july/documents/papa-francesco_20130728_gmg-conferenza-stampa.html (18.04.2023).

⁴⁸⁷ Franciszek, Orędzie na LI Światowy Dzień Środków Społecznego Przekazu *Nie lękaj się*.

możliwe do zastosowania rozwiązania i przyczyniać się będzie się do inspiracji w odbiorcach podejścia konstruktywnego i odpowiedzialnego”⁴⁸⁸.

Pomimo że znaczna część młodzieży korzysta z nowych mediów w sposób konstruktywny, problem niewłaściwego ich użytkowania jest powszechny. To pozwala zrozumieć, dlaczego większość oddziaływań promedialnych nastawiona jest na edukację dotyczącą zagrożeń. Szczególnie ważna dla nauczycieli okazuje się znajomość programów i systemów informatycznych na danym poziomie nauczania. Nieodzowna jest w tym zakresie pomoc ze strony różnych instytucji i organizacji realizujących programy nauczania o mediach i przy wykorzystaniu mediów. Równie ważne jest wsparcie nauczycieli w publikowaniu artykułów naukowych, książek, statystyk i raportów oraz pomoc w organizacji konferencji naukowych. Warto jednak zrównoważyć działania nastawione na zagrożenia z tymi, które promują konstruktywne korzystanie z mediów. Są one kluczowe dla wszelkiego typu oddziaływań. Warto wspierać środowiska socjalizacyjne tak, aby rodzice dorastających osób i nauczyciele biorący udział w ich nauczaniu posiadali szeroką paletę rozwiązań i potrafili im towarzyszyć w pozytywnych działaniach online oraz stymulować takie działania. Nie wiąże się to z rezygnacją z działań edukacyjnych dotyczących zagrożeń. Ma to być dla nich swoistym uzupełnieniem. Jedne i drugie nie mogą być prowadzone z perspektywy strachu, który podpowiada często nieadekwatne rozwiązania. Należałoby najpierw poznać rzeczywiste przejawy tych zagrożeń, przyczyny i konsekwencje, tak, aby działania wychowawcze nie opierały się o stereotypowe przesłanki. Zatem optymalnym rozwiązaniem wydaje się w tym przypadku rezygnacja z paradygmatu zagrożeń na rzecz paradygmatu szans przy jednoczesnym towarzyszeniu młodym osobom⁴⁸⁹. Owo towarzyszenie, jako nieodzowny element wychowania do korzystania z mediów, już od wczesnego dzieciństwa przejawiać się będzie we wspólnym ich użytkowaniu. Z pewnością w czasie takich działań pojawi się sporo dylematów, problemów etycznych czy może nawet zachowań dysfunkcyjnych. To właśnie one staną się laboratorium trenowania wartościowego wykorzystania mediów, które przygotowuje młodych ludzi do samodzielnego korzystania z nich w taki sposób, by nie szkodzili sobie i innym.

W celu zapobiegania konfliktom, niewłaściwym zachowaniom i niebezpiecznym sytuacjom tworzy się tak zwaną netykietę jako propozycję odpowiedniego zachowania się młodzieży w Internecie. Nie są to reguły prawne, a jedynie umowne zasady postępowania jego użytkowników. Niemniej wiele zależy od tych, którzy tworzą cyfrowy świat oraz media, jak

⁴⁸⁸ Tamże.

⁴⁸⁹ Tamże.

również od władz poszczególnych państw, które wprowadzają, bądź mogłyby wprowadzać, pewne środki zaradcze na rzecz ochrony nieletnich przed zagrożeniami płynącymi ze strony najnowszych technologii informatycznych. Ojciec Świąty apeluje do rządzących o skuteczne działania na rzecz wolności i ochrony prywatności jednostek, które w harmonii ze wspólnym dobrem społeczeństwa są cennymi zasobami. Poprzez te działania mieliby oni, przy wykorzystaniu odpowiednich instrumentów legislacyjnych i operacyjnych oraz z pełnym poszanowaniem praworządności i uczciwego procesu, zwalczać procedery, które szkodzą życiu oraz godności nieletnich⁴⁹⁰. Papieżowi zależy na podnoszeniu świadomości społecznej wagi problemu, tworzeniu przez konkretne władze odpowiednich przepisów, monitorowaniu samego rozwoju technologicznego, a także na identyfikacji ofiar i ściganiu sprawców przestępstw oraz psychologicznej pomocy nieletnim ofiarom. Niezwykle cenny w tym kontekście okazać się może sojusz zawarty pomiędzy nauczycielami a rodzicami dotyczący właściwego korzystania z Internetu przez młodzież, przy założeniu, że jest on dla niej dobry. Warto by jednocześnie kontynuować badania naukowe we wszystkich obszarach związanych z tym wyzwaniem, kierując się wrażliwością i postawą moralną⁴⁹¹.

Szybkość przekazu informacji przewyższa zdolność refleksji i osądu odbiorcy, co nie pozwala na zrównoważone i poprawne wyrażanie samych siebie. Zwraca na to uwagę Franciszek, zachęcając osoby przekazujące informacje za pośrednictwem mediów do tego, aby na nowo nauczyły się „opowiadania”, które zajmie miejsce wytwarzania i konsumowania zbyt upraszczających informacji⁴⁹². Rozmaitość wyrażanych opinii może być postrzegana jako bogactwo. Możliwe jest jednak także zamknięcie się w sferze informacji, które są zgodne z oczekiwaniami i poglądami odbiorców bądź też określonymi interesami politycznymi i ekonomicznymi. Świat środków przekazu może pomóc się rozwijać lub przeciwnie – może dezorientować. Pragnienie korzystania z łączności cyfrowej może doprowadzić do przybliżania się lub oddalania od osób żyjących obok⁴⁹³.

Aby jednak móc się rozwijać i przybliżać do innych, przydatne staje się korzystanie z programów edukacyjnych w zakresie umiejętnego obchodzenia się z mediami. Wśród nich wyróżniamy inicjatywy edukacyjne, które pozwalają nauczyć się, jak czytać i oceniać kontekst komunikacyjny, aby nie być nieświadomymi propagatorami dezinformacji, ale by móc przyczynić się do jej zdemaskowania. Inicjatywy instytucjonalne i prawne starają się określić

⁴⁹⁰ Franciszek, Kongres *Child Dignity in the digital world*, Watykan 14.11.2019.

⁴⁹¹ Franciszek, Kongres *Child Dignity in the digital world*, Watykan 06.10.2017.

⁴⁹² Franciszek, Orędzie na XLIX Światowy Dzień Środków Społecznego Przekazu *Przekaz o rodzinie*.

⁴⁹³ Franciszek, Orędzie na XLVIII Światowy Dzień Środków Społecznego Przekazu *Przekaz w służbie*.

regulacje mające na celu powstrzymanie tego zjawiska. Działania podejmowane przez firmy technologiczne i medialne służą określeniu nowych kryteriów weryfikacji tożsamości jednostek, które kryją się za milionami profili cyfrowych. Obecnie pracuje się nad wprowadzeniem do użytku metody, która sprawdzi tożsamość użytkownika podczas weryfikacji jego wieku. W niektórych państwach można korzystać z pewnych określonych stron internetowych jedynie w przypadku uprzedniego wpisania numeru karty kredytowej, którą posiadają wyłącznie osoby dorosłe.

Zapobieganie i wskazanie mechanizmów dezinformacji wpływających z mediów, wymaga głębokiego i starannego rozeznania. Powaga problemu i jego przyszłe konsekwencje nie zostały jeszcze zrozumiane, ponieważ nie leży to w interesie wielu środowisk. Nie może się to jednak dokonać bez ścisłego sojuszu z ludźmi mediów i komunikacji oraz z ich możliwościami mobilizowania opinii publicznej i społeczeństwa. Papież wzywa pracowników świata mediów do upowszechniania wiedzy na temat ryzyka związanego z niekontrolowanym rozwojem technologicznym w społeczeństwie. Nie wystarczy się tu jednak ograniczyć do krytyki nieletnich z powodu ich niewłaściwego korzystania z nowych technologii cyfrowych, lecz trzeba powziąć konkretne i pilne inicjatywy na rzecz walki z zakorzenionym już na skutek upływu czasu złem. Przechodząc więc od dostrzeżenia i zrozumienia danego problemu do powzięcia odpowiednich działań, należy rozważyć wszelkie możliwe środki służące walce z przestępstwami internetowymi, będąc również w ścisłej współpracy z wychowawcami, policją czy pracownikami szkolnej ochrony⁴⁹⁴.

W obliczu pandemii wywołanej wirusem SARS-CoV-2 w 2020 roku z inicjatywy Polskiej Agencji Prasowej wspólnie z GovTech Polska uruchomiony został społeczny projekt weryfikacji treści publikowanych w Internecie. Jego celem było demaskowanie nieprawdziwych wiadomości dotyczących wirusa SARS-CoV-2. W przestrzeni internetowej pojawiała się bowiem duża liczba fałszywych wiadomości, a ich zadaniem była dezinformacja i sianie paniki w czasie zagrożenia epidemicznego. Projekt o nazwie #FakeHunter zrodził się z potrzeby przeciwstawienia się takiej sytuacji, a także z potrzeby dążenia do tego, aby portale internetowe i wszyscy użytkownicy mediów społecznościowych w sposób odpowiedzialny dzielili się wyłącznie prawdziwymi przekazami. Umożliwiło to internautom zgłaszanie wątpliwych treści do weryfikacji, aby następnie móc otrzymać wiarygodną odpowiedź zweryfikowaną przez społecznych liderów opinii oraz ekspertów PAP⁴⁹⁵.

⁴⁹⁴ Franciszek, Kongres *Child Dignity in the digital world*, Watykan 14.11.2019.

⁴⁹⁵ <https://fakehunter.pap.pl/>, (dostęp 09.04.2020).

Franciszek z ufnością kieruje swe słowa do przedstawicieli różnych dyscyplin naukowych zaangażowanych w rozwój cyfrowej komunikacji. Wierząc w ich świadomość powagi wyzwań związanych z postępem naukowym i technicznym oraz ich dalekowzroczność, jest spokojny o ich zatroskanie na rzecz ochrony godności młodych ludzi, ich zdrowego rozwoju, radości i nadziei⁴⁹⁶. Mając na uwadze zależność interesów gospodarczych od rozwoju technologicznego i cyfrowego, wzywa on do poważnego potraktowania problemu działań o zasięgu globalnym inwestorów i menedżerów po to, aby dobro osób małoletnich oraz społeczeństwa nie zostało poświęcone dla zysku. Nakłady finansowe oraz działalność gospodarki cyfrowej muszą mieć na uwadze skuteczną ochronę nieletnich i winny działać na rzecz walki z pornografią. Inżynierowie komputerowi powinni zatem wziąć na siebie odpowiedzialność stworzenia „nowej dziedziny etyki naszych czasów: etyki algor”⁴⁹⁷.

Papieska wykładnia na temat mediów wskazuje na mocną potrzebę, szczególnie w tym specyficznym dla nas czasie tak bardzo łatwego do nich dostępu, solidnej edukacji do właściwego korzystania z mediów, mając na uwadze walkę z kłamstwem i dezinformacją. Młodzieży należy pomagać w rozwijaniu krytycznego zmysłu, odróżniania prawdy od kłamstwa, dobra od zła, tego co prawe od niegodziwości oraz w zrozumieniu znaczenia działań na rzecz sprawiedliwości, zgody społecznej i poszanowania wspólnego domu⁴⁹⁸. Pedagogia młodzieży wybrzmiewająca w nauczaniu papieża Franciszka, akcentując zagrożenia, jakie płyną z nieodpowiedniego korzystania młodzieży z mediów, dostrzega jednocześnie pozytywne wartości, jakie za sprawą mediów można osiągnąć. Jest to w procesie wychowania ważny i cenny czynnik – o ile się z niego odpowiednio korzysta – stanowiący dopełnienie bogatego zbioru środowisk wychowawczych.

Podsumowując niniejszą część poświęconą papieskiej pedagogii odnoszącej się do wychowania młodzieży, należy wziąć pod uwagę jej wielopłaszczyznowy aspekt. Bierze ona pod rozwagę płaszczyzny, metody oraz środowiska wychowujące współczesną młodzież. Pedagogiczny wymiar nauczania papieża Franciszka został poddany analizie pod kątem czterech płaszczyzn wychowywania młodzieży, które do pewnego stopnia pozwalają na ukazanie struktury i funkcji tego procesu. Na tej podstawie zostały rozpoznane cele wychowania w poszczególnych płaszczyznach. Cele te pozwalają na opracowanie

⁴⁹⁶ Franciszek, Kongres *Child Dignity in the digital world*, Watykan 06.10.2017.

⁴⁹⁷ Tamże.

⁴⁹⁸ Franciszek, *Papież do dziennikarzy: rozwijajcie w młodych zmysł krytyczny*, Ł. Sośniak, Watykan 18.07.2022, <https://www.vaticannews.va/pl/papiez/news/2022-07/papiez-do-dziennikarzy-rozwijajcie-w-mlodych-zmysl-krytyczny.html> (20.04.2023).

odpowiednich metod wychowawczych współczesnej młodzieży, uwzględniając potrzeby towarzyszące młodym. Na uwagę zasługuje to, co robią lub mogą robić wychowawcy młodzieży, ale równie mocno wybrzmiewa potrzeba angażowania się w proces wychowawczy samych młodych. Jest tu więc ukazana ich aktywność podmiotowo-osobowa, z naciskiem na budowanie przez nich relacji międzyludzkich, relacji do siebie samych, do innych osób, do Boga, do świata przyrody, do rzeczy materialnych. Na proces tak rozumianego wychowania i samowychowania składają się poszczególne, jakże liczne środowiska wychowawcze, do których należą w pierwszej kolejności te wymienione i opisane w tej części pracy. Doceniając role pełnione przez instytucjonalne i pozainstytucjonalne środowiska wychowawcze, takie jak rodzina, szkoła, uczelnie wyższe, Kościół, państwo, ruchy i stowarzyszenia, nie można zapominać o pozostałych rzeczywistościach wychowujących, które również odgrywają istotną rolę w kształtowaniu osobowości i rozwijaniu potencjalności młodzieży. Wychodząc od antropologicznych podstaw papieża Franciszka, odnoszących się do wychowania współczesnego młodego człowieka oraz integralnego postrzegania jego roli społecznej, warto zwrócić uwagę na oryginalność papieskiej wizji wychowawczej zakorzenionej w tradycji jezuickiej i duchowości ignacjańskiej. Charakteryzuje się ona towarzyszeniem wychowankowi w procesie jego wzrastania w najszlachetniejszych wartościach, jakimi niewątpliwie są prawda, dobro, piękno, godność, wolność, miłość czy podmiotowość, które koniecznie uzupełnić należy wartościami cenionymi przez samą młodzież.

ROZDZIAŁ IV

OCENA PAPIESKIEGO SPOSOBU POSTRZEGANIA MŁODZIEŻY I JEJ WYCHOWANIA

W tej części dysertacji zostanie dokonana próba oceny papieskiego sposobu postrzegania młodzieży i jej wychowania we współczesnym świecie, społeczeństwie i Kościele. Aby tego dokonać, rozdział ten zaprezentuje trzy kluczowe dla rozumienia papieskiej pedagogii aspekty.

Pierwszy aspekt dotyczyć będzie genezy głoszonych poglądów dotyczących młodzieży i jej wychowania nastawionego na wychowanie człowieka widzianego przez pryzmat wiary w Boga i doświadczeń. Chcąc tego dokonać niezbędne będzie ukazanie antropologicznych podstaw integralnego postrzegania młodzieży i jej wychowania na wszystkich płaszczyznach.

Drugi aspekt, uwzględniając papieską pedagogię towarzyszenia, przybliży oryginalność w niej zawartą z punktu widzenia celu i sposobu wychowania.

W trzecim aspekcie, podejmując znaczenie analizowanego nauczania, wskaże się na nowość zakotwiczoną w tradycji i czytelność papieskiej wizji dla współczesnych.

4.1. Geneza głoszonych poglądów

W papieskim przesłaniu człowiek jawi się jako byt rozumny, wolny, miłujący, zdolny do poznania umysłowego oraz tworzenia ładu estetycznego i moralnego w sobie i otaczającym go świecie. Jest to byt spotencjalizowany i z natury społeczny, który całe swe życie urzeczywistnia w możliwości i możliwości. Rozwija się, a zatem realizuje to, co ma zadane przez naturę. Urzeczywistnia się w procesie wychowania, które dotyczy jego całego: sfery życia vegetatywnego, popędowo-zmysłowo-uczuciowego i intelektualno-wolitywnego, w tym także duchowego. W procesie wychowania dokonuje się celowa aktualizacja jego życia osobowego, w tym jego poznania, miłości, wolności, podmiotowości wobec praw, odrębności oraz godności. Poznając prawdę o sobie, odkrywa cel swojego życia. Młody człowiek poddający się integralnemu wychowaniu, uczy się samodzielnie podejmować decyzje w oparciu o zdobytą wiedzę, zawsze w kontekście etosu życia ludzkiego i celu ostatecznego tego życia. Papież Franciszek dostrzega pilną potrzebę angażowania się Kościoła w promowanie integralnego rozwoju i wychowania człowieka w świetle Ewangelii. Promuje i wspiera liczne działania różnych środowisk na rzecz tego rozwoju i wychowania dokonującego się poprzez troskę

o niezmierzone dobra sprawiedliwości, pokoju i ochronę stworzenia, dostosowując działania na rzecz prawidłowego przebiegu tego rozwoju¹.

W procesie wychowania, który Bergoglio nazywa humanizowaniem, człowiek spożytkowuje swe możliwości i realizując samego siebie, wytwarza kulturę, której przedmiotem jest wspólnota, lud charakteryzujący się pewnym stylem życia. Dla papieża Franciszka sam proces przekazywania kultury jest już poniekąd wychowaniem. Człowiek w swej istocie jest nie tylko tym, kim rzeczywiście jest, ale również tym, do czego dąży. Definiują go jego własne aspiracje oraz to, czego dotychczas dokonał. Obecny kryzys kultury jest zarazem kryzysem wartości i dotyka samego sedna człowieczeństwa w jego wymiarze osobowym i społecznym, a zalecana przez Papieża umiejętność rozeznawania może pomóc ten kryzys przezwyciężyć lub się z nim zmierzyć². Jako wieloletni zwierzchnik Kościoła Argentyny podkreślał potrzebę odwołania się do samego jądra godności narodu argentyńskiego, do jego mądrości i rezerw kulturowych. Wzywał do rewolucji pamięci o heroicznym czynach z początku dziejów tego narodu oraz pamięci o zwyczajnych czynach „wyssanych z mlekiem matki”³.

Zdaniem papieża Franciszka jednym z podstawowych elementów konstytuujących człowieka, w odróżnieniu do innych żyjących istot, jest wiara. Jest mu ona niejako zadana przez samego Stwórcę i wpisana w jego naturę. Człowiek jest zdeterminowany do tego, aby wierzyć. Jeśli nie wierzy w Boga, wierzy w coś lub w kogoś innego. Franciszek zjawisko to nazywa idolatrią⁴. Pragnienie Boga każdy człowiek nosi w sobie⁵. Ojciec Święty mówi o niepomowanym wymiarze religijnym człowieka, zarówno mężczyzny, jak kobiety, który kieruje ich serca ku poszukiwaniu Absolutu, ku Bogu, dostrzegając (lub odczuwając nie zawsze świadomie) Jego potrzebę. Te poszukiwania jednoczą wszystkich ludzi dobrej woli niezależnie od wyznawanej religii. Jest to tęsknota wyrażana przez serca tych osób, ożywia je i odpowiada na dążenie do szczęścia i radości. Ta mająca korzenie w chrzcie świętym zdolność do poszukiwania Stwórcy staje się wyzwaniem⁶. Towarzyszące tym poszukiwaniom, a następnie odkrywaniu zdumienie jest początkowym stadium chrześcijańskiego życia i nie może trwać

¹ Franciszek, *List Apostolski w formie motu proprio, który ustanawia Dykasterię ds. Integralnego Rozwoju człowieka*, Watykan, 17.08.2016, https://www.vatican.va/content/francesco/pl/motu_proprio/documents/papa-francesco-motu-proprio_20160817_humanam-progressionem.html (20.04.2023).

² J.M. Bergoglio, *Prawdziwa władza jest służbą. Wykład wygłoszony w Stowarzyszeniu Chrześcijańskich Przedsiębiorców, wrzesień 1999*, Wyd. Esprit: Kraków 2013, s. 72.

³ Tamże, s. 86.

⁴ Franciszek, *Homilia podczas Mszy Świętej na uroczystość Objawienia Pańskiego*, Watykan, 6.1.2021, Trwam.

⁵ Franciszek, *Homilia podczas Mszy Świętej na uroczystość Objawienia Pańskiego*, Watykan, 6.1.2016, Trwam.

⁶ Franciszek, *Constituzione apostolica „Vultum Dei quaerere” sulla vita contemplativa femminile*, Watykan, 29.07.2016, https://www.vatican.va/content/francesco/la/apost_constitutions/documents/papa-francesco_costituzione-ap_20160629_vultum-dei-quaerere.html (20.04.2023).

wiecznie, ale powinno się przenieść w duchowe pocieszenie pokrzepiające człowieka przeżywającego problemy, ból i choroby. To pocieszenie prowadzi będzie do pokoju⁷.

Działanie Boga Stwórcy wywołuje w człowieku nieopisane zdumienie. Wrażenie, jakemu ulega on widząc piękno dzieła Bożego, wypełniającą ludzki byt miłość Boga do człowieka, nasuwa pytanie odbiorcy tej Bożej miłości o byt ontologiczny – pytanie o to, kim jest człowiek dla Boga, dzieło stwórcze dla swego Stworzyciela. Sięgając poprzez stworzone dzieła do źródła, z którego się wywodzą, da się uchwycić Bożą pedagogię w stosunku do ludzkości przejawiającą się w skierowanym do człowieka Bożym Słowie, samym Jezusie Chrystusie, który stając się jednym z nas, w pełni objawia człowieka jemu samemu, pokazując mu jego godność. Ten zaś, ucząc się bycia człowiekiem, dopełnia się w swym człowieczeństwie. Będąc istotą, substancją, musi zostać ukończony, stale się realizować. Bergoglio proces ten nazywa humanizowaniem, co jest niczym innym, jak wychowaniem⁸.

Kluczem do zrozumienia stojącej u podstaw wychowania antropologii papieża Franciszka jest jego ujęcie człowieka jako osoby obdarzonej godnością transcendentną, którą nadaje mu boski plan stworzenia człowieka i jest to najbardziej charakterystyczny element każdej religijnej koncepcji człowieka. Jest to przekroczenie siebie, wyjście poza swoje centrum (decentracja) ku potrzebom i zrozumieniu innych osób, zdanie sobie sprawy z tego, na czym się koncentrujemy, aby następnie otworzyć się na ludzi i wyjść poza siebie⁹, na skraj istnienia, z którego możliwe będzie zobaczenie świata takim, jaki jest naprawdę, na margines będący miejscem grzechu i nędzy, wykluczenia i cierpienia, chorób i samotności – do miejsca pełnego możliwości, z którego łatwiej będzie zobaczyć swoją przyszłość. To wyjście na peryferie w konkretny sposób pozwoli dotknąć cierpienia i potrzeb ludzi, wspierając i zachęcając do formowania potencjalnych sojuszy¹⁰.

Takie ujęcie człowieka jest odwołaniem się do jego natury, jego wrodzonej zdolności odróżniania dobra od zła. Krzewienie tej godności w opozycji do przemocy i dyskryminacji oraz dostrzeganie znaczenia praw człowieka odbywa się na drodze uświadomienia sobie wartości, wyjątkowości i niepowtarzalności każdego człowieka jako osoby¹¹. W antropologii

⁷ Franciszek, *Meditazione mattutina*, „L'Osservatore Romano”, ed. Quotidiana, Anno CLIII (2013), nr 79, <https://www.paulus.org.pl/> (20.04.2023).

⁸ J. M. Bergoglio, *Prawdziwa władza jest służbą. Wykład wygłoszony w Stowarzyszeniu Chrześcijańskich*, s. 71-72.

⁹ Franciszek, *Powróćmy do marzeń. Droga ku lepszej przyszłości*, Wyd. Rafael: Kraków 2020, s. 147.

¹⁰ Tamże, s. 15-17.

¹¹ Franciszek, *Między godnością a transcendencją. Przemówienie w Parlamencie Europejskim*, Strasburg, 25.11.2014, https://www.vatican.va/content/francesco/pl/speeches/2014/november/documents/papa-francesco_20141125_strasburgo-parlamento-europeo.html (20.04.2023).

Franciszka godność ludzka jest bardzo ważna już od samego poczęcia. Każde poczęte dziecko zasługuje na szczególną troskę i opiekę jako najbardziej ze wszystkich bezbronnie i niewinne. Zbyt często bowiem „odziera się je z ludzkiej godności, aby robić z nim to, co się chce, pozbawiając je życia i ustanawiając prawa, by nikt nie mógł temu przeszkodzić”¹². Należy więc bronić tej nienaruszalnej wartości, którą jest rodzące się życie będące celem samym w sobie, gdyż „każda ludzka istota jest zawsze święta i nienaruszalna w jakiegokolwiek sytuacji i w każdej fazie swego rozwoju”¹³. Należy bronić tej niewinnej, nienarodzonej jeszcze istoty, gdyż stawką jest tutaj godność życia ludzkiego, zawsze świętego. Zasadna i konieczna jest jasna, stanowcza i żarliwa obrona tej niewinnej i bezbronnej osoby¹⁴. Franciszek zabrał głos w tej sprawie pisząc przedmowę do książki *Il miracolo della vita* (Cud życia), w której skłania czytelnika do zastanowienia się, czy „słusznym jest zabicie jednego życia, by rozwiązać problem”¹⁵. Wskazuje jednocześnie na kobietę, w której aborcja wywołuje ogromną ranę¹⁶.

Odwołując się do etyki fundamentalnej, która objaśnia pojęcia o nieocenionej wartości, takie jak idee praw człowieka, Bergoglio postrzega człowieka jako cel sam w sobie i nigdy jako środek do celu (gdy patrzy się na niego poprzez jego użyteczność społeczną czy wydajność ekonomiczną). Miłość bliźniego wyrażana w byciu dla drugiego bliźnim ustanawia człowieka istotą ludzką, osobą¹⁷. W dokumencie z Aparecidy wydanym na zakończenie konferencji episkopatów Ameryki Łacińskiej i Karaibów, którego zredagowanie powierzono ówczesnemu arcybiskupowi Buenos Aires, kardynałowi Bergoglio, zwrócono uwagę na subiektywność jednostki, gdy jej wolność i godność uznaje się bez względu na to, jakie przybierają one formy. Troska o wspólne dobro nie może ustępować miejsca natychmiastowemu zaspokojeniu potrzeb jednostek¹⁸. Człowiek żyje w relacji do porządku narzuconego przez czynniki naturalne, biologiczne, ekologiczne czy społeczne, a jego tajemnicza więź ze Stworzycielem, nie zwalniając go z solidarności ze stworzeniem, czyni go podobnym do Boga. W ten sposób stworzenie transcenduje siebie w człowieku. Transcendencja ta ukazuje człowieka wraz ze swym sensem i dopełnieniem. Według Franciszka Ziemia wraz ze wszystkimi żyjącymi na niej

¹² Franciszek, *Evangelii Gaudium*, Watykan 2013, 213.

¹³ Tamże.

¹⁴ Franciszek, *Gaudete et exultate*, Watykan 2018, 101.

¹⁵ Papież: Kościół musi zabierać jasny głos nt. aborcji i godności człowieka, https://www.vaticannews.va/pl/papiez/news/2023-05/papiez-kosciol-musi-zabierac-jasny-glos-nt-aborcji.html?utm_source=newsletter&utm_medium=email&utm_campaign=NewsletterVN-PL (23.05.2023).

¹⁶ Tamże.

¹⁷ J. M. Bergoglio, *Prawdziwa władza jest służbą, Kurs dla dyrektorów placówek oświatowych, Buenos Aires 2006*, s. 88-96.

¹⁸ J.M. Bergoglio, *Jesteśmy uczniami i misjonarzami Jezusa Chrystusa, aby nasze narody miały w nim życie*, w: Aparecida. V ogólna konferencja episkopatów Ameryki Łacińskiej i Karaibów. Dokument końcowy, 44.

stworzeniami i z całym swym bogactwem przyrody jest nie tylko domem, ale też ciałem ludzkości i już samo to wystarczy, aby ludzie dbali o planetę. Tym bardziej, że los całego stworzenia zamieszkującego tę planetę jest powiązany z losem całej ludzkości. Wyraża się to chociażby w tym, że wiele współczesnych chorób, szczególnie dzieci, jest spowodowanych zaniedbaniem środowiska: nieodpowiedzialnym wykorzystaniem odpadów, lekkomyślnym stosowaniem pestycydów prowadzącym do wielu chorób trudnych do zdiagnozowania przez lekarzy i obciążających przyszłość następnych pokoleń¹⁹.

W przesłaniu kierowanym do środowisk oświatowych, kiedy Bergoglio był kardynałem Buenos Aires, dawał wyraz przekonaniu, iż „pełne zaistnienie człowieka w jego wymiarze transcendentnym polega na rozpoznaniu i przeżywaniu prawdziwej głębi tego, co stworzone. Boski fundament człowieka czyni go jedynym i niepowtarzalnym, a przysługująca mu godność jest wartością nienaruszalną. Gdy traci ten boski fundament, jego życie zaczyna się zamazywać, rozplýwać, staje się intranscendentne, a on sam zredukowany zostaje do numeru, do elementu, który ma jedynie wtedy wartość, gdy przynosi zyski”²⁰. Jest to problem traktowania ludzi jak „przedmioty, których koncepcję, strukturę i przydatność można zaprogramować, a które następnie można wyrzucić, gdy nie są już potrzebne, gdyż stają się chore, słabe lub stare”²¹. W obecnej we współczesnym świecie kulturze dobrobytu papież Franciszek dostrzega źródło wyzbycia się przez człowieka wrażliwości na krzywdę innych spowodowaną nierównym podziałem dóbr. Zjawisko stało się na tyle powszechne, że Papież nazywa je globalizacją obojętności. Człowiek ogarnięty niepokojem braku jakiejś nowej rzeczy oferowanej przez rynek staje się „niezdolny do współczucia wobec krzyku bóleści innych”²². Coraz wyraźniejsza staje się obojętność, z jaką traktowani są jedni ludzie przez drugich, tylko dlatego, że tym drugim udało się wzbić na wyżyny dobrobytu gospodarczego. Życie ubogich Franciszek uważa za równie święte, co życie nienarodzonych jeszcze i niewinnych dzieci. Ci ubodzy zmagają się z biedą, opuszczeniem, wykluczeniem, handlem ludźmi, ukrytą eutanazją chorych oraz osób starszych pozbawionych opieki, nowymi formami niewolnictwa oraz wszelkimi postaciami odrzucenia. Mówi wyraźnie *nie* ekonomii wykluczenia i nierówności społecznej. Nie może on przemilczeć swego niepokojenia z wykluczeniem społecznym, jakie dotyka przysłowiowego „starca umierającego z wyziębienia na ulicy, mniej ważnego od spadku na giełdzie”²³. Wymaga

¹⁹ Franciszek, *Powróćmy do marzeń*, s. 38.

²⁰ J.M. Bergoglio, *Prawdziwa władza jest służbą. Przesłanie skierowane do środowisk oświatowych, Buenos Aires 2006*, Wyd. Esprit: Kraków 2013, s. 128-152.

²¹ Franciszek, *Między godnością a transcendencją*.

²² Franciszek, *Między godnością a transcendencją*.

²³ Franciszek, *Evangelii gaudium*, 53.

to zaangażowanego miłosierdzia, które każdy chrześcijanin winien jest okazywać potrzebującym, gdyż każda istota ludzka posiada taką samą godność jako obraz Boga. Nie można przejść obojętnie obok „osoby śpiącej na zewnątrz w zimną noc, którą wielu traktuje jak dziwaka, kogoś przypadkowego, kto wchodzi mi w drogę, kto jest gnuśnym oprychem, przeszkodą na mojej drodze, dokuczliwym cierniem na sumieniu, problemem, który muszą rozwiązać politycy, a może nawet nieczystością zaśmiecającą przestrzeń publiczną”²⁴. Franciszek wzywa ludzi bogatych do bezinteresownej solidarności oraz powrotu ekonomii i finansów do etyki sprzyjającej człowiekowi. Według niego stosunek człowieka do pieniądza, pod którego panowanie się poddaje, doprowadził do dyktatury ekonomii bez twarzy oraz do poważnego braku ukierunkowania antropologicznego sprowadzającego człowieka do jedynej potrzeby, potrzeby konsumpcji. Realnemu zagrożeniu ulega etyka, która potępia manipulację i degradację osoby i która pozwala stworzyć równowagę i porządek społeczny. Ta etyka kieruje ku Bogu, który „umyka kontroli agentów finansowych, ekonomicznych i politycznych, ich manipulacji, a nawet staje się niebezpieczna, o ile wzywa człowieka do jego pełnej realizacji i niezależności od wszelkiego rodzaju zniewolenia”²⁵.

Do tego zagadnienia Papież powrócił także w encyklice *Laudato si*, odwołując się do kierującego dzisiejszą ekonomią modelu technokratycznego, który w duchu indywidualizmu i relatywizmu upowszechnia uwielbienie nieograniczonej ludzkiej władzy, gdzie znaczenie ma jedynie to, co służy własnym, bezpośrednim interesom człowieka²⁶. To właśnie ten relatywizm, o czym była już mowa w niniejszej dysertacji, pobudza do uczynienia z drugiej osoby przedmiotu, zmuszając do przymusowej pracy, seksualnego wykorzystywania dzieci, niewolnictwa za długi, odepchnięcia osób starszych jako już niepotrzebnych. Ta sama logika tłumaczy handel ludźmi, „krwawymi diamentami”, organami ludzi ubogich, przemyt narkotyków czy odrzucenie dzieci, które nie odpowiadają życzeniom swych rodziców²⁷. W tej kulturze odrzucenia, do której prowadzi model zdominowany przez funkcjonalizm i prywatność, gdzie „wyrzuca się” nieproduktywnych (bezużytecznych), „mocni”, jak się wyraził Papież w swym przemówieniu w Parlamencie Europejskim, są zobowiązani otoczyć troską „słabych” poprzez chronienie pamięci i nadziei oraz nadanie im godności. Do tego

²⁴ Franciszek, *Gaudete et exultate*, 97-98.

²⁵ Franciszek, *Evangelii gaudium*, 57.

²⁶ Franciszek, *Laudato si*, 122.

²⁷ Tamże, 123.

potrzeba jasnych ram prawnych, odrzucenia tyranii, dyskryminacji, głodu i ubóstwa, a także troski o pracę, która namaszcza człowieka godnością²⁸.

Franciszek szczególną uwagę zwraca na osoby będące ofiarami różnych form handlu ludźmi. Proceder niewolnictwa odnosi do wołania Boga pytającego o tego, którego obojętny na jego krzywdę człowiek „codziennie zabija w małej nielegalnej fabryce, w sieci prostytucji, w dzieciach zatrudnionych do żebrania, w człowieku, który musi pracować w ukryciu, bo jego sytuacja jest prawnie nieuregulowana”²⁹. W wielu państwach korupcja powiązana jest często z handlem narkotykami i z przedsiębiorstwami finansowanymi obracającymi narkotykami. Niszczy to tkankę społeczną i ekonomiczną w wielu regionach ziemi³⁰. Godzi w godność wielu osób przysparzając im cierpienia i odbierając szansę na dzielenie się „tortem życia”³¹.

Nie dziwi zatem, że Papież dostrzega wartość każdego człowieka bez względu na wyznawaną przez niego religię bądź też brak wyznawania jakiejkolwiek religii. Wśród niewierzących bowiem również mogą się zdarzyć osoby poczuwające się do poszukiwania prawdy, dobra i piękna Boga, przez co są cennymi sojusznikami osób wierzących w działaniach na rzecz obrony godności człowieka, budowania pokojowego współżycia między narodami i troskliwego strzeżenia świata stworzonego. Godność ludzką Franciszek upatruje w pierwotnej otwartości na transcendencję wpisanej w serce człowieka, w odczuwaniu przez niego pragnienia Absolutu i niedopuszczenia do dominacji jednej z najniebezpieczniejszych pułapek naszych czasów – „jednowymiarowej wizji osoby ludzkiej, według której człowiek sprowadza się do tego, co produkuje, i do tego, co konsumuje”³². Trafnie ujął to włoski kapucyn w swych rozważaniach wielkopostnych kierowanych do rzymskich biskupów, dostrzegając ciągły pęd, strach przed ciszą, w którym żyje współczesny człowiek, szczególnie młody. Zauważa on, iż wielu młodych ludzi żyje w „orgii hałasu, zapominając, że życie wewnętrzne to droga do życia autentycznego”³³. Z natury swojej człowiek nastawiony jest na to, co zewnętrzne, widzialne, co jest uchwytnie zmysłami. Obecnie daje się zauważyć kryzys życia wewnętrznego, na które patrzy on z podejrzliwością, ponieważ żyje w kulturze, w której życie wewnętrzne i duchowe

²⁸ Franciszek, *Między godnością a transcendencją*.

²⁹ Franciszek, *Evangelii gaudium*, 211.

³⁰ J. M. Bergoglio, *Jesteśmy uczniami i misjonarzami*, 70.

³¹ Franciszek, *Gaudete et exultate*, 78.

³² Franciszek, *Przemówienie do przedstawicieli Kościołów i wspólnot kościelnych oraz innych religii*, Watykan, 20.03.2013, https://www.vatican.va/content/francesco/pl/speeches/2013/march/documents/papa-francesco_20130320_delegati-fraterni.html (20.04.2023).

³³ R. Cantalamessa, *O. Cantalamessa: człowiek żyje dziś w ciągłym pędzie, w strachu przed ciszą*, <https://deon.pl/kosciol/o-cantalamessa-czlowiek-zyje-dzis-w-ciaglym-pedzie-w-strachu-przed-cisza,513336> (23.03.2019).

zastępuje się psychologią i psychoanalizą, skupiając się na podświadomości, a pomijając relację z Bogiem³⁴.

To tłumaczy trudność dostrzeżenia odpowiedzi na nurtujące wielu ludzi pytanie: dlaczego Bóg milczy, nie reaguje na szerzące się dookoła zło, nie odpowiada na krzywdę ludzką, Papież odsyła do krzyża Chrystusa jako tej właśnie odpowiedzi, jako słowa miłości, miłosierdzia i przebaczenia³⁵. Proponuje przyjęcie tego krzyża, aby porzucając tęsknoty za wszechmocą i posiadaniem, móc odnaleźć odwagę do zmierzenia się z przeciwnościami, do otwarcia przestrzeni, w której zjednoczona we wspólnym cierpieniu ludzkość poczuje się zjednoczona także w powołaniu do tworzenia nowych form gościnności, braterstwa i solidarności³⁶. Temu zagadnieniu Papież poświęcił encyklikę *Fratelli tutti*³⁷.

Bergoglio mówi o trzech wymiarach ludzkiej transcendencji. Pierwszym jest przyjęcie i przeżywanie nowej świadomości ekologicznej, która pokona deterministyczną redukcję życia do sfery naturalno-biologicznej. Następną jest nowa świadomość humanistyczna i solidarna, która przeciwstawi się „oparom” indywidualistycznego i ekonomicznego egoizmu. Kolejną i kluczową częścią transcendentnej godności człowieka jest jego otwarcie na nadzieję. Nie może być ona traktowana jako duchowe pocieszenie czy jako odciążenie od poważnych zadań wymagających uwagi, lecz jako pewna dynamika, która uwolni od determinizmów i wszelkich przeszkód. Wtedy człowiek będzie mógł budować świat wolności, uwolnić się od egoizmu, inercji i niesprawiedliwości. Ma to być decyzja otwarcia się na przyszłość. Nadzieja objawia człowiekowi kondycję bytu nieukończonego, będącego w drodze, otwartego na coś więcej. Daje mu wiarę i pewność istnienia wspierającego Boga. Przekreśla zarazem całkowitość i ostateczność jakichkolwiek niepowodzeń, a tym samym uwalnia od zwątpienia, ale zarazem odbiera tę samą całkowitość i ostateczność potencjalnym sukcesom, aby odnoszący je człowiek mógł być zdolny do adaptacji i niechętny konformizmowi³⁸. Jest to nadzieja dobra trudno osiągalnego – taka postawa wymaga odwagi i krytycznego myślenia.

³⁴ Tamże.

³⁵ Franciszek, *Via crucis al Colosseo, Droga krzyżowa w Koloseum*, Rzym 29.03.2013, https://www.vatican.va/content/francesco/pl/speeches/2013/march/documents/papa-francesco_20130329_via-crucis-colosseo.html (20.04.2023).

³⁶ *Papież modli się za ludzkość pogrążoną w pandemii koronawirusa*, <https://www.vaticannews.va/pl/papiez/news/2020-03/papiez-franciszek-modlitwa-koronawirus.html> (27.03.2020).

³⁷ Franciszek, *Fratelli tutti*.

³⁸ J.M. Bergoglio, *Prawdziwa władza jest służbą, Przesłanie skierowane do środowisk oświatowych*, s. 128-152.

W epoce, gdy „nie uznaje się już żadnej prawdy obiektywnej lub powszechnie obowiązujących zasad”³⁹, Franciszek docenia umiejętność odkrywania swego prawdziwego miejsca w świecie, gdyż to pomoże człowiekowi właściwie zrozumieć samego siebie. W przeciwnym razie zaprzeczy on własnej naturze. Jest on bowiem „dla siebie samego darem otrzymanym od Boga i dlatego musi respektować naturalną i moralną strukturę, w jaką został wyposażony”⁴⁰. W ten sposób odczytywać będzie swoją godność w kontekście wszechświata, który został mu powierzony, ale któremu i on sam został powierzony jako „odpowiedzialny zarządca”⁴¹. Jest to świat, który człowiek odziedziczył po poprzednich pokoleniach (po rodzicach), otrzymał jako pożyczkę od pokoleń następnych (od swych dzieci) i będzie zobligowany, aby ten świat zwrócić w jeszcze lepszym stanie, niż go otrzymał, będzie z tego rozliczony, także we własnym sumieniu⁴². Tymczasem człowiek doprowadza do niszczenia środowiska, przyczyniając się w ten sposób do samozapomnienia, odrzucenia tego, kim jest jako dzieło stwórcze kochającego Boga, żyjąc w sprzeczności z Bożym stworzeniem. Objawia się to smutkiem człowieka bogatego w *know-how*, lecz pozbawionego wewnętrznego bezpieczeństwa poznania siebie jako stworzenia⁴³. Jest to szeroko praktykowana przez Franciszka pedagogia ekologii integralnej, której społeczną aktualność i doniosłość dostrzega i poddaje głębokiej refleksji Marek Rembierz, odwołując się do sensu bezinteresowności jako postawy fundamentalnej względem człowieka i środowiska⁴⁴. Poważnym zagrożeniem dla ludzkiej godności jako podstawy jego istnienia jest uznanie siebie za władcę absolutnego starającego się zająć miejsce Stwórcy, z którym unika się współpracy i działa wbrew Jego boskiej logice⁴⁵. Podkreślając niezbywalne każdej osobie prawo do szanowania nie tylko jej samej, ale również środowiska, w którym żyje, papieskie nauczanie kładzie nacisk na poszanowanie i troskę wobec planety jako wspólnego wszystkim ludziom domu⁴⁶. Do tego zagadnienia odniosła się encyklika *Laudato si* oraz synod dla Amazonii, który Papież zwołał

³⁹ Franciszek, *Laudato si*, 123.

⁴⁰ Tamże, 115.

⁴¹ Tamże, 116.

⁴² Franciszek, Encuentro con el mundo de la enseñanza, Quito, 07.07.2015, https://www.vatican.va/content/francesco/pl/speeches/2015/july/documents/papa-francesco_20150707_ecuador-scuola-universita.html (12.01.2023).

⁴³ Franciszek, *Powróćmy do marzeń*, s. 39.

⁴⁴ M. Rembierz, *Pedagogiczny potencjał i edukacyjne wyzwania krytycznej ekologii – o dwoistości pedagogiczno-ekologicznych tropów papieża Franciszka w kontekście pedagogicznego przesłania Heleny Radlińskiej*, „Rocznik Naukowy Kujawsko-Pomorskiej Szkoły Wyższej w Bydgoszczy. Transdyscyplinarne Studia o Kulturze (i) Edukacji” nr 9, s. 29-62.

⁴⁵ Franciszek, *Laudato si*, 117.

⁴⁶ Franciszek, *Udienza al Corpo Diplomatico accreditato presso la Santa Sede per la presentazione degli auguri per il nuovo anno*, Watykan, 09.01.2023, <https://press.vatican.va/content/salastampa/it/bollettino/pubblico/2023/01/09/0020/00038.html> (20.04.2023).

motywowany między innymi względami ekologicznymi, a więc dokument posynodalny oraz adhortacja *Querida Amazonia* jako owoc synodu. Zgłębiając refleksję proekologiczną, uwypukla ścisły związek ludzkiej godności ze światem przyrody. Podkreślając szczególną wartość człowieka i jego wyższość ponad innymi stworzeniami, chce wskazać na dowartościowanie każdej osoby i tym samym uznanie tej godności u innych poprzez zdolne do poznania, umiłowania i dialogu otwarcie na „ty” drugiej osoby⁴⁷.

W ocenie Franciszka zmianie, której w obecnej epoce doświadcza ludzkość, towarzyszy nieustanny pęd za nowością, uświęcając pewną ulotność, która człowieka pociąga w kierunku powierzchowności, przy czym trudno jest mu się zatrzymać, aby odzyskać głębię życia⁴⁸. Obecna rywalizacja gospodarcza prowadzi do wykluczenia wielkich mas ludzi i marginalizowania ich, pozbawiając pracy oraz jakichkolwiek perspektyw na przyszłość. To wykluczenie rani i odbiera przynależność do społeczeństwa, w którym człowiek żyje, nie tylko spychając go na margines, ale wyrzucając go poza to społeczeństwo, traktując jak niepotrzebne resztki. Człowiekowi odbiera się godność poprzez traktowanie go jako „dobro konsumpcyjne, którego można użyć, a potem wyrzucić”⁴⁹. Człowiek zagrożony jest potraktowaniem go jako trybiku w mechanizmie i zrównaniem z dobrem konsumpcyjnym, odrzucanym, gdy jest już niepotrzebne, jak to ma miejsce między innymi w przypadku nieuleczalnie chorych, ludzi starszych, opuszczonych i pozbawionych opieki lub dzieci zabitych przed urodzeniem⁵⁰.

Obok ubóstwa materialnego papieskie nauczanie podnosi problem ubóstwa duchowego. Są to ci, którzy „żyją pozbawieni siły, światła i pociechy płynącej z przyjaźni z Jezusem Chrystusem, bez przygarniającej ich wspólnoty wiary, bez perspektywy sensu i życia”⁵¹. To duchowe ubóstwo rozumieć należy w kontekście wpływów, jakie na człowieka wywierają postmodernistyczny indywidualizm, nihilizm i hedonistyczny relatywizm, fałszywe ideologie jako środki manipulacji czy przemieszanie wartości z antywartościami prowadzącymi do duchowej, emocjonalnej i społecznej bierności. W wielu ludzkich sercach zagościły lęk i rozpacz, gasząc radość życia przy jednoczesnym braku szacunku i wzrastającej przemocy. Walka o przetrwanie często odbiera człowiekowi godność⁵². Staje się on mniej ludzki.

Dla papieża Franciszka człowiek jest istotą zdolną do odpowiedzi na wezwanie Boga, gdyż

⁴⁷ Franciszek, *Laudato si*, 119.

⁴⁸ Franciszek, *Laudato si*, 113.

⁴⁹ Franciszek, *Evangelii gaudium*, 53.

⁵⁰ Franciszek, *Między godnością a transcendencją*.

⁵¹ Franciszek, *Evangelii Gaudium*, 49.

⁵² Tamże, 52.

został stworzony na Jego obraz i podobieństwo. Nawiązuje z Nim relację miłości, która osiągnęła dojrzałość we wcieleniu Syna. Dlatego też całe stworzenie musi wejść w ostateczną komunię ze swym Stwórcą, relację zainicjowaną w Chrystusie Zmartwychwstałym. Pamięć o zbawczej męce i zmartwychwstaniu Syna Bożego, który w ten sposób solidaryzuje się z każdym człowiekiem, czyni z ludzi synów i córki samego Boga. Jest to więc pamięć ludzi o otrzymanych dobrach, pamięć, bez której stają się obcy dla samych siebie. Takich pozbawionych pamięci ludzi Franciszek nazywa „przechodniami istnienia, wykorzeniającymi się z gleby, która ich karmi”⁵³. Przyrównuje ich do pozwalających się unosić liści na wietrze. Przypominanie natomiast postrzega jako najsilniejsze więzi, które pozwalają poczuć się częścią historii oraz ludzkiej wspólnoty („oddychanie z ludem”). Pamięć nie jest czymś prywatnym, lecz jest drogą łączącą ludzi z Bogiem i z innymi⁵⁴. Ludzkość zmierza do finału będącego wypełnieniem i pozytywnym ukoronowaniem dzieła Bożej miłości. Jest to zbawcze działanie Boga i stanowi klamrę spinającą dzieło sztuki przez Niego zapoczątkowane. Dzieło, w które zapragnął On włączyć człowieka jako swego współpracownika. W osobistym i wspólnotowym spotkaniu człowieka z Bogiem-Miłością rozstrzyga się ostateczny sens ludzkiej egzystencji⁵⁵. Bóg wlał w ludzkie serce prawdę, że ludzie należą do Niego i do siebie nawzajem⁵⁶. Umiłował w człowieku jego ludzką kondycję, aż po dotknięcie swoją konkretną miłością naszej najgorszej nędzy, co wyraziło się w narodzeniu Syna Bożego odrzuconego przez społeczeństwo (w stajni, gdyż nie było dla Niego miejsca w gospodzie⁵⁷), aby uświadomić ludzi, że każdy człowiek odrzucony jest dzieckiem Bożym⁵⁸.

Bezgrzeszność człowieka oddalająca się od kontekstu legalistycznego, a przejawiająca się nierobieniem niczego złego, tego, co zakazane, sytuuje się w samym sercu wolności człowieka stojącego naprzeciw drugiego człowieka. Ta wolność ma się wpisywać w boski sens wszystkich rzeczy, całego stworzenia i całej historii. Uznanie każdej osoby za brata stanowi warunek człowieczeństwa. Wolność zwraca się ku pełniejszemu, a więc szczęśliwemu życiu osoby. Realistyczny humanizm docenia więzi między osobami. Ta miłość przybiera różne formy w zależności od rodzaju więzi: międzyosobowa, intymna, społeczna, polityczna, intelektualna. Każdą istotę ludzką charakteryzuje podstawowe odniesienie do bliźniego i do wspólnoty.

⁵³ Franciszek, *Homilia Mszy Świętej*, Watykan, 14.06.2020, Emisja w Telewizji Trwam (14.06.2020).

⁵⁴ Tamże.

⁵⁵ Dokument z Aparecidy, *Jesteśmy uczniami i misjonarzami Jezusa Chrystusa*, 44.

⁵⁶ Franciszek, *Powróćmy do marzeń*, s. 18.

⁵⁷ Łk 2.7.

⁵⁸ Franciszek, *Homilia podczas Pasterki w Watykanie*, Watykan, 24.12.2020, Emisja w Telewizji Trwam (24.12.2020).

Słowo danej osoby jest jednym z jej podstawowych wyróżników, a skoro nie rodzi się ono w jej wnętrzu, ale jest pochodną słów przychodzących z zewnątrz i kształtuje tę osobę oraz jej słownictwo, a ludzkość nie istnieje bez historii i wspólnoty, to mowa tej osoby jest jej odpowiedzią na Głos, który jako pierwszy się do niej odezwał i uczynił z niej byt. Stąd wniosek, że największy sens wolności tkwi w otwarciu się na możliwość bycia z innymi. Patrząc na człowieka przez pryzmat bliźniego i wspólnoty, można dojść do wniosku, że wolność zaczyna się tam, gdzie zaczyna się wolność innych. Konsekwencją przeżywania tej wolności, którą przyszły papież nazywa pozytywną wolnością, jest totalna i nieprzewidywalna w swych przejawach rewolucja, która ujmuje nowy sposób pojmowania osoby i społeczeństwa – człowiek skupia się na osobach, które można kochać i wspierać i tym samym mniej ważne stają się dla niego przedmioty, które można posiadać. W wyniku tej rewolucji nie ocenia innych przez pryzmat tego, co kto posiada i jakie korzyści materialne można z niego czerpać, ale osobistym i społecznym życiem człowieka kieruje jego osobowa kondycja, jego godność i odpowiedzialność, czyli również zdolność do odpowiedzi na wzywające go słowo. Należy się jednak wystrzegać zjawiska, w którym osobistym i społecznym życiem człowieka władają międzyludzkie relacje skoncentrowane na pozbawionych życia przedmiotach. Byłaby to intrascendencja osoby przegrywającej ze ślepyim popędem zdobywania rzeczy, co znajduje swe źródło w „hiperinfekcji” doświadczanej przez współczesny wolny rynek, tak bardzo ostatnio absolutyzowany⁵⁹.

Istnieją jednak liczne zagrożenia współczesnej kultury. Argentyński kardynał wyraźnie dostrzega ich przejawy. Obecną kulturę nazywa kulturą globalizacji, którą osoba ludzka widzi z perspektywy uniwersalności, partycypuje w nowej strukturze życiowej wyższego rzędu, włączając się w harmonijny sposób w coś, co ją transcenduje. Ta zglobalizowana kultura, w której do człowieka docierają resztki tak zwanej kultury katastrofy, nazywanej przez Bergoglio elementami odchodzącej epoki nowoczesności, posiada cechy, z których najważniejszymi są świecki mesjanizm, relatywizm i karykatura prawdy niezbędnej do pełni życia i dorastania do osobowej tożsamości.

Relatywizm jako nowa postać nihilizmu polega na dyskredytowaniu wartości, czyniąc nich zwykle frazesy. Brak pewników i stałych przekonań prowadzi do przyznania wszystkiemu jakiejś określonej wartości, a przez to, metodą zrównywania w dół, do zaprzeczenia jakimkolwiek wartościom. Proponuje moralność immanentną, która sferę transcendentną zastępuje fałszywymi obietnicami lub celami koniunkturalnymi, redukując etykę i politykę do

⁵⁹ J. M. Bergoglio, *Prawdziwa władza jest służbą. Przesłanie skierowane do środowisk oświatowych*, s. 128-152.

fizyki. Negując zasady praktyczne, konkretne, obiektywne, ocenia i osądza jedynie na podstawie subiektywnego wrażenia. Umniejszenie wartości racji moralnej prowadzi do sytuacji, w której prawo nie odnosi się do fundamentalnego obrazu sprawiedliwości, ale odzwierciedla powszechnie wyznawane poglądy. Niepohamowane pragnienie autonomii przy jednoczesnej rezygnacji z oparcia na czymś, co go transcenduje, prowadzi człowieka do wykorzenia i poczucia opuszczenia. Ten nihilistyczny wymiar relatywizmu nadaje wszystkiemu charakter uniwersalny, likwidując odrębności lub pomniejszając ich wartość, albo też utwierdzając je tak agresywnie, że ulegają zniszczeniu. W takiej rzeczywistości dochodzi do walk bratobójczych. Całkowita internacjonalizacja kapitału i środków masowego przekazu przy zaniedbywaniu konkretnych zobowiązań społeczno-politycznych i realnego zaangażowania w kulturę i krzewienie wartości, sprowadza człowieka do cyfry w marketingowych statystykach oraz czynnika napędzającego produkcję reklam⁶⁰.

Karykatura prawdy uwidacznia się wysmianiem szlachetnych wartości, takich jak uczciwość, brak przemocy, czystość, co prowadzi do upodlenia życia, wdrażając antywartości. Absolutyzując jakiś określony aspekt, zniekształca się całość. Rozwodniony deizm próbuje sprowadzić wiarę i religię do wymiaru spirytualistycznego i subiektywnego, natomiast fundamentalistyczne postawy odsłaniają niemoc i powierzchowność wiary⁶¹.

W nauczaniu Franciszka człowiek jest istotą relacyjną. Potrzebuje innych ludzi do normalnego funkcjonowania w społeczności, w której będzie żyć i się wyrażać. Franciszek postrzega samotność jako jedną z najczęstszych chorób, które dostrzega w dzisiejszej Europie. Jest ona właściwa osobom pozbawionym więzi: szczególnie widoczna u osób w podeszłym wieku pozostawionych własnemu losowi, a także u młodych pozbawionych punktów odniesienia i szans na przyszłość, ale także u wielu osób ubogich, imigrantów poszukujących lepszej przyszłości⁶².

W relacji pomiędzy Bogiem a człowiekiem, Ojcem a dzieckiem, za niezwykle cenne Papież uznaje Boże miłosierdzie, do którego odwołuje się jego misyjna postawa. Zaleca on upodobnianie się w tym miłosierdziu do miłosiernego Boga, który ma wyjątkową zdolność zapominania doświadczonych od człowieka krzywd⁶³ i który nigdy się nie męczy wybaczeniem,

⁶⁰ Tamże, s. 72-76.

⁶¹ Tamże.

⁶² Franciszek, *Między godnością a transcendencją*.

⁶³ Franciszek, *Omelia durante la messa*, Watykan, 17.03.2013,

https://www.vatican.va/content/francesco/pl/homilies/2013/documents/papa-francesco_20130317_omelia-santa-anna.html (14.11.2022).

choć mężczy człowieka proszenie Go o to wybaczenie. Jak się wyraził Papież w rozważaniu o miłosierdziu, trochę miłosierdzia jednak sprawia, że świat jest mniej zimny i bardziej sprawiedliwy⁶⁴, a sam Bóg objawia się człowiekowi, gdy pojawia się miłosierdzie, gdyż takie jest Jego oblicze⁶⁵. Współczucie, jakie Papież zaleca, ma być rozumiane jako współcierpienie, ze szczególnym wczuciem się w potrzeby ubogich, tak różne od potrzeb przeciętnego człowieka dbającego o wygody cielesne. Są to potrzeby związane z brakiem pożywienia, ubrania, leków, dostępu do szkoły, dużo bardziej pilne i uzasadnione⁶⁶. Miłosierdzie jest przez Franciszka postrzegane jako źródło radości, pogody ducha i pokoju. Jest ostatecznym i najwyższym aktem, w którym Bóg wychodzi na spotkanie z człowiekiem. Jest prawem żyjącym w sercu człowieka otwartego na potrzeby drugiego, szczególnie tego gorzej sytuowanego⁶⁷.

Żaden człowiek nie jest dla siebie wystarczający, co wymaga od niego (zwłaszcza od chrześcijanina) wyjścia z egocentrycznej jaźni, wyjścia na poszukiwanie i spotkanie oblicza Boga⁶⁸. Żyjąc w społeczności, należy unikać mówienia źle o innych, ponieważ jest to sprzedawanie obmawianej osoby. Obgadywanie drugiego człowieka wyraża się często w zwyczajnej plotce i zaczyna się zwykle niewinnie, bez wyraźnie widocznych złych intencji, a jednak często przeradza się w handel drugim człowiekiem jak towarem⁶⁹. Idąc dalej w kierunku drugiej osoby, można przyrzeć się prawom i zwyczajom współczesnego rynku, którego absolutyzacji towarzyszy cała seria problemów, w tym ten, jakże ważny aspekt, traktowania osoby wyłącznie przez pryzmat tego, co posiada lub co jest w stanie nabyć. Dzielenie osób na te, które mają ku temu możliwości i na te, które ich nie mają, prowadzi do segregacji, spychania tych drugich na margines życia społecznego przy jednoczesnym zamykaniu się na nie przez te pierwsze⁷⁰.

⁶⁴ Franciszek, *Angelus Domini*, Watykan, 17.03.2013, https://www.vatican.va/content/francesco/pl/angelus/2013/documents/papa-francesco_angelus_20130317.html (14.04.2023).

⁶⁵ Franciszek, *Angelus Domini*, Watykan, 10.01.2021, https://www.vatican.va/content/francesco/pl/angelus/2021/documents/papa-francesco_angelus_20210110.html (21.04.2023).

⁶⁶ Franciszek, *Angelus Domini*, Watykan, 03.08.2014, https://www.vatican.va/content/francesco/it/angelus/2014/documents/papa-francesco_angelus_20140803.html (21.04.2023).

⁶⁷ Franciszek, Bulla ogłaszająca Nadzwyczajny Jubileusz Miłosierdzia *Misericordiae vultus*, Watykan, 11.04.2015, 9, https://www.vatican.va/content/francesco/pl/bulls/documents/papa-francesco_bolla_20150411_misericordiae-vultus.html (28.04.2023).

⁶⁸ Franciszek, *Cistituzione apostolica „Vultum Dei quaerere”*.

⁶⁹ Franciszek, *Meditazione mattutina*.

⁷⁰ J. M. Bergoglio, *Prawdziwa władza jest służbą. Przesłanie skierowane do środowisk oświatowych*, s. 128-152.

Nie dziwi zatem, że w przesłaniu Franciszka człowiek wezwany jest do służby na rzecz drugiego człowieka, do dotknięcia samego Chrystusa w osobie potrzebującej (co jest charakterystyczne dla duchowości jezuickiej), zgodnie z Jezusowym nauczaniem uwypuklającym wymiary miłości leżące u podstaw każdej wspólnoty ludzkiej. Argentyński biskup w przemówieniu do środowisk oświatowych w 2006 roku podkreślił instytucjonalny wymiar miłości. Miłość przechodzi przez instytucje poprzez zrealizowane w historii sposoby konkretyzowania zamiarów i pragnień oraz nadawania im trwałości, czyli między innymi uchwalania ustaw jako uzgodnionych form wspólnego życia czy pewnych mechanizmów społecznych, które dążą do sprawiedliwości, równości i partycypacji⁷¹. Papież zachęca każdego do opieki nad słabszymi. Opieka ta ma być wyrażana z dyskrecją, pokorą, w ciszy, ale ze stałą obecnością i całkowitą wiernością, i umiejętnością słuchania Boga, aby pozwolić Mu się kierować, strzegąc uczuć i serca (źródło dobrych i złych intencji) przed nienawiścią, zazdrością, dumą i brudnym życiem. Ta opieka ma być wyrażana również w odniesieniu do stworzenia wpisanego w naturę zamysłu Bożego⁷².

Jednak, aby nie zatracić tego, co sprzyja rozwojowi ludzkiej godności, należy dbać o relacje rodzinne, tak często zakłócone pośpiechem w codziennym życiu i zbyt dużą ilością czasu przeznaczanego na pracę oraz nadmiarem obowiązków, często podyktowanych chęcią podniesienia standardów życia rodziny, którą tymi samymi staraniami się zaniedbuje. Wielu rodziców, pragnąc dla swych dzieci szybkiego i szerokiego rozwoju, posyła je na dodatkowe zajęcia pozalekcyjne, kółka, kursy i szkolenia, treningi czy inne zajęcia, aby jak najpełniej przygotować je do przyszłego, dorosłego życia. Odbywa się to kosztem wolnego czasu, tak potrzebnego do budowania relacji rodzinnych. Często dziecku odbiera się w ten sposób dzieciństwo w imię jego *lepszego* przyszłości, skupia się na nim całe zainteresowanie rodziców, zaniedbując ich wzajemną, małżeńską miłość. Skutkuje to tym, że dzieci tracą pewność siebie, co z kolei przekłada się na ich niepowodzenia na wielu płaszczyznach w dorosłym życiu, które przecież tak pieczołowicie było zaplanowane przez rodziców. Paradoksalnie więc, dobrze przygotowany do opuszczenia rodzinnego gniazda człowiek nie potrafi prawdziwie kochać, odczuwać, być człowiekiem na miarę prawdziwego człowieczeństwa. Apelując do sumień zapracowanych rodziców, Franciszek stawia pytanie o ilość i jakość czasu przeznaczanego każdego dnia na integrację ze swymi dziećmi. Zdaje on sobie sprawę z istnienia poważnych

⁷¹ Tamże, s. 97-127.

⁷² Franciszek, *Omelia durante la messa*, Watykan, 19.03.2013, https://www.vatican.va/content/francesco/it/homilies/2013/documents/papa-francesco_20130319_omelia-inizio-pontificato.html (28.04.2023).

trudności, z jakimi zmagają się, aby wyżywić rodzinę, aby zapewnić jej to, co potrzebne do życia, jednak uświadamia im również, że życie w ciągłym pośpiechu, przepracowaniu i zaniedbaniu rodzinnych relacji odbiera dziecku godność. Idąc dalej, Papież zachęca do tworzenia w rodzinie poczucia wspólnoty, solidarności ze sobą nawzajem, ale także z innymi ludźmi, szczególnie z potrzebującymi, którym można i należy pomóc na miarę swoich możliwości⁷³.

Bergoglio widzi we współczesnym człowieku dwie wyraźne zagrażające jego człowieczeństwu cechy: mentalność technicystyczną i dążenie do świeckiego mesjanizmu. Jako człowiek gnostyczny posiada on wiedzę pozbawioną spójności, ale zarazem potrzebuje czynnika ezoterycznego, zsekularyzowanego. Wychowanie narażone na pokusę wejścia w klimat gnostyczny lub ezoteryczny jest pozbawione oparcia w wewnętrznej spójności, która by wpływała z realistycznych celów, i używania środków na miarę człowieka, a przez to nie jest w stanie pokierować siłą techniki. Obecną kulturę Bergoglio nazywa kulturą nominalistyczną, w której słowo pozbawione właściwej mu treści straciło swoją wagę, stało się puste i pozbawione oparcia – ożywiającej iskry. Słowa tracą ciężar właściwy i nie stają się już ciałem⁷⁴. Człowiek staje się wewnętrznie podzielony, powtarzając za Bergoglio, „rozwidziony sam ze sobą, myli tęsknotę wywołaną przez transcendencję z tęsknotą za immanentnymi rozwiązaniami, które okazują się pozbawione korzeni”⁷⁵.

Najważniejsze dla Papieża wartości: prawda, dobro i piękno, które nie istnieją w oddzieleniu od siebie, ale zawsze razem, mogą być (i powinny) poszukiwane nie tylko przez osoby wierzące ale przez wszystkich ludzi dobrej woli, którzy są gotowi do działania na rzecz obrony ludzkiej godności, do budowania pokojowego współżycia między narodami i troskliwego strzeżenia stworzonego świata. Wartość każdego człowieka jest mu należna i niezbywalna bez względu na wyznawaną przez niego religię bądź brak wyznawania jakiegokolwiek religii⁷⁶.

Podsumowując dotychczasowy tok analiz można powiedzieć, iż w nauczaniu Papieża Franciszka człowiek widziany jest jako osoba, czyli byt substancjalny istniejący od momentu poczęcia aż do naturalnej śmierci, i jest kimś, kto umie rozumnie myśleć, posiada wolną wolę, jest zdolny do pamięci i dobycia w relacji z Bogiem, innymi i ze światem. Jest kimś kto potrafi

⁷³ Franciszek, *Przemówienie do przedstawicieli Kościołów i wspólnot kościelnych oraz innych religii*.

⁷⁴ J.M. Bergoglio, *Prawdziwa władza jest służbą. Wychowanie w kulturze spotkania*, Buenos Aires 2006, Kraków 2013, s. 72-76.

⁷⁵ Tamże, s. 78-79.

⁷⁶ Franciszek, *Przemówienie do przedstawicieli Kościołów i wspólnot kościelnych*.

samodzielnie decydować o tym, kim chce się stać. Równocześnie poszukuje siebie i potrzebuje wychowania, które pozwoli mu działać harmonijnie, sensownie i zgodnie z odwiecznym jego przeznaczeniem.

W przesłaniu tym bez trudu odnajdujemy biblijne, teologiczne i filozoficzne podstawy wychowania i moralności. Tkwią one w powołaniu człowieka przez Boga, przymierzu Boga z ludźmi, nawróceniu człowieka, chrześcijańskiej godności osoby, spotkaniu człowieka z Bogiem, chrześcijańskim sensie życia, miłości jako normie życia chrześcijańskiego i chrześcijańskim sensie śmierci człowieka. Filozoficzny obraz człowieka ujmuje go jako osobę rozumną, wolną i miłą. Wśród zasad wychowawczych z powodzeniem odkryć możemy zasadę realizmu poznawczego, prawdy i zaufania, chrystocentryzmu, personalizmu, humanizmu, uniwersalizmu chrześcijańskiego, zasadę podmiotowości, wspólnotowości, adaptacji, pomocniczości, użyteczności, dobra wspólnego, solidarności, osobistej wolności i odpowiedzialności. Zaś cele tego wychowania sprowadzić możemy do osobowego wychowania człowieka, społecznego wychowania osoby i chrześcijańskiego wychowania ku świętości. Jednak we wszystkich tych wymiarach istotna jest pomoc w odkrywaniu obiektywnej prawdy samego siebie i otaczającego świata.

W wychowawczej doktrynie papieża Franciszka główny akcent zdaje się padać na nakazy Chrystusa dotyczące miłości Boga, szacunku do drugiego człowieka postrzeganego jako brata, czynnego udziału w życiu społecznym czy aktywności misyjnej ochrzczonych, tak, aby, zgodnie z nauczaniem świętego Augustyna, „Bóg był uwielbiony, człowiek uszanowany a ziemia obsłużona”.

Tak rozumiane wychowanie daje poznać smak nowości życia płynący ze spotkania i obcowania z Bogiem żywym i prawdziwym, pozwala dostrzec wartość natury własnego serca rozumianego w znaczeniu biblijnym, uczy widzieć dobro własne i dobro drugiego człowieka, dostrzega wartość wspólnoty, ukazuje wartość tradycji i uczy wobec niej postawy krytycznej. Dokonuje się ono w konkretnych okolicznościach czasu i przestrzeni. Uwzględnia „dzisiaj”, „jutro” i „pojutrze”, a nie zaniebując tego, co „wczoraj”, kieruje się tym, co prawdziwe zawsze, wszędzie i dla każdego. Jego istotą, podobnie jak u księdza Luigiego Giussaniego, jest budowanie osobowości i historii polegające na wprowadzaniu wychowywanego w „pełnię rzeczywistości”, a więc w każdy jej aspekt bez jakiegokolwiek fragmentaryzacji. Wychowanie to respektując wolność każdego „ja” jako głównego bohatera ludu i historii, nie koncentruje się na pojedynczych problemach i dyrektywach etycznych, lecz otwiera się na ideał, który może

ukształtować dojrzałą osobowość zdolną do nawiązania właściwych relacji z wszystkim i ze wszystkimi⁷⁷.

4.2. Oryginalność papieskiej pedagogii towarzyszenia

Obecna w nauczaniu i praktyce wychowawczej papieża Franciszka idea towarzyszenia wychowawczego, decydująca o oryginalności jego pedagogii, inspirowana jest pedagogiką ignacjańską. Wyływa ona z pedagogiki zakorzenionej w aksjologii chrześcijańskiej, w której godność osoby stanowi istotną wartość. Owo towarzyszenie polega na podążaniu za uczniem, dostosowując się do jego tempa rozwoju, i dzieleniu się z nim doświadczeniem, ale również wskazywaniu tego, co prawdziwe, życiodajne i twórcze. Towarzysz młodego wychowanka potrafi przekazać mu motywy życia i nadziei oraz wskazać właściwe zasady i reguły życia obowiązujące w świecie, w który ten młody człowiek wkracza. W propagowanej przez Papieża duchowości ignacjańskiej kluczową kwestią jest wielkoduszność, aby z wielkim sercem i odwagą czynić małe rzeczy dnia codziennego⁷⁸.

Potrzeba wzajemnego wspierania się w odkrywaniu Jezusa zmartwychwstałego nazywana przez jezuitów *towarzyszeniem* jest sposobem oddziaływań wychowawczych w różnej formie, tak w teorii, jak i w praktyce pedagogicznej. Jest to religijny charakter towarzyszenia wychowawczego dzieciom, młodzieży i osobom dorosłym. Niniejszy paragraf odnosi się do pedagogii towarzyszenia młodzieży żyjącej we współczesnym, postmodernistycznym świecie pełnym gwałtownych przemian, niepewności oraz „nienadążania” za tym, co się dzieje w życiu osobistym i społecznym. W świecie coraz bardziej anonimowym i naznaczonym wieloma kryzysami potęgującymi tę anonimowość, w tym również kryzysem rozumienia osoby ludzkiej, potrzeba duchowego, emocjonalnego i intelektualnego towarzyszenia młodym na drodze ich wchodzenia w dorosłe i samodzielne życie staje się bardziej niż kiedykolwiek oczywista⁷⁹. Towarzyszenie prowadzące do bliskiego spotkania pełnego gościnności i otwartości może prowadzić do odkrycia, że siebie i świat można próbować zrozumieć tylko na drodze dialogu i pełnej wolności⁸⁰. Towarzystwo Jezusowe, w którym kształtowała się pedagogiczna myśl papieża-jezuita, od setek lat specjalizuje się w towarzyszeniu osobie na drodze jej duchowego

⁷⁷ L. Giussani, *Realtà e giovinezza. La sfida*. SEI, Torino 1995, s. 19-20.

⁷⁸ G. D'Addelfio, *La scuola di Papa Francesco e la pedagogia ignaziana*. „Nuova Secondaria Ricerca” 2015, nr 1, s. 16.

⁷⁹ A. Walulik, *Synergiczny charakter towarzyszenia wychowawczego*, w: Z. Marek, *Pedagogika towarzyszenia. Perspektywa tradycji ignacjańskiej*, Wyd. Akademia Ignatianum: Kraków 2017, s. 16.

⁸⁰ Tamże, s. 19.

rozwoju. Dostrzegając i doceniając znaczenie takiego towarzyszenia dla funkcjonowania osoby w codziennym życiu, zakon jezuitów wypracował szkolny system integralnego rozwoju człowieka. Obok nabywania przez wychowanka wiedzy za równie ważne uznał wychowanie religijno-moralne oraz wspieranie wychowanków w ich wchodzeniu w życie społeczne i odnajdywaniu w nim swojego miejsca. Religijny charakter towarzyszenia prowadzi do pytania o uniwersalność tego procesu i otwiera na rozumienie jego synergicznego charakteru⁸¹.

W poszukiwaniu nowych sposobów oddziaływań wychowawczych, które obejmują również wspieranie wychowanka w odkrywaniu tajemnicy zmartwychwstania, jezuita, za swoim założycielem, odnoszą się do biblijnego opowiadania o uczniach z Emaus, którym sam Jezus towarzyszył na drodze poznawania prawdy⁸². Upatrując w działalności edukacyjnej jedno ze swych najważniejszych zadań, przyczyniają się do obrony i pogłębiania wiary oraz odnowy Kościoła. Nadając edukacji znamiona charakterystyczne dla ćwiczeń duchownych, troszczą się o kształtowanie w wychowankach dojrzałej osobowości, wspierając ich integralny rozwój: duchowy, intelektualny, emocjonalny i fizyczny. Są to osobiste działania, które na fundamencie Ewangelii otaczają troską poszczególne osoby. Jest to towarzyszenie wychowankowi, któremu wychowawca służy, towarzysząc jednocześnie jego rozwojowi. Relacje pomiędzy wychowawcą a wychowankiem opierają się na zaufaniu charakterystycznym dla związku mistrza z uczniem, co daje podstawy realności wychowaniu⁸³.

Papieża Franciszka jako duszpasterza i zarazem autorytet wychowawczy charakteryzuje ciepło i bliskość, z jaką wychodzi naprzeciw każdemu spotkanemu człowiekowi, niezależnie od wyznawanej religii czy wartości. Wychodząc naprzeciw ludziom zgnębionym, szukającym pocieszenia, próbuje dać im pocieszenie płynące z Bożej łaski, posługując się bezpośrednim i prostym językiem. Pragnie być dla nich towarzyszem wspólnej wędrówki ku odkrywaniu Chrystusa. Dostrzega potrzebę towarzyszenia osobom doświadczającym wewnętrznego lub osobistego kryzysu, przeżywającym swe osobiste „przeście” w postaci choroby, niepowodzenia w małżeństwie czy biznesie, rozczarowania lub zdrady (momenty generujące napięcie lub kryzys). Momenty te Papież nazywa „covidami” (o sobie pisze, że w swym życiu przeżył trzy covidy), a doświadczającym ich zaleca zwrócenie się o pomoc do doświadczonych ludzi, którzy pomogą w przejściu trudnego odcinka drogi⁸⁴.

Na zakonną formację Jorge Bergoglio wpłynęła jego edukacja na szczeblu szkoły

⁸¹ A. Walulik, *Synergiczny charakter towarzyszenia wychowawczego*, s. 9-10.

⁸² Tamże.

⁸³ Z. Marek, *Pedagogika towarzyszenia*, s. 57.

⁸⁴ Franciszek, *Powróćmy do marzeń*, s. 41-42.

podstawowej, którą kontynuował w salezjańskim duchu. W szkole przesiąkniętej naturalną kulturą katolicką, w której nauka w ciszy rozwinęła w nim koncentrację i skupienie oraz poszukiwanie znaczenia rzeczy, nauczył się również chrześcijańskiej rywalizacji, tak w nauce, jak i w sporcie. Uświadamiając sobie istnienie prawdy jako czegoś poza nim samym, doskonalił rozumienie wartości i cnót oraz osobistej odpowiedzialności za świat⁸⁵. W Towarzystwie Jezusowym, do którego wstąpił w młodości, pociągnęły go trzy rzeczy: misyjność (być posłanym do odrzuconych), wspólnota (życie wspólnotowe *versus* samotność księdza) oraz dyscyplina (sposób organizowania czasu) jako czynniki najważniejsze dla dobrze prosperującej wspólnoty⁸⁶. Towarzystwo Kościołowi jako podmiotowi, którym jest Lud Boży, to bycie pośród ludu, *sentire cum Ecclesia*. Jest to towarzyszenie z cierpliwością poszczególnym osobom bez względu na to, kim są. Jest to bliskość, jakiej domaga się od duszpasterzy sam Kościół potrzebujący „uleczenia ran i rozgrzewania serc wiernych, rozmawiania z nimi i wchodzenia w ich noc, bez osądzania”⁸⁷. Lud Boży jest wspólnotą osób, które poprzez wzajemne powiązania kształtują swą pełną tożsamość chrześcijańską. Są to rodziny z miłością wychowujące dzieci, pracujący mężczyźni i kobiety, chorzy i starsze zakonnice, które nie tracą uśmiechu na twarzy. W terminologii Franciszka jest to „świętość z sąsiedztwa”⁸⁸. Jest to chrześcijańskie towarzyszenie osobom potrzebującym jakiegokolwiek wsparcia. Jest to wprowadzanie Ewangelii w czyn.

W procesie towarzyszenia młodemu wychowankowi pomocne jest rozeznawanie, któremu jezuita poddają się przed podejmowaniem decyzji, szczególnie tych ważnych. Jest to fundament życia chrześcijańskiego i stanowi warunek dobrze poprowadzonej modlitwy. Podejmowanie decyzji na podstawie stałego procesu osobistego i wspólnotowego rozeznania, dokonującego się zawsze w kontekście modlitwy, sięga początków Towarzystwa Jezusowego. Również według Franciszka modlitwa nie może funkcjonować bez rozeznania. Jest to rozeznanie modlitewne, które wymaga wyjścia od gotowości słuchania Boga, ludzi i rzeczywistości stawiającej różne wyzwania⁸⁹. Dopiero tak rozpoczęte w Kościele działania mają wymiar głęboki i konstruktywny. Franciszek wychowany w tym duchu przykładą ogromną wagę do tego, aby każda decyzja najpierw była poddana rozeznaniu. Traktuje je jako narzędzie walki służące do lepszego podążania za Panem, uzdalniające do rozpoznawania czasów Boga i Jego

⁸⁵ A. Ivereigh, *Prorok. Biografia Franciszka, papieża radykalnego*, Wyd. Niecałe: Bytom 2015, s. 46.

⁸⁶ A. Spadaro, *Serce wielkie i otwarte na Boga. Wywiad z papieżem Franciszkiem*, „Niedziela. Tygodnik katolicki” 2013, nr 40.

⁸⁷ Tamże.

⁸⁸ Franciszek, *Gaudete et exsultate*, 6-7.

⁸⁹ Tamże, 172.

łaski. Rozeznawanie stało się główną cechą pontyfikatu papieża Franciszka. Unikając wprowadzania w życie abstrakcyjnych teorii czy wizji, za punkt wyjścia obrał konkretną historię i na jej podstawie myśli, a przede wszystkim się modli. Tak właśnie dokonuje się rozeznawanie, którego celem jest zrozumienie woli Boga w danej chwili. Jest to więc stopniowe i powolne podejmowanie pewnych procesów, otwartych na to, co się aktualnie dzieje. Procesy te dojrzewają w czasie i ulegają modyfikacji. Pod tym względem jest to dojrzały owoc Soboru Watykańskiego II. Tych procesów rozeznawania i przemiany jest wiele i koncentrują one uwagę Ojca Świętego.

Papieska pedagogia oparta jest na angażowaniu się w czynienie małych, z pozoru nieistotnych rzeczy, ponieważ „wielkoduszność przejawia się w sprawach prostych i codziennych, nie stawiając granic temu, co wielkie, co lepsze i najpiękniejsze”⁹⁰. W programowej adhortacji *Evangelii gaudium*, nie ujmując znaczenia dostrzeżenia oraz interpretowania poruszeń dobrego i złego ducha, Franciszek położył nacisk na wybranie poruszeń dobrego ducha i odrzucenie tych pochodzących od ducha złego⁹¹. Rozeznawanie jest dla niego filarem duchowości i w sposób szczególny wyraża jego jezuicką tożsamość. W adhortacji *Gaudete et exsultate* zwraca uwagę na potrzebę rozeznawania, szczególnie w dzisiejszym świecie, w którym „życie daje ogromne możliwości działania i rozrywki, a świat przedstawia je tak, jakby wszystkie były wartościowe i dobre”⁹². Największe zagrożenie dostrzega, gdy młodzi ludzie „skaczą po kanałach”, poruszają się w kilku przestrzeniach jednocześnie, uczestnicząc w tym samym czasie w różnych wirtualnych wydarzeniach. Jest to o tyle niebezpieczne, że bez mądrości rozeznania młodzi nie zawsze dobrze rozpoznają, czy to, co nowe jest dobre lub czy to, co dotychczasowe należy odrzucić. Narażeni na wykorzystanie ich jako „marionetki stają się zakładnikami chwilowych tendencji”⁹³. Dlatego tak ważne w pedagogii towarzyszenia jest wychowanie religijne, gdyż to właśnie religia sprzyja uwalnianiu się od różnych, zwielokrotnionych i jednocześnie ukrytych form zniewolenia.

Towarzyszenie młodemu człowiekowi w kształtowaniu silnej tożsamości i w budowaniu systemu wartości musi uwzględniać bagaż dotychczas zdobytych przez niego doświadczeń życiowych. Stając przed decydującym wyborem drogi do świata dorosłości, pełnego trosk i dylematów, rozpocznie etap w swym biologicznym, emocjonalnym, intelektualnym i duchowym rozwoju, na którym ważny jest wybór odpowiedniego przewodnika po dorosłym

⁹⁰ Franciszek, *Gaudete et exsultate*, 169.

⁹¹ Franciszek, *Evangelii gaudium*, 51.

⁹² Franciszek, *Gaudete et exsultate*, 167.

⁹³ Tamże.

życiu, autorytetu, którego wskazówki będzie wdrażać, który go będzie pociągał i na którym będzie się wzorował. Pedagogia towarzyszenia zakłada udzielanie wsparcia młodym w taki sposób, aby doświadczyli obecności wychowawcy zdolnego do pomocy w rozwijaniu w sobie nadziei, takiego który będzie dopingował ich do realizacji marzeń, do ich kreowania, motywował do ambitnych działań na rzecz doskonalenia swej osobowości, do rozwijania w sobie wartości. Ważne więc, aby był to przewodnik, który będzie świadkiem prawdy i dobra, a który swe doświadczenie i kompetencje zdobył dzięki konsekwentnemu życiu i osobistemu zaangażowaniu wyrażającemu prawdziwą miłość. Taki wychowawca nauczy stawiać czoła próbom poprzez wpajanie wychowankom zasad postępowania i życia, właściwie korzystać z autonomiczności, godząc się jednocześnie na ryzyko wolności, będzie zawsze gotowy, aby pomagać w korygowaniu błędnych idei i wyborów⁹⁴. Dobrze, gdy taki wychowawca kształtuje światłe idee, aby przyjęte przez młodzież i dzieci jako własne, mogły im ułatwić orientację na drogach życia. Młodzi chętnie wybierają przewodników, za którymi chcą iść, przemierzając razem pewien odcinek drogi. Przy czym prowadzący wskaże ścieżkę, którą sam przeszedł i dalej pozwoli prowadzonemu iść tą drogą samodzielnie. Znaczącą rolę odgrywać będzie osobiste świadectwo wychowawcy⁹⁵.

Podczas towarzyszenia młodym osobom na drodze wchodzenia w dorosły świat ważne są empatia oraz swoista elastyczność polegające na umiejętnym dopasowywaniu metod i środków oddziaływań wychowawczych. Franciszek mówi o podejmowaniu ryzyka wobec życia i osób, które oznacza akceptowanie możliwości popełniania błędów, przebaczenie sobie, rozpoczynanie od nowa i dążenie do ideału, który staje się wartością nadrzędną. Oznacza wychodzenie „poza siebie”⁹⁶. W propagowanej przez Papieża duchowości ignacjańskiej kluczową kwestią jest wielkoduszność, aby z wielkim sercem i odwagą czynić małe rzeczy dnia codziennego⁹⁷, aby będąc osobą wolną, nie bać się iść „pod prąd”, przeciwstawiając się kulturze tymczasowości, wybierać dobro odważnie i cierpliwie⁹⁸, aby mieć odwagę do bycia

⁹⁴ Por. Benedykt XVI, *List do diecezji rzymskiej o pilnej potrzebie wychowania*, Watykan 2008.

⁹⁵ A. Walulik, *Synergiczny charakter towarzyszenia wychowawczego*, s. 13

⁹⁶ D'Addelfio, *La scuola di Papa Francesco*, s. 20-21.

⁹⁷ Franciszek, Orędzie na XXX Światowy Dzień Młodzieży *Błogosławieni czystego serca, albowiem oni Boga oglądać będą* (Mt 5, 8), Watykan 2015, https://www.vatican.va/content/francesco/pl/messages/youth/documents/papa-francesco_20150131_messaggio-giovani_2015.html (02.11.2022).

⁹⁸ Franciszek, *Discorso agli studenti delle scuole gesuite dai gesuiti in Italia e Albania*. Watykan, 7.06.2013, https://www.vatican.va/content/francesco/it/speeches/2013/june/documents/papa-francesco_20130607_scuole-gesuiti.html (30.04.2023); tenże, *Viaje apostólico a Rio de Janeiro con ocasión de la XXVIII Jornada Mundial de la Juventud*. Encuentro con los voluntarios, Rio de Janeiro, 28.07.2013 https://www.vatican.va/content/francesco/es/speeches/2013/july/documents/papa-francesco_20130728_gmg-rio-volontari.html (30.04.2023).

szczęśliwym⁹⁹. Do takiej postawy wzywa Franciszek zarówno wychowawców, jak i wychowanków. Mówiąc zaś młodym o wędrówce przez życie, porównuje ją do „sztuki”, która będąc zbyt szybkim „marszem”, spowoduje zatrzymanie się w drodze. Wędrowanie to bowiem ma być nacechowane patrzeniem na horyzont, w którego kierunku wychowanek podąża oraz gotowością ponoszenia porażek, upadków, z których jednak szybko powstanie, by pójść dalej, w towarzystwie bliskich mu osób, a nie w samotności¹⁰⁰.

Towarzyszenie młodym w podejmowaniu właściwych wyborów i udzielanie im wsparcia w rozwoju przyczynia się do wzrostu świadomości jakości ich kontaktów emocjonalnych, często na tym etapie życia powierzchownych. Na tę świadomość wpływa również kształcenie międzykulturowe, a owo wsparcie pomaga rozwijać świadomość bycia coraz bardziej doskonałym, dojrzałym i odpowiedzialnym, dążącym do osiągnięcia pełni człowieczeństwa, do wzrostu i doskonalenia zakładającego ducha inwencji i twórczości. Formacja taka uzdalnia osobę do życia zmienną w ciągłości i ciągłością w zmianie. Jest to dynamika przejawiająca się w wierności trwałym wartościom oraz ich urzeczywistnianiu w rozmaitych uwarunkowaniach i na poszczególnych etapach życia¹⁰¹. Papież Franciszek, odnosząc się do tak rozumianej stałej formacji człowieka, ma na względzie wzrost i dojrzewanie osobowości na wszystkich etapach jego życia i wiary. Gdy się bowiem nie rozwija i zamyka na nowość, nie jest już młody, ale staje się „starym człowiekiem”, „emerytem”¹⁰². To uniemożliwia również wzbudzenie życia w drugim człowieku. Młodzi mają za zadanie zdobywanie oraz doskonalenie wiedzy teoretycznej i praktycznej niezbędnej do wypełniania misji apostołskich w ciągle zmieniających się uwarunkowaniach. W tym celu mają możliwość korzystania z cennych wskazówek wychowawców, duszpasterzy, towarzyszy wspólnej podróży podczas odkrywania świata. Z treści nauczania papieża Franciszka, z otwartości na młodych i z zaangażowania w ich sprawy można wyczytać jego pedagogię towarzyszenia.

Papież zdaje sobie sprawę z kryzysu wychowania, z jakim w obecnym świecie zmagają się młodzi. W czasach prób redefiniowania fundamentalnych pojęć dotyczących wychowania i moralności człowieka, płynność i zmienność wartości postrzegana jest jako konieczność dziejowa pożyteczna dla rozwoju ludzkości. Franciszek pragnie towarzyszyć młodym w ich codziennych zmaganiach z tym kryzysem. Pomaga mu w tym jego dialog z młodymi

⁹⁹ Franciszek, *Evangelii gaudium*, 2.

¹⁰⁰ Franciszek, *Discorso agli studenti delle scuole gesuite*.

¹⁰¹ Z. Marek, *Pedagogika towarzyszenia. Perspektywa*, s. 36.

¹⁰² Franciszek, *Udienza generale*, Watykan, 27.09.2017, https://www.vatican.va/content/francesco/pl/audiences/2017/documents/papa-francesco_20170927_udienza-generale.html (24.07.2022).

charakteryzujący się bezpośredniością wyrażającą się w używaniu zrozumiałego dla nich języka. Mając zwyczaj zapraszania młodych do tego, aby zadawali mu pytania¹⁰³, dostrzega w nich wyjątkowość i entuzjazm, dzięki któremu sam czuje się odmłodzony¹⁰⁴. Pragnie im pomagać w tworzeniu więzi między ludźmi oraz związków między pomysłami i miejscami, gdyż ma świadomość, że w trakcie pokonywania przeszkód powinni mieć w sobie pasję szukania prawdy, dobra i piękna, aby nie ulegali pokusie zbyt łatwego, unikającego wysiłku działania¹⁰⁵. Przestrzega młodych przed wygodnictwem, jakie niesie ze sobą wejście w dorosłość osób materialnie dobrze do tego przygotowanych i ustawionych przez rodziców, ponieważ, jak uważa, często pociąga to za sobą brak umiejętności czekania, cierpliwości i nadziei. Taka osoba, nie musząc się sama o nic starać, często mając dwadzieścia lat, „wie już, jak działa świat”¹⁰⁶ i jest skazana na brak pragnienia czegokolwiek ponadto. Zamyka drzwi przed tęsknotami i marzeniami. Taki młody człowiek „zdaje się być młodzieńcem, tymczasem sercem jest w jesieni życia”¹⁰⁷. Papież wskazuje młodym na okazje, wyzwania i powołanie¹⁰⁸. Rozumie ich potrzeby oraz ma świadomość problemów, z jakimi się zmagają, dlatego usiłuje wspierać ich w walkach z trudnościami. Uczula ich na zagrożenia, jakie niesie ze sobą tak zwana „kultura katastrofy” kształtująca myślenie społeczeństw, ich wartościowanie, wybory i postawy. Jego troską są młodzi, którzy wydają się przedwczesnymi „emerytami”, młodzi, którym się wydaje, że przeszli na emeryturę w wieku dwudziestu trzech, dwudziestu czterech lat, którzy „odrzucili ręcznik” zanim rozpoczęli walkę, którzy poddali się, gdy jeszcze nawet nie rozpoczęli gry. Widzi wielu młodych, którzy idą ze smutną twarzą, tak jak gdyby ich życie nie miało żadnej wartości. Są to ludzie „zasadniczo znudzeni i nudni, którzy zanudzają innych. Wchodzą oni w fałszywe iluzje, w oszołomienie i kończą na niczym”¹⁰⁹. Ojciec Święty, poruszony troską młodzieży o to, aby dorośli towarzyszyli jej w rozwoju i pomagali w dokonywaniu ważnych wyborów, dostrzega ich brak punktów odniesienia oraz brak zaangażowania rodziców i wychowawców w rozbudzanie drzemiącego w nich potencjału¹¹⁰.

¹⁰³ Franciszek, *Discorso agli studenti delle scuole gestite dai gesuiti in Italia e Albania*.

¹⁰⁴ Franciszek, *Viaggio apostolico in Myanmar e Bangladesh. Incontro con i giovani*, Dhaka, 02.12.2017, <https://www.vatican.va/content/francesco/it/events/event.dir.html/content/vaticanevents/it/2017/12/2/incontro-giovani-bangladesh.html> (01.05.2023).

¹⁰⁵ J. M. Bergoglio, *Wymagania i pasja*, Esprit: Kraków 2013, s. 19-20, 22-23.

¹⁰⁶ Franciszek, *Udienza generale*, Rzym 27.09.2021, https://www.vatican.va/content/francesco/pl/audiences/2017/documents/papa-francesco_20170927_udienza-generale.html (02.05.2023).

¹⁰⁷ Tamże.

¹⁰⁸ J. M. Bergoglio, *Wymagania i pasja*, s. 21.

¹⁰⁹ Franciszek, *Czuwanie z młodzieżą uczestniczącą w XXXI Światowych Dniach Młodzieży*, Kraków.

¹¹⁰ Franciszek, *Homilia Mszy Świętej z okazji XXXIII Światowych Dni Młodzieży*, Rzym, 25.03.2018, https://www.vatican.va/content/francesco/it/homilies/2018/documents/papa-francesco_20180325_omelia-palme.html (02.05.2023).

Młodzi ludzie często bywają dzisiaj bardzo zagubieni. Trafiają w rzeczywistość wirtualną, z której nie potrafią, bądź też nie chcą się wydostać, ale przede wszystkim brak im umiejętności dostrzegania podstawowych wartości, takich jak przyjaźń, wzajemne wspieranie się, przygoda, otaczający ich świat. Wynika to jednak z faktu, że dorośli, będący dla nich autorytetem, często sami są zdezorientowani i coraz częściej młodzi nie mają z kogo brać przykładu. Wielu rodziców nie wie, co mogliby wchodzącym w dorosłość dzieciom przekazać. Są niezdolni do nauczania młodego człowieka tego, jak iść przez życie w świecie, w którym sami niejednokrotnie nie wiedzą, w którą idą stronę i czy na pewno jest ona dobra. Tymczasem młoda osoba potrzebuje być wysłuchana oraz powinna otrzymać odpowiedź na jej, często trudne i niewygodne dla dorosłych, pytania. Franciszek chce widzieć młodych, w których „na nowo odkrywa się ich odnowiony dynamizm”¹¹¹.

Pedagogia towarzyszenia papieża Franciszka zakłada wspieranie młodych w odkrywaniu ich młodzieńczego dynamizmu, w dopuszczaniu do udziału w życiu publicznym. Dostrzega on bowiem ich potrzebę brania udziału w podejmowaniu ważnych decyzji¹¹², ponieważ młodzież jest nie tylko przyszłością narodu, ale jest jego teraźniejszością i współtworzy współczesny świat, ubogacając go swoim wkładem. Młody człowiek znajduje się w takim okresie życia, w którym zaczyna podejmować różne obowiązki, uczestnicząc wraz z dorosłymi w rozwoju rodziny, społeczeństwa i Kościoła¹¹³. Dlatego rolą społeczeństwa jest prowadzenie dialogu z młodymi oraz wsłuchanie się w ich głos. Ważne jest również dostrzeżenie w młodzieży konstruktorów kultury, z ich własnym stylem i oryginalnością, jak również budowniczych Kościoła, bez których byłby on znacznie uboższy i zabrakłoby pełnego wejścia Boga do ludzkiej społeczności¹¹⁴.

Wyzwaniem dla całego społeczeństwa jest wsparcie osób dorastających w najwrażliwszych momentach ich dojrzewania, również kiedy porzucają wartości w poszukiwaniu „oszołomienia” czy też ułudnego życia, wchodząc na mroczne drogi, które w końcu zmuszają je do zapłaty wysokiej ceny za nieprzemysłane decyzje. Warto więc pomyśleć o wielu młodych

¹¹¹ Tamże.

¹¹² Franciszek, *Incontro con i partecipanti alla conferenza internazionale in occasione del terzo anniversario dell'enciclica „Laudato si”*, Rzym, 06.07.2018, https://www.vatican.va/content/francesco/pl/speeches/2018/july/documents/papa-francesco_20180706_terzoanniversario-laudatosi.html (03.05.2023).

¹¹³ Franciszek, *Christus vivit*, Watykan 2019, 64.

¹¹⁴ Franciszek, *Homilia Mszy Świętej z okazji XXXIII Światowych*.

wokół, którzy taką drogę wybrali i tracą piękne lata swego życia oraz siły na „uganianie się za sprzedawcami fałszywych iluzji” okradającymi ich z tego, co najlepsze¹¹⁵.

W papieskiej pedagogii towarzyszenia cennymi towarzyszami dojrzewania młodych są osoby starsze, pokolenie seniorów. To właśnie oni pomagają młodym utrzymać ciągłość pokoleń, przynoszą ze sobą świadectwo i empiryczną mądrość, która pomaga uniknąć powtarzania błędów przeszłości. Mają „charyzmat pomostowy”, ponieważ gwarantują to, że najważniejsze wartości są przekazywane następnym generacjom. Poprzez ich słowa, miłość, uczucie i obecność młodzi rozumieją, że historia nie zaczęła się od nich, ale że są częścią „starożytnej podróży”, a rzeczywistość wykracza poza nich samych. „Dziadkowie” bogaci w mądrość życia, którzy następnie przełożą jej zasoby młodym¹¹⁶, powiedzą im o rzeczach, które poruszą serca¹¹⁷. Ważny jest zatem dialog pokoleń. Osoby wchodzące w dorosłość wiele zyskują, pamiętając o otaczaniu szacunkiem ludzi starszych i czerpiąc korzyści z ich rad¹¹⁸.

Rodzina jest miejscem kształtowania wiary i wartości. Stanowi środowisko rozwijania się powołań młodego pokolenia. Młodzi pochodzący z wierzących rodzin dorastają w klimacie, który umożliwia im odczytanie drogi życiowej i zyskują pomoc rodziców podczas podążania tą drogą. Papież Franciszek zachęca takie rodziny do otwarcia na przyjęcie rodzącego się powołania oraz do duszpasterstwa powołań polegającego na towarzyszeniu młodym w ich drodze do świętości¹¹⁹. Natomiast towarzyszenie dziadków i babć dorastaniu młodych jest dla nich nieocenionym źródłem bogactwa mądrości. Współcześnie wielu młodych żyje w nieustannej „płynności” kultury, dorasta nie pielęgnując korzeni, gdyż „nie ma czasu” na ich wzmacnianie, na to, aby wrosły one głęboko, co czyni ich nijakimi¹²⁰. Młodzież jako nadzieja przyszłości – zdaniem Franciszka – niesie z sobą otuchę i tworzy przyszłość. W tym celu jednak warto spełnić dwa podstawowe warunki. Pierwszym z nich jest pamięć, czyli poszukiwanie własnej genezy, świadomość przynależności społecznej, rodzinnej i historycznej. Wspomnienie

¹¹⁵ Franciszek, *Czuwanie w ramach Światowego Dnia Młodzieży*, Kraków, 30.07.2016, https://www.vatican.va/content/francesco/pl/homilies/2016/documents/papa-francesco_20160730_omelia-polonia-santuario-gpii.html (03.05.2023).

¹¹⁶ Franciszek, *Viaggio apostolico di Sua Santità Francesco in Myanmar e Bangladesh*.

¹¹⁷ Franciszek, *Podróż apostołska do Polski. Przemówienie podczas powitalnego spotkania z młodymi uczestnikami ŚDM*, Kraków, 28.07.2016, https://www.vatican.va/content/francesco/pl/speeches/2016/july/documents/papa-francesco_20160728_polonia-accoglienza-giovani.html (04.05.2023).

¹¹⁸ Tamże.

¹¹⁹ Franciszek, *Powołania, świadectwo prawdy. Orędzie na Światowy Dzień Modlitw o Powołania*, „L'Osservatore Romano” 35 (2014), nr 2, s. 5-6.

¹²⁰ Franciszek, *Spotkanie z wolontariuszami ŚDM oraz komitetem organizacyjnym*, Kraków, 31.07.2016, https://www.vatican.va/content/francesco/pl/speeches/2016/july/documents/papa-francesco_20160731_polonia-volontari-gmg.html (22.03.2022).

przebytej drogi, tego, co otrzymujemy od innych. Młodzież bez pamięci nie może być nadzieją dla przyszłości. Aby zachować tę pamięć, należy rozmawiać z dziadkami, coś na wzór przejęcia pochodni¹²¹. To stanowi fundament realizacji młodzieńczych marzeń. Aby mogły się one ziścić, młodzi potrzebują mądrości i wizji osób starszych. Ważne zatem, aby „szykując się do lotu, odkryli swoje korzenie i przejęli pałeczkę od osób, które były przed nimi”¹²². Aby budować sensowną przyszłość, dobrze jest znać wydarzenia minione i zająć wobec nich stanowisko¹²³. Właśnie w tym celu Papież zaleca młodym prowadzenie pouczających rozmów ze starszymi jako mądrością narodu. Jako drugi warunek tworzenia przez młodzież przyszłości Papież podaje odwagę do stawiania czoła różnym życiowym sytuacjom. Młody człowiek, będąc zakotwiczony w terażniejszości, zachowuje pamięć o przeszłości i jest nadzieją na przyszłość. Posiada odwagę i śmiałość, aby stawić czoła różnym sytuacjom i nie boi się „siać” przyszłości¹²⁴.

Papieska pedagogia towarzyszenia młodym na ich drodze dość mocno akcentuje potrzebę wsłuchiwania się ludzi Kościoła w ich głos. Porzucając sztywne schematy i otwierając się na słuchanie młodych z uwagą i otwartością, Kościół „pozwala im na wniesienie do wspólnoty swego wkładu, pomagając jej w zrozumieniu nowych wrażliwości i postawieniu sobie nowych pytań”¹²⁵. Jednocześnie Franciszek dostrzega skłonność Kościoła „do udzielania gotowych odpowiedzi i gotowych recept, nie pozwalając na pojawienie się pytań młodzieńczych w ich nowości i na zrozumienie zawartej w nich prowokacji”¹²⁶. Wskazując na wytykanie przez dorosłych porażek i niedoskonałości obecnej młodzieży, widzi w tym realne zagrożenie zwiększającego się dystansu i zmniejszającej się bliskości oraz wzajemnej pomocy¹²⁷. Skuteczną receptę na takie niedomagania widzi w dogłębnym spojrzeniu ojców, pasterzy i przewodników ludzi młodych pozwalającym rozpoznawać w nich szanse tam, gdzie wielu widzi zagrożenia. Papież przyrównuje młodzież do ziemi świętej, niosącej ziarna życia Bożego, przed którą należy zdjąć sandały, by móc podejść i zgłębić tajemnicę¹²⁸.

Papież Franciszek ukazuje młodym licznych świętych i błogosławionych, których stawia za przykład tego, do czego zdolni są młodzi ludzie, otwierając się na spotkanie z Chrystusem.

¹²¹ Tamże.

¹²² Franciszek, *Incontro con gli Chierici regolari poveri della Madre di Dio delle scuole Pie. Scolopi* 10.05.2017, https://www.vatican.va/content/francesco/it/speeches/2017/november/documents/papa-francesco_20171110_scolopi.html (07.05.2023).

¹²³ Franciszek, *Amoris Laetitia*, Watykan 2016, 191, 193.

¹²⁴ Franciszek, *Viaje apostólico a Polonia*.

¹²⁵ Franciszek, *Christus vivit*, 65.

¹²⁶ Franciszek, *Tamże*.

¹²⁷ Franciszek, *Christus vivit*, 66.

¹²⁸ Franciszek, *Christus vivit*, 67.

Jako cenne odzwierciedlenie młodego Chrystusa mogą oni towarzyszyć współczesnym młodym, jaśniejąc im blaskiem samego Zbawiciela, i w ten sposób przyczynić się do ich przebudzenia oraz uwolnienia od ospałości. W nich również Papież widzi tych, którzy wstawiają się za Kościołem, aby ten był pełen ludzi młodych, radosnych, odważnych i zaangażowanych, potrafiących dać światu nowe świadectwa świętości¹²⁹. Jako jeden z cennych przykładów pokazał młodym pewnego nastoletniego Włocha, który zmarł w wieku szesnastu lat, ale jego młode życie przepełnione było miłością do Boga i ludzi. Młody Carlo Acutis, beatyfikowany przez Franciszka, niósł za pośrednictwem Internetu Ewangelię, przekazywał wartości i piękno. Nawiązując do jego życiowego doświadczenia, zaapelował do młodych, aby nie pozwolili sobie skraść nadziei i radości oraz aby nie dali się oszołomić i użyć jako niewolnicy czyichś interesów. Nawiązując do jego słów o tym, że „wszyscy rodzą się jako oryginały, ale wielu żyje jako fotokopie” Papież zachęca młodych „do odwagi bycia kimś więcej, mając swe życie za ważniejsze od czegokolwiek innego”¹³⁰.

4.3. Znaczenie analizowanego aspektu nauczania

W nauczaniu papieża Franciszka poświęconym młodzieży i jej wychowaniu, jak to już można było zauważyć we wcześniejszych analizach, wybrzmiewa wielopłaszczyznowa diagnoza współczesności i kondycji człowieka rozpatrywanego w kontekście jego wchodzenia w dorosłe życie i pierwszych lat wczesnej dorosłości. Diagnoza ta, wskazując na podejmowane przez liczne środowiska próby pozbawiania młodzieży poczucia odpowiedzialności za swe korzenie i, co za tym idzie, osłabiania woli młodych do troszczenia się o podstawy swej tożsamości, ukazuje także sposoby niszczenia kondycji młodych ludzi i zagubienie orientacji, które dotyczą współczesną młodzież. Diagnoza obejmuje również modele wychowania i proponuje prognozy z nią związane.

Podejście Papieża do rzeczywistości, także tej wychowawczej, odnoszącej się do młodzieży, będąc wyrazem bogatej tradycji wychowawczej obecnej w Kościele, jest pozytywne i nie zatrzymuje się na istniejących obiekcjach, ale pochylając się nad problemem niszczonego ludzkiego „ja” młodych ludzi, dąży do wyartykułowania jasnych odpowiedzi na to, co może temu zjawisku przeciwdziałać. Jak można było zauważyć już wcześniej, podejście Papieża owocuje koncepcją wychowania wyrażoną w formie integralnej, realistycznej i popartej

¹²⁹ Franciszek, *Christus vivit*, 49-63.

¹³⁰ Tamże, 104-107.

czytelnym osobistym świadectwem. Jest ona nowa, co będzie można zobaczyć w tej części niniejszej dysertacji, ale jednocześnie zakotwiczona w tradycji dwóch tysięcy lat chrześcijaństwa i zaktualizowana postanowieniami soborowymi oraz nauczaniem ostatnich papieży, a przez to daleka od jakiegokolwiek utopii. Jej otwartość na pełnię prawdy o człowieku i świecie oraz aksjologiczna i metodyczna wartość sprawiają, że jest ona optymistyczna i czytelna dla współczesnych. Stąd miejsce i potrzeba mówienia nie tylko o jej aktualności, ale i znaczeniu.

4.3.1. Nowość zakotwiczona w Tradycji

Mając na uwadze zakotwiczoną w wychowawczej tradycji Kościoła nowość papieskiej koncepcji wychowania młodzieży, warto zauważyć, iż stosowana w papieskiej pedagogii duchowość jezuicka, a więc stojąca u jej podstaw pedagogia towarzyszenia stawia za cel dążenie do rozwoju intelektualnego człowieka oraz osiągnięcie pełni talentów danych mu przez Boga, co pomaga w zrozumieniu jego wyjątkowości i w dostosowaniu procesu wychowania do rytmu jego dojrzewania. Cele te mają być osiągnane na drodze wszechstronnej formacji wychowanka, a swym zasięgiem obejmować sferę intelektualną, duchową, religijną, moralną, emocjonalną i wolitywną.

Argumentując tezę o zakotwiczonej w Tradycji nowości papieskiego przesłania pedagogicznego, którą widać nie tylko w treściach, ale przede wszystkim w sposobie i formach jego przekazu, należy zauważyć, że Franciszek w swych encyklikach i adhortacjach, orędziach i przemówieniach wygłaszanych w czasie podróży do wielu krajów akcentuje znaczenie godności osoby ludzkiej przysługującej każdemu człowiekowi na mocy jego dziecięstwa Bożego.

Papieska troska o najbiedniejszych oraz dążenie do przywrócenia należnej im godności spowodowały odwołanie się do nauczania oraz działalności świętego Franciszka z Asyżu, co między innymi przyczyniło się do obrania przez biskupa Rzymu imienia tego właśnie reformatora Kościoła. Utożsamiając się z Kościołem na całym świecie, który za przykładem tegoż zawsze starał się dbać o ubogich, chorych, sieroty, bezdomnych i marginalizowanych, pasterską troską objął on również tych, którzy cierpią z powodu duchowego ubóstwa będącego następstwem relatywistycznego myślenia wielu ludzi. Również z franciszkańskiego nauczania przejął troskę o dobro środowiska jako wspólnego wszystkim ludziom domu¹³¹. Papież

¹³¹ Franciszek, *Udienza al Corpo diplomatico accreditato presso la Santa Sede*, Watykan, 22.02.2023,

Franciszek rozwinął społeczne nauczanie Kościoła, odchodząc od pojęcia solidarności, które w minionych dekadach się zdewaluowało i było nadużywane, na rzecz braterstwa obejmującego już nie tylko ludzi, ale cały świat stworzony¹³². Zwrócił na to uwagę Bartolomeo Sorge, wieloletni dyrektor miesięcznika *La Civiltà Cattolica* i ekspert z zakresu społecznej nauki Kościoła, wskazując na dokonujący się postęp w katolickiej nauce Kościoła. Zauważył, że, po ostatnich kilku wielkich papieżach, Franciszek dodaje coś nowego w zakresie relacji międzyludzkich. Na łamach tegoż periodyku Sorge stwierdził, że „Leon XIII w *Rerum novarum* koncentruje się przede wszystkim na godności człowieka i jego niezbywalnych prawach, Pius XI i Pius XII poszerzają horyzont i analizują różne modele społeczeństwa, nie zajmując się już wyłącznie prawami jednostki, ale modelami społecznymi, takimi jak komunizm i liberalizm, proponując trzecią drogę, chrześcijańską. Od Jana XXIII, poprzez Sobór, aż po Pawła VI, Jana Pawła II i Benedykta XVI, społeczne nauczanie Kościoła dalej poszerzało horyzont, nie skupiając się już na modelach społecznych, lecz ogarnęło cały świat”¹³³. Papież Franciszek natomiast, zdaniem Sorge, jeszcze bardziej poszerzył zakres, przechodząc od solidarności między ludźmi do pojęcia braterstwa, które jego zdaniem obejmuje również spotkanie ze światem stworzonym. Według Sorge Papież jest „zainspirowany Biedaczyną z Asyżu, który rozmawiał ze zwierzętami i oswajał wilka, a słońce, ogień, księżyc i wodę nazywał braćmi i siostrami”¹³⁴. W *Evangelii gaudium* Franciszek zwrócił uwagę na całe stworzenie jako na „inne kruche i bezbronne istoty, które niejednokrotnie pozostają na łasce interesów ekonomicznych i które wykorzystuje się w sposób nieodpowiedzialny”¹³⁵.

Papież Franciszek podkreślając wychowawczą rolę i miejsce obecności Boga wśród Ludu Bożego w osobie Chrystusa, będąc wychowany i wykształcony na kontynencie amerykańskim, jest kontynuatorem myśli teologii europejskiej. Na poglądach Romano Guardiniego zbudował teologiczny filar pracy doktorskiej, której nigdy nie ukończył, ale która ukształtowała jego myślenie, na zawsze wpisując się w jego nauczanie. Wiążąc formację z autoformacją, odnosi ją do pracy rzemieślniczej. Guardini wraz z Henrym de Lubackiem przyczynili się do sprecyzowania „antynomicznej” myśli Bergogli polegającej na przyjęciu idei, że katolicyzm jest w świecie nadprzyrodzoną jednością łączącą przeciwieństwa bez ich usuwania,

<https://www.vatican.va/content/francesco/pl/audiences/2023/documents/20230222-udienza-generale.html> (10.05.2023).

¹³² K. Bronk, <https://www.vaticannews.va/pl/watykan/news/2020-09/franciszek-rozciaga-pojecie-braterstwa-rowniez-na-stworzenie.html> (10.05.2023).

¹³³ Tamże.

¹³⁴ Tamże.

¹³⁵ Franciszek, *Evangelii Gaudium*, 215.

utrzymującą je w „napięciowym” zawieszeniu. Hans Urs von Balthasar zainicjował refleksję Kardynała na temat tego, że Dobro i Prawda objawiają się przez Piękno za pośrednictwem „atrakcyjności” oraz zafascynowania świadectwem. Od Gastona Fessarda przejął Franciszek pogląd, że u źródeł ignacjańskiej duchowości znajduje się napięcie między łaską a wolnością, między tym, co nieskończenie wielkie, a tym, co nieskończenie małe, między kontemplacją a działaniem. Za Luigim Giussanim Bergoglio powtarza, że należy uczyć się od historii, wskazując przy tym na potrójne jej wyartykułowanie: inspiracja-koncepcja-rzeczywistość, wychodząc od inkluzji, która musi uładzić się przez refleksję, aby następnie porównać się z rzeczywistością¹³⁶.

Dotychczasowe analizy prowadzą do postawienia tezy, iż obiektywna wartość i znaczenie papieskiej koncepcji wychowania mają swe źródło w holistycznym podejściu do wychowania młodzieży uwzględniającym potrzeby odczuwane przez człowieka w młodości oraz podejmowanie przez niego i przez wychowawców starań, aby te potrzeby wynikające z jego dynamicznego rozwoju zaspokajane były w zgodzie z naturą człowieka jako dziecka Bożego – istoty stworzonej na obraz Boga i przeznaczonej do zbawienia. W obszarze wielu zagadnień nauczanie papieża Franciszka jest kontynuacją dotychczasowej nauki Kościoła głoszonej przez jego poprzedników, zwłaszcza przez Jana Pawła II i Benedykta XVI. Jego pontyfikat wyrasta z ducha *aggiornamento* Soboru Watykańskiego II. Owoce releksury i aktualizacji Ewangelii w obecnej sytuacji Ludu Bożego zaczerpnięte zostały z soborowych ustaleń, na których opierał się argentyński duchowny od samego początku swej posługi duszpasterskiej. Przygotowując się do kapłaństwa i w początkach jego przebiegu uważnie śledził najpierw przebieg soboru, a następnie wprowadzanie w życie jego postanowień. Bergoglio, korzystając z własnych doświadczeń duszpasterskich i pedagogicznych, na nowo dookreśla nauczanie Magisterium Kościoła w sprawach wiary i moralności. W niektórych kwestiach można wyraźnie wskazać elementy wyróżniające nauczanie Franciszka. Duszpasterski charakter jego dokumentów i wystąpień charakteryzuje odmienny od jego poprzedników styl wynikający z różnego od nich przygotowania intelektualnego. Jego pochodzenie, a tym samym powiązania z kontekstem, w jakim przebiegała jego formacja duchowa, intelektualna i zakonna, w dużej mierze warunkuje treści i sposób jego nauczania oraz rozumienie przez niego złożonych problemów współczesności. To wpływa również na proponowane przez niego rozwiązania. Duszpasterski charakter jego nauczania pedagogicznego oraz podejmowanych decyzji posiada zakorzenienie zarówno w uwarunkowaniach, jak i doświadczeniach środowiska, z którego pochodzi,

¹³⁶ M. Borghesi, *Myśl Bergoglio*, „Ślady” 2017, nr 6, s. 35-36.

w którym wzrastał i działał, ale także w funkcjonującej tam teologii. Stąd inspiracji dla specyfiki nauczania Franciszka należy doszukiwać się w nurtach teologii wyzwolenia¹³⁷, a także w myśli i duchowości ignacjańskiej, w której papież-jezuita jest mocno zakorzeniony. Z tej perspektywy trzeba interpretować i rozumieć nauczanie papieskie. Jego analiza prowadzi do wniosku, że jest ono zakorzenione w Piśmie Świętym, wielowiekowej tradycji teologicznej i nauczaniu Soboru Watykańskiego II, stanowiąc ich kontynuację i wykazując jednocześnie nowe aspekty nauczania Kościoła.

Papieskie pragnienie przyznania młodzieży określonego, bardzo konkretnego miejsca, wypływa z chęci nadania jej rangi równej pozostałym grupom społecznym stanowiącym Kościół oraz z dostrzeżenia problemu niedoceniań znaczenia młodych osób w wielu społecznościach, w tym także w Kościele. Zdarza się bowiem, że ta grupa wiekowa bywa zaniedbywana i uznawana za mniej znaczącą, niedoświadczoną i kierującą się porywami serca. To jednak właśnie ci ludzie – na co zwraca uwagę Papież – „podejmować będą odważne decyzje, nie zwlekając, gdy sumienie domaga się od nich podjęcia ryzyka. Nie znoszą bowiem niesprawiedliwości i nie mogą się ugiąć przed kulturą odrzucenia ani ulec globalizacji obojętności”¹³⁸.

Jako kierującemu Kościołem katolickim Franciszkowi zależy na budowaniu przez osoby młode lepszego świata, w tym także w obrębie środowisk katolickich. To zaś dokonuje się za sprawą wielkoduszności oraz towarzyszącej im woli zmiany. Wyrażając swą wiarę w młodych, jest on pewien, że pomimo „hałasu” i „ogłuszenia”, jakie zdają się panować w świecie, dotrze do nich głos Boży wzywający do podejmowania odważnych decyzji. Rozbrzmiewając w ich duszach pełnych wrażliwości, wiary, ale też wątpliwości i krytyki, otworzy je na pełną radość. „Dzięki towarzyszeniu doświadczonych przewodników, będą oni podejmować drogę rozeznawania po to, aby odkrywać Boży plan, odnoszący się do ich życia”¹³⁹.

Poprzez młodych Kościół ma możliwość wsłuchania się w głos Pana, gdyż to właśnie oni najlepiej dostrzegają znaki czasów. Dlatego Papież liczy na to, że właśnie oni pomagać będą całej wspólnoty w odnajdywaniu najbardziej skutecznych sposobów głoszenia im samym oraz ich rówieśnikom Dobrej Nowiny. Coraz częściej w przestrzeni publicznej mówi się o tym, że

¹³⁷ K. J. Glombik, *Specyficzne aspekty teologii w nauczaniu papieża Franciszka*, „Studia Nauk Teologicznych” 2020, t. 15, Wyd. Uniwersytet Opolski, s. 28.

¹³⁸ Franciszek, *List do młodzieży z okazji prezentacji dokumentu przygotowawczego XV Zwyczajnego Zgromadzenia Ogólnego Synodu Biskupów*, Watykan, 13.01.2017, https://www.vatican.va/content/francesco/pl/letters/2017/documents/papa-francesco_20170113_lettera-giovani-doc-sinodo.html (10.05.2023).

¹³⁹ Tamże.

ludzie młodzi docierają do swych rówieśników z przesłaniem Ewangelii dużo skuteczniej, aniżeli nauczanie płynące do nich z urzędu. Poddając ten wątek refleksji swojej oraz biskupów całego świata, Ojciec Święty stawia pytanie o to, w jaki sposób młodzież przeżywa doświadczenie wiary pośród wyzwań naszych czasów oraz jak może wypracowywać plan życia, rozpoznając przy tym swoje powołanie. To powołanie jest rozumiane szeroko: do małżeństwa, w środowisku świeckim i zawodowym, ale także do życia konsekrowanego i kapłaństwa¹⁴⁰. Przyglądając się młodzieńczym aspiracjom na tle społecznej i kulturowej dynamiki świata, w którym ludzie ci dorastają i podejmują własne decyzje, wspólnota katolicka będzie mogła wyraźniej ujrzeć świat jutra oraz sposoby działania Kościoła w tym świecie¹⁴¹ wypełnionym młodzieńczym entuzjazmem.

Młodzież zajmuje ważne miejsce w pedagogii papieża Franciszka. Młodzi są tymi, którzy tęsknią za Bogiem i szukają go w sobie właściwy sposób. I choć obecne w niektórych kręgach młodzieżowych różne formy szukania Boga na własną rękę mogą niepokoić, to dla Papieża najważniejsze jest to, że wielu młodych ludzi pragnie znaleźć „schronienie w uścisku Chrystusa Odkupiciela”¹⁴² jako tego, który zapewni im przestrzeń, którego nie będą się lękać, któremu nie będą się bali zawierzyć życia oraz od którego będą mogli usłyszeć jasne i mocne wezwanie do bycia misjonarzami w życiu codziennym.

Młodzież od samego początku wpisała się w sposób wyraźny w pontyfikat Papieża Franciszka. Po wyborze na Stolicę Piotrową bardzo szybko wszedł on w świat młodych ludzi i zaskarbił sobie ich zaufanie. Nawijał z nimi życzliwy, ale również wymagający dialog, który sprawił, że dla wielu fakt ten stał się ważnym punktem odniesienia, a sam Papież został przewodnikiem i towarzyszem po drogach wiary oraz życia. Franciszek pragnie pomagać młodym w usłyszeniu chrystusowej odpowiedzi na ich najbardziej wzniosłe dążenia do tego, aby mogli w swym duchowym rozwoju zaspokoić „głód czystej prawdy i prawdziwej miłości”¹⁴³. Wie, że bardzo często to właśnie w młodzieńczym wieku ma miejsce poszukiwanie

¹⁴⁰ Franciszek, Orędzie na XXXII Światowy Dzień Młodzieży *Wielkie rzeczy uczynił mi Wszechmocny (Łk 1,49)*, Watykan 2017, https://www.vatican.va/content/francesco/pl/messages/youth/documents/papa-francesco_20170227_messaggio-giovani_2017.html (07.01.2023).

¹⁴¹ Sinodo dei Vescovi, *XV Assemblea Generale Ordinaria, I giovani, la fede e il discernimento vocazionale, documento preparatorio*, Watykan, 13.01.2017, https://www.vatican.va/roman_curia/synod/documents/rc_synod_doc_20170113_documento-preparatorio-xv_it.html (15.01.2021).

¹⁴² Franciszek, *Incontro con i redattori e i collaboratori della rivista „Aggiornamenti Sociali”*, Watykan, 06.12.2019, https://www.vatican.va/content/francesco/it/speeches/2019/december/documents/papa-francesco_20191206_rivista.html (19.05.2022).

¹⁴³ Tamże.

właściwych dróg prowadzących do nawiązania relacji z Chrystusem¹⁴⁴ i pragnie wykorzystać otwartość umysłów oraz serc ludzi młodych do zaszczepienia w nich nauki o tym, co dotyczy Bożego objawienia.

Franciszek daje wskazówki pedagogom i wychowawcom, w jaki sposób mogą pomóc młodzieży w przyswajaniu wiary i w budowaniu relacji z Bogiem. Rodziców zachęca do przypomnienia sobie, w jaki sposób oni sami otrzymali to dziedzictwo, kto im przekazał wiarę, nauczył ich relacji z Bogiem i wpoił im wartości chrześcijańskie, aby następnie, czerpiąc naukę z tego ćwiczenia pamięci, w podobny sposób starali się przekazać wiarę i tradycję młodemu pokoleniu¹⁴⁵.

Bergoglio nazywa wychowanie dziełem miłości. Jest to dawanie życia. Ale ta miłość jest wymagająca, gdyż „domaga się zaangażowania najlepszych środków, wytrwałej chęci, obudzenia pasji i wyruszenia z cierpliwością w drogę”¹⁴⁶. W procesie tym konieczny jest rozwój osobowości wychowawcy, którego sama obecność będzie przekazywać określony styl i przekonanie, prowadząc wychowanka do jego pełnego rozwoju osobowego¹⁴⁷.

Znaczenie papieskiego nauczania dla współczesnej pedagogiki i systemów wychowawczych wyraża się w sposobie docierania Franciszka do różnych środowisk, poszukując w nich inspiracji do wychowania młodzieży. Jeszcze przed okresem jego pontyfikatu, w ojczystej Argentynie, przyczyniał się do powstawania programów wychowawczych, w tym dwóch ważnych projektów: Szkoły sąsiadujące i Szkoły siostrzane. Ich linią przewodnią były słowa pomysłodawcy: „Połączyć szkoły, sport ludowy i solidarność”. Wpisywało się to w działalność duszpasterską ówczesnego biskupa Buenos Aires. Uważał on, iż znane postacie sportu i innych dziedzin kultury będą wychowywać miliony dzieci i młodzieży swoim przykładem, a sport i sztuka ludowa mocno wpłyną na kształtowanie w dzieciach i młodzieży pozytywnych wartości. W kilka miesięcy po objęciu urzędu biskupa Rzymu Franciszek doprowadził do utworzenia światowej sieci szkół pod patronatem Kościoła katolickiego: *Scholas occurrentes*, która do dziś wspiera więzi między szkołami rozszanymi po

¹⁴⁴ Zarówno w czasie swej arcybiskupiej posługi, jak i po objęciu sterów piotrowej łodzi, Bergoglio – Franciszek niejednokrotnie z sentymentem przywołuje epizod mający miejsce 21 września 1953 roku, gdy jako siedemnastolatek, zamiast pójść z przyjaciółmi celebrować pierwszy dzień roku szkolnego, wszedł do miejscowego kościoła p.w. San José de Flores, aby się wypowiadać i za sprawą słów usłyszanych od spowiednika po raz pierwszy zrozumiał, że Bóg go wzywa do wstąpienia na drogę kapłaństwa: zob. Franciszek, *Spotkanie z wolontariuszami*, Rio de Janeiro.

¹⁴⁵ Franciszek, *Incontro con i ragazzi cresimati*, Watykan, 25.03.2017, https://www.vatican.va/content/francesco/it/speeches/2017/march/documents/papa-francesco_20170325_milano-ragazzi-cresima.html (20.08.2022).

¹⁴⁶ J.M. Bergoglio, *Wymagania i pasja*, s. 21.

¹⁴⁷ Tamże, s. 22.

całym świecie, dzieląc się projektami w celu wzajemnego ubogacania się szkół, zwłaszcza tych z mniejszymi możliwościami. Ma to na celu redukcję istniejącego na płaszczyźnie szkolnictwa wykluczenia¹⁴⁸.

Warto zwrócić uwagę na wyartykułowany w nauczaniu papieskim wychowawczy wymiar obecności sportowców, szczególnie młodych sportowców. Ten wymiar odnosi się do nabywania przez młodych (nie tylko ludzi sportu) umiejętności pokonywania trudności w obliczu życiowych przeszkód, kształtowania swej wytrwałości, ufności Bogu i wiary w siebie oraz w pomoc innych. Postawa sportowca wzywa ludzi sportu oraz czerpiących z nich wzorce ludzi młodych do promowania wartości zdrowej rywalizacji, przyjaźni i solidarności. Franciszek wychodzi od idei szerzenia kultury sportu, która rozumie uprawianie sportu nie tylko jako czynnik dobrego samopoczucia fizycznego, ale również jako odważny ideał, jako narzędzie integralnego rozwoju osoby. Kładzie nacisk na pielęgnowanie podstawowych wartości, którymi są umiłowanie prawdy i sprawiedliwości, szacunek dla stworzenia, zamiłowanie do piękna i dobra, poszukiwanie wolności i pokoju, świadczenie o moralnej sile aktywności sportowej, która, jeśli jest właściwie prowadzona, pomaga w nawiązywaniu dobrych przyjaźni i sprzyja budowaniu bardziej pokojowego i braterskiego świata¹⁴⁹.

Franciszek pragnie wychować młodzież do angażowania się w głoszenie orędzia Jezusa „na każdej ulicy, na każdym placu i w każdym zakątku ziemi”¹⁵⁰. Taka pedagogia uczyni ich szczęśliwymi pielgrzymami wiary¹⁵¹ i wymaga od nich wyjścia na zewnątrz swych wspólnot, „na ulice, porzucając ciepłe i bezpieczne miejsce w salce katechetycznej, zabierając głos, który będzie głosem ludzi młodych broniących się przed doczesnością, stagnacją, komfortem i klerykalizmem”¹⁵². Wbrew poniesionym porażkom, które są wpisane w codzienne dokonywanie wyborów, nie należy się tych wyborów bać, gdyż zawsze lepiej jest wybrać cokolwiek, nawet, gdy wybór ten okaże się niewłaściwy, niż nie wybrać nic i stać w miejscu. Młodzi mogą być wdzięczni Bogu za każdy upadek, jakiego doświadczą, gdyż jest to zawsze okazją do powstania i pójścia naprzód z nowym spojrzeniem na dany problem, z pewną krytyką, pozwalającą dostrzec, gdzie się popełniło błąd¹⁵³. Ucieczka przed problemem powoduje

¹⁴⁸ <https://scholasoccurrentes.org/>.

¹⁴⁹ Franciszek, *Saluto ai Soci del Reale Circolo Canottieri Tevere Remo*, Watykan, 09.04.2022, <https://www.vatican.va/content/francesco/it/speeches/2022/april/documents/20220409-reale-circolo-canottieri-tevere.html> (10.05.2023).

¹⁵⁰ Franciszek, *Evangelii gaudium*, 106.

¹⁵¹ Tamże, 106.

¹⁵² Franciszek, *Incontro con i giovani Argentini nella cattedrale di san Sebastián*, Rio de Janeiro, 25.07.2013, https://www.vatican.va/content/francesco/pl/speeches/2013/july/documents/papa-francesco_20130725_gmg-argentini-rio.html (24.08.2022).

¹⁵³ Franciszek, *Incontro con i redattori e i collaboratori*.

wycofanie, a w konsekwencji brak jakichkolwiek owoców. W wychowaniu proponowanym przez Papieża wychowawca stara się pomóc młodym znaleźć odpowiedzi na ich niepokoje, potrzeby, problemy i zranienia¹⁵⁴. Franciszek jest świadom trudności w wierze, z jakimi zmagają się młodzież w okresie dojrzewania, wzrostu i buntu. Dlatego też tak usilnie podkreśla praktykowanie wiary w rodzinie, aby młodzi czuli bliskość i troskę rodziców. Sam zaś pragnie być autentycznym świadkiem i przewodnikiem, który będzie współ z nimi cierpliwie rozeznawał wolę Bożą, zachęcał do czynienia dobrych i odważnych rzeczy oraz dodawał odwagi do bycia sobą¹⁵⁵, a także będzie mówił zrozumiałym dla nich językiem, cierpliwie słuchał oraz nauczy się rozumieć ich niepokoje i żądania¹⁵⁶.

Zaangażowanie kardynała Bergoglio – papieża Franciszka w wychowanie młodzieży uwzględniło przystosowanie do zmieniających się warunków społeczno-kulturowych tak, aby nie ucierpiało ono w zderzeniu z przemianami społecznymi¹⁵⁷. Zmiany kulturowe, jakie zaszły na przełomie XX i XXI wieku, ujawniają się również w zakresie hierarchii wartości oraz w sposobach wychowania młodych pokoleń. Prąd przeobrażeń i rozwoju porwał ze sobą wielu ludzi. Papieskie nauczanie kładzie nacisk na aktywne budowanie przez wierzących królestwa Bożego na ziemi. Podkreślając rolę osobistego świadectwa, Papież wzywa do wychodzenia poza utarte schematy, uwrażliwia na ubogich i wykluczonych. Przestrzega także przed tworzeniem nadmiernie rozbudowanych instytucji i struktur, przed biurokratyzacją Kościoła oraz trwaniem w samozadowoleniu. Odnosi się to także do wychowania, a w jego ramach także duszpasterstwa młodzieży, które jego zdaniem winno oprzeć się na otwartości na młodego człowieka, umiejętności wysłuchania go i na dzieleniu z nim trudów życiowej drogi. Musi być ono budowane na zrozumiałym przekazie, adekwatnym do obecnej mentalności, co wcale nie oznacza pełnej zgody na wszystkie występujące dzisiaj tendencje. Również budowanie środowiska chrześcijańskiego wydaje się stwarzać przestrzeń, w ramach której młody człowiek może otworzyć się na głębsze relacje z Bogiem, gdzie może ugruntować i rozwijać swoją wiarę oraz stawać się zdolny do niesienia jej innym. W takich warunkach możliwe będzie budowanie pogłębionej duchowości właściwej katolikowi świeckiemu, którego powołaniem jest szukanie królestwa Bożego w świecie, zajmowanie się sprawami świeckimi i kierowanie nimi po myśli Bożej, uświęcanie świata od wewnątrz poprzez przykład swego życia oraz promieniowanie wiarą, nadzieją i miłością w celu ukazania innym Chrystusa.

¹⁵⁴ Franciszek, *Evangelii gaudium*, 105.

¹⁵⁵ M. Fiałkowski, „Polonia Sacra” 20, nr 4 (45), s. 88.

¹⁵⁶ Franciszek, *Evangelii gaudium*, 105.

¹⁵⁷ Tamże, 105.

Doświadczenie Bergoglia na polu edukacji i wychowania, o czym była już mowa w niniejszej dysertacji, sięga początków jego formacji duszpasterskiej. W ramach praktyk prowadził zajęcia z młodzieżą w szkole średniej, ucząc literatury, teologii i psychologii, ale też będąc wychowawcą. Nawiązywanie bliskich kontaktów z młodymi oraz jego znajomość psychologii w wielu sytuacjach pomagały mu zrozumieć nurtujące młodzież dylematy egzystencjalne. Dlatego często podczas swych kapłańskich, biskupich i papieskich spotkań z młodymi próbuje wraz z nimi odpowiadać na nurtujące ich pytania. Swe doświadczenie pedagogiczne wzbogacił poprzez posługę mistrza nowicjatu i przełożonego alumnów jezuickich. Naturalną więc rzeczą było zajmowanie się również młodymi ludźmi. Jako prowincjał argentyńskich jezuitów przeprowadził reformę studiów w 1976 roku, która polegała głównie na tym, aby ponownie oddzielić studia filozofii od studiów teologii (wprowadzało to na nowo juniorat), bowiem dotąd program nauczania był wymieszany i mocno nacechowany myślą heglowską, co prowadziło do marksizmu. Juniorat pozwalał na zgłębianie jezuickich i argentyńskich tradycji, łącznie z ludowymi tradycjami religijnymi (teologia ludu), oraz argentyńskiej literatury, co ubogacało program studiów skupiający się dotychczas głównie na klasycie europejskiej. Przywrócono również studia historii obejmujące katolicką, hiszpańską i wczesnojezuicką przeszłość Argentyny. Reforma pozwalała na przywrócenie znaczenia historyczno-kulturowej orientacji kraju w stosunku do nurtu socjologicznego dążącego do dominacji¹⁵⁸.

Kardynał Bergoglio – papież Franciszek rozumiejąc potrzebę wypracowania nowego systemu wychowawczego, który byłby sojusznikiem człowieka w jego ustawicznym napięciu między istnieniem a stawaniem się tym, kim być powinien, głosząc i ukazując antropologię opartą na prawdzie i kulturze, pomaga i pokazuje, jak urzeczywistniać i rozwijać własne człowieczeństwo, wrażliwość etyczną, społeczną i eklezjalną, w okolicznościach czasu i przestrzeni, w których człowiek żyje. Proponowane przez niego wychowanie uwzględnia potrzebę integralnego i harmonijnego rozwoju osoby i, nie deprecjonując wiary, dowartościowuje rozum widziany w kategorii możliwości i umiejętności czytania sensu wewnątrz rzeczywistości. Nie pomija przy tym wolności, prawego sumienia, uwagi, komunijnego charakteru realizowania się Bożego planu zbawienia, ryzyka, potrzeby wychowania uczuć czy odpowiedzialności za to, do czego w danym momencie wzywa rzeczywistość.

Argumentując postawioną na początku tej części dysertacji tezę o zakotwiczonej

¹⁵⁸ M. Borghesi, *Jorge Mario Bergoglio. Biografia intelektualna*, Wyd. Bratni Zew: Kraków 2018, s. 100-101.

w Tradycji nowości papieskiego przesłania pedagogicznego, uważam, że należy ją widzieć nie tylko w treściach, ale przede wszystkim w sposobie i formach jego przekazu. Należy też zauważyć, iż papież Franciszek w swych licznych przemówieniach i encyklikach akcentuje zawsze znaczenie godności osoby ludzkiej stanowiącej źródło prawa do integralnego wychowania przysługującego każdemu człowiekowi. Franciszek podkreśla przy tym, że chodzi o człowieka konkretnego, żyjącego w różnych wspólnotach rodzinnych, pracowniczych, towarzyskich, w obrębie swojego narodu, w określonym państwie czy społeczności międzynarodowej. Wszystkie te wspólnoty i instytucje mają służyć takiemu właśnie człowiekowi.

Mając świadomość pewnego niedosytu ukazanej powyżej analizy papieskiej „nowości zakotwiczonej w tradycji”, na koniec chciałbym wskazać na istotne znaczenie wychowawcze jakie papież Franciszek przypisuje bezpośredniemu kontaktowi ze światem konkretnych wartości. Ojciec Święty wie, że czynny przykład oddziałuje silniej niż słowo, a w trakcie przekazywania wartości moralnych ujawnia się konieczność odzwierciedlenia ich w sposobie życia i postawie wychowawców. Postawa ta, jak pisze Alina Rynio, „nie wystarcza jednak sama w sobie. Pożądana jest również wiedza aksjologiczna, która pozwala porządkować wszelkie wartości według ich naturalnej hierarchii: od wartości rzędu niższego do wartości najwyższych oraz umiejętność praktycznego przekazania wychowanekowi tego porządku”¹⁵⁹. Nie ulega wątpliwości, że papież Franciszek taką wiedzę posiada i dysponuje umiejętnością praktycznego jej przekazania, co w dużej mierze decyduje o czytelności jego myśli dla współczesnych.

4.3.2. Czytelność papieskiej wizji dla współczesnych

Czytelność nauczania Franciszka o wychowaniu młodzieży jest widoczna w wielu aspektach i wymiarach. Wychodząc od antropologii oraz jezuickiej koncepcji towarzyszenia, jego pedagogia jest otwarta na prawdę każdego ludzkiego „ja” z podkreśleniem ludzkiej godności i świętości życia każdego człowieka oraz szacunku do jego wyjątkowości i niepowtarzalności. Choć przeprowadzona analiza papieskiego nauczania nie wyczerpuje całego bogactwa jego pedagogicznych treści, to stanowi próbę przedstawienia tego, co dotyczy wychowania młodzieży w dynamicznie zmieniającym się świecie przemian gospodarczych, społecznych i kulturowych. Aby w sposób syntetyczny spojrzeć na znaczenie papieskiej myśli w tym zakresie, należy uwzględnić to, jakim człowiekiem jest argentyński duchowny, jakie

¹⁵⁹ A. Rynio, *Integralne wychowanie w myśli Jana Pawła II*, Wyd. KUL: Lublin 2004, s.357.

funkcje przypisuje wychowaniu i co ma do zaproponowania współczesnym pedagogom i wychowawcom.

Reprezentując typowo jezuickie podejście do wychowania, Bergoglio, będąc jezuickim wychowawcą, szukał sposobów realizowania ćwiczeń duchownych w formie odpowiedniej dla młodych. Jego zaangażowanie w działalność pedagogiczno-wychowawczą wypływa zatem z osobistego doświadczenia. W pamięci swych byłych wychowanków, z okresu w którym pełnił on funkcję rektora jezuickiej wspólnoty, zachowany został jako troskliwy, uprzejmy i otwarty, skłonny do rozmowy o każdej potrzebie i z uwagą wsłuchujący się w zdanie i potrzeby swych młodych przyjaciół, na których patrzył przenikliwym spojrzeniem i do których zwracał się w słowach zwięzłych, ale znaczących i głębokich. Lata formacji jego byłych podopiecznych oceniane są przez nich samych jako pracowite, surowe, ale też radosne i przepełnione miłością¹⁶⁰. Bergoglio zawsze był blisko swych duchowych „dzieci”, dzieląc z nimi posiłki i grając z nimi w karty. Jednocześnie udzielał się społecznie, angażując w te działania wychowanków, czego wyrazem była chociażby powstała z jego inicjatywy stołówka dla dzieci, czy też szkoły podstawowe oraz szkoła zawodowa dla młodzieży. Angażował ich zarówno od strony organizacyjnej, jak i finansowej, co oznacza, że pozyskiwali środki na prowadzenie inicjatyw ojca Bergogli. Bardzo zależało mu na czynnym niesieniu Chrystusa i jego Ewangelii ubogim i najbardziej potrzebującym¹⁶¹.

Wybierając to, co jest pozornie marginalne oraz tych, których świat spycha na margines, Papież idzie sam, ale również posyła swych księży i kleryków do osób zapomnianych czy wręcz odrzuconych przez społeczeństwo: do mieszkańców slumsów, do mających problemy z uspołecznieniem się, konflikty z prawem czy inne egzystencjalne problemy. Świat, który zna i z którego wywodzi się Bergoglio wyraźnie różni się od tego, do którego przybył jako papież czy z którym wcześniej miał kontakt w ramach swej jezuickiej formacji. Osoby żyjące na tak zwanym marginesie, czy jak woli on sam mówić, na egzystencjalnych peryferiach, zmagają się ze swym losem w inny sposób w Ameryce Łacińskiej, a inaczej w Europie. Środowiska, w których Jezuita posługiwał oraz do których posyłał podległych mu duszpasterzy przedstawiały obrazy na ogół niedostępne przeciętnemu Europejczykowi. W centrum duszpasterskiego zainteresowania Bergogli były osoby „wypchnięte” poza lokalne społeczności, które zamiast odzieży miały na sobie strzępy starych i brudnych ubrań lub też nie

¹⁶⁰ Wywiad z Humbertem Miguelem Yanezem SJ, dyrektorem wydziału teologii moralnej na Uniwersytecie Gregoriańskim w Rzymie, w: <https://opoka.org.pl/biblioteka/P/PR/zd2013-77-bergoglio.html> (dostęp 14.01.2023).

¹⁶¹ Tamże.

miały na sobie nic, ludzie odurzeni wacaniem kleju czy na inne sposoby szukający ucieczki od rzeczywistości, wreszcie ludzie umierający na ulicy, w całkowitym osamotnieniu, wśród których znajdowały się również młode osoby. On tych młodych poszukiwał w szczególności, przywracał im godność osób budujących przyszłość kraju. Później, już jako biskup Rzymu, będzie wrażliwy na krzywdę tutejszych osób cierpiących z powodu osamotnienia, doznanej krzywdy, niesprawiedliwości, porzucenia. Samych młodych będzie uwrażliwiał na los skrzywdzonych, porzuconych, umierających w osamotnieniu. Mocno wybrzmi jego apel do młodych o wzięciu odpowiedzialności za los najbardziej potrzebujących, o których człowieka zapyta Bóg. Nie dostrzegając ich, człowiek upodabnia się do Kaina pytającego Boga: „Czy ja jestem stróżem brata mego?”¹⁶².

Papież Franciszek za ważne i konieczne uznał podejmowanie prób docierania do młodych z uwzględnieniem towarzyszących im kontekstów społecznych i kulturowych. Sprawowanie posługi Piotrowej nie tylko nie zamknęło serca Franciszka na sprawy ludzi młodych, ale pozwoliło mu postrzegać dotyczące ich kwestie w szerszym wymiarze. Spotkania z młodzieżą uważa on za ważne wydarzenia. Podczas tych spotkań zachęca do odkrywania specyfiki młodości oraz do świadomego budowania przez młodych ich własnego człowieczeństwa i życia, a także do pogłębiania wiary. Tworzy w ten sposób okazję do budzenia ducha i uroczystego potwierdzenia „tak” Chrystusowi.

Papieski styl wychowania młodzieży zakłada używanie zrozumiałego dla niej języka i myślenia. Stosując prosty i obrazowy język oraz porównania odnoszące się do życia, a także unikając zawilego języka teologicznego, łatwiej można dotrzeć do wychowanków i zostać przez nich zrozumianym. W taki sposób można szybciej trafić do serca i inteligencji człowieka, aby to nauczanie przynosiło pożądane owoce¹⁶³. Franciszek pokazuje, jak można w sposób konstruktywny trafić do odbiorcy poprzez odwoływanie się do swych osobistych doświadczeń, przytaczanie historii, w których się uczestniczyło oraz przywoływanie poruszających słów ludzi, z którymi się rozmawiało, stosując język egzystencjalny, bliski życiu i sprawom współczesnych ludzi. To zaś w połączeniu ze spontanicznością i wyrażającymi emocje gestami przemawia do wyobraźni i pobudza do działania. Franciszek bierze pod uwagę fakt, iż język mediów społecznościowych, którego używa młodzież, jest nacechowany skrótowością, licznymi uproszczeniami i wykorzystywaniem obrazów, co dodatkowo obliuguje

¹⁶² Franciszek, *Incontro con il Mondo della scuola e dell'università*, Watykan, 07.07.2015, https://www.vatican.va/content/francesco/pl/speeches/2015/july/documents/papa-francesco_20150707_ecuador-scuola-universita.html (11.05.2023).

¹⁶³ Tamże.

wychowawców do poznawania młodych, poświęcenia im odpowiedniej uwagi i czasu, prowadzenia rozmów i wsłuchiwanie się w ich oczekiwania. Jego pedagogia, wyrażana podczas spotkań z ludźmi młodymi, obejmuje udzielanie im jasnych, konkretnych i pełnych wyzwań wskazówek. Zakłada bezpośredniość i przejrzystość w relacjach z młodzieżowymi organizacjami i instytucjami formującymi młodzież, dostarczając im wsparcia moralnego i modlitewnego. W taki sposób wychowawcy mogą wykształcić w sobie autorytet, podobnie jak Papież wykształcił go w sobie, o czym świadczą liczne prośby młodzieży o konkretne rady i podpowiedzi dotyczące właściwych życiowych wyborów, autorytetów czy punktów odniesienia na drodze młodzieńczego wzrastania. Wielu młodych zadaje Franciszkowi pytania natury nie tylko teologicznej, ale też psychologicznej czy wręcz takie, na które powinien odpowiedzieć specjalista danej dziedziny. Dla niego samego ważna jest prostota duszpasterza. Wyzbycie się jej sprzyjałoby odejściu osób nierozumiejących zawilego języka nacechowanego racjonalnością.

W pedagogii papieża Franciszka dostrzec można odniesienie do wychowania chrześcijańskiego młodzieży realizowanego w szkołach katolickich. Proces wychowania dzieci i młodzieży w szkołach katolickich obejmuje formację chrześcijańską, która procesowi edukacyjnemu nadaje autentyczny wymiar integralny, możliwy do realizacji wyłącznie w perspektywie dojrzałej i entuzjastycznej wiary¹⁶⁴. Przedmiotem tego wychowania wprowadzonego w formację wychowanków jest synteza wiary i życia.

W wychowaniu praktykowanym przez papieża Franciszka nie ma miejsca na lęk wychowawcy przed przyznaniem się do swych wad, popełnianymi błędami czy poniesionymi porażkami, ale potrafi on przyznać się do nieradzenia sobie z jakimś problemem, zawierając go Bogu. Odbywa się to w dialogu na wzór dialogu ojca z dziećmi, który odnosi się do nich imiennie i życzliwie oraz towarzyszy w trudach codzienności. Ważna jest też spontaniczność wychowawcy w relacjach z wychowankami, która pomaga obu stronom w prowadzeniu intymnego i szczerego dialogu. Papież za cel spotkań z młodzieżą często stawia podnoszenie na duchu strapionych, dodawanie odwagi nieśmiałym, wspieranie dobrą radą wątpiących. Docenia w młodych ich poczucie humoru, dodaje im otuchy w codziennych życiowych zmaganiach, motywuje do kontynuacji czynienia dobra, ale też stawia im wyzwania.

Pedagogia Franciszka zakłada w szczególności dwa zadania, które są wynikiem rozeznania

¹⁶⁴ A. Maj, *Inspiracje Papieża Franciszka dla współczesnej szkoły katolickiej*, „Roczniki Pedagogiczne” (44) 2016, nr 2, s. 82.

rzeczywistości przez ludzi młodych. Pierwszym zadaniem jest wychowywanie według antropologii chrześcijańskiej, wykorzystywanie do przekazu nowych środków komunikacji i sieci społecznych, które kształtują język i postrzeganie młodzieży, a zatem wizję rzeczywistości ludzkiej i religijnej. Drugim zadaniem jest promowanie różnych form wolontariatu społecznego, niepoddawania się ideologiom, które przedkładają rynek zbytu i produkcję nad godność osoby i wartość pracy¹⁶⁵. Zwracając się do Rodziny Salezjańskiej jako stowarzyszenia działającego na rzecz wychowywania młodzieży, zaprasza ich do wspierania efektywnego porozumienia wychowawczego między różnymi organizacjami religijnym a świeckimi, aby działać różnorodnością charyzmatów na rzecz ludzi młodych na różnych kontynentach. Wychowanie to powinno polegać na podejmowaniu ryzyka wobec życia i osób. Ryzyka będącego akceptowaniem możliwości popełniania błędów, przebaczeniem sobie, rozpoczynaniem ciągle na nowo i dążeniem do ideału, który staje się wartością nadrzędną. Oznacza wychodzenie „poza siebie”¹⁶⁶.

Młodzi nie powinni zadowalać się przeciętnością w relacjach między sobą, w dbaniu o swoje wnętrza, w planowaniu swojej przyszłości, w zaangażowaniu w sprawiedliwszy i piękniejszy świat¹⁶⁷. Powinni zadbać o swoją edukację, o jej przebieg i efekty. O rozwój, który dzięki niej osiągną. Koniec edukacji jest wzrostem osoby zorientowanej na wspólne dobro. Ważne, aby chodzić z nogami dobrze stawianymi na ziemi, ale z szerokim spojrzeniem, otwartym na horyzont¹⁶⁸.

Reprezentując typowo jezuickie podejście do duszpasterstwa Bergoglio szuka sposobów udzielania ćwiczeń duchownych w formie odpowiedniej dla młodych. Jego zaangażowanie w działalność pedagogiczno-wychowawczą wypływa zatem z osobistego doświadczenia. W pamięci swych byłych wychowanków z okresu, w którym pełnił funkcję rektora jezuickiej wspólnoty, zachowany został jako troskliwy, uprzejmy i otwarty, skłonny do rozmowy o każdej potrzebie i z uwagą wsłuchujący się w swych młodych przyjaciół, na których patrzył przenikliwym spojrzeniem i do których zwracał się w słowach zwięzłych, ale znaczących i głębokich. Lata formacji dla jego byłych podopiecznych oceniane są przez nich jako pracowite, surowe, ale też radosne i przepełnione miłością¹⁶⁹. Zawsze był blisko swych

¹⁶⁵ Franciszek, *Laudato si*, 8.

¹⁶⁶ G. D'Addelfio, *La scuola di Papa Francesco*, s. 20-21.

¹⁶⁷ Franciszek, Incontro con gli studenti del liceo „Visconti” di Roma, in occasione dell'anno giubilare aloisiano, Watykan. 13.04.2019, https://www.vatican.va/content/francesco/it/speeches/2019/april/documents/papa-francesco_20190413_studenti-visconti.html (17.01.2023).

¹⁶⁸ Franciszek, *Spotkanie ze studentami Papieskiego Uniwersytetu Katolickiego Ekwadoru, Quito*.

¹⁶⁹ Wywiad z Humbertem Miguelem Yanezem SJ, dyrektorem wydziału teologii moralnej.

duchowych „dzieci”, dzieląc z nimi posiłki i grając w karty. Jednocześnie udzielał się społecznie angażując w te działania wychowanków, czego wyrazem była chociażby powstała z jego inicjatywy stołówka dla dzieci, czy szkoły podstawowe, które zakładał i szkoła zawodowa dla młodzieży. Angażował ich zarówno od strony organizacyjnej, jak i finansowej, to znaczy, swoją działalnością pozyskiwali środki na prowadzenie inicjatyw ojca Bergoglia. Bardzo zależało mu na czynnym niesieniu Chrystusa i Jego Ewangelii do ubogich i najbardziej potrzebujących¹⁷⁰.

Papież oczekuje od każdej młodej osoby zaangażowanej w życie chrześcijańskie, aby rozpoznając w swym sercu głos Boga, zaczęła uczestniczyć w budowaniu wspólnoty, jaką jest Kościół. To zaś miałyby się odbywać na trzech płaszczyznach, z których składa się „pole wiary”¹⁷¹. Owym polem wiary jest każdy, kto się w to dzieło angażuje. Natomiast częściami składowymi tego pola są trzy inne, wskazane przez Franciszka pola, na których lepiej można zrozumieć istotę bycia chrystusowym uczniem i misjonarzem.

Pierwszym z nich jest pole będące terenem zasiewu Słowa Bożego. Papież upatruje w sercu młodego człowieka wolę przyjęcia chrystusowego nauczania. Postrzega młodych misjonarzy jako autentycznych chrześcijan, „mierzących wysoko, do decyzji definitywnych dających pełny sens”¹⁷². Jako duszpasterz młodych dopinguje ich do wytrwałej walki z przeciwnościami i pokusami, aby nie byli oni chrześcijanami na pokaz, na pół etatu czy skostniałymi – jak zwykły to określać Papież – ludźmi zadufanymi w sobie, jedynie sprawiającymi wrażenie bycia chrześcijanami. Drugim polem jest miejsce treningu, gdzie prawdziwy młody chrześcijanin staje się „atletą Chrystusa”¹⁷³. Franciszek często odwołuje się do świata sportu, używając terminologii zaczerpniętej ze słownictwa sportowców. Treningiem jest modlitwa i przyjmowanie sakramentów, a także codzienna postawa, która popycha do braterskiej miłości, otwarcia się, słuchania, rozumienia, pomagania innym, przebaczenia bez jakiegokolwiek wykluczania¹⁷⁴. Trzecim polem jest plac budowy, na którym młodzi chrześcijanie stają się budowniczymi Kościoła poprzez budowanie świata sprawiedliwości, miłości, pokoju, braterstwa i solidarności. Papież widzi w wielu częściach świata rzesze młodych walczących

¹⁷⁰ Tamże.

¹⁷¹ Franciszek, Czuwanie z młodzieżą, Rio de Janeiro, 27.07.2013, https://www.vatican.va/content/francesco/pl/speeches/2013/july/documents/papa-francesco_20130727_gmg-veglia-giovani.html (12.05.2023).

¹⁷² Tamże.

¹⁷³ Tamże.

¹⁷⁴ Tamże.

o cywilizację bardziej sprawiedliwą i braterską. Dostrzega w nich „twórców przemian, przez których przyszłość wkracza w świat”¹⁷⁵.

Sprawowanie posługi Piotrowej nie tylko nie zamknęło serca Franciszka na sprawy ludzi młodych, ale pozwoliło mu postrzegać dotyczące ich kwestie w szerszym wymiarze. Od początku swego pontyfikatu Papież szukał okazji do spotkań z młodzieżą, pragnąc docierać do młodych w różnych zakątkach Ziemi i towarzyszyć im, uwzględniając ich konteksty społeczne i kulturowe. Podczas pielgrzymek do różnych miejsc na wszystkich kontynentach, spotkania z młodzieżą należą do najważniejszych wydarzeń. W trakcie tych spotkań zachęca do odkrywania specyfiki młodości oraz do świadomego budowania przez młodych własnego człowieczeństwa i życia, a także do pogłębiania wiary. Tworzy on w ten sposób okazję do budzenia ducha i uroczystego potwierdzenia „tak” wypowiedzianego przez młodych Chrystusowi.

Franciszek chce być nie tylko blisko młodych, ale również brać udział w wielu wydarzeniach, w których oni uczestniczą. Podczas Światowych Dni Młodzieży bierze udział we wszystkich punktach spotkań, począwszy od pierwszego, aż po ostatni dzień, czego nie robili jego poprzednicy. Zawsze ma jakieś słowo przewodnie, nadrzędne, które następnie młodzi niosą drogami codzienności jako swoisty sztandar. Na zakończenie spotkań zwraca się zaś ze specjalnym podziękowaniem, a zarazem wyzwaniem do wolontariuszy biorących czynny udział w tych wydarzeniach. Jego spontaniczność oraz spektakularne gesty przykuwają uwagę zarówno słuchających go osób, jak i mediów, które następnie papieskie przesłanie przekazują szerokim rzeszom odbiorców. To zaś porusza, chwyta za serce, przemawia do wyobraźni i pobudza do działania. Podczas spotkań z młodymi Papież zaskakuje dynamiką słów, otwartością i bezpośredniością. Nie uchyla się od odpowiedzi na niewygodne pytania, a wszelkie wątpliwości rozwiewa prostymi i rzeczowymi komentarzami i objaśnieniami, nadając spotkaniom charakter bezpośredniej rozmowy. Podczas tych zgromadzeń i rozmów udziela mu się ich „młodzieńczy entuzjazm, wyraźny na tych młodych twarzach oraz wypisany w wyobraźni przejawiającej się w ich niezliczonych inicjatywach, które podejmują za sprawą nieskończonej fantazji Bożego Ducha”¹⁷⁶. Taka postawa młodego pielgrzyma idącego przez życie wymaga entuzjazmu i radości, z jaką winno się patrzeć w przyszłość¹⁷⁷. Z tym

¹⁷⁵ Tamże.

¹⁷⁶ Franciszek, *Visita a Loreto. Incontro con i fedeli*, Loreto, 25.03.2019, <https://www.vatican.va/content/francesco/it/events/event.dir.html/content/vaticanevents/it/2019/3/25/visita-loreto-messa.html> (12.05.2023).

¹⁷⁷ Franciszek, *Incontro del Santo Padre Francesco con gli studenti del Collegio Barbarigo di Padova nel 100° anno di fondazione*, Padova, 23.03.2019,

entuzjazmem, który jest również udziałem Franciszka, i z tą radością, bez której nie można być chrześcijaninem, posyła ich w świat, aby odważnie głosili radość Bożą. To głoszenie nie powinno się dokonywać słowem, gdyż byłby to zwykły prozelityzm, lecz chrześcijańską postawą i konkretnym działaniem. Wówczas inni będą pytać o tego, którego oni głoszą¹⁷⁸.

Rozumiejąc sytuacje życiowe tych, do których udaje się z pielgrzymką lub których przyjmuje na audiencji w Rzymie, wczuwa się w ich położenie i z ojcowską wrażliwością podchodzi indywidualnie do każdej grupy osób. Używając prostego języka, przyciąga ich do siebie. Stosuje obrazy i porównania odnoszące się do życia, unikając zawilego języka teologicznego. Jak Jezus korzysta z formy, którą wszyscy mogą zrozumieć, chcąc trafić do serca i inteligencji człowieka tak, aby to nauczanie przyniosło pożądane owoce¹⁷⁹. Nie boi się odwołań do swoich osobistych doświadczeń, chętnie przytaczając historie, które go spotkały i poruszające słowa ludzi, z którymi rozmawiał. Jest to język egzystencjalny, bliski życiu i sprawom współczesnych ludzi, co w połączeniu ze spontanicznością i wyrażającymi emocje gestami przemawia do wyobraźni i pobudza do działania. Bierze pod uwagę to, że język mediów społecznościowych, którego używa młodzież jest nacechowany skrótowością, licznymi uproszczeniami i wykorzystywaniem obrazów, co go dodatkowo obliguje do poznawania młodych, poświęcenia im odpowiedniej uwagi i czasu, rozmów i wsłuchiwania się w ich oczekiwania. Spotykając się z nimi udziela im jasnych, konkretnych i pełnych wyzwań wskazówek. Udzielając wsparcia moralnego i modlitewnego różnym młodzieżowym organizacjom i instytucjom formującym młodzież, jest w relacjach z nimi bezpośredni i przejrzysty. Ci zaś uważają go za autorytet, o czym świadczą ich liczne prośby o konkretne rady i odpowiedzi dotyczące dobrych życiowych wyborów, autorytetów czy punktów odniesienia na drodze ich młodzieńczego wzrastania. Wielu młodych zadaje mu pytania natury nie tylko teologicznej, ale też psychologicznej czy takie, na które powinien odpowiedzieć specjalista z danej dziedziny. Dla niego samego ważna jest prostota duszpasterza. Jej wyzbycie się sprzyjałoby odejściu osób nierozumiejących zawilego języka nacechowanego racjonalnością.

Franciszek nie boi się przyznawać przed młodzieżą do swoich wad, do problemów, z którymi sobie nie radzi, ale które zawiera Bogu, do popełnianych błędów czy poniesionych porażek. Można powiedzieć, że jego nauczanie jest nacechowane szczerym wyznaniem

https://www.vatican.va/content/francesco/it/speeches/2019/march/documents/papa-francesco_20190323_istituto-barbarigo.html (13.05.2023).

¹⁷⁸ Franciszek, *Spotkanie z wolontariuszami ŚDM*, Rio de Janeiro.

¹⁷⁹ Franciszek, *Incontro con il Mondo della scuola e dell'università*.

złożonym przed młodymi, ale też wobec całego Kościoła, wobec poszczególnych grup społecznych, do których odnosi się imiennie i życzliwie, z którymi nawiązuje dialog właściwy relacjom ojca z dziećmi, towarzysząc im w trudach codzienności. Jego spontaniczność podczas składania duszpasterskich wizyt w środowiskach akademickich daje mu okazję do nawiązania jeszcze bliższych relacji z młodzieżą oraz do intymnego i szczerego dialogu. Częstym celem spotkań jest podnoszenie na duchu strapionych, dodawanie odwagi nieśmiałym czy wspieranie dobrą radą wątpiących. Docenia w młodych ich poczucie humoru, dodaje im otuchy w codziennych życiowych zmaganiach, motywuje do kontynuacji czynienia dobra oraz stawia im wyzwania poprzez co jego wizja wychowawcza jest czytelna dla współczesnych.

ZAKOŃCZENIE

Pontyfikat Franciszka różni się od dwóch poprzednich, obejmujących łącznie 35 lat. Po papieżu-filozofie (1978-2005) i papieżu-teologu (2005-2013) Jorge Mario Bergoglio jawi się jako papież miłosierdzia lub też jako papież peryferii. Peryferie rozumiane są przez Ojca Świętego jako to, czym ludzie naprawdę żyją, czyli praca, kultura, śpiew, koncert muzyczny, który gromadzi wielu młodych ludzi¹⁰³⁵, ale to także osoby zagubione w swej egzystencji, opuszczone przez świat, do których szczególnie winno się kierować Ewangelię. Nauczanie papieża Franciszka ma na celu ukształtowanie myślenia młodych ludzi w taki sposób, aby odważyli się oni wychodzić ze swych ograniczeń, aby szli na peryferie, do „brata, który cierpi i jest odrzucony”¹⁰³⁶. Właśnie do osób żyjących na peryferiach Papież pragnie w sposób szczególny zanieść Boże miłosierdzie, również za pośrednictwem młodych ludzi, w których pokłada nadzieję, i w których wierzy. Ukazanie na nowo Bożego miłosierdzia jako prawdziwego oblicza Boga stanowiło punkt wyjścia Franciszka w jego wizji Kościoła misyjnego, zorientowanego na zewnątrz i skupionego na pierwotnym orędziu o Bogu będącym miłością. Misyjność ta polega na odejściu od administrowania i konserwatyizmu w Kościele na rzecz posługi bardziej misyjnej, którą jest wyjście poza utarte schematy, na zewnątrz tego, co dobrze znane. Tej misyjności Papież uczy młodych ludzi. Jest to misyjność, w której Kościół daje się poznać jako „matka wychodząca na spotkanie, jako dom przyjmujący ludzi, jako szkoła komunii misyjnej”¹⁰³⁷. Jest to wyjście na wzór wychodzenia Jezusa Chrystusa, który wychodzi na dwa sposoby. Idąc, gdzie indziej (Mk 1, 38), do ludzi, którzy Go jeszcze nie poznali, ceniąc czas ponad przestrzeń, to znaczy pozostając w danym miejscu tyle czasu, ile potrzeba. Drugi sposób pojawia się, gdy Syn Boży wychodzi z życia trynitarnego w Bogu do ludzi. Papież zachęca młodzież do tej misyjności i uczy postaw misyjnych. Z młodych ludzi czyni misjonarzy wychodzących z wnętrza Kościoła, z jego struktur, ze wspólnot, do których wielu z nich należy,

¹⁰³⁵ Franciszek: *Nigdy nie zmęczy mnie powtarzanie: „iść prosto na peryferie”*, wywiad, <https://misyjne.pl/franciszek-nigdy-nie-zmeczy-mnie-powtarzanie-isc-prosto-na-peryferie-rozmowa/> (25.04.2023).

¹⁰³⁶ P. Pasierbek, *Papież do młodych: idźcie na peryferie, Jezus już tam jest*, <https://www.vaticannews.va/pl/papiez/news/2018-09/podroz-apostolska-estonia-spotkanie-mlodzi.html> (25.04.2023).

¹⁰³⁷ V Conferencia General del Episcopado Latinoamericano y del Caribe, *Documento de Aparecida*, Aparecida 13–31 de mayo de 2007, 370, http://es.catholic.net/archivos/Documento_Conclusivo_Aparecida.pdf (25.04.2023).

z którymi są związani i w których czują się bezpieczni. Posyła ich, aby szli do ludzi i zanosili im Boże objawienie.

Przedmiotem refleksji niniejszej dysertacji była analiza myśli kardynała Jorge Mario Bergoglio – papieża Franciszka na temat młodzieży i jej wychowania oraz znaczenia jego nauczania w tym zakresie dla współczesnej teorii i praktyki pedagogicznej. Została podjęta próba ukazania sposobu postrzegania młodzieży i jej wychowania, co stanowiło cel eksploracyjny dysertacji. Skorzystano również z nauczania księdza prymasa Bergoglio sprzed okresu jego pontyfikatu. W nauczaniu tym, zarówno papieskim jak i prymasowskim, wyraźnie dostrzec można zadania i misje, jakie stawia on przed ludźmi młodymi jako tymi, którzy stanowią potencjał w obszarach społeczno-polityczno-kulturowym i eklezjalnym. Główne aspekty działalności duszpasterskiej kardynała Jorge Mario Bergoglio – papieża Franciszka oraz jego nauczania jako argentyńskiego jezuitę i nauczyciela, a następnie jako namiestnika Chrystusa, odniesiono do wymiarów integralnego rozwoju i wychowania młodych, jakie propaguje on w tym nauczaniu. Na podstawie opracowanych materiałów źródłowych zawierających to nauczanie zrealizowano opisowy cel pracy. Materiał dotyczący postrzegania młodzieży i jej wychowania zebrany w papieskim nauczaniu, a także odniesienie do wymiaru społecznego, psychologicznego i pedagogicznego obrazu młodzieży zostały opisane, poddane analizie i zinterpretowane. W dysertacji opracowano praktyczne wskazania wychowawcze wynikające z papieskiego nauczania. W toku prowadzonych analiz liczne wypowiedzi Papieża, jego orędzia, listy i dokumenty Watykanu odczytane zostały w świetle stawianych przez młodzież pytań i prób udzielenia na nie odpowiedzi.

W obecnym, zróżnicowanym kulturowo, religijnie i cywilizacyjnie świecie proponowane przez Franciszka drogi przekazu prawdy o istocie wychowania i świadczenia posługi wychowawczej są wielorakie. Za najważniejsze Papież uważa rodzinę, szkołę, państwo, parafie, nieformalne grupy i wspólnoty wychowawcze, środki społecznego przekazu, ale też pracę samowychowawczą, autorytet, spotkanie, dialog, odniesienie do wymogów obiektywnych. Z dokonanych analiz jednoznacznie wynika, że zamiarem Franciszka nie jest proponowanie czegoś radykalnie nowego w zakresie wychowania młodzieży, ale odkrywanie tkwiących w Biblii, Tradycji i wychowawczej historii Kościoła źródeł wychowania chrześcijańskiego po to, aby zawarte w nich treści wyrazić na nowo w sposób przemawiający do wyobraźni współczesnego człowieka. Nie dziwi więc fakt, iż papieska wizja wychowania młodzieży bazująca na naturze, w którą wpisane jest pragnienie prawdy i spełnienia, spleta się nierozzerwalnie z dziejami chrześcijaństwa, jego tradycją i chrześcijańską koncepcją osoby,

która im głębiej wchodzi w strukturę samej siebie, tym bardziej pragnie poznać strukturę własnego istnienia i stawać się tym, kim być może i powinna.

Franciszek dostrzega pilną potrzebę integralnego wychowania, które prowadzi do budowania powszechnej solidarności i tworzenia gościnnego społeczeństwa. Wychowaniu temu powinna przyświecać zasada poznania samego siebie, drugiego człowieka, stworzonego świata oraz samego Pana Boga. Tak rozumiane wychowanie proponuje edukację bardziej otwartą i integrującą, zdolną do cierpliwego słuchania, konstruktywnego dialogu oraz wzajemnego zrozumienia. W odpowiedzi na potrzebę stworzenia szerokiego przymierza edukacyjnego, dążyć się powinno do realizacji celu, którym jest kształtowanie osób dojrzałych, zdolnych do budowania braterskich relacji oraz przewyższania podziałów i przeciwieństw. Pedagogia Franciszka nie pozwala ukrywać przed młodym pokoleniem prawd, które nadają sens życiu. Religie pozostają w ścisłym związku z edukacją i powinny, dzięki mądrości i humanizmowi jakie niosą w sobie, przyczyniać się do wzrostu braterstwa w świecie.

Wychowanie to zakłada dostrzeżenie bogactwa różnych dróg dotarcia do Boga i wychowywania nowych pokoleń do pokojowego współistnienia we wzajemnym szacunku, nawet jeśli w przeszłości różnice te stawiały ludzi w opozycji do siebie. Nie pozwala na używanie imienia Boga do usprawiedliwiania przemocy i nienawiści wobec innych tradycji religijnych. Potępia wszelkie formy fanatyzmu i fundamentalizmu oraz nakazuje strzec prawa każdej osoby do decydowania i działania zgodnie z własnym sumieniem.

Wychowanie i nauczanie chrześcijańskie proponowane przez kardynała Jorge Mario Bergoglio – papieża Franciszka jest pokładaniem nadziei w teraźniejszości i w przyszłości, ale jest także wnoszeniem w nie własnego wkładu wychowawcy i nauczyciela poprzez przekazywanie wychowankowi wiedzy, proponowanie mu wartości, budzenie w nim możliwości i dzielenie się z nim własną wiarą. Zaangażowanie chrześcijańskiego wychowawcy i nauczyciela jest nadzieją, gdyż jest poświęceniem własnych sił czemuś, czego rezultatów bezpośrednio nie widać. Przez jego wysiłki przeplata się niewidzialna, ale mocna i trwała nić nadziei¹⁰³⁸. Jest to wychowanie, które dąży do ukształtowania w wychowanku harmonii trzech inteligencji, które wibrują w ludzkiej duszy: umysłu, serca i rąk, każda z własną barwą i charakterem. Język umysłu jest połączony z językiem serca i z językiem rąk: co myślisz, co czujesz, co robisz. Język rąk jest najbardziej zmysłowy, jest iskrą myśli i wiedzy, a w pewnym sensie także ich najdojrzalszym rezultatem¹⁰³⁹. Jest to więc wychowanie, które ma na celu

¹⁰³⁸ J.M. Bergoglio, *Wymagania i pasja. O wychowaniu chrześcijańskim*, Wyd. Esprit: Kraków 2013, s. 63-64.

¹⁰³⁹ Franciszek, *Spotkanie z rektorami, pracownikami naukowymi, studentami Uniwersytetu i Instytutu*

wywołanie w wychowanku właściwych postaw i działania. Zakłada angażowanie młodzieży do otwartości na drugiego takim, jaki jest, bez osądzania i potępiania go oraz do zrozumienia godności mężczyzny i kobiety jako tej samej dla obojga płci.

Nie sposób w całości zaprezentować obszernego nauczania kogoś, kto jeszcze żyje i naucza, a nauka ta jest bogata i wciąż na nowo uzupełniana. I choć przeprowadzona analiza pism nie wyczerpuje całego bogactwa ich pedagogicznych treści, to stanowi próbę przedstawienia tego, co dotyczy wychowania młodzieży. Aby w sposób syntetyczny spojrzeć na znaczenie papieskiej myśli w tym zakresie, należy uwzględnić to, jakim człowiekiem jest pochodzący z Ameryki Łacińskiej jezuita, jakie funkcje przypisuje wychowaniu i co ma do zaproponowania współczesnym pedagogom, wychowawcom i duszpasterzom młodzieży.

W niniejszej pracy przedstawiono główne spostrzeżenia obecnego Papieża odnoszące się do funkcjonowania poszczególnych środowisk wychowawczych. Do najważniejszych z nich należy rodzina jako pierwsze środowisko, z którym dziecko ma kontakt, w którym przekazywana jest wiara, dojrzewają pragnienia i marzenia, gdzie młodzi uczą się bliskości, solidarności, dzielenia się, rozeznawania, rozwiązywania problemów innych osób, dyskusowania i okazywania uczuć, znajdują nadzieję i kształtują swą godność. Jest to środowisko, które przekazuje tradycje i uczy postaw krytycznych. Poprzez zachowywanie pamięci i pielęgnowanie korzeni oraz tradycji rodzina buduje swą siłę jednoczącą i integrującą. Czerpiąc z mądrości i doświadczeń minionych pokoleń, nastawiona jest na przyszłość i angażuje się w wychowywanie kolejnych pokoleń. Dla papieża Franciszka ważne są relacje młodzieży z najstarszym pokoleniem. Z ich dziadkami i babkami. Jeśli ci już nie żyją, z innymi osobami starszymi, które swymi doświadczeniami i życiową mądrością mają wiele do przekazania młodym ludziom. W tym miejscu Papież mocno akcentuje wartość osób starszych, do których sam się zalicza i z którymi się utożsamia.

Drugim środowiskiem wychowawczym jest szkoła. W Polsce dziecko często zostaje oddane pod opiekę instytucji pozarodzielskich już nawet w wieku jednego roku (czasem wcześniej), gdy oboje rodzice pracują i przyprowadzają dziecko do żłobka. Już wtedy oraz w kolejnych latach przedszkolnych ma miejsce wpływ środowiska zewnętrznego na wychowanie dziecka. Kolejnym etapem jego rozwoju jest uczęszczanie do szkoły. W papieskim nauczaniu istotną misją szkoły jest jej element socjalizacji, szczególnie poprzez budowanie

papieskiego, Watykan, 25.02.2023,
<https://www.vatican.va/content/francesco/it/speeches/2023/february/documents/20230225-univ-pontificieromane.html> (14.05.2023).

więzi społecznych, poprzez poszukiwanie świadectwa wspólnej tożsamości w jednoczącej mocy dzieł sztuki, narodowych dzieł artystycznych i literackich, prac historycznych, myśli historycznej, politycznej i estetycznej, aby w ten sposób przyczynić się do odbudowy świadomości narodowej. Poprzez zaangażowanie, uczestnictwo i odważne działanie, którego uczniowie uczą się w szkole, można wytworzyć więzi społeczne, a przez to uczynić z wychowanka zaangażowanego, uczestniczącego i odważnego w działaniu członka wspólnoty, narodu i państwa. Tak pojęte znaczenie szkolnictwa wypływa z osobistych doświadczeń Bergoglio wyniesionych z ojczystej Argentyny i kilku innych państw tego kontynentu. Do zadań szkoły należą, poza przekazywaniem wiedzy i wychowywaniem w duchu wartości, także odbudowa i wzmocnienie więzi społecznej. Edukacja oparta jest na myśleniu i działaniu, czyli na intelekcie, sercu i rękach jako na trzech zharmonizowanych ze sobą językach: aby uczniowie i studenci myśleli to, co czują i robili to, co myślą i czują.

W nauczaniu papieskim wybrzmiewa aspekt religijny szkolnictwa, gdyż świadomie przyjęta, głęboko przeżywana i wyznawana publicznie wiara jest w stanie zaoferować moc potrzebną do rozwijania człowieczeństwa, a tym właśnie zajmuje się szkoła. Globalny Pakt Edukacyjny, jako narzędzie realizowania edukacji wszystkich do bardziej braterskiego życia opartego na solidarności, zrodził się w myśleniu Papieża jako odpowiedź na potrzebę inkluzji oraz umożliwienie wielu uczniom wspomaganie ich rozwoju z wykorzystaniem nowych programów. To, co najbardziej dotknęło Franciszka we współpracy pomiędzy nauczycielami, uczniami i ich rodzicami, to słabnąca więź pomiędzy nimi, ale także niedocenywanie pracy nauczycieli przez system oświaty, co skutkuje niekiedy podejmowaniem przez nauczycieli dodatkowej pracy, a w wyniku tego zaniedbanie tej pierwszej. Konieczne jest zatem wychowanie inkluzyjne i integrujące, naznaczone cierpliwym słuchaniem, konstruktywnym dialogiem i wzajemnym zrozumieniem, ale także zaangażowanie wszystkich stron łączące działania różnych instytucji oświatowych i uniwersyteckich, aby ich inicjatywy edukacyjne i badawcze były przez to połączenie wzmocniane, a przez to bardziej skuteczne na poziomie intelektualnym i kulturowym.

W papieskim nauczaniu środowiskiem uzupełniającym dokonujący się w rodzinie i w szkole proces wychowania młodzieży jest Kościół, choć jeszcze niedopełniający procesu wychowania. Kościołowi zależy na formowaniu młodych ludzi jako wolnych i odpowiedzialnych, co potwierdza posiadaną przez nich godność osób stworzonych na obraz Boga. Jest to wspieranie odpowiedzialnej wolności młodych sprzyjającej podejmowaniu przez nich właściwych wyborów, a także nabywaniem świadomości dysponowania swoim życiem

i losami wspólnoty, do której należą. Wychowawcza misja Kościoła przejawia się w formowaniu młodych pokoleń poprzez realizowanie powołania chrześcijan do odnawiania świata mocą Ewangelii. Przenikanie się pierwiastka ziemskiego i niebieskiego czyni z Kościoła fundament edukacji. Zadaniem środowisk szkolnych powinno być jednoczenie przez edukację całościowej formacji ucznia, a następnie studenta jako obywatela i chrześcijanina. Nauczyciel powinien być świadomy, że wiara chrześcijańska obejmuje całego człowieka i wnosi światło oraz prawdę w każdą sferę jego istnienia. W nauczaniu Franciszka wybrzmiewają również podpowiedzi dla młodzieży akademickiej, aby młodzi byli bardziej otwarci na horyzonty Ducha, na spotkanie z Chrystusem, wchodząc z Nim w głęboki związek, ponieważ wiara otwiera rozsądek na integralną wizję celu i rzeczywistości, zaś uniwersytet jest miejscem szkolenia do mądrości w najpełniejszym jej znaczeniu. Tak odbywa się pełna edukacja osoby. W tej perspektywie uniwersytet oferuje swój osobliwy i nieoceniony wkład w odnowę społeczeństwa.

Istotną rolę w wychowaniu młodzieży papież Franciszek przypisuje parafii, która na drodze wiary i duchowego rozwoju wychowuje młodych do postaw, w których zaczynają interesować się rzeczywistością społeczną i wносить swój wkład w tworzenie struktur społecznych, interesować się losem pokrzywdzonych przez niesprawiedliwość, uczyć się realiów życia. Tutaj uczą się oni braterstwa, które opiera się na obecności Chrystusa w Jego wiernych i pośród nich, rozwijają braterskie relacje wewnątrzspołnotowe, o które dbają, rozwijając w sobie człowieczeństwo. W celu pogłębiania duchowego rozwoju młodych ludzi papieskie nauczanie proponuje wspólnoty, w których dzielić się będą wyświadczanym sobie nawzajem dobrem i radością czerpaną z tego dobra. Poprzez wzrastanie w miłości braterskiej, wielkodusznej, miłosiernej wyrażać będą swój rozwój duchowy. W życiu wspólnotowym młodym łatwiej będzie wyrażać swą miłość, dzieląc między sobą uczucia, czas, wiarę, niepokoję oraz radość życia.

Do środowisk wychowujących należą także stowarzyszenia, wśród nich niektóre prowadzą działalność wychowawczą i edukacyjną. Wszystkie natomiast w sposób czynny wychowują ich członków. Zmieniający się wciąż kontekst kulturowy i społeczny wymusza na nich rozwój i odnowę nich samych i pełnionych przez nie ról. W myśl papieskiego nauczania niektóre z tych stowarzyszeń mogłyby i powinny działać na rzecz globalnego porozumienia w sprawie edukacji, jednocząc wysiłki na rzecz wychowania osób dojrzałych, zdolnych do przewyższania podziałów i konfliktów, jak również w celu odbudowy tkanki relacji i uzyskania ludzkości bardziej braterskiej. Ruchy i wspólnoty wychowują młodzież do

odpowiedzialności za jakość życia publicznego oraz do oddolnych inicjatyw. Pomagają odrzucać lenistwo na rzecz rozwijania pasji, pokonywania przeciętności i powierzchowności blokującej szukanie rozwiązań problemów. Członkowie wspólnot, koncentrując się na Chrystusie i Ewangelii, mogą być ramionami, rękami, stopami, umysłem i sercem Kościoła wychodzącego w poszukiwaniu osób żyjących na peryferiach, służąc Jezusowi w każdym człowieku zepchniętym na margines. Dostrzegać powinni obecność Boga w ubogich, opuszczonych, bezbronnych, potępionych, odrzuconych i podtrzymywać w sobie niepokój poruszający do działania.

Za ważne środowisko biorące udział w procesie wychowania młodzieży Papież uważa środowiska skautowe, które od dziecka wychowują do wolności i odpowiedzialności w oparciu o wielkie wartości ludzkie, kontakt z naturą, religijność i wiarę w Boga. W papieskim nauczaniu dostrzec można akcent położony na integralność ruchów skautowych ze swoją diecezją i parafią. W integracji tej Papież widzi bardziej cenną ofertę formacyjną proponowaną przez wspólnotę parafialną, dotyczącą wychowania dzieci, młodzieży i dorosłych korzystających z grup katechetycznych i formacji chrześcijańskiej. W ten sposób wykształcić się może pełna osobowość człowieka. Nie znaczy to, że bez skautingu nie jest to możliwe. Jest to jedna z licznych form wychowania młodego pokolenia.

Papieskie nauczanie dostrzega środowisko wychowawcze również w formach wolontariatu. Jest on odpowiedzią na potrzebę aktywizacji młodych w obecnym kontekście kryzysu zaangażowania i więzi wspólnotowych, zadbanie o to, aby mieli większy wpływ na życie wspólnotowe. Wolontariat jest jedną z najpiękniejszych i najsilniejszych form działania młodzieży. Wzbogaca on relacje rodzinne, społeczne i małżeńskie. Jest służbą wyrażaną w prostych, codziennych gestach zmieniających i czyniących nowymi wszystkie rzeczy. Jest najpiękniejszą posługą, którą młodzi mogą wypełnić jako uczniowie-misjonarze. Jest wychodzeniem poza schemat, łączeniem się w celu osiągnięcia czegoś. Udział w wolontariacie jest podyktowany pragnieniem serca, aby służyć drugiemu i aby poświęcić swoje życie dla innych. Osoby angażujące się w wolontariat są ofiarni, zdolni do wyrzeczeń i gotowi poświęcić coś, co jest dla nich cenne na rzecz potrzebujących. Poświęcają swój czas, energię oraz zasoby. Idą naprzód z radością czerpaną ze świadomości, że ponad wszystkie niedogodności mają do wypełnienia misję. Nie dopuszczają do tego, aby powstrzymały ich ograniczenia, słabości, grzechy i aby przeszkodziły im one w wypełnianiu misji. Taka postawa przyczynia się do wzrostu i stania się kimś wielkim. Ojciec Święty w swym nauczaniu podkreśla trzy postawy wolontariatu: słuchanie, które wymaga wrażliwości, przyjęcia i dyspozycyjności, decyzję, czyli

podejmowanie konkretnych działań pełnych miłosierdzia, pomimo trudności i krytyki oraz działanie bez widocznych efektów swej pracy.

Jednym z istotnych czynników biorących udział w procesie wychowania młodzieży jest szybki rozwój mediów, a co za tym idzie, łatwość przekazu informacji i wzajemnego kontaktowania się dzięki nim. W papieskim nauczaniu można zauważyć różne sposoby interpretacji mediów w kontekście społeczno-kulturowym. Traktując świat mediów jako element kulturowy, Papież przedstawia informacyjne zadania mediów w kontekście współczesnej kultury popularnej, w której występuje zjawisko globalizacji będące zalewem informacji znanym jako szum medialny, a tabloidyżacja mediów przyczynia się do zubożenia pogłębionej analizy. Środki społecznego przekazu, których dotyczą papieskie wskazania, takie jak media społecznościowe, portale internetowe, telewizja, film, radio, prasa, książka, plakat, wpływają na kształtowanie myślenia, wypowiedania się, postrzegania, postępowania osób młodych, chłonnych nowości i często nie do końca świadomych manipulacyjnego wymiaru działań medialnych. Współczesna młodzież jest narażona na negatywne skutki niewłaściwego funkcjonowania środowisk medialnych, choć jednocześnie ma niemal nieograniczone możliwości czynienia zeń dobrego użytku. Franciszek namawia do takiego korzystania ze środków komunikacji, aby towarzyszyło mu prawdziwe spotkanie. Wskazuje na obecność Kościoła w świecie komunikacji w celu prowadzenia dialogu z człowiekiem i poprowadzenia go na spotkanie z Chrystusem.

Komunikacja młodych za pomocą mediów ma moc budowania mostów, sprzyja spotkaniu i integracji oraz ubogaca społeczeństwo. Dlatego ważne jest staranne dobieranie słów i gestów, aby przewyżczać nieporozumienia, uleczyć zranioną pamięć i budować pokój oraz zgodę. Jedynie słowa wypowiedane z miłością, którym towarzyszy łagodność i miłosierdzie dotykają serc ludzkich. Szybkość przekazu informacji przewyższa zdolność refleksji i osądu odbiorcy, co nie pozwala na zrównoważone i poprawne wyrażanie samych siebie. Istnieje mocna potrzeba solidnej edukacji w celu właściwego korzystania z mediów, mając na uwadze walkę z kłamstwem i dezinformacją. Młodzież wymaga tego, aby im pomagać w rozwijaniu krytycznego zmysłu, odróżnianiu prawdy od kłamstwa, dobra od zła, tego co prawe od niegodziwości oraz znaczenia działań na rzecz sprawiedliwości, zgody społecznej i poszanowania wspólnego domu¹⁰⁴⁰. Dostrzec można pozytywne wartości, jakie za sprawą

¹⁰⁴⁰ Franciszek, *Przesłanie na Międzynarodowy Kongres Sygni w Seulu e dniach 15-18.08.2022*, Watykan, 15.08.2022, <https://www.vaticannews.va/pl.html> (18.08.2022).

mediów można osiągnąć. Media mogą być ważnym i cennym czynnikiem wychowawczym stanowiącym dopełnienie środowisk wychowawczych.

Nauczanie papieża Franciszka zakłada wychowanie młodzieży dokonujące się w kulturze spotkania i dialogu. Spotkania będące jedyną drogą postępu narodów i kultury, w której każdy ma coś dobrego, czym może obdarzyć innych i może coś dobrego otrzymać w zamian. Postawa otwarta, nastawiona na słuchanie bez uprzedzeń względem drugiego człowieka prowadzi do solidarności oraz braterstwa, które Franciszek tak mocno akcentuje w relacjach między ludźmi. Taka postawa prowadzi do dialogu opartego na wzajemnej komunikacji. Ideą tak rozumianego spotkania jest przewyciężanie barier społecznych, kulturowych i religijnych oraz wspieranie załączków braterstwa i nowości. Do tworzenia kultury dialogu potrzebna jest świadomość własnej tożsamości. Młodzi powinni więc poznać swoją tożsamość, a to mogą uczynić poprzez poznanie swojej historii oraz przynależności do rodziny i do narodu¹⁰⁴¹. Ze swą tożsamością i świadomością różnorodności człowiek idzie do drugiego, aby spotkać go wraz z jego tożsamością oraz odmiennością. Spotkanie to prowadzi do dialogu. Obie strony się rozwijają i ubogacają. W myśli papieża Franciszka zawarta jest konkretna propozycja pedagogiczna stanowiąca inspirację dla pedagogiki inkluzyjnej, czyli włączania do wspólnoty osób najbardziej potrzebujących uwagi lub wsparcia, odrzuconych i dyskryminowanych, znajdujących się w nędzy materialnej i duchowej. Wychodząc od własnej tożsamości człowiek zaczyna być zdolny do prowadzenia dialogu ponad uprzedzeniami, nieufnością, lękiem – ku braterskiej przyjaźni.

W procesie wychowania dialog prowadzony w kulturze spotkania pomiędzy wychowawcą a wychowankiem poddaje człowieka formacji będącej drogą spotkania, na której zarazem wychowawca, jak i wychowanek dążą do pełniejszego zrozumienia siebie nawzajem. Dialog prowadzi do pokoju i w wielu przypadkach do zawierania przyjaźni. Pokój jest procesem, do którego kontynuacji Papież wzywa młodych mających zawsze wyciągnięte ręce w konkretnych gestach, szczególnie w kierunku tych, którzy doświadczają trudnych chwil. Dialog, zrozumienie, szerzenie kultury tolerancji, akceptacji drugiego i współistnienia między ludźmi znacznie przyczyniłyby się do zmniejszenia wielu problemów ekonomicznych, społecznych, politycznych i środowiskowych, które nękają dużą część ludzkości.

¹⁰⁴¹ Franciszek, *Spotkanie z nauczycielami i uczniami Kolegium San Carlo w Mediolanie*, Watykan, 06.04.2019, https://www.vatican.va/content/francesco/it/speeches/2019/april/documents/papa-francesco_20190406_istitutosancarlo-milano.html (08.01.2023).

W nauczaniu o wychowaniu młodzieży Papież odnosi się do triady uniwersaliów: prawdy, dobra i piękna. Prawda, do której zachęca młodych, ma się przejawiać w wystrzeganiu się hipokryzji jako ucieczki przed samym sobą i obłudy prowadzącej do udawania, schlebiana i oszukiwania, co powoduje niezdolność do prawdziwej miłości oraz egoizm. Stając w prawdzie ze sobą, człowiek może rozpoznać w sobie i odróżnić strach paraliżujący go przed konstruktywnym działaniem od strachu biorącego się z roztropności pożądanej w działaniach na rzecz dobra. Prawda ta odnosi się także do Boga. Jego negacja, przekreślenie tej Prawdy prowadzą do relatywizmu. Człowiek wierzy wówczas tylko w to, co mierzalne, a nie w to, co przekracza jego zmysły, a dotyczy jego całego. Staje przed dylematem, co uznać za prawdę. Również miłość do drugiej osoby oparta jest na prawdzie. W relacji do ukochanej osoby człowiek otwiera się i wychodzi z własnego ja, zbliżając się do tej osoby. Prawda w tej relacji dąży do jedności tych dwojga.

Papież wskazuje na piękno ukształtowane poprzez małe, codzienne gesty młodych ludzi tworzące wspaniałą mozaikę. W ten sposób czynią oni dobro. Nauczanie papieskie odnosi się do Pisma Świętego, które przedstawia związek pomiędzy pięknem a dobrem rozumianym jako służba dla innych. Tworzy się sieć relacji międzyludzkich jako środek zaradczy na formy dyskryminacji, przemocy i zastraszania. Powstaje wspólnota nauczycieli i wychowawców, którzy realizują założenia Globalnego Paktu Edukacyjnego, wpływając na wychowanie młodzieży do braterstwa i pokoju między ludźmi oraz dialogu międzyreligijnego.

Pięknem młodych jest marzenie o wielkich rzeczach i dążenie do budowania lepszego świata. Powinni się zbuntować przeciwko kulturze prowizoryczności, która sugeruje, że nie są w stanie wziąć odpowiedzialności i prawdziwie kochać.

Za jeden z głównych walorów aktywności młodzieży uznawana jest w papieskim nauczaniu umiejętność snucia marzeń o wielkich rzeczach i dążenie do realizacji tych marzeń. Powstają one w głowach młodych ludzi w odpowiedzi na ich pragnienie lepszego świata, wychodzenia poza przeciętność w relacjach z innymi młodymi, w trosce o swój wewnętrzny rozwój, w dążeniu do realizacji planów na przyszłość, jako ich zaangażowanie w tworzenie bardziej sprawiedliwego i bardziej pięknego świata. Zadania, do których Franciszek wzywa wychowawców, to wzmocnienie tych młodzieńczych marzeń oraz pasji, aby poprzez nie i poprzez swoją aktywność mogli zaproponować swoje piękno światu, Kościołowi i swym rówieśnikom na polu duchowym, artystycznym i społecznym. Odwaga i kreatywność pobudzają do aktywności. Swym zwyczajem papież Franciszek stosuje porównania do czegoś, co młodzież dobrze rozumie. Aktywność porównuje do gry na boisku, która wymusza

energiczne działania oraz do rejsu na pełnym morzu, w trakcie którego występują zmęczenie, walka, przeciwne wiatry i nieoczekiwane burze. Niejednokrotnie mówi do młodzieży (choć nie tylko do niej) o konieczności ubrudzenia sobie rąk, co rozumieć należy jako potrzebę podejmowania aktywnych i energicznych działań na rzecz dobra wspólnego.

Żywiołowa dobroć Franciszka oraz jego bezpośredni i prosty sposób mówienia ułatwiają mu docieranie do młodych serc. Pomagają w nawiązywaniu więzi zarówno z prostymi, zwyczajnymi ludźmi, z którymi on sam się utożsamia, jak i ze studentami, intelektualistami, działaczami różnych obszarów duszpasterstwa i edukacji. Prostota jego języka wyrasta z dogłębnej znajomości wielkiej aglomeracji (Buenos Aires) i jej mieszkańców, z którą związany był jako argentyński duszpasterz i w której dojrzał do kapłaństwa, a potem je realizował¹⁰⁴². I choć wielu zarzuca mu pozorną prostotę i przesadne zatroskanie o losy świata, to jednocześnie dostrzeżona zostaje złożoność i mistycyzm, wywodzący się z ćwiczeń duchownych¹⁰⁴³, którymi przesiąkł jako jezuita i spadkobierca spuścizny świętego Ignacego Loyoli oraz innych czołowych przedstawicieli Towarzystwa Jezusowego, takich jak Przywara, de Lubac, Fessard czy wreszcie Guardini (będący przedmiotem jego rozprawy doktorskiej, której nie ukończył, ale która wpłynęła na jego papieskie myślenie oraz nauczanie), czy wspomniany wcześniej ksiądz Luigi Giussani.

Szukając odpowiedzi na zadane w niniejszej dysertacji pytanie, co jest charakterystyczne dla papieskiego sposobu postrzegania roli młodzieży i jej wychowania, należałoby się odwołać do zdobytego przez Bergoglio doświadczenia religijności i wspólnotowości wyniesionego z ojczystej Argentyny. W Ameryce Łacińskiej, a więc także w jego ojczyźnie, uboga większość społeczeństwa przeżywa swoją wiarę w ten sposób, że nie poświęca religii jedynie chwili w tygodniu. Religijność przenika cały tydzień i jest sakralną częścią życia. Rodzi to kulturę zorganizowaną wokół wartości transcendentnych. Jest to droga, na której „ubodzy spotykają Boga, podejmują życiowe decyzje i nawracają się”¹⁰⁴⁴. Tak przeżywana wiara kieruje spojrzenie argentyńskiego kardynała-pedagoga na podstawowe kwestie tworzące fundamentalną i rzeczywistą definicję człowieka będącego podmiotem wychowania. Wychowania będącego przekraczaniem przez osobę wychowywaną samej siebie. Do tego potrzeba wiary, nadziei i miłości jako postaw fundamentalnych, jako czegoś, co Bergoglio nazywa ekstazą człowieka ku Bogu¹⁰⁴⁵. Tak rozumiana religijność sprzyja poczuciu wspólnotowości jako czynnikowi

¹⁰⁴² M. Borghesi, *Jorge Mario Bergoglio. Biografia intelektualna*, Wyd. Bratni Zew: Kraków 2018, s. 16, 23.

¹⁰⁴³ Tamże, s.34.

¹⁰⁴⁴ A. Ivereigh, *Prorok. Biografia Franciszka...*, s. 359.

¹⁰⁴⁵ J. M. Bergoglio, *Wymagania i pasja*, s. 61-62.

wpływającemu na proces wychowania. Ludzie żyją wartościami, które w wielu miejscach już zaginęły. Celebryją święta w poczuciu wspólnoty, nadając im głęboko ludzki wymiar i nie pozbywając się wymiaru religijnego. Ludzie dobrze się ze sobą znają, traktując sąsiada ze szczególnym szacunkiem. Taka zażyłość bierze się z układu zależności, jaki w tej warstwie społecznej się wytwarza. W celu zaspokojenia swych najważniejszych potrzeb człowiek często zdany jest na innych ludzi, nieraz na kogoś, z kim wcześniej relacje nie były najlepsze¹⁰⁴⁶. Jest to idea braterstwa, wkład do nauki późniejszego Papieża o powszechnym braterstwie budowanym na gruncie kultury spotkania i dialogu. Nadzieje wypisane na twarzach wielu młodych ludzi, szczególnie w trudnych chwilach, są szansami na przyszłość i marzeniami, które młodzi przeżywają przed podejmowaniem ważnych decyzji. Są oni wtedy niczym „lampy, które płoną w tej ciemnej godzinie”¹⁰⁴⁷.

Odwołując się do walorów wychowawczych, jakie zawiera przesłanie pedagogiczne kardynała Jorge Mario Bergoglio – papieża Franciszka, warto spojrzeć na proces wychowania postrzegany przez niego jako „sztuka nasycająca się prawdami i problemami kultury, w jakiej [człowiek] się rozwija”¹⁰⁴⁸. Obok prawdy tak oczywistej, jak obecność w tym procesie co najmniej dwóch osób, za ważny uważa on duchowo-osobowy wymiar wychowania realizujący się poprzez spotkanie wychowawcze. W spotkaniu tym wychowawca jako autorytet prowadzi wychowanka przez świat wewnętrzny do źródła, które żywi, inspiruje, powoduje wzrost, utwierdza i poucza. Natomiast samo spotkanie wychowanka z wychowawcą jako autorytetem prowadzi tego pierwszego do spotkania go ze sobą samym w jego wnętrzu. To spotkanie dwóch osób wymaga wzajemnej akceptacji jako jedyne sposoby na osiągnięcie współpracy. Należy przy tym wyjść poza czystą metodykę i sztywne techniki, a co najważniejsze, dostrzec szersze horyzonty skłaniające wychowawcę do wyjścia z samego siebie, aby dotrzeć do drugiej osoby, którą jest wychowanek, co dokonywać się będzie poprzez braterskie więzi. Właśnie w taki sposób budowana będzie przestrzeń ich spotkania. Jest to miłość, która wiąże się z uczuciem do drugiej osoby, domagając się odpowiedzi i dążąc do relacji, uczestnictwa, kontaktu i przyjaźni. Bergoglio uwypukla greckie *phileo*, które w języku hiszpańskim (ojczystym języku

¹⁰⁴⁶ A. Ivereigh, *Prorok. Biografia Franciszka Biografia Franciszka, papieża radykalnego*, Wyd. Niecałe: Bytom 2015, s. 360.

¹⁰⁴⁷ Franciszek, *Przesłanie na zakończenie modlitwy ekumenicznej „Pan Bóg ma plany pokoju. Razem dla Libanu”* Watykan, 01.07.2021, <https://www.vatican.va/content/francesco/it/speeches/2021/july/documents/20210701-libanesi.html> (28.01.2023).

¹⁰⁴⁸ J.M. Bergoglio, *Prawdziwa władza jest służbą. Kurs dla dyrektorów placówek oświatowych*, luty 2006, Kraków 2013, s. 88-96.

Papieża) wiąże się z przymiotnikami *filial* (synowski) oraz *fraternal* (braterski)¹⁰⁴⁹. Jest to synowsko-braterska miłość, która z zaangażowanych osób czyni przyjaciół cieszących się swoją bliskością i zażyłością. Taka relacja buduje środowisko spotkania niezbędne do nauki i wychowywania. Nie jest oparta jedynie na dążeniu do ukształtowania człowieka sukcesu o wąskim sercu i ubogich relacjach interpersonalnych, ale na budowaniu i rozwijaniu trwałej więzi uczuciowej. Spojrzenie wychowawców na wychowanków z mądrością pomaga formować ich serca „kochające ojczyznę, otaczające czcią bohaterów narodowych, znające i kochające obyczaje i folklor swej ojczyzny, wdzięczne za to, co posiadają oraz śmiało podążające przed siebie ku coraz dalszym horyzontom”¹⁰⁵⁰.

Warto w nauczaniu kardynała Bergoglio – papieża Franciszka odnaleźć konkretne znaczenie myśli pedagogicznej i praktyki wychowawczej. Jego refleksje stawiają wychowawców chrześcijańskich w postawie dialogu z obecną rzeczywistością. Zarówno z możliwościami, jak i trudnościami, a także z wyzwaniem przez tę rzeczywistość stawianymi. Jego nauczanie pomóc może wychowawcom i pedagogom w odnajdywaniu właściwych narzędzi służących spotkaniu, rewizji i odnowieniu wspólnoty edukacyjnej i wychowawczej.

Koncepcja wychowania papieża Franciszka może pomóc wychowawcom chrześcijańskim w stawianiu czoła wyzwaniom współczesnej kultury, a młodym w pokonywaniu zarówno trapiącego ich przygnębienia, jak i snobizmu czy egoizmu. Pokazuje ona bowiem, jak bardzo ważne jest przekazanie młodemu pokoleniu nie tylko wiedzy, ale również wszystkich wartości i ideałów. Postrzega on młodych jako osoby mające „zarówno lekkie skrzydła, by latać po niebie wyobraźni, aby odkrywać galaktyki fantazji i kreatywności, jak i solidne nogi (miłości i miłosierdzia), aby kroczyć ścieżkami codziennego życia, aby iść naprzód, poza, w kierunku innych miejsc”¹⁰⁵¹, będące misjonarzami w codziennym życiu w swych naturalnych środowiskach: w domu, w szkole i w pracy, wśród sąsiadów i znajomych.

Według takiej koncepcji wychowanie to nie tylko ciężka praca, ale również powołanie, radość i pasja. Domaga się ono zaangażowania najlepszych środków, wytrwałej chęci, obudzenia pasji i wyruszenia z cierpliwością w drogę. Zaś wszystkie tradycje religijne zaangażowane od poziomu alfabetyzacji po szkolnictwo wyższe powinny wzmocnić swoją misję na rzecz edukacji integralnej, całego człowieka, czyli głowy, rąk, serca i duszy. Proces

¹⁰⁴⁹ Tamże.

¹⁰⁵⁰ Tamże.

¹⁰⁵¹ G. D'Addelfio, *La scuola di Papa Francesco e la pedagogia ignaziana*. „Nuova Secondaria Ricerca” 2015, nr 1, s. 31.

wychowania prowadzić powinien do budowania powszechnej solidarności i gościnnego społeczeństwa.

To, co nowego kardynał Bergoglio – papież Franciszek wnosi do współczesnych koncepcji wychowania młodzieży, to między innymi wychowanie do odpowiedzialności za planetę, którą nakazuje traktować jako wspólny wszystkim ludziom dom. Odnosząc się do przeszłości, gdy powszechnie tolerowana była eksploatacja i grabież naszego wspólnego domu, obliuguje do bycia bardziej świadomymi roli ludzi jako stróżów świata stworzonego, powierzonego człowiekowi przez Boga. Człowiek wychowany do tak rozumianej odpowiedzialności powinien być głosem przyrody wołającej o swe przetrwanie i poddać się wychowaniu do bardziej wstrzemięźliwego i ekologicznie zrównoważonego stylu życia. To umiłowanie matki ziemi miałyby się wyrażać również w unikaniu marnowania żywności i zasobów, jak też skłaniać do większego dzielenia się dobrami, które Bóg dał człowiekowi.

Kardynał Bergoglio – papież Franciszek dostrzega nierówności między młodymi ludźmi z różnych części świata w aspekcie ich rozwoju i stojących przed nimi szans edukacyjnych. W jednych miejscach na ziemi przemysł komercyjny (odzieżowy, spożywczy, fitness) oraz środki masowego przekazu (wkłęsłodruk, telewizja i digital) faworyzują ludzi lepszych szans i możliwości, w innych miejscach sytuacja bytowa jest dużo gorsza¹⁰⁵². Świat ten, w odczuciu Franciszka, został podzielony na bogaty, uprzemysłowiony Zachód z białymi, piśmiennymi i bogatymi mieszkańcami oraz biedne Południe z czarnymi, ubogimi analfabetami. Papież postuluje tworzenie programów mających na celu wyrównywanie szans i możliwości uczniów gorzej sytuowanych. Potrzebna jest do tego solidarność, serdeczność i współpraca twórców takich projektów. Organizacja powołana do życia przez Franciszka na początku jego pontyfikatu o nazwie Scholas ocurrentes, o której mowa w niniejszej pracy, jest najlepszym przykładem tego, że takie programy są nie tylko możliwe, ale owoce ich działań są wymierne i wyraźnie widoczne. Organizacja integruje uczniów ze szkół publicznych i prywatnych wszystkich wyznań, aby wychowywać młodzież do zaangażowania na rzecz wspólnego dobra. Tworzy sieć instytucji edukacyjnych w celu promowania łączenia wszystkich szkół na świecie. Ta sieć ma na celu dzielenie się projektami realizowanymi przez ośrodki edukacyjne, starając się wzajemnie wzbogacać i wspierać.

Wypowiedzi oraz gesty Franciszka są odmienne od tych znanych z poprzednich pontyfikatów. Pewne jego zachowania stają się przedmiotem krytyki. Niemniej sam Papież jest

¹⁰⁵² Tamże, s. 31-38.

na nią otwarty i chętnie podejmuje dialog w celu wyjaśnienia nieścisłości. Co więcej – ceni on konstruktywną krytykę dużo bardziej niż „pochwały osób nieszczerých, obmawiających go za plecami”¹⁰⁵³. Istotnym problemem jest jednak to, iż same zarzuty koncentrują się nader często na błędnych interpretacjach jego wypowiedzi, na dominującym nad pontyfikatem charyzmatem jezuickim, czy też na jego pochodzeniu etnicznym nacechowanym peronistycznym duchem. Nie zawsze wywodzą się one z obiektywnego czy wnikliwego spojrzenia na problemy, których dotyczą. Często bowiem opacznie rozumiane papieskie przesłanie, bądź słowa wyrwane z kontekstu, rodzą w umysłach dziennikarzy i publicystów niesłuszne osądy. Tak było w przypadku oceny Papieża przez znanego amerykańskiego publicystę i redaktora naczelnego czasopisma „First Things”, Russella Ronalda Reno. Dziennikarz ten na łamach polskiego miesięcznika „Znak” zarzucił Franciszkowi wprowadzanie atmosfery dezorientacji i wieloznaczności, kierowanie się nieprzystającym do funkcji papieża niespójnym stylem (duszpasterstwo ponad teologią, umniejszenie wartości intelektualizmu, uwagi dotyczące formy i sposobów wygłaszania przemówień) czy też osobistymi przekonaniem podczas wyrażania stanowiska. Według Reno, przyrównując Kościół do szpitala polowego, Papież osłabia jego pozycję, naruszając trwałość struktury (błędne rozumienie pojęcia „polowy”). Natomiast poprzez zachęcanie młodzieży do robienia „rabanu” w Kościele, wpływając na jego wewnętrzne zmiany, również przyczynia się do naruszenia jego trwałości i stabilności¹⁰⁵⁴.

Krytyka Franciszka dotyczy także zajmowanego przezeń stanowiska odnośnie uchodźstwa i migracji, co łączone bywa z faktem aprobowania neoliberalnej ekonomii. Przez wielu stawiana jest teza, że obrona migrantów wzmacnia neoliberalną ideologię globalizacji, a poszczególne państwa, troszcząc się o przybyłych uchodźców, narażone są na zaniedbywanie swoich obywateli¹⁰⁵⁵. Tymczasem warto zwrócić uwagę na wartości, jakie Papież zaszczerpia u młodzieży w kontekście integracji z ludnością migrującą. Ukazując bogactwo kulturowe powstałe na skutek tej integracji, podkreśla godność każdej osoby bez względu na jej pochodzenie, status społeczny i materialny, wyznawaną religię czy światopogląd oraz uwrażliwia młodzież na piękno i wartości tej różnorodności.

¹⁰⁵³ Franciszek, *Conferenza stampa durante il volo di ritorno da viaggio apostolico in Mozambico, Madagascare e Maurizio*, 10.09.2019, https://www.vatican.va/content/francesco/it/speeches/2019/september/documents/papa-francesco_20190910_voloritorno-madagascar.html (14.05.2023).

¹⁰⁵⁴ J. Poniewierski, *Dlaczego mam kłopot z Franciszkiem, rozmowa z Russellem Ronaldem Reno*, „Znak” (754) 2018, nr 3, s. 33.

¹⁰⁵⁵ Tamże, s.33.

Krytyce poddane zostają także działania na rzecz reformy kurii rzymskiej, które przez wielu postrzegane są jako niepotrzebne, gdyż przez wieki Kościół dobrze prosperował bez poddawania go takim reformom¹⁰⁵⁶. Krytyka nie uwzględnia znaków czasu aktualnej rzeczywistości, nie dostrzegając tym samym, że obecne czasy w znaczącym stopniu różnią się od tych z poprzednich pontyfikatów.

Liczne głosy komentarzy i admonicji spotkać można u dziennikarzy, publicystów i autorów książek o tematyce prokościelnej, w tym między innymi u Antonio Sociego czy Austin'a Ivereigh, którzy znakomitą część swej twórczości literackiej poświęcili papieżowi Franciszkowi. W sposób mniej krytyczny piszą o nim między innymi: Massimo Borghesi, Elisabetta Piqué, Martinez-Carbonnel López czy Nello Scavo. Krytyczne głosy na temat ekologii w ujęciu Franciszka, szczególnie tej ujętej w *Laudato si*, zarzucają mu populizm, zawile ujęcie wyrażonej już wcześniej przez Kościół myśli teologicznej i niespójność w wykładaniu przez niego myśli ekologicznej¹⁰⁵⁷. Nie dostrzega się pedagogicznego waloru tej encykliki, a traktuje ją jedynie jako dokument o charakterze społecznym. Tymczasem papieska pedagogia zawarta w dokumencie warta jest wnikliwego przyjrzenia się jej wychowawczemu wymiarowi odnoszącemu się do młodzieży.

Powszechnie twierdzi się, że istnieją dwa spojrzenia na nauczanie papieża Franciszka. Jedno z nich jest efektem tego, w jaki sposób dziennikarze i publicyści przedstawiają to nauczanie czy też samą osobę następcy świętego Piotra. Inne spojrzenie jest efektem wnikliwej analizy samej treści nauczania biskupa Rzymu, tak łatwo dostępnej w obecnym czasie szybkiego rozwoju technologii cyfrowej. Zdecydowana większość treści tego nauczania jest bowiem dostępna drogą internetową. Istnieją już liczne opracowania tego nauczania, w dużej mierze dokonane przez uznane autorytety naukowe. Nie znaczy to jednak, że nie należy samemu sięgnąć do źródła w celu osobistego doświadczenia walorów tego nauczania, jego bogactwa i uniwersalizmu.

¹⁰⁵⁶ Tamże, s. 34.

¹⁰⁵⁷ R. Reno, *The weakness of Laudato si*, First Things, July 2015, s. 18.

BIBLIOGRAFIA

Encykliki

- Franciszek, *Lumen fidei*, Watykan 2013.
Franciszek, *Laudato si*, Watykan 2015.
Franciszek, *Fratelli tutti*, Watykan 2020.

Adhortacje

- Franciszek, *Evangelii gaudium*, Watykan 2013.
Franciszek, *Amoris laetitia*, Rzym 2015.
Franciszek, *Gaudete et exultate*, Watykan 2018.
Franciszek, *Christus vivit*, Watykan 2019.
Franciszek, *Querida Amazonia*, Watykan 2020.

Dokumenty Watykanu

- Paweł VI, Dekret o środkach społecznego przekazywania myśli *Inter mirifica*, Watykan 04.12.1963, <https://www.paulus.org.pl/213,inter-mirifica> (11.04.2023).
- Paweł VI, Deklaracja o wychowaniu chrześcijańskim *Gravissimum educationis.*, Watykan 1965.
- Franciszek, Bulla ogłaszająca Nadzwyczajny Jubileusz Miłosierdzia *Misericordiae vultus*, Watykan 11.04.2015, https://www.vatican.va/content/francesco/pl/bulls/documents/papa-francesco_bolla_20150411_misericordiae-vultus.html (28.04.2023)
- Franciszek, Constituzione apostolica *Vultum Dei quaerere* sulla vita contemplativa femminile, Watykan 29.07.2016, https://www.vatican.va/content/francesco/la/apost_constitutions/documents/papa-francesco_costituzione-ap_20160629_vultum-dei-quaerere.html (20.04.2023).
- Franciszek, List Apostolski w formie *motu proprio*, który ustanawia Dykasterię ds. Integralnego Rozwoju Człowieka, Watykan 17.08.2016, https://www.vatican.va/content/francesco/pl/motu_proprio/documents/papa-francesco-motu-proprio_20160817_humanam-progressionem.html (02.04.2023).
- Sinodo dei Vescovi, XV Assemblea Generale Ordinaria, *I giovani, la fede e il discernimento vocazionale, documento preparatorio*, Watykan 13.01.2017,

https://www.vatican.va/roman_curia/synod/documents/rc_synod_doc_20170113_documento-preparatorio-xv_it.html (15.01.2021).

Sekretariat Synodu, *Instrumentum Laboris* do synodu biskupów o młodzieży, Watykan 2018, <https://www.vaticannews.va/pl/watykan/news/2018-06/instrumentum-laboris-synod-konferencja-prasowa.html> (20.08.2022).

Sobór Watykański II, Konstytucja duszpasterska o Kościele w świecie współczesnym *Gaudium et spes*, Watykan 1965.

XV Zgromadzenie Ogólne Synodu Biskupów, Dokument końcowy *Młodzi, wiara i rozeznawanie powołania*, Watykan 2018, http://secretariat.synod.va/content/dam/synod2018/documenti/DOKUMENT_KONCOWY_SYNODU.pdf (26.09.2022).

Franciszek, *Dokument o ludzkim braterstwie. Dla pokoju światowego i współistnienia*, Abu Zabi 04.02.2019, https://www.vatican.va/content/francesco/pl/travels/2019/outside/documents/papa-francesco_20190204_documento-fratellanza-umana.html (19.05.2023).

Franciszek, Konstytucja apostolska *Praedicate Evangelium* o Kurii Rzymskiej i jej służbie Kościołowi w świecie, Watykan 2022, 162, https://www.vatican.va/content/francesco/pl/apost_constitutions/documents/20220319-costituzione-ap-praedicate-evangelium.html (29.01.2023).

Orędzia na Światowy Dzień Młodzieży

Franciszek, Orędzie na XXIX Światowy Dzień Młodzieży *Błogosławieni ubodzy w duchu, albowiem do nich należy królestwo niebieskie (Mt 5,3)*, Watykan 2014, https://www.vatican.va/content/francesco/pl/messages/youth/documents/papa-francesco_20140121_messaggio-giovani_2014.html (30.11.2022).

Franciszek, Orędzie na XXX Światowy Dzień Młodzieży *Błogosławieni czystego serca, albowiem oni Boga oglądać będą (Mt 5, 8)*, Watykan 2015, https://www.vatican.va/content/francesco/pl/messages/youth/documents/papa-francesco_20150131_messaggio-giovani_2015.html (02.11.2022).

Franciszek, Orędzie na XXXI Światowy Dzień Młodzieży *Błogosławieni miłosierni, albowiem oni miłosierdzia dostąpią (Mt 5,7)*, Watykan 2016, https://www.vatican.va/content/francesco/pl/messages/youth/documents/papa-francesco_20150815_messaggio-giovani_2016.html (28.11.2022).

Franciszek, Orędzie na XXXII Światowy Dzień Młodzieży *Wielkie rzeczy uczynił mi*

- Wszechmocny* (Łk 1,49), Watykan 2017,
https://www.vatican.va/content/francesco/pl/messages/youth/documents/papa-francesco_20170227_messaggio-giovani_2017.html (07.01.2023).
- Franciszek, Orędzie na XXXIII Światowy Dzień Młodzieży *Nie bój się, Maryjo, znalazłaś bowiem łaskę u Boga* (Łk 1, 30), Watykan 2018,
https://www.vatican.va/content/francesco/pl/messages/youth/documents/papa-francesco_20180211_messaggio-giovani_2018.html (19.08.2022).
- Franciszek, *Videomessage of the Holy Father to young people on the occasion of the 34th World Youth Day 2019 [Panama, 22-27 January 2019]*, (21.11.2018),
https://www.vatican.va/content/francesco/it/messages/youth/documents/papa-francesco_20181121_videomessaggio-panama-gmg.html (15.05.2023).
- Franciszek, Orędzie na XXXV Światowy Dzień Młodzieży *Młodzieńcze, tobie mówię wstań* (Łk 7, 14), Rzym 2017,
https://www.vatican.va/content/francesco/pl/messages/youth/documents/papa-francesco_20200211_messaggio-giovani_2020.html (21.07.2022).
- Franciszek, Orędzie na XXXVI Światowy Dzień Młodzieży *Wstań. Ustanawiam cię świadkiem tego, co zobaczyłeś* (Dz 26, 16), Rzym 2021,
https://www.vatican.va/content/francesco/pl/messages/youth/documents/papa-francesco_20210914_messaggio-giovani_2021.html (19.05.2023).
- Franciszek, Orędzie na XXXVII Światowy Dzień Młodzieży *Maryja wstała i poszła z pośpiechem* (Łk 1,39), Rzym, 15.08.2022,
https://www.vatican.va/content/francesco/it/messages/youth/documents/papa-francesco_20220815_messaggio-giovani_2022.html (12.02.2023).

Orędzia na Światowy Dzień Środków Społecznego Przekazu

- Franciszek, Orędzie na XLVIII Światowy Dzień Środków Społecznego Przekazu *Przekaz w służbie autentycznej kultury spotkania*, Watykan, 24.01.2014,
https://www.vatican.va/content/francesco/pl/messages/communications/documents/papa-francesco_20140124_messaggio-comunicazioni-sociali.html (16.09.2022).
- Franciszek, Orędzie na XLIX Światowy Dzień Środków Społecznego Przekazu *Przekaz o rodzinie jako uprzywilejowanym miejscu spotkania w bezinteresownej miłości*, Watykan, 23.01.2015,
https://www.vatican.va/content/francesco/pl/messages/communications/documents/papa-francesco_20150123_messaggio-comunicazioni-sociali.html (11.04.2023).

- Franciszek, Orędzie na I Światowy Dzień Środków Społecznego Przekazu *Komunikacja i miłosierdzie – owocne spotkanie*, Watykan 24.01.2016,
https://www.vatican.va/content/francesco/pl/messages/communications/documents/apa-francesco_20160124_messaggio-comunicazioni-sociali.html (28.09.2022).
- Franciszek, Orędzie na LI Światowy Dzień Środków Społecznego Przekazu *Nie lękaj się, bo jestem z tobą (Iz 43, 5). Przekazujemy nadzieję i ufność w naszych czasach*, Watykan, 24.01.2017,
https://www.vatican.va/content/francesco/pl/messages/communications/documents/apa-francesco_20170124_messaggio-comunicazioni-sociali.html (15.04.2023).
- Franciszek, Orędzie na LII Światowy Dzień Środków Społecznego Przekazu *Prawda was wyzwoli (J 8, 32). Fake news a dziennikarstwo pokoju*, Watykan, 24.01.2018,
https://www.vatican.va/content/francesco/pl/messages/communications/documents/apa-francesco_20180124_messaggio-comunicazioni-sociali.html (15.04.2023).
- Franciszek, Orędzie na LIII Światowy Dzień Środków Społecznego Przekazu *Wszyscy tworzymy jedno (Ef 4,25). Od wirtualnych wspólnot społecznościowych do wspólnot ludzkich*, Watykan, 24.01.2019,
https://www.vatican.va/content/francesco/pl/messages/communications/documents/apa-francesco_20190124_messaggio-comunicazioni-sociali.html (25.09.2022).
- Franciszek, Orędzie na LIV Światowy Dzień Środków Społecznego Przekazu *Obyś mógł opowiadać i utrwalić w pamięci (Wj 10, 2). Życie staje się historią*, Watykan, 24.01.2020,
https://www.vatican.va/content/francesco/pl/messages/communications/documents/apa-francesco_20200124_messaggio-comunicazioni-sociali.html (07.10.2022).
- Franciszek, Orędzie na LV Światowy Dzień Środków Społecznego Przekazu. *Chodź i zobacz (J 1, 46). Komunikować, spotykając osoby, tam gdzie są, i takie, jakie są*, Watykan, 23.01.2021,
https://www.vatican.va/content/francesco/pl/messages/communications/documents/apa-francesco_20210123_messaggio-comunicazioni-sociali.html (16.04.2023).

Listy

- Franciszek, *List do młodzieży z okazji prezentacji dokumentu przygotowawczego XV Zwyczajnego Zgromadzenia Ogólnego Synodu Biskupów*, Watykan, 13.01.2017,
https://www.vatican.va/content/francesco/pl/letters/2017/documents/papa-francesco_20170113_lettera-giovani-doc-sinodo.html (10.05.2023).\

Franciszek, *Misericordia et misera*, Rzym 2016.

Przemówienia

Franciszek, *Spotkanie z przedstawicielami Kościołów i wspólnot kościelnych oraz innych religii*, Watykan, 20.03.2013,

https://www.vatican.va/content/francesco/pl/speeches/2013/march/documents/papa-francesco_20130320_delegati-fraterni.html (20.04.2023).

Franciszek, *Incontro con i studenti delle scuole gesuite dai gesuiti in Italia e Albania*.

Watykan, 07.06.2013,

https://www.vatican.va/content/francesco/it/speeches/2013/june/documents/papa-francesco_20130607_scuole-gesuiti.html (30.04.2023).

Franciszek, *Incontro con la comunità degli scrittori de „La Civiltà cattolica”*, Watykan,

14.6.2013, <https://www.zyciezakonne.pl/dokumenty/kosciol/franciszek/franciszek-artykuly-i-wywiady/wywiad-z-papieżem-franciszkiem-dla-la-civiltà-cattolica-34281/> (23.03.2023).

Franciszek, *Incontro con i giornalisti durante il volo paralelo*, lot papieski, 22.7.2013,

https://www.vatican.va/content/francesco/pl/speeches/2013/july/documents/papa-francesco_20130728_gmg-conferenza-stampa.html (18.04.2023).

Franciszek, *Incontro con i giovani Argentini nella cattedrale di san Sebastián*, Rio de Janeiro, 25.07.2013,

https://www.vatican.va/content/francesco/pl/speeches/2013/july/documents/papa-francesco_20130725_gmg-argentini-rio.html (24.08.2022).

Franciszek, *Spotkanie z wolontariuszami ŚDM oraz komitetem organizacyjnym*, Rio de Janeiro, 28.07.2013,

https://www.vatican.va/content/francesco/pl/speeches/2013/july/documents/papa-francesco_20130728_gmg-rio-volontari.html (30.04.2023).

Franciszek, *Incontro con i delegazioni delle squadre nazionali di calcio di Argentina e Italia*, Watykan, 13.08.2013,

https://www.vatican.va/content/francesco/it/speeches/2013/august/documents/papa-francesco_20130813_squadre-nazionali-argentina-italia.html (27.12.2022).

Franciszek, *Incontro con i studenti e ai professori del Collegio Seibu Gakuen Bunri Junior High School di Saitama*, Tokio, 21.08.2013,

https://www.vatican.va/content/francesco/it/speeches/2013/august/documents/papa-francesco_20130821_collegio-saitama-giappone.html (02.01.2023).

- Franciszek, *Saluto al pellegrinaggio dei giovani della diocesi di Piacenza-Bobbio*, Watykan, 28.08.2013,
https://www.vatican.va/content/francesco/it/speeches/2013/august/documents/papa-francesco_20130828_giovani-piacenza-bobbio.html (14.09.2022).
- Franciszek, *Spotkanie z młodzieżą*, Largo Carlo Felice, 22.09.2013,
https://www.vatican.va/content/francesco/it/speeches/2013/september/documents/papa-francesco_20130922_lavoratori-cagliari.html (06.03.2023).
- Franciszek, *Spotkanie ze światem pracy w Cagliari*, Sardynia, 22.09.2013,
https://www.vatican.va/content/francesco/it/speeches/2013/september/documents/papa-francesco_20130922_lavoratori-cagliari.html (27.11.2022).
- Franciszek, *Spotkanie z belgijską młodzieżą*, Watykan, 31.03.2014,
https://www.vatican.va/content/francesco/it/speeches/2014/march/documents/papa-francesco_20140331_intervista-giovani-belgio.html (02.01.2023).
- Franciszek, *Incontro con il mondo della scuola italiana*, Watykan, 10.05.2014,
https://www.vatican.va/content/francesco/it/speeches/2014/may/documents/papa-francesco_20140510_mondo-della-scuola.html
- Franciszek, *Spotkanie z osobami starszymi*, Watykan, 28.09.2014,
https://www.vatican.va/content/francesco/pl/speeches/2014/september/documents/papa-francesco_20140928_incontro-anziani.html (23.10.2022).
- Franciszek, *Między godnością a transcendencją*. Przemówienie w Parlamencie Europejskim, Strasburg, 25.11.2014,
https://www.vatican.va/content/francesco/pl/speeches/2014/november/documents/papa-francesco_20141125_strasburgo-parlamento-europeo.html (20.04.2023).
- Franciszek, *Spotkanie z członkami Ruchu Komunia i Wyzwolenie*, Watykan, 07.03.2015,
https://www.vatican.va/content/francesco/it/speeches/2015/march/documents/papa-francesco_20150307_comunione-liberazione.html (02.04.2023).
- Franciszek, *Przemówienie do członków wspólnoty „Follow me”*, Watykan, 14.03.2015,
https://www.vatican.va/content/francesco/it/speeches/2015/march/documents/papa-francesco_20150314_comunita-seguimi.html (16.03.2023).
- Franciszek, *Spotkanie z młodzieżą*, Sarajewo, 06.06.2015,
https://www.vatican.va/content/francesco/pl/speeches/2015/june/documents/papa-francesco_20150606_sarajevo-giovani.html (13.01.2023).
- Franciszek, *Incontro con l'Associazione Guide e Scouts Cattolici Italiani (AGESCI)*, Watykan, 13.06.2015,

- https://www.vatican.va/content/francesco/it/speeches/2015/june/documents/papa-francesco_20150613_agesci.html (01.04.2023).
- Franciszek, *Encuentro con el mundo de la enseñanza*, Quito, 07.07.2015,
https://www.vatican.va/content/francesco/pl/speeches/2015/july/documents/papa-francesco_20150707_ecuador-scuola-universita.html (12.01.2023).
- Franciszek, *Incontro con il Mondo della scuola e dell'università*, Watykan, 07.07.2015,
https://www.vatican.va/content/francesco/pl/speeches/2015/july/documents/papa-francesco_20150707_ecuador-scuola-universita.html (11.05.2023).
- Franciszek, *Spotkanie z młodzieżą Paragwaju*, Asunción, 12.07.2015,
https://www.vatican.va/content/francesco/es/speeches/2015/july/documents/papa-francesco_20150712_paraguay-giovani.html (28.02.2023).
- Franciszek. *Incontro con i partecipanti al Congresso Mondiale promosso dalla Congregazione per l'Educazione Cattolica (degli Istituti di studi)*. Watykan. 21.11.2015,
https://www.vatican.va/content/francesco/it/speeches/2015/november/documents/papa-francesco_20151121_congresso-educazione-cattolica.html (18.01.2023).
- Franciszek, *Wizyta w U.N.O.N.*, Nairobi, 26.11.2015,
https://www.vatican.va/content/francesco/pl/speeches/2015/november/documents/papa-francesco_20151126_kenya-unon.html (07.09.2022).
- Franciszek, *Incontro con i giovani*, Nairobi, 27.11.2015,
https://www.vatican.va/content/francesco/pl/speeches/2015/november/documents/papa-francesco_20151127_kenya-giovani.html (04.10.2022).
- Franciszek, *Życzenia świąteczne dla pracowników Kurii Rzymskiej*, Watykan, 21.12.2015,
https://www.vatican.va/content/francesco/pl/speeches/2015/december/documents/papa-francesco_20151221_curia-romana.html (20.01.2023).
- Franciszek, *Spotkanie z młodzieżą*, Mirella, Meksyk, 16.02.2016,
https://www.vatican.va/content/francesco/it/speeches/2016/february/documents/papa-francesco_20160216_messico-giovani.html (08.03.2023).
- Franciszek, *Spotkanie z biskupami polskimi*, Kraków, 27.07.2016,
https://www.vatican.va/content/francesco/pl/speeches/2016/july/documents/papa-francesco_20160727_polonia-vescovi.html (20.08.2022).
- Franciszek, *Spotkanie z władzami, społeczeństwem obywatelskim i korpusem dyplomatycznym*, Kraków, 27.07.2016,
<https://www.vatican.va/content/francesco/pl/speeches/2016/july/documents/papa->

- francesco_20160727_polonia-autorita-cd.html (19.02.2023).
- Franciszek, *Przemówienie podczas powitalnego spotkania z młodymi uczestnikami ŚDM*, Kraków 28.07.2016,
https://www.vatican.va/content/francesco/pl/speeches/2016/july/documents/papa-francesco_20160728_polonia-accoglienza-giovani.html (04.05.2023).
- Franciszek, *Spotkanie z wolontariuszami ŚDM oraz komitetem organizacyjnym*, Kraków, 31.07.2016,
https://www.vatican.va/content/francesco/pl/speeches/2016/july/documents/papa-francesco_20160731_polonia-volontari-gmg.html (22.03.2022).
- Franciszek, *Rozmowa z dziennikarzami podczas lotu z Krakowa do Rzymu*, 31.07.2016,
https://www.vatican.va/content/francesco/pl/speeches/2016/july/documents/papa-francesco_20160731_polonia-conferenza-stampa.html (25.11.2022).
- Franciszek, *Spotkanie z władzami, społeczeństwem obywatelskim i korpusem dyplomatycznym*, Tbilisi, 30.09.2016,
https://www.vatican.va/content/francesco/pl/speeches/2016/september/documents/papa-francesco_20160930_georgia-autorita-tbilisi.html (12.03.2023).
- Franciszek, *Incontro con l'Associazione Nazionale Lavoratori Anziani*, Watykan, 15.10.2016,
https://www.vatican.va/content/francesco/it/speeches/2016/october/documents/papa-francesco_20161015_giubileo-nonni.html (25.10.2022).
- Franciszek, *Messaggio ai partecipanti al Convegno internazionale di pastorale vocazionale, promosso dalla Congregazione per il Clero*, Watykan, 21.10.2016,
https://www.vatican.va/content/francesco/it/speeches/2016/october/documents/papa-francesco_20161021_pastorale-vocazionale.html (22.08.2022).
- Franciszek, *Incontro con l'Università Roma Tre*, Rzym, 17.02.2017,
https://www.vatican.va/content/francesco/it/speeches/2017/february/documents/papa-francesco_20170217_universita-romatre.html (21.09.2022).
- Franciszek, *Incontro con i ragazzi cresimati*, 25.03.2017,
https://www.vatican.va/content/francesco/it/speeches/2017/march/documents/papa-francesco_20170325_milano-ragazzi-cresima.html (20.08.2022).
- Franciszek, *Incontro con i Chierici regolari poveri della Madre di Dio delle scuole Pie*, Scolopi, 10.05.2017,
https://www.vatican.va/content/francesco/it/speeches/2017/november/documents/papa-francesco_20171110_scolopi.html (07.05.2023).
- Franciszek, *Kongres Child Dignity in the digital world*, Watykan, 06.10.2017,

- https://www.vatican.va/content/francesco/en/speeches/2017/october/documents/papa-francesco_20171006_congresso-childdignity-digitalworld.html (24.09.2022).
- Franciszek, *Incontro con i giovani*, Dhaka, 02.12.2017,
<https://www.vatican.va/content/francesco/it/events/event.dir.html/content/vaticanevents/it/2017/12/2/incontro-giovani-bangladesh.html> (01.05.2023).
- Franciszek, *Spotkanie z młodzieżą Santiago*, Chile, 17.01.2018,
https://www.vatican.va/content/francesco/pl/speeches/2018/january/documents/papa-francesco_20180117_cile-maipu-giovani.html (07.01.2023).
- Franciszek, *Incontro con i partecipanti alla conferenza internazionale in occasione del terzo anniversario dell'enciclica „Laudato si”*, Rzym, 06.07.2018,
https://www.vatican.va/content/francesco/pl/speeches/2018/july/documents/papa-francesco_20180706_terzoanniversario-laudatosi.html (03.05.2023).
- Franciszek, *Incontro pre-sinodale con i giovani*, Watykan, 24.03.2018,
https://www.vatican.va/content/francesco/it/speeches/2018/march/documents/papa-francesco_20180319_visita-pcimme.html (18.09.2022).
- Franciszek, *Spotkanie z młodzieżą Grenoble-Vienne*, Watykan, 17.09.2018,
https://www.vatican.va/content/francesco/it/speeches/2018/september/documents/papa-francesco_20180917_giovani-francia.html (09.01.2023).
- Franciszek, *Seks to dar Boży, a nie tabu*, Watykan, 19.09.2018,
<https://www.polsatnews.pl/wiadomosc/2018-09-19/papiez-franciszek-seks-to-dar-bozy-a-nie-tabu/> (04.04.2023).
- Franciszek, *Spotkanie z wolontariuszami ŚDM oraz komitetem organizacyjnym*, Panama, 27.01.2019,
https://www.vatican.va/content/francesco/pl/speeches/2019/january/documents/papa-francesco_20190127_panama-volontari-gmg.html (05.04.2023).
- Franciszek, *Incontro con i docenti e agli studenti dell'Accademia Alfonsiana - Istituto Superiore Di Teologia*, Watykan, 09.02.2019,
https://www.vatican.va/content/francesco/it/speeches/2019/february/documents/papa-francesco_20190209_accademia-alfonsiana.html (12.01.2023).
- Franciszek, *Spotkanie z nauczycielami i studentami Patrystycznego Instytutu Augustinianum w Rzymie*, Watykan, 16.02.2019,
https://www.vatican.va/content/francesco/it/speeches/2019/february/documents/papa-francesco_20190216_augustinianum.html (02.04.2023)
- Franciszek, *Incontro con gli studenti del Collegio Barbarigo di Padova nel 100° anno di*

- fondazione*, Padova, 23.03.2019,
https://www.vatican.va/content/francesco/it/speeches/2019/march/documents/papa-francesco_20190323_istituto-barbarigo.html (13.05.2023).
- Franciszek, *Visita a Loreto. Incontro con i fedeli*, Loreto, 25.03.2019,
<https://www.vatican.va/content/francesco/it/events/event.dir.html/content/vaticanevents/it/2019/3/25/visita-loreto-messa.html> (12.05.2023).
- Franciszek, *Spotkanie z ludem marokańskim, władzami, społeczeństwem obywatelskim i korpusem dyplomatycznym*, Rabat, 30.03.2019,
https://www.vatican.va/content/francesco/pl/speeches/2019/march/documents/papa-francesco_20190330_autorita-marocco.html (17.03.2023).
- Franciszek, *Spotkanie z kapłanami, osobami konsekrowanymi oraz członkami Ekumenicznej Rady Kościołów*, Rabat, 31.03.2019,
https://www.vatican.va/content/francesco/pl/speeches/2019/march/documents/papa-francesco_20190331_sacerdoti-marocco.html (09.03.2023).
- Franciszek, *Spotkanie z uczniami rzymskiego liceum „Visconti” z okazji jubileuszowego roku aloizjańskiego*, Watykan, 06.04.2019,
https://www.vatican.va/content/francesco/it/speeches/2019/april/documents/papa-francesco_20190413_studenti-visconti.html (09.01.2023).
- Franciszek, *Spotkanie z nauczycielami i uczniami Kolegium San Carlo w Mediolanie*, Watykan 06.04.2019,
https://www.vatican.va/content/francesco/it/speeches/2019/april/documents/papa-francesco_20190406_istitutosancarlo-milano.html (08.01.2023).
- Franciszek, *Spotkanie z uczestnikami zespołu plenarnego Papieskiej Akademii Nauk Społecznych*, Watykan, 02.05.2019,
https://www.vatican.va/content/francesco/it/speeches/2019/may/documents/papa-francesco_20190502_plenaria-scienze-sociali.html (17.09.2022).
- Franciszek, *Spotkanie z władzami, społeczeństwem obywatelskim i korpusem dyplomatycznym*, Skopje, 07.05.2019,
https://www.vatican.va/content/francesco/pl/speeches/2019/may/documents/papa-francesco_20190507_macedoniadelnord-autorita.html (10.03.2023).
- Franciszek, *Spotkanie ekumeniczne i międzyreligijne z młodzieżą*, Skopje, 07.05.2019,
https://www.vatican.va/content/francesco/pl/speeches/2019/may/documents/papa-francesco_20190507_macedoniadelnord-giovani.html (24.01.2023).
- Franciszek, *Spotkanie maryjne z młodzieżą i rodzinami*, Jassy, Rumunia, 01.06.2019,

- https://www.vatican.va/content/francesco/pl/speeches/2019/june/documents/papa-francesco_20190601_romania-incontro-mariano.html (18.10.2022).
- Franciszek, *Videomessaggio ai partecipanti alla conferenza online – promossa dalla fondazione Scholas Occurrentes*, Watykan, 21.06.2019, <https://www.vatican.va/content/francesco/it/events/event.dir.html/content/vaticanevents/it/2019/6/21/videomessaggio-scholasoccurrentes.html> (07.12.2023).
- Franciszek, *Spotkanie z uczestnikami Międzynarodowego Forum Młodzieży*, Watykan, 22.06.2019, <https://www.vaticannews.va/pl/watykan/news/2019-01/miedzynarodowe-forum-mlodych-rzym.html> (13.01.2023).
- Franciszek, *Incontro con i partecipanti all'Euromoot dell'Unione Internazionale delle Guide e Scouts d'Europa (UISGE)*, Watykan, 03.08.2019, https://www.vatican.va/content/francesco/it/speeches/2015/april/documents/papa-francesco_20150418_acisjfi.html (02.04.2023).
- Franciszek, *Spotkanie z władzami, społeczeństwem obywatelskim i korpusem dyplomatycznym*, Maputo, 05.09.2019, https://www.vatican.va/content/francesco/pl/speeches/2019/september/documents/papa-francesco_20190905_autorita-mozambico.html (09.03.2023).
- Franciszek, *Spotkanie z młodzieżą Mozambiku*, Maputo, 05.09.2019, https://www.vatican.va/content/francesco/pl/speeches/2019/september/documents/papa-francesco_20190905_giovani-mozambico.html (15.01.2023).
- Franciszek, *Spotkanie z władzami, społeczeństwem obywatelskim i korpusem dyplomatycznym*, Mauritius, 09.09.2019, https://www.vatican.va/content/francesco/it/speeches/2019/september/documents/papa-francesco_20190909_autorita-maurizio.html (09.03.2023).
- Franciszek, *Przesłanie na inaugurację Globalnego Paktu Wychowawczego*, Watykan, 10.09.2019, https://www.vatican.va/content/francesco/pl/messages/pont-messages/2019/documents/papa-francesco_20190912_messaggio-patto-educativo.html (19.01.2023).
- Franciszek, *Conferenza stampa durante il volo di ritorno da viaggio apostolico in Mozambico, Madagascare e Maurizio*, 10.09.2019, https://www.vatican.va/content/francesco/it/speeches/2019/september/documents/papa-francesco_20190910_voloritorno-madagascar.html (14.05.2023).
- Franciszek, *Incontro con la delegazione della testata giornalistica regionale della Rai*, Watykan, 16.09.2019,

- https://www.vatican.va/content/francesco/it/speeches/2019/september/documents/papa-francesco_20190916_giornalisti-rai.html (22.09.2022).
- Franciszek, *Przemówienie do członków wspólnoty Emmanuel w Lecce*, Watykan, 26.09.2019, https://www.vatican.va/content/francesco/it/speeches/2019/september/documents/papa-francesco_20190926_comunita-emmanuel.html (01.02.2023).
- Franciszek, *Przemówienie do członków „Centro Social Padre David de Oliveira Martins”*, Watykan, 28.09.2019, https://www.vatican.va/content/francesco/it/speeches/2019/september/documents/papa-francesco_20190928_centrosociale-braga.html (28.01.2023).
- Franciszek, *Incontro con i partecipanti alla Conferenza Internazionale per Dirigenti di Università: New frontiers for university leaders: the future of health and the university ecosystem*, Watykan, 04.11.2019, https://www.vatican.va/content/francesco/it/speeches/2019/november/documents/papa-francesco_20191104_dirigenti-universita.html (25.03.2023).
- Franciszek, *Kongres Child Dignity in the digital world*, Watykan, 14.11.2019, https://www.vatican.va/content/francesco/en/speeches/2019/november/documents/papa-francesco_20191114_convegno-child%20dignity.html (02.10.2022).
- Franciszek, *Incontro con i docenti e studenti della Libera Università Maria Santissima Assunta (Lumsa)*, Watykan, 14.11.2019, https://www.vatican.va/content/francesco/it/speeches/2019/november/documents/papa-francesco_20191114_lumsa.html (22.03.2023)
- Franciszek, *Spotkanie z władzami, społeczeństwem obywatelskim i korpusem dyplomatycznym*, Bangkok, 21.11.2019, https://www.vatican.va/content/francesco/pl/speeches/2019/november/documents/papa-francesco_20191121_autorita-thailandia.html (18.03.2023).
- Franciszek, *Spotkanie z władzami i korpusem dyplomatycznym w Kantei*, Tokio, 25.11.2019, https://www.vatican.va/content/francesco/pl/speeches/2019/november/documents/papa-francesco_20191126_universita-tokyo.html (11.03.2023).
- Franciszek, *Spotkanie ze studentami na Uniwersytecie Sophia*, Tokio, 26.11.2019, https://www.vatican.va/content/francesco/pl/speeches/2019/november/documents/papa-francesco_20191126_universita-tokyo.html (28.03.2023).
- Franciszek, *Spotkanie z uczestnikami Światowego Zgromadzenia "Io posso"*, Watykan, 30.11.2019, https://www.vatican.va/content/francesco/it/speeches/2019/november/documents/papa-francesco_20191130_io_posso.html (28.03.2023).

- a-francesco_20191130_progetto-yopuedo.html (03.03.2023).
- Franciszek, *Incontro con i redattori e i collaboratori della rivista „Aggiornamenti Sociali”*,
06.12.2019,
https://www.vatican.va/content/francesco/it/speeches/2019/december/documents/papa-francesco_20191206_rivista.html (19.05.2022).
- Franciszek, *Spotkanie z dziećmi włoskiej Akcji Katolickiej*, Watykan 16.12.2019,
https://www.vatican.va/content/francesco/it/speeches/2019/december/documents/papa-francesco_20191216_ragazzi-acr.html (21.02.2023).
- Franciszek, *Spotkanie z licealistami w Liceo Classico Pilo Albertelli*, Rzym 20.12.2019,
https://www.vatican.va/content/francesco/it/speeches/2019/december/documents/papa-francesco_20191220_visita-liceo-albertelli.html (04.03.2023).
- Franciszek, *Incontro con i partecipanti alla plenaria della pontificia accademia per la vita*,
Vatican, 28.02.2020,
https://www.vatican.va/content/francesco/it/speeches/2020/february/documents/papa-francesco_20200228_accademia-perlavita.html (25.09.2022).
- Franciszek, *Spotkanie ze studentami „Studienjahr theologisches” opactwa Zaśnięcia NMP w Jerozolimie*, Watykan, 18.12.2020,
https://www.vatican.va/content/francesco/it/speeches/2020/december/documents/papa-francesco_20201218_studenti.html (08.01.2023).
- Franciszek, *Spotkanie z uczestnikami walnego zgromadzenia ruchu Focolari*, Watykan,
06.02.2021,
https://www.vatican.va/content/francesco/it/speeches/2021/february/documents/papa-francesco_20210206_focolari.html (07.01.2023).
- Franciszek, *Spotkanie z delegacją Europejskiego Instytutu Studiów Międzynarodowych*,
Watykan, 12.02.2021,
https://www.vatican.va/content/francesco/it/speeches/2021/february/documents/papa-francesco_20210212_istituto-stocolma.html (21.02.2023).
- Franciszek, *Spotkanie z młodzieżą „Projektu Policoro” Włoskiej Konferencji Episkopatu*,
Watykan, 05.06.2021,
https://www.vatican.va/content/francesco/it/speeches/2021/june/documents/papa-francesco_20210605_progetto-policoro.html (22.01.2023).
- Franciszek, *Saluto a dirigenti e studenti dell'istituto ambrosoli di codogno (lodi)*, Watykan,
22.05.2021,
<https://www.vatican.va/content/francesco/it/speeches/2021/may/documents/papa->

- francesco_20210522_istitutoambrosoli-codogno.html (14.01.2023).
- Franciszek, Przesłanie na zakończenie modlitwy ekumenicznej *Pan Bóg ma plany pokoju. Razem dla Libanu*, Watykan, 01.07.2021,
<https://www.vatican.va/content/francesco/it/speeches/2021/july/documents/20210701-libanesi.html> (28.01.2023).
- Franciszek, *Spotkanie z władzami, społeczeństwem obywatelskim i korpusem dyplomatycznym*, Bratysława, 13.09.2021,
<https://www.vatican.va/content/francesco/pl/speeches/2021/september/documents/20210913-bratislava-autorita.html> (16.01.2023).
- Franciszek, *Messaggio al Direttore Generale della FAO in occasione dell'inaugurazione del forum mondiale sull'alimentazione*, Rzym, 1-5.10.2021,
<https://www.vatican.va/content/francesco/it/messages/pont-messages/2021/documents/20211001-messaggio-forum-alimentazione.html> (14.01.2023),
- Franciszek, *Spotkanie na temat Globalnego Paktu Edukacyjnego „Religie i edukacja”*, Watykan, 05.10.2021,
<https://www.vatican.va/content/francesco/it/speeches/2021/october/documents/20211005-pattoeducativo-globale.html> (19.05.2023).
- Franciszek, *Spotkanie z młodzieżą*, Ateny 06.12.2021,
<https://www.vatican.va/content/francesco/pl/speeches/2021/december/documents/20211206-grecia-giovani.html> (18.01.2023).
- Franciszek, *Spotkanie ze stowarzyszeniem „Voir ensemble”*, Watykan, 19.02.2022,
<https://www.vatican.va/content/francesco/it/speeches/2022/february/documents/20220219-voir-ensemble.html> (08.01.2023).
- Franciszek, *Saluto ai Soci del Reale Circolo Canottieri Tevere Remo*, Watykan, 09.04.2022,
<https://www.vatican.va/content/francesco/it/speeches/2022/april/documents/20220409-reale-circolo-canottieri-tevere.html> (10.05.2023).
- Franciszek, *Spotkanie z nauczycielami i studentami Papieskiego Instytutu Liturgicznego*, Watykan, 07.05.2022,
<https://www.vatican.va/content/francesco/it/speeches/2022/may/documents/20220507-pont-istituto-liturgico.html> (07.02.2023).
- Franciszek, *Spotkanie z rektorami Uniwersytetu w Lazio*, Watykan, 16.05.2022,
<https://www.vatican.va/content/francesco/it/speeches/2022/may/documents/20220516-rettori-univ-lazio.html> (20.03.2023).

- Franciszek, *Przesłanie do uczestników Europejskiej Konferencji Młodzieży, Praga 11-13 lipca 2022 roku*, Watykan, 06.07.2022,
<https://www.vatican.va/content/francesco/it/messages/pont-messages/2022/documents/20220706-messaggio-conferenza-giovani.html>
(03.02.2023).
- Franciszek, *Papież do dziennikarzy: rozwijajcie w młodych zmysł krytyczny*, Ł. Sośniak, Watykan, 18.07.2022, <https://www.vaticannews.va/pl/papiez/news/2022-07/papiez-do-dziennikarzy-rozwijajcie-w-mlodych-zmysl-krytyczny.html> (20.04.2023).
- Franciszek, *Przesłanie na Międzynarodowy Kongres Sygni w Seulu w dniach 15-18.08.2022*, Watykan, 15.08.2022, <https://www.vaticannews.va/pl.html> (18.08.2022).
- Franciszek, *Incontro con i partecipanti all'Incontro Promosso dal Coordinamento delle Associazioni per la Comunicazione (COPERCOM)*,
<https://m.vatican.va/content/francescomobile/it/speeches/2022/october/documents/20221031-incontro-copercom.html> (12.02.2023).
- Franciszek, *Spotkanie z Ruchem Komunia i Wyzwolenie*, Watykan, 15.10.2022,
<https://www.vatican.va/content/francesco/it/speeches/2022/october/documents/20221015-comunioneeliberazione.html> (02.04.2023).
- Franciszek, *Spotkanie z młodzieżą włoskiej Akcji Katolickiej*, Watykan, 29.10.2022,
<https://m.vatican.va/content/francescomobile/it/speeches/2022/october/documents/20221029-azionecattolica-italiana.html> (02.04.2023).
- Franciszek, *Spotkanie z młodzieżą*, Awali, Bahrajn, 05.11.2022,
<https://www.vatican.va/content/francesco/pl/speeches/2022/november/documents/20221105-giovani-bahrain.html> (11.01.2023).
- Franciszek, *Spotkanie z uczestnikami Zgromadzenia Ogólnego Nauczycieli Katolickich (UMEC-WUCT)*, Watykan 12.11.2022,
<https://m.vatican.va/content/francescomobile/it/speeches/2022/november/documents/20221112-insegnanti-cattolici.html> (20.03.2023).
- Franciszek, *Incontro con i studenti e insegnanti partecipanti all'incontro per l'educazione alla pace e alla cura*, Watykan, 28.11.2022,
<https://www.vatican.va/content/francesco/it/speeches/2022/november/documents/20221128-scuole-dipace.html> (06.04.2023).
- Franciszek, *Spotkanie z uczniami i nauczycielami uczestniczących w spotkaniu na temat edukacji o pokoju i troski*, Watykan, 28.11.2022,
<https://www.vatican.va/content/francesco/it/speeches/2022/november/documents/20221128-scuole-dipace.html>

21128-scuole-dipace.html (15.03.2023).

Franciszek, *Spotkanie z przedstawicielami Uniwersytetu Sulchan-Saba Orbeliani*, Tbilisi, 13.02.2023,

<https://www.vatican.va/content/francesco/it/speeches/2023/february/documents/20230213-univ-tbilisi.html> (21.03.2023).

Franciszek, *Spotkanie z rektorami, pracownikami naukowymi, studentami Uniwersytetu i Instytutu papieskiego*, Watykan, 25.02.2023,

<https://www.vatican.va/content/francesco/it/speeches/2023/february/documents/20230225-univ-pontificieromane.html> (14.05.2023).

Franciszek, *Incontro con i giovani del progetto policoro promosso dalla conferenza episcopale Italiana*, Watykan, 18.03.2023,

<https://www.vatican.va/content/francesco/it/speeches/2023/march/documents/20230318-progetto-policoro.html> (02.04.2023).

Franciszek, *Saluto ai bambini da diverse nazioni africane, in occasione della „Giornata per l’Africa”*, Watykan 29.05.2023,

<https://www.vatican.va/content/francesco/it/speeches/2023/may/documents/20230529-bambini-africani.html> (30.05.2023).

Audience

Franciszek, *Udienza a tutti i cardinali*, Watykan, 15.03.2013,

https://www.vatican.va/content/francesco/it/speeches/2013/march/documents/papa-francesco_20130315_cardinali.html (28.12.2022).

Franciszek, *Udienza ai rappresentanti dei media*, Watykan, 16.03.2013,

https://www.vatican.va/content/francesco/pl/speeches/2013/march/documents/papa-francesco_20130316_rappresentanti-media.html (17.04.2023).

Franciszek, *Udienza generale*, Rzym, 27.09.2017,

https://www.vatican.va/content/francesco/pl/audiences/2017/documents/papa-francesco_20170927_udienza-generale.html (24.07.2022).

Franciszek, *Udienza generale*, Watykan, 25.08.2021,

https://www.vatican.va/content/francesco/pl/audiences/2021/documents/papa-francesco_20210825_udienza-generale.html (02.02.2023).

Franciszek, *Udienza generale*, Rzym, 27.09.2021,

https://www.vatican.va/content/francesco/pl/audiences/2017/documents/papa-francesco_20170927_udienza-generale.html (02.05.2023).

Franciszek, *Udienza al Corpo Diplomatico accreditato presso la Santa Sede per la presentazione degli auguri per il nuovo anno*, Watykan, 09.01.2023,
<https://press.vatican.va/content/salastampa/it/bollettino/pubblico/2023/01/09/0020/00038.html> (20.04.2023).

Franciszek, *Udienza al Corpo diplomatico accreditato presso la Santa Sede*, Watykan, 22.02.2023,
<https://www.vatican.va/content/francesco/pl/audiences/2023/documents/20230222-udienza-generale.html> (10.05.2023).

Franciszek, *Audienca generalna*, Watykan, 31.05.2023,
<https://www.vatican.va/content/francesco/pl/audiences/2023/documents/20230531-udienza-generale.html> (31.05.2023).

Homilie

Franciszek, *Omelia durante la messa*, Watykan, 17.03.2013,
https://www.vatican.va/content/francesco/pl/homilies/2013/documents/papa-francesco_20130317_omelia-santa-anna.html (14.11.2022).

Franciszek, *Omelia durante la messa*, Watykan, 19.03.2013,
https://www.vatican.va/content/francesco/it/homilies/2013/documents/papa-francesco_20130319_omelia-inizio-pontificato.html (28.04.2023).

Franciszek, *Homilia wygłoszona podczas Mszy Świętej w Domu świętej Marty*, Watykan, 01.05.2013,
https://www.vatican.va/content/francesco/pl/homilies/2013/documents/papa-francesco_20130505_omelia-confraternite.html (26.11.2022).

Franciszek, *Msza Święta na zakończenie XXVIII Światowych Dni Młodzieży*, Rio de Janeiro, 28.07.2013,
https://www.vatican.va/content/francesco/pl/homilies/2013/documents/papa-francesco_20130728_celebrazione-xxviii-gmg.html (04.11.2022).

Franciszek, *Homilia podczas Mszy Świętej na cmentarzu-pomniku, Fogliano Redipuglia*, 12.09.2014,
https://www.vatican.va/content/francesco/pl/homilies/2014/documents/papa-francesco_20140913_omelia-sacrario-militare-redipuglia.html (21.09.2022).

Franciszek, *Nigdy nie wykluczać. Msza Święta w Domu świętej Marty*, Watykan 05.11.2015,
<http://www.osservatoreromano.va/pl/news/nigdy-nie-wykluczac> (10.04.2019)

Franciszek, *Homilia podczas Mszy Świętej*, Nairobi, 26.11.2015,

https://www.vatican.va/content/francesco/pl/homilies/2015/documents/papa-francesco_20151126_kenya-omelia-nairobi.html (26.03.2023).

Franciszek, *Homilia podczas Mszy Świętej na uroczystość Objawienia Pańskiego*, Watykan, 6.1.2016, Trwam.

Franciszek, *Homilia podczas Mszy Świętej*, Lima, 21.02.2018,
https://www.vatican.va/content/francesco/es/homilies/2018/documents/papa-francesco_20180121_omelia-peru-lima.html#homilia (22.10.2022).

Franciszek, *Homilia Mszy Świętej z okazji XXXIII Światowych Dni Młodzieży*, Rzym 25.03.2018,
https://www.vatican.va/content/francesco/it/homilies/2018/documents/papa-francesco_20180325_omelia-palme.html (02.05.2023).

Franciszek, *Santa Messa in occasione della Giornata Mondiale del Migrante e del Rifugiato*, Watykan 29.09.2019,
https://www.vatican.va/content/francesco/it/homilies/2019/documents/papa-francesco_20190929_omelia-migranti.html (18.04.2023).

Franciszek, *Celebrazione della Domenica delle Palme e della Passione del Signore, XXXV Giornata Mondiale della Gioventù*, Watykan, 05.04.2020,
https://www.vatican.va/content/francesco/it/homilies/2020/documents/papa-francesco_20200405_omelia-palme.html (14.12.2022).

Franciszek, *Homilia Mszy Świętej*, Watykan 14.06.2020, TV Trwam.

Franciszek, *Homilia podczas Pasterki w Watykanie*, Watykan, 24.12.2020, TV Trwam.

Franciszek, *Homilia podczas Mszy Świętej na uroczystość Objawienia Pańskiego*, Watykan, 06.01.2021, TV Trwam.

Angelus Domini

Franciszek, Angelus Domini, Watykan, 17.03.2013,
https://www.vatican.va/content/francesco/pl/angelus/2013/documents/papa-francesco_angelus_20130317.html (14.04.2023).

Franciszek, Angelus Domini, Watykan, 03.08.2014,
https://www.vatican.va/content/francesco/it/angelus/2014/documents/papa-francesco_angelus_20140803.html (07.03.2023).

Franciszek, Angelus Domini, Watykan, 10.01.2021,
https://www.vatican.va/content/francesco/pl/angelus/2021/documents/papa-francesco_angelus_20210110.html (04.05.2023).

Franciszek, *Angelus Domini*, Rzym, 20.11.2022,

<https://www.vatican.va/content/francesco/it/angelus/2022/documents/20221120-angelus.html> (02.02.2023).

Nabożeństwa

Franciszek, *Via crucis al Colosseo*, Rzym, 29.03.2013,

https://www.vatican.va/content/francesco/pl/speeches/2013/march/documents/papa-francesco_20130329_via-crucis-colosseo.html (20.04.2023).

Franciszek, *Nabożeństwo różańcowe*, Rzym, 04.05.2013,

https://www.vatican.va/content/francesco/pl/speeches/2013/may/documents/papa-francesco_20130504_santo-rosario.html (28.08.2022).

Franciszek, *Recita del santo rosario a conclusione del mese mariano*, Rzym, 13.05.2013,

https://www.vatican.va/content/francesco/it/speeches/2013/may/documents/papa-francesco_20130531_conclusione-mese-mariano.html (22.10.2022).

Franciszek, *Czuwanie z młodzieżą uczestniczącą w XXVIII Światowych Dniach Młodzieży*, Rio de Janeiro, 27.07.2013,

https://www.vatican.va/content/francesco/pl/speeches/2013/july/documents/papa-francesco_20130727_gmg-veglia-giovani.html (12.05.2023).

Franciszek, *Czuwanie z młodzieżą uczestniczącą w XXXI Światowych Dniach Młodzieży*, Kraków, 30.07.2016,

https://www.vatican.va/content/francesco/pl/speeches/2016/july/documents/papa-francesco_20160730_polonia-veglia-giovani.html (03.05.2023).

Franciszek, *Veglia di preghiera in preparazione alla Giornata Mondiale della Gioventù*, Watykan, 08.04.2017,

https://www.vatican.va/content/francesco/it/speeches/2017/april/documents/papa-francesco_20170408_veglia-preparazione-gmg.html (05.12.2023).

Franciszek, *Czuwanie modlitewne z młodymi Włochami*, Rzym, 11.08.2018,

https://www.vatican.va/content/francesco/pl/speeches/2018/august/documents/papa-francesco_20180811_giovani-italiani.html (24.01.2023).

Franciszek, *Czuwanie z młodzieżą Madagaskaru*, Antananarywa, 07.09.2019,

https://www.vatican.va/content/francesco/pl/speeches/2019/september/documents/papa-francesco_20190907_vegliagiovani-madagascar.html (02.02.2023).

Franciszek, *Nabożeństwo pokutne 24 godziny dla Pana*, Rzym, 17.03.2023,

<https://www.vatican.va/content/francesco/pl/homilies/2023/documents/20230317->

omelia-penitenza.html (15.01.2023).

Franciszek, *Meditazione mattutina*, „L'Osservatore Romano”, ed. Quotidiana, CLIII (2013), nr 79, <https://www.paulus.org.pl/> (20.04.2023).

Literatura przedmiotowa

Alter A., *Uzależnienia 2.0. Dlaczego tak trudno się oprzeć Nowym technologiom*,

Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego: Kraków 2018.

Ambrogetti F., Rubin S., *Jezuita. Papież Franciszek. Wywiad rzeka z Jorge Bergoglio*, Dom

Wydawniczy „Rafael”: Kraków 2013.

Benedykt XVI, *List do diecezji rzymskiej o pilnej potrzebie wychowania*, Watykan 2008.

Bergoglio J. M., *Wymagania i pasja. O wychowaniu chrześcijańskim*, Wyd. Esprit: Kraków 2013.

Bergoglio J. M., *Prawdziwa władza jest służbą*, Wyd. Esprit: Kraków 2013.

Borghesi M., *Jorge Mario Bergoglio. Biografia intelektualna*, Wyd. Bratni Zew: Kraków 2018.

Cantelmi T., *Technofłynność. Człowiek w epoce internetu: technofłynny umysł*, Wyd. Bratni Zew: Kraków 2015.

D'Addelfio G., *La scuola di Papa Francesco e la pedagogia ignaziana*. „Nuova Secondaria Ricerca” 2015, nr 1, s. 20-21.

Dziewiecki M., Porzeziński R., Racięcki J., *Wolny człowiek. Dwanaście kroków nie z tej ziemi. Program H.A.L.T.*, Wyd. Raj Media: Warszawa 2019.

Dziewiecki M., *Szczęśliwe małżeństwo i trwała rodzina*, Wyd. Sióstr Loretanek: Warszawa 2006.

Erikson E. H., *Dzieciństwo i społeczeństwo*, Wyd. Rebis: Poznań 1997.

Franciszek, *Bóg jest młody. Rozmowa z Thomasem Leoncinim*, Wyd. Znak: Kraków 2018.

Franciszek, *Bóg szuka nas na marginesie. Słowa z Domu Świętej Marty*, Wyd. Znak: Kraków 2017.

Franciszek, *Powróćmy do Marzeń. Droga ku lepszej przyszłości*, Wyd. Rafael: Kraków 2020.

Gadamer, H. G., *Prawda i metoda*, Wyd. Nauk. PWN: Warszawa 2007, tłumaczenie B. Baran.

Giussani L., *Realtà e giovinezza. La sfida*. SEI, Torino 1995, s. 19-20.

Giussani L., *Ryzyko wychowawcze*, tłumaczenie D. Chodyniecki, Wyd. Jedność: Kielce 2021.

Giussani L., *Ryzyko wychowawcze jako tworzenie osobowości i historii*, tłumaczenie Aleksander Surdej, Kielce 2002.

- Giussani L., *Zmysł religijny*, tłumaczenie K. Borowczyk, Wyd. Znak: Poznań 2000.
- Griese H. M., *Socjologiczne teorie młodzieży*, Wyd. „Impuls”: Kraków 1996.
- Górka M., *Cyberbezpieczeństwo dzieci i młodzieży. Realny i wirtualny problem polityki bezpieczeństwa*, Wyd. Difin: Warszawa 2017.
- Ivereigh A., *Prorok. Biografia Franciszka, papieża radykalnego*, Wyd. Niecałe: Bytom 2015.
- Janus K., *Słownik pedagogiki i psychologii: zagadnienia, pojęcia, terminy*, Wyd. Buchmann: Warszawa 2011.
- Krok D., *Systemowe ujęcie rodziny w badaniach dobrostanu psychicznego jej członków. Rodzina w nurcie współczesnych przemian*, Wyd. Uniwersytetu Opolskiego: Opole 2010.
- Kunowski S., *Podstawy współczesnej pedagogiki*, Wyd. Salezjańskie: Warszawa 1993.
- López M.-C., *El pensamiento educativo de Jorge Bergoglio a partir de sus mensajes sobre educación desde 1999 hasta 2013*, „Escuela abierta” 2015, nr 18.
- Łażewska D. (red.), *Autorytet w wychowaniu i edukacji*, Wyd. WSGE: Józefów 2013.
- Maj A., *Szkolnictwo katolickie w III RP (1989-2001)*, Wyd. Adam: Warszawa 2002.
- Marek Z., *Pedagogika towarzyszenia. Perspektywa tradycji ignacjańskiej*, Wyd. Akademia Ignatianum: Kraków 2017.
- Marek Z., *Podstawy pedagogiki religii*, Wyd. Ignatianum: Kraków 2022.
- Mastalski J., *Samotność globalnego nastolatka*, Wyd. WN PAT: Kraków 2007.
- Michałowski S.C., *Pedagogia osoby. Personalistyczne spotkania dialogowe w edukacji*, Wyd. Adam Marszałek: Toruń 2017.
- Okoń W., *Nowy słownik pedagogiczny*. Wyd. trzecie poprawione, Wydawnictwo Akademickie „Żak”: Warszawa 2001.
- Penkowska G. (red.), *Zagrożenia ze strony mediów*, Wydawnictwo Naukowe Katedra: Gdańsk 2017.
- Plichta P., Pyżalski J. (red.), *Wychowanie i kształcenie w erze cyfrowej*, Wyd. Regionalne Centrum Polityki Społecznej: Łódź 2013.
- Rembierz R., *Pedagogiczny potencjał i edukacyjne wyzwania krytycznej ekologii – o dwoistości pedagogiczno-ekologicznych tropów papieża Franciszka w kontekście pedagogicznego przesłania Heleny Radlińskiej*, „Rocznik Naukowy Kujawsko-Pomorskiej Szkoły Wyższej w Bydgoszczy. Transdyscyplinarne Studia o Kulturze (i) Edukacji”, nr 9, s. 29-62.
- Rostowska T. (red.), *Psychologia rodziny. Małżeństwo i rodzina wobec współczesnych wyzwań*, Wyd. Difin: Warszawa 2009.

- Rynio A., Juško E. (red.), *Bezpieczna młodość*, Część I, Zakłady Graficzne „Drukarz” Sp. z o.o.: Tarnów 2011.
- Rynio A., *Integralne wychowanie w myśli Jana Pawła II*, Wyd. KUL: Lublin 2004.
- Rynio A., *Wychowanie do odpowiedzialności. Zarys teorii i praktyki pedagogiki integralnej*, Wyd. KUL: Lublin 2022.
- Silva R., *A cura della casa comune. Un primo accenno sull'enciclica Laudato si'. Unità e carismi*, Rzym 2016.
- Sztompka P., *Socjologia: analiza społeczeństwa*, Społeczny Instytut Wydawniczy Znak: Kraków 2012.
- Thorne T., *Mody kultury fascynujące. Słownik pojęć kultury postmodernistycznej*, Wyd. „Muza”: Warszawa 1999.
- Tonino C., *Technofłynność. Człowiek w epoce Internetu: technofłynny umysł*, Wyd. Bratni Zew: Kraków 2015.
- Wawro F. W. (red.), *Problemy współczesnej młodzieży w ujęciu nauk społecznych*, Lublin 2007.
- Zgółkowska H. (red.), *Praktyczny słownik poprawnej polszczyzny*, T. 12, Wyd. „Kurpisz”: Poznań 1997.

Opracowania

- Bergoglio J. M., *Jesteśmy uczniami i misjonarzami Jezusa Chrystusa, aby nasze narody miały w nim życie*, w: Aparecida. V ogólna konferencja episkopatów Ameryki Łacińskiej i Karaibów. Dokument końcowy, nr 44.
- Borghesi M., *Myśl Bergoglio*, „Ślady” 2017, nr 6.
- Burzyk M., Jędrzejak M., *Dlaczego mam kłopot z Franciszkiem, rozmowa z Russellem Ronaldem Reno*, „Znak” (754) 2018, nr 3.
- Campagnaro M., *Przekaz wiary w zsekularyzowanym społeczeństwie na podstawie głównych publikacji Ks. Luigiego Giussaniego*, Przełożyła Monika Wójcik-Cifoletti, „Roczniki Pedagogiczne” (51) 2023, nr 1.
- Cieszkowski Z. P., *Papieża Franciszka pedagogia „bliskości i czułości” wobec postmodernistycznej kultury katastrofy. Konferencja dla nauczycieli i katechetów*, Rokito (09.03.2014).
- Dec I., *Przedmowa*, w: *Pedagogia osoby. Personalistyczne spotkania dialogowe w edukacji*, S. C. Michałowski, Wyd. Adam Marszałek: Toruń 2017.
- Długosz A., *Młodzieży duszpasterstwo*, w: *Leksykon teologii pastoralnej*, R. Kamiński, W.

- Przygoda, M. Fiałkowski (red.), Wyd. TN KUL: Lublin 2006.
- Dubiel-Zielińska P., Zieliński P., *Cyberbezpieczeństwo a odpowiedzialność dzieci i młodzieży*, w: *Cyberbezpieczeństwo dzieci i młodzieży. Realny i wirtualny problem polityki bezpieczeństwa*, M. Górka (red.), Wyd. Difin: Warszawa 2017.
- Fiałkowski M., „Polonia Sacra” 20, nr 4 (45).
- Filipowicz A., *Moralność według papieża Franciszka*, w: „Studia Bobolanum” 30 (2019), nr 3.
- Franciszek, *Powołania, świadectwo prawdy. Orędzie na Światowy Dzień Modlitw o Powołania*, „L'Osservatore Romano” 35 (2014), nr 2, s. 5-6.
- Glombik K. J., *Specyficzne aspekty teologii w nauczaniu papieża Franciszka*, „Studia Nauk Teologicznych” 2020, t.15., Wyd. Uniwersytet Opolski.
- Gruca-Miąsik U., *Radość rodzicielska - esse et fierr*, w: *Obudzić (nie)odkryty potencjał małżeństwa i rodziny*, A. Rynio, K. Braun (red.), Wyd. TN KUL: Lublin 2015.
- Janke A.W., *Wychowanie rodzinne przedmiotem pedagogicznej refleksji*, w: *Pedagogika rodziny. Obszary i panorama problematyki*, S. Kawula, J. Brągiel, A. W. Janke, Wyd. Adam Marszałek: Toruń 2002.
- Jusiak R., *Samowychowanie w kulturze chrześcijańskiej*, w: *Młodzież a kultura życia w kontekstach społecznych*, F. W. Wawro (red.), Wyd. KUL: Lublin 2008.
- Kiereś B., *Między idealizmem młodzieży a materializmem współczesnej kultury. Głos w dyskusji*, w: *Bogactwo młodości wyzwaniem dla wychowawców XXI wieku*, A. Rynio, K. Stępień (red.), Wyd. KUL: Lublin 2010.
- Kiereś H., *O kulturę młodości*, w: *Bogactwo młodości wyzwaniem dla wychowawców XXI wieku*, A. Rynio, K. Stępień (red.), Wyd. KUL, Lublin 2010.
- Krawczak E., *Na rozdrożu. Młodzież wobec wyborów życiowych*. w: *Psychologiczne i społeczne dylematy młodzieży XXI wieku*, G.E. Kwiatkowska, M. Filipiak (red.), Wyd. UMCS: Lublin 2009.
- Kusio U., *Młodzi wobec wartości rdzennych*, w: *Psychologiczne i społeczne dylematy młodzieży XXI wieku*, G. E. Kwiatkowska, M. Filipiak (red.), Wyd. UMCS: Lublin 2009.
- Lendzion A., *Czynniki integralnego rozwoju młodzieży*, w: *Bogactwo młodości wyzwaniem dla wychowawców XXI wieku*, A. Rynio, K. Stępień (red.), Wyd. KUL: Lublin 2010.
- Lendzion A., *Kryzysy rozwoju psychospołecznego współczesnej młodzieży*, w: *Problemy współczesnej młodzieży w ujęciu nauk społecznych*, F. W. Wawro (red.), Wyd. KUL: Lublin 2007.

- Lewicka J., *Wartość doświadczenia osób starszych dla rozwoju ludzi młodych w nauczaniu papieża Franciszka*, „Colloquia Theologica Ottoniana” 2019, nr 1, s. 99–113.
- López M.C., *El pensamiento educativo de Jorge Bergoglio a partir de sus mensajes sobre educación desde 1999 hasta 2013*, w: „Escuela abierta” 2015, nr 18.
- Łuczyński A., *Przestrzeń społeczna współczesnych młodych*, w: *Nauczyciel wobec problemów globalnego nastolatka*, K. Stępień, B. Kiereś (red.), Wyd. KUL: Lublin 2012.
- Maciążek A., *Poszukiwanie tożsamości jako nowe wyzwanie dla współczesnej młodzieży*, w: *Psychologiczne i społeczne dylematy młodzieży XXI wieku*, red. G. E. Kwiatkowska, M. Filipiak (red.), Wyd. UMCS: Lublin 2009.
- Maj A., *Inspiracje Papieża Franciszka dla współczesnej szkoły katolickiej*, „Roczniki Pedagogiczne” (44) 2016, nr 2.
- Misztal W., *Bóg i nowoczesne media w świetle nauczania papieża Franciszka*, „Studia Socialia Cracoviensia” 10 (2018), nr 1 (18), s. 187.
- Nowak M., *Dialog w wychowaniu*, w: „Pedagogia Christiana” 2010, nr 1.
- Ożóg K., *Kultura języka współczesnej młodzieży jako wskaźnik jej doświadczeń społeczno-kulturowych*, w: *Problemy współczesnej młodzieży w ujęciu nauk społecznych*, F. W. Wawro (red.), Wyd. KUL: Lublin 2007.
- Panecka E., *Rodzinne uwarunkowania zachowań altruistycznych rodziny*, w: *Rodzina miejscem integralnego rozwoju i wychowania*, D. Opozda, S. M. Loyola-Opiela, Wyd. TN KUL: Lublin 2015.
- Poniewierski J., *Dlaczego mam kłopot z Franciszkiem, rozmowa z Russellem Ronalдем Reno*, Znak (754) 2018, nr 3.
- Prada Coral A. L., *Pensamientos del cardenal Bergoglio acerca de la educación*, w: Asesora Pastoral de CONACED Nacional.
- Pyżalski J., *Rodzina i szkoła a przeciwdziałanie zaangażowaniu młodych ludzi w ryzykowne zachowania online*, w: *Dziecko krzywdzone. Teoria, badania, praktyka*, 2013, vol. 12, nr 1.
- Reno R. R., *The weakness of Laudato si*, First Things, July 2015, w: <https://www.firstthings.com/web-exclusives/2015/07/the-weakness-of-laudato-si> (30.05.2023).
- Rynio A., *Charyzmat pedagogiczny ks. Luigię Giussaniego*, „Pedagogia Christiana” (20) 2007, nr 2.
- Rynio A., *Ideal wychowania według ks. Luigię Giussaniego*, „Roczniki Pedagogiczne (51) 2023, nr 1.

- Rynio A., *Pedagogika pragnień i aspiracje bezpiecznego i twórczego przeżywania młodości*, w: *Bezpieczna młodość*. Część I, A. Rynio E. Juśko (red.), Zakłady Graficzne „Drukarz” Sp. z o.o.: Tarnów 2011.
- Rynio A., „*W was jest nadzieja*”... *O wychowaniu młodzieży w posłudze duszpasterskiej Jana Pawła II*, „Ethos” 2014, nr 105.
- Spadaro A., *Serce wielkie i otwarte na Boga. Wywiad z papieżem Franciszkiem*, „Niedziela. Tygodnik katolicki” 2013, nr 40.
- Steuden S., *Czynniki dynamizujące rozwój osobowy i poczucie godności młodzieży*, w: *Młodzież a kultura życia w kontekstach społecznych*, F. W. Wawro (red.), Wyd. KUL: Lublin 2008.
- Stępa M., *Bezpieczna młodość jako prymat pokoleń*, w: *Bezpieczna młodość*, A. Rynio, E. Juśko (red.), Zakłady Graficzne „Drukarz” Sp. z o.o.: Tarnów 2011.
- Styk J., *Wpływ wartości na wzory zachowań społecznych młodzieży*, w: *Młodzież a kultura życia w kontekstach społecznych*, F. W. Wawro (red.), Wyd. KUL: Lublin 2008.
- Surmiak W., *Teologia czułości Papieża Franciszka i jej dwudziestowieczne filozoficzno-teologiczne antecedensy*, „Studia Nauk Teologicznych” 2020, t.15., Wyd. Uniwersytet Śląski: Katowice.
- Sztompka P., *Autentyczność przekazu w komunikacji międzyludzkiej. Sekret papieża Franciszka*, w: *Papież Franciszek i współczesność: z refleksji nad fenomenem komunikowania się*, W. Misztal, R. Nęcek, M. Radej (red.), Wyd. Uniwersytet Jagielloński: Kraków 2018.
- Szymaniak J., *Metoda biograficzna w pedagogice*, „Studia Gdańskie. Wizje i rzeczywistość”, 2013, t. 10, Wyd. Gdańska Wyższa Szkoła Humanistyczna.
- Świdrak E., *Rodzinny potencjał starszych kobiet i mężczyzn*, w: *Rodzina miejscem integralnego rozwoju i wychowania*, D. Opozda, S. M. Loyola-Opiela (red.), Wyd. TN KUL: Lublin 2015.
- Walulik A., *Synergiczny charakter towarzyszenia wychowawczego*, w: *Pedagogika towarzyszenia. Perspektywa tradycji ignacjańskiej*, Z. Marek, Wyd. Akademia Ignatianum: Kraków 2017.
- Zimny J., *Ku przyszłości z młodzieżą*, w: *Bezpieczna młodość*, A. Rynio E. Juśko (red.), Zakłady Graficzne „Drukarz” Sp. z o.o.: Tarnów 2011.

Dokumenty

- V Conferencia General del Episcopado Latinoamericano y del Caribe, *Documento de Aparecida*, Aparecida 13–31 de mayo de 2007,
http://es.catholic.net/archivos/Documento_Conclusivo_Aparecida.pdf (25.04.2023).
- Szafraniec K., *Młodzi 2011*, Kancelaria Prezesa Rady Ministrów, Warszawa 2011.
- Raport z badania sfinansowanego przez Krajowe Biuro ds. Przeciwdziałania Narkomanii, Warszawa 2019 <https://www.cinn.gov.pl/portal?id=166545> (16.10.2022).
- Raport Państwowego Instytutu Badawczego NASK z ogólnopolskiego badania społecznego, Rodzice „nastolatków 3:0”, Warszawa 2019.

Netografia

- Yane H.M., Pegorano P., *Wywiad z Humbertem Miguelem Yanezem SJ, dyrektorem wydziału teologii moralnej na Uniwersytecie Gregoriańskim w Rzymie*, w: *Życie duchowe* 77/2013, <https://opoka.org.pl/biblioteka/P/PR/zd2013-77-bergoglio.html> (14.01.2023).
- Pasierbek P., *Papież do młodych: idźcie na peryferie, Jezus już tam jest*, <https://www.vaticannews.va/pl/papiez/news/2018-09/podroz-apostolska-estonia-spotkanie-mlodzi.html> (25.04.2023).
- Argentyna: Papież Franciszek w „La Nacion”: genderyzm, to jedna z najgroźniejszych kolonizacji ideologicznych* (wnp.pl), <https://www.wnp.pl/rynki-zagraniczne/argentyna-papiez-franciszek-w-la-nacion-genderyzm-to-jedna-z-najgrozniejszych-kolonizacji-ideologicznych,687227.html> (14.03.2023).
- Bieniek J., *Papież spotka się ze studentami z półkuli zachodniej*, <https://www.radioplus.pl/kosciol/papiez-spotka-sie-ze-studentami-z-polkuli-zachodniej-aa-4bxQ-RWZ6-CfcN.html> (22.02.2022)
- Bronk K., <https://www.vaticannews.va/pl/watykan/news/2020-09/franciszek-rozciaga-pojecie-braterstwa-rowniez-na-stworzenie.html> (10.05.2023).
- Bronk K., *Papież do francuskich skautów: dbajcie o „łączność” z Chrystusem*, <http://www.vaticannews.cn/pl/papiez/news/2019-07/skauci-katoliccy-francja-papiez-przeslanie.html> (24.07.2019).
- Bronk K., *Papież wzywa katolickie uniwersytety do służby małżeństwu i rodzinie*, https://www.vaticannews.va/pl/papiez/news/2023-05/papiez-wzywa-katolickie-uniwersytety-do-sluzby-malzenstwu.html?utm_source=newsletter&utm_medium=email&utm_campaign=Ne

wsletterVN-PL (30.05.2023).

Cantalamesa, R.O., *Cantalemesa: człowiek żyje dziś w ciągłym pędzie, w strachu przed ciszą*, <https://deon.pl/kosciol/o-cantalemesa-czlowiek-zyje-dzis-w-ciaglym-pedzie-w-strachu-przed-cisza,513336> (23.03.2019).

„Click to Pray eRosary” – wearable smart device to pray the rosary for peace, <https://www.vaticannews.va/en/vatican-city/news/2019-10/click-pray-rosary-smart-digital-device-world-peace.html> (15.10.2022).

Draguła A., *Sluchajcie waszych dziadków*, 4.08.2016, <http://wiesz.com.pl/2016/08/04/sluchajcie-waszych-dziadkow/> (15.04.2020).

Franciszek: Nigdy nie zmęczy mnie powtarzanie: „iść prosto na peryferie”, wywiad, <https://misyjne.pl/franciszek-nigdy-nie-zmeczy-mnie-powtarzanie-isc-prosto-na-peryferie-rozmowa/> (25.04.2023).

Franciszek: zło przejawia się w gender, uderza w kreatywność Boga, <https://www.vaticannews.va/pl/papiez/news/2020-02/franciszek-zlo-przejawia-sie-w-gender-uderza-w-kreatywnosc-boga.html> (07.02.2020).

Intencja modlitewna papieża Franciszka na grudzień 2022, <https://jezuici.pl/2022/12/intencja-modlitewna-papieza-franciszka-na-grudzien-2022/> (01.12.2022).

Jezuicka aplikacja Modlitewna w Drodze – modlitewna apteczka na czas epidemii, <https://www.ekai.pl/jezuicka-aplikacja-modlitwa-w-drodze-modlitewna-apteczka-na-czas-epidemii/> (16.03.2020).

Ołdakowski K., SJ, <https://ekai.pl/wkrotce-spotkanie-ekonomia-franciszka/> (16.11.2020).

Papież do francuskiej młodzieży: Kościół potrzebuje waszego zapалу i waszej wiary, <https://deon.pl/kosciol/serwis-papieski/papiez-do-francuskiej-mlodziezy-kosciol-potrzebuje-waszego-zapalu-i-waszej-wiary,516789> (13.01.2023).

Papież Franciszek: piękno jako miara, <https://www.liturgia.pl/Papiez-Franciszek-piekno-jako-miara/> (23.03.2023).

Papież modli się za ludzkość pogrążoną w pandemii koronawirusa, <https://www.vaticannews.va/pl/papiez/news/2020-03/papiez-franciszek-modlitwa-koronawirus.html> (dostęp 27.03.2020).

Papież: Kościół musi zabierać jasny głos nt. aborcji i godności człowieka, https://www.vaticannews.va/pl/papiez/news/2023-05/papiez-kosciol-musi-zabierac-jasny-glos-nt-aborcji.html?utm_source=newsletter&utm_medium=email&utm_campaign=Newslet

terVN-PL (23.05.2023).

Papież: wolontariusze są siłą Kościoła, <https://www.vaticannews.va/pl/papiez/news/2022-12/papiez-wolontariusze-sa-sila-kosciola.html> (06.12.2022).

ŚDM w Panamie: nawrócenie ekologiczne w praktyce,
<https://m.niedziela.pl/artykul/40435/SDM-w-Panamie-nawrocenie-ekologiczne-w>,
(23.01.2019).

Wywiad z papieżem Franciszkiem: Życie moralne jest edukacją dla człowieka, a nie retoryką schematów (redemptor.pl), <https://www.redemptor.pl/multimedia/wywiad-z-papiezem-franciszkiem-zycie-moralne-jest-edukacja-dla-czlowieka-a-nie-retoryka-schematow/> (14.03.2023).

<https://ekai.pl/search/Ekonomia+Franciszka/>
<https://ekai.pl/search/Ekonomia+Franciszka/>,
(07.02.2020).

<https://fakehunter.pap.pl/>, (09.04.2020).

https://francescoeconomy.org/#_ (13.01.2021).

<https://proyctohombre.es/> (05.09.2022).

<https://scholasoccurrentes.org/> (04.06.2022).

<http://www.dyzurnet.pl/> (18.03.2023).

Źródła audio

Ołdakowski K., *Dziennik Radia Watykańskiego*, Program Pierwszy Polskiego Radia,
26.07.2018.

Bronk K., *Dziennik Radia Watykańskiego*, Program Pierwszy Polskiego Radia, 10.08.2018.

Ołdakowski K., *Dziennik Radia Watykańskiego*, Program Pierwszy Polskiego Radia,
11.08.2018.

Ołdakowski K., *Dziennik Radia Watykańskiego*, Program Pierwszy Polskiego Radia,
13.08.2018.

Pasierbek P., *Dziennik Radia Watykańskiego*, Program Pierwszy Polskiego Radia, 18.08.2018.

Ołdakowski K., *Dziennik Radia Watykańskiego*, Program Pierwszy Polskiego Radia,
20.08.2018.

Ołdakowski K., *Dziennik Radia Watykańskiego*, Program Pierwszy Polskiego Radia,
22.01.2019.

Ołdakowski K., *Dziennik Radia Watykańskiego*, Program Pierwszy Polskiego Radia,
23.01.2019.

Ołdakowski K., *Dziennik Radia Watykańskiego*, Program Pierwszy Polskiego Radia,

29.07.2019.

Pasierbek P., *Dziennik Radia Watykańskiego*, Program Pierwszy Polskiego Radia, 01.08.2019.

Oładakowski K., *Dziennik Radia Watykańskiego*, Program Pierwszy Polskiego Radia,
22.09.2019.

Oładakowski K., *Dziennik Radia Watykańskiego*, Program Pierwszy Polskiego Radia,
23.09.2019.

Źródła video

Polski punkt widzenia, wywiad z prof. dr hab. Aliną Rynio, TV Trwam, (10.03.2023).

STRESZCZENIE

Tematem niniejszej dysertacji uczyniłem wychowanie młodzieży w nauczaniu kardynała Jorge Mario Bergoglio – papieża Franciszka. Ukazanie sposobu, w jaki postrzega on problem wychowania młodzieży oraz określenie specyfiki tego postrzegania, podyktowany został między innymi pragnieniem zwrócenia uwagi na jego sposób docierania do młodzieży oraz na jego język komunikacji. Biorąc pod uwagę kryzys wartości i postaw, jaki daje się obecnie zauważyć oraz kryzys wychowania, uznałem za zasadne odczytanie papieskiego sposobu postrzegania wychowania młodzieży. W treści pracy przedstawiłem i omówiłem aspekty charakterystyczne dla tego postrzegania starając się przybliżyć nauczanie poświęcone temu zagadnieniu, również to sprzed okresu jego pontyfikatu.

Przesłanki, jakie skłoniły mnie do podjęcia takiego tematu dysertacji, wynikają z rangi zagadnienia, jakim jest przyznanie młodzieży określonego miejsca oraz odnajdywanie i potwierdzanie tego miejsca przez samą młodzież. Temat może skłonić do zainteresowania się tą problematyką przez pedagogów, socjologów i psychologów ale również przez środowiska kościelne.

Kierując się zamiarem osiągnięcia celu podstawowego podjąłem próbę uchwycenia zadań i misji, jakie papież Franciszek stawia w swym nauczaniu wobec młodzieży oraz osób i środowisk wychowujących, uważając młodych za potencjał w obszarze społeczno-polityczno-kulturowym i eklezjalnym. Pisząc tę pracę miałem nadzieję, że poza walorami poznawczymi można będzie zaczerpnąć z tego nauczania inspiracje do rozwiązywania problemów wychowawczych i edukacyjnych, przed którymi staje współczesny świat.

Chcąc odnieść główne aspekty działalności duszpasterskiej Papieża do wymiarów integralnego rozwoju i wychowania młodych, jakie w swym nauczaniu proponuje, starałem się ukazać znaczenie jego nauczania dotyczącego wychowania młodzieży dla współczesnej myśli pedagogicznej i praktyki wychowawczej. W tym celu dokonałem opisu, analizy i interpretacji zebranego materiału oraz odniesienie go do wymiaru społecznego, psychologicznego i pedagogicznego obrazu młodzieży. Ukazałem novum, które to nauczanie wnosi do współczesnych koncepcji wychowania młodzieży opracowując wskazania wychowawcze wynikające z tego nauczania.

Aby zgłębić ten problem, starałem się odpowiedzieć na kilka zasadniczych pytań związanych z nauczaniem kardynała Bergoglio – papieża Franciszka: Jak kształtowała się działalność duszpastersko-pedagogiczna realizowana wśród młodzieży przez Bergoglio –

Franciszka? Gdzie tkwi geneza jego poglądów pedagogicznych? W czym wyraża się oryginalność i znaczenie papieskiego sposobu postrzegania młodzieży i jej wychowania? Jakie wnioski aplikacyjne wynikają z dokonanej analizy papieskiego nauczania skierowanego do młodych oraz do środowisk i osób odpowiedzialnych za wychowanie młodzieży?

Wychodząc od socjologicznego aspektu papieskiego sposobu postrzegania młodzieży, poprzez aspekt psychologiczny, papieską pedagogię młodych uwzględniającą ich wychowanie we wszystkich płaszczyznach, (wychowanie integralne), dokonałem oceny papieskiego sposobu postrzegania roli młodzieży i jej wychowania w duchu antropologii chrześcijańskiej oraz ignacjańskiej koncepcji wychowania.

Praca składa się z czterech rozdziałów. Nie obejmuje ona kompletnego nauczania papieża Franciszka, ponieważ autor tego nauczania jeszcze go nie ukończył i jest ono na bieżąco uzupełniane nowymi treściami nauczania wciąż urzędującego Papieża. Za datę zamykającą analizowane nauczanie przyjąłem koniec maja 2023 roku. I choć przeprowadzona na potrzeby dysertacji analiza pism nie wyczerpuje całego bogactwa ich pedagogicznych treści, to stanowi próbę przedstawienia tego, co dotyczy postrzegania młodzieży i jej wychowania. Aby w sposób syntetyczny spojrzeć na znaczenie papieskiej myśli w tym zakresie należy uwzględnić to, jakim człowiekiem jest argentyński duchowny, jakie funkcje przypisuje wychowaniu i co ma do zaproponowania współczesnym pedagogom i wychowawcom.

W pierwszym rozdziale zaprezentowałem rozumienie wychowania młodzieży przez kardynała Jorge Mario Bergoglio – papieża Franciszka. W tym celu omówionych zostało pięć aspektów. Pierwszym z nich jest wyjaśnienie papieskiego sposobu rozumienia pojęcia młodzieży i ukazanie jej miejsca w posłudze kardynała Mario Bergoglio – papieża Franciszka. W tym miejscu w oparciu o literaturę przedmiotu oraz o duszpasterskie spojrzenie papieża Franciszka na zagadnienie młodości zostały omówione podstawowe kryteria kategorii młodzieży. Drugi aspekt dotyczy relacji, jakie zachodzą pomiędzy młodymi ludźmi, a pozostałymi członkami ich rodzin. Analizie poddano trudności, z jakimi współczesna rodzina zmagają się na co dzień. Obok zagrożeń, jakie płyną z przeobrażeń rodziny, uwzględniono także te, wynikające z zaniedbań rodziców i z uzależnień młodzieży. Trzeci aspekt dotyczy problematyki dylematów współczesnej młodzieży w kontekstach kulturowych, które wyrosły na gruncie postmodernizmu. Wskazano pozytywne i negatywne aspekty globalizacji oraz możliwości, jakie stoją przed młodzieżą w dziedzinie cyfryzacji, co stanowi czwarty aspekt. Ostatni aspekt tej części pracy poświęcono kluczowej kwestii jaką jest papieskie rozumienie wychowania.

Drugi rozdział obejmuje wyzwania wychowawcze współczesne papieżowi Franciszkowi. Uwzględnia kryzysy i konflikty, jakie dotyczą wielu młodych. Zostaje podjęta próba odpowiedzi na przyczyny kryzysów wartości, analizując ich przejawy i uwarunkowania. Refleksji zostaje poddany temat młodych poszukujących swej tożsamości, wyrażającej swe pragnienia i potrzeby oraz gotowych do sprostania swym aspiracjom. Są to młodzi pragnący wziąć w swoje ręce dalszy proces wychowania siebie czerpiąc z mądrości i doświadczenia autorytetów.

Trzeci rozdział poświęcony jest pedagogicznemu ujęciu wychowania młodzieży. Wychowanie rozpatrywane jest pod kątem jego celów, do jakich dąży się w procesie wychowania. Zostaje to omówione w oparciu o jego cztery płaszczyzny: osobową, moralno-społeczną, kulturowo-aksjologiczną oraz religijną. W dalszej kolejności omówione zostają metodyczne elementy procesu wychowania młodzieży, a więc wskazania papieża Franciszka kierowane do młodych z zamiarem pobudzania ich do aktywności podmiotowo-osobowej, ze wskazaniem na to, czym jest odniesienie się do autorytetów, jak powinno wyglądać spotkanie z drugim człowiekiem w oparciu o dialog. Przedstawiona zostaje papieska koncepcja Prawdy, Dobra i Piękna z przesłaniem do młodych o właściwe pielęgnowanie tych wartości w życiu i kształceniu się w odniesieniu do nich. Zostają omówione wpływy poszczególnych środowisk wychowawczych na wychowanie i samowychowanie młodzieży, w tym rola rodziny i władz świeckich, szkoły i Kościoła. Przedstawione zostają zalecenia kardynała Bergoglio – papieża Franciszka kierowane do wychowawców, duszpasterzy, pedagogów i nauczycieli, do przedstawicieli i przewodników nieformalnych grup i wspólnot wychowawczych oraz do środowisk odpowiedzialnych za przekaz medialny, za rozpowszechnianie treści i obrazów za pomocą środków masowego przekazu.

Czwarty rozdział stanowi próbę syntetycznej oceny całości poglądów dotyczących wychowania młodzieży. Wychodząc od antropologicznych podstaw integralnego postrzegania roli młodzieży przez kardynała Bergoglio – papieża Franciszka oraz jej wychowania we wszystkich płaszczyznach, zostaje ukazana oryginalność w aspekcie celu i sposobu wychowania papieskiej pedagogii towarzyszenia. Jest to towarzyszenie prowadzące do bliskiego spotkania wychowawcy z wychowankiem, pełne gościnności i otwartości. Może ono prowadzić do odkrycia, że siebie i świat można próbować zrozumieć tylko na drodze dialogu i w pełnej wolności. Na koniec podjęta zostaje próba ukazania papieskiej koncepcji wychowania młodzieży w kontekście nowych wyzwań współczesności. Rozważaniom zostaje poddana nowość, jaka płynie z papieskiego nauczania, która wynika z tradycji chrześcijańskiej

oraz nauczania Kościoła.

Zakończenie w sposób zwięzły prezentuje odczytane problemy – wskazując na walory poznawcze i wychowawcze działalności i nauczania Jorge Mario Bergoglio – papieża Franciszka. Do pracy dołączona jest bibliografia zawierająca wykaz wykorzystanych źródeł oraz opracowań.

Nauczanie to zostaje odczytane w świetle stawianych pytań przez młodzież, rozważań Autora tego nauczania i prób udzielenia odpowiedzi przynajmniej na część z tych pytań. Jego refleksje stawiają wychowawców w postawie dialogu z obecną rzeczywistością, z możliwościami, trudnościami i wyzwaniem stawianymi przez tę rzeczywistość.

Uważam, że analizowane nauczanie pomóc może wychowawcom i pedagogom w odnajdywaniu właściwych narzędzi służących spotkaniu, dialogowi, rewizji oraz odnowieniu wspólnoty edukacyjnej i wychowawczej.

SUMMARY

The topic of this dissertation is the education of youth in the teaching of Cardinal Jorge Mario Bergoglio – Pope Francis. Showing the way in which he perceives the problem of raising young people and defining the specificity of this perception was dictated, among others, by the desire to draw attention to his way of reaching young people and his language of communication. Taking into account the crisis of values and attitudes that can be noticed at present and the crisis of education, I found it reasonable to read the papal way of perceiving the education of young people. In the content of the work, I presented and discussed the aspects characteristic of this perception, trying to bring closer the teaching devoted to this issue, including that from before the period of his pontificate.

The premises that prompted me to undertake such a dissertation topic result from the importance of the issue of assigning a specific place to young people and finding and confirming this place by the young people themselves. The topic may lead to interest in this issue by pedagogues, sociologists and psychologists, but also by church circles.

Guided by the intention to achieve the basic goal, I made an attempt to capture the tasks and missions that Pope Francis sets in his teaching towards young people and people and environments that educate, considering young people as a potential in the socio-political, cultural and ecclesial area. When writing this work, I hoped that, apart from cognitive values, it would be possible to draw inspiration from this teaching for solving educational and upbringing problems faced by the modern world.

In order to relate the main aspects of the Pope's pastoral activity to the dimensions of integral development and education of young people he proposes in his teaching, I tried to show the importance of his teaching on the education of young people for contemporary pedagogical thought and educational practice. For this purpose, I made a description, analysis and interpretation of the collected material and related it to the social, psychological and pedagogical dimensions of the image of young people. I showed the novelty that this teaching brings to contemporary concepts of youth education by developing educational guidelines resulting from this teaching.

In order to explore this problem, I tried to answer some basic questions related to the teaching of Cardinal Bergoglio – Pope Francis: How was the pastoral and pedagogical activity carried out among young people by Bergoglio – Francis? Where is the genesis of his pedagogical views? What is the originality and importance of the papal way of perceiving

young people and their upbringing? What application conclusions result from the analysis of the papal teaching addressed to young people and to the environments and people responsible for educating young people?

Starting from the sociological aspect of the papal way of perceiving young people, through the psychological aspect, the papal pedagogy of young people taking into account their upbringing in all areas (integral upbringing), I assessed the papal way of perceiving the role of youth and their upbringing in the spirit of Christian anthropology and the Ignatian concept of upbringing.

The work consists of four chapters. It does not include the complete teaching of Pope Francis, because the author of this teaching has not yet completed it and it is constantly supplemented with new content of the teaching of the still-incumbent Pope. I assumed the end of May 2023 as the closing date of the analyzed teaching. And although the analysis of the writings carried out for the purposes of the dissertation does not exhaust the entire wealth of their pedagogical content, it is an attempt to present what concerns the perception of young people and their upbringing. In order to synthetically look at the meaning of the papal thought in this regard, it is necessary to take into account what kind of person the Argentine priest is, what functions he attributes to education and what he has to offer to contemporary pedagogues and educators.

In the first chapter, I presented the understanding of youth education by Cardinal Jorge Mario Bergoglio - Pope Francis. For this purpose, five aspects have been discussed. The first is to explain the papal way of understanding the concept of youth and to show its place in the ministry of Cardinal Mario Bergoglio - Pope Francis. At this point, based on the literature on the subject and the pastoral view of Pope Francis on the issue of youth, the basic criteria of the category of youth were discussed. The second aspect concerns the relations between young people and other members of their families. The difficulties faced by a modern family on a daily basis were analyzed. In addition to the threats that come from the transformation of the family, those resulting from the negligence of parents and the addictions of young people are also taken into account. The third aspect concerns the dilemmas of contemporary youth in cultural contexts that grew out of postmodernism. The positive and negative aspects of globalization and the opportunities faced by young people in the field of digitization are indicated, which is the fourth aspect. The last aspect of this part of the work is devoted to the key issue of the papal understanding of education.

The second chapter covers the educational challenges contemporary to Pope Francis. It

takes into account the crises and conflicts that affect many young people. An attempt is made to answer the causes of the crises of values by analyzing their manifestations and conditions. The subject of young people looking for their identity, expressing their desires and needs and ready to meet their aspirations is subject to reflection. These are young people who want to take over the further process of upbringing themselves, drawing on the wisdom and experience of authorities.

The third chapter is devoted to the pedagogical approach to the upbringing of young people. Upbringing is considered in terms of its goals, which are pursued in the process of upbringing. It is discussed on the basis of its four levels: personal, moral and social, cultural and axiological and religious. Subsequently, the methodological elements of the process of educating young people are discussed, i.e. the instructions of Pope Francis addressed to young people with the intention of stimulating them to subjective-personal activity, with an indication of what it means to refer to authorities, what a meeting with another person should look like based on for dialogue. The papal concept of Truth, Good and Beauty is presented with a message to young people about the proper cultivation of these values in life and education in relation to them. The influence of individual educational environments on the upbringing and self-education of young people is discussed, including the role of the family and secular authorities, school and the Church. Recommendations of Cardinal Bergoglio - Pope Francis are presented, addressed to educators, pastors, educators and teachers, to representatives and guides of informal educational groups and communities, and to the environments responsible for media transmission, for the dissemination of content and images through the mass media.

The fourth chapter is an attempt at a synthetic assessment of the entirety of views on the upbringing of young people. Starting from the anthropological foundations of the integral perception of the role of youth by Cardinal Bergoglio - Pope Francis and their upbringing in all areas, the originality is shown in terms of the purpose and method of upbringing of the papal pedagogy of accompaniment. It is an accompaniment leading to a close meeting between the educator and the pupil, full of hospitality and openness. It can lead to the discovery that one can try to understand oneself and the world only through dialogue and in complete freedom. Finally, an attempt is made to show the papal concept of youth education in the context of the new challenges of the present day. The novelty that flows from the papal teaching, which results from the Christian tradition and the teaching of the Church, is considered.

The conclusion concisely presents the problems read - pointing to the cognitive and educational values of the activity and teaching of Jorge Mario Bergoglio - Pope Francis. The

work is accompanied by a bibliography containing a list of sources and studies used.

This teaching is read in the light of the questions asked by the youth, the reflections of the Author of this teaching and attempts to answer at least some of these questions. His reflections put educators in dialogue with the current reality, with the opportunities, difficulties and challenges posed by this reality.

I believe that the analyzed teaching can help educators and pedagogues in finding the right tools for meeting, dialogue, revision and renewal of the educational and upbringing community.